

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**TAM AİLEYE VE TEK EBEVEYNLI AİLEYE SAHİP
ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN AİLE AİDİYETLERİNİN
KARŞILAŞTIRILMASI**

Hüsnünur ASLANTÜRK

DOKTORA TEZİ

SOSYAL HİZMET ANABİLİM DALI

Danışman

Prof. Dr. Aliye MAVİLİ

KONYA-2017

T.C.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**TAM AİLEYE VE TEK EBEVEYNLİ AİLEYE SAHİP
ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN AİLE AİDİYETLERİNİN
KARŞILAŞTIRILMASI**

Hüsnünur ASLANTÜRK

DOKTORA TEZİ

SOSYAL HİZMET ANABİLİM DALI

Danışman

Prof. Dr. Aliye MAVİLİ

KONYA-2017

ONAY SAYFASI

ONAY SAYFASI

S.Ü. Sağlık Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Hüsnünur ASLANTÜRK tarafından savunulan bu çalışma, jürimiz tarafından Sosyal Hizmet Anabilim Dalında Doktora Tezi olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı: Doç. Dr. Nazan AKTAŞ
Selçuk Üniversitesi

İmza

Danışman: Prof. Dr. Aliye MAVİLİ
Emekli Öğretim Üyesi

İmza

Üye: Doç. Dr. Özlem KARAKUŞ
Selçuk Üniversitesi

İmza

Üye: Doç. Dr. Semra SARUÇ
Anadolu Üniversitesi

İmza

Üye: Doç. Dr. Gonca POLAT
Ankara Üniversitesi

İmza

ONAY:

Bu tez, Selçuk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca yukarıdaki jüri üyeleri tarafından uygun görülmüş ve Enstitü Yönetim Kurulu tarih ve.....sayılı kararıyla kabul edilmiştir.

İmza

Prof. Dr. Ender ERDOĞAN
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Toplumsal hayatın tüm alanlarında aile sisteminin öneminin vurgulandığı bir eğitim hayatım oldu. Sadece bire bir ailelerle çalışılan alanlarda değil, sosyal hizmetin tüm çalışma alanlarında aileyle çalışma, adeta müdahalelerde hayat kurtarıcı bir role sahipti. Madde bağımlılığında, engellilik alanında, ruh sağlığı alanında, suçluluk alanında ve burada sayamadığım birçok sosyal hizmet alanında yapılan müdahalelerin önemli bir parçası, hatta merkezi aileyi anlamak ve onunla çalışmaktan geçiyordu.

Çalışma hayatına başladığım anda eğitim sürecinde her ne kadar önemine inansam da büyüsunü idrak edemediğim “aile” kavramının özellikle bizim kültürümüz açısından önemini bir kez daha anladım. Zihinsel engelli çocukların aileleriyle birlikte yaptığım çalışmalardan, farklı hasta grupları ile gerçekleştirdiğim sosyal hizmet müdahalelerine değin her deneyimimde bu büyülü kurumu çalışmalarımın merkezine taşıdım ve yarattığı değişime şahit oldum.

Bu deneyimler bana aileyi bir sistem olarak ele almanın ve ailenin içindeki ilişkileri anlamanın sosyal hizmet müdahalesine hareket özgürlüğü veren, spontanlığı geliştiren bir yön verdiğini görmemde yardımcı oldu. Mesleki ve akademik çalışmalarında aileyi bu kavramsal çerçeve ışığında ele almanın avantajları ile karşılaştım.

Bu çalışmaya da, hem eğitim hayatımda, hem de uygulama hayatımda edindiğim bu deneyimler ışığında ve Sevgili Hocam Prof. Dr. Aliye MAVİLİ’nin de yönlendirmesiyle birlikte aile konusunu bilimsel açıdan incelemenin gerekliliğine yürekten inanarak başladım. Aile sisteminin içine girmeye başladığım andan itibaren, karşılaştığım zenginlik, yine de beni şaşırttı.

Bir yandan aileye odaklanmak konusundaki bireysel yolculuğum sürerken, bir yandan da aile aidiyetinin gelişmesine ilişkin sürecin de detaylarıyla boğuşmaya başladım. Sonuçta hepimiz farklı özelliklerde de olsa bir aile sisteminin içinde dünyaya geliyor, sonradan yeni aile sistemleriyle ilişkiye giriyor ya da dahil oluyorduk. Peki bizi aile sistemimize bağlayan şeyler nelerdi ve bunlar aile yapılarına göre farklılaşmakta mıydı? İşte bu çalışmanın omurgası bu sorular çerçevesinde şekillenmeye başladı. Tek ebeveynli aileler ile tam aileye sahip aileleri

karşılaştırarak incelemek ve onların aile aidiyeti ile ilgili neler düşündüğünü, neler yaşadığının ancak karma yöntemle tasarlanacak bir araştırmayla mümkün olabileceğine karar vererek yola devam ettim.

Çalışmanın sonuçlarının raporlanmasının ardından bulunduğum noktada, öncelikle çalışmaya katılan tüm öğrencilere bana hayatlarının en özel ve en mahrem alanlarından birisi olan ailelerine ilişkin deneyim ve düşüncelerini içtenlikle paylaştıkları için teşekkür etmek istiyorum.

Meslek ve eğitim alanında her zaman örnek aldığım, bu çalışmanın ilham kaynağı olan sevgili danışmanım, çok değerli hocam Prof. Dr. Aliye MAVİLİ'ye, bu sürecin her aşamasında yanımda olduğu, bilgi ve deneyimlerini benimle paylaştığı ve bana her zaman sonsuz destek verdiği için teşekkür ederim.

Tez izleme komitesi üyelerim Prof. Dr. Musa ÖZATA'ya, Doç. Dr. Özlem KARAKUŞ'a ve Doç. Dr. Nazan AKTAŞ'a, tez süreci boyunca değerli yönlendirmeleri ve geribildirimleri için teşekkür ederim.

Son olarak hayatımın ve bu araştırmanın her aşamasında benden desteğini esirgemeyen, hayatıma anlam katan sevgili aileme ve bu çalışmanın bitimine şahitlik edemese de her zaman yanı başımda hissettiğim, akademik hayata girişimle ilgili beni her zaman destekleyen sevgili babam Hurşit ASLANTÜRK'e teşekkür ederim.

Hüsnünur ASLANTÜRK

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI.....	i
ÖNSÖZ.....	ii
İÇİNDEKİLER	iv
ÇİZELGELER	vii
ŞEKİLLER	x
ÖZET.....	xi
SUMMARY	xii
1. GİRİŞ	1
1.1. Ailenin Sınıflandırılması	4
1.1.1. Otorite Ölçütüne Göre Aileler	5
1.1.2. Evlilik Biçimlerine Göre Aileler.....	6
1.1.3. İkametgah Ölçütüne Göre Aileler.....	6
1.1.4. Hane Sayısı Ölçütüne Göre Aileler	7
1.2. Tek Ebeveynli Aileler	12
1.3. Tek Ebeveynli Aile Olma Nedenleri	19
1.3.1. Boşanma ve Ayrı Yaşama.....	20
1.3.2. Ölüm	27
1.3.3. Tercih	29
1.3.4. Geçici Koşullar	32
1.4. Tek Ebeveynli Aileye Yönelik Kuramsal Yaklaşımlar	33
1.4.1. Yapısal İşlevselci Yaklaşım.....	33
1.4.2. Sistem Kuramı	35
1.4.3. Gelişimsel Kuram	40
1.4.4. Sembolik Etkileşimcilik.....	42
1.4.5. Çatışmacı ve Feminist Kuramlar	43
1.5. Ailenin İşlevleri.....	45
1.6. Aile Aidiyeti	47
1.7. Aidiyetle İlgili Kuramsal Açıklamalar	50
1.7.1. Bağlanma Kuramı	50
1.7.2. Henry Murray’ın Kuramı.....	53
1.7.3. Maslow’un İhtiyaçlar Hiyerarşisi	54
1.7.4. David McClelland’ın Başarı İhtiyacı Teorisi	58
1.7.5. Clayton Alderfer’in İhtiyaçlar Kuramı	59
1.7.6. Öz Belirleme Kuramı.....	61

1.7.7. Alfred Adler'in Sosyal İlgı Kuramı	62
1.7.8. Horney'in Kuramı	64
1.7.9. Hary Stuck Sullivan'ın Kuramı	68
1.7.10. William Glasser'in Kuramı	70
1.7.11. Eric Fromm'un Kuramı	71
1.7.12. Nesne İlişkileri Kuramı	73
1.8. Aile Aidiyetle İlgili Yapılan Çalışmalar	75
2. GEREÇ VE YÖNTEM	83
2.1. Araştırmanın Tasarımı	83
2.2. Araştırmanın Amacı	85
2.3. Evren ve Örneklem	86
2.4. Nicel Veri Toplama Araçları	89
2.4.1. Kişisel Bilgi Formu	89
2.4.2. Aile Aidiyeti Ölçeği (AAÖ)	90
2.5. Nitel Veri Toplama Araçları	91
2.5.1. Tek Ebeveynli Aileye Sahip Üniversite Öğrencileri Görüşme Formu	92
2.5.2. Tam Aileye Sahip Üniversite Öğrencileri Görüşme Formu	93
2.5.3 Nitel Verilerin Elde Edilmesine Yönelik Etik Konular	93
2.6. Ön Uygulama	93
2.7. Verilerin Değerlendirilmesi	94
2.7.1. Nicel Verilerin Değerlendirilmesi	94
2.7.2. Nitel Verilerin Değerlendirilmesi	95
2.8. Araştırmanın Etik Boyutu	100
3. BULGULAR	102
3.1. Nicel Verilere İlişkin Bulgular	102
3.1.1. Katılımcılara İlişkin Sosyo-Demografik Bilgiler	102
3.1.2. Katılımcıların Aile Aidiyetlerinin Çeşitli Değişkenler Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular	112
3.1.3. Tek Ebeveynli Aileye Sahip Katılımcıların Aile Aidiyetlerinin Aile Yapılarıyla İlgili Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesine İlişkin Bulgular ...	128
3.2. Nitel Verilere İlişkin Bulgular	132
3.2.1. Katılımcılara İlişkin Bulgular	133
3.2.2. Aile Kavramına İlişkin Bulgular	135
3.2.3. Tek Ebeveynli Aileye Sahip Olma Durumuna İlişkin Bulgular	170
3.2.4. Aile Aidiyetlerine İlişkin Bulgular	198
4. TARTIŞMA	249

4.1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özelliklerine İlişkin Bulguların ve Aileye İlişkin Görüşlerinin Değerlendirilmesi.....	249
4.2. Tam Aileye ve Tek Ebeveynli Aileye Sahip Katılımcıların Aile Aidietlerinin Çeşitli Değişkenler Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Bulguların Değerlendirilmesi	264
4.3. Tek Ebeveynli Aileye Sahip Katılımcıların Aile Aidietlerinin Aile Durumlarıyla İlgili Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesine İlişkin Bulguların Değerlendirilmesi	269
5. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	276
6. KAYNAKLAR	285
7. EKLER.....	299
EK A: Kişisel Bilgi Formu	299
EK B: Aile Aidieti Ölçeği	302
EK C: Tek Ebeveynli Aileye Sahip Üniversite Öğrencisi Görüşme Formu	303
EK D: Tam Aileye Sahip Üniversite Öğrencisi Görüşme Formu	304
EK E: Araştırma Gönüllü Katılım Formu (Nicel Uygulama)	305
EK F: Araştırma Gönüllü Katılım Formu (Nitel Uygulama)	306
EK G: Etik Kurul Onayı.....	307
EK H: Osmangazi Üniversitesi Uygulama İzni	309
EK I: Anadolu Üniversitesi Uygulama İzni	310
8. ÖZGEÇMİŞ.....	311

ÇİZELGELER

Çizelge 2.1. Güç Analizi Sonuçları.....	88
Çizelge 2.2. Ölçek ve Alt Boyutların Güvenilirliği.	91
Çizelge 2.3. Normal Dağılım Testi Sonuçları (Kolmogorov-Smirnov Testi).....	94
Çizelge 2.4. Nitel Uygulamaya İlişkin Kategori ve Temalar.	98
Çizelge 3.1. Tanımlayıcı İstatistikler.	102
Çizelge 3.2. Tanımlayıcı İstatistikler.	104
Çizelge 3.3. Eğitim Bilgileri.	105
Çizelge 3.4. Katılımcıların Anne ve Babalarının Mesleklerine İlişkin Bilgiler.....	107
Çizelge 3.5. Gelir Durumuna İlişkin Bilgiler.	108
Çizelge 3.6. Katılımcıların Ailelerinin Eğitim Durumuna İlişkin Bilgiler.	109
Çizelge 3.7. Katılımcıların Kardeşlerine İlişkin Bilgiler.	110
Çizelge 3.8. Tek Ebeveynli Aileye Sahip Olma Nedenine İlişkin Bilgiler.....	110
Çizelge 3.9. Katılımcıların Beraber Yaşamadıkları Ebeveynleriyle Görüşme Durumuna ve Ebeveynleri ile İlişkilerini Nasıl Tanımladıklarına İlişkin Bilgiler. .	111
Çizelge 3.10. Aile Aidiyeti Ölçeği ve Alt Boyutları Bakımından Aile Türleri Arasındaki Farklılığın İncelenmesi (Mann Whitney U).	112
Çizelge 3.11. Aile Aidiyeti Ölçeği ve Alt Boyutları Bakımından Cinsiyetler Arasındaki Farklılığın İncelenmesi (Mann Whitney U).	113
Çizelge 3.12. Aile Aidiyeti Ölçeği ve Alt Boyutları Bakımından Yaş Grupları Arasındaki Farklılığın İncelenmesi (Mann Whitney U).	114
Çizelge 3.13. Aile Aidiyeti Ölçeği ve Alt Boyutları Bakımından Yaşadıkları Yerler Arasındaki Farklılığın İncelenmesi (Kruskal Wallis).	114
Çizelge 3.14. Aile Aidiyeti Ölçeği ve Alt Boyutları Bakımından Ailelerin Yaşadıkları Yerler Arasındaki Farklılığın İncelenmesi (Mann Whitney U).....	115

Çizelge 3.15. Aile Aidiyeti Ölçeği ve Alt Boyutları Bakımından Üniversiteye Kadar Ailesiyle Yaşam Durumu Arasındaki Farklılığın İncelenmesi (Mann Whitney U). 116	116
Çizelge 3.16. Aile Aidiyeti Ölçeği ve Alt Boyutları Bakımından Devam Edilen Programlar Arasındaki Farklılığın İncelenmesi (Mann Whitney U). 117	117
Çizelge 3.17. Aile Aidiyeti Ölçeği ve Alt Boyutları Bakımından Fakülteler Arasındaki Farklılığın İncelenmesi (Kruskal Wallis). 118	118
Çizelge 3.18. Aile Aidiyeti Ölçeği ve Alt Boyutları Bakımından Sınıflar Arasındaki Farklılığın İncelenmesi (Kruskal Wallis). 119	119
Çizelge 3.19. Aile Aidiyeti Ölçeği ve Alt Boyutları Bakımından Üniversitedeki Toplam Yıl Arasındaki Farklılığın İncelenmesi (Kruskal Wallis). 120	120
Çizelge 3.20. Aile Aidiyeti Ölçeği ve Alt Boyutları Bakımından Ailenin Aylık Gelirleri Arasındaki Farklılığın İncelenmesi (Kruskal Wallis). 121	121
Çizelge 3.21. Aile Aidiyeti Ölçeği ve Alt Boyutları Bakımından Aylık Gelirler Arasındaki Farklılığın İncelenmesi (Kruskal Wallis). 122	122
Çizelge 3.22. Aile Aidiyeti Ölçeği ve Alt Boyutları Bakımından Anne Eğitim Durumları Arasındaki Farklılığın İncelenmesi (Kruskal Wallis). 123	123
Çizelge 3.23. Aile Aidiyeti Ölçeği ve Alt Boyutları Bakımından Baba Eğitim Durumları Arasındaki Farklılığın İncelenmesi (Kruskal Wallis). 124	124
Çizelge 3.24. Aile Aidiyeti Ölçeği ve Alt Boyutları Bakımından Anne Meslekleri Arasındaki Farklılığın İncelenmesi (Kruskal Wallis). 125	125
Çizelge 3.25. Aile Aidiyeti Ölçeği ve Alt Boyutları Bakımından Baba Meslekleri Arasındaki Farklılığın İncelenmesi (Kruskal Wallis). 126	126
Çizelge 3.26. Aile Aidiyeti Ölçeği ve Alt Boyutları Bakımından Kardeş Sayıları Arasındaki Farklılığın İncelenmesi (Kruskal Wallis). 127	127
Çizelge 3.27. Tek Ebeveynli Ailelerde Aile Aidiyeti Ölçeği ve Alt Boyutları Bakımından Aile Reisi Arasındaki Farklılığın İncelenmesi (Mann Whitney U). 128	128
Çizelge 3.28. Aile Aidiyeti Ölçeği ve Alt Boyutları Bakımından Tek Ebeveynli Olma Nedenleri Arasındaki Farklılığın İncelenmesi (Kruskal Wallis). 129	129
Çizelge 3.29. Aile Aidiyeti Ölçeği ve Alt Boyutları Bakımından Tek Ebeveynli Olma Süreleri Arasındaki Farklılığın İncelenmesi (Kruskal Wallis). 130	130

Çizelge 3.30. Aile Aidiyeti Ölçeği ve Alt Boyutları Bakımından Beraber Yaşamadıkları Ebeveynleri İle Görüşme Durumları Arasındaki Farklılığın İncelenmesi (Mann Whitney U)..... 130

Çizelge 3.31. Aile Aidiyeti Ölçeği ve Alt Boyutları Bakımından Beraber Yaşamadıkları Ebeveynleri İle Görüşme Sıklıkları Arasındaki Farklılığın İncelenmesi (Kruskal Wallis)..... 131

Çizelge 3.32. Aile Aidiyeti Ölçeği ve Alt Boyutları Bakımından Beraber Yaşamadıkları Ebeveynleri İle İlişki Durumları Arasındaki Farklılığın İncelenmesi (Kruskal Wallis)..... 132

Çizelge 3.36. Tek Ebeveynli Aileye Sahip Katılımcılara İlişkin Bulgular. 134

Çizelge 3.37. Tam Aileye Sahip Katılımcılara İlişkin Bulgular. 135

ŞEKİLLER

Şekil 1.1. Ülkelere Göre Tek Ebeveynli Hane Oranları.....	15
Şekil 1.2. Tek Ebeveynli Aile Oranlarına Yönelik Projeksiyonlar 2025-2030.	16
Şekil 1.3. Tek Ebeveynli Ailelerin Durumu	17
Şekil 1.4. Tek Ebeveynli Ailelerin Aile Reisi Durumuna Göre Dağılımı.	18
Şekil 1.5. Boşanma Nedenleri.....	22
Şekil 1.6. Ülkelerin 2010 Yılı Evlilik Dışı Doğum Oranlarının Karşılaştırılması.....	30
Şekil 1.7. Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi.	55
Şekil 2.1. Çalışmanın Tasarımı	83
Şekil 3.1. Katılımcıların Aile Kompozisyonuna İlişkin Görüşleri.....	136
Şekil 3.2. Ailenin Anlamı.	142
Şekil 3.3. Ailenin İşlevlerine İlişkin Temalar.	151
Şekil 3.4. Katılımcıların Tek Ebeveynli Aileye Sahip Olma Nedenleri.	172
Şekil 3.5. Boşanma Nedenleri.....	173
Şekil 3.6. Tek Ebeveynli Aileye Sahip Olmanın Etkileri.	182
Şekil 3.7. Aile Aidiyetinin Bileşenleri.	204

ÖZET

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**Tam Aileye ve Tek Ebeveynli Aileye Sahip Üniversite Öğrencilerinin Aile
Aidiyetlerinin Karşılaştırılması
"Hüsnünur ASLANTÜRK"**

Sosyal Hizmet Anabilim Dalı

DOKTORA TEZİ/KONYA-2017

Bu çalışmanın amacı, tam aileye ve tek ebeveynli aileye sahip üniversite öğrencilerinin aile aidiyetlerinin karşılaştırılmasıdır. Nitel ve nicel araştırma yöntemlerinin bir arada kullanıldığı bir karma yöntem araştırması olarak tasarlanan bu çalışmanın nicel boyutunda ilişkisel tarama modeli, nitel boyutunda ise fenomenolojik model tercih edilmiştir. Örneklem yöntemi olarak çalışmanın nicel boyutu için olasılıklı, nitel boyutu için amaçlı örneklem stratejilerinin sıralı bir şekilde kullanılmasını kapsayan sıralı (nicel-nitel) karma örneklem seçilme yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın nicel bölümüne 383 tek ebeveynli aileye sahip, 383 tam aileye sahip toplam 766 üniversite öğrencisi; nitel bölümüne ise 13 tek ebeveynli aileye sahip, 13 tam aileye sahip 26 üniversite öğrencisi dahil edilmiştir. Veri toplama aracı olarak, nicel bölümde araştırmacı tarafından hazırlanan Kişisel Bilgi Formu ve Mavili ve ark (2014) tarafından geliştirilen Aile Aidiyet Ölçeği; nitel bölümde tek ebeveynli aileler ve tam aileye sahip öğrenciler için ayrı ayrı hazırlanan görüşme formu kullanılmıştır. Nicel veriler IBM SPSS Statistics 23 programı ile analiz edilmiş, nitel verilerin analizinde ise betimsel yöntem ve Nvivo 11 programı kullanılmıştır. Çalışmada tam aileye sahip üniversite öğrencilerinin aile aidiyetlerinin tek ebeveynli aileye sahip üniversite öğrencilerinden daha yüksek olduğu görülmüştür. Tam aileye sahip katılımcı grubunda cinsiyet, yaşanılan yer, devam edilen program (lisans/önlisans), babanın eğitim durumunun aile aidiyeti açısından anlamlı bir fark yarattığı, kardeş sayısının ise iki katılımcı grubunda da aile aidiyeti üzerinde etkili olduğu görülmüştür. Tek ebeveynli aileye sahip katılımcılarda tek ebeveynli aile tipi (anne/baba reisli), tek ebeveynli aile olma nedeni ve beraber yaşanılmayan ebeveyni ile ilişki durumunun aile aidiyeti açısından anlamlı bir fark yarattığı görülmüştür. Nitel boyuttaki bulgular değerlendirildiğinde, her iki grupta da katılımcıların büyük bir bölümünün çekirdek aile kompozisyonunu işaret ettikleri, ailenin anlamı, ailenin işlevleri ve aile aidiyeti bileşenlerini benzer temalar çerçevesinde ele aldıkları görülmüş, katılımcıların ebeveynleriyle olan ilişkilerinin aile aidiyetini etkilediği belirlenmiştir. İki katılımcı grup da aile aidiyetini en çok hissettikleri ve en az hissettikleri anlara örnek olarak “özel günler” ve “zor zamanlar”ı işaret etmişlerdir. Bu dönemlerde yaşanılanların içeriğinin katılımcıları ailelerine daha fazla ait hissettirdiği ya da uzaklaştırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Aile Aidiyeti, Tam Aile, Tek Ebeveynli Aile

SUMMARY

REPUBLIC of TURKEY
SELÇUK UNIVERSITY
HEALTH SCINECES INSTITUTE

Comparison of Family Belonging of University Students Having Single and Two-Parent Family

"Hüsnünur ASLANTÜRK"

Department of Social Work

PhD THESIS / KONYA-2017

The aim of this study is to compare the family belonging of university students having single and two-parent families. In this study where mixed-method researches combining qualitative and quantitative research methods were used, relational screening model as part of quantitative method and phenomenological model as part of qualitative method were utilized. As the sampling models; probabilistic method is used for quantitative dimension and purposive sampling methods are chosen for the qualitative analysis to include purposive sampling strategies used respectively, which resulted in serial mixed sampling method. The qualitative section of the study was included 766 university students, 383 of them possessing single-parent family and 383 of them having two-parent family. And the quantitative section was included 26 university students, 13 of them possessing single-parent family and 13 of them having two-parent family. Regarding the data collection tool, Personal Consent Form that was developed by the researcher of the study and Family Sense of Belonging Scale developed by Mavili et al (2014) were used. Moreover, interview forms were prepared for each participant both having single and two-parent families in the qualitative data collection process. Qualitative data were analyzed using IBM SPSS Statistics 23 while descriptive methods and Nvivo 11 were applied in the qualitative analysis. In the study it was seen that the family belonging of participants having two-parent families was higher than those having single-parent families. As for the participant group possessing two-parent family; variables such as sex, current place of residence, current educational level (a university degree of 2 or 4 years), and educational background of the father has a significant statistical effect on the family belonging. In addition, the number of siblings was observed to have a statistical effect on the family belonging of both the participation groups. Among the participants having single-parent family; the type of the single-parent family (either a mother or father-directed parent), the reason behind the preference of being single-parent family, the status of relationship with the member who is not in the family were all seen to make a statistical difference in terms of family belonging. When the results from qualitative analysis were evaluated, it was observed that a significant portion of both the participant groups signified the composition of nuclear family; handled the essence, functions and components of family belonging under similar themes; informed that their relationship with the parental members influenced their family belonging. Both of the participant groups signified the times they felt the family belonging most and the least as exemplarily; “special days” and “hard times” respectively. As a result, it was concluded that the content of what was experienced during these times helped the participants either come closer or move away from their parents.

Key Words: Family Belonging, Two-Parent Family, Single-Parent Family

1. GİRİŞ

Aile, toplumsal yapıyı anlamak için başvurulacak önemli kurumlardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ailenin toplumun en küçük yapı taşı olduğu fikrinden hareketle, mikro ölçekte toplumun özelliklerini yansıttığı ya da tam tersi bir bakış açısıyla ailenin özelliklerinin toplumsal hayata yön verdiği söylenebilir. İki farklı bakış açısı da toplumsal yapıyı anlamak ve anlamlandırmak açısından ailenin merkezi bir konumda yer aldığına işaret etmektedir (Doğan 1998, Giddens 2005, Thornton 2005).

Aile sadece akademik bir merakla üzerinde çalışılan bir konu olmaktan ziyade, toplumsalı oluşturan önemli araçlardan birisidir. Klasik bir yaklaşımla “*ailenin toplumun en küçük yapı taşı*” olduğu fikrini savunanlar da, modernleşme ile birlikte ailenin yok olacağına dair görüşün arkasında duranlar da toplumsal hayatı anlamak adına ailenin önemli bir referans kaynağı olduğunu kabul ederler (Johnson 2000, Kongar 1972, Sarı 2016). Bu çerçevede sosyal hizmet disiplini, sadece aileyi anlamaya, analiz etmeye çalışan yaklaşımlardan, aileyle bire bir uygulamada çalışan bir disiplin olması özelliğiyle ayrılmaktadır. Sosyal hizmet bakış açısında aile, hem bireyi şekillendirici özelliği ile hem de ayrı bir sistem olarak sosyal hizmet uygulamalarının odağında yer almaktadır. İki farklı şekilde de, uygulamaların en önemli alanlarından birisini oluşturur (Bulut 1993, Koşar 1992, Turan 2012). Aile sosyal hizmeti olarak tanımlanan özel bir sosyal hizmet uygulama alanı olmasının yanında (Bulut 1993); kadın, çocuk, yaşlı, adolesan, çocuk, engelli, kronik hasta, LGBTİ, yabancı uyruklu gibi birçok özel gereksinim grubu ile yapılan sosyal hizmet müdahalesinin istisnasız tümünde önemli bir çalışma alanı ve referans kaynağı olarak kullanılır (Barker 1999). Bu çerçevede sosyal hizmet alanındaki bilgi birikimine yapılacak en önemli katkılardan birisinin, aile konusunun farklı boyutlarıyla ele alınmasını içeren çalışmalar olduğu düşünülmektedir.

Aile, tıpkı diğer toplumsal kurumlar gibi toplumsal değişimden etkilenmektedir. Toplumsal değişimlere paralel olarak geleneksel aileden modern aileye geçiş süreci ile birlikte dünyada olduğu gibi ülkemizde de sadece “modern aile” ya da “çekirdek “aile” formülasyonu ile tanımlanamayacak genişlikte aile formlarının ortaya çıktığı görülmektedir (Başkabanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü 2011, Stell ve ark 2012, Zastrow 2014). Özellikle dünyada yasal

olarak kabul gören eşcinsel evlilikler, evlilik dışı çocuk sahibi olma yoluyla oluşan aileler, boşanmaların artışıyla sayıları artan tek ebeveynli aileler gibi birçok farklı aile formunun toplumsal hayattaki tezahürü, ailenin sadece “anne baba ve çocuklar”dan oluşan bir kurum olarak tanımlanmasının yetersizliğini gündeme getirmektedir (Giddens 2005, Goode 2010, Macionis 2015, Pryor ve Trinder 2007, Stell ve ark 2012, Zeybekoğlu Dünder 2012).

Bu çalışmanın kuramsal bölümünde öncelikle aile kavramına ve ailenin sınıflandırılmasına ilişkin farklı yaklaşımlara yer verilerek, bir aile yapısı olarak tek ebeveynli aileler konusuna giriş yapılmasına çalışılmıştır. Ardından tek ebeveynli aile konusu, tek ebeveynli aileye sahip olma sebepleri bağlamında ele alınarak dünyada ve Türkiye’deki yaygınlığı istatistiksel göstergeler eşliğinde incelenmiştir. Ardından aile kuramlarına yer verilerek, bu kuramların aileye ve tek ebeveynli aileye yönelik bakış açılarına değinilmiştir. Aidiyet konusunda ise öncelikle aidiyete ilişkin kuramsal bir bakış açısının geliştirilmesini sağlamak amacıyla, aidiyeti bir ihtiyaç olarak ele alan kuramlar ve ebeveynlerle ya da bakım verenlerle çocuk arasındaki ilişkiyi bu bağlamda tartışan kuramlar incelenmiştir. Son olarak aidiyet ve aile aidiyeti konusuna ilişkin yurt dışında ve yurt içinde yapılan çalışmalara yer verilmiştir.

Aile tanımları incelendiğinde üzerinde farklı bakış açıları olan bir konu olmasına rağmen literatürde genel bir aile tanımı yapmaya ilişkin çalışmaların varlığı dikkat çekmektedir (Giddens 2005). Ancak bu noktada evrensel bir tanıma ulaşmanın güçlüğüne de değinmek gerekir. Ailenin çok çeşitli şekillerde görülen bir toplumsal kurum olması ve tarihsel süreçte geçirmiş olduğu değişim ve dönüşüm evrensel bir aile tanımının yapılabilmesinin önündeki engeller olarak ele alınabilir (Canatan 2011).

Aileyi evrensel bir toplumsal kurum olarak ele alarak ailenin evrenselliği üzerine odaklanan bakış açısıyla literatürde önemli bir yere sahip olan Murdock (1949) “*Toplumsal Yapı*” isimli çalışmasında aileyi, “*ortak konut, ekonomik işbirliği ve üreme ile karakterize bir sosyal grup*” olarak tanımlamıştır. Bu tanımda dikkat çeken ekonomik birliktelik, üreme özelliği ve konut paylaşımı olmak üzere üç temel kriterin bir araya gelmesiyle oluşan bir sosyal grup olarak aileyi vurgulamasıdır. Lefaucheur (2005), bir topluluğun aile olması için tek başına biyolojik olarak üreme

özelliğinin yeterli olmadığını belirtmiştir. Buna ek olarak aileyi, toplumsal yeniden üretimin odağında yer alan, cinsel farklılığın evlilik kurumuyla ve aynı haneyi paylaşmakla etkileşim içine girdiği bir alan olarak ele almaktadır. Giddens (2005) ise aile tanımında, akrabalık bağlarını ve çocukların yetiştirilmesi sorumluluğunun erişkinlere verildiği bir yapıyı işaret etmektedir. Ancak sadece bu özelliklerin bir araya gelmesinin bir aileyi oluşturmaya yetmeyeceği, özellikle çocukların eğitimi, korunması ve belki de en fazla vurgulanan özellik olarak sevgi, güven ve ait olma ihtiyacını karşılaması gerektiği yönündeki yorumlar da dikkat çekmektedir. Aileyi daha geniş bir bakış açısıyla ele alan Ozankaya (1991), *“içinde insan türünün belli bir biçimde üretildiği, topluma hazırlanma sürecinin belli bir ölçüde ilk ve etkili biçimde cereyan ettiği, cinsel ilişkilerin belli bir biçimde düzenlendiği, eşler ve anne babalarla (ailenin biçimine göre başka yakınlar) arasında belli bir ölçüde içten, sıcak, güven verici, ilişkilerin kurulduğu, yine içinde bulunan toplumsal düzene göre etkileşimlerin az ya da çok bir ölçüde yer aldığı bir toplumsal kurum”* olarak yaptığı tanımlamada sosyal, psikolojik, ekonomik ve duygusal öğeleri de dikkate alarak, ailenin içeriğini geniş bir kavramsal yelpazeye taşımıştır.

Aile tanımları genel olarak gözden geçirildiğinde yapısal, işlevsel ve ilişkisel olmak üzere üç tür yaklaşım olduğu görülmektedir. Bu yaklaşımlardan ilki, üyeler arasındaki kan bağına ya da yasal bir bağa dayanarak aile tanımı yapan yapısal tanımlamalardır. İkinci yaklaşımda, ailenin ekonomik destek, çocukların yetiştirilmesi, aile üyelerinin birbirlerini duygusal olarak desteklemesi gibi özelliklerini vurgulayan ve bir ya da birden çok bireyden oluşan bir yapıyı işaret eden işlevsel tanımlamalar yer almaktadır. Son grupta ise aile üyelerini aile yapan özellik olarak aile içindeki görevlerini belirli bir etkileşim çerçevesinde yerine getirmeleri üzerine odaklanan ilişkisel tanımlamalar vardır (Wamboldt ve Reiss 1991). Bu noktada aile tanımlarının, benimsenen kuramsal yaklaşımlara göre şekillendiği görülmektedir. Ayrıca Dallos ve Draper (2012)’ın da işaret ettiği üzere aile tanımlarının *“belirli bir tarihsel noktada içinde yaşadığımız toplumun doğasında bulunan ideoloji ve söylevlerden etkilenmekte”* oldukları görülmektedir. Yaşanılan tarihsel süreçte ailenin ya da aile hayatının içerdiği anlamın, bir yandan kişisel dünya görüşleri ve bunu ifade eden söylevlerden, bir yandan da toplumda egemen olan yönelimlerden, kültürel deneyimlerden ve bunların ifadelerinden etkilenmektedir. Bu çerçevede her toplum, kendi aile biçimini oluşturmakta (İçli 1997) ve tarihsel süreç

içinde bu aile biçimini toplumsal değişim ve dönüşümlere paralel olarak tekrar tekrar yaratmaktadır. Tüm bu sürece rağmen aile, toplumun “*sabit ve en büyük unsuru olma*” özelliğini korumaktadır (Ryder 1995).

Genel olarak kabul gören ve aralarında yaklaşım farklılıkları olan bu aile tanımlarının yanında, günümüzde var olan farklı aileleri de kapsayan çeşitli aile tanımları yapılmaktadır. Örneğin Cohen, “*doğum, evlilik, evlat edinme ya da tercih yoluyla bir ilişkisi olan ve bir hanede birlikte yaşayan iki veya daha fazla kişinin oluşturduğu küme, ailedir*” şeklindeki tanımlamasıyla ailenin oluşumuna ilişkin farklı yolları da içine alan geniş bir aileyi işaret etmektedir (Akt. Canatan 2011). Goode (2010), ailenin anne baba ve çocuklardan oluşan bir yapı olarak tanımlanması halinde, Amerikan ailelerinin ancak yüzde otuz beşlik bir bölümünün bu kapsam içine dahil edilebileceğini vurgular. Bu çerçevede ailenin hangi kriterlere dayanılarak tanımlandığı ve bu tanımlar çerçevesinde nasıl sınıflandırıldığı önem kazanmaktadır.

1.1. Ailenin Sınıflandırılması

Önemli toplumsal kurumlardan birisi olarak ele alınan aile, bütün diğer toplumsal kurumlar gibi toplumda meydana gelen yapısal değişimlerden etkilenmektedir. Bu etkilenme ailenin yapısal olarak farklılaşmasına yol açarak, farklı gelişme düzeyine sahip toplumlarda farklı aile yapıları ortaya çıkmasına sebep olmaktadır (Kongar 1972). Aile konusunda yapılan çalışmalar, aileyi ilk bilimsel araştırmaların nesnesi olarak ele alarak üzerinde farklı bakış açıları geliştiren düşünürlerden başlayarak günümüze kadar halen ailenin sınıflandırılması ve yapısal değişimlerin incelenmesi konusuna odaklanmaya devam etmektedir.

Ailenin sınıflandırılması meselesi, konunun ele alınış şekline ve bakış açısına göre farklılaşmaktadır. Literatürde ailenin çok farklı şekillerde sınıflandırıldığı görülmektedir. Hatta farklı aile yapıları söz konusu olduğunda, öncü olarak kabul edilebilecek araştırmacılardan birisi olan Murdock (1949)’ın, yüzlerce aile tipini tespit ettiği çalışmasından günümüze değin, yaşanan toplumsal değişimlerle birlikte literatürde farklı aile yapılarının tespit edilmeye devam ettiği görülmektedir.

Günümüzde aile tiplerini bölgesel farklılıklara, sosyal sınıflara ve toplumda yer alan alt gruplara göre çeşitlendirmek mümkündür (Meriç Yazan 1991). Ancak bu çalışma çerçevesinde, tüm aile tiplerini ele almanın imkansızlığı göz önünde

bulundurularak, genel olarak ailenin sınıflandırılması konusundaki yaklaşımlara yer verilerek, tek ebeveynli aileleri içinde barındıran ‘hane sayısı ölçütü’ çerçevesinde yer alan sınıflandırmayı daha ayrıntılı olarak ele almanın yeterli olduğu düşünülmüştür.

1.1.1. Otorite Ölçütüne Göre Aileler

Otorite ölçütüne göre ailenin sınıflandırılması, ailede otoritenin anne ya da baba tarafında toplanması esasına dayanılarak yapılan bir sınıflamadır. Ailenin sınıflandırılması konusunda sıklıkla temel alınan değişken olarak “*otorite*” ile ikametgah, akrabalık ve mülkiyet ilişkilerinin bir arada ele alındığı görülmektedir (Gökçe 1991). Otoriteyi meydana getiren erkin ya da gücün ailenin ikametgahı, çocukların soybağı, ailenin sahip olduklarının mülkiyeti ve ayrılma durumunda evde kalacakların durumu olmak üzere dört temel ilke çerçevesinde belirlendiği görülmektedir (Gökçen 2016). Ailede otoritenin kaynağı esasına göre yapılan bu sınıflandırma farklı şekillerde ele alınmaktadır. Ancak burada otorite tipine göre daha geniş ve ayrıntılı bir yapısal çeşitliliği içerdiği için ana ailesi ile baba ailesi ve baba ailesinin alt kırılımları şeklinde yapılandırılan sınıflandırmaya genel hatlarıyla yer verilmiştir.

Roma ailesi olarak da adlandırılan baba ailesinde mutlak otorite sahibi baba, yani erkektir (Yıldırım 2011). Bu aile tipinde, ailenin yapısal olarak şekillenmesinde baba figürü ön plandadır. Bu aile tipi “*baba ailesi*”, “*bölünmez asaba*” ve “*ataerkil aile*” olmak üzere üç farklı şekilde görülmektedir. Ana ailesi ise ilkel toplumlarda birinci kademe olan avcılık toplayıcılıktan, ikinci kademeye yani tarıma dayalı bir ekonomiye geçilmesiyle birlikte ortaya çıkan bir aile türüdür. Totem dininin etkileriyle birlikte oluşan bu ailede, babanın tanınmayışının nedeni olarak dini etkiler görülmektedir. Ana ailesinde akrabalık açısından anne figürünün ön planda olduğu, ancak otoritenin annenin erkek kardeşinde toplandığı dikkat çekmektedir (Gökçe 1991). Kuzey Amerika’da, Kanada’da, Amozanlarda ve Eskimolarda görülen bir aile yapısı (Yıldırım 2011) olan ana ailesinde, annenin kız ve erkek kardeşleri, teyzeleri, dayıları ve yeğenleri aile içinde tanımlanmaktadır. Baba figürünün geri planda olduğu bu aile yapısında baba, zaman zaman eşinin ailesini ziyaret etmekte, ancak genel olarak kendi ailesiyle yaşamamaktadır (Cansel 1991).

1.1.2. Evlilik Biçimlerine Göre Aileler

Evlilik biçimlerine göre aileler poligamik (çok evlilik) evlilik sonucunda meydana gelen aileler ve monogamik (tek evlilik) evlilik sonucu meydana gelen aileler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Freyer 1963). Poligamik evlilik sonucu meydana gelen aileler, bir erkeğin birden fazla kadınla evlenmesi (polijinik aileler) ya da bir kadının birden fazla erkekle evlenmesi (poliandirik aileler) sonucunda meydana gelen aileleri kapsamaktadır. İlkel topluluklarda yağma sonucunda kabileye ya da aşirete dahil edilen kadınların sayısının fazlalığı nedeniyle polijinik ailelere sıkça rastlandığı görülmektedir. Yine ekonomik açıdan değerlendirildiğinde el sanatlarının ve tezgahların artışı ve bu tarz üretime dayalı bir yapının söz konusu olduğu bölgelerde, bu durum polijinik ailelerin oluşum nedenlerinden birisi olarak ele alınmaktadır. Bu durumun kültürümüze yansımaları, Anadolu’da her kadının bir tezgaha sahip olması nedeniyle yapılan çok eşli evlenme sonucunda oluşan polijinik ailelerin tarihsel süreçte rastlanır bir durum oluşunda izlenebilir (Doğan 1998). Bir erkeğin bir kadınla ya da bir kadının bir erkekle evlenmesi sonucunda oluşan ailelere ise, monogamik evlilik sonucu meydana gelen aileler ismi verilmektedir (Freyer 1963). Kadın sayısının sınırlı olduğu bölgelerde, monogamik ailelerin yaygınlığı dikkat çekmektedir (Doğan 1998). İnsanlık tarihine bakıldığında, yaygın olarak görülen evlilik türünün ve dolayısıyla bu evlilik türü sonucu oluşan aile yapısının tek eşli aile olduğu söylenebilir (Gökçen 2016).

1.1.3. İkametgah Ölçütüne Göre Aileler

Evlenen çiftin, nerede ikamet edeceğiyle ilgili olan bu sınıflandırmaya göre patrilokal aileler, matrilokal aileler ve neolokal aileler olmak üzere üç farklı aile tanımlanmaktadır (Tolan 1991). Patrilokal, babayerli olarak tanımlanan ailelerde, evlilik akdi gerçekleştikten sonra çift, erkeğin ailesinin bulunduğu yere yerleşerek, hayatlarını sürdürmektedir. Diğer bir deyişle, evlenen erkek çocuklarla, onların eşleri ve çocuklarıyla birlikte aynı hanede yaşamaya devam edilir. Evlenen kız çocukları ise kocasının ailesine katılarak, hayatını kocasının ailesinin evinde yaşayarak sürdürür. Matrilokal, anayerli olarak tanımlanan ailede ise evlenen erkek çocukları, eşinin ailesinin bulunduğu yere yerleşir. Patrilokal ailenin tam tersi olarak ele alınabilecek bu ailede, evlilikten sonra çift hayatlarını erkeğin değil kadının ailesinin evinde sürdürür (Erdentuğ 1991). Son olarak neolokal ailede evlilik akdinin

gerçekleşmesinden sonra yeni evlenen çift, erkeğin ya da kadının ailesinin yanına yerleşmek yerine, bu iki aileden de bağımsız olarak yeni bir yerleşim yerine yerleşerek hayatlarını sürdürürler (Freyer 1963).

1.1.4. Hane Sayısı Ölçütüne Göre Aileler

Aynı evde yaşayan bireylerin sayısına bağlı olarak yapılan bu sınıflandırmada, aynı evde yaşayan bireylerin aile olduğu varsayımı hakimdir. Bu çerçevede hanehalkı ve aile kavramları arasındaki farkın açıklığa kavuşturulması, “tek ebeveynli aileler mi?”, “tek ebeveynli haneler mi?” tartışması çerçevesinde araştırmanın konusu ile ilişkisi açısından önemlidir.

Canatan (2011), aile kavramının sosyolojik bağlamına dikkat çekerken, hanehalkı kavramının istatistiksel bir içeriğe sahip olduğunu ifade etmektedir. Hanehalkı kavramı “*aralarında akrabalık bağı bulunsun ya da bulunmasın aynı konutta veya konutlarda, aynı konutun bir bölümünde yaşayan, kazanç ve masraflarını ayırmayan, hanehalkı hizmet ve yönetimine katılan bir veya birden fazla kişiden oluşan topluluk*” olarak ele alınmaktadır (Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü 2009). Bu tanım, aile tanımlarıyla karşılaştırıldığında, akrabalık ilişkisinin varlığının, hanehalkı ile aileyi birbirinden ayıran önemli bir özellik olduğu görülmektedir. Ayrıca hanehalkının aynı konutta ikamet eden bireylerden oluşan sosyo-ekonomik özellikler taşıyan bir birim, ailenin ise daha çok gelenekler ya da kanunlar çerçevesinde oluşturulan ilişkilerden meydana gelen bir yapı olduğu görülmektedir (Yavuz ve Yücesahin 2012). Ancak bu iki kavram arasındaki geçişi sağlayacak şekilde “aile hanehalkı” ve “aile olmayan hanehalkı” tanımlaması yapılmıştır. Aile hanehalkı tanımında, hanehalkı aile birimini içine alan bir yapıyı ifade etmekte iken; aile olmayan hanehalkı tanımı ise aileyi içine almayan, yani aile yapısı dışındaki hanehalklarını ihtiva eden bir yapıyı işaret etmektedir (Koç 1997). Bu çerçevede tek ebeveynli ailelerin de içinde aile birimini barındıran aile hanehalkı olarak ele alınmasının ve aile tanımlarındaki değişim ve esneklik ile birlikte klasik olarak ailenin içinde yer alan hanehalkından birisinin yokluğuna rağmen aile özelliğini taşıdığı görülmektedir.

Hane sayısı dikkate alındığında aile, büyük aile olarak da anılan geniş aile¹ve küçük aile olarak da tanımlanan çekirdek aile² olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Gökçe 1991). Tek ebeveynli ailelerin, çekirdek ailenin bir türü olarak değerlendirilmesi sebebiyle, çalışmanın amacı doğrultusunda bu aile sınıflamasının üzerinde daha ayrıntılı bir şekilde durulması gerekli olduğu düşünülmüştür.

1.1.4.1. Geniş Aile

Akrabalık bağlarının ön planda olduğu, birden fazla kuşağın tek bir hanede yaşayarak hayatlarını devam ettirdiği aile yapısı (Marshall 1999) olarak ele alınan geniş aile *“ikiden fazla kuşağın aile çevresine dahil olması yani en basit şekilde büyük baba ve anne ile evli oğullarının karı ve çocukları ile birlikte bir arada oturması halinde var olan”* (Freyer 1963) aile tipi olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımın bileşenlerinin biraz daha açıklığa kavuşturulduğu bir başka tanımlamada ise geniş aile, *“çok sayıda kandaş küçük ya da çekirdek ailenin aynı çatı altında oturmasıyla”* (Gökçe 1991) meydana gelen bir yapı olarak ele alınmaktadır. Geniş aile, babadan torunlara geçecek şekilde yatay ya da dikey şekilde genişleyen bir yapı sergileyebileceği gibi akrabaların da dahil olduğu bir yapıya da sahip olabilmektedir (Doğan 1998). Ayrıca toplumların sahip oldukları kültürel özelliklerine göre aile, baba yönünde ya da anne yönünde gelişebilmektedir (Gökçe 1991). Bu çerçevede aile ataerkil ya da anaerkil aile türlerinden birine evrilebilir.

Geniş aile yapısının çoğunlukla geleneksel toplumların bir ürünü olduğuna ve bu çerçevede gelişmemiş, ekonomik faaliyetleri tarıma dayalı topluluklarda görüldüğüne dair görüşler vardır (Kongar 1972, Gökçe 1991). Parsons (1991) geniş aile yapısının 19. yüzyılın öncesindeki toplumsal, ekonomik ve siyasi koşullarla şekillendiği için bu döneme özgü bir özellik taşıdığını belirtmektedir. Bu noktada geniş ailenin ekonomik yönüne yapılan vurgu, bu aile yapısında ekonomik fonksiyonların ön planda tutulduğu şeklinde yorumlanabilir.

Geniş aile tipinde, aile kurumsal olarak her zaman önceliğe sahipken, kişiler ikinci planda kalır. Aile bireylerinin geniş aile yapısı içinde yer alması tercih

¹ Literatürde geniş aile terimi yerine geleneksel aile, geleneksel geniş aile, köy ailesi, eski aile gibi terimler de kullanılmaktadır (Gökçe 1976).

² Literatürde çekirdek aile terimi yerine küçük aile, dar aile, kent ailesi, modern aile, modern demokratik aile, çağdaş aile gibi terimler de kullanılmaktadır (Gökçe 1976).

sonucunda değil, bir zorunluluğa bağlı olarak gerçekleşir (Gökçe 1991). Ailede karar alma örüntüleri incelendiğinde, geniş ailede aile reisi, ailedeki en yaşlı üyedir ve ailenin diğer üyeleri, aile reisine nazaran arka planda yer alırlar (Özkalp 2001). Geniş aile yapısında, genç kuşaklar zamanla aşağıdan yukarı doğru gelişerek ailenin içinde üst kademeye doğru ilerleyebilirler (Freyer 1963). Diğer bir ifade ile, aile içinde karar verici konumda yer alma konusunda bir hareketlilik söz konusudur ve genç kuşaklar zaman içinde ailenin yönetilmesiyle ilgili sorumluluğun da sahibi olan aile reisi pozisyonuna ulaşma imkanına sahiptirler.

Geniş ailenin işlevlerine bakıldığında, bu konuda temel olarak kabul edilen William Ogburn (1963)'un sınıflamasıyla karşılaşılır. Bu sınıflamaya göre geniş ailenin işlevleri genel olarak neslin devamını sağlamayı hedefleyen biyolojik işlev, aile üyelerinin eğitimlerinin sağlanması işlevi, ekonomik işlev, aileye sahip olmaktan kaynaklanan statü sağlama işlevi, aile üyelerinin korunmasının sağlanmasıyla ilgili işlevi, dini işlevleri, aile üyelerinin boş zamanlarının değerlendirilmesi işlevi ve son olarak aile üyeleri arasında sevgiye dayalı bir bağ geliştirmelerini sağlama ve çocuk yapma işlevi olarak sıralanır.

Geniş aileler her ne kadar tek bir aile tipi olarak değerlendirilse de içinde farklı özellikler sergileyen iki farklı ailenin daha ayırt edildiği görülür. Kök aile ve birleşik aile olarak adlandırılan bu iki farklı aile tipi, farklı kültürel yapılar da görülür. Kök aile anne, baba, çocukları ve evli tek erkek evlat ve çocuklarından oluşurken; birleşik aile anne, baba, bütün erkek çocuklar, evlenmemiş kız çocuklar ve evlenen erkek çocukların eşlerinden ve çocuklarından meydana gelir. Birleşik aile erkek çocuk yönünde genişlemeye devam eder, erkek torunlar da evlendikleri zaman bu aile içinde eşleriyle ve çocuklarıyla yaşamaya devam ederler. Kök ailede büyük erkek evlat aile mülkünü elinde bulunduran üye olarak öne çıkarken, birleşik ailede mülkiyet ortaktır (Gökçe 1991). Yine bu iki geniş aile formunda da mülkiyet temelli ve erkek figürünü ön plana çıkaran yapısal dinamiklerin varlığı dikkat çeker.

Literatürde tarihsel olarak öncelikli bir konuma sahip olan geleneksel geniş ailenin varlığının, modernleşme ile birlikte çekirdek ailenin ön plana çıkmasıyla birlikte zayıfladığına dair görüş birçok araştırmacı tarafından vurgulanmaktadır. Özellikle endüstrileşme ile birlikte ayırt edici olan bu yapısal değişme, çoğu zaman iki aile türünün birbirinin devamı olarak nitelendirilmesine neden olmaktadır (Ayan

2009). Ancak yapılan araştırmalar, çekirdek ailenin sadece modernleşme ve endüstrileşme sonucunda ortaya çıkan bir yapısal form olmadığını, modernlik öncesi dönemde de çekirdek ailenin varlığını ortaya koymuşlardır (Giddens 2005). Ancak bu noktada, ailenin yapısal olarak dikkat çekici bir şekilde değişmesinin kapitalizm ile sıkı bir ilişki içinde olduğunun da altı çizilmelidir (Ayan 2009).

1.1.4.2. Çekirdek Aile

Anne, baba ve evli olmayan çocuklardan oluşan çekirdek aile, üye sayısının sınırlı olmasıyla geniş aileden ayrılır (Tezcan 1995). Ancak çekirdek ailenin oluşumunda sadece üye sayısının azalmasına odaklanan yaklaşımı eleştiren Gülerce (2007), bu özelliğe ek olarak duygusal ilişkiler, yakınlık, çocuk bakımı, toplumla çizilen sınırların da belirleyici olduğuna dikkat çekmektedir.

Geniş aile tarıma dayalı ekonomiye sahip toplumların aile yapısı olarak ele alınırken, çekirdek aile sanayi toplumunun aile yapısı olarak göze çarpmaktadır (Kağıtçıbaşı 1984). Hatta Parsons, bu konudaki görüşünü genel kabulün bir adım ötesine taşıyarak çekirdek aileyi, sanayi toplumunun bir ürünü olarak nitelendirmiştir (Merter 1990). Batıda sanayi devriminden sonra ortaya çıkan aile şekli olan çekirdek aile, günümüz kent toplumunun ailesi olma özelliğini taşımaktadır (Doğan 1998). Gelişmiş toplumlarda ve özellikle büyük kentlerde görülen bir aile yapısı olarak ortaya çıkan çekirdek aile, sanayileşme ve kentleşmenin doğal bir sonucu olarak görülmektedir. Ancak kesin bir şekilde çekirdek ailenin sanayi devrimiyle birlikte ortaya çıktığını söylemek mümkün değildir. Yapılan araştırmaların sonuçları, sanayi öncesi toplumlarda da çekirdek aile yapısına benzer aile yapılarına rastlandığını göstermektedir. Bu noktada geniş aileden çekirdek aileye geçişin tüm toplumlarda doğrusal bir yönde gerçekleşmediğinin altını çizmek gerekir. Ayrıca sanayi ve sanayi öncesi toplumsal yapıyı da herhangi bir tarihi referans göstererek açıklamanın güçlüğü de göz önüne alınmalıdır. Çünkü tek evrensel bir aile olmadığı gibi, sanayi öncesi ve sanayi toplumları da “bütüncül” ve “evrensel” kavramlar değildir. Sanayi öncesi toplumların özelliklerinden bazılarının sanayileşme sonrasında da devam etmekte ya da tam tersi sanayi toplumlarının bazı özelliklerine sanayi öncesi toplumlarda da rastlanabilmektedir. Ancak bu noktada temel düzeydeki değişimlerin varlığı da göz ardı edilmemelidir (Gittens 1991).

Toplumsal değişmenin özelliklerinden yola çıkarak zaman içinde toplumsal ve bireysel düzeydeki ihtiyaçlara cevap vermek adına farklı yapısal formlarda ailelerin olduğu görölmektedir. Geçiş ailesi olarak tanımlanan ve sanayileşmenin ilk dönemlerinde meydana gelen, geniş aileden kopmanın tam olarak gerçekleşmediği, geniş aileye yakın olmakla birlikte “bağımsızlık” temasının aile yapısında ön plana çıkmaya başladığı aile tipi dikkat çekmektedir (Sezal 2010). Gül (2015), geçiş ailesinin, tarımsal üretimden, endüstrileşmiş bir üretim biçimine doğru hızlı bir geçişin olduğu, nüfus artışının yükseldiği, toplumsal yapıda, yaşam tarzında ve kavramların içeriğinde hızlı bir değişimin yaşandığı toplumlarda rastlanan bir aile yapısı olduğunu belirtmektedir.

Sezal (2010), çekirdek aileyi bağımsız (yalnız) aile ve bağlantılı çekirdek aile olmak üzere iki farklı aile tipi olarak ele almaktadır. Bağımsız çekirdek aileyi, Batı toplumlarında sanayileşme ile ortaya çıkan aile tipi olarak değerlendiren Sezal, ülkemizdeki çekirdek aile yapısını kültüre özgü özellikleri dolayısıyla bağlantılı çekirdek aile olarak değerlendirmektedir. Bağımsız çekirdek aile, “*aynı çatı altında bir arada yaşayan eşler ve çocuklar*” olarak tanımlarken, bu ailenin biyolojik ve sağlık sebeplerinden dolayı çocukların olmadığı durumlar ya da çocuklarını evlendirdikleri dönemleri de kapsayabileceğini belirtir. Bağlantılı çekirdek aile yapısında ise, yine aynı çatı altında yaşayan eşler ve çocukların bulunduğunu ancak bu yapıya ek olarak yoğun bir akrabalık ilişkisi ve bitişik-aile örüntüsünün varlığına işaret etmektedir. Hatta bu yoğun ilişki demetinin, Türkiye’deki aile için “çekirdek aile” kavramının kullanılmasını sorgulatmaya kadar gidebilecek düzeyde olduğunun altını çizmektedir.

Ailenin tarihsel süreçteki yapısal dönüşümü göz önüne alındığında küçülme eğilimi gösteren bir yapı sergilediği görölmektedir (Giddens 2005). Ailedeki bu yapısal küçülme, ailenin işlevlerinde de eşzamanlı olarak gözlemlenmektedir. Çekirdek ailenin işlevleri açısından geniş aileye oranla çok daha dar bir çerçeveye sahip olduğu görölmektedir. Geniş ailenin toplumsal ve bireysel hayatın her aşamasında sahip olduğu kapsamlı işlevler yerini, daha bireysel konularda ön plana çıkan işlevlere bırakmıştır. Geniş ailenin işlevlerinin büyük bir bölümü toplumsal yapıdaki değişim ve dönüşümlere paralel olarak diğer toplumsal kurumlara devrolmuştur (Sayın 1990). Özellikle sanayi toplumlarında farklılaşmanın ve

uzmanlaşmanın gelişmesiyle birlikte (Kandiyoti 1984) örneğin; doğum kontrolü, evlat edinme hizmetleri, kürtaj serbestisi ve çocuk zammı gibi uygulamalarla devletin aile kurumuna müdahalesi doğrudan gözlemlenebilir bir hal almıştır (Tezcan 1995). Sonuç olarak, çekirdek aile çocuk yapma ve psikolojik doyum olmak üzere iki önemli işlev çerçevesinde kendini yapılandırmıştır (Doğan 1998). Çekirdek ailenin işlevlerini toplumsal ve psikolojik olarak ikili bir kavramsallaştırmayla ele alan Kingsley Davis, toplumsal işlevleri çoğaltma, yetişkin olmayan çocukların bakımı, yetiştirme ve toplumsallaşma olarak sıralarken; psikolojik işlevleri ise evli çiftlerin cinsel ihtiyaçlarının tatmin edilmesi, çocuklar ve ebeveyn için duygusal yakınlık ve güvence duygusunun uyandırılması ve yaşatılması olarak ele almaktadır (Akt. Bottomore 1984).

Köklü bir geçmişe sahip olan aile kurumunun yapısı da bu süreç içinde değişime uğramıştır. Ailenin kimlerden meydana geldiği ile ilgili olarak yapılan yapısal tartışmalarda geniş aile ve çekirdek aile ekseninde ortaya atılan fikirler, ailenin yapısının toplumsal değişim ve dönüşümlerden etkilendiğini ve yaşanan döneme, coğrafyaya, mevcut ihtiyaçlara göre farklılaştığı görüşü etrafında şekillenmiştir (Giddens 2005, Goode 2010, Köse 2012, Macionis 2015, Pryor ve Trinder 2007, Stell ve ark 2012).

1.2. Tek Ebeveynli Aileler

Aileye ilişkin tanımlamaların birçoğunda aile üyelerinin kimlerden oluştuğuna dair doğrudan bir ifade ya da dolaylı bir anlatım bulunmaktadır. Goode (2010) aile, klasik olarak anne, baba ve çocuklardan oluşan bir toplumsal birlik olarak tanımlandığında Birleşik Devletler’de yaşayan ailelerin sadece yüzde 35’ini kapsayan bir tanımın yapılmış olacağına dikkat çeker. Birçok ülkede de Birleşik Devletler’deki oranlarla birebir aynı olmasa da, benzer bir durumun varlığından söz edilmektedir. Ailenin kompozisyonuna ilişkin bu fikir, birçok aile türünü kapsam dışı bırakmaktadır.

Sosyal bilimcilerin büyük bir çoğunluğu tarafından doğrudan ya da dolaylı olarak çekirdek ailenin, evrensel bir aile türü olarak işaret edilmesine rağmen (Gülerce 2007) aile yapısındaki dönüşüm devam etmektedir. Çekirdek aileyi yapısal olarak etkileyen en önemli değişiklik, aile üyelerinden birinin aileden kopması olarak ele alınmaktadır. Özellikle, ebeveynlerden birinin yokluğunun, ailenin işlevlerinin

yerine getirilmesinde sıkıntılar doğurduğuna yönelik görüşler olduğu gibi (Gökçe 1991), çekirdek aile kavramı çerçevesinde aile işlevlerini değişik şekillerde yerine getiren farklı aile formlarının olabileceği, hatta bu sebeple tek bir çekirdek aile yerine “çekirdek aile kompleksi”ni ele almanın gerekliliğinin evrensel olarak kabul görmeye başladığını (Türkarslan 2012) ifade eden görüşler de sıklıkla gündeme taşınmaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, aile ve ailenin yapısal değişimi üzerindeki tartışmalar, ailenin çözülerek yok olacağı ve çekirdek aile yapısının işlevleri farklılaşsa da süreceği, belki de içine farklı aile formlarını alarak genel bir kompleks olarak ele alınabilecek bir yapıya doğru evrileceği yönünde iki farklı bakış açısı çerçevesinde gerçekleşmektedir (Kongar 1972, Gökçe 1991). Dönmezer (1999), bu iki farklı bakış açısına dayanarak, ailenin geleceğine yönelik görüşleri iki grupta ele almıştır. İlk grupta, ailenin önemini kaybettiğini, görevlerini ve fonksiyonlarını başka kurumlara devrederek, “gereksiz” bir kurum olduğunu savunanların görüşleri yer alırken; ikinci grupta ailenin hala önemli bir toplumsal kurum olduğunu ve toplumun devamı için birçok önemli toplumsal fonksiyonu yerine getirdiğini savunanların görüşleri yer almaktadır.

Sanayileşme ile birlikte ailenin işlevlerinin çözülerek, bir toplumsal kurum olarak yok olacağına ilişkin görüşün bir çıktısı olarak ele alınan ve literatüre William Ogburn tarafından kazandırılan çözülen aile kavramında, ailenin tek işlevi, eşler arasında çok zayıf bir şekilde düzenlenen ilişkilerdir. Yine toplumsal yapıda ortaya çıkan parçalanmış aile ve tamamlanmamış aile gibi farklı aile formlarını tanımlayan Pollak’ın fikirleri de bu görüşü desteklemektedir (Kongar 1972). Parçalanmış aile “küçük aile üyelerinden birisinin karı ya da kocanın ölümü, boşanmaları, ayrı yaşamaları ile oluşan dul eşlerle çocukların bir arada yaşadığı aile tipi” olarak tanımlanırken, tamamlanmamış aile ise “küçük ailenin gerçekleşmemiş hali” olarak ele alınmaktadır. Diğer bir ifadeyle; tamamlanmamış aile, evlilik dışı ilişkiden doğan çocuklarla, annelerinden oluşan bir ailedir (Gökçe 1991). Ancak tüm bu değişim, sadece aile yapısında meydana gelen bir değişim olarak ele alınmamalı, ortaya çıkan bu yeni aile formlarının ailenin işlevlerine de yansıma ihtimali (Kongar 1972) göz önünde bulundurulmalıdır.

Pollak’ın parçalanmış aile ve tamamlanmamış aile kavramsallaştırmasını içine alacak şekilde ve bir çok nedene bağlı olarak ortaya çıkan tek ebeveynli aile

kavramı, modernleşme ve hatta postmodernleşme ile birlikte yeni bileşenleri içine dahil ederek kavramsal serüvenine devam etmektedir. Crow ve Hardey bu durumu, “sınırları bulanık”, dolayısıyla değişme eğilimi taşıyan bir durum olması çerçevesinde “tek ebeveynli olmaya giden ve ondan çıkan çok sayıda yol” olduğuna dikkat çekerek açıklamaktadırlar (Giddens 2005). Tek ebeveynli aile olma nedenlerindeki çeşitlilik ve bu aile tipinin, yeniden evlenmelerle ya da aileye dahil olanlar ve aileden çıkanlar nedeniyle, sürekli değişme ihtimali göz önünde bulundurulduğunda, Crow ve Hardey’nin yaptığı bu yapısal ve işlevsel değerlendirmenin tek ebeveynli aile yapısının anlaşılmasında önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir.

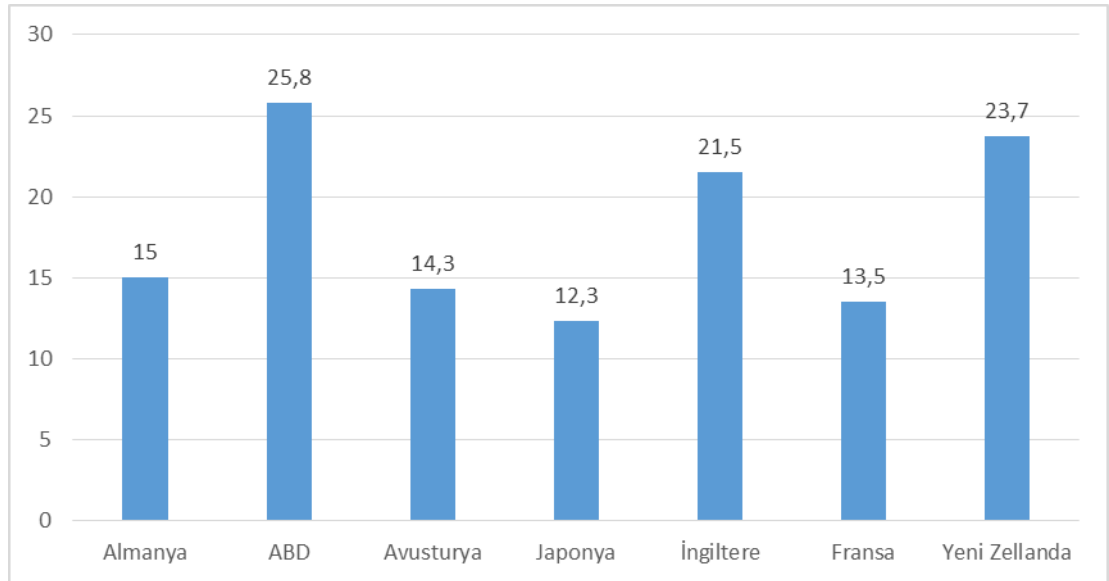
Tek ebeveynli ailenin ne olduğu ya da nasıl tanımlanması gerektiği, konunun ele alınışına ve bakış açısına göre farklılaşmaktadır. Gladding (2012), tek ebeveynli aileyi, “anne veya babanın ebeveyn olarak tek başına ve çocuk bakımından sorumlu olduğu aile” olarak tanımlamaktadır. 2011 yılında yayınlanan “Tek Ebeveynli Aileler” araştırmasında, “bir ebeveyn ile yaşayan çocuk ya da çocuklardan oluşan aile” tek ebeveynli aile olarak ele alınmaktadır (Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü 2011). Walsh (1991) ise, tek ebeveynli ailenin birçok farklı aile yapısını içine alan bir kavram olduğuna dikkat çekmektedir. Hiç evlenmemiş ya da boşanmış ebeveynlerin tek ebeveyn olabileceği gibi, evlat edinen, koruyucu aile olan ebeveynlerin de bu aile yapısının içinde bulunabileceğini belirtmektedir. Crow ve Hardey ise tek ebeveynli ailelerin, toplumsal ve ekonomik olarak ortak sorunları paylaşmasına rağmen toplu bir kimlikleri olmadığını, bu nedenle sınırlarının net ve kesin olarak belirlemenin güçlüğüne işaret etmektedir (Akt. Giddens 2005). Tek ebeveynli aile olma nedenlerinin çeşitliliği ve durağan bir aile yapısından ziyade değişime açık bir yapıya sahip olması gibi özellikler, tek ebeveynli ailenin sınırlarını belirlenmesini güçleştirmesine rağmen, ortak özellikleri paylaşan bir aile yapısının varlığı, görmezden gelinemeyecek bir gerçeklikte toplumsal hayatımızda yer almaktadır.

Tek ebeveynli ailelerin ortaya çıkışı üzerinde düşünüldüğünde, her ne kadar aile yapısındaki değişimin miladı, sanayileşme sonrası dönem olarak belirtilse de, tek ebeveynli aileler ile çok daha önceki dönemlerde de karşılaşmaktadır. Corley (2004), 17. yüzyılda Avrupa’da eşlerin ölümü sonucu oluşan tek ebeveynli ailelerin

sanayileşme öncesinde de yaygın olduğunu ve bu ailelerin olumsuz koşullarla sıklıkla yüz yüze kaldıklarını belirtmektedir.

Tek ebeveynli ailelere modern toplumlarda daha sık rastlandığına dair bir algının varlığı inkar edilmese de, günümüzde farklı sosyo-ekonomik özelliklere sahip tüm toplumsal gruplarda ve farklı yaşam koşullarında tek ebeveynli ailelere rastlandığı görülmektedir (Coates 1996). Bu sayısal artış, tek ebeveynli ailelerin geleneksel değerlere aykırı bir aile tipi olduğu şeklindeki toplumsal algıyı da değiştirmektedir (Kleist 1999). Günümüzde tek ebeveynli ailelerin yaygınlığıyla ilgili olarak Moriarty ve Wagner (2004), Amerika Birleşik Devletleri’nde, tek ebeveynli ailelerin sayısının 1990 ile 2000 yılları arasında 9,7 milyondan 12 milyona yükseldiğine dikkat çekmektedirler. On yıllık bir süreçte, yaklaşık olarak 12,3 milyon aileyi işaret eden bu artışın, aile yapısında önemli bir değişimin habercisi olduğunu söylemek mümkündür. Gander ve Gardiner (1998) ise, “*Çocuk ve Ergen Gelişimi*” isimli eserlerinde, Amerikan çocuklarının yüzde 40’ının gelecek on yıllarda tek ebeveynli ailelerde yaşayacağını ifade etmişlerdir.

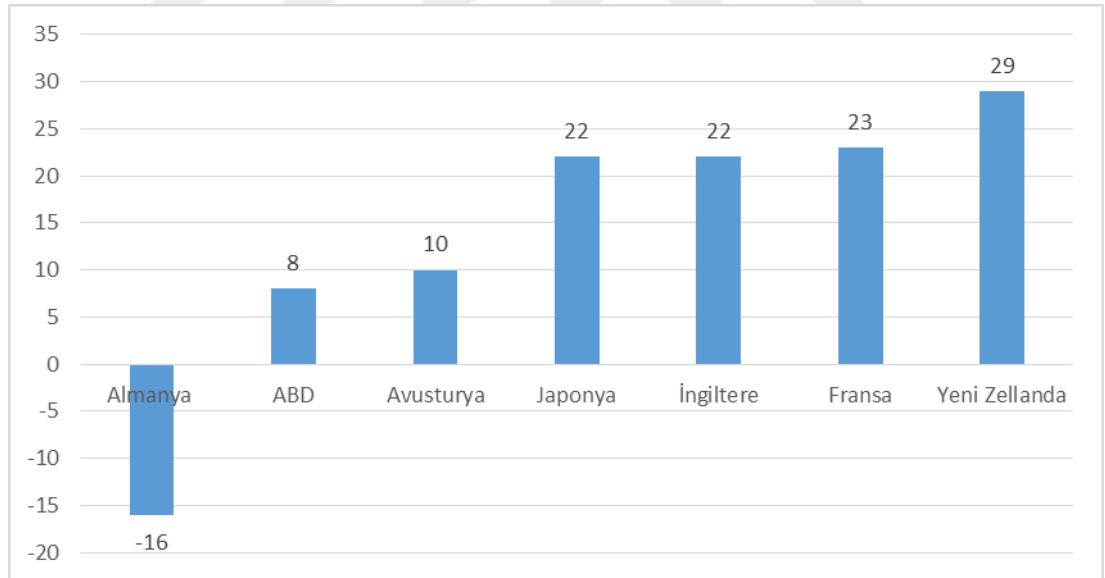
Tek ebeveynli ailelerin yaygınlığını istatistiki veriler üzerinden değerlendirmek uluslararası boyutta konuya ilişkin büyük resmi görebilmek açısından önemlidir. Şekil 1.1’de ülkelere göre çocukların tek ebeveynle birlikte yaşama oranları yer almaktadır.

Şekil 1.1. Ülkelere Göre Tek Ebeveynli Hane Oranları (OECD 2011).

Şekil 1.1’de yer alan OECD verileri incelendiğinde çocukların, Japonya’da yüzde 12,3’ünün, Fransa’da yüzde 13,5’inin, Avusturya’da yüzde 14,3’ünün, Almanya’da yüzde 15’inin, İngiltere’de yüzde 21,5’inin, Yeni Zellanda’da yüzde 23,7’sinin, Amerika Birleşik Devletleri’nde yüzde 25,8’inin tek ebeveyni ile birlikte yaşadığı görülmektedir. Yedi ülke tek ebeveynli hane oranları açısından karşılaştırıldığında, en yüksek oranın Amerika Birleşik Devletleri’nde, en düşük oranın ise Japonya’da olduğu dikkat çekmektedir.

Tüm aileyle ilgili konular gibi tek ebeveynli aile konusunun da kültürel duyarlılığı ön plandadır. Her kültürde, tek ebeveynli aile olma nedenleri ve süreçleri farklılaşmaktadır. Bu çerçevede okunduğunda, ülkeler arasındaki tek ebeveynli hane oranları arasındaki farklılık daha anlaşılır hale gelmektedir. Farklı ülkelerin sahip olduğu toplumsal ve kültürel değerler elbette ki toplumların geleceğe yönelik öngörülerini ve beklentilerini de şekillendirmektedir. Şekil 1.2’de ülkelerin 2025-2030 yılları için tek ebeveynli hanehalkı tipine ilişkin projeksiyonlarına yer verilmiştir.

Şekil 1.2. Tek Ebeveynli Aile Oranlarına Yönelik Projeksiyonlar 2025-2030 (OECD 2011).

Şekil 1.2’de yer alan 2025-2030 yıllarına dair ülkelerin projeksiyonlarına genel olarak bakıldığında, ülkelerin gelecekte tek ebeveynli aile oranlarının artma eğiliminde olacağına ilişkin genel bir beklentileri olduğunun işareti olarak değerlendirilebilir. Yedi ülkeye ait tahminler incelendiğinde, sadece Almanya’nın tek

ebeveynli aile oranında bir azalma beklentisi içinde olduğu görülmektedir. Ülkelerin aileye yaklaşımları, tek ebeveynli aile konusundaki projeksiyonlarını da doğrudan etkilemektedir. Aile politikalarına paralel olarak, özellikle klasik ailenin korunmasına odaklanan ülkeler, beklentilerini tek ebeveynli aile sayısının azalacağı yönünde ifade ederken, bazı ülkeler de toplumsal değişme ile birlikte tek ebeveynli aile sayısının giderek artacağını öngörmektedirler.

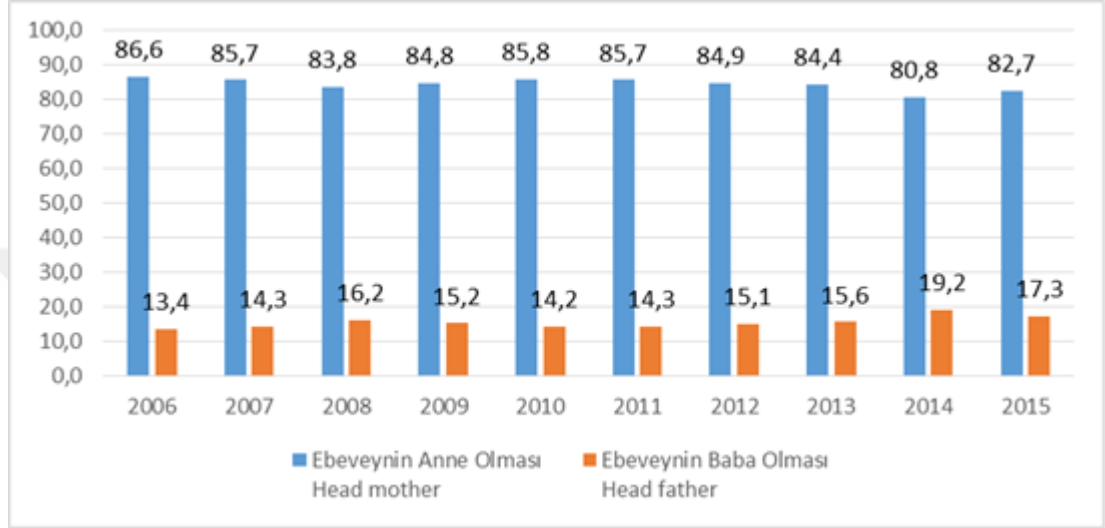
Ülkemizde aile yapısına ilişkin istatistikleri değerlendirmek tek ebeveynli ailelerin yapısını ve konumunu analiz etmek açısından önemlidir. Öncelikle, Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2013 yılı aile yapısına ilişkin verilerine bakıldığında, 2006 yılında 17 284 150 olan hane halkı sayısının 2015 yılında 21 662 260'a yükseldiği görülmektedir. Bu toplam sayı içinde tek kişilik hane oranının %6,1'den %14,3'e yükseldiği, tek ebeveynli hane oranının ise %7,2'den %7,8'e çıktığı dikkat çekmektedir. Aile yapısındaki değişime işaret etmesi açısından üç kuşağı içeren hanehalkı tipinin %16,6'dan %16,5'e gerilediği anlaşılmaktadır (Türkiye İstatistik Kurumu 2013). Aile yapısına ilişkin Türkiye'deki bölgesel dağılım incelendiğinde ise, çekirdek aile ve dağılmış aile hanehalkı kompozisyonlarının genellikle sosyo-ekonomik açıdan gelişmiş güney ve batı bölgelerde daha yaygın olduğu; geniş aile tipine ise sosyo-ekonomik olarak daha az gelişmiş olan kuzey ve doğu bölgelerde daha sık rastlandığı görülmektedir (Yavuz ve Yücesahin 2012). Bu veriler ışığında Türkiye'de aile yapısının geniş aileden çekirdek aileye, tek kişilik ve tek ebeveynli aileye doğru bir dönüşüm yaşadığı söylenebilir.

Şekil 1.3'te tek ebeveynli hanehalkının 2006-2012 yılı arasındaki değişimine ilişkin veriler yer almaktadır (Türkiye İstatistik Kurumu 2013). Bu veriler incelendiğinde, tek ebeveynli hanehalkı oranının yıllara göre yükselme eğiliminde olduğu görülmektedir.

Şekil 1.3. Tek Ebeveynli Ailelerin Durumu (Türkiye İstatistik Kurumu 2013)

Hane reisinin kim olduğu, anneden mi babadan mı meydana geldiği sorusu da tek ebeveynli aile konusunda önemli bir yere sahiptir. Çocukların bakım ihtiyacının genellikle anneler tarafından karşılanması gibi nedenlerle özellikle boşanma sonucu oluşan tek ebeveynli ailelerde kadın hane reisli ailelerin sayısal üstünlüğü söz konusudur. Şekil 1.4'te tek ebeveynli ailelerin yıllara göre aile reisinin kim olduğuna göre dağılımına ilişkin veriler yer almaktadır.

Şekil 1.4. Tek Ebeveynli Ailelerin Aile Reisi Durumuna Göre Dağılımı (Türkiye İstatistik Kurumu 2016a).

Şekil 1.4'te görüleceği gibi, Türkiye'de tek ebeveynli hanelerdeki ebeveynlerin cinsiyete göre dağılımı Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2006-2015 yılları arasındaki verileri ışığında incelendiğinde; 2006 yılında tek ebeveyni anne olan hanelerin oranı %86,6 iken bu oran 2015 yılında %82,7'dir. Tek ebeveyni baba olan hanelerin oranı ise 2006 yılında %13,4 iken 2015 yılında %17,3'e yükselmiştir (Türkiye İstatistik Kurumu 2016a). Sayısal olarak kadın hane reisli tek ebeveynli ailelerin üstünlüğü devam ederken, oran olarak erkeklerin hane reisi olarak yer aldığı ailelerdeki yaklaşık %4'lik artış önemlidir. Dünyada da genel olarak tüm bu farklı tek ebeveynli aile formlarında, tek ebeveyn olarak annenin ön planda olduğunu belirten Walsh (1991), toplumda hiç evlenmemiş bir tek ebeveynin, anne reisli bir tek ebeveyne işaret ettiğine ilişkin bir algının varlığına dikkat çekmektedir. Bu durum tek ebeveynli ailelerde yer alan ebeveynlerin yeniden evlenmeye dair yaklaşımları ve toplumun bu konudaki kabulüyle de ilişkili olarak ele alınabilir. Boşanma ya da ölüm sonucunda tek ebeveyn olarak hayatına devam eden ebeveynin erkek olması durumunda, yeniden evlenmenin daha sık gerçekleştiği ve tek ebeveynli

aile yapısının üvey aile yapısına dönüştüğü görülmektedir. Ancak üvey ebeveynin çocuklar üzerindeki etkileri açısından bireysel ya da toplumsal düzeydeki olumsuz algı ve annenin toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklı olarak kendisini çocuklarına adanması gerektiğine ilişkin yaklaşımların varlığı, çocuklarını koruma içgüdüsü, geçmiş deneyimi nedeniyle evliliğe dair olumsuz bakış açısının yerleşmesi gibi nedenlerle kadınların yeniden evlenme oranları erkeklere göre daha düşüktür (Giddens 2005, Emery 2013, Steinberg 2013, King ve Boyd 2016).

Tek ebeveynli aile olma nedenleri, konuya ilişkin tüm sürece yön vermesi açısından önemlidir. Bütün tek ebeveynli aile olma nedenlerinin kendine özgü çok detaylı incelenebilecek özelliklere sahip olduğu görülmektedir. Boşanma, ölüm, evlilik dışı çocuk sahibi olma ya da evlat edinme, ebeveynlerden birisinin cezaevinde, yurtdışında veya şehir dışında yaşaması gibi durumların hepsi, kendine has özellikleri olan, üzerinde derinlemesine çalışılması ve tartışılması gereken konular olarak literatürde yer almaktadır. Ancak bu araştırmanın odağının tek ebeveynli aileye sahip üniversite öğrencilerinin aile aidiyetinin tam aileye sahip üniversite öğrencileri ile karşılaştırılarak incelenmesi olması nedeniyle, tek ebeveynli aile olma nedenlerinden genel çerçevede bahsedilmesinin yeterli olduğu düşünülmektedir.

1.3. Tek Ebeveynli Aile Olma Nedenleri

Tek ebeveynli aile, yalnızca bir nedene bağlı olarak ortaya çıkan bir aile yapısı değildir. Bu sebeple, tek ebeveynli ailenin oluşmasına neden olan faktörlerin, ailenin yapı ve dinamiğini etkilemesi açısından üzerinde önemle durulması gerekmektedir. Konuya ilişkin çalışmalara bakıldığında, genel olarak tek ebeveynli aile konusunu boşanma sürecine indirgeyerek ele alan bakış açısının baskın olduğu görülmektedir. Tek ebeveynli aile olma nedenlerine bakıldığında, verilen istatistiklere de dayanılarak boşanmanın ya da eşlerden birinin ölümünün bu nedenler arasında en üst sıralarda yer aldığı dikkat çekmektedir (Türkiye İstatistik Kurumu 2016b). Hatta bu konuda yapılan çalışmaların çoğunun bu sayısal üstünlük nedeniyle boşanma ya da boşanmış çiftler ile çocukları üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir (Özcan 2005, Öngider 2006, Öztürk 2006, Kuyucu 2007, Meriç 2007, Sağlam 2011, Akdoğan 2012, Akyol 2013, Pırtık 2013, Uzun 2013, Sancaklı 2014). Boşanma ile birlikte ölüm, ayrı yaşama, evlilik dışı çocuk sahibi olma gibi tek ebeveynli ailenin

oluşmasına yol açan diğer faktörler de, nicelik olarak değerlendirildiğinde küçük yüzdelik dilimler şeklinde yorumlansa da, ileriki dönemlerde sayısal artış gösterme ihtimali ve kendi içinde barındırdığı yapısal etkilerin çeşitliliği ve konuyu zenginleştirmesi açısından ele alınmalıdır. Gladding (2012) tek ebeveynli aileleri oluşum nedenlerine göre boşanma, ölüm ve tercihle ortaya çıkan tek ebeveynli aileler olarak üç maddede sistematize etmiştir. Bu araştırmada da, tek ebeveynli aile olma nedenleri Gladding'in bu sınıflaması çerçevesinde ele alınmıştır.

1.3.1. Boşanma ve Ayrı Yaşama

Tek ebeveynli aile olma nedenlerinden ilki olan boşanma, evlilik birlikteliğinin hukuki bir kararla sona erdirilmesidir. Evlilik kararının resmi nikahla yasalar önünde resmileşmesi ile başlayan evlilik süreci, boşanma kararının ilamı ile sona erer (Aksan 2016, Battal 2008). Bu noktadan sonra, boşanan bireylerin medeni durumları da değişir. Boşanmanın gerçekleşmesinin resmi bir karara bağlı olması nedeniyle, hukuki boyutu ön plandadır. Ancak boşanmayı sadece hukuki boyutuyla ele almak konunun çok boyutlu nedenleri, sonuçları ve etkileri düşünüldüğünde, yetersiz bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Boşanma psikolojik, sosyal, ekonomik ve duygusal boyutları da olan ve çok yönlü ele alınması gereken bir olgudur. Bu çerçevedeki yaklaşımıyla dikkat çeken Arıkan (1992) boşanmayı, *“hukuki, psikolojik ve sosyal yönleri olan bir süreç olup, evlilik birliğinin; tarafların karı-koca olarak bağları kalmaksızın, varsa ortak çocuklarının hakları saklı kalmak üzere yargıç kanalıyla sona erdirilmesine ve tarafların başkalarıyla yeniden evlenebilmesine olanak veren hukuki bir işlem”* olarak ele almaktadır.

Boşanmanın içeriğindeki, nedenlerindeki, sonuçlarındaki ve etkilerindeki çeşitlilik göz önünde bulundurulduğunda, birçok disiplinin odağında yer alması da kaçınılmaz hale gelmektedir. Boşanmayı farklı disiplinler farklı yönleriyle ele almaktadır. Ancak tüm disiplinlerin üzerinde fikir birliğine vardığı nokta, boşanma olgusunu niteleyen en önemli durumun değişim olduğudur. Tam olarak bir değişim olarak değerlendirilen bu süreç, boşanma kararının hukuki olarak ilan edilmesinden önce başlar ve bu kararın resmileşmesi ile sona ermez; boşanan bireylerin hayatları değişmeye devam eder (Emery 2013). Bu noktada, boşanmanın yalnızca çeşitli nedenlerden ötürü bir uyumsuzluk içinde olan eşlerin ayrılması ve onların hayatlarında meydana gelen bir değişim olmadığını altını çizmek gerekmektedir.

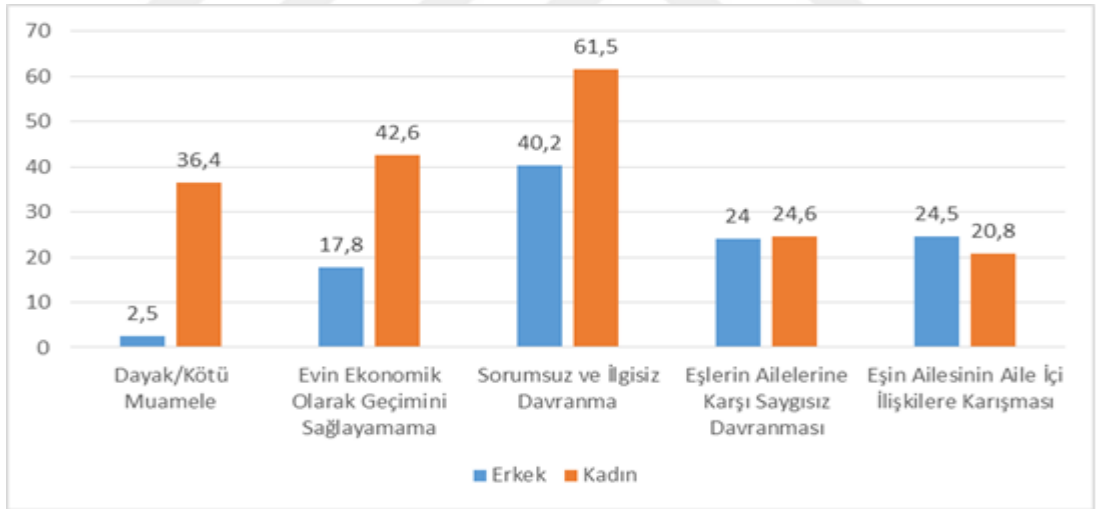
Boşanma ile birlikte, tüm aile sistemindeki yapıda bir değişme söz konusudur (Goldenberg ve Goldenberg 2002). Nasıl bir boşanma süreci yaşanırsa yaşansın eşler, çocuklar, eşlerin aileleri, çevreleri için bir değişim başlamış ve artık önüne geçilemez şekilde devam etmektedir.

Boşanma tarihsel olarak değerlendirildiğinde, geçmişte evliliğin sonlandırılmasının adeta imkansız olduğu görülmektedir. Yine o dönemlerde sadece evliliğin önemli bir gerekliliği olarak ele alınan cinsel ilişkinin yokluğu durumunda, taraflara boşanma hakkının tanındığı dikkat çekmektedir. Ancak günümüzde boşanma, hemen hemen tüm toplumlarda bir hak olarak elde edilmiş ve boşanmanın kolaylaştırılması yoluna gidilmiştir. Düşmanlık sistemi olarak adlandırılan ve bir zaman neredeyse tüm sanayileşmiş ülkelerde uygulanan sistemde, boşanma hakkını elde etmek için eşlerden birinin diğeri suçlaması (kötü davranış, terk etme, zina yapma gibi) gerekmektedir. Hata aramayan boşanma yasaları, ancak 1960'lı yıllardan itibaren uygulamaya konularak, hemen hemen tüm batılı devletlerde kabul görmüştür (Giddens 2005). Boşanmaya ilişkin yasal düzenlemelerdeki bu değişimin, aile yapısında meydana gelen farklılaşma ve aile yapılarının çeşitlenmesinin sebebi mi yoksa sonucu mu olduğu sorusu, halen üzerinde tartışılan bir konu olarak gündemdeki yerini korumaktadır. Geçmişte, bahsi geçen boşanmaya ilişkin yasal sınırlamaların, boşanma konusunda caydırıcı bir etkisinin olduğu kabul edilmektedir. Ancak aile yapısında meydana gelen değişim, özellikle küresel boyutta ele alındığında, boşanma konusunda sınırlandırıcı olmayan hukuki düzenlemelerle eş zamanlı ya da bu düzenlemeleri müteakiben gerçekleşmemiştir (Emery 2013).

Boşanma, istatistiksel olarak artış eğiliminde olan bir durum olarak göze çarpmaktadır. Dünya genelinde en yüksek boşanma oranı, Amerika Birleşik Devletleri'ndedir. Birleşik Devletler'de 2007 yılında her on evlilikten dördü boşanma ile sonuçlanırken, bu oran Afrika kökenli Amerikalılarda onda altıya kadar yükselmektedir. Bu yüksek boşanma oranlarının nedenlerine ilişkin yapılan çalışmalarda, toplumda bireyciliğin yükselmesi, romantik aşkın zayıflaması, çalışma hayatı ile birlikte kadınların erkeklere olan bağımlılığının azalması, evliliklerin birçoğunun gergin olması, boşanmanın toplumsal olarak kabulünün artması ve yasal olarak boşanmanın kolaylaştırılması gibi sebepler karşımıza çıkmaktadır (Macionis 2015). Bunların yanında boşanmanın birçok nedeni sayılabilir. Özellikle iki farklı

kişinin yaşayabilecekleri sorunların çeşitliliği ve boşanma kararı alma konusunda önemsenen problemlerin farklılığı göz önüne alındığında, genel geçer sebeplerden bahsetmenin zorluğu ile karşılaşilmektedir. Ancak yine de, kişilerin beyan ettikleri boşanma nedenlerinden yola çıkılarak yapılan sınıflamalar da vardır. Hortaçsu (1991), eşlerden birinin ya da her ikisinin kişilik özellikleri, ekonomik sıkıntılar ve toplumsal bütünleşmede yaşanan sorunları boşanma nedenleri olarak ele almaktadır. Ülkemizde 2016 yılında gerçekleştirilen Aile Yapısı Araştırması sonuçlarına göre, Türkiye genelinde hayatı boyunca en az bir kez evlilik deneyimi yaşamış bireylerin en fazla boşanma nedeninin yüzde 59,9 ile sorumsuz ve ilgisiz davranma olduğu, ikinci neden olarak ise yüzde 30,2 ile evin ekonomik yönden geçimini sağlayamama ve son olarak ise yüzde 24,3 ile eşlerin ailelerine yönelik saygısız davranışlarda bulunması olduğu görülmektedir.

Boşanma nedenlerinin cinsiyete göre de değerlendirilmesi konunun anlaşılması açısından önemlidir. Yine Aile Yapısı Araştırması kapsamında, boşanma nedenlerinin cinsiyete göre dağılımına ilişkin veriler Şekil 1.5’de yer almaktadır.

Şekil 1.5. Boşanma Nedenleri (Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü 2011).

Şekil 1.5’te yer alan cinsiyet değişkeni açısından boşanma nedenlerine bakıldığında, her iki cinsiyet açısından da en önemli boşanma sebebinin sorumsuz ve ilgisiz davranma olduğu görülmektedir. Ancak kadınlar ve erkeklerin daha sonra boşanma nedenleri açısından farklı düşündükleri dikkat çekmektedir. Kadınlar için sorumsuz ve ilgisiz davranmadan sonra sırasıyla en önemli boşanma nedenlerinin

evin ekonomik olarak geçimini sağlayamama, dayak ya da kötü muamele, eşlerin ailelerine karşı saygısız davranması ve eşin ailesinin aile içi ilişkilere karışması olduğu anlaşılmaktadır. Erkekler için ise sorumsuz ve ilgisiz davranmanın ardından eşin ailesinin aile içi ilişkilere karışması, eşlerin ailelerine karşı saygısız davranması, evin ekonomik olarak geçimini sağlayamama ve dayak ya da kötü muamelenin boşanma nedenleri arasında yer aldığı görülmektedir. Bu veriler ışığında, ülkemizde erkekler için eşlerinin aileleriyle yaşadıkları sorunların ya da eşlerin ailelerine ilişkin yaşam deneyimlerinin daha ön planda olduğu ve evliliği sonlandırmaya kadar gidilebilecek derecede evlilik ilişkilerinin gündemine taşındığı söylenebilir. Kadınlar için durum değerlendirildiğinde ise kadınların evlilik hayatını bitirme konusundaki kararlarında dayak, kötü muamele ya da ekonomik sebepler gibi daha birincil planda çekirdek aileyi ve evliliği ilgilendiren nedenleri önceledikleri dikkat çekmektedir.

Boşanmanın sadece nedenleri değil, hangi faktörlerden etkilendiği de önemli bir çalışma alanıdır. Kültür, gelenek ve görenekler, yaş gibi etkenler boşanma kararı alma ya da bu kararı hayata geçirme konusunda önemli rol oynamaktadır. Johnson ve Wu (2002), sosyo ekonomik statü, evlenme yaşı, ırk, din gibi sosyo demografik değişkenlerin boşanmayı etkilediğini, ayrıca norm ve toplumsal rollerdeki değişimlerin de bu süreçte önemli etkisi olduğunu ifade ederler. Örneğin Amerikan Nüfus Bürosu verilerine göre (1992) siyahlar beyazlara göre daha çok boşanma eğilimi göstermektedir. Ayrıca ilk evlilik yaşı da boşanma kararı almada önemli bir değişkendir. İlk evliliğini daha ileriki yaşta gerçekleştirenlerin, genç yaşta evlenenlere oranla daha az boşanma eğilimi gösterdikleri görülmektedir. 20 yaşına gelmeden evlenen kadınlar ile 30 yaşından sonra evlenen kadınlar arasında boşanma oranları açısından önemli farkların olduğu görülmektedir. Bir başka değişken olan eğitim durumu ile boşanma eğilimi arasında doğrusal bir ilişkinin varlığından da söz edilmemektedir. Amerika'da eğitim seviyesi yükseldikçe boşanma oranlarının bir miktar düşmesine rağmen, bu durumun çok açıklayıcı bir nitelikte olmadığı belirtilmektedir. Diğer yandan, boşanma konusunda koruyucu özellikleri ile dikkat çeken değişkenler ise genel olarak çocuklara ilişkindir. Çocuk sahibi olmanın evliliği koruyucu etkisini vurgulayan çalışmalarda, çocuk sahibi olan çiftlerin, çocuk sahibi olmayan çiftlere göre daha düşük boşanma oranlarına sahip olduklarına dikkat çekilmektedir. Ayrıca çocukların yaşı ve sayısı da boşanma kararını etkilemektedir. Özellikle, okul öncesi çağda çocuk sahibi olan çiftlerin boşanma oranlarının, aynı

süredir evli olan çocuksuz çiftlerin yarısı kadar olduğu, ancak bu koruyucu etkinin özellikle ilk çocuklarda belirgin bir şekilde ortaya çıktığı da anlaşılmaktadır (Emery 2013).

Ülkemizde boşanmanın demografisi incelendiğinde, Amerika Birleşik Devletleri'ne ve Avrupa ülkelerine oranla boşanma oranlarının düşük seviyelerde olduğu görülmektedir. Boyacı (2008), bu durumun nedeni olarak ülkemizden din ve aile çerçevesinde şekillenen bağların güçlü oluşunu ve özellikle kırsal bölgelerde dini nikah sonucunda oluşan evliliklerde meydana gelen ayrılıkların boşanma istatistiklerine yansımamasını göstermektedir. Her ne kadar diğer ülkelerle yapılan kıyaslamalar küresel boyutta boşanmaya ilişkin Türkiye'nin konumunu göstermesi açısından önemli olsa da, ülke içindeki boşanmaya ilişkin değişimi de gözden kaçırmamak gerekmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu (2013)'nin verilerine dayanarak ülkemizdeki durum değerlendirildiğinde, 2001 yılında binde %8,36 olan kaba evlenme hızının 2013 yılında %7,89'a gerilediği; 2001 yılında %1,41 olan kaba boşanma hızının ise 2013 yılında %1,64'e yükseldiği görülmektedir. 2015 yılına gelindiğinde ise, kaba evlenme hızının %7,71, kaba boşanma hızının ise %1,69 olduğu anlaşılmaktadır (Türkiye İstatistik Kurumu 2016a). Yani kaba evlenme hızı düşerken, kaba boşanma hızının artması, boşanmanın tek ebeveynli aile olma nedenleri arasında önemli bir yere sahip olduğu göz önünde bulundurulduğunda, bu aile tipindeki artış açısından önemli bir veri olarak karşımıza çıkmaktadır. Boşanma istatistikleri bölgesel farklılıklar açısından ele alındığında, boşanma sayısında en fazla artış %15,2 ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde gözlenmiştir. Bu dönemde boşanma sayısında en fazla azalma %9 ile Batı Marmara Bölgesi'nde gerçekleşmiştir. 2012 yılının ilk döneminde meydana gelen boşanmaların %40,3'ü evliliğin ilk 5 yılı içinde, %23,7'si ise 16 yıl ve daha fazla süre evli olan çiftlerde gerçekleşmiştir.

Boşanma oranlarındaki artış ile ilgili yaptığı analizde Giddens (2005), bu artışı, günümüzde evliliğin mal varlığının kuşaktan kuşağa aktarıldığı bir yapı olarak ele alınmamasına, ayrıca kadınların çalışma yaşamında yer almasıyla birlikte evliliklerin ekonomik açıdan gerekliliğinin ve boşanmaya yüklenen utancın azalmasına, evliliğin sağladığı bireysel doyum açısından değerlendirme eğiliminin artmasına bağlamaktadır. Bu analizde, boşanma oranlarındaki artışın evliliğe dair

olumsuz bir algının sonucu olarak değerlendirmekten uzak bir tavrın varlığı dikkat çekmektedir. Araştırmacı bireylerin boşanmayı tercih etmelerinin esasen evlilikten duydukları derin bir doyumsuzluktan ziyade, evliliği mutluluk verici, doyurucu bir ilişki haline getirmek adına artan bir kararlılığın göstergesi olarak ele almaktadır. Yasal olarak boşanmadığı halde ayrı yaşayanları, evliliklerinde mutsuz oldukları halde evlilik bağının kutsallığıyla ilgili inançlarından ya da boşanma olayının duygusal ve maddi sonuçlarından, çocukların bir aile içinde yetişmesi gerektiğine duyulan inançtan dolayı bir arada yaşayanların boşanma oranlarında yer almadığını belirtmektedir. Ülkemizde de benzer bir durumun mevcut olduğu söylenebilir. Bulut (2008)'un "*Kadınlarda Boşanma ve Kültür İlişkisi*" isimli çalışmasında; çoğunluğu üniversite mezunu ve iş sahibi olan kadınların, eski eşleri tarafından fiziksel ve duygusal şiddete maruz kaldıkları sonucuna ulaşılmıştır. Ancak bu kadınların çoğunluğunun, sorunlarının geçeceğini düşünerek ve çocuklarının geleceği ve sosyal çevrenin boşanmış kadına yönelik tepkilerinden çekindikleri için 1 ila 12 yıl arasında değişen sürelerde boşanmak için bekledikleri görülmüştür.

Boşanma oranlarının artmasında, evlilik anlayışındaki değişimle birlikte, bireylerin çocuğun varlığı nedeniyle erteledikleri ayrılık kararlarını daha mutlu ve huzurlu olmak için hayata geçirmeleri de etkilidir. Daha fazla evliliğin boşanma ile sonuçlanması; bireylerin evlilikten daha doyum sağlayıcı bir ilişki bekledikleri ve bunu elde edemeyince yaşadıkları tatminsizlikten ve umutsuzluktan kurtulma ihtiyacı ile ayrılık eğilimini hayata geçirmeleriyle (Aydın ve Baran 2010) ilişkilendirilebilir.

Boşanma olgusu ontolojik olarak; bir bitişi, bir sonlanmayı çağrıştırmasına rağmen şekli değişmiş olsa da, aile hayatının bitişi anlamına gelmez (Barnes 1999). Boşanmanın ardından oluşan aile, artık ebeveynlerden birisi ile birlikte yaşayan çocuk ya da çocuklardan oluşan tek ebeveynli ailenin oluşturduğu alt sistem ve çocukların velayetini elinde bulundurmeyen ebeveynin çocuklarla ve eski eşi ile ilişkisini içeren alt sistem olmak üzere iki yeni alt sistemden oluşan bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır (Carter ve McGoldrick 2014). Yeni alt sistemlerin oluşması, yeni bir aile düzeninin ortaya çıkmasıyla birlikte, boşanma sürecinin bu alt sistemleri oluşturan bireyler üzerinde de önemli etkileri olduğu görülmektedir. Boşanmalar sonuçları açısından ele alındığında, boşanan eşlere, çocuklara ve aile sistemine etkileri olduğu görülmektedir. Özellikle boşanan eşlerin ve çocukların boşanma

sonrasında sosyal, ekonomik ve ruhsal sorunlar yaşama ihtimalleri yüksektir. Çiftler açısından değerlendirildiğinde, bu sorunlara hem kadınlarda hem de erkeklerde rastlandığı, ancak, kadınların erkeklere kıyasla daha çok yoksunluk çektikleri ve örselendikleri, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin bir diğer sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Karşılaşılan sorunlar yaşa, evlilik süresine, kırsal ve kentsel kökenli oluşa, gelir, eğitim ve mesleki statülerine ve sosyal destek sistemlerine göre yoğunluk kazanmaktadır (Şen 2013). Boşanmış eşlerin hayat standartları arasında genellikle büyük oranda eşitsizlik olduğu göze çarpmaktadır. İstatistiklere göre, çocukların velayetini alan çoğunlukla kadınlardır ve bu nedenle gelir kaybını da çoğunlukla kadınlar yaşamaktadır (McGraw 2005). Boşanmanın etkileri çocuklar açısından değerlendirildiğinde ise, literatürde iki genel yaklaşım olduğu dikkat çekmektedir. İlk yaklaşım, boşanma sürecinin çocuklar üzerinde olumsuz, yıkıcı etkileri olduğuna ve mümkün olduğunca aile birliğinin korunması gerektiğine ilişkin görüştür. Diğer yaklaşım ise ailenin çocuk için bir sevgi, güven ve aidiyet merkezi olmaktan çıktığı, ebeveynler arasındaki çatışmadan ya da uyumsuzluktan çocukların doğrudan ya da dolaylı olarak etkilendiği bir aile yapısını sürdürmekte ısrarcı olmanın, çocukları daha çok örselediği ve olumsuz yönden etkilediği fikrine dayanmaktadır (Bilir ve Dabanlı 1990). Steinberg (2013), ilk grupta belirtilen boşanmanın çocuklar üzerindeki olumsuz etkilerinin olduğuna ve boşanan aileden gelen çocukların evliliğini sürdüren ebeveynlere sahip çocuklara oranla dezavantajlı olduğuna ilişkin inancın halen sosyal bilimlerde yer bulmasına rağmen, özellikle son yıllarda yapılan çalışmaların bu görüşü yanlışlayan sonuçları olduğuna dikkat çekmekte ve bu araştırmaların bulgularını dört farklı kategoride ele almaktadır. İlk kategoride yer alan bulgular, gençlerin ebeveynleriyle geliştirdiği ilişkinin niteliğinin, aynı hane içinde hangi ebeveyni ile yaşadığından daha belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır. Bu konuyla ilgili üvey aileleri konu alan çalışmaların sonuçlarına dikkat çeken araştırmacı, bu hanelerde tek ebeveynli ailelere oranla ebeveyn sayısının daha fazla olmasına rağmen, üvey aileye sahip gençlerin tek ebeveynli gençlerden daha az sorun yaşamadıklarının altını çizmektedir. Ayrıca anne ve babası ile beraber yaşayan gençlerin her zaman tek ebeveynli gençlerle kıyaslandığında ebeveyn çocuk ilişkisinin daha nitelikli olmadığını belirtmektedir. İkinci kategoride yer verdiği bulgular, gençlerin ruh sağlığı söz konusu olduğunda önemli olanın boşanma sonucunda oluşan tek ebeveynli aile yapısı olmadığını, boşanma sürecinin kendisinin bu konuda daha belirleyici olduğunu desteklemektedir.

Üçüncü kategoride, boşanmanın beraberinde getirdiği olumsuz sonuçların sadece tek ebeveynli olmakla açıklanamayacağı, evlilik çatışmasına maruz kalmak, yetersiz ve bozuk ebeveynlik, ekonomik sıkıntılar gibi etkenler çerçevesinde yordanması gerektiğine ilişkin bulgular yer almaktadır. Son kategoride ise, gençlerin boşanmanın etkilerini deneyimlemelerinin kalıtsal etkenlerle de açıklanmasına ilişkin çalışmaların bulguları bulunmaktadır. Steinberg, boşanan ebeveynlerin sahip olduğu saldırganlık, öfke, antisosyalite, depresyon ya da davranış sorunlarının kalıtsal bir şekilde çocuklarına aktarılabilmesine, bu nedenle de boşanmış ve boşanmamış ailelerden gelen gençler arasında yapılan karşılaştırmalı araştırmalarda bu etkilerin boşanmaya atfedilmesinden kaynaklanan yanlış yorumlamalara dikkat çekmektedir.

Konuya ilişkin yapılan araştırmalar, ebeveynlerin arasındaki anlaşmazlığa rağmen, yalnızca çocukları için evliliği sürdürmenin genellikle işe yaramadığı, hatta bazı durumlarda ebeveynlerin çocukları için bir arada kalma yönündeki kararlarının çocuklara boşanmadan daha fazla zarar verdiğini göstermektedir. Ebeveynleri bir arada olmasına rağmen ev içindeki çatışmalı ortama şahit olan çocukların, ebeveynleri boşanmış çocuklardan daha uyumsuz davranışlar sergiledikleri yönünde çalışmalar bulunmaktadır (Türkarlan 2007). Bu bağlamda boşanmanın kaçınılmaz olduğu durumlarda ebeveynlerin, evliliği sonlandırma kararı almasının hem kendilerini hem de çocuklarını koruyucu etkisi olduğu söylenebilir.

1.3.2. Ölüm

Tek ebeveynli ailelerin oluşum nedenlerinden ikincisi ise, ölümdür. Ölüm, aile bireylerinden birinin biyolojik olarak varlığının sona ermesi durumudur. Bu durum, hastalık, kaza, intihar vb. gibi olayların sonucunda gelişebilir ve aile bireylerinin ölen aile üyesi ile ilişkisi artık olanaksız hale gelmektedir (Doğan 1991). Bu nedenle ölüm, aile hayatının bütünü üzerinde etkili olan bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır (Gladding 2012). Ebeveynlerden birinin ölümü sonucu oluşan tek ebeveynli ailelerde, süreç diğerlerine göre daha farklı işlemektedir. Bir yandan yeni bir yaşam tarzı, yeni bir aile hayatı ile karşı karşıya kalan aile üyeleri bir yandan da, ebeveynlerden birinin ölümü ile yüzleşmek ve başa çıkmak zorunda kalmaktadır.

Yapılan araştırmalar, ölümle ilgili farklı yaşantılar deneyimleyen aile bireylerinin, en çok ebeveynlerinden birinin ölümünden etkilendiğine işaret etmektedir (Dowdney 2000). Bu etkinin boyutu, ebeveynini kaybeden bireyin yaşına

göre farklılaşmaktadır. Yaş faktörü, çocuğun ölümü algılayışını, bu yaşantıya verdiği tepkileri etkilemekte ve bu tepkiler çocuğun içinde bulunduğu gelişim dönemlerine paralel olarak değişmektedir. Dyregrov (2000) “Çocuklar, Kayıplar ve Yas, Yetişkinler İçin El Kitabı” isimli çalışmasında, çocukların yas durumunda verdiği tepkileri ilk tepkiler, en sık görülen tepkiler ve diğer olası tepkiler olmak üzere üç farklı şekilde ele almıştır. Çocuğun yas karşısındaki ilk tepkilerinin, ölüm karşısında yaşadığı şok ve bu duruma inanmama, korku ve itiraz, donup kalma ve hissizleşme ya da her zamanki aktivitelerine devam etme olarak sıralayan Dyregrov, en sık görülen tepkilerini ise üzüntü ve özlem, canlı anılar, suçluluk, uykuya dalmada güçlük, fiziksel şikayetler, kaygı, öfke ve dışa vurma davranışları, kendini kınama, utanç ve okul sorunları olarak sıralamıştır. Bu sayılan tepkiler dışında diğer olası yas tepkilerinin ise yaş olarak daha küçükmüş gibi davranışlar sergileme, sosyal yönden yalnızlaşma, hayaller, kişilikte görülen değişiklikler, geleceğe yönelik kötümserlik, nedensellik ve anlam hakkındaki düşüncelerle aşırı uğraşma, olgunlaşma ve büyüme tepkileri olarak belirtmiştir.

Aile Araştırma Kurumu (2014b) tarafından Türkiye genelinde aile yapısı ile ilgili yapılan çalışmada, evlilik deneyimi yaşamış bireylerin %9'unun eşinin ölmüş olduğu bildirilmiştir. Cinsiyet değişkeni açısından değerlendirildiğinde; kadınlar arasında eşi ölmüş olanların sayısının, erkeklere oranla daha yüksek olduğu (erkeklerde %5, kadınlarda %12) sonucuna ulaşılmıştır. Hayatta kalan ebeveynlerin sorumlulukları eşinin ölümüyle birlikte artmakta ve çeşitlenmektedir. Kayıp duygusu ile başa çıkmak, aileyi yeniden yapılandırmak ve düzenlemek, güvenli bir aile ortamında çocukların yalnız hissetmemelerini sağlamak bu sorumluluklar arasında yer almaktadır (Yıldız 2004). Tüm bu sorumluluklarla başa çıkmaya çalışan yalnız ebeveyn bu zorlu süreçte her boyutta desteğe ihtiyaç duymaktadır. Bu ihtiyaç, maddi konularda olabileceği gibi, duygusal, psikolojik ve sosyal boyutlarda da olabilir. Boşanma konusunda yapılan bir diğer araştırmaya göre; ülkemizde toplumsal kabulünün daha yüksek olması nedeniyle ölüm sonucunda tek ebeveynli olan kadınlara verilen sosyal destek, boşanmış kadınlara oranla daha yüksektir (Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü 2011).

Gladding (2012), ölüm sonucu oluşan tek ebeveynli ailelerin gelişimini yas, tekrar uyum sağlama, yenilenme ve yeni başarılar olmak üzere üç aşamada ele

almaktadır. Yas aşamasında, aile üyelerinin ölmüş kişi hakkında olumlu ve olumsuz duyguları açığa çıkmaktadır. İkinci aşama olan tekrar uyum sağlama aşamasında, ailenin tekrar organizasyonu söz konusudur. Yeni görev ve sorumluluklar yüklenen aile üyeleri, ölmüş üyenin yerine getirdiği görev ve sorumlulukları paylaşarak, yeni aile düzenine uyum sağlarlar. Son aşamada ise yeni aile düzenine uyum sağlayan aile üyeleri ailenin gelişimi için yeni olanaklar bulmaya odaklanırlar. Bu aşamaya ulaşılması durumunda, kolektif bir aile kimliği oluşturulabileceği gibi, bireysel kimlikler ya da ilişkiler de oluşturulabilir. Bu son aşama, yeni oluşan tek ebeveynli aile düzeninde, kurulacak olan aidiyet ilişkisi açısından önemli bir noktada yer almaktadır. Aile üyeleri ölüm sonucunda oluşan yeni aileye uyum sağlayıp, aidiyet duygusunu güçlendirecek bir yapı mı oluşturacaklar, yoksa aileye olan aidiyet, ölümle birlikte bir zayıflama sürecine mi girecek bu aşamada belirginleşmeye başlamaktadır.

1.3.3. Tercih

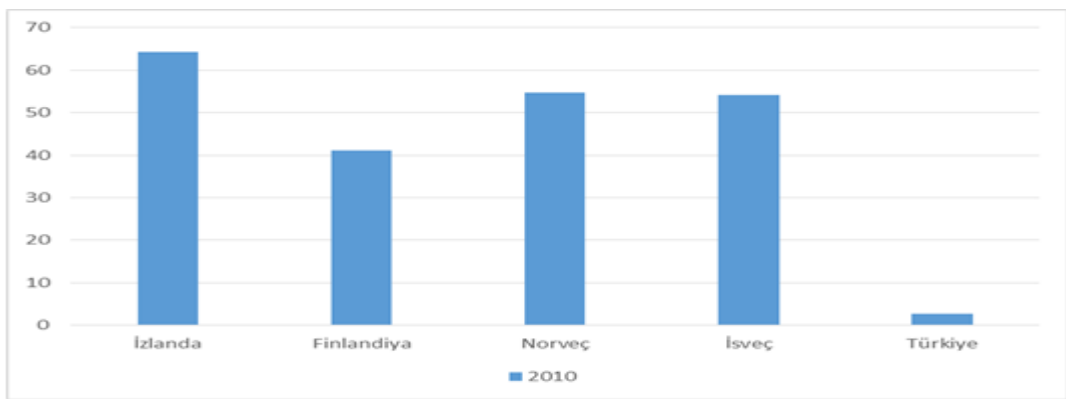
Tercih sonucunda oluşan tek ebeveynli aileler, oluşum süreci açısından boşanma/ayrı yaşama ve ölüm nedeniyle oluşan tek ebeveynli ailelerden farklılık göstermektedir. Bu grupta, bir yaşantının sonucunda ya da ölüm gibi beklenmeyen ve istenmeyen bir durumun sonucu olarak oluşan bir tek ebeveynli aile yapısından ziyade, tek ebeveynli aile olmayı tercih etme ya da bu durumu göze alma sonucunda bu aile yapısı meydana gelmektedir. Tercihle oluşan tek ebeveynlik “*kasten evlilik dışı çocuk sahibi olma*”, “*yanlışlıkla evlilik dışı hamile kalma ve sonrasında çocuğu dünyaya getirmeye karar verme*” ve “*bekar yetişkinlerin evlat edinmesi*” olmak üzere üç farklı şekilde kategorize edilebilir (Gladding 2012):

Tercih sonucu tek ebeveynli olma nedenlerinin başında evlilik dışı çocuk sahibi olmak gelmektedir. Bir evlilik birlikteliği olmadan dünyaya gelen çocukla beraber yaşayan ebeveynin oluşturduğu tek ebeveynli ailelere, modernleşme süreci ile birlikte daha sık rastlanmaktadır. Bu süreçte, evlilik kurumunun saygınlığı ve itibarı eskisine oranla düşmekte, katı kurallara bağlı olmaktan çıkan evlilik kurumuna alternatif olarak, gelişmiş ülkelerde, yalnız yaşama ve nikahsız birliktelikler sıkça karşılaşılan durumlar haline almaktadır (Aydın ve Baran 2010). Göçler, savaşlar, düşük sosyo-ekonomik durum, zayıf aile bağları, seksüel aktif arkadaş sahibi olma, giderek evlenme yaşının büyümesi gibi nedenler, gençlerin nikahsız cinselliği

yaşamalarına neden olmaktadır. Modernleşme süreci, aileye ilişkin değerleri zayıflatmış, nikahsız birlikteliklerin ve evlilik dışı doğumların sayısı artmıştır (Süleymanov 2010).

Avrupa Birliği İstatistik Ofisi (2015) verilerine göre Avrupa Birliğine üye ülkeler arasında evlilik dışı canlı doğumların oranı, son on yılda belirgin bir artış göstererek, çocukların evlilik içinde doğduğu daha geleneksel kalıp yanında yeni aile düzenlerinin artışına işaret etmektedir. 2000 yılında %27,3 olan evlilik dışı canlı doğum oranı, 12,7 puan artarak 2012 yılında %40.0'a ulaşmıştır. Yine 2012 yılı verilerine göre, bazı üye devletlerde canlı doğumların yarısından fazlası evliliğin dışında gerçekleşmektedir. Bulgaristan'da canlı doğumların %59.1'i, Estonya'da %58.4'ü, Slovenya'da %58.0'i, Fransa'da %56.7'si, İsveç'te %54.4'ü, Belçika'da %52.3'ü ve Danimarka'da %51.5'i evlilik dışıdır. Diğer yandan Yunanistan'daki canlı doğumların sadece %7'si evlilik dışıdır ve onu %16.1 ile Hırvatistan, %18.6 ile Kıbrıs ve %23.4 ile Polonya izlemektedir.

Şahin ve Gültekin (2014) tarafından gerçekleştirilen toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin politikaların en iyi uygulandığı ülkeler ile Türkiye arasındaki boşanma, evlenme, kadın ve aileye ilişkin verileri karşılaştırmalı olarak inceleyen bir araştırma sonuçlarına göre, evlilik dışı doğum oranları açısından Türkiye ile karşılaştırılan diğer ülkeler arasında önemli bir farklılık bulunmaktadır. Bu araştırma kapsamında kullanılan verilere Şekil 1.6'da yer almaktadır.

Şekil 1.6. Ülkelerin 2010 Yılı Evlilik Dışı Doğum Oranlarının Karşılaştırılması. (Şahin ve Gültekin 2014).

Şekil 1.6'da yer alan veriler değerlendirildiğinde, Türkiye ile diğer ülkeler arasında büyük bir farkın olduğu görülmektedir. Ülkemizde boşanma oranları

artmasına rağmen, diğer ülkelerle kıyaslandığında çocukların evlilik birlikteliği içerisinde dünyaya getirilmesine ilişkin yaygın bir eğilim olduğu anlaşılmaktadır.

İngiltere’de ise 1,6 milyon tek ebeveynli aile içinde en hızlı büyüme eğilimi evlenmemiş annelerin oluşturduğu gruptur. 1997 yılında tek ebeveynli ailelerin yüzde 42’sini oluşturan bu grupla ilgili olarak, gerçekten tercih sonucunda isteyerek mi evlilik dışı çocuk sahibi oldukları, yoksa içinde bulundukları hayat şartlarının mı onları bu duruma ittiği kesin olarak bilinmemektedir. Tercih sonucu tek ebeveyn olan aile, ekonomik ve sosyal kaynakları bir evi kendi başına yönetmeye ve çocuk yetiştirmeye olanaklı olanlar için uygun bir tanımlamadır. Ancak kaynakları yetersiz olan, evli olmayan veya hiç evlenmemiş anneler için tek ebeveynli bir aile olmak yoksulluk ve toplumsal yoksunlukla ilişkili bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Evlilik dışı doğum oranıyla yoksulluk arasında kurulan bu korelasyon, tek ebeveynli annelerin yaşadığı bir çok sorunun kaynaklarından birisi olarak değerlendirilmektedir (Giddens 2005).

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2014a) “Türkiye Aile Yapısı Araştırması TAYA 2006” sonuçlarına göre, katılımcıların %68’i yaşadıkları çevrede nikahsız birliktelik yaşayan çiftlerin bulunmasının, %72’si ise yaşadıkları çevredeki kişilerin evlilik dışı çocuk sahibi olmalarının kendilerini rahatsız edeceğini belirtmişlerdir. Bu çalışmanın sonuçlarından hareketle, ülkemizde evlilik dışı çocuk sahibi olma olgusuna karşı olumsuz bir bakış açısının olduğunu söylemek mümkündür. Ancak her ne kadar ülkemizde olumlu karşılanmasa da, evlilik birlikteliği dışında çocuk sahibi olanların sayısı tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de gün geçtikçe artmaktadır.

Tercih sonucu oluşan tek ebeveynli aile konusunda evlilik birlikteliği dışında evlat edinme ile oluşan tek ebeveynli aileler de yer almaktadır. Ülkemizde Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından yürütülen evlat edinme işlemlerinde 30 yaşını doldurmuş bekar bireylerin de evlat edinme hakları bulunmaktadır. Ancak evlat edinmeye ilişkin, özellikle evlilik dışı evlat edinmeye ilişkin istatistiklerin yayınlanmaması nedeniyle, mevzuatta yer almasına karşın bu yolla oluşan tek ebeveynli aileler hakkında literatürde de herhangi bir veriye rastlanmamaktadır. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (2011)’nün araştırmasında da örnekleme evlat edinme yoluyla oluşan tek ebeveynli

ailelerin dahil edilmemesi, konuya ilişkin verilerde önemli bir eksiklik olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.3.4. Geçici Koşullar

Ebeveynlerden birisinin savaş, iş ya da başka nedenlerle şehir dışında ya da yurt dışında yaşaması, eşlerden birisinin cezaevinde olması, kısacası ailesinden uzakta kalması nedeniyle geçici süreli ayrılıklar sebebiyle oluşan tek ebeveynli ailelerdir. Her ne kadar geçici bir süreyle tek ebeveynli aile olma durumu söz konusu olsa da, bu durumun çoğunlukla aniden ortaya çıkması ve ciddi sebeplerden dolayı bir ayrılık durumu yaşanması nedeniyle aile üyeleri üzerindeki etkisi bakımından önemli bir konu olarak gündeme gelmektedir. Özellikle askeriyede çalışan bir ebeveyne sahip aileler, bu durumu çoğunlukla en az bir kez, bazı aileler ise çok kez deneyimlemektedirler (Gladding 2012).

Geçici nedenlerden dolayı oluşan tek ebeveynli aileler içinde önemli bir yer tutan ebeveynlerden birisinin cezaevinde olması nedeniyle oluşan tek ebeveynli ailelerdir. Avrupa Birliği ülkelerinde her yıl 800.000 çocuğun ebeveynlerinden birisinin cezaevine girmesine şahit olduğu ve bu nedenle onlardan ayrı kaldığı, Amerika Birleşik Devletleri'nde ise bu sayının yaklaşık 2.7 milyon olduğu bilinmektedir (http://bekleyencocuk.org/wp-content/uploads/2016/07/Bekleyen-Cocuk_K%C3%B0lavuz-1.pdf). 2014 yılı itibari ile ülkemizde bulunan 170 733 hükümlünün 55 234'ünün evli olduğu görülmektedir (Türkiye İstatistik Kurumu 2015). Her bir hükümlünün en az bir çocuğu olduğu varsayıldığında, en az 4.306 çocuğun annesinden, 123.876 çocuğun ise babasından ayrı olarak yaşamını sürdürdüğü (http://bekleyencocuk.org/wp-content/uploads/2016/07/Bekleyen-Cocuk_K%C3%B0lavuz-1.pdf), toplamda ise 128 182 çocuğun bu nedenle oluşan tek ebeveynli ailelerde yaşadığını düşünmek mümkündür. Ancak bu noktada, ebeveynlerinden birinin cezaevinde bulunması sonucunda devlet tarafından koruma altına alınan çocukların da bu sayının içinde yer aldığını göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

Ebeveynlerden birisinin cezaevinde olması durumunda oluşan tek ebeveynli aileler cinsiyet açısından incelendiğinde, genel olarak babanın cezaevine girmesi durumunda, dışarda annenin çocukların bakımına devam ettiği görülmektedir. Annenin cezaevine girdiği durumlarda ise dışarıda kalan aile üyelerinin bir arada

kalmakta zorlandıkları, ailenin dağılma riski ile karşı karşıya kaldığı ve çocukların devlet koruması ihtiyacının daha çok ortaya çıktığı görülmektedir (Artar 2012).

Bu çocukların karşı karşıya kaldıkları sorunlar ve bu yaşantının çocuklar üzerindeki etkileri Bekleyen Çocuk Projesi kapsamında hazırlanan “*Mahpus Anne-Babaların Çocuklarıyla İlişkisinde Yol Gösterici El Kılavuzu*”nda şu şekilde özetlenmiştir (http://bekleyencocuk.org/wp-content/uploads/2016/07/Bekleyen_Cocuk_K%C3%B0lavuz-1.pdf):

“Anne ya da babası cezaevinde olan çocuklar korku, utanç, sosyal izolasyon ya da etiketlenme yaşayabilmekte, gelişimlerini riske atacak bir dizi zorlukla baş etmek zorunda kalmaktadır. Anne ya da babası cezaevinde olan çocuklar diğer dezavantajlı çocuklar gibi toplumsal yaşamda ayrımcılık, sosyal dışlanma ve yoksulluk riskiyle de karşı karşıyadır. Anne ya da babanın hapsolme süreciyle birlikte çocuklar da hapisane ve adalet sistemiyle tanışmakta, yaşadıkları belirsizlik ve istikrarsızlık nedeniyle ebeveyn bağlanmasından yoksun kalmakta, çoğu durumda anne-babalarının tutuklanma sürecine şahit olmakta ve yaşadıkları bu hassas durumdan ötürü okulda ve toplumda zorbalığa/dışlanmaya maruz kalabilmektedir”.

Konuya ilişkin yapılan çalışmalarda ebeveynlerinden biri cezaevinde olan çocuklarda riskli bir çevrede bulunmanın da etkisiyle suç oranlarının arttığı, içe kapanma, psiko-sosyal sorunlar, depresyon, bağımlılık, hiperaktivite, uyku ve yeme bozuklukları, saldırganlık, okula devam sorunları ve okul başarısızlığı gibi problemlerle karşılaşıldığı belirtilmektedir (UN Office on Drugs and Crime 2009 Akt. Artar 2012).

1.4. Tek Ebeveynli Aileye Yönelik Kuramsal Yaklaşımlar

Aile çalışmaları genel olarak bir kuramsal çerçeve içinde yapılandırılmaktadır. Bu çerçevede aile kuramları, ailenin nasıl ele alındığını, yapı ve işleyişini, ailede meydana gelen değişim ve dönüşümün nasıl ele alınması gerektiğini şekillendirmektedir. Bu bölümde, araştırmanın konusu ile ilgisi göz önünde bulundurularak genel çerçeveyi yansıtmaları açısından yapısal işlevselci yaklaşım, sistem kuramı, sembolik etkileşimcilik, çatışmacı kuramlar ve feminist yaklaşım, gelişimsel yaklaşım ve aile yaşam döngüsü ele alınmıştır.

1.4.1. Yapısal İşlevselci Yaklaşım

On dokuzuncu yüzyıldan itibaren yapısal işlevselci yaklaşım, farklı aile yapılarını açıklamaya çalışan antropologların ve sosyologların sıklıkla kullandığı bir

yaklaşımıdır (Murdock 1949). Parsons ve Merton'un öncülüğünde gelişen (Mavili 2015) yapısal işlevselci yaklaşımın başlangıcı, Auguste Comte'un pozitivist felsefesine kadar uzanır (Kasapoğlu 2012) ve aileyi toplumda önemli bazı işlevleri yerine getiren temel bir birliktelik olarak ele alır (Mavili 2015). Ailenin toplumsal yapıdaki varoluş nedeni, belirli işlevleri yerine getirerek belirli ihtiyaçları karşılamasıdır (Kasapoğlu 2012). Ailenin temel işlevleri, toplumdaki temel ihtiyaçlar olarak adlandırılan ve toplumsal yapıya göre farklılık gösteren ihtiyaçların giderilmesine katkıda bulunmak, toplumsal düzenin devamlılığını sağlamaktır. Ayrıca ailenin üretimin önemli bir unsuru olarak ekonomik yönüne de yapılan vurgu, işlevselci yaklaşımın ayırt edici özelliklerinden birisidir (Giddens 2005). İşlevselciliğin önemli düşünürlerinden olan Parsons, sanayi öncesi dönemde ailenin ana üretim birimi olması ve üretimin emek-yoğun bir yapı sergilemesi nedeniyle geniş aileye duyulan ihtiyacın ön planda olduğunu, ancak sanayileşme ile birlikte oluşan toplumsal yapı ile çocukların toplumsallaşmasını ve yetişin bireylerin istikrarını sağlamak gibi iki işlevi yerine getiren çekirdek aile yapısının yaygınlaştığına dikkat çeker (Kasapoğlu 2012).

İşlevselci yaklaşımda yapı ve o yapının işleyişi üzerinde durulur. Normlar, kurallar, gelenek-görenekler ve kurumlar yapıyı oluşturan unsurlar olarak analiz edilir (Kasapoğlu 2012). Çünkü işlevselcilere göre, insanların davranışları kişisel tercihler çerçevesinde değil, birbirine bağlı ve düzenli bir toplumsal yapının devamını sağlayan yasalar, kurallar ve düzenlemeler tarafından belirlenir. Bireyin ailevi ve kültürel yetişme şekli, gelecekteki davranışlarını ve tutumlarını geniş ölçüde etkiler (Baker 1990).

Aile, toplumsal düzenin muhafaza edilmesinde önemli unsurlardan birisidir. Çünkü aile bireylere duygusal destek sağlar, aile üyelerini yabancılardan korur, ekonomik işbirliği sağlar. Aile ayrıca çocukların toplumsallaşmasının, üremenin ve cinsel doyumun sağlandığı yerdir (Goode 1984). Toplumsal yapının durağan görünümünü vurgulayan ve değişim sorununu dikkate almayan (Güçlü 2012) yapısal işlevselciler, değişimi normal, gelişen ya da yararlı olarak görmez, normalden sapan durumlar olarak ele alırlar (Baker 1990). Yapısal işlevselciler, eve ekmek getiren baba ve ev işlerini idare eden anneden oluşan net bir aile tipini benimserler (Thorne 1982). Çekirdek aile yapısı özelinde yapılan bu rol dağılımında evin geçimini

sağlayan babanın işlevsel bir rol üstlenmesi, kadının ise evde çocukların bakımı ve evin idaresinden oluşan duygusal rolünün ön plana çıkmasını içerir (Giddens 2005). Bu çerçevede aileyi temelde muhafazakâr bir yapı olarak görürler (Baker 1990) ve ailenin dinamik, toplumsal değişime paralel olarak dönüşen bir kurum olma özelliğini göz ardı ederler. Hatta toplumsal değişimin yavaş seyrettiği toplumsal yapılarda, ailenin daha işlevsel olduğunu savunurlar. Bu tip toplumlarda, ailenin toplumun devamlılığının sağlanması için ihtiyaç duyulan işlevlerin tümüne yakınına yerine getirdiği görüşü hâkimdir (Güçlü 2012).

Yapısal işlevselciliğin aile konusundaki görüşleri, günümüzde ev içindeki rol dağılımını doğal ve haklı gösterdiklerinden dolayı çok fazla eleştirilmiştir (Giddens 2005). Kadının ev içindeki sorumluluklarını, erkeğin ise ekonomik sorumluluklarını normalleştirilmesi, özellikle kadınların iş hayatındaki varlıklarını göz ardı etmesi ve kendi işlevselliklerini kazanmalarının önündeki psikolojik bariyerler olarak ele alınabilir. Ayrıca işlevselciler alternatif aile biçimlerini ya da ailede meydana gelen sorunları göz önünde bulundurmadığı ve fonksiyonel olmayan ya da toplumda görünmez olarak değerlendirdiği için de eleştirilere maruz kalmışlardır (Jacobsen ve ark 2004). Bu çerçevede işlevselcilerin, alternatif aile biçimlerinden birisi olarak değerlendirilen tek ebeveynli ailelere mesafeli bir bakış açısı geliştirdikleri söylenebilir.

1.4.2. Sistem Kuramı

İlk olarak 1950’li yıllarda geliştirilen (Baker 1990) ve biyolojik bir kökene sahip olan sistem kuramı, Ludving von Bertalanffy (1969) tarafından sosyal bilimlere uyarlanmıştır. Sistemin “*her yerde*” olduğunu vurgulayan Von Bertalanffy, farklı disiplinlerde, farklı şekillerde ele alınan sistem düşüncesinin tarihsel olarak sosyal bilimlerin de kavramsal ihtiyaçlarına cevap vereceğini belirtmiştir. Öncelikle sistem kuramının biyolojik ilkelerini, sosyal bilimlere ve davranış bilimlerine uyarlama isteği, Von Bertalanffy’nin çalışmalarının deneye dayanmadığı gerekçesiyle destek görmemiştir. Ancak daha sonra, insan davranışlarını ve insanlar arası ilişkileri açıklayıcı özelliğinden dolayı ve toplumsal sorunlara ve bu sorunlar arasındaki etkileşimi ve sonuçlarını belirlemede kolaylık sağladığı için sosyal bilimler kapsamına giren birçok alanda kullanılmaya başlanmıştır (Turan 2012). Sosyolojiden, psikolojiye, ekonomiden, sosyal hizmete kadar birçok farklı disiplin,

sistem kuramını kendi çalışma alanı içine uyarlayarak, kuramsal çerçevelerine taşımıştır.

Ailenin bir sistem olarak ele alınmasıyla birlikte, aile konusunda çalışan birçok farklı disiplin de sistem teorisini kullanmaya başlamıştır. Sistem kuramı, bireylerin davranışlarının diğer aile üyeleriyle nasıl ilişkilendirildiği üzerine odaklanan psikiyatri, psikoloji, sosyal hizmet gibi disiplinler için en kullanışlı kuramsal açıklamalardan birisi olarak değerlendirilmektedir (Baker 1990). Pincus ve Minahan'ın çalışmalarıyla sosyal hizmet alanında ilk olarak yer almaya başlayan sistem kuramı, sosyal hizmet disiplininin önemli araştırma ve uygulama alanlarından biri olan aile alanında da sıklıkla kullanılması ve halen konuyla ilgili yapılan çalışmalarda etkisini sürdürmesi nedeniyle literatürde üzerinde önemle durulan bir kuram olma özelliğini korumaktadır. Ayrıca sadece sosyal hizmet alanında değil, psikoloji, psikolojik danışma, eğitim, hukuk, ekonomi, psikiyatri, aile danışmanlığı, aile terapisi gibi aileyi konu alan birçok farklı disiplin ve çalışma alanı da sistem kuramına dayanarak çalışmalarına yön vermiştir. Sistem kavramının tanımının verdiği geniş hareketlilik, hukuktan yönetime, ekonomiden aileye kadar herşeyi somut veya soyut bir sistem olarak ele alma olanağı yaratmıştır (Dinçkol 2004).

Berthalanffy (1956)'a göre sistem *“karşılıklı olarak ilişki içinde olan elemanların oluşturduğu bir topluluk”*tur. Kirst-Ashman ve Hull (2002) ise sistemi, *“parçaların belirli bir düzen içinde ve diğer parçalarla ilişkili olarak işlevsel bir bütün yaratmak amacıyla bir araya gelmesi”* olarak tanımlamıştır. Bir sistemin var olabilmesi için, *“birbirleriyle iletişim kuran ve birbirine tesir eden bir takım etkileşim bölümlerinden meydana gelen bir oluşu”* tespit edebilmek gerekmektedir (Dallos ve Draper 2012). Sistemin var oluş nedeni, işlevselliğiyle açıklanmaktadır (Turan 2012). Diğer bir ifadeyle; herhangi bir sistemin toplumda var olabilmesi için belirli bir işlevi ya da işlevleri yerine getiriyor olması gerekmektedir. Sistem kuramının temel varsayımları şu şekilde özetlenebilir (Teater 2015):

- *“Sistemin bütünü, parçaların toplamından daha fazladır. Bir sistem anlamlı, işlevsel bir bütünü oluşturmak için birbirini etkileyen, birbirine bağlı pek çok parçadan ve/veya alt sistemden oluşur.*
- *Sistemin parçaları birbirine bağlı ve karşılıklı bağımlıdır. Sistemin bir parçasındaki değişim ve hareket, sistemin diğer parçalarında da değişime ya da harekete neden olur.*

- *Bir sistem doğrudan ya da dolaylı olarak diğer sistemlerden etkilenir. Sadece bir sistemin parçaları ve alt sistemleri birbirini etkilemez ve birbirinden etkilenmez, sistemler de diğer sistemlerden etkilenir ve onları etkilerler.*
- *Tüm sistemlerin sınırları vardır. Bazı durumlarda çakışan sınırlar olabilmesine rağmen, her sistemin kendini diğer sistemlerden ayıran bir sınırı vardır.*
- *Tüm sistemler dengede ve iç denge durumunda kalmaya ihtiyaç duyar. Bu, çatışan etkilere rağmen sistemin içsel bir denge kurmasıyla başılır. İç denge durumunda sistem, amaçlarına ulaşma çabasında gelişmeye ve değişime açıktır”.*

Bu temel varsayımlar, kuramın temel kavramlarıyla yakından ilişkilidir. Zastrow (2014), bu temel kavramları bütünlük, ilişki ve denge (homeostazi) olarak ele almaktadır.³ Bütünlük, “*bir sistem içindeki nesnel unsurların, ayrı ayrı parçaların birbirine eklenmiş bütününden daha büyük olduğu bir varlık*” üretmesi şeklinde tanımlanmaktadır. Kavram, Gestaltçılar tarafından ortaya atılmıştır. Gestaltçılar tarafından sıklıkla dile getirilen “*bir bütünün parçalarının toplamından daha fazla*” olduğuna ilişkin söylem, kavramın içeriğini özetlemektedir (Nazlı 2014). İlişki kavramı, “*bir sistem içinde, unsurlar arasındaki kalıplaşma ve yapılaşmanın unsurlarının kendileri kadar önemli olduğunu ileri sürer*” (Zastrow 2014). Aile sistemi içinde yaşanan olayların nedeninden ziyade, aileyi oluşturan öğeler arasında nelerin yaşandığına odaklanılmasıdır. Bu çerçevede “*Ne? sorusu Niçin? sorusundan daha önemlidir*” (Nazlı 2014). Son olarak hemoastazi (denge) kavramı ise, “*çoğu canlı sistemin kendisini yeniden üretmek ve korumak için bir denge aradığını ileri sürer*”. Aile içten ya da dıştan kaynaklanan değişimlerle karşılaşabilmektedir (Güçlü 2012) ve böyle durumlarda dengesini sağlamayarak içsel ve dışsal dengeyi yakalamaya çalışmaktadır (Worden 2013). Dallos ve Draper (2012: 41), bu dengeyi bedende var olan dengeyi sürdürme eğilimiyle özdeşleştirmekte ve bu eğilime aile sistemlerinde de rastlanabileceğini vurgulamaktadır. Aile sistem yaklaşımına göre homeostazi, ailenin bizzatı içinde yer almakta ve ailenin içsel dengesini korumaya ve devam ettirmeye çalışmaktadır. Ailede yer alan tüm üyeler, bu dengeyi korumak için mücadele ederler. Ancak denge sözcüğü her ne kadar akla fonksiyonel bir dengeyi çağırırsa da, aile içinde yer alan gerilimi azaltmak ve ailenin fonksiyonel

³ Bu kavramlara ek olarak sistem kuramında sınırlar, iletişim, entropi-negentropi, geri bildirim, amaç, eş sonlama, eşit ereklilik, alt sistemler, aile kuralları, dönüt ve bilgi süreci gibi (Becvar ve Becvar, 1982: 15-32; Duyan, 2012: Nazlı, 2014: 55) bir çok kavram daha bulunmaktadır. Kuramın aileye yaklaşımının genel hatlarını ele almak açısından Zastrow’un ele aldığı kavramlar yeterli görülmüştür.

olmayan dengesini korumak için ailenin “soyutarısı” rolüne soyunan bir çocuğun davranışı da bu çerçevede değerlendirilebilir (McWhirter 1993 Akt. Nazlı 2014).

Sistemler nitelikleri göz önünde bulundurulduğunda; açık ve kapalı sistemler olmak üzere iki farklı şekilde ele alınır⁴. Açık ve kapalı sistemleri birbirinden ayıran en önemli özellik, sistemin nerede başlayıp nerede bittiğini belirleyen sınırlarıyla ilgilidir. Kapalı sistemlerin sınırları katı ve nettir, geçirgenlik özelliği göstermez. Bu sistemler sahip oldukları özellikleri olduğu gibi koruma eğilimindedirler. Açık sistemlerin sınırları ise, esnek bir yapıdadır ve geçirgenlik özelliği taşırlar. Sahip oldukları özellikleri korumakla beraber, içinde yer aldıkları çevre ile alışverişte bulundukları için gelişme gösterirler (Turan 2012). Açık sistemlerin sınırları dış dünyadan sürekli olarak gelen bilgi akışına açıktır (Dallos ve Draper 2012). Bu özellikler göz önüne alındığında, tüm canlıların açık sistem özellikleri gösterdiği görülmektedir (Turan 2012). Aileyi bir sistem olarak ele alan yaklaşımda, ailenin açık ya da kapalı bir sistem olarak ele alınmasıyla ilgili farklı bakış açıları mevcuttur. Barker (1990), ailenin açık ya da kapalı bir sistem olarak ele alınmasının toplumun genelinden, çalışanlardan, sosyal çalışmacılardan, komşulardan, arkadaşlardan alınan girdilerin miktarına bağlı olarak değiştiğini ileri sürmektedir. Ancak genel yaklaşım ailenin açık bir sistem olduğudur. Mavili (2015), ailenin açık bir sistem olarak ele alınması gerekliliğini ailenin açık sistemlerin özelliklerini taşıdığı yönündeki görüşleriyle desteklemektedir:

“Aile çevresinden çeşitli kaynaklar (girdi) alan, açık bir sistem olarak değerlendirilebilir. Çevresinden kendisine aktarılanlardan uygun olanları kabul eder, benimser; çevreye dış sisteme, aktardıkları (çıkıtı) kültürel faaliyetlerle, sosyal ilişkileriyle de dolaylı olarak kendisine yeniden dönebilir. Yani toplum, içinde yaşayan aileyi; hem içindeki üyeleri, hem de dışındaki büyük sistemle karşılıklı bağlılıkları bir bütün olarak ayakta tutar. Bu ilişki, dış sistemde meydana gelen değişikliklerin aile sistemine de yansımaya neden olur. Bu çerçevede aileyi kapalı bir sistem olarak değerlendirmek eksik ve yetersizdir”.

Açık bir sistem olarak değerlendirilen aileler, değişimi sürekli yaşamakta ve bu değişime göre kendisini tekrar şekillendirmektedirler. Ayrıca diğer sosyal sistemlerle de etkileşim içindedirler (Gladding 2012). Konuyla ilgili olarak her aile tipinin açık bir sistem olarak değerlendirilmesinin doğru olmadığı ile ilgili de

⁴ Sistemler açık ve kapalı sistem sınıflandırmasına ek olarak gerçek ve kavramsal sistemler, statik ve dinamik sistemler doğal sistemler ve insan yapısı sistemler, makine benzeri sistemler, insan egemen sistemler ve karma Sistemler, merkezci ve merkezci olmayan sistemler gibi farklı şekillerde de sınıflandırılmaktadır (Dinçkol, 2004).

yaklaşımlar vardır. Ailenin tamamıyla açık ya da kapalı bir sistem olmadığını savunan görüşte, ailenin bütünüyle bir açık sistem olarak ele alması durumunda, dış dünya ile hiçbir sınırın olmaması gerektiği, her türlü girdinin serbestçe aile sistemine dahil olabileceği bir yapının mümkün olacağının kabul edilmesi gerektiğinin altı çizilmektedir. Tam tersine aile bütünüyle kapalı bir sistem olarak ele alınması durumunda ise, aileyle dış dünya arasında hiçbir alışverişin olmaması gerektiğine dikkat çekilmektedir. Bu noktada *“etkili bir şekilde varlığını sürdürebilen aileler açık ve kapalılık arasında denge”* geliştirebilen aileler olarak ele alınmaktadır (Goldenberg ve Goldenberg 1996 Akt. Nazlı 2014).

Aile sisteminde bir diğer önemli kavramsallaştırma ise, alt sistemlerle ilgilidir. Ailede, birçok alt sistem bulunmaktadır (Nazlı 2014). Alt sistemlerin nasıl oluştuğuna bakıldığında, sistemler davranışsal açıdan benzerlik taşıdıklarında ya da ortak bir davranış örüntüsünü benimsediklerinde aralarında işlevsel bir bağ kurulmuş, dolayısıyla yeni bir yapı meydana gelmiş olur. Böylece her bir sistem, oluşan bu yeni sistemin elemanı, diğer bir deyişle alt sistemi konumuna gelir. (Turan 2012). Ailedeki bu alt sistemler birey ve birey gruplarından oluşmaktadır (Mavili 2015). Genel olarak ailelerde eş, ebeveyn ve kardeş alt sistemi olmak üzere üç alt sistem ile karşılaşmaktadır (Nazlı 2014). Hatta, ailedeki alt sistemleri bir adım daha ileri götürerek bireylerin kalp, damar, kas ve iskelet sistemini içeren fiziksel sistem; id, ego, süperegoyu içeren psikolojik sistem gibi alt sistemlerden, alt sistemlerin de küçük sistemlerden oluştuğunu düşünmek mümkündür (Mavili 2015). Ailede yer alan bireylerin meydana getirdiği ikili alt sistemler (karı-koca, ana çocuk, baba-çocuk gibi), ailenin üçlü alt sistemi (ana-baba-çocuk) içinde yer almaktadırlar. Bu ikili ve üçlü alt sistemlerde yer alan bireyler birbirleriyle etkileşim halindedir (Hortaçsu 1991). Alt sistemlerle üst sistem arasında hiyerarşik bir yapılanma söz konusudur ve bu hiyerarşi nedeniyle alt sistemlerin üst sistemlerle arasındaki etkileşim farklı özellikler sergilemektedir (Turan 2012). Bu hiyerarşik yapı, çocuk ve ebeveyn ilişkisinde görülebileceği gibi, eşler arasında, hatta kardeşler arasında da karşımıza çıkabilmektedir.

Son olarak aileyi kurallarla yönetilen bir sistem olarak (Nazlı 2014) ele alan sistem teorisi, sorunları yüzeysel ele aldığı, bireylerin duygularını göz ardı ettiği, ailesel problemleri hesaba katmadığı (güç, cinsiyet ve eşitlik gibi) gibi konularda

eleştiriye uğramıştır. Ayrıca sistem kuramının kavramsal içeriğinin ve bu çerçevede ortaya konulan uygulamaların görgül gerçeklikten uzak olduğu da ileri sürülmüştür (Nystul 1993 Akt. Doğan 1995).

1.4.3. Gelişimsel Kuram

Aile çalışmalarında gelişimsel yaklaşım, ilk olarak Evelyn Duvall ve Reuben Hill tarafından 1948 yılında kullanılmıştır. Duvall ve Hill'in amacı çocuk ve yetişkin gelişim sürecinde olduğu gibi ailelerle ilgili olarak da yaygın bir dizi genellemeyi kavramsal olarak düzenlenmektir (Hill 1986). 1930'larda aile sosyologları tarafından kullanılmaya başlanan yaklaşıma göre aile doğan, büyüyen, gelişim ve değişim içinde olan bir yapı sergilemektedir. Gelişimsel kuram, ailede yaşanan her bir aşamayı aile yaşam döngüsü içinde görevleri bulunan bir unsur olarak görmektedir (Güçlü 2012). Gelişim kuramında aile yaşam döngüsü temel kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Duvall ve Hill'e göre aile yaşam döngüsü sekiz aşamadan⁵ oluşmaktadır (Hill 1989, Doğan 1995):

- *"Kuruluş Aşaması: (Yeni Evli çiftler, çocuksuz): Karşılıklı doyurucu bir evlilik kurmak. Hamilelik ve annelik, babalık sözleşmesine uyum sağlamak,*
- *İlk Ebeveynlik Aşaması: 3 yaşa kadar bebeği olan aileler: Küçük çocuğun gelişimine uyum sağlama, cesaretlendirmek,*
- *Okul Öncesi Dönemde Çocuğu Olan Aileler (3-6 yaş): Okul öncesi dönem çocuğunun kritik ilgi ve ihtiyaçlarına uyum sağlamak,*
- *Okula Giden Çocukları Olan Aileler (6-12 Yaş): Okul çağında çocukları olan ailelerle uyum içinde olmak. Çocukların eğitim başarılarını cesaretlendirmek,*
- *Ergenlik Çağında Çocukları Olan Aileler (13-20 yaş): Özgürlük ve sorumluluk arasında denge oluşturmak*
- *Hareket Eden Merkezler Olarak Aile (Birinci Çocuk Evden Ayrılmış, Son Çocuk Evden Ayrılıyor): Genç yetişkinleri, iş, askerlik, okul ve evlilik için özgür bırakmak*
- *Orta Yaşlı Anne-Baba (Boşalmış evden emekliliğe): Evlilik ilişkilerini tekrar inşa etmek. Daha yaşlı ve daha genç yaşlı ve daha genç kuşaklarla soy bağlarını sürdürmek yaşlı ve daha genç kuşaklarla soy bağlarını sürdürmek*

⁵ Gelişim kuramı çerçevesinde aile yaşam döngüsü konusunda farklı sınıflandırmalar vardır. Sosyologların dörtlü-sekizli sınıflandırmaları ile psikolojik oryantasyonu olan yaklaşımlarda beşli-sekizli farklı aile yaşam döngüsü evreleri tanımlanmıştır (Mavili, 2015: 26-27).

- *Aile Üyelerinin Yaşlanması (Emeklilikten Her İki Eşin Ölümüne): Yalnız yaşamayla başetme, emekliliğe uyum göstermek”.*

Aile yaşam döngüsü, ailenin süreç içerisindeki gelişimini ve değişimini ortaya koyan değerli bir modeldir. Sistem kuramının kavramları ile birlikte ailenin incelenmesinde sıklıkla kullanılmaktadır (Doğan 1995). Ancak bu kadar geniş bir kullanımı olmasına rağmen gelişim kuramı birçok açıdan eleştirilmiştir. İlk olarak aileyi politik, ekonomik ve sosyal dünyadan ayrı bir birim olarak ele aldığı için eleştiri almıştır. Aynı zamanda her ne kadar gelişimsel yaklaşımı benimseyen bazı araştırmacılar kültürlerarası ve tarihsel çalışmalar yapsalar da, çalışmaların büyük bir bölümü sadece modern aileye odaklanmaktadır. Ayrıca gelişimsel yaklaşım tüm aile üyelerinin eş zamanlı olarak aynı basamağı atladıkları varsayıma dayanması nedeniyle de eleştirilmiştir; boşanmış, daha önceki evliliklerinden çocukları olanları, kendisinden yaşça küçük ve aile yaşam döngüsünün farklı basamaklarında yer alan birisiyle yapılan yeniden evlenmeleri kapsamadığı öne sürülmüştür. Son olarak hiç evlenmeyen, ya da çocuksuz aileleri içeren çoğu bireyi kavramsal olarak dışarıda bıraktığı için de eleştirilmiştir (Baker 1990). Ülkemiz açısından ele alındığında ise aile yaşam döngüsünde bazı dönemlerde kültürel farklılıklar çerçevesinde, mevcut sınıflandırmadan farklı yaşantılar olduğu görülmektedir. Torun bakma ile birlikte bazı ailelerde çocuklar evlenmesine rağmen tam bir ayrılma ya da özgürleşmenin yaşanmadığı söylenebilir (Mavili 2015).

Tek ebeveynli ailelerin varlığı, aile yaşam döngüsünün kayması ya da eksilmesi olarak ele alınmaktadır (İşmen Gazioğlu 2015). Ölüm sonucunda ebeveynlerden birinin kaybı ya da boşanma gibi sebeplerle aile yapısında meydana gelen değişim ve yeni aile sistemlerinin orta çıkması aile yaşam döngüsü modelinde farklı yaklaşımların gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Özellikle her aşamada yerine getirilmesi gereken görevlerin tek ebeveynli aile yapılarında diğer ailelere kıyasla başarılmasında güçlük çekildiği ve bu aile yapılarına özgü farklı aşamaların deneyimlendiği görülmektedir. Carter ve McGoldrick (2014), boşanma, ölüm ya da ayrı yaşama gibi nedenlerle oluşan tek ebeveynli ailelerin ihtiyaç duydukları ek basamakları tanımlayarak, bu aileleri de aile yaşam döngüsü modelinin kavramsal çerçevesi içinde muhafaza etmeye çalışmıştır.

1.4.4. Sembolik Etkileşimcilik

Sembolik etkileşimciliği “*psikolojik gelenek içinde gelişen bir sosyoloji ekolü*” (Kasapoğlu 2012) olarak ya da “*sosyal-psikolojik bir bakış açısı*” olarak ele almak mümkündür. Sembolik etkileşim, bireyin düşünce ve duyguları ile toplumsal davranış arasında var olan etkileşime odaklanır (Wallace ve Wolf 2012). Bireysel duygu ve düşüncelerin ön plana çıkmasıyla, psikolojik boyutun toplumsal davranış ile etkileşimini göz önünde bulundurması nedeniyle sembolik etkileşimcilik, işlevselcilikten farklılaşır. John Duvey ve William James gibi eğitimci ve psikolog kimliğine sahip araştırmacılar tarafından geliştirilen sembolik etkileşimciliği, George Herbert Mead ve Herbert Blumer sosyolojik geleneğe taşımıştır (Kasapoğlu 2012). İşlevselcilikte var olan toplumsal yapıya ve toplumsal düzene vurgu, sembolik etkileşimcilikte yerini bireysel farklılıklara bırakmıştır. Kuram, bireyin kararları ve bu kararlar neticesinde ortaya çıkan davranışlarını önceden belirlenmiş kurallar, normlar ve dış güçlerle açıklamanın imkansızlığı üzerinde durur (Wallace ve Wolf 2012). Bireylerin diğerleriyle aralarındaki iletişimi üzerinde yoğunlaşan (Güçlü 2012) ve epistemolojik olarak pragmatizmden etkilenen sembolik etkileşim üç temel ilkeye dayanır (Kasapoğlu 2012):

- “*İnsanlar kendileri tarafından anlam/önem atfedilen (yüklenilen) davranışlarda bulunurlar.*
- *İnsanların davranışları toplumdaki diğer insanlarla girdikleri sosyal etkileşimden kaynaklanır.*
- *İnsanlar karşılaştıkları durumları yorumlarlar ve ulaştıkları sonuca bağlı olarak da davranışlarını değiştirirler”.*

Aileyi etkileşim içindeki bireylerin oluşturduğu bir birlik olarak ele alan sembolik etkileşimciler (Özen 1990), aile üyeleri arasındaki açık etkileşim oyunlarını konu alırlar. Aile içindeki roller ve bu rollere bağlı olarak ortaya konulan performanslar sembolik etkileşimde önemli kavramlardır (Sayın 1990). Birey bir yandan aile içinde sahip olduğu bir veya birden çok rolle ilgili diğer aile üyelerinin beklentilerini ve normlarını dikkate alırken, bir yandan da diğer aile üyelerinin sahip olduğu rollere göre beklentilerini düzenler. Öncelikle bireysel düşünceleri ya da herhangi bir referans grubu çerçevesinde aile içi rollere ilişkin beklentilerini belirleyen birey, rolüne ilişkin performansını bu beklentilere göre oynar. Aileye ilişkin etkileşim süreçlerini içeren otorite, aile içi çatışmalar, ailedeki karar alma

mekanizmaları, boşanma, aile içi stres gibi tüm konular sembolik etkileşimciliğin çalışma alanına girmektedir. Sembolik etkileşimci kuram çerçevesinde aileyi ele alanlar öncelikle ailede meydana gelen davranışların toplum tarafından belirlenen norm ve kurallardan çok aile içindeki unsurlar tarafından etkilendiğini, toplumsal bir davranışın toplumsal çevreden ortaya çıktığını ve son olarak diğer bireylerle etkileşim halinde, karar alma yetisine sahip, aktif bir bireyin temel bağımsız bir birim olarak ele alındığını varsayarlar (Özen 1990). Sonuç olarak sembolik etkileşim kuramı aileyi makro düzeyden çok mikro düzeyde incelemesiyle diğer kuramlardan farklılaşır (Jacobsen ve ark 2004).

Sembolik etkileşimcilerin bazı kavramlara atfedilen anlamlara ilişkin yaptıkları çalışmalar aile konusundaki bakışlarını anlamak açısından ön planda bulunmaktadır. Evliliklerde ya da birlikteliklerde duygusal doyumun anlamı, aşka atfedilen anlamlar, değişen aile yapıları içerisinde çocuğun değişen değeri, ebeveynliğin anlamı, boşanmanın kişisel ve toplumsal algılarımızdaki değişimi ve tüm bu süreçlerde yasaların anlamı gibi konulara odaklanan sembolik etkileşim kuramı boşanma yasalarının kendisinin boşanmayı teşvik edici bir özellik taşıdığına dikkat çeker. Boşanmanın bir başarısızlık, hatta ahlaken düşüklük göstergesi olarak görüldüğü dönemden, daha kabul edilebilir bir durum olarak algılandığı bir sürece işaret eden sembolik etkileşimciler, bu durumu sembollerdeki değişimle açıklamaya çalışırlar. Boşanmanın dünyada olduğu gibi ülkemizde de bir başarısızlık olarak değil, kişisel değişim ve yeni bir hayata başlamak için yeni bir fırsat olarak görülmesi de, sosyal damgalanmayı içeren sembollerin değişmesiyle açıklanabilir (Kasapoğlu 2012).

1.4.5. Çatışmacı ve Feminist Kuramlar

İşlevselciliğin alternatifi olarak düşünülen çatışma kuramının amacı, toplumsal yapının genel bir çözümlemesini yapmaktır (Wallace ve Wolf 2012). Toplumsal yapının çözülmesinde odak noktası toplumsal çatışma ve eşitsizliklerdir (Jacobsen ve ark 2004). Toplumsal bütünleşmenin bozulması, toplumun parçalanması ve nihayet çatışma bu kuramın ilgi alanında yer alır (Mavili 2015). Toplumda çatışmanın kaçınılmaz olduğu görüşünden hareket eden çatışmacılar, aileyi de aynı çerçevede değerlendirirler. Ailede de otoriteden

kaynaklanan bir hiyerarşik yapının varlığı, çatışmayı beraberinde getirmektedir (Güçlü 2012).

Çatışmacı kurama göre aile, sermaye ve emek arasında var olan sömürüye dayalı düzenin içindeki çelişkilerin üstünü örten, saklayan, gizleyen bir özellik taşır. Bu özelliğiyle sömürüye dayalı bu toplumsal düzenin mevcudiyetinin ve sürdürülmesinin teminatı olarak görülür ve ortadan kaldırılmasının gerekliliği vurgulanır (Mavili 2015). Örneğin; çatışma kuramı, aile konusunda önemli düzenlemeleri içeren medeni kanunun, toplumda yer alan bazı toplulukların aleyhine olarak, bu düzenin devamına hizmet ettiğini savunur (Wallace ve Wolf 2012).

Aile içinde de, aile üyeleri arasında görülen çatışma bir patolojik durum olarak ele alınmaktan ziyade aile üyeleri arasında mevcut olan etkileşimin sonucu olarak görülür. Toplumdaki güç ve kaynakların bölüşümü konusunda olduğu gibi aile konusunda da, aile üyeleri arasında sahip olunan güç ve kaynakların bölüşümüne dikkat çeker. Bu çerçevede aile içi şiddet, aile içi problemler ve evlilik içi problemler önemli çalışma konuları olarak ele alınır (Güçlü 2012). Kapitalist sistemde var olan aile yapısı, ekonomik yönden güçsüz olanın güçlü olan tarafından sömürüldüğü, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanamadığı ve bu eşitsiz güç dağılımı sonucunda bir çeşit sömürü düzeni olarak görülür (Mavili 2015). Çatışmacılara göre hem aile içi ilişkilerde hem de toplumsal yapı içinde çatışma kaçınılmazdır. Çatışma kuramı, bu çatışmanın tamamen ortadan kaldırılmasının mümkün olmadığını, sadece bu duruma ilişkin bir düzenlemenin yapılabileceğini savunur (Güçlü 2012).

Feminist kuram da bir toplumsal eşitsizlik türü olan toplumsal cinsiyet eşitsizliği üzerine odaklandığından bir çatışma kuramı olarak değerlendirilir (Jacobsen ve ark 2004). Feminist kuramın aile konusundaki temel karşı çıkışı, ailenin kurumsal olarak uyumlu, sorunsuz ve eşitliğe dayalı olarak görülmesi konusundadır. (Güçlü 2012). Aile kapitalist düzende ihtiyaç duyulan emeğin ve ataerkilliğin yeniden üretildiği yer olması itibarıyla önemlidir. Bu özelliğiyle aile bir yandan kapitalizmin varlığı ve devamı için, bir yandan da ataerkil düzenin sürdürülmesi için kilit bir noktada yer alır (Kasapoğlu 2012). Bu yaklaşıma göre aile içinde yer alan eşitlikçi olmayan güç yapısı, kadını yok sayan ya da istismar eden toplumsal ve kültürel değerler üretmektedir (Mavili 2015).

Feministler öncelikle erkeğin eve ekmek getiren, kadının ise tam zamanlı eş ve anne olarak görüldüğü çekirdek ailenin tek meşru aile yapısı olarak görülmesine karşı mücadele ederler. Bir birim olarak “aile”den başlamak yerine, toplumsal cinsiyet, kuşak, cinsellik, ırk ve sınıf gibi konulara odaklanırlar. Toplumsal cinsiyet yapılarını, kuşak, ırk ve sınırı ailenin sevgi dolu bir sığınak olarak görüldüğü ve anneliğin, çekirdek ailenin yüceltildiği bir aile hayatına ilişkin çok farklı deneyimlerin bir sonucu olarak ele alırlar (Thorne 1982). Aile birlikteliğinin bir aldatmaca olduğunu savunan feministler, kadının istismar edildiği ve sömürüldüğü bu yapının “ideal aile” şeklinde gösterildiği toplumsal düzenle mücadele ederler (Mavili 2015).

1.5. Ailenin İşlevleri

Sanayileşme, ailenin yapısında olduğu kadar işlevlerinde de büyük dönüşümlerin yaşanmasına neden olmuştur. Sanayileşmeden önce egemen olan geniş aile yapısı ekonomik faaliyetlerdeki farklılaşma, kadının işgücü piyasasına girmesi gibi sebeplerle küçülmüş, sanayi toplumundaki uzmanlaşmanın ön plana çıkmasıyla birlikte de geniş ailenin fonksiyonlarından birçoğu başka toplumsal kurumlara devrolmuştur (Kocadaş 2010). Sanayi toplumlarının aile yapısı olarak benimsenen çekirdek ailenin fonksiyonları da, tıpkı ailenin kendisi gibi kendini yeniden kurmaya başlamıştır.

Ailenin insan hayatında ne işe yaradığı, hangi işlevleri yerine getirdiği ile ilgili çok sayıda çalışmanın olduğu görülmektedir. Bu konuda literatürde en sık referans gösterilen isim olarak Ogburn’un aile işlevleri sınıflandırmasının, tümüyle olmasa da çoğunlukla kabul gören bir sınıflandırma olduğu dikkat çekmektedir. Ogburn ailenin işlevlerini şu şekilde detaylandırır: Ailenin *biyolojik işlevi başlığı altında* ailenin varlığını koruma, neslin devamını sağlama; *ekonomik işlevi* olarak aile üyelerinin her türlü maddi ihtiyaçlarına cevap verme; *koruyuculuk işlevi* olarak aile üyelerini her türlü maddi ve manevi zararlara karşı koruma; *psikolojik işlev* olarak ailedeki duygusal dengenin geliştirilmesine imkan sağlama; *eğitim işlevi* olarak ise aile üyelerinin yetiştirilmesini ve sosyalleştirilmesini sağlama işlevini tanımlar (Gökçe 1996). Aile çalışmalarında diğer önemli bir başvuru kaynağı ise Goode’nin görüşleridir. Goode, ailenin işlevlerini üretim, sosyal statü ve görev yükleme, sosyal kontrol, çocukların biyolojik ve duygusal açıdan korunması ve

yetiştirilmesi işlevi olarak sınıflandırmıştır (Akt. Ergün 1987) Ailenin işlevlerini ele alan Murdock, Lundberg ve Yorburg ise ekonomik işlevler, cinsel davranış ve üreme, çocuklar için bakım verme ve sosyalleştirme olmak üzere üç ana işlev çerçevesinde bir sınıflandırma yapmıştır (Lundberg 1963, Yorburg 1983 Akt. Bulut 1993). Bahsedilen sınıflandırmaların, yaklaşım farklılıklarının sağladığı zenginlik sonucunda oluşan önceliklerin ön plana çıkarılması ile şekillendiği görülmektedir.

Ailenin işlevleri konusunda yapılan çalışmaları tarayarak genel bir sınıflandırma yapan Kır (2011) ise, ailenin altı temel işlevini ve bu temel işlevleri açıklayıcı nitelik taşıyan alt işlevleri belirleyerek, genel bir çerçeve oluşturmaya çalışmıştır. Kır'ın yapılan çalışmalardan çıkardığı aile işlevlerine ilişkin sınırlandırma şu şekildedir:

- *“Biyolojik İşlev: Cinsel Gündüyü Doyurma veya Cinsel Arzuların Tatmini ve Neslin Devamını Sağlama İşlevi, Koruyuculuk İşlevi*
- *Psikolojik işlev: Sıcak Yuva Oluşturma ve Duygusal Doyum Sağlama İşlevi, Sevgi İşlevi, Öz Saygıyı Geliştirme İşlevi*
- *Toplumsal İşlev: Güvenlik İşlevi, Toplumsallaştırma (Sosyalleştirme) İşlevi, Bağlılık İhtiyacını Doyurma İşlevi, Sosyal Statü Sağlama İşlevi, Toplumsal Denetim İşlevi, Eş Seçme ve Yuva Kurma İşlevi, Tanıdık Çevre Edindirme İşlevi, Huzurlu ve Güvenli Bir Hayat Sağlama İşlevi, Paylaşma İşlevi, Boş Zamanlarını Değerlendirme İşlevi, Siyasal İşlevi*
- *Eğitim İşlevi: Bir Üyesi Olan Bireyi Geliştirme İşlevi, Seçme ve Yönelme İşlevi*
- *Kültürel İşlev: Milli Kültürü Yaşatma ve Kuşaktan Kuşağa Aktarma İşlevi, Dini İşlev*
- *Ekonomik İşlev: İş Bulma ve Meslek Sahibi Yapma İşlevi”.*

Ailenin işlevlerini yerine getirip getirmemesi, ailenin sağlıklı olup olmamasıyla ilişkilendirilmektedir. İşlevlerini yerine getiren aileler sağlıklı, işlevlerini yerine getirmeyen aileler ise sağlıklı aileler olarak ele alınmaktadır. Ailelerin sağlıklı ya da sağlıklı oluşları yaşanan toplumsal döneme, kültürel özelliklere, sosyo-ekonomik duruma göre değişebilmektedir. Ailenin yaşam seyri içinde bir dönem sağlıklı olarak belirlenen bir durum, bir başka dönemde sağlıklı olarak nitelendirilebilir. Gladding (2012) sağlıklı ailelerin özelliklerini şu şekilde özetlemektedir:

- *“Aile bireylerine ve aileye bağlılık*

- *Karşılıklı kıymet bilme, yakınlık*
- *Birlikte zaman geçirmeye istekli olma*
- *Etkili iletişim örüntüleri*
- *Yüksek düzeyde dini/tinsel oryantasyon*
- *Kriz durumlarıyla olumlu bir şekilde baş edebilme yetisi*
- *Aile bireylerini destekleme/cesaretlendirme*
- *Açık-seçik roller”.*

Sağlıklı aile yapılarına ilişkin literatürde olumlu bir yaklaşım olduğu görülmektedir. Genel olarak sağlıklı bireylerin, sağlıklı aile yapılarından geldiğine ilişkin yaygın bir inanç bulunmaktadır. Her ne kadar sağlıklı bireylerin tümünün uzun vadede sağlıklı bir aileden geldiğine ilişkin varsayım tümüyle doğrulanabilir olmasa da sağlıklı bir aile ortamında yetişenler, üretken ilişkiler kurmak konusunda sağlıklı bir ailede yetişmeyenlere kıyasla daha avantajlıdır (Gladding, 2012). Ancak yapılan araştırmalar zorlu koşullarda yetişen ve birçokları tarafından sağlıklı aile koşulları olarak tanımlanan bir ortamda büyümesine rağmen psikolojik olarak sağlam olan ve hayatta başarılı olan bireylerin de varlığını doğrulamaktadır (Walsh 1991). Bu çerçevede sağlıklı bir aile yapısını tam olarak tanımlamanın ya da ölçmenin zorluğunun altını çizmek gerekmektedir. Çünkü hiçbir aile düz bir çizgi şeklinde sağlıklı ya da sağlıklı bir aile yapısı olarak değerlendirilemez. Aile yaşam döngüsü modeli ile çalışılırken ve aile bu çerçevede değerlendirilirken ailenin içinde barındırdığı çeşitliliği, zenginliği, her ailenin yapısal ve yaşantısal olarak biricik olduğu gerçeğini göz ardı etmemek gerekir.

1.6. Aile Aidiyeti

Aidiyet denilince ilk olarak akla “*ait olma*” gelir. Ait olma Türk Dil Kurumu tarafından “*ilgilendiren, ilişkin, ilişik, ilgili*”; aidiyet ise “*ilişkinlik, ilgi*” olarak tanımlanmaktadır. Bireyin doğumundan itibaren aidiyet duygusunun ilk şekillenmeye başladığı yer ailedir. Aile dışında birey okuluna, arkadaşlarına, işine, mesleğine, içinde yaşadığı topluma da kendisini ait hissedebilir.

Aidiyetin kavramsal olarak gelişimine bakıldığında, insanın toplumsal bir varlık olmasından yola çıkarak, insanlık tarihinin başlangıcından itibaren diğer insanlarla ilişkili olma ihtiyacı içinde olduğu söylenebilir. Bu ihtiyaç farklı

yaklaşımlarda farklı şekillerde ele alınmış ve tanımlanmıştır. Murray (1938) diğer insanlarla ilişkili olma ihtiyacını insanlar arasındaki sevgi ihtiyacı olarak, Maslow (1954), Baumeister ve Leary (1995), Goodenow (1993b) aidiyet olarak, Rogers (1951) olumlu kabul (positive regard) olarak Deci ve Ryan (1991) ise ilişkili olma ihtiyacı olarak ele almışlardır. Bebeklik döneminden itibaren diğer bireylerle bağ kurma isteği, nesne ilişkileri kuramı, bağlanma kuramı gibi birçok kuramın ana çalışma konularından biridir. Kurulan bağların ve ilişkilerin olumlu olması, bireyi ve çevresini doğrudan ve dolaylı olarak etkilemektedir. Bu bağlamda, olumlu ve kalıcı ilişkiler kurmak, insanların temel ihtiyaçlarından biri olarak değerlendirilir. Ait olma ihtiyacı da tarihsel süreç içinde bu ihtiyaçların en üstüne yerleşmiş, kabulün kazanılması ve reddedilmeden kaçınılması, bireylerin gelişimsel olarak yükselmesine imkan sağlamıştır. Çünkü aidiyet, insanın işlevselliğinin temel bileşenlerindendir ve bu nedenle sosyal kabul görmenin kişilik özellikleri üzerinde bilişsel, duygusal ve davranışsal sonuçları vardır (DeWall ve ark 2011). Çevresi tarafından kabul gören birey, tüm bu alanlarda sağlıklı bir gelişim süreci geçirirken, tam tersine kabul görmeyen birey bilişsel, duygusal ve davranışsal sorunlar yaşama riski taşımaktadır. Aidiyet ihtiyacının önemi ve bu ihtiyacın karşılanmamasının duygusal, psikolojik, fiziksel ve davranışsal sonuçlarına odaklanan geniş bir sosyal bilim ve psikoloji literatürü bulunmaktadır (Lewett-Jones ve ark 2007).

Bireyin hayatında, ilk andan itibaren kurduğu ilişkilerde önemli bir yere sahip olan aidiyet kavramı, çeşitli araştırmacılar tarafından konu edinmiş ve farklı şekillerde tanımlanmıştır. Anant (1966) aidiyeti, *“bireyin kendisini bir sistemin ya da bir çevrenin vazgeçilmez ve ayrılmaz bir parçası olarak hissetme deneyimi”* olarak tanımlamıştır. Araştırmacı, çalışmasında aidiyet ile çocuk gelişimi, okul, sosyal ilişkiler ve ruh sağlığı arasındaki ilişkiye dikkat çekmektedir. Anant’ın tanımlamasına değerli olma, ihtiyaç duyulma ve kabul edilme deneyimini içeren *“değerli katılım”* ve bireyin özelliklerinin sistem ya da çevreyle bağlantılı olduğu ya da tamamladığı algısını içeren *“uyum”* olmak üzere iki nitelik daha ekleyen Hagerty ve Patusky (1995) ise aidiyeti, *“bir sisteme ya da çevreye kişisel katılım deneyimi”* olarak tanımlamışlardır. Bu deneyimde, kişilerin kendilerini o çevrenin ya da sistemin tamamlayıcı bir unsuru olarak hissettiklerine dikkat çekerler. Araştırmacılar, aidiyetin ortaya çıkması için öncelikle oluşması gereken bazı unsurların olduğuna, diğer bir ifadeyle aidiyetin bazı öncüllerinin varlığını vurgulamaktadır. Hagerty ve

ark (1992) aidiyet duygusunun ortaya çıkması için üç öncül belirlemişlerdir. Bu ncller “*katılım için enerji*”, “*anlamlı katılım için potansiyel ve arzu*” ve “*paylaşılan ve tamamlayan özellikler için potansiyel*” dir. Bu üç öncül, ait olma duygusunun eksikliğinin tanımlanması ve bununla ilgili müdahaleler için hayati önem taşımaktadır.

Aidiyet ihtiyacının temel güdülerden birisi olarak kavramsallaştırılması konusunda nc çalışmalardan birisine imza atan Baumeister ve Leary (1995), öncelikle temel güdülerin özellikleri ile ait olma ihtiyacını değerlendirmişlerdir. Bu çerçevede bireyler arasındaki ilişkilerin kurulmasında, sürdürülmesinde ve geliştirilmesinde etkili ve evrensel özellikler taşıyan bir istek olarak aidiyeti tanımlamışlar ve ait olma ihtiyacının karşılanmasının verdiği psikolojik doyuma dikkat çekmişlerdir. Ancak aidiyet sadece psikolojik bakış açısıyla anlaşılabilecek bir kavram değildir; psikolojik, sosyolojik, fiziksel ve manevi perspektifler de dikkate alınmalıdır. Psikolojik olarak ait olma, içsel, duygusal ya da değerlendirici bir algıdır. Sosyolojik açıdan ait olma, gruplara ya da sosyal ilişki ağlarına ye olmayı ifade eder. Bu davranışsal göndermeler, ait olmanın fiziksel işaretleridir. Fiziksel duyguyu ifade edebilecek şekilde kullanıldığında, ait olmanın diğer bir anlamı nesnelere, kişilere ya da mekanlara sahip olmaktır. Manevi olarak ait olma ise, evrensel düzeyde ortaya çıkmış bir yer ya da varlıkla doğaüstü ilişkiler kurma anlamına gelir (Hagerty ve ark 1992).

Baumesiter ve Leary (1995) literatürde yer alan ampirik verilere dayanarak ele aldıkları ait olma ihtiyacını insanların en azından minimum düzeyde süren, olumlu ve önemli insanlararası ilişkilerini oluşturmak ve sürdürmek için bir yayılma dürtüsü olarak açıklamışlardır. Ait olma dürtüsünün doyurulması için, iki temel kriter olduğunu öne süren araştırmacılar bunlardan ilkinin, insanlarla sık ve hoş bir etkileşim kurma ihtiyacı, ikincisinin ise bu etkileşimlerin birbirlerinin iyiliğini önemseyen ve kalıcı olması gerekliliğini vurgulamaktadırlar. Ancak bireylerin ait olma ihtiyacının doyurulması ile ilgili olarak deneyimleri her zaman aynı şekilde ortaya çıkmayabilir. Bir birey hayvanlarla ilişkilerinde ait olma duygusunu deneyimlerken, diğer insanlarla ilişkilerinde bu duyguyu yaşamayabilir (Hagerty ve ark 1992). Her bireyin en az bir ebeveyne sahip olduğu ve birçoğunun yaşamının önemli bir bölümünü ebeveynleri ile doğrudan ilişkiler içinde geçirdiği göz önünde

bulundurulduğunda, aile aidiyetinin evrensel bir nitelik taşıdığı söylenebilir. Her ne kadar aile aidiyetine ilişkin ayrı bir kavramsal çerçeve olmasa da, kişiler arası ilişkiler, bağlanma, insan ihtiyaçları konularında aidiyete ve bu ihtiyacın karşılanmasındaki rolü açısından aile aidiyetine yapılan vurguların izini sürmek, çalışmanın konusuna ilişkin bir kuramsal çerçeve oluşturmak adına önemlidir.

1.7. Aidiyetle İlgili Kuramsal Açıklamalar

Aidiyet bir ihtiyaç olarak değerlendirildiğinde, öncelikle insan ihtiyaçlarına dair teorileri ele almak gerekir. İnsanın ihtiyaçlarının neler olduğu, nasıl karşılandığı, bu ihtiyaçların karşılanması veya karşılanmaması durumunda ortaya çıkabilecek sonuçların neler olabileceği gibi birçok soruya cevap bulmaya çalışan yaklaşımlar vardır ve bu yaklaşımların hepsi insan ihtiyaçlarını ve bu ihtiyaçların önceliklerini belirlemeye çalışmışlardır.

İhtiyaçla ilgili kuramsal yaklaşımlardan önce, konuyla ilgili kavramsal olarak sıklıkla birbirine karıştırılan ihtiyaç, dürtü ve güdü kavramlarını ayırt etmek gerekmektedir. Psikolojide ihtiyaç *“insanın gelişimi ve çevresiyle uyumsal bir ilişki kurabilmesi için gereken önemli koşulların eksikliği”* olarak ele alınırken dürtü (drive); *“bu eksikliği gidermek için organizmada beliren güç”*, güdü (motif) ise; *“organizmanın, ihtiyacı gidermek için belli bir yönde etkinlik gösterme eğilimi”* olarak tanımlanır (Balkış Baymur 2004). Güdü kavramından genel olarak *“organizmayı belli ve düzenli bir davranışa yönelten herhangi bir durum”* anlaşılmakta ve bu durumun fizyolojik ihtiyaçlardan ya da bireyin psiko-sosyal gelişimi içinde öğrendiği ihtiyaçlardan da doğabileceği ifade edilmektedir (Öztürk 1998). İhtiyaçlarla ilgili kuramsal açıklamalara ek olarak literatürde yer alan bağlanma kuramı ve nesne ilişkileri kuramına da bebeklik döneminden itibaren başkalarıyla ilişki kurmak üzerine temellendiği için kuramsal açıklamalar kısmında yer verilmesinin uygun olacağı düşünülmüştür.

1.7.1. Bağlanma Kuramı

Bireylerin duygusal bağlar kurma konusunda içsel bir eğilimi olduğu fikrini temel alan bağlanma kuramı (Corsini ve Wedding 2012) ile ilgili literatür incelendiğinde, bağlanma teorisinin öncelikle John Bowlby'nin çalışmaları ile şekillenmeye başladığı görülür. 1944 yılında yayınladığı *“Kırk Dört Çocuk Hırsız:*

Kişilikleri ve Yaşamları” başlıklı makalesinde, özellikle yaşamın ilk üç yılında anne yoksunluğunun, çocukları artan ölçülerde fiziksel ve ruhsal hastalık riski altına soktuğuna dikkat çekmiştir. Ancak, Bowlby’nin makalesi, erken anne yoksunluğunun niçin ve nasıl böylesine kötüleştireci bir etkisi olduğunu açıklama konusunda yetersizlikler taşıyordu. Çalışmalarında sonraki yirmi yılı, bu soru üzerine çalışarak geçiren Bowlby, psikanalitik bir gelenekte eğitim görmesine karşın “*çocuklar annelerini onunla açlık güdüsünün doyurulması arasında bir çığırtım kurdukları için severler*” şeklindeki psikanalitik kuramın açıklaması ile kendi gözlemleri arasındaki çelişkinin varlığı nedeniyle etnolojik çalışmalara ilgi duymaya başlamıştır. Bowlby, bu noktadan sonra kuşların ve memeli hayvanların bağlanma davranışlarını inceleyerek, anne yoksunluğunun giderek doğuştan getirilen bir gereksinimin doyumunu engellediği için gelişimsel olarak zarar verici olduğu içgörüsüne ulaşmıştır. Çalışmalarını genel olarak bu altyapıdan hareketle şekillendiren Bowlby’nin bağlanma kuramının temel varsayımı, “*doğumlarında aşırı olgunlaşmamışlıkları nedeni ile insan bebeklerinin yalnızca yetişkin onlara bakmaya ve korumaya istekli olursa yaşayabilecekleri gerçeğidir*” (Hazan ve Shaver 1994). Bowlby’e göre bağlanma, “*insanların, kendileri için önemli gördükleri kişilere karşı geliştirdikleri güçlü duygusal bağlar*”dır (Güngör 2000). Bağlanma davranışı ise, “*bir bireyin korktuğunda bir figürle ilişki kurmak ya da yakınlık aramak için duyduğu istek*”tir. Bu davranışın temeli bebeklik döneminde atılmıştır. Sadece bebeklik dönemine özgü bir nitelik taşımayan bağlanma davranışı yetişkinlik döneminde de etkisini göstermektedir (Deniz 2006). Bowlby, bu süreçte, bakıcının çocuğa verdiği tepkiler temelinde, çocuğun bakıcısına ve kendisine ilişkin oluşturduğu zihinsel temsillerin yaşam boyu görece değişmez olduğunu ve her dönemde kişilerarası ilişkilerinin niteliğini belirlediğini öne sürmektedir (Güngör 2000).

Bağlanma davranışı, bakım veren ve ulaşılabilir herhangi birisine yöneltilebilir olmasına karşın, özellikle ilk altı ve yedi aya kadar bebeklerin bu davranışı “*kendi seçimlerine bağlı olarak kendisiyle yakınlık kurmak istedikleri ve kendisinden ayrı kalmaya itiraz ettikleri bir tek kişiye*” yönlendirdikleri görülür (Hazan ve Shaver 1994). Çoğunlukla bu davranışın yöneltildiği kişinin anne olduğunu vurgulayan Bowlby (2013)’ye göre, yaşamın ilk yıllarında bakıcının çocuğa verdiği tepkiler ve onun yakınlık isteğine karşı sergilediği davranışlar çocuk

tarafından zihinsel temsiller olarak kodlanırlar. Bowlby, zihinsel temsilleri “içsel çalışan modeller” olarak adlandırmıştır. Bakıcılarının ulaşılır, güvenilir ve ilgili olduğuna dair bir model geliştiren çocuk, kendisinin de güvenilmeye, ilgilenilmeye ve sevmeye değer olduğu yolunda bir zihinsel model geliştirirken; bağlanma figürü, çocuğun ihtiyaçlarına duyarsız ya da bunlarla uyuşmayan tepkilerle karşılık verdiğinde, çocuk bağlanma figürünü reddedici olarak, kendisini de sevmeye ve desteklenmeye değmez biri olarak kodlar (Güngör 2000). Bowlby çalışmalarında, çocukların bazılarının ayrılıkla başa çıkmada başarılı olduklarını, annelerinin ayrılığa rağmen kısa süre sonra geri döneceğini ve kendisine sevgi ve şefkat vermeye devam edeceğini bildiklerini gözlemiştir. Tam tersine, bazı çocukların ise ayrılığa tepkilerini ağlama davranışı ile ortaya koyduklarını, annelerinin olmadığı süre zarfında umutsuzluk duygusuna kapıldıklarını ve annelerinin dönüşü durumunda ondan uzak durarak tepkilerini belli ettiklerini görmüştür (Burger 2016). Bowlby’nin çalışmalarında, çocuğun sadece fiziksel ihtiyaçlarının değil, duygusal ihtiyaçlarının da istediğinde karşılanması temel alınarak yapılan değerlendirmede bağlanmaya ilişkin modelinin belirlendiğinden yola çıkılır. Bowlby (2013) bu konudaki görüşlerini şu şekilde özetler:

“Küçük bir çocuğun cesaretlendirici, destekleyici ve işbirlikçi anne ve daha sonra da baba deneyimi, ona değer duygusunu, başkalarının yardım severliğine inanma ve üzerinde gelecek ilişkilerin kurulduğu uygun bir model kazandırır. Bundan başka onun, çevresini güvenle inceleme ve etkili bir şekilde meşgul olmasını sağlayarak bu tür deneyimler ayrıca yeterlilik duygusunu geliştirir”.

Literatürde Bowlby’den sonra da bağlanma kuramına ilişkin çalışmalar devam etmiş, Ainsworth de bağlanmayı “çocuk ve onun birincil bakıcısı arasındaki bağ ya da süre giden ilişki”, bağlanma davranışını da “bu tür bir ilişkinin şekillenmesine ve daha sonra da ilişkilere aracılık etmesine hizmet eden davranışlar” olarak tanımlamıştır. Ainsworth ve arkadaşlarının “yabancı ortam” adını verdikleri deneysel yöntem ile yaptıkları çalışmalar sonucunda, çocukların bağlanma davranışlarını üç bağlanma stili içerisinde sınıflandırmışlardır: güvenli, kaygılı-kararsız ve kaçınan bağlanma stilleri (Güngör 2000). Araştırmacılar çocuklarda gözlenen bireysel farklılıkları, annenin çocuğun istek ve ihtiyaçlarına olan duyarlılığının derecesine ve niteliğine dayanarak açıklamışlardır (Sümer ve Güngör 1999). Ayrıca annenin bağlanma stillerinde görülen farklılıkların çocukların bağlanma davranışlarını açıkladığına ilişkin çalışmalar bulunmaktadır (İlaslan 2009).

Daha sonra çocukluk dönemindeki bağlanmada gözlenen bireysel farklılıklar, Hazan ve Shaver'in romantik ilişkilerde bağlanma örüntüsünü inceledikleri çalışma ile birlikte yetişkin ilişkilerinde de araştırılmaya başlanmıştır. Son yıllarda ergen ve yetişkin yakın ilişkilerinde bağlanmanın rolünü inceleyen Bartholomew ve Horowitz (1991), Bowlby'nin, bağlanma sisteminin benliğe ve başkalarına ilişkin içsel çalışan modelleri (zihinsel modeller) içerdiği görüşünden yola çıkarak “dörtlü bağlanma” adı verilen yeni bir model ileri sürmüşlerdir. Buna göre; benlik ve başkaları modelleri, olumlu ve olumsuz olma durumlarına göre dört kategoride değerlendirilmektedir. Bu araştırmacılara göre, güvenli bağlanma stili benlik ve başkalarına ilişkin modellerin olumlu olduğu stildir; kişi kendisinin sevmeye değer olduğunu, başkalarının da genel olarak kabul edici ve destekleyici olduklarını düşünür, ilişkilerinde daha güvenlidir ve rahattır. Kişinin kendisi hakkındaki değersizlik duygularına (olumsuz benlik modeli) başkalarına ilişkin olumlu değerlendirmelerin (olumlu başkaları modeli) eşlik ettiği bağlanma stili ise, saplantılı stil olarak tanımlanmıştır. Benlik modelinin olumlu ancak başkaları modelinin olumsuz olduğu bağlanma örüntüsü, kayıtsız stil olarak betimlenmiştir. Son olarak, her iki zihinsel modelin de olumsuz olduğu bağlanma örüntüsüne, korkulu stil adı verilmiştir (Sümer ve Güngör 1999).

1.7.2. Henry Murray’ın Kuramı

Yaklaşımını kişilikbilim (personoloji) olarak tanımlayan Murray, kişiliğin temel ihtiyaçlarını ayrıntılı olarak ele almıştır (Burger 2006). Murray’ın ampirik verilere dayanarak oluşturduğu ihtiyaçlar listesinde, hem açık hem de gizli ihtiyaçlar yer almaktadır. Murray’ın, bu ihtiyaç listesinde, yirmi ihtiyaç kategorisi tanımlanmış, daha sonra bu ihtiyaçlar dokuz gruba ayrılmıştır (Pittman ve Zeigler 2007). Bu uzun ihtiyaç listesinde ön plana çıkan ve daha sonra sıklıkla araştırmalara konu olan ihtiyaçlar güç, yakın ilişki ve başarı ihtiyacı olarak ayırt edilebilir (Burger 2016). Özellikle yakın ilişkinin aidiyetle bağlantısı göz önünde bulundurulduğunda, Murray’ın ihtiyaçlar konusundaki açıklamaları çalışmanın konusu açısından önem kazanmaktadır.

Murray kişilik konusundaki çalışmalarda geniş olarak yer verdiği ihtiyaçlara ilişkin görüşlerinde, ihtiyaçların biyolojik ya da psikolojik özellikler taşıyabileceğini belirtir (Schultz ve Schultz 1997). İhtiyaç konusunda daha çok “*belirli bir koşulda belirli bir şekilde tepki göstermeye hazır bulunma durumu*” (Murray 1938, Akt.

Burger 2016) olarak tanımladığı psikolojik kökenli ihtiyaçlara odaklanmasıyla dikkat çeker.

Herkesin bir ihtiyaçlar hiyerarşisi olduğunu savunan Murray, bu ihtiyaçların önceliğinin kişinin içinde bulunduğu duruma göre değişebileceğini savunur (Burger 2016):

“Örneğin, çok sayıda yakın arkadaşınızın olması için bir gereksinim duyuyorsanız sizin Yakın İlişki gereksiniminiz vardır. Bu gereksinim, diğer insanların Yakın İlişki gereksinimiyle karşılaştırıldığında çok önemli olmayabilir; ancak sizin diğer gereksinimlerinize göre daha baskın ise sizin için önemli bir gereksinimdir. Diyelim ki yarın önemli bir sınavınız var ve arkadaşlarınız bir parti veriyor. Eğer Başarı gereksiniminiz, kişisel gelişim hiyerarşinizde Yakın İlişki ya da Oyun gereksiniminizden yüksekse, büyük olasılıkla evde kalıp ders çalışırsınız. Eğer başarı gereksiniminiz yüksek olmasına rağmen, bu bahsedilen gereksinimler kadar güçlü değilse, sınavdan yüksek bir not alamazsınız”.

Görüldüğü gibi Murray, ihtiyaçlar söz konusu olduğunda, duruma ve kişiye göre değişebilecek dinamik bir yapıya işaret etmektedir. Bir ihtiyacın ön plana çıkarak aktif bir halde hissedilir olmasını *baskı* kavramı ile açıklayan Murray, ihtiyacın yarattığı baskının, davranışları etkileyen bir unsur olduğunu belirtir (Burger 2016). Bu baskının kaynağının nereden geldiği konusunda ise Murray (1938) içsel ve çevresel faktörler olmak üzere iki farklı kaynağı işaret etmektedir. Diğer bir ifadeyle, ihtiyaçların ön plana çıkması için gerekli olan baskı, kişinin içsel süreçleriyle ilgili olabileceği gibi, tamamen içinde yaşadığı ya da o anda içinde bulunduğu çevresel koşullardan da kaynaklanabilmektedir.

1.7.3. Maslow’un İhtiyaçlar Hiyerarşisi

Maslow’un temel varsayımı, sağlıklı bir kişilik gelişiminin, kişinin temel ihtiyaçlarının karşılanmasıyla başarılabileceğidir (Can 2008). Bu ihtiyaçları hiyerarşik bir yapıda ele alan Maslow (1970)’un teorisi, genellikle piramitsel bir yapı şeklinde sembolize edilen, ihtiyaçların karşılandıkça, bir üst basamağa geçildiği ve alt basamaklardaki ihtiyaçlar karşılanmadan diğer ihtiyaçların karşılanamayacağı düşüncesine dayanır.

Maslow’un ihtiyaç sınıflandırması iki temel varsayıma dayanır. Bu varsayımlardan ilki, ihtiyaçların insan davranışlarının temelinde yer aldığı, ikincisi

ise, ihtiyaçların şiddeti ve önceliği ile ilgilidir. Maslow’a göre bireyler bazı ihtiyaçların karşılanmasına diğerlerinden daha fazla önem verirler (Eroğlu 1996).

İnsan güdülerini, hayvan güdülerinden farklı olarak ele alan (Altıntaş ve Gültekin 2014) Maslow, yetersizlik güdüsü ve gelişim güdüsü olmak üzere iki temel güdü çerçevesinde ihtiyaçları kategorize etmiştir. Açlık, susuzluk gibi temel gereksinimleri kapsayan, ihtiyaç duyulan bir nesnenin eksikliğinden kaynaklanan yetersizlik güdüsünde, ihtiyaç duyulan nesne karşıldığında bu güdü doyuma ulaşır. Diğer yandan, karşılıksız sevgi ya da kendini gerçekleştirme gibi ihtiyaçları kapsayan büyüme ihtiyaçlarında ise, doyum güdüyü dışa vurma yoluyla yaşanır (Burger 2016) ve daha çok bireyin geleceğe yönelik hedefleriyle ilgilidir. Gelişim güdüsünde bir diğer önemli nokta ise, kişiye özgü özellikler taşımasıdır (Topses ve Bulut Serin 2012). Maslow, yetersizlik ve gelişim güdüsü çerçevesinde fizyolojik ihtiyaçlar, güvenlik ihtiyaçları, ait olma ve sevgi ihtiyaçları, takdir ve saygı ihtiyaçları ve kendini gerçekleştirme ihtiyacı olmak üzere beş temel ihtiyaç kategorisi belirlemiş (Burger 2016) ve bu ihtiyaçları hiyerarşik bir şekilde ele almıştır (Şekil 1.7).

Şekil 1.7. Maslow’un İhtiyaçlar Hiyerarşisi.

Fizyolojik ihtiyaçlar

Maslow’un hiyerarşisinde, ilk basamakta yer alan fizyolojik ihtiyaçlar nefes almak, açlık, susuzluk ve uyumak gibi ihtiyaçları kapsamaktadır (Burger 2016) ve kişinin hayatını devam ettirebilmesi için gerekli olan yaşamsal ihtiyaçlar olmaları ortak özellikleridir. Yaşamın devamı için gerekli olmaları sebebiyle, bu grupta yer alan ihtiyaçların karşılanmaması durumunda, büyük bir gerilim ortaya çıkar ve bu

gerilim ihtiyacın şiddetiyle doğru orantılıdır (Eroğlu 1996). Maslow (1970) bu grupta yer alan ihtiyaçların, insan yaşamının devamı için taşıdığı önemini vurgular ve bu ihtiyaçların yeterli düzeyde karşılanmaması durumunda, bir üst basamakta yer alan ihtiyacın ortaya çıkmayacağına dikkat çeker.

Güvenlik ihtiyacı

Fizyolojik ihtiyaçların yeterince karşılanmasının ardından bireyin güvenlik ihtiyacı ortaya çıkar (Maslow 1970). Güvenlik ihtiyacı, bireyin gelecekte ihtiyaç duyacağı fizyolojik ihtiyaçlarının güvence altına alınması ve fiziksel tehlikelerden, hastalıklardan, sosyal ve ekonomik tehditlerden korunma olmak üzere iki boyutta ele alınır (Eroğlu 1996). Güvenlik ihtiyacının bu iki boyutunun da kaynağı, gerçekleşim, sağlıklı yaşamak ve gelişmek temel güdüsünden gelmektedir (Balkış Baymur 2004).

Ait olma ve sevgi ihtiyacı

Fizyolojik ihtiyaçlarını karşılayan, sonrasında kendisini güvende hisseden birey için, ait olma ve sevgi ihtiyacı basamağına geçilir. Aileye, işe, mesleğe, arkadaşla hissedilen ait olma duygusu ve bireyin sevgi ihtiyacının tatmini ön plandadır. Aralarında sevgi bağlarının bulunduğu insanlarla ilişki kurmayı isteyen birey, aynı zamanda toplumsal grupların bir parçası olmayı veya kabul edilmeyi de arzu eder (Eren 2007). Bu ihtiyaç grubunun en büyük ayırt edici özelliği, ihtiyaçların karşılanmamasının yarattığı gerilimin, ortaya çıkardığı baskının uzun süre bireyi etkisi altına alma ihtimalidir. Fizyolojik ihtiyaçların ve güven ihtiyacının karşılanmamasının yaratacağı gerilim, bu ihtiyaçların karşılanmasıyla birlikte ortadan kalkarken, ait olma ve sevgi ihtiyacıyla ilgili durum farklı özellikler sergilemektedir. Bireyin geçmişinde karşılanmayan ait olma ve sevgi ihtiyacı, daha sonra bu ihtiyaçlar giderilmiş olsa dahi bireyin hayatında etkili olmaya devam eder (Eroğlu 1996).

Saygı ihtiyacı

Ait olma ve sevgi ihtiyacını karşılayan birey, bir sonraki basamakta yer alan saygı ihtiyacının karşılanması aşamasına gelir. Ancak bu noktada, saygı ihtiyacının tam olarak kavramsal içeriğinin açıklığa kavuşturulması gereklidir. Maslow, ihtiyaçlar hiyerarşisinin dördüncü basamağında yer alan saygı ihtiyacını, bireyin

başkaları tarafından saygı gösterilmesine duyduğu ihtiyaç ve kendisine saygı göstermeye duyduğu ihtiyaç olmak üzere iki farklı şekilde ele alır (Maslow 1970). Bu bağlamda, içsel ve çevresel unsurlardan kaynaklanan saygı ihtiyacı olarak değerlendirilebilir. Çünkü kişinin kendisine saygı duyma ihtiyacı içsel bir süreci ifade ederken, başkalarının saygı göstermesine ihtiyaç duyması daha çok sosyal bir süreci içerir. Ayrıca Burger (2016) Maslow'un belirlediği bu ihtiyacı doyuracak saygının, "hak edilmiş" bir saygı olmasının gerekliliği üzerinde durduğuna dikkat çeker. Kişinin kendi kendisine saygı göstermesine duyduğu ihtiyaç, daha çok bireyin kendi benliğinin sınırlarının ötesine geçerek mükemmelliğe doğru ilerleme çabasıyla (Eroğlu 1996), diğer bir ifadeyle Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinin en üst basamağı olan, kendini gerçekleştirme ihtiyacıyla ilişkilendirilir. Diğer taraftan, saygı ihtiyacı karşılanmadığında birey, aşağılık duygusuna kapılarak, cesareti kırılır (Burger 2016). Bu ihtiyacın karşılanması durumunda ise, birey kendini değerli ve yeterli görür, kendisine olan güveni artar (Onaran 1981).

Kendini gerçekleştirme ihtiyacı

İnsanın doğduğu andan itibaren kendini gerçekleştirme eğilimine sahip olan bir özellik taşıdığını belirten Maslow (1970), en yüksek dereceye sahip olan ihtiyaç olarak, hiyerarşisinin en üst basamağına kendini gerçekleştirme ihtiyacını koyar. Kendini gerçekleştirme, bireyin bütün potansiyelinin farkında olmasını ve bu potansiyeli geliştirmesini ve aynı zamanda etkin bir şekilde kullanmasını içermektedir (Schultz ve Shultz 2007). Kendini gerçekleştirme, bireyde gizil olarak var olan yetenekleri kullanma eğilimi olarak da tanımlanabilir (Onaran 1981). Kendini gerçekleştirme ihtiyacının içeriği kişiden kişiye farklılaşmaktadır (Burger 2016) ve Maslow'a göre, piramidin en üst basamağında bulunan az sayıda insan, kendini gerçekleştirme noktasına ulaşmayı başaramamaktadır (Cüceloğlu 1991). Ayrıca insanlarda kendini gerçekleştirme ihtiyacı var olsa dahi, ihtiyacın şiddeti farklılaşabilmektedir. Bu durum, bireylerin içinde bulundukları sosyo-ekonomik konumlarıyla ilişkilendirilebilir (Eroğlu 1996) ancak, tek değişkenin sosyo-ekonomik özellikler olduğu üzerine düşünmek, düşük sosyo-ekonomik seviyelerden gelmelerine rağmen, ihtiyaçlar hiyerarşisinin kendini gerçekleştirme basamağına ulaşmış bireylerin durumlarını açıklamada yetersiz kalmaktadır. Maslow, kendini gerçekleştirme ihtiyacının doyurulabilmesinin, hatta bu seviyeye ulaşılmasının,

yaşamın ilk iki yılında fizyolojik ve güvenlik ihtiyaçlarının tatmin edilmesi ve çocuklukta yeterli düzeyde sevgi görmesi ön koşulunun sağlanabilmesi ile mümkün olduğunu ileri sürmüştür. Çocukluk döneminde, kendini güvende hisseden ve özgüvenleri gelişen çocuklar, bu durumu hayatlarının her dönemine ve her alanına transfer ederler. Bu dönemde yeterli düzeyde ebeveynlerinden sevgi görmeyen, kendisini güvende hissetmeyen ve saygı ihtiyacı karşılanmamış çocukların, yetişkinlik dönemlerinde kendini gerçekleştirmelerinin güçlüğüne işaret eder (Schultz ve Shultz 2007).

Genel olarak değerlendirildiğinde, Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde bireyler arasında kesin ve net bir ayrım ya da sınır olmadığı görülür. Her basamakta yer alan ihtiyaç, bir önceki basamakta ve bir sonraki basamakta yer alan ihtiyaçlarla yakından ilişkilidir. Bu nedenle, bireyin kesin ve net olarak hangi basamakta olduğunu belirlemek güçtür (Eroğlu 1996). Ayrıca, bireylerin ihtiyaçlarını belirleme noktasında, içinde yaşadığı ailenin dinamiği, kültürel özellikleri de önemli bir unsur olarak karşımıza çıkar. Tüm bu unsurlar, hangi basamakta yer alan ihtiyaçların daha belirgin ve daha baskın bir rol oynayacağını belirlemesi açısından önem taşır (Cüceloğlu 1991).

Maslow'un hiyerarşisinde, bir basamaktan diğer basamağa geçmek için, o basamakta yer alan ihtiyaç grubunun tümünün bütün bileşenleriyle karşılanıp karşılanmaması gerekliliği önemli tartışma konusudur. Bu noktada Maslow, bir ihtiyacın "yeterli düzeyde" karşılanmasını, diğer ihtiyaç grubuna geçmek için koşul olarak belirlemiştir (Eroğlu 1996) ve ihtiyaçların doyumuyla ilgili genel kriterlerden ziyade, bireysel farklılıkların ön plana çıktığı bir yapının varlığına dikkat çeker. Çünkü ihtiyaçların doyumu konusundaki "yeterlilik" kişiden kişiye değişen bir özellik taşımaktadır.

1.7.4. David McClelland'ın Başarı İhtiyacı Teorisi

David McClelland'ın başarı ihtiyacı teorisi; başarı ihtiyacı, güç ihtiyacı ve ilişki kurma ihtiyacı olmak üzere üç temel ihtiyacın etkisiyle davranışların şekillendiği düşüncesine dayanır (Uludağ 2010). Bu üç ihtiyacı, kazanılmış ya da başka bir ifade ile öğrenilmiş ihtiyaçlar olarak tanımlayan McClelland, ihtiyaçlar konusunda bireyler ve kültürler arasındaki farklılıklara dikkat çeker (Yiğenoğlu 2007). İhtiyaçların hem psikolojik hem de toplumsal boyutta ele alındığı bu

yaklaşımında, bireysel, toplumsal ve ulusal boyutta ihtiyaçların önemini vurgular (Eren 2007).

Bireyin en temel motivasyonunun başarı olduğu görüşünden yola çıkan bu yaklaşımda, bazı insanların sadece başarı için çalıştığı, başarıdan zevk aldığı görüşü ön plandadır (Bayraktar 2007). Başarı güdüsünün üç boyutlu olduğunu öne süren McClelland, bu boyutları şu şekilde sıralar (Uludağ 2010):

- *“Geçmişte olduğundan daha başarılı olmak,*
- *Diğerlerinden daha iyi olmaya çalışmak,*
- *Evrensel standartların ötesine geçmek”.*

Bireyin çevresine egemen olma isteğinin bir sonucu olarak değerlendirilen güç ihtiyacının şiddeti, bireysel farklılıklar göstermektedir. Özellikle bu ihtiyacın doyurulmasında aşırılığa gidilmesi durumunda, sosyal çevreyle yaşanabilecek çekişme ve çatışmalardan kaçınmak zorlaşabilir (Eren 2007). Güç ihtiyacının yüksek olması durumunda birey güç ve otorite kaynaklarını genişleterek, diğerlerini etkisi altına alma ve sahip olduğu bu güç davranışını koruma yoluna gidecektir (Koçel 2005). Başkalarıyla rekabet halinde olmayı seven, diğerleri üzerinde etkili olmak isteyen ve rekabetten hoşlanan bireyler genellikle güç ihtiyacında olan bireylerdir (Durak 1996).

İlişki kurma ihtiyacı, insanın toplumsal bir varlık olduğu gerçeğinden hareketle, diğer kişi ya da gruplarla olan ilişkisi üzerine odaklanır. İlişki kurma ihtiyacı, bireysel farklılıklar göstermesine karşın, herkeste belli düzeylerde bulunan ve yaşamı etkileyen bir ihtiyaçtır (Eren 2007).

1.7.5. Clayton Alderfer’in İhtiyaçlar Kuramı

Maslow’un ihtiyaçlar konusundaki kuramsal çalışmalarına dayanılarak yapılan araştırmalar, ihtiyaç merkezli başka kuramsal açıklamalara da öncülük etmiştir. Alderfer’in, Maslow’un kuramının değişik bir şekli olarak yorumlanan (Onaran 1981) çalışmaları da bu çerçevede değerlendirilebilir.

Alderfer (1969)’in ihtiyaçlar konusundaki açıklamaları, Maslow’un ihtiyaçlar hiyerarşisine alternatif bir sınıflandırma olarak karşımıza çıkar. Alderfer, var olma

(existence), ilişki (relatedness) ve gelişme (growth) ihtiyacı olmak üzere üç temel ihtiyaç kategorisi tanımladığı makalesinden hareketle, bu ihtiyaçların baş harflerinden oluşan ERG kuramını ortaya atmıştır.

İlk ihtiyaç grubu olarak tanımladığı var olma ihtiyacı, açlık, susuzluk, güvenlik gibi ihtiyaçları kapsamakta (Onaran 1981) ve genel olarak Maslow'un hiyerarşisinde yer alan bireyin var olabilmesi, bu varlığını sürdürebilmesi için gerekli olan fizyolojik ihtiyaçlar ile güvenlik ihtiyacına karşılık gelmektedir (Aytaç 1997, Eren 2007).

İkinci ihtiyaç grubunda yer alan ilişki ihtiyacı, Maslow'un hiyerarşisinde yer alan sevgi, ait olma, saygı gibi sosyal ihtiyaçları içermektedir. Onaran (1981), ilişki ihtiyacının, bireyin diğer bireylerle ilişki içinde olma isteğini ve ihtiyacını kapsadığını belirtir ve bir karşılıklılık gerektirdiğine dikkat çeker. İhtiyacın karşılanıp, doyum sağlanması için bireyin diğer bireylerle birlikte olması gereklidir. İnsanın kişisel, sosyal ve iş yaşamında iyi ilişkiler kurmasına ve bu iyi ilişkileri sürdürebilmesine ilişkin bir ihtiyaç olarak değerlendirilebilir (Eren 2007).

Son olarak gelişim ihtiyacı ise, Maslow'un kendini gerçekleştirme kavramına karşılık gelmektedir. Kişinin bireysel potansiyelini ortaya çıkarması ve bunu başarabilmesi, var olan yeteneklerini kullanmasını içerir (Aytaç 1997). Bireyin "kendisi ya da çevresi üstünde yaratıcı, üretici etkiler yapmak, yeteneklerini kullanmak, yeni yetenekler geliştirmek istekleri" bu gelişim ihtiyacı olarak tanımlanır (Onaran 1981).

Alderfer'in kuramında Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinden farklı olarak "hayal kırıklığına uğratma" ve "geri çekilme" ilkesi de tanımlanmıştır. Maslow, kuramını bir alt grupta yer alan ihtiyaçlar yeterince karşılanmadan bir üst ihtiyaç grubuna geçilemeyeceği üzerine temellendirmiştir. Ancak Alderfer'in modelinde, üst grupta yer alan bir ihtiyaç grubunun doyurulması konusunda başarısızlık yaşandığında, bu başarısızlığın daha önce tatmin edilmiş alt grupta yer alan ihtiyacı da tetikleyeceğini ve bireyi alt düzeyde yer alan ihtiyaç grubuna ilişkin de tatminsizliğe götüreceği belirtilir ve bireyler ihtiyaçların doyurulması konusundaki yetenekleri çerçevesinde ihtiyaçlar hiyerarşisinin üstüne çıkabilecekleri gibi altına da inebilirler (Eren 2007).

1.7.6. Öz Belirleme Kuramı

Öz-belirleme (self-determination), davranışların dış etkenlerden (toplum normlarından, grup baskısından v.b.) çok, bireyin kendi kişisel inançlarıyla ve değer yargılarıyla belirlenmesi, kararlarını kendi başına vermesi olarak tanımlanmaktadır (Budak 2000). Edward Deci ile Richard Ryan tarafından geliştirilen öz belirleme kuramı (self determination theory), davranışın ortaya çıkmasında önemli rol oynayan içsel süreçlere odaklanır. Bir kişilik ve motivasyon kuramı olarak değerlendirilen öz belirleme kuramı, bireyin dünyaya geldiği ilk andan itibaren çevreye uyum sağlama çabası içinde olduğu ve bu çabanın bileşenlerinden biri olarak da sürekli seçim yapma durumuyla karşı karşıya kaldığı düşüncesine dayanır. Bu kuramda, herhangi bir davranışının başlangıcında ve devam ettirilmesinde yapılan “seçim duygusuna” odaklanılır (Deci ve ark 1989, Ryan ve Deci 2000, Deci ve Ryan 2002).

Deci ve Ryan, bireyin sahip olduğu psikolojik ihtiyaçları, bireyin iyilik hali ile olan ilişkisi çerçevesinde ele alırlar (Ryan ve Deci, 2000). Bu ihtiyaçlar her ne kadar bireysel çerçevede tanımlanmış olsa da bireyin içinde bulunduğu sosyal ilişkilerden etkilenir ve bu çerçevede oluşur (Sheldon ve ark 2001). Özerklik (autonomy), yeterlik (competence) ve ilişkili olma (relatedness) olmak üzere üç temel ihtiyaç tanımlayan Deci ve Ryan (1990), bu ihtiyaçların karşılanmasının bireye bağımsızlık getirdiğini savunurlar ve bu ihtiyaçların karşılanmasında çevrenin önemine vurgu yaparlar. Araştırmacılar, temel psikolojik ihtiyaçlar olarak tanımladıkları bu ihtiyaçların karşılanmasını, ihtiyaçların doyumu kavramı ile ele almaktadırlar ve bu ihtiyaçların evrensel özelliklerine dikkat çekerler (Ryan ve Deci 2008).

Özerklik ihtiyacı, bireyin kişisel konularda kendi seçimini yapmasıdır. Özerklikte bireyin kendi eylemlerini kendi iradesiyle başlatması, düzenlemesi ve sonuç olarak, bu eylemlerin sorumluluğunu taşıması esastır (Deci ve ark 1991). Araştırmacılar, diğer iki ihtiyaca göre özerklik ihtiyacının daha önemli olduğuna dair çalışmalar da yapmışlardır (Deci ve Ryan 1985, Ryan 1995 Akt. Cihangir-Çankaya 2009). Yeterlik ihtiyacı, bireyin sahip olduğu yeteneklerini aktif bir şekilde kullanmasını ve bu yetenekleri geliştirmesini; ilişkili olma ihtiyacı ise, bireyin diğer insanlarla ilişki kurmasını, kurulan ilişkiler sonucunda toplumsal açıdan değerli hissetmesini içerir (Deci ve ark 1991, Deci and Ryan 2000).

Öz-belirleme kuramının Türk kültüründe test edilmesiyle ilgili yaptığı çalışmasında Cihangir Çankaya (2009), bu model çerçevesinde iyi-olma durumunu etkileyen değişkenlerin ne düzeyde etkili olduklarına ilişkin bulguları tartışmış ve sonuç olarak özerklik, yeterlik ve ilişkili olma ihtiyaçlarının doyumunun iyi olma durumunu ve güdülenmeyi etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Dolayısıyla diğer kültürlerdeki sonuçlara benzer şekilde, Türk kültüründe de öz-belirleme modelinin geçerliliği olduğu görülmüştür.

1.7.7. Alfred Adler'in Sosyal İlgî Kuramı

Aidiyetle ilgili kuramsal açıklamalara bakıldığında, tüm bireylerin bir yere ve bir değere ait olmaya çabaladığı şeklindeki görüşüyle Adler (Bilgiç 2016), bireysel psikoloji olarak adlandırılan kuramsal yaklaşımında, aidiyetin önemini gözler önüne serer. Adler, aidiyeti toplumun ruh sağlığında da birincil faktör olarak değerlendirir ve aidiyeti aileye, arkadaşlara ve işe karşı olan yaşam görevlerinden yola çıkarak bu üç grup çerçevesinde ele alır (Shifron 2010). Bu konudaki açıklamalarını sosyal ilgi kavramsallaştırması çerçevesinde ifade eden Adler'in kuramında, sosyal ilginin tam olarak nerede durduğuna bakıldığında, bireyin sahip olduğu gizil güçlerle ilgili sınıflandırmasında bu kavrama yer verdiği görülür. Bireyin doğuştan sahip olduğu ve yaşam boyunca gittikçe daha etkin hale gelen gizil güçlerini sistematik bir şekilde inceleyen Adler, bu gizil güçleri iki ana grupta toplar (Geçtan 2014):

- *“Yaratıcılık, toplumsal ilgi, yüreklilik ve sağduyu gibi genel birimler,*
- *Algılama, öğrenme, bellek, dikkat, düşünme, duygu ve eylem gibi sınırlı birimler”.*

Sosyal ilgi, kelime olarak Almanca “gemeinschaftsgefühl” kavramına karşılık gelmektedir. Adler'in kullandığı bu kavramın içeriğini tam olarak karşılayacak bir İngilizce kelime ya da ifade olmadığı için kabaca “social interest”, “community feeling”, “social feeling” gibi terimler kullanılmaktadır (Feist 1990). Türkçe’de de yine İngilizce’de kullanılan kavramlara karşılık olarak “sosyal ilgi”, “toplumsal duygu” ya da “sosyal duygu” kavramlarının kullanıldığı, ancak yaygın olarak sosyal ilgi kavramının tercih edildiği görülmektedir.

Adler'in bireysel psikolojisinde temel vurgu, toplumun ve insan kültürünün önemi üzerindedir (Engler 2009). Hatta bireyin yaşamında sosyalliğe yapılan bu

vurgu, bireysel psikoloji tarafından literatüre yapılan en önemli katkılardan biri olarak değerlendirilir (Murdock 2014). Adler, bireyin davranışlarının biyolojik belirleyicilerden çok sosyal belirleyicilerine odaklanır. Bir kişilik kuramı olarak ele alınabilecek Adler'in kuramında, kişiliğin yalnızca bireyin sosyal ilişkileri ile başkalarına karşı davranış ve tutumları incelendiğinde anlaşılabilceği fikri egemendir (Schultz ve Shultz 2007). İnsanoğlu, tüm canlılar gibi üremek, çoğalmak ve yaşamını sürdürmek gibi doğuştan gelen temel dürtüler, güdüler ya da ihtiyaçlar tarafından yönlendirilir. Ancak diğer canlılardan farklı olarak insanlar, bu temel dürtüleri sosyal ilişkiler dolayısıyla reddedebilir ya da onlara itaat etmeyebilir (Engler 2009). Diğer bir ifadeyle, bireyler ancak toplumsal bir çıkar söz konusu olduğunda bireysel çıkarlarını ikinci plana atabilmektedirler. Bu noktada, bireyin sosyal bir güdü ile hareket ettiğine dikkat çeken Adler (Yazgan İnanç ve Yerlikaya 2016)'ın bu açıklamasına, bireysel çıkarlarından ziyade toplumsal bir amaç için intihar eden bir teröristin durumu örnek olarak gösterilebilir (Engler 2009). Bu çerçevede sosyal ilgi “bütünle birmiş gibi hissetmek ve sonsuza kadar süreceği düşünülen bir toplum biçimi için çaba göstermek” olarak tanımlanabilir (Yazgan İnanç ve Yerlikaya, 2016: 44). Sosyal ilgi, bireyin toplumsal yapının bir parçası olduğunu fark etmesi ve sosyal hayatla mücadelesi sırasında sergilediği davranışlar bütünüdür (Corey 2008). Kavramın kapsamına bakıldığında ise, toplumda bir yere sahip olmak, aidiyet kazanabilmek, toplumsal katkı sağlayabilmek için verilen çabaların sosyal ilginin kapsamında olduğu görülür (Topses ve Bulut Serin 2012). Bireyin yaşamında böylesine önemli bir yere sahip olan ve davranışlarını şekillendiren sosyal ilginin ne zaman ve nasıl oluştuğu soruları da, Adler'in açıklamalarıyla şekillenmiştir.

Adler, sosyal ilginin insan doğasının bir parçası olduğuna ve her insanda bir miktar sosyal ilginin var olduğuna inanır. Bu çerçevede, insanoğlu doğuştan itibaren potansiyel olarak sosyal ilgiye sahip olarak dünyaya gelir (Feist 1990) ve doğuştan var olan bu sosyal ilginin beslenmesi, geliştirilmesi gereklidir. Bu amacın gerçekleştirilebilmesi, çocuğun erken dönem deneyimleriyle yakından ilişkilidir (Mayer ve Sutton 1996). Sosyal ilgi, temel olarak erken anne-çocuk ilişkisinde gelişir (Feist 1990). Bu noktada annenin iki ana görevi vardır. Sosyal ilginin oluşması aşamasında çocuğunu cesaretlendirmek ve desteklemek annenin ilk görevidir. İkinci görevi ise, çocuğun gelişen bu sosyal ilgisini anne-çocuk ilişkisinin ötesine, yani

diğer (Yazgan İnanç ve Yerlikaya 2016) ilişkilere transfer etmesinde rol almaktır. Baba, sosyal ilginin gelişmesinde anneden sonra ikinci önemli figür olarak değerlendirilir (Feist 1990). Çocuktaki sosyal ilgi gelişimini olumsuz etkileyen ve babaların sergilediği iki hatalı davranış duygusal uzaklık, yani ilgisizlik ve babalara özgü oteriteryalizmdir. Her ne kadar bu iki davranış örüntüsü birbirinin tam karşıtıymış gibi görünse de, sonuçları açısından ikisi de kişisel güç ve özgürlük arayışı olarak kavramsallaştırılan aynı olumsuz sonuca neden olurlar. Nihayetinde bu olumsuz sonuçlar sağlıklı bir sosyal ilginin oluşmasında engelleyici bir rol oynar (Yazgan İnanç ve Yerlikaya 2016).

Sosyal ilginin oluşmasının ilk belirtileri, çocuğun ilk yıldan itibaren çevresinde yer alan insanlara sevgi ve yakınlık göstermesi, daha sonra ise oyuncaklarını paylaşması ve anne babasına yardım etmeye çalışması gibi davranışlarda takip edilebilir (Geçtan 2014). Anne ve babayla olan erken dönem deneyimlerine ek olarak, çocuğun öğretmenlerinden ve çevresindeki diğer sosyal figürlerden aldığı yönlendirmeler de bu noktada önemli bir rol oynamaktadır (Mayer ve Sutton 1996). Bunun yanında, sosyal ilginin rehberlik ve eğitim ile beslenmesi gereklidir (Hall ve ark 1998). Çünkü çocuğun sosyal ilgisi gelişmeye ve genişlemeye devam eder. Sosyal ilginin gelişimi, çocuk tamamen toplumsal yapı ile iyi bir şekilde bütünleşmiş ve toplumda var olan ortak amaçlar için çalışan bir yetişkin olana kadar devam eder (Mayer ve Sutton, 1996: 95). Adler, sosyal ilgiyi psikolojik sağlığın bir göstergesi olarak görürken (Feist 1990); başka insanlara karşı duyulan ait olma duygusunda ya da onlara bağlanmada görülen yetersizliği ise, bir patoloji olarak değerlendirmektedir (Shifron 2010).

1.7.8. Horney'in Kuramı

Horney, her bireyin sağlıklı bir gelişim potansiyeline sahip olarak dünyaya geldiği fikrini savunur. Bu sağlıklı gelişimin devam ettirilebilmesi, bireyin içinde bulunduğu koşullara bağlıdır. Birey, diğer tüm canlılar gibi bu süreçte olumlu koşullara ihtiyaç duyar. Olumlu koşulların ne olduğu ile ilgili açıklamalara bakıldığında ise, Horney'nin, sevgi dolu ve sıcak ilişkilerin hakim olduğu fakat aşırı müsaadeci olmayan bir sosyal çevreyi işaret ettiği görülür (Yazgan İnanç ve Yerlikaya 2016). Horney, davranışların bireyin yaşamı süresince geliştirdiği algılar, düşünceler, yargılar, duygular, değerler, amaçlar ve tüm bu unsurların birbiriyle

karşılıklı etkileşimi sonucunda oluştuğu görüşünü savunur ve davranışların ortaya çıkışında, bireyin bulunduğu çevre ile olan ilişkilerinin içinde gelişen “örgütlenmiş örüntülere” dönüşmesinin etkisini ön plana çıkarır. Bebek dünyaya geldikten sonraki ilk günlerinde, bu tepkiler sınırlı sayıdadır. Süreç içerisinde ilişkilerin çeşitlenmesiyle birlikte genişleyerek, yetişkinlik dönemindeki karmaşık görünümlü tepki örüntüleri halini alır (Geçtan 2014). Bu davranışlar, her zaman olumlu unsurlar tarafından beslenmez (Schultz ve Schultz 2007). Adler’in aşağılık duygusuna benzer şekilde, Horney’in temel anksiyete kavramında da çocuk, doğal olarak aile ilişkilerinin içeriğine göre çaresizlik ve değersizlik yaşayabilir (Hall ve ark 1998). “Bir çocuğun düşmanca bir ortamda izole edilmiş ve yardımsız kalması duygusu” olarak tanımladığı temel anksiyete, Horney’in teorisinin de ana kavramlarından biridir. Çocuğun ailesi ile arasındaki güvenli ilişkiyi zedeleyen her türlü unsurun anksiyeteye sebep olabileceğine dikkat çeken Horney, anksiyeteyi doğuştan gelen bir duygudan ziyade, toplumsal ve çevresel etmenlerin sonucu olarak ortaya çıkan bir durum olarak ele alır (Schultz ve Schultz 2007). Bu bağlamda her bireyin çatışma yaşamasının kaçınılmaz olduğu sonucuna ulaşılmamalıdır. Horney’e göre, bireyin temel çatışmaları ne doğuştan gelmektedir, ne de kaçınılmazdır. Bu çatışmalar çocukluk döneminde deneyimlenen istenmeyen durumların bir sonucudur ve aile ilişkileri güven, samimiyet, sevgi ve anlayış çerçevesinde oluşturulduğunda bu çatışmalar önlenabilir (Schultz ve Schultz 2007).

Bozulan insan ilişkileri sorununa çözüm bulmaya çalışan Horney, bu çalışmalarının bir sonucu olarak on ihtiyacı listelemiştir (Hall ve ark 1998). Bireyin doğal olarak sahip olduğu ihtiyaçların, psikolojik ve toplumsal unsurlar sebebiyle normal dışı bir boyuta, nevrotik ihtiyaçlara evrilebildiğini belirten (Topses ve Bulut Serin 2012) Horney’in nevrotik ihtiyaçlar terimi ile adlandırdığı bu ihtiyaçlar, yapısal olarak birbirleriyle örtüşmektedir. Nevrotik ihtiyaçlar, şu şekilde sıralanabilir (Yazgan İnanç ve Yerlikaya 2016, Hall ve ark 1998, Feist 1990, Mayer ve Sutton 1996):

1. *“Nevrotik sevgi ve onaylanma ihtiyacı*
2. *Yaşamın sorumluluğunu üstlenecek güçlü bir eşe duyulan nevrotik ihtiyaç*
3. *Yaşamı dar sınırlar içinde tutmaya yönelik nevrotik ihtiyaç*

4. Nevrotik güç ihtiyacı

a. *Mantık ve önzeşi yoluyla kendini ve diğlerlerini denetlemeye yönelik nevrotik ihtiyaç.*

b. *İradenin herşeyi yapabilirlirliğine inanmaya yönelik nevrotik ihtiyaç.*

5. Başkalarını kullanmaya ve onlardan yararlanmaya yönelik nevrotik ihtiyaç

6. Toplumsal alanda göze çarpmaya ve saygınlığa duyulan nevrotik ihtiyaç

7. Kişisel hayranlığa duyulan nevrotik ihtiyaç

8. Kişisel başarıya yönelik nevrotik hırs

9. Kendine yetmeye ve bağımsızlığa duyulan nevrotik ihtiyaç

10. Kusursuzluğa ve yanılmazlığa duyulan nevrotik ihtiyaç”.

Bu on ihtiyaç incelendiğinde, birçok sağlıklı bireyin de bunlardan bazılarına zaman zaman ihtiyaç duyabileceği görülmektedir. Bu noktada sağlıklı bireylerin ihtiyaçları ile nevrotiklerin ihtiyaçlarının ayırt edici özelliği olarak Horney, sıralanan bu ihtiyaçların nevrotik kişilerde daha yoğun, daha gerçeklikten uzak, daha karışık, daha kaygı verici olduğunun altını çizer (Engler 2009).

Bu ihtiyaçlar içinde ait olma duygusuyla, aidiyetle ilişkilendirilebilecek iki temel ihtiyaç dikkat çekmektedir. Bu ihtiyaçlar nörotik sevgi ve onaylanma ihtiyacı ile yaşamın sorumluluğunu üstlenecek güçlü bir eşe duyulan nevrotik ihtiyaçtır (Koçyiğit 2014). Sevgi ve onaylanma, aidiyetin de önemli bileşenlerinden birisi olarak değerlendirilir. Bu çerçevede Horney, bu ihtiyacı “*koşul, durum ya da nesne ayırımı gözetmeksizin başkalarını hoş tutmaya ve bu şekilde onlar tarafından sevilip onaylanmaya duyulan ihtiyaç*” olarak tanımlar (Yazgan İnanç ve Yerlikaya 2016). Bu noktada dikkat çeken, sağlıklı bir bireyin sevgi ve onaylanma ihtiyacında her koşulda, her durumda, sevilip, onaylanmaya ihtiyaç duyulmasıdır. Bu ihtiyacın doyurulması için başkalarının beklentilerini yerine getirmeye çalışan birey, kendisini ortaya koymaktan korkar. Diğer bireylerin düşmanca duygular beslemesinden duyduğu korkuya, kendi içinde var olan düşmanlık duygusundan duyduğu korku da eşlik eder. Bu ihtiyaç boyutunda, birey için diğer bireylerin arzuları ve görüşlerinden

daha önemli bir şey yoktur (Yazgan İnanç ve Yerlikaya 2016). Ayrıca nevrotik bireyler başkaları tarafından yapılacak olası eleştirilere karşı aşırı derecede hassas ve başkaları tarafından onaylanmama ihtimaline karşı da reddedicidirler (Mayer ve Sutton 1996).

İkinci olarak, yaşamın sorumluluğunu üstlenecek güçlü bir eşe duyulan ihtiyaçta ise, birey bu kez tüm kabul, sevgi ve onaylanma ihtiyaçlarını tek kişiye yöneltir. Çünkü bu eş, bireyin tüm beklentilerini karşılayarak, hayatındaki tüm sorumlulukları kendi üstüne alacaktır (Yazgan İnanç ve Yerlikaya 2016). Bu ihtiyaç içinde olan bireyi “parazit” olarak tanımlayan Hall ve ark (1998), burada tanımlanan eşe karşı duyulan sevgiye, aşka aşırı bir şekilde değer verildiğini, anlam yüklendiğini ve bireyin terk edilmekten ve yalnız kalmaktan duyduğu korkunun ön planda olduğunu belirtirler.

Horney, nevrotik bireyin yaşadığı kaygının artmasına neden olan deneyimlerden kaçınmak için çeşitli stratejiler geliştirdiğini belirtir ve bu stratejileri “insanlara dönük”, “insanlardan uzak” ve “insanlara karşı” olmak üzere üç ana kişilik yapısı çerçevesinde ele alır (Burger 2016, Feist 1990, Engler 2009). Bu üç kişilik itaatkar kişilik, kayıtsız kişilik ve saldırgan kişilik olarak da tanımlanır. İnsanlara dönük ya da itaatkar kişilikte, birey üstün bir eşe, sevgiye, şefkate ve onaylanmaya duyduğu ihtiyacı, insanlara yaklaşarak karşılamaya çalışır. İnsanlardan uzak ya da kayıtsız kişilikte ise, kendisini hayattan soyutlayan, bağımsızlık ve mükemmellik ihtiyacı hisseden birey, bu ihtiyacı insanlardan uzak kalarak karşılamaya çalışır. Son olarak insanlara karşı ya da saldırgan kişilikte ise, başarı, statü, takdir edilme ve güç ihtiyacı hisseden birey, bu ihtiyaçlarını çevresindeki insanlara düşmanca duygular besleyerek karşılamaya çalışır (Schultz ve Schultz 2007). Olumlu taraftan ele alındığında bu stratejiler, kısa vadede kaygıyı hafifletir. Ancak bireyler, bu stratejileri sadece aile ilişkilerinde kullanmakla kalmayıp, aile dışındakilerle etkileşimlerinde kullanmaya devam etmeleri sonucunda, yetişkinlik dönemlerinde, yaşadıkları bu çocukluk deneyimleri sonucunda çocukluk kaygılarından kurtulmakta zorlanırlar. Sosyal ilişkilerin kaygı yaratıcı boyutunu deneyimleyen bireyler, kaygılarından kurtulmak için nevrotik etkileşim stilleri geliştirirler (Burger 2016). Bu stratejilerin kullanımı açısından, sağlıklı gelişmiş bireyle, nevrotikler arasındaki en önemli fark; sağlıklı gelişmiş bireylerin, içinde

bulunduğu koşullar çerçevesinde bu üç farklı davranış biçiminden uygun olanı seçerek kullanmayı başarmaları iken, nevrotiklerin bu davranış biçimlerinden sadece birini benimseyerek, her durumda kullanmak konusunda ısrarcı olmalarıdır. Sağlıklı gelişmiş birey, yalnız kalabilen, ancak gerektiğinde başka insanların isteklerini kabullenebilen ya da diğer bireylerle savaşılabilen bir birey olarak ön plana çıkar. Çünkü Horney'in kavramsallaştırdığı bu üç farklı strateji birbirini tamamlayarak, uyumlu bir bütün oluşturur (Geçtan 2015).

Horney'in kuramsal açıklamaları bir yandan tanımladığı nevrotik ihtiyaçlarda aidiyete, ait olmaya ilişkin açıklamalar barındırması, bir yandan da kaygı verici durumlara karşı geliştirilen stratejileri yine diğer bireylerle ilişkiler üzerinden tanımlaması nedeniyle çalışmanın konusuyla ilgisi açısından önemli bulunmuştur. Ayrıca bireyin sahip olduğu ya da olacağı olası bozuk davranışları aile ilişkilerindeki aksaklıklar boyutunda açıklaması ve davranışın biyolojik boyutundan ziyade sosyo-kültürel etmenlere atıfta bulunması (Geçtan 2014), aile aidiyeti açısından önemli bir referans noktası olarak kabul edilmiştir.

1.7.9. Hary Stuck Sullivan'ın Kuramı

Sullivan'ın kuramı, bireylerin arasında var olan ilişkilere, dolayısıyla iletişime odaklanır; ilişkilerde ve iletişimde düşünce, konuşma ve iletişim süreçlerindeki davranışların önemini vurgular (Geçtan 2014). Bireylerin, tekrar eden bireyler arası durumlarının devam eden örüntülerinin bir ürünü olduğunu savunur (Corsini ve Wedding 2012). Sullivan, ilişkilere, iletişime ve bireyler arasında meydana gelen durumlara özel ilgi göstermesinden dolayı bireyi, toplumsal ilişkiler bağlamında değerlendirir.

Sullivan'a göre, bireylerin toplumsal hayattan soyutlanarak anlaşılması imkansızdır. Bireyleri tek başına ele almaktan ziyade toplumsal ilişkiler çerçevesinde ele almanın bireyi anlamak açısından önemli olduğunu savunur. Bu nedenle, bireyi psikolojik açıdan çözümlemenin temel biriminin “insanlar arası etkileşim” olduğunu öne sürer (Topses ve Bulut Serin 2012) ve “kendi” kavramının ancak diğer bireylerle aralarındaki ilişkilerle anlam kazandığını belirtir. Bu bağlamda bireyin değer verdiği kişilerle yaşadığı ilişkilere odaklanır.

Sullivan'ın kuramı sadece bir kişilik kuramı değildir. Aynı zamanda gelişim dönemlerini içine alan ve bu çerçevede oluşturduğu bir yaklaşımla bireyler arası ilişkilere odaklanan gelişimsel bir kişilik kuramıdır (Yazgan İnanç ve Yerlikaya 2016). Kişiliği “*gerilimi azaltmak amacıyla çalışan bir enerji sistemi*” olarak (Geçtan 2014) ele alan Sullivan, Freud'un, bireyin temel güdülerinden birinin gerilimi azaltmak olduğu yönündeki fikrini destekler (Yazgan İnanç ve Yerlikaya 2016). Gerilimlerin doğuştan gelen ve hareket potansiyeli taşıyan (eyleme yönelik) eğilimler olmak üzere iki şekilde var olduğunu belirten Sullivan, gerilimleri ihtiyaçlar, kaygı ve uyku olmak üzere üç ayrı grup içerisinde ele alır (Geçtan 2014).

İhtiyaçları, “kişi ve fizikokimyasal çevre arasındaki biyolojik dengesizliğin yol açtığı ve kişinin öfori düzeyini düşüren gerilimler” olarak tanımlayan Sullivan, ihtiyaçların epizodik bir nitelik taşıdığını belirtir. Diğer bir ifade ile, ihtiyaçlar bir kez doyuma ulaşıncaya, bir süreliğine güçlerini kaybeder, ancak bir süre sonra yeniden oluşurlar (Yazgan İnanç ve Yerlikaya 2016). İhtiyaçlar uzun süre karşılanmazlarsa duyumsamazlık (apathy) adı verilen ve gerilimlerde genel bir düşüş ile kendisini gösteren bir durum ortaya çıkar. İhtiyaçların bir diğer özelliği ise, hiyerarşik olmalarıdır. Alt basamakta yer alan ihtiyaçlar giderilmeden, bir üst basamakta yer alan ihtiyaçların giderilmesi mümkün değildir (Geçtan 2014).

En temel bireyler arası ihtiyacın şefkat olduğunu belirten Sullivan, bireyin, bebeklik döneminden itibaren bakım veren kişiden şefkat görmek yönünde bir ihtiyaca sahip olduğunu vurgular. İki uçlu bir ilişki gerektiren şefkat ihtiyacı, bakım veren için de bebek için de karşılandıkça doyurulur, böylece bireyin ilk bireyler arası ilişkisi oluşur (Yazgan İnanç ve Yerlikaya 2016). Burada dikkat çeken nokta, ilişki ihtiyaçlarının bireyin gereksinim duyduğu davranışı kimde ya da kimlerde bulabildiğine göre belirlenmesidir (Geçtan 2014).

Sullivan, kuramında bireyin toplumsal ilişkilerinde var olan zayıflığın, kaygı ve güvensizlik hissi yaşamasına neden olduğunu, bu sürecin ise bebeklikten itibaren getirilen bir yaşantı bile olabileceğine dikkat çeker. Özellikle anne bebek iletişiminde, annede yaşanabilecek muhtemel bir gerginliğin, bebeğine de yansıttığını savunan Sullivan, bebeğin zamanla bu durumla baş edebilmek, kaygılarını azaltabilmek için çeşitli teknikler geliştirmeye başladığını iddia eder (Burger 2016) ve kaygının her yaşta bireyler arası ilişkilerde doyuma ulaşmayı engelleyici bir faktör

olduğunun altını çizer (Yazgan İnanç ve Yerlikaya 2016). Tam tersine kişilerarası ihtiyaçları karşılanan bir bebek ise, daha sonraki ilişkilerini güven ve iyimserlik temelinde oluşturacaktır (Steinberg 2013).

1.7.10. William Glasser’in Kuramı

Glasser’in kuramı, iki aşamalı olarak takip edilebilir. Psikolojik problemleri olan insanların davranışlarından sorumlu olmadıkları şeklindeki düşünceye karşı çıkışıyla temellendirilen “gerçeklik terapisi” ve gerçeklik terapisine farklı bir boyut kazandırılması olarak ele alınan “kontrol kuramı”. Kontrol kuramında Glasser, davranışların nedenlerini ve nasıllarını konu edinir (Kaner 1993).

Glasser, seçim kuramında, bireyin iradesinin göz ardı edildiği, bireyin etrafında var olan dış dünyadaki güçler tarafından güdülenmeyi bekleyen “boş bir kutu” olarak dünyaya gelmediğini vurgular. Daha ziyade bireyin genetiğinde var olan, yaşamı boyunca onu yönlendiren beş temel ihtiyaçla ve bu ihtiyaçları karşılama güdüsüyle hareket ettiğini belirtir “Hayatta kalma”, “sevgi ve ait olma”, “güç”, “özgürlük” ve “eğlence” olmak üzere beş temel psikolojik ihtiyaç tanımlar ve bu ihtiyaçların içinde sevgi ve ait olma ihtiyacını ayrı bir yere koyar. Çünkü Glasser, insanın sosyal bir varlık olmasından hareketle, sevmeye ve ait olmayı en temel insan ihtiyacı olarak ele alır (Corey 2008).

Aidiyetle ilişkisi ve Glasser’in tanımladığı ihtiyaçlar arasındaki yeri açısından sevgi ve ait olma ihtiyacı daha ayrıntılı olarak değerlendirildiğinde, sevmeye ve sevilme gereksiniminin karşılanması için bireye saygı duyan ve özen gösteren kişilerle ilişki içinde olmasının gerekliliği dikkat çeker (Altıntaş ve Gültekin 2015). Glasser, her bireyin sevgi ve ait olma ihtiyacı içinde olduğunu, ancak bazılarının bu ihtiyacı daha yoğun bir şekilde hissettiklerini ifade eder. Değerli hissetmek için ise, birey bu ihtiyaca hizmet edecek davranışlarda bulunmalıdır. Bu iki ana tema çerçevesinde yer alan ihtiyaçların karşılanması, bireyi başarılı bir kimlik algısına sahip olmaya götürür. Sevgi ve değer karşılanmaması ise, bireyin yalnız hissetmesine, acı duymasına ve başarısız bir kimlik algısına sebep olur (Altıntaş ve Gültekin 2015). Sonuç olarak birey, bu ihtiyaçlarını karşılamak için hem kendine, hem de başkalarına zarar verebilir (Karahana ve Sardoğan 2012).

Gerçeklik terapisi “bir topluluğa ya da bir gruba ait olma”, “bir aileye ait olma” ve “bir iş ya da meslek üyesi olma” olmak üzere üç farklı ait olma biçimi belirlemiştir (Akpınar 2013, Akpınar 2013). Sosyal kulüpler, arkadaş grupları ya da çeşitli toplantılar bu ait olma ihtiyacının karşılanmasına hizmet ederler (Wubbolding 1998 Akt. Kaner 1993).

1.7.11. Eric Fromm’un Kuramı

Fromm, kişiliği sadece bireysel faktörlerin etkisi altında incelemekle kalmayıp, ekonomik, tarihsel, antropolojik ve sosyolojik faktörlerin etkilerini de içine alacak şekilde geniş perspektifli bir değerlendirme yapmıştır. Fromm’un bu özelliği, onu diğer kuramcılardan ayırır (Yazgan İnanç ve Yerlikaya 2016). Fromm’un kuramı, Freudyen kurama insancıl unsurlar katmak ve bireyi toplumsal hayatın içinde bir varlık olarak değerlendirme temeline dayanır. İnsan doğasını, iyi ya da kötü olarak değerlendirmekten ziyade, bireyin çeşitli olanaklara sahip olan bir varlık olma özelliğini ön plana çıkarır. Fromm a göre “*insan tabiatı gelişmek, açılmak, tüm imkanları ile gerçekleştirmek, dış dünyayla ve başka insanlarla bütünleşmek ve özdeşleşmek istemektedir... Kötülük insan tabiatının değil, sağlıklı sosyal ve kültürel çevrelerin ve yanlış eğitimin bir sonucudur*”(Altıntaş ve Gültekin 2015).

Fromm, bireyin doğal dünyası ile birlikteliğinden sıyrılarak diğer insanlardan ve doğadan ayrı bir varlık olduğunun farkına varışıyla birlikte, insanın toplumsal tarihinin başladığını savunur. Bu farkına varış, birden bire gerçekleşmiş bir süreç değildir. Özellikle tarihin ilk dönemlerinde birey, içinde yer aldığı doğal ve toplumsal dünyaya karşı sıkı bağlarıyla var olmuş ve bu fark ediş çok belirginleşmemiştir. Bireyin toplumsal ve doğal dünyaya karşı geliştirdiği sıkı bağlardan kurtulması, Fromm’un ifadesiyle “bireyleşme” süreci, günümüzde tepe noktasına ulaşmıştır (Geçtan 2014).

Fromm bireyin tam olarak anlaşılmasının, fizyolojik ve psikolojik ihtiyaçlarının tam olarak tanınmasıyla mümkün olduğunu savunur. Fromm’un temel insan ihtiyaçları ile ilgili görüşlerine bakıldığında, fizyolojik ihtiyaçların tüm insanlar için geçerli, evrensel bir nitelik taşıdığını kabul ettiği görülür. Her insanın bu temel ihtiyaçları karşılamak amacıyla aynı davranışları sergilediği yönündeki düşünceye karşı çıkar (Altıntaş ve Gültekin 2015). Fromm, insan ihtiyaçlarını iki gruba ayırarak

inceler: fizyolojik ihtiyaçlar ve varoluşsal ihtiyaçlar. İlk grupta yer alan fizyolojik ihtiyaçlar cinsellik, açlık, susuzluk, savaş ya da kaç prensibini içeren savunma, iyi huylu saldırganlıktır. Ancak bireyin sadece fizyolojik ihtiyaçlar kategorisindeki ihtiyaçlarını karşılayarak “varoluşsal ikilemlerini” çözemeyeceğini ifade eden Fromm, bu amacın sadece “insana özgü olan ve insan kültürünün evrimi sürecinde ortaya çıkmış varoluşsal ihtiyaçların doyurulmasıyla mümkün” olduğunu altını çizer. Fromm, içgüdüsel özellik taşımadıkları için karşılanmaları da daha güç olan varoluşsal ihtiyaçları ilişki ihtiyacı, köklülük ihtiyacı, aşmak ihtiyacı, kimlik duygusu ihtiyacı ve oryantasyon çerçeveleri olarak sıralar (Hall ve ark 1998, Yazgan İnanç ve Yerlikaya 2016). Aidiyetle ilişkisi açısından bu ihtiyaçlardan ilişki ve köklülük ihtiyacına yer verilmiştir:

İlişki ihtiyacı

Varoluşsal ihtiyaçlar içinde yer alan ilişki ihtiyacı, gerçek ya da olgunluğa erişmiş sevgi ile doyuma ulaşabilir (Yazgan İnanç ve Yerlikaya 2016). Doğa ile olan içgüdüsel bağlarının kopuşuyla birlikte, kendi ilişkilerini kurmak konusunda iradesini kullanmak zorunda kalan birey, diğer insanlarla ilişki içinde olmak ihtiyacını karşılama yoluna gitmiştir (Geçtan 2014). Fromm, bireyin dış dünya ile teslim olma, güç ve sevgi olmak üzere üç temel yol kullanarak ilişki kurduğunu belirtir. Birey, bir grupta yer almak, bir kurumla herhangi bir şekilde ilişki içinde olmak ya da diğer insanlarla yakınlık kurmak için o kişiye ya da o gruba boyun eğmek durumunda kalır. Bu boyun eğiş, aynı zamanda bireye diğer bireylerle, bir grupta ya da bir kurumun bir parçası olma hissini kazandırarak, varoluşsal yalnızlığının ya da ayrılığının üstesinden gelmesine hizmet eder. Boyun eğmeyi tercih eden ya da bu kişilik yapısına sahip bireyler baskın olmayı tercih eden, güç arayışında olan bireylerle ilişki kurmayı tercih ederken, tam tersi düşünüldüğünde baskın bireyler de ilişki kurmak için boyun eğmeyi tercih eden bireyleri ararlar. Her ne kadar olumsuz algılansa da bu ilişkinin gerçekleşmesi durumunda iki tarafın da ilişki ihtiyacı karşılanmış olur (Yazgan İnanç ve Yerlikaya 2016). Gelişim süreci içinde değerlendirildiğinde, birey doğayla yaşadığı çatışma sonucunda, doğadan fiilen kopmuştur. Hayvanların sahip olduğu doğa ile arasındaki içgüdüsel bağdan farklı olarak, insan çevresinde yer alan diğer insanlarla arasındaki bağı kendi çabası ile oluşturmak zorundadır. Bu bağı oluşturmak adına bireyin diğer bireylerle

kuracağı güçlü ve yakın ilişkilere ihtiyacı, insan ihtiyaçları arasında önemli bir yere sahiptir (Altıntaş ve Gültekin 2015):

Köklülük ihtiyacı

Birey, hayatını sürdürdüğü dünya ile bağ kurmak ve bu dünyanın bir parçası olduğunu hissetmek ihtiyacı içindedir. Bu ihtiyacın tatmin edilmesi de köklere sahip olma ihtiyacı ile ilişkilidir. Evrimin çeşitli basamaklarında doğal köklerini kaybeden birey, dünyada yeni kökler edinmek arayışındadır (Yazgan İnanç ve Yerlikaya 2016). Çocuğun kendisini annesine ait hissetmesi ve kendisini onun bir parçası olarak görme eğilimi bu ihtiyaca örnek olarak verilebilir. Ancak Fromm, bu tür bir ilişkinin yetişkinlikte devam etmesinin zararlı olduğunu ve çocuklukta anneye karşı duyulan bu hissin yerini yetişkinlikte bireyin diğer bireylerle kuracağı yakın ilişkilerin alması gerektiğinin altını çizer (Geçtan 2014). Gelişim ile birlikte yaş dönemine paralel olarak, annesinden uzaklaşan ve dış dünya ile daha etkin ve yaratıcı bir şekilde ilişkiye giren birey, dünya ile ancak bu şekilde bütünleşebilir. Dünya ile oluşturulan bu bağlar sayesinde birey, kendini güvende hissederek aidiyet ve köklülük duygularını yeniden oluşturur (Yazgan İnanç ve Yerlikaya 2016).

1.7.12. Nesne İlişkileri Kuramı

Nesne ilişkileri kuramının temelini oluşturan “nesne” kavramı, Freud tarafından, “bir içgüdüğü tatmin edebilecek herhangi bir kişi, nesne ya da eyleme atıfta bulunmak için” kullanılmıştır. Freud, bebeğin bu içgüdüğü tatmin ettiği ilk nesne olarak annesinin memesini işaret eder. Gelişimsel dönemlere göre nesnenin atıfta bulunduğu kişi, nesne ya da eylemler değişir ya da çeşitlenir. (Schultz ve Schultz 2007). Freud’un “nesne” kavramını kullanarak oluşturulan nesne ilişkileri kuramı, birçok kuramcının katkılarıyla gelişmiştir. Margaret Mahler ve arkadaşlarının bebekler üzerinde yaptığı klinik gözlemlerden kaynaklanarak oluşturulan kuramın geliştirilmesine katkı sağlayan diğer kuramcılar Heinz Kohut, Melanie Klein, Dolat Winnicot ve Otto Kernberg’tir (Geçtan 2014). Tüm bu kuramcıların görüşleri tamamen birbirinin aynısı olmasa da, yaklaşımlarındaki benzerlikler üzerinden temel ilkelere ulaşılabilir. Bu temel ilkelerden ilki, nesne ilişkileri kuramcılarının erken çocukluk deneyimlerine verdikleri önemdir. İkinci olarak, bireyin etrafında yer alan önemli nesnelerin yansımalarını bilinçaltında oluşturduğunu belirtirler. Anne ve babanın çocuğun bilinçaltındaki yansımaları, onlar

yanında olmadığında da çocuğun onlarla ilişkisini kurduğu bir nesne işlevini görür ve çocuk gelecekte herhangi bir ilişki içerisinde olduğunda, anne ve babasına ait imgelemine içselleştirme tarzı karşısında yer alan kişiyi nasıl göreceğinin temellerini oluşturur (Burger 2016). Diğer bir ifade ile bireyin yetişkinlik döneminde kurduğu yakın ilişkilerde sergilediği bağlanma örüntüsü, çocukluk dönemindeki anne baba nesnesini nasıl imgeleştirdiğiyle doğrudan ilişkilidir.

Bowlby (2013), bağlanma kuramında da temel odak noktası olan bebeğin bakım verenden ayrılma ya da onu kaybetmeye ilişkin tepkisinin anlamının, bebeği bakım verene bağlayan ilişkinin anlamında yattığını, psikanalitik metinlerde bu konunun ele alınışının ise nesne ilişkileri kuramı ile yapıldığını belirtir. Her ne kadar psikanalitik ekolün temsilcileri tarafından geliştirilmiş olsa da, bu kuramcılar Freud'un içgüdüsel dürtülere yaptığı vurgudan ziyade, nesnelerle olan bireyler arası ilişkiler üzerine odaklanmışlardır. Bu nedenle kişiliğin sosyal ve çevresel faktörlerden etkilendiğini belirten kuramcılar, anne-çocuk etkileşiminin önemine vurgu yaparlar (Schultz ve Schultz 2007).

Doğumdan itibaren üçüncü yaşa kadar geçen sürede normal ve problemlili anne-bebek çiftleri üzerinde yapılan klinik gözlemler sonucu Mahler ve arkadaşları, bu dönemdeki gelişimi nesne ilişkileri açısından üç evreye ayırarak incelemişlerdir (Geçtan 2014):

- *“Birinci Evre: Yaşamın ilk iki ayını kapsayan ve autistik (otistik) evre denilen dönemin temel özelliği bebeğin kendisine dönük olmasıdır. Bu dönemde bebek ilişkiden ziyade, yaşamı devam ettirmekle ilgilidir.*
- *İkinci Evre: İkinci aydan başlayarak altıncı aya kadar devam eden symbiosis (ortak yaşam) denilen dönemde bebek annesi ile kendisini bir bütün olarak algılar. Bebek için annesi bu dönemde ayrı bir nesne değildir.*
- *Üçüncü Evre: Ayrılma-bireyleşme (seperation-individuation) olarak adlandırılan bu dönemde bebek artık annesi ile farklı birer varlık olduklarının farkına varır ve bireyleşmeye başlar”.*

Üç yaşını tamamlamasıyla birlikte çocuk, anne dışında yer alan diğer aile üyelerini de içeren bir tasarım oluşturur. Bu dönemdeki anne baba ilişkisinin çocuğun gelecek dönemdeki ilişkileri için oynadığı belirleyici rolüne Mavili (2015),

“ailenin yaşam öyküsünün bütün izleri, ıslak bir çimento gibi olan çocuğun bireyselliği ve kaderini belirler. Ne varsa izi kalır. Var olan değiştirilemez. Travmalar (ölüm, hastalık, ayrılık) da bu süreçte iyi kötü bütünlüğüne sahip kalıcı nesne ve sevgi tasarımı olumsuz etkileyebilir” ifadesiyle dikkat çeker. Bu çerçevede çocuğun sadece fiziksel ihtiyaçlarının değil, psikolojik ihtiyaçlarının da karşılanması önemlidir. Kohut psikolojik ihtiyaçlarının karşılanmasında annenin çocuğa “eşsizlik, önem ve mükemmellik duygularını geri yansıtan bir ayna” görevi görerek, çekirdek benliğin önemli bir parçası olan gurur duygusunun pekiştirilmesinin önemini altını çizer. Kohut’a göre, annenin bebeğini reddetmesi, bireyin önemsiz hissetmesine, utanç ve suçluluk duymasına neden olacaktır. Bu bağlamda bağımsız bir birey olmanın temeli nesne ilişkilerinden geçer (Schultz ve Schultz 2007).

1.8. Aile Aidiyetle İlgili Yapılan Çalışmalar

Aile aidiyetiyle ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında ulusal ve uluslararası çalışmaların odak noktaları açısından farklılıklar dikkat çekmektedir. Özellikle aile yapısı ile aile aidiyeti arasındaki ilişkiye odaklanan ve bu bakış açısıyla çalışmayı kurgulayan araştırmaların yurt dışı literatürdeki çeşitliliğine rağmen, yurt içi literatürdeki eksikliği dikkat çekmektedir. Bu nedenle öncelikle yurt dışında aile aidiyeti ve aile yapısı arasındaki ilişkiyi konu alan çalışmalardan bahsedilerek, ardından yurt içinde aidiyetle ilişkili olduğu düşünülen çalışmalara yer verilmiştir.

Aidiyetle ilgili çalışmalara bakıldığında iki temel bakış açısı çerçevesinde şekillenen çalışmaların varlığı dikkat çekmektedir: Aidiyetin varlığının etkilerini konu alan çalışmalar ve aidiyet hissinin yokluğuna odaklanan çalışmalar.

Aidiyetin, özellikle bu ihtiyacın ilk karşılandığı yer olan aile aidiyetinin kişinin yaşamındaki yokluğu durumunda bir yandan kendisiyle, bir yandan da toplumla olan bağları zayıflar, yabancılaşmaya neden olur. Sargent ve ark (2002) aidiyet yokluğu ile yalnızlık, duygusal stres ve ruhsal hastalıkların arasında bir ilişki olduğu sonucuna vardıkları çalışmalarında psikolojik sağlığın aidiyetle ilgili olduğunu vurgularlar. Aynı şekilde Cockshaw ve ark (2014) da depresyonla aidiyet arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaştıkları çalışmalarında genel aidiyet, iş aidiyeti ve depresyon arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Mueller ve Heines (2012) Amerikan ve İspanyol gençleri üzerinde yaptıkları çalışmada olumlu aile ve okul

aidiyeti algısının benlik saygısı üzerinde olumlu etkileri olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Liu ve ark (2014)'nın göçmen çocukların ayrımcılığa maruz kalması, aidiyet duygusu ve depresyon arasındaki ilişkiyi ölçmek amacıyla yaptıkları çalışmada da bu değişkenler arasında güçlü bir ilişki olduğu görülmüştür. Baumeister ve Tice (1990), aidiyet ihtiyacının karşılanmamasının kaygı, endişe ve bunalıma sebep olduğunu, Twenge ve ark (2001) anti-sosyal davranışlara yol açabileceğine dair çalışmalar yapmışlardır.

Aidiyetin koruyucu etkilerine odaklanan çalışmalar değerlendirildiğinde ise, bu çalışmaların genel olarak yüksek aidiyet hissine sahip olmanın bireyi psikolojik, sosyal ve duygusal olarak koruduğu fikrine dayandığı görülmektedir. Hill (2009) tarafından gerçekleştirilen çalışmada aidiyet hissi ile intihar düşüncesi arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Aynı zamanda Van Orden ve ark (2010) tarafından gerçekleştirilen çalışmada aidiyetin yokluğunun intihar konusunda güçlü bir risk faktörü olduğu görülmüştür. McLaren ve ark (2007)'nin depresyon, yaşlılarda intihar fikri ve aidiyet duygusu arasındaki ilişkiyi araştırdıkları çalışmalarında aidiyetin intiharı önleyici etkilerine rastladıkları ve aidiyet duygusunun geliştirilmesine yönelik programların uygulanmasının gerekliliğine vurgu yapmışlardır. Choenarom ve ark (2005)'nin depresyon geçmişi olan bireylerle sağlıklı bireyleri karşılaştırdığı çalışmasında depresyon açısından risk altında olarak tanımlanan deney grubunda aidiyetin koruyucu bir etkisinin olduğuna dikkat çekilmiştir.

Aile aidiyeti ile aile yapısı arasındaki ilişkiyi konu alan çalışmalara bakıldığında farklı aile yapılarını karşılaştırmalı olarak inceleyen çalışmaların varlığı göze çarpmaktadır. Tam aileler, tek ebeveynli aileler, üvey aileler ve bu üç temel aile formunun farklı şekilleri aile yapısı olarak çeşitli şekillerde ele alınmıştır. Yapılan çalışmalarda her ne kadar gençlerin aileden ayrılıp, bireyselleşmesinin ruh sağlığı açısından önemi vurgulansa da, duygusal alanda yaşanan ayrılığın yıkıcı birçok olumsuz etkisi olduğu görülmektedir (Bear ve Schmits 2007).

Tek ebeveynli ailelerle diğer aile türlerini karşılaştırmalı olarak inceleyen çalışmaların bir kısmı, tek ebeveynli aileye sahip çocukların tam aileye sahip çocuklara göre daha düşük sağlık, iyilik ya da yaşam kalitesine sahip olduğunu vurgulamaktadır (Amato 2010, Orgiles ve Samper 2011). Öte yandan aile

yapısındaki farklılığın çocukların yaşam kalitesi algıları arasında anlamlı bir fark yaratmadığına ilişkin araştırmalar da mevcuttur (Şirin 2014).

Lansford ve ark. (2001) Ulusal Aile ve Hanehalkı Araştırmasının verilerini kullanarak aile yapısı ile aile ilişkilerinin kalitesi ve iyilik hali arasındaki ilişkiyi karşılaştırmalı olarak incelemişlerdir. Evlat edinme sonucunda oluşan aileler, tam aileler (iki biyolojik ebeveyn ve çocuklarından oluşan), kadın reisli tek ebeveynli aileler, üvey baba ve üvey anneden oluşan beş farklı aile yapısı belirledikleri araştırmalarında, özellikle evlat edinme sonucunda oluşan ailelere odaklanmışlardır. Çalışma sonucunda araştırmacılar, aile yapısından çok ailede yaşanan sürecin önemini vurgulamışlardır.

Newman ve ark (2007) tarafından lise öğrencileri üzerine yapılan çalışmada akran ve aile desteğinin ve okul aidiyetinin adölesanların uyum düzeyleri ve depresif belirtilerle ilişkili olduğu hipotezinden yola çıkmışlardır. Çalışmada soğuk ve sevgiden uzak bir aile ortamında büyüyen bireylerin, kendilerini reddedilmiş, yalnız ve grup kimliği olmayan bireyler olarak gördükleri sonucuna varmışlardır. Olumlu ev ortamı ve aile aidiyeti, adölesanların gelişimini olumlu yönde etkilemektedir (Cavanagh 2008).

King ve Boyd (2016), üvey aileye sahip adölesanların aile aidiyetlerine odaklandıkları çalışmalarında, bu grubu tam aileye sahip adölesanlarla karşılaştırmalı olarak incelemişlerdir. Üvey aileye sahip adölesanların aile aidiyetlerini etkileyen faktörlerden anne-çocuk ilişkisinin aile aidiyeti üzerinde önemli bir etkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca bu çalışmada kardeş sayısı, adölesanın yaşı ve dindarlığın da aile aidiyeti üzerinde etkisi olduğu görülmüştür. Yine üvey aileye sahip katılımcılarla yapılan bir diğer çalışmada ise biyolojik ebeveynlerle ve üvey ebeveynlerle olumlu ilişkilere sahip olmanın, yaşın (daha genç olma) ve üvey kardeşlerin yokluğunun aile aidiyetini arttırdığı belirlenmiştir (Leake 2007).

Aidiyet konusunda Türkiye’de yapılan çalışmalara bakıldığında yapılan çalışmaların hemen hemen tümünde aidiyet ihtiyacının ilk karşılandığı yer olarak ailenin öneminin altının çizildiği görülmektedir. Ayrıca aile aidiyetinin daha sonra okula, arkadaş grubuna, mesleğe ya da topluma yönelik hissedilen aidiyeti etkilediğine ilişkin vurgulamalara da bu çalışmalarda yer verildiği görülmektedir.

Ancak, sadece aile aidiyetine yönelik çalışmaların literatürdeki eksikliği dikkat çekmektedir. Bu nedenle bu bölümde genel olarak aidiyetle ilgili yurt içinde yapılan çalışmalara yer verilerek, çalışmaların içerisinde yer alan aile boyutu vurgulanmıştır.

Okul aidiyeti, aidiyet konusunda ülkemizdeki çalışmalarda sıkça odaklanılan konulardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Alaca (2011), ilköğretim ikinci kademedede eğitim gören iki dilli olan ve olmayan öğrencilerle gerçekleştirdiği çalışmasında, öğrencilerin okula aidiyet duygularını ve okul yaşam kalitesi algılarını incelemeyi amaçlamıştır. 12 ilköğretim okuluna devam eden 1040 öğrencinin örneklem olarak seçildiği çalışmada, öğrencilerin 563'ünün anadili Türkçe, 477'si ise ikidillidir. Öğrencilerin okul yaşam kalitesi algısı Okul Yaşam Kalitesi Ölçeği (OYKÖ) kullanılarak, okula aidiyet duyguları ise Okula Aidiyet Duygusu Ölçeği (OADÖ) aracılığıyla ölçülmüştür. Çalışma sonucunda her iki dilli olan ve olmayan her iki grubun da okula aidiyet duygusu puanlamaları ortalamanın üstünde olduğu, ancak ana dili Türkçe olan öğrencilerin okula aidiyet duygusu puan ortalamalarının ikidilli öğrencilere kıyasla daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca okula aidiyet duygusu yüksek olan öğrencilerin okul yaşam kalitelerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Okul aidiyetiyle ilgili olarak bir diğer çalışma ise Uslu (2012) tarafından ilköğretim okulu 7. ve 8. sınıfta öğrenim gören öğrencilerle birlikte gerçekleştirilen “İlköğretim Okulu Öğrencilerinin Okula Yönelik aidiyeti: Öğretmen-Öğrenci İlişkisi, Akran İlişkisi ve Aile Katılımının Rolü” başlıklı çalışmadır. Bu çalışma, cinsiyet değişkenine göre, akran ilişkisini, öğretmen-öğrenci ilişkisini ve aile katılımını, bu değişkenlerin öğrencilerin okul aidiyetini ne derecede yordadığını incelemek amacıyla yapılmıştır. Mersin ili merkez ilçelerinde seçilen 9 ilköğretim okulunda öğrenim gören 401'i kız, 414'ü erkek toplam 815 öğrenci üzerinde yapılan çalışmada, ölçme aracı olarak “Öğretmen-Öğrenci İlişkisi”, “Akran İlişkisi”, “Aile Katılımı Alt Ölçeği” “Aidiyet Duygusu Alt Ölçeği” kullanılmıştır. Çalışmada yapılan istatistiksel analizler doğrultusunda öğretmen-öğrenci ilişkisinin, akran ilişkisinin, ailenin evde verdiği akademik desteğin ve ailenin okula katılımının, öğrencilerin okula aidiyet duyguları üzerinde anlamlı düzeyde yordayıcı bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Öztaş (2010)'ın ilköğretim okullarında görevli kadrolu, sözleşmeli ve ücretli öğretmenler üzerinde yaptığı çalışmasında, bu üç farklı statüdeki öğretmen grubunun mesleki aidiyet duygularının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada örneklem grubu olarak, Antalya ilinin Alanya ilçesinden görev yapan 619 öğretmen seçilmiştir. Araştırmada veriler araştırmacı tarafından geliştirilen bir anket aracılığıyla toplanmıştır. Yapılan çalışmada öğretmenlerin mesleki aidiyet duygularının; öğretmenlerin statüsü, eğitim durumları, cinsiyetleri, çalıştıkları kurum, okuldaki çalışma süreleri ve mesleki kıdemlerine göre anlamlı farklılıklar gösterdiği sonucuna varılmıştır.

Türkiye’de üniversite eğitimi alan gençlerin toplumsal aidiyetlerini kısmi olarak ortaya koyabilmek amacıyla yapılan alan araştırmasında Konya Selçuk Üniversitesi’nde öğrenimine devam eden 912 öğrenci örneklem olarak seçilmiştir. Çalışma sonucunda gençlerin aileye karşı hissettikleri bağlılık duygusunun toplumsal aidiyet üzerinde etkili unsurlardan birisi olduğu görülmüştür. Çalışma, bireyin üyesi olduğu topluma karşı hissettiği toplumsal aidiyetin sağlanmasında ”aile”nin etkisini ortaya koyması açısından önem taşımaktadır. Ailenin etkisine ek olarak sosyal gruplara karşı hissedilen aidiyetin de aidiyet alt boyutunun da toplumsal aidiyette olumlu etkisi bulunan unsurlar arasında yer aldığı görülmüştür (Alptekin 2011).

Nasır (2013) tarafından yapılan çalışmada, ailenin psikolojik kontrolü ile aidiyet ihtiyacı arasındaki ilişki retrospektif bir yöntemle incelenmiştir. 284 kişilik bir örneklem grubu üzerinde gerçekleştirilen uygulama sonucunda, gerçekteki aidiyet ihtiyacı ile arzu edilen aidiyet ihtiyacı arasında farklılık bulunan katılımcıların diğer katılımcılarla kıyaslandığında sosyallik eğilimlerinin daha düşük olduğu, aileleri tarafından psikolojik kontrole daha çok maruz kalmış ve ilişkilerinden daha az tatmin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, geçmişte ailesi tarafından psikolojik kontrole maruz kalmanın gerçekteki aidiyet ihtiyacı ve istenen aidiyet ihtiyacının arasındaki farkı arttırdığı ve aidiyet ihtiyacı tatminini etkilediği bulunmuştur. Ailenin psikolojik kontrolünün, olumsuz değerlendirilme korkusu ve duygusal dengesizlik ile ilişkili olduğu görülmüştür.

Beckmann (2014) tarafından üniversiteye geçiş sürecindeki Türk gençlerinde intihar ile depresyon belirtilerinin önleyici etkenlerini ortaya koymak amacıyla

İstanbul ilinde 321 üniversite birinci sınıf öğrencisi üzerinde yapılan çalışma sonucunda, aidiyet ve ilişkisel benlik yapısının intihar eğilimi ve depresyon üzerindeki önleyici etkisini destekleyici olduğu yönünde verilere ulaşılmıştır. Ayrıca, ilişkisel benlik ile intihar düşüncesi ve ilişkisel benlik ile depresyon arasındaki ilişkide aidiyetin aracı unsur olduğu da belirlenmiştir.

Ersanlı ve Koçyiğit (2003) tarafından yapılan “Ait Olma Ölçeğinin Psikometrik Özellikleri” başlıklı çalışmada 698 üniversite öğrencisinden oluşan örneklem grubu üzerinde, öğrencilerin ait olma düzeyini ölçmek amacıyla kültürel açıdan uygun bir ölçeğin geliştirilmesini amaçlamışlardır. Çalışma sonucunda geliştirilen ölçek “aile”, “arkadaş grubu” ve “meslek” olmak üzere üç temel boyutta ait olma düzeyini belirlemektedir.

Mavili ve ark (2014) tarafından “Aile Aidiyet Ölçeği”nin geliştirilmesine yönelik olarak Konya ilinde 1579 üniversite öğrencisi üzerinde yapılan çalışma sonucunda geliştirilen aile aidiyeti ölçeği “aile aidiyeti” ve “kendilik aidiyeti” olmak üzere iki alt boyutu bulunan bir yapıya sahiptir.

Doğan (2015) tarafından 5856 öğrenci üzerinde gerçekleştirilen çalışmada, ortaöğretim öğrencilerinin kural dışı davranış sergilemelerinde öğrenim hayatını denetleyememe inancı, özsaygı ve okul aidiyetinin rolünün incelenmesi amaçlanmıştır. Ölçme aracı olarak Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği”, “Kural Dışı Davranış Ölçeği” “Öğrenim Hayatını Denetleyememe İnancı Ölçeği”ve “Okula Aidiyet Ölçeği”nin kullanıldığı çalışma sonucunda öğrenim hayatını denetleyememe inancının ve okula karşı hissedilen aidiyet duygusunun, ortaöğretim öğrencilerinin sergiledikleri kural dışı davranışlarını anlamlı düzeyde yordadığını göstermektedir. Ayrıca lise türüne göre, öğrenim hayatını denetleyememe inancı, özsaygı ve okula karşı hissedilen aidiyet duygusunun öğrencilerin genel kural dışı davranışları ile birincil ve ikincil kural dışı davranışlarını farklı düzeylerde yordadıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Koçyiğit (2014) tarafından gerçekleştirilen “Cinsiyete ve Ait Olma Düzeylerine Göre Üniversite Öğrencilerinin Geleceğe Yönelik Tutumları” isimli çalışma 800 üniversite öğrencisinden oluşan örneklem grubu üzerinde uygulanmıştır. Veri toplama aracı olarak “Kişisel Bilgi Formu”, “Ait Olma Ölçeği” ve “Geleceğe

Yönelik Tutum Ölçeği”nin kullanıldığı çalışmada cinsiyet değişkeninin üniversite öğrencilerinin geleceğe yönelik tutumları yordamadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ait olma düzeylerini göz önünde bulundurularak yapılan analizler sonucunda aile, arkadaş grubu ve mesleğe ilişkin ait olma düzeyleri yüksek olan üniversite öğrencilerinin geleceğe yönelik tutumlarının daha olumlu, daha planlı ve daha az kaygılı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Karaman (2013) tarafından üniversite öğrencilerinin, öğrenim gördükleri yükseköğrenim kurumlarında, ait olma ihtiyaçlarının karşılanma düzeylerinin belirlenmesi amacıyla yapılan çalışmada aynı zamanda “Üniversiteye Ait Olma Ölçeği”ni geliştirmek de amaçlanmıştır. Ordu Üniversitesi’nde eğitim gören üniversite öğrencileri üzerinde gerçekleştirilen araştırma sonucunda “motivasyon”, “beklenti” ve “özdeşleşme” olmak üzere üç alt boyutu bulunan 5’li Likert tipi bir ölçek geliştirilmiştir.

Çikrikçi (2015) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, öz-belirleme kuramı çerçevesinde açıklanan ihtiyaç doyumunun olumlu yönelimler üzerindeki etkisinin bağlanma stilleri açısından değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Ölçme aracı olarak “Benlik Saygısı Ölçeği”, “Yaşam Doyumu Ölçeği”, “Yaşam Yönelim Testi”, “Genel Aidiyet Ölçeği”, “Yaşam Amaçları Belirleme Ölçeği”, “İhtiyaç Doyumu Ölçeği” ve “Üç Boyutlu Bağlanma Stilleri Ölçeği”nin kullanıldığı araştırma sonucunda aidiyet algısının ve yaşam amaçları belirlemenin ihtiyaç doyumu üzerinde doğrudan bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Özgök (2013) tarafından okul aidiyetinin, arkadaşlara bağlılık düzeyinin ve empatik sınıf atmosferi algısının incelenmesi amacıyla 602 ortaokul öğrencisi üzerinde çalışma yapılmıştır. Ölçme aracı olarak “Okula Aidiyet Duygusu Ölçeği” “Empatik Sınıf Atmosferi Tutum Ölçeği” ve “Arkadaş Bağlılığı Ölçeği”nin kullanıldığı çalışma sonucunda öğrencilerin okula aidiyet duygusu ortalamalarının ortalamanın üzerinde olduğu, üst sosyo-ekonomik düzeye sahip okullardaki öğrencilerin, alt ve orta sosyo-ekonomik düzeye sahip okullardaki öğrencilere kıyasla okul aidiyetlerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca çalışmadan elde edilen bulgulara göre ortaokul öğrencilerinin okul aidiyetleri, arkadaşlara bağlılıkları ve empatik sınıf atmosferi algıları arasında anlamlı ilişkiler olduğu belirlenmiştir.

Üniversitede eğitim gören öğrencilerin öznel iyi oluş, affetme, intikam ve sosyal bağlılıkları arasındaki ilişkilerin incelendiği çalışma 779 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Ölçme aracı olarak “Yaşam Doyumu Ölçeği”, “Pozitif Negatif Duygu Durum Ölçeği”, “Heartland Affetme Ölçeği”, “İntikam Ölçeği” ve “Sosyal Bağlılık Ölçeği”nin kullanıldığı çalışma sonucunda “sosyal bağlılığın; üniversite öğrencilerinin affetmeleri ve öznel iyi oluşları arasında kısmi aracı, intikamları ve öznel iyi oluşları arasında ise tam aracı role sahip olduğunu belirten modelin en iyi yapısal model olduğu saptanmıştır (Satıcı 2016).

Yıldırım (2015) tarafından 1013 üniversite öğrencisi üzerinde yapılan, veri toplama aracı olarak “Akademik Erteleme Ölçeği”, “Akademik Sahtekarlık Ölçeği” “Sosyal Bağlılık Ölçeği” ve araştırmacı tarafından hazırlanan “Kişisel Bilgi Formu”nun kullanıldığı çalışmada ise öğrencilerin üniversiteye karşı olan sosyal bağlılıklarının kopya çekme konusundaki eğilimlerinin ve akademik başarılarının anlamlı bir yordayıcısı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

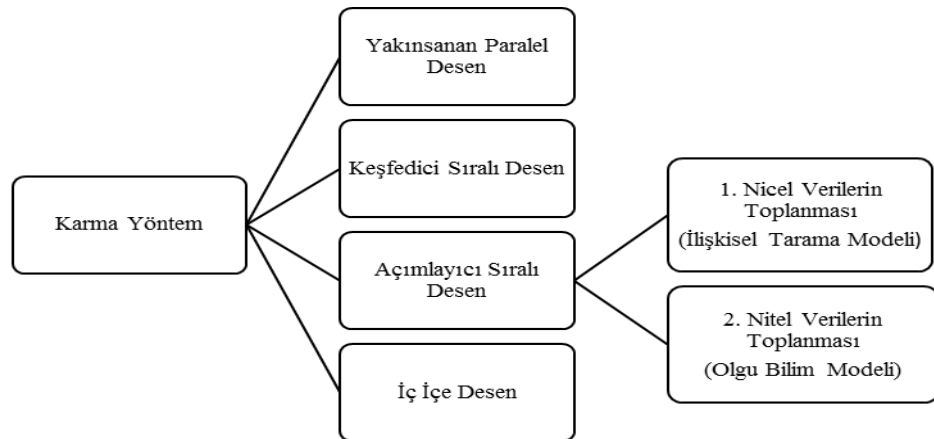
Kurtyılmaz (2011) tarafından yapılan çalışmada, üniversite öğrencilerinin ilişkisel saldırganlık davranışlarının benlik saygısı, sosyal bağlılık ve sosyal kaygı değişkenleri açısından araştırılması amaçlanmıştır. Çalışma sonucunda üniversite öğrencilerinin benlik saygısı ve sosyal bağlılıklarının sosyal kaygılarını, sosyal kaygılarının da ilişkisel saldırganlıklarını yordadığı belirlenmiştir.

Şentürk (2012) tarafından yapılan çalışmada çocukların mutlu olması ile ailenin parçalanması arasındaki ilişkiye bakıldığında, boşanma sonucunda tek ebeveynli aileye sahip çocukların kendilerini daha mutsuz gördükleri anlaşılmıştır. Bu durumu boşanmanın engellenebilir olması, dolayısıyla çocuğun ebeveynlerinin aldığı kararı anlamakta zorlanmasıyla açıklayan Şentürk, ölüm sonucunda tek ebeveynli aileye sahip çocukların bu durumu kader olarak yorumlayarak kendilerini rahatlatıldıklarını ifade etmiştir.

2. GEREÇ VE YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Tasarımı

Bu çalışmada araştırma yöntemi olarak karma yöntem kullanılmıştır. Karma yöntem araştırması, “araştırma problemini kapsamlı ve çok boyutlu incelemek amacıyla, pragmatist felsefenin ilkeleri doğrultusunda nitel ve nicel yöntemleri birlikte kullanarak gerçekleştirilen araştırmadır” (Yıldırım ve Şimşek 2013). Creswell ve Plano Clark’a (2015) göre karma araştırma yöntemi “tek bir veri kaynağının yetersiz olduğu, sonuçların açıklanması gerektiği, araştırma bulgularının genelleştirilmesi gerektiği, birinci yöntemi geliştirmek için ikinci bir yöntemin gerektiği, kuramsal bir duruşun kullanılması gerektiği ve genel bir araştırma amacının en iyi şekilde birden fazla aşama veya proje ile ele alınabildiği durumlarda” kullanılmaktadır. Bu bağlamda bu araştırmada tek bir veri kaynağının yetersiz kalacağı, nicel boyutta elde edilen verilerin, nitel analiz ile açıklanmasına gerek olduğu düşünüldüğünden karma yöntemin kullanılmasına karar verilmiştir. Karma araştırmanın “tamamlayıcılık (complementarity)” niteliğinin ön plana çıkarılarak nicel bulguların detaylandırılması ve açıklığa kavuşturulmasında, nitel yöntemin “derinlik kazandırma” özelliğinden yararlanılması hedeflenmiştir. Nicel ve nitel analizin birbirini tamamlayarak aile aidiyetine ilişkin verileri zengin ve ayrıntılı bir şekilde ele almak amaçlanmıştır (Baki ve Gökçek 2012). Araştırmada aile aidiyetine ilişkin elde edilen nicel veriler, nitel yöntemlerle ayrıntılı Şekil 2.1’de ele alınmıştır. Araştırmanın tasarımının özeti şekilde gösterilmiştir.

Şekil 2.1. Çalışmanın Tasarımı

Karma yöntemde tasarlanan bir araştırma, nitel ve nicel araştırma yöntemlerinin araştırma tasarımı içinde kullanılışına göre farklı desenlerde gerçekleştirilmektedir. Creswell ve Plano Clark (2015) bu farklı desenleri “yakınsayan paralel desen”, “açımlayıcı sıralı desen”, “keşfedici sıralı desen” ve “iç içe desen” olmak üzere dörde ayırmaktadırlar. Çalışmanın genel amacına ve karma araştırma yönteminin kullanılma gerekçesine paralel olarak bu çalışmada “açımlayıcı sıralı karma araştırma deseni” kullanılmıştır. Birbiriyle etkileşim halinde iki farklı aşama şeklinde gerçekleştirilen bu karma araştırma deseninde, ilk aşama olarak, araştırma problemine yanıt veren nicel verilerin toplanması ve analiz edilmesiyle başlanır. İkinci aşamada ise nitel verilerin toplanarak analiz edilmesine geçilir ve çalışmanın nitel boyutu, nicel boyutun sonuçlarının izlenmesiyle gerçekleşir. Buna göre araştırmacı genel olarak nitel boyutta elde edilen sonuçların ilk aşamada toplanan nicel verilerle elde edilen sonuçların açıklanmasındaki yardımını yorumlar (Creswell ve Plano Clark 2015). Araştırmada açımlayıcı desene ilişkin nicel verilerin elde edilmesinde ve analiz edilmesinde ilişkisel tarama modeli, nitel verilerin elde edilmesinde ve analiz edilmesinde ise olgu bilim modeli kullanılmıştır. Bu bağlamda öncelikle tek ebeveynli ve tam aileye sahip üniversite öğrencilerinin aile aidiyetlerinin karşılaştırılmasına ilişkin nicel veriler toplanmış ve analiz edilmiştir. Daha sonra ise nicel sonuçlara derinlik kazandırılması amacıyla nitel boyutta derinlemesine görüşmeler yapılmış ve sonuçlar tartışılmıştır.

Araştırmanın ilk aşaması olan nicel boyutunda, çalışmanın alt amaçları göz önünde bulundurularak ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama modeli, iki ve daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişim varlığını ve/veya derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımıdır (Karasar 2003). Çalışmada tam aileye ve tek ebeveynli aileye sahip üniversite öğrencilerinin aile aidiyet düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığının; aile aidiyeti düzeylerinin bağımsız değişkenlere (cinsiyet, yaş, ailelerinin yaşadığı yer, öğrenim gördükleri program ve bölüm, sınıf düzeyi, üniversitede geçirdikleri süre, anne ve babanın mesleği, ailenin aylık geliri, öğrencinin kendi aylık geliri ve kaynakları, anne ve babanın eğitim durumu, nerde kaldığı, ailesinde kimlerle beraber yaşadığı, kardeş sayısı, tek ebeveynli aile olma nedeni ve süresi, beraber yaşanmayan ebeveynle görüşme durumu, beraber yaşadığı ebeveyni ile ilişkisini nasıl tanımladığı, beraber

yaşamadığı ebeveyni ile ilişkisini nasıl tanımladığı) göre değişip değişmediğinin var olduğu şekliyle belirlenmesi amaçlandığından ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır.

Araştırmanın ikinci aşamasını oluşturan nitel boyutta ise, nitel araştırma yöntemlerinden olgubilim (fenomenoloji/phenomenology) modeli uygulanmıştır. Yıldırım ve Şimşek (2013) olgubilim modelinde “farkında olduğumuz ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara” odaklanıldığını ve bu araştırma deseninde “bize tümüyle yabancı olmayan aynı zamanda da tam anlamını kavrayamadığımız olguları araştırmayı amaçlayan çalışmalar için olgubilimin uygun bir araştırma zemini” oluşturduğunu belirtmektedir. Bu araştırma modelinde araştırmacı, bireylerin deneyimledikleri şeyi nasıl betimledikleri ve deneyimledikleri şeyi nasıl deneyimledikleri üzerine odaklanır (Patton 2014). Olgubilim modelinin bu özelliklerinden faydalanılarak, çalışmanın bu bölümünde ailenin ve aile aidiyetinin tam olarak ne anlam ifade ettiğinin katılımcıların bireysel görüş ve deneyimlerinden yola çıkılarak karşılaştırılması amaçlanmıştır.

2.2. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın üç temel amacı bulunmaktadır:

1. Tam aileye ve tek ebeveynli aileye sahip üniversite öğrencilerinin aile aidiyetlerinin karşılaştırılması.
2. Tam aileye ve tek ebeveynli aileye sahip üniversite öğrencilerinin aile aidiyeti düzeylerinin belirlenen bağımsız değişkenlere göre (cinsiyet, yaş, ailelerinin yaşadığı yer, öğrenim gördükleri program ve bölüm, sınıf düzeyi, üniversitede geçirdikleri süre, anne ve babanın mesleği, ailenin aylık geliri, öğrencinin kendi aylık geliri ve kaynakları, anne ve babanın eğitim durumu, nerde kaldığı, ailesinde kimlerle beraber yaşadığı, kardeş sayısı, tek ebeveynli aile olma nedeni ve süresi, beraber yaşanmayan ebeveynle görüşme durumu, beraber yaşadığı ebeveyni ile ilişkisini nasıl tanımladığı, beraber yaşamadığı ebeveyni ile ilişkisini nasıl tanımladığı) incelenmesi.
3. Tam aileye ve tek ebeveynli aileye sahip üniversite öğrencilerinin aile ve aile aidiyetine ilişkin bireysel görüş ve deneyimlerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi.

2.3. Evren ve Örneklem

Araştırmada evreni “*araştırma sonuçlarının genellenmek istendiği elemanların bütünü*” olarak tanımlayan Karasar (2003), genel evren ve çalışma evreni olmak üzere iki çeşit evrenden söz eder. “*Genel evren grubun tamamını temsil eden ancak ulaşılması imkânsız olan evrendir. Çalışma evreni ise hedef grubun bütün özelliklerini yansıtabilen ve ulaşılabilir olan küçük bir gruptur. Araştırmacının, ya doğrudan gözleyerek ya da ondan seçilmiş bir örnek küme üzerinde yapılan gözlemlerden yararlanarak hakkında görüş bildireceği evren çalışma evrenidir.*” Bu çalışmanın evreni 2015-2016 eğitim ve öğretim yılında Eskişehir Anadolu Üniversitesi ve Osmangazi Üniversitesi’nde lisans ve önlisans programlarında öğrenim gören tam aileye ve tek ebeveynli aileye sahip öğrencilerden oluşmaktadır. Anadolu Üniversitesi’nin 2015-2016 eğitim öğretim yılında örgün lisans ve önlisans programlarına devam eden öğrenci sayısı 26 444, Osmangazi Üniversitesi’nin ise 23 667’dir. Her iki üniversitede öğrenim gören toplam öğrenci sayısı 50 111’dir.

Çalışmada örnekleme yöntemi olarak “*sıralı (nicel-nitel) karma örneklem seçilme yöntemi*” kullanılmıştır. Bu yöntem, çalışmanın nicel boyutu için olasılıklı, nitel boyutu için amaçlı örnekleme stratejilerinin sıralı bir şekilde kullanılmasını kapsamaktadır (Cresswell ve Plano Clark 2015).

Araştırmanın nicel boyutuna dahil edilecek örneklem sayısını belirlemek amacıyla yapılan ön çalışma sonucunda Anadolu Üniversitesi ve Osmangazi Üniversitesi Öğrenci İşleri ile görüşülmüş, yapılan bu görüşme sonucunda öğrencilerin ailevi durumlarına, dolayısıyla, tek ebeveynli aileden gelen öğrencilerin sayısına ilişkin herhangi bir kayıt tutulmadığı öğrenilmiştir. Bu sebeple araştırmanın evrenini, araştırmanın yapılacağı Eskişehir'deki iki üniversitedeki bütün öğrenciler (N=50111) oluşturacaktır. Araştırmanın örneklemine dahil edilecek öğrenci sayısı (n), evren sayısı bilinen basit rastgele örneklem formülünden (Saka 2004, Yamane 2001) yararlanılarak 381 olarak bulunmuştur. Bu sayı örnekleme alınacak minimum öğrenci sayısını belirtmektedir.

Kullanılan formül;

$$n = \frac{Nt^2pq}{d^2(N-1) + t^2pq}$$

N: Evrendeki öğrenci sayısı

n: Örneklem alınacak öğrenci sayısı

p: İncelenecek olayın görülüş sıklığı

q: İncelenecek olayın görülmeysi sıklığı

t: Belirli serbestlik derecesinde ve saptanan yanılma düzeyinde t tablo değeri

d: Olayın görülüş sıklığına göre yapılmak istenen sapma (0,05)

α : Saptanan yanılma düzeyi (0,05)

$$n = \frac{50111 \times (1,96)^2 \times (0,5) \times (0,5)}{(0,05)^2 \times (50111) + (1,96)^2 \times (0,5) \times (0,5)} = 381$$

Yapılan hesaplama sonucunda örneklem grubuna alınması gereken minimum öğrenci sayısı 381 olarak bulunmuş, çalışmaya 383 tek ebeveynli aileye sahip, 383 tam aileye sahip toplam 766 üniversite öğrencisi dahil edilmiştir.

Katılımcı grubunun oluşturulması aşamasında, tek ebeveynli aileye sahip üniversite öğrencilerini ayırıcı bir kaynağa ulaşılamaması nedeniyle, yapılan uygulamada yaklaşık 4800 öğrenciye herhangi bir ayırım yapılmaksızın kişisel bilgi formu ve aile aidiyet ölçeği uygulanmış, içlerinden tek ebeveynli aileye sahip olan öğrenciler ayrılmıştır. Tek ebeveynli aileye sahip olan öğrencileri belirlemek amacıyla yapılan bu ayırma işleminden sonra kişisel bilgi formunda kendisini tek ebeveynli aileye sahip olarak tanımlamasına rağmen üvey aileye sahip olanlar, sadece diğer akrabalarıyla birlikte yaşayanlar (anneanne, babaanne, dede, hala, teyze, amca, dayı gibi) örneklem grubundan çıkarılmıştır. Ayrıca tek ebeveynli aileye sahip olma durumunun aile aidiyeti ile ilişkilendirilebilmesinin sağlanması amacıyla çalışmaya en az bir yıldır tek ebeveynli olma durumunu deneyimleyen öğrencilerin dahil edilmesine karar verilmiştir. Daha sonraki aşamada ise tek ebeveynli aileye sahip öğrenci grubu ile yaş, cinsiyet, öğrenim görülen program gibi kriterler açısından benzer özellikler gösteren tam aileye sahip katılımcılar arasından rastgele örneklem yoluyla karşılaştırma grubu oluşturularak nicel araştırma kısmına dahil edilecek örneklem grubu belirlenmiştir.

Çalışmanın nicel bölümünün temel hipotezi çerçevesinde örneklem sayısı ile ilgili güç analizi yapılmıştır. İstatistiksel güç, araştırmada sonuçların kontrol edilmesinde uygulanan istatistiksel analize dayalı sonucun geçerliliğini olasılıksal olarak tahmin eden bir yöntemdir.

Çalışma doğrultusunda elde edilen kararların gücünü belirlemek için PASS 11.0 programında deneysel güç analizi uygulanmıştır. Aile aidiyeti ölçek puanlarına göre aile tipleri arasındaki farklılığı incelemek için bağımsız örneklem t testi uygulanmıştır. Bu sonuçlar üzerinden güç hesaplanmıştır.

Çizelge 2.1. Güç Analizi Sonuçları.

	Tam Aile	Tek Ebeveyn	Power	Alpha
n	383	383	0,96	0,05
Ortalama	72,8	69,9		

Çizelge 2.1 incelendiğinde, tam aile grubunda 383 ve tek ebeveyn grubunda 383 kişi ile çalışıldığında kararın gücü %96'dır. Güç %80 ve üzerinde olduğu için bu örneklem sayısının yeterli olduğu görülmüştür.

Araştırmanın nitel kısmına dahil edilecek örneklem sayısının belirlenmesiyle ilgili literatür incelendiğinde nitel araştırmalarda örneklem büyüklüğünü belirlemeye yönelik genel bir kuralın olmadığı görülmüştür. Nitel araştırmada tamamen araştırmanın amaçları ve deseni doğrultusunda örnekleme dahil edilecek katılımcı sayısına karar verilmektedir. Bu bağlamda, nitel araştırmada geçerlilik ve anlamlılık, örneklem büyüklüğünden çok seçilen durumların bilgi yüklü olmasına ve araştırmacının gözlemsel ve analitik becerilerinin olmasına bağlıdır (Patton 2014). Araştırmanın tek ebeveynli aileye sahip ve tam aileye sahip üniversite öğrencilerinin aile aidiyetlerinin karşılaştırılması ana amacına bağlı olarak, tek ebeveynli aile olma nedenlerine göre ve bu bağlamdaki yaşantılarına göre aileye ve aile aidiyetine ilişkin deneyimlerinin ve görüşlerinin farklılaşabileceği fikrinden hareketle maksimum çeşitlik örnekleme tercih edilmiştir. Maksimum çeşitlilik (heterojenite) örnekleme, amaçlı örneklem kapsamında kullanılan bir yöntemdir ve temel olarak birçok farklılığı içeren ana temaları ortaya çıkararak tanımlamayı amaçlar (Patton 2014).

Araştırmanın nitel boyutunda yapılacak derinlemesine görüşmeler için oluşturulan örneklem grubu, nicel boyuttaki çalışmaya katılan üniversite öğrencileri içinden gönüllü olan katılımcılardan oluşturulmuştur. Gönüllü öğrenciler arasından tek ebeveynli olma nedenlerine göre, nicel bulgulardaki verilerden yararlanılarak oranlama yapılmış ve amaçlı örnekleme yoluyla nitel araştırma grubuna dahil edilmiştir. Yapılan derinlemesine görüşmeler, doyuma ulaşana kadar devam ettirilmiştir. Bu grupta 13 tek ebeveynli aileye sahip üniversite öğrencisi, 13 tam aileye sahip üniversite öğrencisi olmak üzere toplan 26 öğrenci ile görüşme yapılmıştır.

2.4. Nicel Veri Toplama Araçları

Çalışmanın nicel boyutunda veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından hazırlanan Kişisel Bilgi Formu (EK-A) ve Mavili ve ark (2014) tarafından geliştirilen Aile Aidiyeti Ölçeği (EK-B) kullanılmıştır.

2.4.1. Kişisel Bilgi Formu

Araştırmacı tarafından hazırlanan, tam aileye sahip ve tek ebeveynli aileye sahip üniversite öğrencilerinin cinsiyet, yaş, ailelerinin yaşadığı yer, öğrenim gördükleri program ve bölüm, sınıf düzeyi, üniversitede geçirdikleri süre, anne ve babanın mesleği, ailenin aylık geliri, öğrencinin kendi aylık geliri ve kaynakları, anne ve babanın eğitim durumu, nerde kaldığı, ailesinde kimlerle beraber yaşadığı, kardeş sayısı, tek ebeveynli aile olma nedeni, süresi, beraber yaşanmayan ebeveynle görüşme durumu, beraber yaşadığı ebeveyni ile ilişkisini nasıl tanımladığı, beraber yaşamadığı ebeveyni ile ilişkisini nasıl tanımladığına dair bilgileri içeren bilgi formudur.

Form, tam aileye ve tek ebeveynli aileye sahip öğrenciler için tek bir form şeklinde hazırlanmıştır. Formun ilk 17 maddesi iki grubun da ortak cevaplayacağı sorulardan oluşurken, 17. maddeden sonraki sorular, tek ebeveynli aileye sahip üniversite öğrencilerine yönelik bilgilerin toplanması amacını taşımaktadır. Buna ilişkin yönerge 17. sorunun başına konulmuş ve öğrencilerin dikkatini çekmesi için kalın harflerle belirginleştirilmiştir. Böylece katılımcıların formun uygulanması esnasında, aile durumlarını topluluk önünde açıklama zorunluluğunun önüne geçilmeye çalışılmıştır.

2.4.2. Aile Aidiyeti Ölçeği (AAÖ)

Mavili ve ark (2014) tarafından geliştirilerek geçerlik ve güvenirlik çalışması yapılan Aile Aidiyeti Ölçeği, 13'ü olumlu, 4'ü olumsuz olarak yazılan 17 maddeden oluşmaktadır. Kişilerin ailelerine duydukları aidiyetlerini belirlemek amacıyla geliştirilen ölçek, her madde için “hiç katılmıyorum”, “katılmıyorum”, “kararsızım”, “katılıyorum”, “tamamen katılıyorum” şeklindeki ifadelerin yer aldığı 5’li Likert tiptedir. Ölçek “kendilik aidiyeti alt boyutu” ve “aile aidiyeti alt boyutu” olmak üzere iki alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin puanlanmasında, ölçekte yer alan 5, 7, 9 ve 12. maddeler olumsuz maddeler olup, tersten hesaplanmaktadır. Ters çevirme işlemi tamamlandıktan sonra 1, 3, 4, 6, 7, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 17. maddelerin toplamı “kendilik aidiyeti alt boyutu”nu ölçerken, 2, 5, 8, 9, 16. maddelerin toplamı “aile aidiyeti alt boyutu”nu ölçmektedir. Her iki alt boyutun toplamı “aile aidiyeti toplam puanını” vermektedir ve puan arttıkça aile aidiyeti de artmaktadır.

Ölçeğin kendilik aidiyeti alt boyutu, bireyin ailesine yönelik güçlü bağlılığına rağmen, hayır deme hakkını koruyarak ailenin önemli bir parçası olma, onlar tarafından desteklenme, saygı duyulma, yardım edilme, güvenilme, karşılıklı olarak birbirine özen gösterme, birlikte olunan zamandan mutlu olma ve bir daha dünyaya gelme şansı olduğunda aynı ailede olmayı hissetme duygulanımını içermektedir. Aile aidiyeti alt boyutu ise, bireyin ailesindeki üyeler arasındaki iletişime ilişkin, saygı sınırları içinde birbirini eleştirebilme, onlar için bazı zevklerinden vazgeçebilme ve ortak karar alma ve katılım gösterme algısı olarak tanımlanmıştır. Bu iki boyutun bir arada var olması toplam aile aidiyetini oluşturur (Mavili 2017).

Konya’da öğrenim gören 1579 üniversite öğrencisi üzerinde geçerlik ve güvenirlik çalışması yapılan ölçeğin faktör analizi ve varimaks döndürme sonucunda toplam varyansın %60’ını açıklayan iki faktörlü (aile aidiyeti ve kendilik aidiyeti) bir yapı gösterdiği belirlenmiş, iç tutarlılık katsayısı (Cronbach Alfa) 0,94 olarak hesaplanmıştır.

Bu çalışma kapsamında ölçeğin güvenirliğinin değerlendirilmesi sırasında en sık kullanılan kriterlerden birisi olan içsel tutarlılık ölçüsü (Cronbach Alfa) kullanılmıştır. İçsel tutarlılık katsayısının hesaplanmasına ilişkin analizlerin sonucu Çizelge 2.2’de yer almaktadır.

Çizelge 2.2. Ölçek ve Alt Boyutların Güvenilirliği.

		Cronbach's Alfa	
Aile Aidiyeti Ölçeği	Aile Aidiyeti Alt Boyutu	60,8	90,7
	Kendilik Aidiyeti Alt Boyutu	91,6	

Çizelge 2.2’de yer alan ölçeğin ve alt boyutlarının güvenilirliğine ilişkin sonuçlara bakıldığında, değerlerin genelde kabul edilebilir değer olan 0,70’ten yüksek olduğu görülmektedir. Değerlerin 0,60’dan yüksek olması ise düşük seviyede kabul edilebilir bir güvenilirliği göstermektedir (Nunnally 1978).

2.5. Nitel Veri Toplama Araçları

Araştırmanın nitel verilerinin toplanması aşamasında katılımcılarla yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Görüşme, özellikle nitel araştırmalarda yaygınlıkla kullanılan veri toplama yöntemlerinden birisi olma özelliğiyle dikkat çeker. Yıldırım ve Şimşek (2013), bunun nedeni olarak görüşme yönteminin “*bireylerin verilerini, görüşlerini, deneyimlerini ve duygularını ortaya çıkarma*” yönündeki gücünü gösterirler. Bu nedenle çalışmanın nitel görüşme yönteminin, karma yöntemin tercih edilme nedenlerinden birisi olan nicel verilere derinlik kazandırılmasının sağlanması amacıyla, görüşme yöntemlerinden derinlemesine görüşme tekniğinin kullanılmasına karar verilmiştir. Kümbetoğlu (2008), derinlemesine görüşmeyi “*sosyal dünyadaki görünür bir çok olgu, süreç, ilişkinin görünümünden çok özüne inmeyi, bunların ayrıntılarını kavramayı ve bütüncül bir şekilde ele almayı mümkün kılan bir veri oluşturma aracı*” olarak tanımlar. Bu çalışmanın nitel boyutunda katılımcıların konuya ilişkin bireysel görüş ve deneyimlerinin derinlemesine görüşmeler yoluyla bir araya getirilerek veri seti oluşturulmuştur. Yapılan derinlemesine görüşmelerde, katılımcıların kendilerini daha rahat ifade etmelerini sağlamak amacıyla açık uçlu sorulara yer verilmiştir. Böylece “*stratejik, felsefi ve dolayısıyla metodolojik olarak veri toplarken önceden belirlenmiş cevapların verdiği dayatmanın*” (Patton 2014) ortadan kaldırılmasına çalışılmıştır. Katılımcıların kendilerine ait cümleler kurarak, kendi görüş ve deneyimlerini özgürce ortaya koymaları hedeflenmiştir. Böylece çalışmanın nicel bölümünde kullanılan “*kişisel bilgi formu*” ve “*aile aidiyet ölçeği*”nin uygulanmasında, yazmaya veya doldurmaya dayalı veri toplama araçlarından kaynaklanabilecek olası sınırlılıkların da ortadan kaldırılması amaçlanmıştır.

Görüşme, uygulanma şekillerine göre “*biçimsel (yapılandırılmış)*”, “*biçimsel olmayan (yapılandırılmamış)*” ve “*yarı biçimsel (yarı yapılandırılmış)*” görüşme olarak üç farklı şekilde uygulanabilir (Al 2010, Demir 2011, Sönmez ve Alacapınar 2013). Çalışmanın örneklem grubu ve karma yöntem araştırmasının nitel boyutundaki amaçlar dikkate alınarak, görüşmeler yarı yapılandırılmış görüşme şeklinde organize edilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşmeler, yapılandırılmış görüşmelere kıyasla daha esnek ve katılımcıların yönlendirmelerine daha açık bir görüşme tekniğidir. Bu teknikte önceden hazırlanmış sorular üzerinde katılımcının kısmen de olsa düzeltme ya da düzenleme şansı vardır. Görüşmeler sırasında araştırmacı ve katılımcı tarafından soruların yeniden düzenlenmesi, eklemeler ve çıkarmalar yapılmasına imkan tanınması nedeniyle (Sönmez ve Alacapınar 2013) yarı-yapılandırılmış görüşme tekniği tercih edilmiştir. Böylece nitel araştırma deseninin, esnek ve yaşantılarla zenginleşen doğasının çalışmayı zenginleştirmesi sağlanmaya çalışılmıştır.

Sonuç olarak çalışmanın nitel boyutunda Tek Ebeveynli Aileye Sahip üniversite Öğrencileri için Görüşme Formu (EK-C) ve Tam Aileye Sahip Öğrenciler için Görüşme Formu (EK-D) kullanılmıştır. Yarı-yapılandırılmış görüşme formlarının oluşturulması aşamasında literatür taraması sırasında konuyla ilgili daha önce yapılan nicel ve nitel araştırmalarda kullanılan soru formları ve bu çalışmaların bulguları gözden geçirilmiş, veri toplama araçları bu genel tarama sonuçlarından yararlanılarak oluşturulmuştur. Ayrıca yapılan görüşmeler sırasında, görüşme formlarına ekleme ve çıkarmalar yapılmış, veri toplama araçları katılımcıların görüş ve deneyimleri ve araştırmacının nitel veri toplama sürecindeki deneyimleri çerçevesinde şekillendirilmiştir.

2.5.1. Tek Ebeveynli Aileye Sahip Üniversite Öğrencileri Görüşme Formu

Tek ebeveynli aileye sahip üniversite öğrencileri için görüşme formu, araştırmacı tarafından oluşturulmuş, aile olmanın, tek ebeveynli aile olmanın, tek ebeveynli ailede çocuk olmanın ne anlam ifade ettiğinin belirlenmesi, tek ebeveynli aile olma sürecinde yaşadıkları deneyimlerin aktarılması, ailesine karşı aidiyet duygusu beslediğini düşünüp düşünmediğinin, tek ebeveynli aile olma sürecinin aidiyet duygusunu nasıl etkilediğine dair düşüncelerini ortaya çıkarmaya yönelik yarı yapılandırılmış bir görüşme formudur.

2.5.2. Tam Aileye Sahip Üniversite Öğrencileri Görüşme Formu

Tam aileye sahip üniversite öğrencileri için görüşme formu, araştırmacı tarafından oluşturulmuş, aile olmanın, ailede çocuk olmanın ne anlam ifade ettiğinin belirlenmesi, aile içi ilişkilerini nasıl tanımladığını, aidiyetin ne anlam ifade ettiğinin, ailesine karşı aidiyet duygusu beslediğini düşünüp düşünmediğini, ailesine karşı beslediği aidiyet duygusunu nelerin etkilediğini ortaya çıkarmaya yönelik yarı yapılandırılmış bir görüşme formudur.

2.5.3 Nitel Verilerin Elde Edilmesine Yönelik Etik Konular

Nitel verilerin toplanması süreci araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiştir. Araştırmacı tarafından gerçekleştirilecek görüşmeler, nicel uygulama sırasında gönüllü olan katılımcılar ile yapılmıştır. Tek ebeveynli katılımcıların aile durumlarından dolayı kendilerini farklı hissetmemelerini sağlamak amacıyla tüm gönüllü öğrenciler ile görüşme aynı şekilde başlatılmış, ailenin kendileri için ne anlam ifade ettiği ve kimlerden oluştuğuna ilişkin paylaşımların ardından, kendi aile üyelerinin kimlerden oluştuğu sorularak katılımcıların tek ebeveynli aileye sahip olduklarına ilişkin paylaşımı ilk olarak kendilerinin yapması sağlanmaya çalışılmıştır.

Görüşmeler sırasında özellikle tek ebeveynli aileye sahip katılımcıların duygusal anlar yaşayabileceği ihtimaline karşın tüm görüşmelerde peçete ve su hazır bulunmuş ve katılımcıların ulaşabilecekleri bir şekilde görüşme odasına yerleştirilmiştir. Görüşme başlamadan önce katılımcılara istedikleri anda görüşmeye ara verebilecekleri ya da sonlandırabilecekleri bilgisi verilmiştir.

Yapılan görüşmeler sırasında bir tek ebeveynli aileye sahip katılımcı tek ebeveynli aile olma sürecine ilişkin paylaşımları sırasında duygusallaşmış ve devam etmek istemediğini belirtmiş, katılımcıya ilişkin ses kaydı ve formlar kendisine teslim edilecek, örneklemden çıkarılmıştır.

2.6. Ön Uygulama

Çalışmanın nicel ve nitel boyutunda kullanılacak veri toplama formlarının uygulamasını değerlendirmek amacıyla tüm veri toplama araçları için ön uygulama yapılmıştır. Veri toplama formundaki soruların anlaşılabilirliğini değerlendirmek

amacıyla 2 tam aileye sahip, 2 tek ebeveynli aileye sahip üniversite öğrencisiyle ön uygulama yapılmış, kişisel bilgi formu yapılan ön uygulama çerçevesinde yeniden gözden geçirilmiştir. Bu uygulama sırasında kardeş sayısına ilişkin sorunun anlaşılmasında sorun olduğu gözlenmiş ve soru formuna “siz hariç” ifadesi eklenmiş, ayrıca tek ebeveynli aileye sahip üniversite öğrencilerinin doldurması gereken bölümün koyu harflerle belirginleştirilmeye ihtiyaç duyulduğu görülmüş ve kişisel bilgi formunda gerekli değişiklikler yapılmıştır. Ayrıca araştırmanın nitel bölümü için de ön uygulama yapılarak nitel görüşme formları yapılan ön uygulama sonucunda uygulamaya hazır hale getirilmiştir. Ön uygulamada elde edilen veriler araştırmaya dahil edilmemiştir.

2.7. Verilerin Değerlendirilmesi

Çalışmanın nicel verilerinin değerlendirilerek analiz edilmesi sürecinde Anadolu Üniversitesi tarafından lisanslı olarak kullanılan IBM SPSS Statistics 23 programı kullanılmıştır. Nitel verilerin kodlanması ve analiz edilmesinde ise yine Anadolu Üniversitesi tarafından lisanslı olarak kullanılan Nvivo 11 programı kullanılmıştır.

2.7.1. Nicel Verilerin Değerlendirilmesi

Çalışmanın nicel boyutunda elde edilen veriler, Anadolu Üniversitesi tarafından lisanslı olarak kullanılan IBM SPSS Statistics 23 programına aktararak analiz edilmiştir. Öncelikle kullanılacak analizlerin belirlenmesi için Normal Dağılım Testi (Kolmogorov-Smirnov) uygulanmıştır.

Çizelge 2.3. Normal Dağılım Testi Sonuçları (Kolmogorov-Smirnov Testi).

		Kolmogorov-Smirnov		
		Statistic	df	Sig.
Aile Aidiyeti Ölçeği	Tek Ebeveynli	0,131	383	0,000
	Tam Aile	0,098	383	0,000
Aile Aidiyeti Alt Boyutu	Tek Ebeveynli	0,083	383	0,000
	Tam Aile	0,103	383	0,000
Kendilik Aidiyeti Alt Boyutu	Tek Ebeveynli	0,172	383	0,000
	Tam Aile	0,178	383	0,000

*: $p < 0,05$ **: $p < 0,01$ ***: $p < 0,001$

Çizelge 2.3’te yer alan normallik testi sonucuna göre, iki aile tipinde de aile aidiyeti ölçeği, aile aidiyeti alt boyutu ve kendilik aidiyeti alt boyutu puanlarının

normal dağılıma uygunluk göstermediği görülmüştür ($p<0,05$). Normal dağılım göstermediği için verilerin analizinde non-parametrik testler tercih edilmiştir.

Her bir ölçek ve alt boyutları ile değişkenler arasında farklılık olup olmadığı, grup sayısı iki ise Mann Whitney U ile, grup sayısı ikiden fazla Kruskal Wallis ile test edilmiştir. Analiz sonucunda öncelikle varyans homojenliği için Levene testine, ardından farklılığın hangi grup ya da gruplardan kaynaklandığı Bonferroni düzeltmesi ile kontrol edilmiş, farklı olan gruplar tablolarda belirtilmiştir.

2.7.2. Nitel Verilerin Değerlendirilmesi

Özellikle verilerin toplandığı aşamadan sonra başlayan nicel analizin aksine; nitel analiz, çalışmanın amaçlarına ve tasarımına paralel olarak, veri toplama sürecinin başlamasından itibaren başlayan bir süreç olarak değerlendirilir (Büyüköztürk ve ark 2008). “*Verileri bulgulara çevirme işlemi*” olarak tanımlanan nitel analiz ile ilgili olarak literatürde, analiz işlemi ile ilgili tek bir formülün olmadığına altı çizilir (Patton 2014). Verilerin analizinde literatürdeki nitel veri analizi aşamaları dikkate alınarak aşağıdaki basamaklar takip edilmiş (Yıldırım ve Şimşek 2013, Cresswell ve Plano-Clark 2015, Krysik ve Finn 2015) ve bu basamakların her birinin altında yer alan nitel analize ilişkin iş ve işlemler gerçekleştirilmiştir.

Nitel verileri analize hazırlama

Çalışmada, tek ebeveynli aileye sahip ve tam aileye sahip öğrenci grubuyla yapılan derinlemesine görüşmelerde, katılımcıların izni dahilinde ses kaydı alınmıştır. 30 dk ile 1 saat arasında değişen sürelerde olan ses kayıtları daha sonra kelime işlem programına aktararak veri dosyaları haline getirilmiştir. Veri dosyalarının oluşturulması sırasındaki hataların önlenmesi amacıyla tüm ses kayıtları tekrar dinlenerek, veri dosyaları ile aralarındaki uyumsuzluklar düzeltilerek veri setine son hali verilmiştir. Ayrıca, katılımcılara ait veri dosyaları analiz sürecinde kullanılacak olan Katılımcı 1, Katılımcı 2 şeklinde numaralandırılmış, çalışmanın bu aşamasından sonraki bölümlerinde, tüm verilerin katılımcı numaraları ile kullanılması için kolaylık sağlanmaya çalışılmıştır.

Nitel verileri inceleme

Verilerin incelenmesi aşamasında, veri seti baştan sona tekrar okunarak, çalışmanın amacı doğrultusunda başlangıç düzeyinde yorumlama yapılmıştır. Katılımcıların görüşmeler esnasında aileye ve aile aidiyetine ilişkin görüş ve deneyimlerinde kullandıkları ifadelerin kavramsallaştırılmasına çalışılmıştır. Bu kavramlar aracılığıyla bir sonraki aşamada kullanılacak kodlama işlemi için çizelge hazırlanmış, böylece verilerin sınırları ile genel bir çerçeve oluşturulmuştur.

Nitel verilerin analizi

Verilerin analizi boyutunda öncelikle veri setinin kodlanması işlemi ile başlanmıştır. Kodlama “*nitel veriyi analiz için yönetilebilir kılmak amacıyla kategorize etme yöntemi*”dir. Verilerin kodlanması çalışmanın amaçları doğrultusunda farklı şekillerde ele alınmaktadır. Genel olarak kodlama kuramsal kodlama ve açık kodlama olmak üzere iki şekilde gerçekleşir. Denence güdümlü kodlama olarak da anılan kuramsal kodlama “araştırmacının aklında, veride bulunan temalara dair temel teşkil eden bir kuram olduğu zaman” kullanılan kodlama türüdür. Kaynağını gömülü kuram geleneğinden alan açık kodlamada ise “kategorilerin verinin kendisinden çıkmasına izin verilir (Krysik ve Finn 20115). Yıldırım ve Şimşek (2013) bu iki kodlama türünü “*daha önceden belirlenmiş kavramlara göre yapılan kodlama*” ve “*verilerden çıkarılan kavramlara göre yapılan kodlama*” olarak ele alır ve “*genel bir çerçeve içinde yapılan kodlama*” başlığı altında kuramsal kodlamanın ve açık kodlamanın birleşiminden oluşan “genel bir çerçeve içinde yapılan kodlama” olmak üzere üçüncü bir kodlama türünü ortaya koyar. Bu kodlama türünde, veriler analiz edilmeden önce genel bir kavramsal yapı oluşturulabileceği gibi görüşmeler sırasında katılımcıların katkılarıyla ortaya çıkan yeni kodlar da sürece dahil edilir. Bu çalışma kapsamında “genel bir çerçeve içinde yapılan kodlama” yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın amaçları ve yarı-yapılandırılmış görüşme formunda literatürden ve araştırmanın nicel boyutunda kullanılan Aile Aidiyeti Ölçeği’nde yer alan ifadelerden yararlanılarak oluşturulan genel kodlar bulunmasına karşın, görüşmeler esnasında özellikle ailenin anlamına, tek ebeveynli aile olma durumuna ve aile aidiyetine ilişkin görüş ve deneyimlerin paylaşılması sonucunda ortaya çıkan kodlar da analiz sürecine dahil edilmiştir. Bu çerçevede kodlama işleminin tekrar eden bir süreç olduğu (Krysik ve Finn 2011) göz

önünde bulundurularak, çalışmanın analiz ve tartışma sürecinde kodlama sürecine geri dönülmüş olup, ekleme ve çıkarmalar yapılmıştır.

Veri setinin kodlanması aşamasında NVivo-11 Programı kullanılmıştır. Çalışmanın kodlanması sırasında kullanılan kodlama tekniğinin, hem daha önceden belirlenmiş kavramlara göre oluşturulan kodlamayı, hem de katılımcıların ifadelerinden çıkan anlamlar sonucunda oluşturulan kodları içermesi nedeniyle, çalışmaya ilişkin güvenilirliği sağlamak açısından metinlerin kodlanması sırasında, aile alanında çalışan iki farklı sosyal hizmet uzmanı tarafından kodlama işlemi yapılmıştır. Daha sonra yapılan kodlamalar karşılaştırılarak, üzerinde fikir birliği sağlanan kodlama listesi oluşturulmuştur.

Verilerin kodlanmasının ardından, kodlardan hareketle verileri genel olarak açıklama gücüne sahip ve kodları kategorileştiren temaların ve alt temaların oluşturulması aşamasına geçilmiştir. Temaların ortaya çıkarılması aşamasında öncelikle kodlar bir araya getirilerek incelenmiş ve kodlar arasında var olan ortak yönler ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Tematik kodlama olarak adlandırılan bu işlem “toplanan verilerin kodlar aracılığıyla kategorize edilmesi” olarak tanımlanır (Yıldırım ve Şimşek 2013). Oluşturulan kategori, tema ve alt temalar, veri seti tekrar okunarak gözden geçirilmiş ve çalışmanın bulgular kısmında verilerek tartışılacak olan ana başlıklar oluşturulmuştur.

Çalışmanın nitel boyutunda yapılan derinlemesine görüşmeler, Çizelge 2.4’te yer alan üç ana kategori çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Bu kategoriler “*aile olmak*”, “*tek ebeveynli aile olmak*” ve “*aile aidiyeti*” olarak belirlenmiştir.

İlk kategori olan “*aile olmak*” kategorisi, ailenin kimlerden oluştuğuna ilişkin bilgileri içeren “*aile kompozisyonu*”, “*ailenin anlamı*”, “*ailenin işlevleri*” ve “*ailede işbölümü*” temaları ile açıklanmaya çalışılmıştır.

“*Aile kompozisyonu*” temasında katılımcıların ailenin kimlerden oluştuğuna ilişkin düşünceleri ve görüşlerine yer verilmiş, tek ebeveynli aileye ve tam aileye sahip katılımcıların hem ideallerindeki hem de mevcut aile kompozisyonlarına ilişkin görüş ve yaşantıları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Görüşmeler sonucunda katılımcıların görüşleri “*geniş aile*”, “*çekirdek aile*” ve “*alternatif aile formları*” temaları çerçevesinde şekillenmiştir.

Çizelge 2.4. Nitel Uygulamaya İlişkin Kategori ve Temalar.

Kategoriler	Temalar	Alt Temalar	
AİLE OLMAK	Aile Kompozisyonu	Geniş Aile	
		Çekirdek Aile	
		Alternatif Aile Formları	
	Ailenin Anlamı	Birliktelik ve Paylaşım	
		Güven	
		Samimiyet	
		Koşulsuz Kabul ve Destek	
		Sevgi	
	Ailenin İşlevleri	Biyolojik İşlevi	
		Eğitim ve Sosyal. İşlevi	
		Destekleme İşlevi	Ekonomik Destek Manevi Destek
	Ailede İşbölümü		
TEK EBEVEYNLİ AİLEYE SAHİP OLMAK	Tek Ebeveynli Aile Olma Nedenleri	Boşanma ya da Ayrı Yaşama	Boşanma Nedenleri -Sorumsuzluk ve Ekonomik Problemler -Sadakatsizlik -Alkol Kullanımı ve Şiddet
		Ölüm	
		Şehir/Yurt Dışında Yaşama	
	Tek Ebeveynli Aile Olmanın Etkileri	Duygusal Etkileri	Mutluluk Rahatlama Eksiklik Hissi Güven Problemi ve Endişe Üzüntü Suçluluk
		Sosyal Etkileri	Eğitim Toplumsal Baskı Toplumsal Kabul Rol Karmaşası
		Ekonomik Etkileri	
AİLE AİDİYETİ	Aidiyet		
	Aile Aidiyetinin Bileşenleri	Beraber Vakit Geçirme ve Paylaşım	
		Eleştiri Hakkı	
		Güven	
		İletişim ve Kar. Katılım	
		Fedakarlık	
		Özen Gösterme	
		Sevgi ve Samimiyet	
		Koşulsuz Olumlu Kabul	
		Destek	
	Ebeveynlere Karşı Hissedilen Aidiyet		
	Tek Ebeveynli Aileye Sahip Olmanın Aile Aidiyetine Etkisi		
	Aile Aidiyetine İlişkin Deneyimler	Aile Aidiyetinin En Yüksek His. Anlar	Özel Anlar Zor Zamanlar
		Aile Aidiyetinin En Düşük His. Anlar	Özel Anlar Zor Zamanlar

Ailenin katılımcılar için ne anlam ifade ettiğinin anlaşılmasının amaçlandığı “*ailenin anlamı*” alt temasında ise görüşmeler sonucunda “*birliktelik ve paylaşım*” “*güven*”, “*samimiyet*”, “*koşulsuz kabul ve destek*”, “*sevgi*”, alt temaları ortaya çıkmıştır. Katılımcılar ailenin kendileri için anlamlarını bu alt temalar çerçevesinde ifade etmişlerdir.

Ailenin insanın hayatında hangi işlevleri yerine getirdiği ile ilgili olarak oluşturulan “*ailenin işlevleri*” teması altında katılımcılar ailenin, “*biyolojik işlevi*”, “*eğitim ve sosyalleştirme işlevi*” ile “*destekleme işlevi*”ne vurgu yapmışlardır. Ailenin destekleme işlevini ise “*ekonomik destekleme işlevi*” ve “*manevi destekleme işlevi*” olmak üzere iki şekilde ele almışlardır.

Son olarak ise ailenin kendileri için ne anlam ifade ettiğini, ailede yer alan “*işbölümü*” örüntüleri ile açıklamışlardır.

Tek ebeveynli aileye sahip katılımcılarla yapılan görüşmelerde “*tek ebeveynli aileye sahip olmak*” kategorisi, “*tek ebeveynli aile olma nedenleri*” ve “*tek ebeveynli aile olmanın etkileri*” temaları çerçevesinde ele alınmıştır.

Yapılan görüşmeler sonucunda tek ebeveynli aile olma nedenleri “*boşanma ya da ayrı yaşama*”, “*ölüm*”, “*şehir dışında ya da yurt dışında yaşama*” olarak belirlenmiştir. Tek ebeveynli aile olmanın etkileri ise “*duygusal*”, “*sosyal*” ve “*ekonomik*” etkileri çerçevesinde ele alınmıştır. Tek ebeveynli aileye sahip olmanın duygusal etkileri alt teması çerçevesinde ortaya çıkan duyguların “*mutluluk*”, “*rahatlama*”, “*eksiklik hissi*” “*güven problemi ve endişe*”, “*üzüntü*” ve “*suçluluk*”, olduğu görülmüştür.

Tek ebeveynli aile olmanın “*ekonomik etkileri*”, katılımcılar tarafından genel olarak “*ekonomik sorumlulukların artışı*” ve “*ekonomik sıkıntılar*” olarak belirlenirken; “*sosyal etkileri*” ise “*eğitim*”, “*toplumsal baskı*”, “*toplumsal kabul*”, ve ve “*rol karmaşası*” alanlarında değerlendirilmiştir.

Son kategori olan “*aile aidiyeti*” kategorisi “*aidiyet*”, “*aile aidiyetinin bileşenleri*”, “*ebeveynlere karşı hissedilen aidiyet*” ve “*aile aidiyetine ilişkin deneyimler*” temaları çerçevesinde ele alınmıştır.

Katılımcılarla yapılan görüşmeler ve aile aidiyet ölçeğinde yer alan maddeler ışığında aile aidiyetinin bileşenleri “*beraber vakit geçirme ve paylaşım*”, “*eleştiri*

hakki”, “*güven*”, “*iletişim ve kararlara katılım*”, “*fedakarlık*”, “*özen gösterme*”, “*sevgi ve samimiyet*” “*koşulsuz olumlu kabul*”ve “*destek*”, olarak belirlenmiştir.

Katılımcıların “*aile aidiyetine ilişkin deneyimleri*” ise “*aile aidiyetinin en yüksek hissedildiği anlar*” ve “*aile aidiyetinin en düşük hissedildiği anlar*” olmak üzere iki farklı bağlamda ele alınmış, her ikisinde de “*özel anlar*” ve “*zor zamanlar*” temalarının ortaya çıktığı görülmüştür.

Nitel veri analizi sonuçlarının sunulması ve bulguların yorumlanması

Veri analiz sürecinin bu aşamasında bir önceki aşamada oluşturulan kategori, tema ve alt temalar çerçevesinde katılımcıların görüşleri gruplandırılmıştır. Çalışmanın güvenilirliğini arttırmak için, katılımcıların ifadelerinden doğrudan alıntılar verilmiştir. Katılımcıların görüşleri, oluşturulan temalar çerçevesinde kavramsal olarak gruplandırılarak sunulmuştur. Bu çerçevede katılımcıların bireysel yaşantılarının, deneyimlerinin, görüş ve değerlendirmelerinin açık bir şekilde belirli bir kavramsal düzen içinde sunulmasına özen gösterilmiştir. Ancak katılımcı sayısı ve veri setinin genişliği nedeniyle, bulgular bölümünde, araştırmacının amacı ile ilgili olarak tüm verilerin çalışmada yer almasının imkansızlığı göz önünde bulundurularak seçilen ifadelere yer verilebilmiştir.

2.8. Araştırmanın Etik Boyutu

Çalışmanın etik boyutunda öncelikle katılımcılara ait bilgilerin gizliliğinin korunması ve verilerin saklanması ile ilgili önlemler alınmıştır. Katılımcıların kişisel bilgilerinin saklanması için görüşmeler sonrasında elde edilen ses kayıt dosyalarının kelime işlem programına dönüştürülmesi sürecinden itibaren katılımcılara araştırmacı tarafından atanan numaralar kullanılmış, araştırmanın raporlanması kısmında da bu numaralardan faydalanılmıştır. Yine doğrudan yapılan alıntı kısmında katılımcının kendisine ya da ailesine ilişkin kişisel bilgilerin yer alması durumunda bu bilgiler katılımcıya aitse atanan numara, ailesine ait bilgilere ise değiştirilerek yer verilmiştir. Çalışmanın tamamlanmasının ardından çalışmaya ilişkin veri setlerinin bulunduğu dosyalar şifrelenerek iki kopya halinde CD ortamına aktarılmıştır.

Çalışmaya katılım gönüllülük esasına göre sağlanmış, hem nicel, hem nitel veri toplama sürecinde katılımcılara çalışma ile ilgili ve araştırmacıyla ilgili kişisel

bilgiler ve iletişim bilgileri verilmiştir. Ayrıca tüm katılımcılardan araştırmanın amacını, ismini, araştırmacının bilgilerini ve etik kuralları içeren nitel ve nicel katılımcılar için ayrı ayrı hazırlanan Gönüllü Katılım Formu'nu (EK-E ve EK-F) imzalamaları istenmiştir.

Çalışma ile ilgili olarak araştırma önerisinin resmi olarak kabulünü takiben Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu'ndan 30.04.2015 tarih ve 2015/35 sayılı kararı ile Etik kurul onayı alınmış, çalışmanın örneklem grubunda değişiklik yapılması sonucu etik kurul onayı yenilenmiş ve 22.12.2015 Tarih ve 2015/74 sayılı etik kurul onayı (EK-G) alınmıştır. Çalışmanın uygulanacağı Anadolu ve Osmangazi Üniversitesi'nden uygulama izni alınmasına ilişkin olarak Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü aracılığıyla gerekli yazışmalar yapılarak, iki üniversiteden de gerekli izinler alınmıştır (EK-H ve EK-I). Bu çerçevede uygulama yapılacak üniversitelerden Anadolu Üniversitesi kendi etik kurulundan da onay alınmasını talep etmiş, bunun üzerine Anadolu Üniversitesi Etik Kurulundan da onay alınmıştır. Ayrıca uygulama yapılan Fakültelerin dekanları ve bölüm başkanlarından da sözlü izin alınmıştır.

3. BULGULAR

3.1. Nicel Verilere İlişkin Bulgular

Katılımcılarla gerçekleştirilen nicel uygulama sonucunda elde edilen bulgular üç başlık altında verilmiştir. İlk olarak katılımcılara ilişkin sosyo-demografik bilgileri içeren ve katılımcıların tanıtılmasını amaçlayan bulgulara yer verilmiştir. İkinci olarak tek ebeveynli katılımcıların aile aidiyetlerinin aile yapılarıyla ilgili çeşitli değişkenler açısından incelenmesine yönelik bulgular sunulmuştur. Son olarak ise tam aileye ve tek ebeveynli aileye sahip katılımcıların aile aidiyetlerinin çeşitli değişkenler açısından karşılaştırılmasına ilişkin bulgular sunulmuştur.

3.1.1. Katılımcılara İlişkin Sosyo-Demografik Bilgiler

Anadolu ve Osmangazi Üniversitesi'nde örgün öğrenim gören tek ebeveynli ve tam aileye sahip lisans ve önlisans öğrencileri ile yapılan çalışmanın katılımcılarına ilişkin; öğrenim gördükleri üniversite, cinsiyet, yaş ve kalınan yeri içeren tanımlayıcı bilgiler Çizelge 1'de verilmiştir.

Çizelge 3.1. Tanımlayıcı İstatistikler.

	Tek Ebeveynli		Tam Aile	
	n	%	n	%
Üniversite Türü				
Anadolu Üniversitesi	177	46,2	217	56,7
Osmangazi Üniversitesi	206	53,8	166	43,3
Cinsiyet				
Erkek	168	43,9	165	43,1
Kadın	215	56,1	218	56,9
Yaş				
18-20	60	15,7	61	15,9
20 ve üzeri	323	84,3	322	84,1
Kaldığı Yer				
Yurt/apart	164	42,8	158	41,3
Arkadaşlarıyla Birlikte Evde	140	36,6	152	39,7
Ailesiyle Birlikte Evde	79	20,6	73	19,1

Tek ebeveynli aileye sahip katılımcılardan 177'si (%46,2) Anadolu Üniversitesi'nde öğrenci iken, 206'sı (%53,8) Osmangazi Üniversitesi'nde öğrencidir. Tam aileye sahip katılımcılardan ise 217'si (%56,7) Anadolu Üniversitesi'nde öğrenci iken, 166'sı (%43,3) Osmangazi Üniversitesi'nde öğrencidir.

Tek ebeveynli aileye sahip erkek katılımcı sayısı 168 (%43,9), kadın katılımcı sayısı ise 215 (%56,1)'tir. Tam aileye sahip katılımcı grubunda ise erkek katılımcı sayısı 165 (%43,1) iken kadın katılımcı sayısı 218 (%56,9)'dir.

Katılımcılar yaş gruplarına göre incelendiğinde, 18-20 yaş grubunda yer alan katılımcılardan 60'ının (%15,7) tek ebeveynli aileye sahip olduğu, 61'inin ise (%15,9) tam aileye sahip olduğu görülmektedir. 20 ve üzeri yaş grubu ise 323 (%84,3) tek ebeveynli aileye sahip katılımcılardan, 322'si (%84,1) ise tam aileye sahip katılımcılardan oluşmaktadır.

Tek ebeveynli aileye sahip katılımcıların 164'ü (%42,8) yurt ya da apartta kalmakta iken, 140'ı (%36,6) arkadaşlarıyla birlikte evde, 79'u (%20,6) ailesiyle birlikte evde kalmaktadır. Tam aileye sahip katılımcı grubunda ise 158 (%41,3) katılımcı yurt ya da apartta kalmakta iken, 152 katılımcı (%39,7) arkadaşlarıyla birlikte evde, 73 katılımcı (%19,1) ise ailesiyle birlikte evde kalmaktadır.

Katılımcıların ailelerinin yaşadığı bölge, ailelerinin yaşadıkları yer, ailelerinde kimlerle birlikte yaşadıkları (hane halklarının kimlerden oluştuğu), üniversite eğitime kadar aileleriyle birlikte yaşama durumu ve üniversite eğitime kadar ailesiyle birlikte yaşamayanların bu süreçte yaşadıkları yere ilişkin açıklamalarını içeren tanımlayıcı bilgiler Çizelge 3.2'de verilmiştir.

Tek ebeveynli aileye sahip katılımcıların 28'inin (%7,3) ailesi Akdeniz Bölgesi'nde yaşamakta iken, 61'inin (%15,9) Ege Bölgesi'nde, 116'sının (%30,3) Marmara Bölgesi'nde, 15'inin (%3,9) Karadeniz Bölgesi'nde, 134'ünün (%35,0) İç Anadolu Bölgesi'nde, 7'sinin (%1,8) Doğu Anadolu Bölgesi'nde, 9'unun (%2,3) Güney Doğu Anadolu Bölgesi'nde ve 13'ünün (%3,4) ise yurtdışında yaşamaktadır. Tam aileye sahip katılımcıların 28'inin (%7,3) ailesi Akdeniz Bölgesi'nde yaşamakta iken, 65'inin (%17,0) Ege Bölgesi'nde, 108'inin (%28,2) Marmara Bölgesi'nde, 25'inin (%6,5) Karadeniz Bölgesi'nde, 130'unun (%33,9) İç Anadolu Bölgesi'nde, 10'unun (%2,6) Doğu Anadolu Bölgesi'nde, 15'inin (%3,9) Güney Doğu Anadolu Bölgesi'nde ve 2'sinin (%0,5) ise yurtdışında yaşamaktadır.

Katılımcıların ailelerinin yaşadıkları yer köy ya da kasaba ve şehir ya da büyükşehir olma özelliklerine göre incelendiğinde, tek ebeveynli aileye sahip katılımcıların 344'ünün (%89,8) ailesinin şehir/büyükşehirde, 39'unun (%10,2)

ailesinin ise köy/kasabada yaşamakta olduğu görülmektedir. Tam aileye sahip katılımcıların ise 334'ünün (%87,2) ailesinin şehir/büyükşehirde, 49'unun (%12,8) ailesinin köy/kasabada yaşadığı görülmektedir.

Çizelge 3.2. Tanımlayıcı İstatistikler.

	Tek Ebeveynli		Tam Aile	
	n	%	n	%
Ailenin Yaşadığı Bölge				
Akdeniz	28	7,3	28	7,3
Ege	61	15,9	65	17,0
Marmara	116	30,3	108	28,2
Karadeniz	15	3,9	25	6,5
İç Anadolu	134	35,0	130	33,9
Doğu Anadolu	7	1,8	10	2,6
Güney Doğu Anadolu	9	2,3	15	3,9
Yurtdışı	13	3,4	2	0,5
Ailenin Yaşadığı Yer				
Köy/Kasaba	39	10,2	49	12,8
Şehir/Büyükşehir	344	89,8	334	87,2
Hanehalkının Kimlerden Oluştugu				
Anne	304	79,4	381	99,5
Baba	79	20,6	379	99,0
Kardeş	231	60,3	299	78,3
Anneanne	41	10,7	9	2,3
Dede	14	3,7	7	1,8
Babaanne	17	4,4	22	5,7
Büyükbaba	5	1,3	4	1,0
Diğer	9	2,4	6	1,6
Üniversite Eğitimine Kadar Aile ile Birlikte Yaşama Durumu				
Evet	345	90,1	344	89,8
Hayır	38	9,9	39	10,2
Üniversite Eğitimine Kadar Yaşanan Diğer Yerler				
Akraba	2	7,1	3	9,4
Yurt	26	92,9	29	90,6

Katılımcıların ailelerinde kimlerle birlikte yaşadıklarına (hane halklarına) bakıldığında tek ebeveynli aileye sahip katılımcıların 304'ünün (%79,4) annesiyle birlikte, 79'unun (%20,6) babasıyla, 231'inin (%60,3) kardeş/kardeşleriyle birlikte yaşadığı anlaşılmaktadır. Yine tek ebeveynli aileye sahip katılımcıların 41'i (%10,7) anneannesiyile, 14'ü (%3,7) dedesiyle, 17'si (%4,4) babaannesiyile, 5'i (%1,3) büyükbabasıyla ve 9'u (%2,4) ise diğer akrabalarıyla (amca, dayı, hala, teyze) beraber yaşamaktadır. Tam aileye sahip katılımcı grubunda ise 381 katılımcının (%99,5) annesiyle birlikte, 379 katılımcının (%99,0) babasıyla, 299 katılımcının

(%78,3) kardeş/kardeşleriyle birlikte yaşadığı görülmektedir. Yine tam aileye sahip katılımcıların 9'u (%2,3) anneanesiyle, 7'si (%1,8) dedesiyle, 22'si (%5,7) babaanesiyle, 4'ü (%1,0) büyükbabasıyla ve 6'sı (%1,6) ise diğer akrabalarıyla (amca, dayı, hala) beraber yaşamaktadır. Tek ebeveynli aileye sahip katılımcıların 345'inin (%90,1) üniversite eğitime kadar ailesiyle birlikte yaşadığı, 38'inin ise (%9,9) üniversite eğitiminden önce ailesinin yanından ayrıldığı görülmektedir. Üniversite eğitiminden önce ailesinin yanından ayrılanlardan bu dönemde nerede yaşadıklarına ilişkin açıklama yapanların 2'si (%7,1) akrabalarının yanında, 26'sı (%92,9) ise yurttta yaşadıklarını belirtmişlerdir. Tam aileye sahip katılımcıların ise 344'ü (%89,8) üniversite eğitime kadar ailesiyle birlikte yaşamış iken 39'u (%10,2) üniversite eğitiminden önce ailesinin yanından ayrılmıştır. Üniversite eğitiminden önce ailesinin yanından ayrılanlardan bu dönemde nerede yaşadıklarına ilişkin açıklama yapanların 3'ü (%9,4) akrabalarının yanında, 29'u (%90,6) ise yurttta yaşadıklarını belirtmişlerdir.

Katılımcıların eğitim bilgilerine ilişkin bilgiler Çizelge 3.3'te verilmiştir.

Çizelge 3.3. Eğitim Bilgileri.

	Tek Ebeveyn		Tam Aile	
	n	%	n	%
Devam Edilen Program				
Ön Lisans Programı	33	8,6	33	8,6
Lisans Programı	350	91,4	350	91,4
Devam Edilen Fakülte				
Eğitim	65	17,0	66	17,2
Fen Edebiyat	99	25,8	95	24,8
İİBF	77	20,1	75	19,6
İlahiyat/İletişim Bilimleri	21	5,5	24	6,3
Mühendislik	63	16,4	67	17,5
MYO	58	15,1	56	14,6
Sınıf				
1. Sınıf	95	24,8	102	26,6
2. Sınıf	121	31,6	106	27,7
3. Sınıf	107	27,9	125	32,6
4. Sınıf	60	15,7	50	13,1
Üniversitede Geçirilen Süre				
1 Yıl	69	18,0	65	17,0
2 Yıl	91	23,8	87	22,7
3 Yıl	106	27,7	131	34,2
4 Yıl	75	19,6	71	18,5
5 Yıl ve Daha Fazla	42	11,0	29	7,6

Katılımcıların eğitim bilgilerine ilişkin Çizelge 3 incelendiğinde, tek ebeveynli aileye sahip katılımcıların ve tam aileye sahip katılımcıların oluşturduğu her iki grupta da, bir lisans programına devam eden katılımcı sayısının 350 (%91,4), bir ön lisans programına devam eden katılımcı sayısının ise 33 (%8,6) olduğu görülmektedir.

Katılımcıların öğrenim gördükleri fakültelere göre dağılımlarına bakıldığında, tek ebeveynli aileye sahip katılımcı grubunun 65'inin (%17,0) Eğitim Fakültesinde, 99'unun (%25,8) Fen-Edebiyat Fakültesinde, 77'sinin (%20,1) İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde, 21'inin (%5,5) İlahiyat/İletişim Bilimleri Fakültesinde, 63'ünün (%16,4) Mühendislik Fakültesinde, 58'inin (%15,1) ise Meslek Yüksekokulunda öğrenim gördüğü anlaşılmaktadır. Tam aileye sahip katılımcıların ise 66'sı (%17,2) Eğitim Fakültesinde öğrenim görmekte iken 95'i (%24,8) Fen-Edebiyat Fakültesinde, 75'i (%19,6) İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde, 24'ü (%6,3) İlahiyat/İletişim Bilimleri Fakültesinde, 67'si (%17,5) Mühendislik Fakültesinde ve 56'sı (%14,6) ise Meslek Yüksekokulunda öğrenim görmektedir.

Tek ebeveynli aileye sahip katılımcıların 95'i (%24,8) 1.sınıfta, 121'i (%31,6) 2.sınıfta, 107'si (%27,9) 3.sınıfta ve 60'ı (%15,7)'si 4.sınıfta öğrencidir. Tam aileye sahip katılımcıların 102'si (%26,6) 1.sınıfta, 106'sı (%27,7) 2.sınıfta, 125'i (%32,6) 3.sınıfta ve 50'si (%13,1) 4.sınıfta öğrencidir.

Katılımcıların üniversitede geçirdikleri süreye ilişkin bilgiler incelendiğinde ise tek ebeveynli aileye sahip katılımcı grubunun 69'unun (%18,0) üniversitede 1. yılı iken, 91'inin (%23,8) 2. yılı, 106'sının (%27,7) 3. yılı, 74'ünün (%19,6) 4. yılı ve 42'sinin (%11,0) ise 5 yıl ve daha fazla süredir üniversitede öğrenim gördüğü anlaşılmaktadır. Tam aileye sahip katılımcı grubunun ise 65'inin (%17,0) üniversitede 1. yılı iken, 87'sinin (%22,7) 2. yılı, 131'inin (%34,2) 3. yılı, 71'inin (%18,5) 4. yılı ve 29'unun (%7,6) ise 5 yıl ve daha fazla süredir üniversitede öğrenim görmekte olduğu anlaşılmaktadır.

Çizelge 3.4'te katılımcıların anne ve babalarının mesleklerine ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

Tek ebeveynli aileye sahip katılımcıların 212'sinin (%56,5) annesi ev hanımı iken 30'unun (%8,0) emekli, 58'inin (%15,5) memur, 49'unun (%13,1) işçi ve

26'sının (%6,9) ise serbest meslek sahibi/esnaf olduğu görülmektedir. Tam aileye sahip katılımcıların ise 298'inin (%77,8) annesi ev hanımı iken, 19'unun (%5,0) emekli, 29'unun (%7,6) memur, 24'ünün (%6,3) işçi ve 13'ünün (%3,4) annesi ise serbest meslek sahibi/esnafıdır.

Çizelge 3.4. Katılımcıların Anne ve Babalarının Mesleklerine İlişkin Bilgiler.

	Tek Ebeveyn		Tam Aile	
	n	%	n	%
Anne Mesleği				
Ev Hanımı	212	56,5	298	77,8
Emekli	30	8,0	19	5,0
Memur	58	15,5	29	7,6
İşçi	49	13,1	24	6,3
Serbest Meslek/Esnaf	26	6,9	13	3,4
Baba Mesleği				
Emekli	81	23,2	113	29,5
Memur	71	20,3	58	15,1
İşçi	93	26,6	121	31,6
Serbest Meslek Sahibi/Esnaf	104	29,8	91	23,8

Katılımcıların babalarının mesleklerine ilişkin bilgiler incelendiğinde, tek ebeveynli aileye sahip katılımcı grubunun 81'inin babasının (%23,2) emekli, 71'inin (%20,3) memur, 93'ünün (%26,6) işçi olduğu ve 104'ünün (%29,8) ise serbest meslek sahibi/esnaf olduğu görülmektedir. Tam aileye sahip katılımcı grubu incelendiğinde ise, 113'ünün (%29,5) babasının emekli, 58'inin (%15,1) memur, 121'inin (%31,6) işçi ve 91'inin babası (%23,8) ise serbest meslek sahibi/esnaf olduğu anlaşılmaktadır.

Çizelge 3.5'te katılımcıların ailelerinin ve kendilerinin gelir durumuna ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

Çizelge 3.5 incelendiğinde, tek ebeveynli aileye sahip katılımcıların 143'ünün (%37,3) ailesinin aylık 0-1500 TL arası, 156'sının (%40,7) ailesinin 1500-3000 TL arası, 84'ünün (%21,9) ailesinin ise 3000 TL ve üzeri gelire sahip olduğu görülmektedir. Tam aileye sahip katılımcıların ise, 85'inin (%22,2) ailesinin aylık 0-1500 TL arası, 184'ünün (%48,0) ailesinin 1500-3000 TL arası, 114'ünün (%29,8) ailesinin ise 3000 TL ve üzeri gelire sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Çizelge 3.5. Gelir Durumuna İlişkin Bilgiler.

	Tek Ebeveynli		Tam Aile	
	n	%	n	%
Ailenizin aylık Gelir Durumu				
0-1500 TL	143	37,3	85	22,2
1500-3000 TL	156	40,7	184	48,0
3000 TL ve üzeri	84	21,9	114	29,8
Sizin Aylık Geliriniz				
0-400 TL	152	39,7	141	36,8
401-800 TL	123	32,1	142	37,1
800 TL ve Üzeri	108	28,2	100	26,1
Gelir Türü				
Burs	154	40,2	103	26,9
Kredi	229	59,8	280	73,1
Aile desteği	130	33,9	170	44,4
Diğer	253	66,1	213	55,6
Gelir Türü Diğer				
Çalışarak	21	72,4	10	100,0
Nafaka	2	6,9	0	0,0
Yetim Maaşı	4	13,7	0	0,0

Katılımcıların kendi gelir durumlarına bakıldığında, tek ebeveynli aileye sahip katılımcılardan 152'sinin (%39,7) aylık 0-400 TL arası, 123'ünün (%32,1) 401-800 TL arası ve 108'inin (%21,9) ise 800 TL ve üzeri gelire sahip olduğu görülmektedir. Tam aileye sahip katılımcı grubunda ise, katılımcıların 141'i (%36,8) aylık 0-400 TL arası gelire sahip iken 142'si (%37,1) 401-800 TL arası gelire ve 100'ü ise (%26,1) 800 TL üzeri gelire sahiptir.

Katılımcıların kendi gelirlerinin kaynakları değerlendirildiğinde, tek ebeveynli aileye sahip katılımcıların 130'unun (%33,9) ailesinden yardım aldığı, 229'unun (%59,8) kredi aldığı, 154'ünün (%40,2) burs aldığı ve 253'ünün (%66,1) ise diğer kaynaklardan yararlandığı anlaşılmaktadır. Tam aileye sahip katılımcıların ise 170'i (%44,4) ailesinden yardım almakta iken 280'i (%73,1) kredi almakta, 103'ü (%26,9) burs almakta ve 213'ü (%55,6) diğer kaynaklardan yararlanmaktadır.

Tek ebeveynli aileye sahip katılımcıların diğer olarak belirttikleri gelir kaynakları incelendiğinde, 21'inin (%72,4) çalıştığı, 4'ünün (%13,7) yetim maaşı ve 2'sinin ise (%6,9) nafaka aldığı görülmektedir. Diğer gelir kaynağını belirten tam aileye sahip katılımcıların ise tümü çalıştıklarını belirtmişlerdir.

Çizelge 3.6’da katılımcıların ailelerinin (anne ve babalarının) eğitim durumlarına ilişkin bilgiler yer almaktadır.

Çizelge 3.6. Katılımcıların Ailelerinin Eğitim Durumuna İlişkin Bilgiler.

	Tek Ebeveyn		Tam Aile	
	n	%	n	%
Anne Eğitim Durumu				
İlkokul Mezunu ve Altı	146	38,9	171	44,6
Ortaokul Mezunu	51	13,6	58	15,1
Lise Mezunu	108	28,8	111	29,0
Yüksekokul ve Üzeri	70	18,7	43	11,2
Baba Eğitim Durumu				
İlkokul Mezunu ve Altı	86	24,6	99	25,8
Ortaokul Mezunu	63	18,1	61	15,9
Lise Mezunu	99	28,4	144	37,6
Yüksekokul ve Üzeri	101	28,9	79	20,6

Tek ebeveynli aileye sahip katılımcıların 146’sının (%38,9) annesi ilkokul mezunu ve altı eğitim durumunda iken, 51’inin (%13,6) ortaokul mezunu, 108’inin (%28,8) lise mezunu ve 70’inin (%18,7) annesi ise yüksekokul ve üzeri seviyede eğitim almış durumdadır. Tam aileye sahip katılımcıların 171’inin (%44,6) annesi ilkokul mezunu ve altı eğitim durumunda iken, 58’inin (%15,1) ortaokul mezunu, 111’inin (%29,0) lise mezunu ve 43’ünün (%11,2) annesi ise yüksekokul ve üzeri seviyede eğitim almıştır.

Katılımcıların babalarının eğitim durumuna bakıldığında, tek ebeveynli aileye sahip katılımcıların 86’sının (%24,6) babası ilkokul mezunu ve altı eğitim durumunda iken 63’ünün (%18,1) ortaokul mezunu, 99’unun (%28,4) lise mezunu ve 101’inin (%28,9) babası ise yüksekokul ve üzeri seviyede eğitim almış durumda olduğu görülmektedir. Tam aileye sahip katılımcıların ise 99’unun (%25,8) babası ilkokul mezunu ve altı eğitim durumunda iken, 61’inin (%15,9) ortaokul mezunu, 144’ünün (%37,6) lise mezunu ve 79’unun ise (%20,6) ise yüksekokul ve üzeri seviyede eğitim almış olduğu anlaşılmaktadır.

Çizelge 3.7’de katılımcıların kardeş sayılarına ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

Çizelge 3.7. Katılımcıların Kardeşlerine İlişkin Bilgiler.

	Tek Ebeveyn		Tam Aile	
	n	%	n	%
Kardeş Sayısı				
Kardeş Yok	64	16,7	20	5,2
1 Kardeş	153	39,9	189	49,3
2 Kardeş	88	23,0	95	24,8
3 Kardeş	41	10,7	48	12,5
4 ya da Daha Fazla Kardeş	37	9,7	31	8,1

Çizelge 3.7 incelendiğinde tek ebeveynli aileye sahip katılımcıların 153'ünün (%39,9) 1 kardeşi, 88'inin (%23,0) 2 kardeşi, 41'inin (%10,7) 3 kardeşi, 37'sinin (%9,7) 4 ya da daha fazla kardeşi olduğu ve 64'ünün (%16,7) ise kardeşi olmadığı görülmektedir. Tam aileye sahip katılımcıların ise 189'unun (%49,3) 1 kardeşi, 95'inin (%24,8) 2 kardeşi, 48'inin (%12,5) 3 kardeşi, 31'inin (%8,1) 4 ya da daha fazla kardeşi bulunmaktayken ve 20'sinin (%5,2) ise kardeşi yoktur.

Tek ebeveynli aileye sahip katılımcıların tek ebeveynli aile olma nedenleri ve ne kadar süredir tek ebeveynli aileye sahip olduklarına ilişkin bilgiler Çizelge 3.8'de yer almaktadır.

Çizelge 3.8. Tek Ebeveynli Aileye Sahip Olma Nedenine İlişkin Bilgiler.

	n	%
Tek Ebeveynli Olma Nedeni		
Ebeveynlerin Boşanması/ Ayrı Yaşaması	205	53,5
Ebeveynlerden Birinin Vefat Etmiş Olması	139	36,3
Ebeveynlerden Birinin Cezaevinde Olması	2	0,5
Ebeveynlerin Hiç Evlenmemiş Olması	10	2,6
Evlat Edinilmiş Olmak	1	0,3
Ebeveynlerden Birinin Yurt Dışında Olması	26	6,8
Ne Kadar Süredir Tek Ebeveynli Aile Durumundasınız		
1-5 Yıl	126	32,9
6-12 Yıl	134	35,0
13 Yıl ve Üzeri	123	32,1

Çizelge 3.8 incelendiğinde tek ebeveynli aileye sahip katılımcıların 205'inin (%53,5) ebeveynlerinin boşanması ya da ayrı yaşaması, 139'unun (%36,3) ebeveynlerinden birinin vefat etmiş olması, 26'sının (%6,8) ebeveynlerinden birisinin yurt dışında ya da şehir dışında yaşaması, 10'unun (%2,6) ebeveynlerinin hiç evlenmemiş olması, 1'inin (%0,3) evlat edinilmiş olması ve 2'sinin (%0,5)

ebeveynlerinden birisinin cezaevinde olması nedeniyle tek ebeveynli oldukları görülmektedir.

Katılımcıların tek ebeveynli aileye sahip olma sürelerine bakıldığında ise 126'sının (%32,9) 0-5 yıldır, 134'ünün (%35,0) 6-12 yıldır ve 123'ünün (%32,1) ise 13 yıl ve üzeri süredir tek ebeveynli aileye sahip oldukları anlaşılmaktadır.

Çizelge 3.9'da tek ebeveynli aileye sahip katılımcıların beraber yaşamadıkları ebeveynleri ile görüşme durumlarına ve ebeveynleriyle ilişkilerini nasıl tanımladıklarına ilişkin bilgiler yer almaktadır.

Çizelge 3.9. Katılımcıların Beraber Yaşamadıkları Ebeveynleriyle Görüşme Durumuna ve Ebeveynleri ile İlişkilerini Nasıl Tanımladıklarına İlişkin Bilgiler.

	n	%
Beraber Yaşamadığınız Ebeveyninizle Görüşme Durumu		
Evet	219	57,2
Hayır	164	42,8
Beraber Yaşadığınız Ebeveyninizle İlişkinizi Nasıl Tanımlarsınız		
Çok iyi	236	61,6
İyi	100	26,1
Fena değil	39	10,2
Kötü	5	1,3
Çok kötü	3	0,8
Beraber Yaşamadığınız Ebeveyninizle İlişkinizi Nasıl Tanımlarsınız		
Çok iyi	89	26,1
İyi	68	19,9
Fena değil	69	20,2
Kötü	48	14,1
Çok kötü	67	19,6

Tek ebeveynli aileye sahip katılımcıların beraber yaşamadıkları ebeveynleri ile görüşme durumları incelendiğinde, katılımcıların 219'unun (%57,2) beraber yaşamadığı ebeveyni ile görüştüğü, 164'ünün (%42,8) ise görüşmediği görülmektedir.

Katılımcıların 236'sı (%61,6) beraber yaşadığı ebeveyni ile ilişkisinin çok iyi olduğunu düşünürken 100'ü (%26,1) iyi, 39'u (%10,2) fena değil, 5'i (%1,3) kötü ve 3'ü (%0,8) çok kötü olduğunu belirtmiştir.

Beraber yaşamadığı ebeveyni ile ilişkisini nasıl tanımladığına bakıldığında ise katılımcıların 89'u (%26,1) beraber yaşamadığı ebeveyni ile ilişkisini çok iyi 68'i (%19,9) iyi, 69'u (%20,2) fena değil, 48'i (%14,1) kötü, 67'si (%19,6) çok kötü olarak tanımlamaktadır.

3.1.2. Katılımcıların Aile Aidiyetlerinin Çeşitli Değişkenler Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular

Bu bölümde öncelikle çalışmanın temel amacına yönelik olarak tam aileye ve tek ebeveynli aileye sahip katılımcıların aile aidiyetlerinin karşılaştırılmasına ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Ardından iki katılımcı grubunun aile aidiyetleri cinsiyet, yaş, yaşanılan yer, ailelerinin yaşadığı yer, üniversite eğitime kadar aileleriyle birlikte yaşama durumu, devam edilen program ve fakülte, kaçınıcı sınıfa devam ettiği, üniversitede geçirilen süre, ailenin aylık geliri, kendi aylık geliri, anne eğitim durumu, baba eğitim durumu, anne mesleği, baba mesleği ve kardeş sayıları açısından karşılaştırmalı olarak sunulmuştur.

Çizelge 3.10’nda aile aidiyeti ölçeği ve alt boyutları bakımından aile türleri arasındaki farklılığın incelenmesine ilişkin veriler yer almaktadır.

Çizelge 3.10. Aile Aidiyeti Ölçeği ve Alt Boyutları Bakımından Aile Türleri Arasındaki Farklılığın İncelenmesi (Mann Whitney U).

		n	Medyan	Min.	Maks.	p
Aile Aidiyeti Alt Boyutu	Tek Ebeveynli	383	18,00	5,00	25,00	0,004**
	Tam Aile	383	19,00	6,00	25,00	
Kendilik Aidiyeti Alt Boyutu	Tek Ebeveynli	383	54,00	15,00	60,00	0,008**
	Tam Aile	383	56,00	19,00	60,00	
Aile Aidiyeti Ölçeği	Tek Ebeveynli	383	73,00	21,00	85,00	0,004**
	Tam Aile	383	74,00	29,00	85,00	

*: $p<0,05$ **: $p<0,01$ ***: $p<0,001$

Uygulanan Mann Whitney U testi sonucuna göre aile aidiyeti ölçeğinde ve kendilik aidiyeti ve aile aidiyeti alt boyutlarının ikisinde de puan medyanları bakımından aile türleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$). Buna göre tek ebeveynli ailelerin aile aidiyeti ve kendilik aidiyeti alt boyutları ve aile aidiyet ölçeği medyanı tam ailelerden anlamlı derecede daha düşüktür.

Çizelge 3.11’de aile aidiyeti ölçeği ve alt boyutları bakımından cinsiyetler arasındaki farklılığın incelenmesine ilişkin veriler yer almaktadır.

Aile aidiyet ölçeği ve alt boyutları bakımından cinsiyetler arasındaki farklılık çizelge 3.11’de incelendiğinde tek ebeveynli katılımcılarda aile aidiyeti alt boyutu puan medyanı, kendilik aidiyeti alt boyutu puan medyanı ve aile aidiyeti ölçeği puan

medyanı bakımından cinsiyetler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p>0,05$).

Tam aileye sahip katılımcılarda ise aile aidiyeti alt boyutu puan medyanı bakımından cinsiyetler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmadığı tespit edilirken ($p>0,05$), kendilik aidiyeti alt boyutu puan medyanı ve aile aidiyeti ölçeği puan medyanı bakımından cinsiyetler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($p<0,05$). Buna göre, tam aileye sahip kadın katılımcılarda kendilik aidiyeti alt boyutu ve aile aidiyet ölçeği puan medyanı tam aileye sahip erkek katılımcılardan anlamlı derecede daha yüksektir.

Çizelge 3.11. Aile Aidiyeti Ölçeği ve Alt Boyutları Bakımından Cinsiyetler Arasındaki Farklılığın İncelenmesi (Mann Whitney U).

			n	Medyan	Min.	Maks.	P
Tek Ebeveynli	Aile Aidiyeti Alt Boyutu	Erkek	168	18,00	7,00	25,00	0,639
		Kadın	215	19,00	5,00	25,00	
	Kendilik Aidiyeti Alt Boyutu	Erkek	168	52,50	15,00	60,00	0,057
		Kadın	215	55,00	16,00	60,00	
	Aile Aidiyeti Ölçeği	Erkek	168	71,00	25,00	85,00	0,135
		Kadın	215	73,00	21,00	85,00	
Tam Aile	Aile Aidiyeti Alt Boyutu	Erkek	165	19,00	6,00	25,00	0,947
		Kadın	218	19,00	7,00	25,00	
	Kendilik Aidiyeti Alt Boyutu	Erkek	165	54,00	23,00	60,00	0,001**
		Kadın	218	57,00	19,00	60,00	
	Aile Aidiyeti Ölçeği	Erkek	165	73,00	33,00	85,00	0,029*
		Kadın	218	75,00	29,00	85,00	

*: $p<0,05$ **: $p<0,01$ ***: $p<0,001$

Çizelge 3.12’de aile aidiyeti ölçeği ve alt boyutları bakımından yaş grupları arasındaki farklılığın incelenmesine ilişkin veriler yer almaktadır.

Çizelge 3.12’deki aile aidiyet ölçeği ve alt boyutları bakımından yaş grupları arasındaki farklılık incelendiğinde tek ebeveynli katılımcılarda ve tam aileye sahip katılımcılarda aile aidiyeti alt boyutu puan medyanı, kendilik aidiyeti alt boyutu puan medyanı ve aile aidiyeti ölçeği puan medyanı bakımından yaş grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$).

Çizelge 3.12. Aile Aidiyeti Ölçeği ve Alt Boyutları Bakımından Yaş Grupları Arasındaki Farklılığın İncelenmesi (Mann Whitney U).

			n	Medyan	Min.	Maks.	p
Tek Ebeveynli	Aile Aidiyeti	18-20	60	19,00	5,00	25,00	0,425
	Alt Boyutu	20 ve üzeri	323	18,00	5,00	25,00	
	Kendilik Aidiyeti	18-20	60	54,50	18,00	60,00	0,878
	Alt Boyutu	20 ve üzeri	323	54,00	15,00	60,00	
	Aile Aidiyeti Ölçeği	18-20	60	72,50	23,00	85,00	0,665
		20 ve üzeri	323	73,00	21,00	85,00	
Tam Aile	Aile Aidiyeti	18-20	61	19,00	7,00	25,00	0,293
	Alt Boyutu	20 ve üzeri	322	19,00	6,00	25,00	
	Kendilik Aidiyeti	18-20	61	56,00	30,00	60,00	0,860
	Alt Boyutu	20 ve üzeri	322	55,00	19,00	60,00	
	Aile Aidiyeti Ölçeği	18-20	61	75,00	41,00	85,00	0,850
		20 ve üzeri	322	74,00	29,00	85,00	

*: $p<0,05$ **: $p<0,01$ ***: $p<0,001$

Çizelge 3.13. Aile Aidiyeti Ölçeği ve Alt Boyutları Bakımından Yaşadıkları Yerler Arasındaki Farklılığın İncelenmesi (Kruskal Wallis).

			n	Medyan	Min.	Maks.	p	Fark
Tek Ebeveynli	Aile Aidiyeti	Yurt/Apart	164	19,00	5,00	25,00	0,228	-
	Alt Boyutu	Yalnız/Arkadaşlarımla	140	18,00	7,00	25,00		
		Ailemle	79	18,00	5,00	25,00		
	Kendilik Aidiyeti	Yurt/Apart	164	55,00	16,00	60,00	0,074	-
	Alt Boyutu	Yalnız/Arkadaşlarımla	140	52,00	15,00	60,00		
		Ailemle	79	54,00	18,00	60,00		
	Aile Aidiyeti Ölçeği	Yurt/Apart	164	74,00	21,00	85,00	0,100	-
		Yalnız/Arkadaşlarımla	140	71,00	25,00	85,00		
		Ailemle	79	72,00	23,00	85,00		
Tam Aile	Aile Aidiyeti	Yurt/Apart	158	19,00	7,00	25,00	0,342	-
	Alt Boyutu	Yalnız/Arkadaşlarımla	152	19,00	6,00	25,00		
		Ailemle	73	19,00	9,00	25,00		
	Kendilik Aidiyeti	Yurt/Apart	158	56,00	19,00	60,00	0,160	-
	Alt Boyutu	Yalnız/Arkadaşlarımla	152	55,00	27,00	60,00		
		Ailemle	73	56,00	23,00	60,00		
	Aile Aidiyeti Ölçeği	Yurt/Apart	158	74,00	29,00	85,00	0,857	-
		Yalnız/Arkadaşlarımla	152	75,00	33,00	85,00		
		Ailemle	73	74,00	39,00	85,00		

*: $p<0,05$ **: $p<0,01$ ***: $p<0,001$

Çizelge 3.13’de aile aidiyeti ölçeği ve alt boyutları bakımından yaşadıkları yerler arasındaki farklılığın incelenmesine ilişkin veriler yer almaktadır.

Katılımcıların aile aidiyeti ölçeği ve alt boyutları bakımından yaşadıkları yerler arasındaki farklılık incelendiğinde, tek ebeveynli katılımcılarda ve tam aileye sahip katılımcılarda aile aidiyeti alt boyutu puan medyanı, kendilik aidiyeti alt boyutu puan medyanı ve aile aidiyeti ölçeği puan medyanı bakımından yaşadıkları yerler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$).

Çizelge 3.14’de aile aidiyeti ölçeği ve alt boyutları bakımından ailelerin yaşadıkları yerler arasındaki farklılığın incelenmesine ilişkin veriler yer almaktadır.

Çizelge 3.14. Aile Aidiyeti Ölçeği ve Alt Boyutları Bakımından Ailelerin Yaşadıkları Yerler Arasındaki Farklılığın İncelenmesi (Mann Whitney U).

			n	Medyan	Min.	Maks.	p
Tek Ebeveynli	Aile Aidiyeti	Köy/Kasaba	39	18,00	7,00	25,00	0,669
	Alt Boyutu	Şehir/Büyükşehir	344	18,50	5,00	25,00	
	Kendilik Aidiyeti	Köy/Kasaba	39	55,00	29,00	60,00	0,821
	Alt Boyutu	Şehir/Büyükşehir	344	54,00	15,00	60,00	
	Aile Aidiyeti Ölçeği	Köy/Kasaba	39	72,00	43,00	85,00	0,762
		Şehir/Büyükşehir	344	73,00	21,00	85,00	
Tam Aile	Aile Aidiyeti	Köy/Kasaba	49	19,00	6,00	25,00	0,173
	Alt Boyutu	Şehir/Büyükşehir	334	19,00	9,00	25,00	
	Kendilik Aidiyeti	Köy/Kasaba	49	52,00	27,00	60,00	0,008**
	Alt Boyutu	Şehir/Büyükşehir	334	56,00	19,00	60,00	
	Aile Aidiyeti Ölçeği	Köy/Kasaba	49	70,00	33,00	85,00	0,021*
		Şehir/Büyükşehir	334	75,00	29,00	85,00	

*: $p<0,05$ **: $p<0,01$ ***: $p<0,001$

Çizelge 3.14’de Aile Aidiyeti Ölçeği ve alt boyutları bakımından ailelerin yaşadıkları yerler arasındaki farklılık incelenmiştir. Uygulanan Mann Whitney U testi sonucunda, tek ebeveynli katılımcılarda aile aidiyeti alt boyutu puan medyanı, kendilik aidiyeti alt boyutu puan medyanı ve aile aidiyeti ölçeği puan medyanı

bakımından ailelerin yaşadığı yerler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p>0,05$).

Tam aileye sahip katılımcılarda ise, aile aidiyeti alt boyutu puan medyanı bakımından ailelerin yaşadığı yerler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamakta ($p>0,05$) iken kendilik aidiyeti alt boyutu puan medyanı ve aile aidiyeti ölçeği puan medyanı bakımından ailelerin yaşadığı yerler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$). Bu sonuca göre; tam aileye sahip katılımcılarda köy/kasabada yaşayanların kendilik aidiyeti alt boyutu puan medyanı ve aile aidiyeti ölçeği puan medyanı şehir/büyükşehirde yaşayanlardan anlamlı derecede daha düşüktür.

Çizelge 3.15'te Aile Aidiyeti Ölçeği ve alt boyutları bakımından üniversite eğitimine kadar ailesi ile yaşama durumu arasındaki farklılığın incelenmesine ilişkin veriler yer almaktadır.

Çizelge 3.15. Aile Aidiyeti Ölçeği ve Alt Boyutları Bakımından Üniversiteye Kadar Ailesiyle Yaşam Durumu Arasındaki Farklılığın İncelenmesi (Mann Whitney U).

			n	Medyan	Min.	Maks.	P
Tek Ebeveynli	Aile Aidiyeti Alt Boyutu	Evet	345	19,00	5,00	25,00	0,337
		Hayır	38	18,00	7,00	25,00	
	Kendilik Aidiyeti Alt Boyutu	Evet	345	54,00	16,00	60,00	0,142
		Hayır	38	50,50	15,00	60,00	
	Aile Aidiyeti Ölçeği	Evet	345	73,00	21,00	85,00	0,136
		Hayır	38	69,00	25,00	83,00	
Tam Aile	Aile Aidiyeti Alt Boyutu	Evet	344	19,00	6,00	25,00	0,256
		Hayır	39	19,00	7,00	24,00	
	Kendilik Aidiyeti Alt Boyutu	Evet	344	56,00	23,00	60,00	0,764
		Hayır	39	55,00	19,00	60,00	
	Aile Aidiyeti Ölçeği	Evet	344	74,50	33,00	85,00	0,676
		Hayır	39	74,00	29,00	84,00	

*: $p<0,05$ **: $p<0,01$ ***: $p<0,001$

Çizelge 3.15'teki Aile Aidiyeti Ölçeği ve alt boyutları bakımından üniversite eğitimine kadar ailesi ile yaşama durumu arasındaki farklılık incelendiğinde, uygulanan Mann Whitney U testi sonucunda, tek ebeveynli katılımcılarda ve tam aileye sahip katılımcılarda aile aidiyeti alt boyutu puan medyanı, kendilik aidiyeti alt

boyutu puan medyanı ve aile aidiyeti ölçeği puan medyanı bakımından üniversite eğitime kadar ailesi ile yaşama durumu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($p>0,05$).

Çizelge 3.16. Aile Aidiyeti Ölçeği ve Alt Boyutları Bakımından Devam Edilen Programlar Arasındaki Farklılığın İncelenmesi (Mann Whitney U).

			n	Medyan	Min.	Maks.	p
Tek Ebeveynli	Aile Aidiyeti	Önlisans	33	18,00	5,00	25,00	0,411
	Alt Boyutu	Lisans	350	19,00	5,00	25,00	
	Kendilik Aidiyeti	Önlisans	33	55,00	18,00	60,00	0,788
	Alt Boyutu	Lisans	350	54,00	15,00	60,00	
	Aile Aidiyeti	Önlisans	33	71,00	23,00	85,00	0,916
	Ölçeği	Lisans	350	73,00	21,00	85,00	
Tam Aile	Aile Aidiyeti	Önlisans	33	18,00	9,00	25,00	0,024*
	Alt Boyutu	Lisans	350	19,00	6,00	25,00	
	Kendilik Aidiyeti	Önlisans	33	52,00	41,00	60,00	0,178
	Alt Boyutu	Lisans	350	56,00	19,00	60,00	
	Aile Aidiyeti	Önlisans	33	70,00	53,00	85,00	0,054
	Ölçeği	Lisans	350	75,00	29,00	85,00	

*: $p<0,05$ **: $p<0,01$ ***: $p<0,001$

Çizelge 3.16'daki Aile Aidiyeti Ölçeği ve alt boyutları bakımından devam edilen programlar arasındaki farklılık incelendiğinde; tek ebeveynli katılımcılarda aile aidiyeti alt boyutu puan medyanı, kendilik aidiyeti alt boyutu puan medyanı ve aile aidiyeti ölçeği puan medyanı bakımından devam ettiği programlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p>0,05$).

Tam aileye sahip katılımcılarda aile aidiyeti alt boyutu puan medyanı bakımından devam ettiği programlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$). Buna göre önlisans programına devam eden kişilerin aile aidiyeti alt boyutu puan medyanı lisansa devam edenlerin medyanından anlamlı derecede daha düşüktür.

Tam aileye sahip kişilerde kendilik aidiyeti alt boyutu puan medyanı ve aile aidiyeti ölçeği puan medyanı ve devam ettiği programlar arasında ise istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$).

Çizelge 3.17. Aile Aidiyeti Ölçeği ve Alt Boyutları Bakımından Fakülteler Arasındaki Farklılığın İncelenmesi (Kruskal Wallis).

			n	Medyan	Min.	Maks.	p	Fark
Tek Ebeveynli	Aile Aidiyeti Alt Boyutu	Eğitim	65	18,00	10,00	25,00	0,827	-
		Fen Edebiyat	99	18,00	5,00	25,00		
		İİBF	77	19,00	7,00	25,00		
		İlahiyat/İletişim Bilimleri	21	17,00	14,00	25,00		
		Mühendislik	63	19,00	7,00	25,00		
		MYO	58	18,00	5,00	25,00		
	Kendilik Aidiyeti Alt Boyutu	Eğitim	65	56,00	15,00	60,00	0,218	-
		Fen Edebiyat	99	54,00	16,00	60,00		
		İİBF	77	55,00	24,00	60,00		
		İlahiyat/İletişim Bilimleri	21	48,00	24,00	60,00		
		Mühendislik	63	54,00	26,00	60,00		
		MYO	58	55,00	18,00	60,00		
	Aile Aidiyeti Ölçeği	Eğitim	65	74,00	25,00	85,00	0,323	-
		Fen Edebiyat	99	72,00	21,00	85,00		
		İİBF	77	74,00	35,00	85,00		
		İlahiyat/İletişim Bilimleri	21	66,00	38,00	85,00		
		Mühendislik	63	73,00	36,00	85,00		
		MYO	58	72,00	23,00	85,00		
Tam Aile	Aile Aidiyeti Alt Boyutu	Eğitim	66	19,00	10,00	24,00	0,692	-
		Fen Edebiyat	95	19,00	10,00	25,00		
		İİBF	75	19,00	9,00	25,00		
		İlahiyat/İletişim Bilimleri	24	18,50	10,00	24,00		
		Mühendislik	67	20,00	6,00	25,00		
		MYO	56	19,00	7,00	25,00		
	Kendilik Aidiyeti Alt Boyutu	Eğitim	66	55,00	19,00	60,00	0,085	-
		Fen Edebiyat	95	57,00	23,00	60,00		
		İİBF	75	56,00	28,00	60,00		
		İlahiyat/İletişim Bilimleri	24	50,50	33,00	60,00		
		Mühendislik	67	56,00	23,00	60,00		
		MYO	56	54,00	34,00	60,00		
	Aile Aidiyeti Ölçeği	Eğitim	66	74,00	29,00	84,00	0,193	-
		Fen Edebiyat	95	76,00	39,00	85,00		
		İİBF	75	75,00	37,00	85,00		
		İlahiyat/İletişim Bilimleri	24	69,00	43,00	84,00		
		Mühendislik	67	75,00	33,00	85,00		
		MYO	56	73,00	41,00	85,00		

*: $p < 0,05$ **: $p < 0,01$ ***: $p < 0,001$

Çizelge 3.17'deki Aile Aidiyeti Ölçeği ve alt boyutları bakımından fakülteler arasındaki farklılık incelendiğinde, uygulanan Kruskal Wallis testi sonucunda, tek ebeveynli katılımcılarda ve tam aileye sahip katılımcılarda aile aidiyeti alt boyutu puan medyanı, kendilik aidiyeti alt boyutu puan medyanı ve aile aidiyeti ölçeği puan medyanı bakımından fakülteler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($p>0,05$).

Çizelge 3.18'de katılımcıların aile aidiyet ölçeği ve alt boyutları bakımından eğitim gördükleri sınıflar arasındaki farklılığa ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Çizelge 3.18. Aile Aidiyeti Ölçeği ve Alt Boyutları Bakımından Sınıflar Arasındaki Farklılığın İncelenmesi (Kruskal Wallis).

			n	Medyan	Min.	Maks.	p	Fark
Tek Ebeveynli	Aile Aidiyeti Alt Boyutu	1. sınıf	95	19,00	5,00	25,00	0,886	-
		2. sınıf	121	18,00	7,00	25,00		
		3. sınıf	107	18,00	5,00	25,00		
		4. sınıf	60	19,00	8,00	25,00		
	Kendilik Aidiyeti Alt Boyutu	1. sınıf	95	54,00	18,00	60,00	0,171	-
		2. sınıf	121	54,00	15,00	60,00		
		3. sınıf	107	54,00	16,00	60,00		
		4. sınıf	60	56,00	30,00	60,00		
	Aile Aidiyeti Ölçeği	1. sınıf	95	72,00	23,00	85,00	0,423	-
		2. sınıf	121	72,00	25,00	85,00		
		3. sınıf	107	72,00	21,00	85,00		
		4. sınıf	60	74,50	38,00	85,00		
Tam Aile	Aile Aidiyeti Alt Boyutu	1. sınıf	102	19,00	7,00	25,00	0,110	-
		2. sınıf	106	19,00	6,00	25,00		
		3. sınıf	125	19,00	10,00	25,00		
		4. sınıf	50	20,00	9,00	25,00		
	Kendilik Aidiyeti Alt Boyutu	1. sınıf	102	55,00	19,00	60,00	0,573	-
		2. sınıf	106	55,00	23,00	60,00		
		3. sınıf	125	56,00	30,00	60,00		
		4. sınıf	50	56,50	28,00	60,00		
	Aile Aidiyeti Ölçeği	1. sınıf	102	73,00	29,00	85,00	0,230	-
		2. sınıf	106	74,00	33,00	85,00		
		3. sınıf	125	75,00	43,00	85,00		
		4. sınıf	50	77,50	37,00	84,00		

*: $p<0,05$ **: $p<0,01$ ***: $p<0,001$

Çizelge 3.18'deki Aile Aidiyeti Ölçeği ve alt boyutları bakımından sınıflar arasındaki farklılık incelendiğinde, yapılan analiz sonucunda, tek ebeveynli katılımcılarda ve tam aileye sahip katılımcılarda aile aidiyeti alt boyutu puan

medyanı, kendilik aidiyeti alt boyutu puan medyanı ve aile aidiyeti ölçeği puan medyanı bakımından sınıflar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p>0,05$).

Çizelge 3.19. Aile Aidiyeti Ölçeği ve Alt Boyutları Bakımından Üniversitedeki Toplam Yıl Arasındaki Farklılığın İncelenmesi (Kruskal Wallis).

			n	Medyan	Min.	Maks.	p	Fark
Tek Ebeveynli	Aile Aidiyeti Alt Boyutu	1	69	19,00	5,00	25,00	0,807	-
		2	91	18,00	7,00	25,00		
		3	106	18,00	5,00	25,00		
		4	75	20,00	8,00	25,00		
		5 ve daha fazla	42	18,00	8,00	25,00		
	Kendilik Aidiyeti Alt Boyutu	1	69	55,00	18,00	60,00	0,708	-
		2	91	54,00	15,00	60,00		
		3	106	52,50	16,00	60,00		
		4	75	54,00	24,00	60,00		
		5 ve daha fazla	42	56,00	19,00	60,00		
	Aile Aidiyeti Ölçeği	1	69	73,00	23,00	85,00	0,718	-
		2	91	72,00	25,00	85,00		
		3	106	72,00	21,00	85,00		
		4	75	74,00	38,00	84,00		
		5 ve daha fazla	42	73,50	30,00	85,00		
Tam Aile	Aile Aidiyeti Alt Boyutu	1	65	19,00	7,00	25,00	0,071	-
		2	87	19,00	6,00	25,00		
		3	131	19,00	10,00	25,00		
		4	71	20,00	9,00	25,00		
		5 ve daha fazla	29	21,00	13,00	25,00		
	Kendilik Aidiyeti Alt Boyutu	1	65	56,00	34,00	60,00	0,205	-
		2	87	54,00	27,00	60,00		
		3	131	55,00	19,00	60,00		
		4	71	56,00	28,00	60,00		
		5 ve daha fazla	29	53,00	37,00	60,00		
	Aile Aidiyeti Ölçeği	1	65	73,00	41,00	85,00	0,173	-
		2	87	74,00	33,00	83,00		
		3	131	75,00	29,00	85,00		
		4	71	76,00	37,00	85,00		
		5 ve daha fazla	29	72,00	50,00	84,00		

*: $p<0,05$ **: $p<0,01$ ***: $p<0,001$

Çizelge 3.19'daki Aile Aidiyeti Ölçeği ve alt boyutları bakımından üniversitedeki toplam yıl arasındaki farklılığa bakıldığında, tek ebeveynli katılımcılarda ve tam aileye sahip katılımcılarda aile aidiyeti alt boyutu puan medyanı, kendilik aidiyeti alt boyutu puan medyanı ve aile aidiyeti ölçeği puan medyanı bakımından üniversitedeki toplam yılı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$).

Çizelge 3.20'de aile aidiyeti ölçeği ve alt boyutları bakımından ailenin aylık gelirleri arasındaki farklılığın incelenmesine ilişkin veriler yer almaktadır.

Çizelge 3.20. Aile Aidiyeti Ölçeği ve Alt Boyutları Bakımından Ailenin Aylık Gelirleri Arasındaki Farklılığın İncelenmesi (Kruskal Wallis).

			n	Medyan	Min.	Maks.	p	Fark
Tek Ebeveynli	Aile Aidiyeti Alt Boyutu	0-1500 TL	143	18,00	5,00	25,00	0,120	-
		1500-3000 TL	156	18,00	7,00	25,00		
		3000 TL ve üzeri	84	20,00	5,00	25,00		
	Kendilik Aidiyeti Alt Boyutu	0-1500 TL	143	54,00	18,00	60,00	0,503	-
		1500-3000 TL	156	54,00	15,00	60,00		
		3000 TL ve üzeri	84	55,50	16,00	60,00		
	Aile Aidiyeti Ölçeği	0-1500 TL	143	72,00	23,00	85,00	0,551	-
		1500-3000 TL	156	72,00	25,00	85,00		
		3000 TL ve üzeri	84	74,50	21,00	85,00		
Tam Aile	Aile Aidiyeti Alt Boyutu	0-1500 TL	85	19,00	7,00	25,00	0,218	-
		1500-3000 TL	184	19,00	9,00	25,00		
		3000 TL ve üzeri	114	20,00	6,00	25,00		
	Kendilik Aidiyeti Alt Boyutu	0-1500 TL	85	55,00	23,00	60,00	0,501	-
		1500-3000 TL	184	55,00	19,00	60,00		
		3000 TL ve üzeri	114	56,00	27,00	60,00		
	Aile Aidiyeti Ölçeği	0-1500 TL	85	74,00	39,00	85,00	0,353	-
		1500-3000 TL	184	75,00	29,00	85,00		
		3000 TL ve üzeri	114	75,00	33,00	85,00		

*: $p<0,05$ **: $p<0,01$ ***: $p<0,001$

Aile Aidiyeti Ölçeği ve alt boyutları bakımından ailenin aylık gelirleri arasındaki farklılığın incelenmesi sonucunda, tek ebeveynli katılımcılarda ve tam aileye sahip katılımcılarda aile aidiyeti alt boyutu puan medyanı, kendilik aidiyeti alt boyutu puan medyanı ve aile aidiyeti ölçeği puan medyanı bakımından ailenin aylık gelirleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p>0,05$).

Çizelge 3.21. Aile Aidiyeti Ölçeği ve Alt Boyutları Bakımından Aylık Gelirler Arasındaki Farklılığın İncelenmesi (Kruskal Wallis).

			n	Medyan	Min.	Maks.	p	Fark
Tek Ebeveynli	Aile	0-400 TL	152	18,50	5,00	25,00	0,655	-
	Aidiyeti	401-800 TL	123	18,00	7,00	25,00		
	Alt Boyutu	800 TL ve Üzeri	108	19,00	5,00	25,00		
	Kendilik	0-400 TL	152	55,00	18,00	60,00	0,441	-
	Aidiyeti	401-800 TL	123	55,00	15,00	60,00		
	Alt Boyutu	800 TL ve Üzeri	108	52,50	16,00	60,00		
	Aile	0-400 TL	152	73,00	23,00	85,00	0,665	-
	Aidiyeti	401-800 TL	123	74,00	25,00	85,00		
	Ölçeği	800 TL ve Üzeri	108	72,00	21,00	85,00		
Tam Aile	Aile	0-400 TL	141	19,00	7,00	25,00	0,184	-
	Aidiyeti	401-800 TL	142	19,00	9,00	25,00		
	Alt Boyutu	800 TL ve Üzeri	100	20,00	6,00	25,00		
	Kendilik	0-400 TL	141	56,00	23,00	60,00	0,374	-
	Aidiyeti	401-800 TL	142	55,00	23,00	60,00		
	Alt Boyutu	800 TL ve Üzeri	100	56,00	19,00	60,00		
	Aile	0-400 TL	141	75,00	39,00	85,00	0,280	-
	Aidiyeti	401-800 TL	142	73,50	34,00	85,00		
	Ölçeği	800 TL ve Üzeri	100	75,00	29,00	85,00		

*: $p<0,05$ **: $p<0,01$ ***: $p<0,001$

Çizelge 3.21’de Aile Aidiyeti Ölçeği ve alt boyutları bakımından aylık gelirler arasındaki farklılık incelenmiştir. Analiz sonucunda, tek ebeveynli katılımcılarda ve tam aileye sahip katılımcılarda aile aidiyeti alt boyutu puan medyanı, kendilik aidiyeti alt boyutu puan medyanı ve aile aidiyeti ölçeği puan medyanı bakımından katılımcıların aylık gelirleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$).

Çizelge 3.22’de aile aidiyeti ölçeği ve alt boyutları açısından katılımcıların anne eğitim durumları arasındaki farklılığa ilişkin bulgular yer almaktadır.

Aile Aidiyeti Ölçeği ve alt boyutları bakımından anne eğitim durumları arasındaki farklılığın incelenmesi sonucunda, tek ebeveynli katılımcılarda ve tam aileye sahip katılımcılarda aile aidiyeti alt boyutu puan medyanı, kendilik aidiyeti alt boyutu puan medyanı ve aile aidiyeti ölçeği puan medyanı bakımından katılımcıların anne eğitim durumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($p>0,05$).

Çizelge 3.22. Aile Aidiyeti Ölçeği ve Alt Boyutları Bakımından Anne Eğitim Durumları Arasındaki Farklılığın İncelenmesi (Kruskal Wallis).

			n	Medyan	Min.	Maks.	p	Fark
Tek Ebeveynli	Aile Aidiyeti Alt Boyutu	İlkokul ve altı	146	18,00	5,00	25,00	0,977	-
		Ortaokul	51	18,00	10,00	25,00		
		Lise	108	19,00	7,00	25,00		
		Yüksekokul ve üstü	70	19,00	11,00	25,00		
	Kendilik Aidiyeti Alt Boyutu	İlkokul ve altı	146	54,50	16,00	60,00	0,702	-
		Ortaokul	51	55,00	15,00	60,00		
		Lise	108	53,00	22,00	60,00		
		Yüksekokul ve üstü	70	55,00	24,00	60,00		
	Aile Aidiyeti Ölçeği	İlkokul ve altı	146	72,00	21,00	85,00	0,847	-
		Ortaokul	51	73,00	25,00	85,00		
		Lise	108	72,00	35,00	85,00		
		Yüksekokul ve üstü	70	73,00	35,00	85,00		
Tam Aile	Aile Aidiyeti Alt Boyutu	İlkokul ve altı	171	19,00	7,00	25,00	0,609	-
		Ortaokul	58	19,00	10,00	25,00		
		Lise	111	19,00	6,00	25,00		
		Yüksekokul ve üstü	43	19,00	10,00	25,00		
	Kendilik Aidiyeti Alt Boyutu	İlkokul ve altı	171	55,00	23,00	60,00	0,486	-
		Ortaokul	58	56,00	19,00	60,00		
		Lise	111	56,00	27,00	60,00		
		Yüksekokul ve üstü	43	56,00	35,00	60,00		
	Aile Aidiyeti Ölçeği	İlkokul ve altı	171	74,00	34,00	85,00	0,483	-
		Ortaokul	58	75,00	29,00	85,00		
		Lise	111	75,00	33,00	85,00		
		Yüksekokul ve üstü	43	74,00	48,00	84,00		

*: $p<0,05$ **: $p<0,01$ ***: $p<0,001$

Çizelge 3.23’de katılımcıların aile aidiyeti ölçeği ve alt boyutları açısından baba eğitim durumları arasındaki farklılığın incelenmesine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Aile Aidiyeti Ölçeği ve alt boyutları bakımından baba eğitim durumları arasındaki farklılığın incelenmesi sonucunda, tek ebeveyne sahip katılımcılarda aile aidiyeti alt boyutu puan medyanı, kendilik aidiyeti alt boyutu puan medyanı ve aile aidiyeti ölçeği puan medyanı bakımından baba eğitim durumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$).

Tam aileye sahip katılımcılarda ise, kendilik aidiyeti alt boyutu puan medyanı ve aile aidiyeti ölçeği puan medyanı bakımından baba eğitim durumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamakta ($p>0,05$) iken aile aidiyeti alt

boyutu puan medyanı bakımından baba eğitim durumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$).

Buna göre babanın eğitim durumunun ortaokul olduğu katılımcıların aile aidiyeti alt boyutu puan medyanı babanın eğitim durumunun lise olduğu ailelerin medyanından anlamlı derecede daha düşüktür.

Çizelge 3.23. Aile Aidiyeti Ölçeği ve Alt Boyutları Bakımından Baba Eğitim Durumları Arasındaki Farklılığın İncelenmesi (Kruskal Wallis).

			n	Medyan	Min.	Maks.	p	Fark
Tek Ebeveynli	Aile Aidiyeti	İlkokul ve altı	86	19,00	5,00	25,00	0,987	-
		Ortaokul	63	18,00	5,00	25,00		
		Lise	99	18,00	7,00	25,00		
	Boyutu	Yüksekokul ve üstü	101	19,00	8,00	25,00		
	Kendilik Aidiyeti	İlkokul ve altı	86	55,50	16,00	60,00	0,788	-
		Ortaokul	63	54,00	15,00	60,00		
		Lise	99	54,00	29,00	60,00		
	Boyutu	Yüksekokul ve üstü	101	54,00	22,00	60,00		
	Aile Aidiyeti Ölçeği	İlkokul ve altı	86	74,00	21,00	85,00	0,924	-
		Ortaokul	63	71,00	23,00	85,00		
		Lise	99	72,00	42,00	85,00		
		Yüksekokul ve üstü	101	72,00	35,00	85,00		
Tam Aile	Aile Aidiyeti	İlkokul ve altı	99	19,00	7,00	25,00	0,011*	2-3
		Ortaokul	61	19,00	10,00	25,00		
		Lise	144	20,00	6,00	25,00		
	Boyutu	Yüksekokul ve üstü	79	19,00	13,00	25,00		
	Kendilik Aidiyeti	İlkokul ve altı	99	55,00	23,00	60,00	0,638	
		Ortaokul	61	55,00	19,00	60,00		
		Lise	144	56,00	27,00	60,00		
	Boyutu	Yüksekokul ve üstü	79	56,00	41,00	60,00		
	Aile Aidiyeti Ölçeği	İlkokul ve altı	99	74,00	34,00	85,00	0,209	
		Ortaokul	61	73,00	29,00	85,00		
		Lise	144	76,00	33,00	85,00		
		Yüksekokul ve üstü	79	75,00	57,00	85,00		

*: $p<0,05$ **: $p<0,01$ ***: $p<0,001$

Çizelge 3.24'te katılımcıların aile aidiyeti ölçeği ve alt boyutları açısından anne meslekleri arasındaki farklılığın incelenmesine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Çizelge 3.24'teki Aile Aidiyeti Ölçeği ve alt boyutları bakımından anne meslekleri arasındaki farklılık incelendiğinde, tek ebeveynli katılımcılarda ve tam aileye sahip katılımcılarda aile aidiyeti alt boyutu puan medyanı, kendilik aidiyeti alt boyutu puan medyanı ve aile aidiyeti ölçeği puan medyanı bakımından katılımcıların

anne meslekleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$).

Çizelge 3.24. Aile Aidiyeti Ölçeği ve Alt Boyutları Bakımından Anne Meslekleri Arasındaki Farklılığın İncelenmesi (Kruskal Wallis).

			n	Medyan	Min.	Maks.	p	Fark
Tek Ebeveynli	Aile Aidiyeti Alt Boyutu	Ev Hanımı	212	18,00	5,00	25,00	0,234	-
		Emekli	30	20,00	13,00	25,00		
		Memur	58	18,00	7,00	25,00		
		İşçi	49	19,00	7,00	25,00		
		Serbest Meslek/Esnaf	26	19,00	8,00	25,00		
	Kendilik Aidiyeti Alt Boyutu	Ev Hanımı	212	54,50	15,00	60,00	0,712	-
		Emekli	30	55,00	22,00	60,00		
		Memur	58	52,00	24,00	60,00		
		İşçi	49	55,00	31,00	60,00		
		Serbest Meslek/Esnaf	26	53,00	31,00	60,00		
	Aile Aidiyeti Ölçeği	Ev Hanımı	212	73,00	21,00	85,00	0,553	-
		Emekli	30	73,00	35,00	85,00		
		Memur	58	69,50	35,00	85,00		
		İşçi	49	74,00	43,00	84,00		
		Serbest Meslek/Esnaf	26	74,00	47,00	85,00		
Tam Aile	Aile Aidiyeti Alt Boyutu	Ev Hanımı	298	19,00	6,00	25,00	0,226	-
		Emekli	19	20,00	16,00	25,00		
		Memur	29	18,00	10,00	25,00		
		İşçi	24	18,00	13,00	25,00		
		Serbest Meslek/Esnaf	13	20,00	12,00	23,00		
	Kendilik Aidiyeti Alt Boyutu	Ev Hanımı	298	56,00	19,00	60,00	0,607	-
		Emekli	19	56,00	46,00	60,00		
		Memur	29	55,00	23,00	60,00		
		İşçi	24	55,50	37,00	60,00		
		Serbest Meslek/Esnaf	13	54,00	35,00	60,00		
	Aile Aidiyeti Ölçeği	Ev Hanımı	298	75,00	29,00	85,00	0,432	-
		Emekli	19	76,00	64,00	85,00		
		Memur	29	74,00	34,00	85,00		
		İşçi	24	73,00	50,00	84,00		
		Serbest Meslek/Esnaf	13	74,00	55,00	82,00		

*: $p<0,05$ **: $p<0,01$ ***: $p<0,001$

Çizelge 3.25'te katılımcıların aile aidiyeti ölçeği ve alt boyutları açısından baba meslekleri arasındaki farklılığın incelenmesine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Çizelge 3.25. Aile Aidiyeti Ölçeği ve Alt Boyutları Bakımından Baba Meslekleri Arasındaki Farklılığın İncelenmesi (Kruskal Wallis).

			n	Medyan	Min.	Maks.	p	Fark
Tek Ebeveynli	Aile Aidiyeti Alt Boyutu	Emekli	81	18,00	5,00	25,00	0,820	-
		Memur	71	19,00	8,00	25,00		
		İşçi	93	18,00	7,00	25,00		
		Serbest Meslek/Esnaf	104	19,00	5,00	25,00		
	Kendilik Aidiyeti Alt Boyutu	Emekli	81	54,00	18,00	60,00	0,686	-
		Memur	71	55,00	15,00	60,00		
		İşçi	93	54,00	19,00	60,00		
		Serbest Meslek/Esnaf	104	53,50	16,00	60,00		
	Aile Aidiyeti Ölçeği	Emekli	81	72,00	23,00	85,00	0,783	-
		Memur	71	74,00	25,00	85,00		
		İşçi	93	72,00	30,00	85,00		
		Serbest Meslek/Esnaf	104	72,00	21,00	85,00		
Tam Aile	Aile Aidiyeti Alt Boyutu	Emekli	113	20,00	13,00	25,00	0,334	-
		Memur	58	19,00	9,00	25,00		
		İşçi	121	19,00	6,00	25,00		
		Serbest Meslek/Esnaf	91	19,00	12,00	25,00		
	Kendilik Aidiyeti Alt Boyutu	Emekli	113	57,00	23,00	60,00	0,533	-
		Memur	58	55,00	19,00	60,00		
		İşçi	121	55,00	23,00	60,00		
		Serbest Meslek/Esnaf	91	56,00	30,00	60,00		
	Aile Aidiyeti Ölçeği	Emekli	113	75,00	39,00	85,00	0,550	-
		Memur	58	74,50	29,00	85,00		
		İşçi	121	74,00	33,00	85,00		
		Serbest Meslek/Esnaf	91	74,00	44,00	85,00		

*: $p<0,05$ **: $p<0,01$ ***: $p<0,001$

Çizelge 3.25'teki Aile Aidiyeti Ölçeği ve alt boyutları bakımından baba meslekleri arasındaki farklılık incelendiğinde, tek ebeveynli katılımcılarda ve tam aileye sahip katılımcılarda aile aidiyeti alt boyutu puan medyanı, kendilik aidiyeti alt boyutu puan medyanı ve aile aidiyeti ölçeği puan medyanı bakımından katılımcıların baba meslekleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$).

Çizelge 3.26’da katılımcıların aile aidiyeti ölçeği ve alt boyutları açısından kardeş sayıları arasındaki farklılığın incelenmesine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Çizelge 3.26. Aile Aidiyeti Ölçeği ve Alt Boyutları Bakımından Kardeş Sayıları Arasındaki Farklılığın İncelenmesi (Kruskal Wallis).

			n	Medyan	Min.	Maks.	p	Fark
Tek Ebeveynli	Aile Aidiyeti Alt Boyutu	Kardeş Yok	64	19,00	7,00	25,00	0,009**	1-4
		1	153	19,00	5,00	25,00		
		2	88	19,00	5,00	25,00		
		3	41	17,00	11,00	25,00		
		4 ve daha fazla	37	16,00	7,00	25,00		
	Kendilik Aidiyeti Alt Boyutu	Kardeş Yok	64	55,00	22,00	60,00	0,070	
		1	153	55,00	16,00	60,00		
		2	88	54,00	15,00	60,00		
		3	41	50,00	30,00	60,00		
		4 ve daha fazla	37	48,00	26,00	60,00		
	Aile Aidiyeti Ölçeği	Kardeş Yok	64	73,00	35,00	85,00	0,023*	2-4
		1	153	73,00	21,00	85,00		
		2	88	74,00	23,00	85,00		
		3	41	68,00	42,00	84,00		
		4 ve daha fazla	37	66,00	36,00	85,00		
Tam Aile	Aile Aidiyeti Alt Boyutu	Kardeş Yok	20	20,00	16,00	25,00	0,004**	5-1,2
		1	189	20,00	7,00	25,00		
		2	95	19,00	6,00	25,00		
		3	48	19,00	10,00	25,00		
		4 ve daha fazla	31	18,00	12,00	24,00		
	Kendilik Aidiyeti Alt Boyutu	Kardeş Yok	20	59,50	43,00	60,00	0,004**	5-1,2
		1	189	57,00	33,00	60,00		
		2	95	55,00	27,00	60,00		
		3	48	55,00	19,00	60,00		
		4 ve daha fazla	31	52,00	41,00	60,00		
	Aile Aidiyeti Ölçeği	Kardeş Yok	20	79,50	60,00	85,00	0,001**	5-1,2
		1	189	76,00	41,00	85,00		
		2	95	73,00	33,00	85,00		
		3	48	72,50	29,00	85,00		
		4 ve daha fazla	31	69,00	53,00	84,00		

*: $p<0,05$ **: $p<0,01$ ***: $p<0,001$

Aile Aidiyeti Ölçeği ve alt boyutları bakımından kardeş sayıları arasındaki farklılık incelendiğinde, tek ebeveyne sahip katılımcılarda aile aidiyeti alt boyutu puan medyanı ve aile aidiyeti ölçeği puan medyanı bakımından kardeş sayıları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($p<0,05$). Buna göre, kardeşi olmayanların aile aidiyeti alt boyutu puan medyanı üç kardeşi olanlardan anlamlı derecede daha yüksektir. Aile aidiyeti ölçeği puan medyanı bakımından ise

bir kardeşi olanların aile aidiyeti ölçeği puan medyanı üç kardeşi olanlardan anlamlı derecede daha yüksektir. Kendilik aidiyeti alt boyutu puan medyanı bakımından ise kardeş sayıları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$).

Tam aileye sahip katılımcıların verileri incelendiğinde ise aile aidiyeti alt boyutu puan medyanı, kendilik aidiyeti alt boyutu puan medyanı ve aile aidiyeti ölçeği puan medyanı bakımından kardeş sayıları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($p<0,05$). Dört ve daha fazla kardeşi olan katılımcıların, aile aidiyeti alt boyutu puan medyanı kendilik aidiyeti alt boyutu puan medyanı ve aile aidiyeti ölçeği puan medyanı kardeşi olmayanlardan ve bir kardeşi olanlardan anlamlı derecede daha düşüktür.

3.1.3. Tek Ebeveynli Aileye Sahip Katılımcıların Aile Aidiyetlerinin Aile Yapılarıyla İlgili Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesine İlişkin Bulgular

Çizelge 3.27’de tek ebeveynli aileye sahip katılımcıların aile aidiyeti ölçeği ve alt boyutları bakımından aile reis türü arasındaki farklılığın incelenmesine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Çizelge 3.27. Tek Ebeveynli Ailelerde Aile Aidiyeti Ölçeği ve Alt Boyutları Bakımından Aile Reisi Arasındaki Farklılığın İncelenmesi (Mann Whitney U).

		n	Medyan	Min.	Maks.	p
Aile Aidiyeti	Anne Reisli	304	19,00	7,00	25,00	0,035*
Alt Boyutu	Baba Reisli	79	18,00	5,00	25,00	
Kendilik Aidiyeti Alt Boyutu	Anne Reisli	304	55,00	15,00	60,00	0,001**
	Baba Reisli	79	52,00	16,00	60,00	
Aile Aidiyeti Ölçeği	Anne Reisli	304	73,00	25,00	85,00	0,003**
	Baba Reisli	79	70,00	21,00	85,00	

*: $p<0,05$ **: $p<0,01$ ***: $p<0,001$

Tek ebeveynli ailelerde aile aidiyet ölçeği ve alt boyutları bakımından aile reis türü arasındaki farklılık incelendiğinde, aile aidiyeti alt boyutu puan medyanı, kendilik aidiyeti alt boyutu puan medyanı ve aile aidiyet ölçeği puan medyanı bakımından aile reis türleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($p<0,05$). Buna göre, anne reisli ailelerin aile aidiyeti alt boyut medyanı, kendilik aidiyeti alt boyut medyanı ve aile aidiyet ölçek medyanı puanı baba reisli ailelerden anlamlı derecede daha yüksektir.

Çizelge 3.28’de tek ebeveynli aileye sahip katılımcıların aile aidiyeti ölçeği ve alt boyutları bakımından tek ebeveynli olma nedenleri arasındaki farklılığın incelenmesine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Çizelge 3.28. Aile Aidiyeti Ölçeği ve Alt Boyutları Bakımından Tek Ebeveynli Olma Nedenleri Arasındaki Farklılığın İncelenmesi (Kruskal Wallis).

			n	Medyan	Min.	Maks.	p	Fark
Tek Ebeveynli	Aile Aidiyeti Alt Boyutu	Ebv. Boşanması/ Ayrı Yaşamaması	205	18,00	5,00	25,00	0,179	-
		Ebv. Birinin Vefat Etmiş Olması	139	18,00	7,00	25,00		
		Diğer	13	16,00	5,00	25,00		
		Ebv. Birinin Yurt Dışında Olması	26	20,00	12,00	25,00		
	Kendilik Aidiyeti Alt Boyutu	Ebv. Boşanması/ Ayrı Yaşamaması	205	53,00	15,00	60,00	0,004	2-3
		Ebv. Birinin Vefat Etmiş Olması	139	55,00	24,00	60,00		
		Diğer	13	42,00	18,00	60,00		
		Ebv. Birinin Yurt Dışında Olması	26	56,00	26,00	60,00		
	Aile Aidiyeti Ölçeği	Ebv. Boşanması/ Ayrı Yaşamaması	205	72,00	21,00	85,00	0,017	2-3
		Ebv. Birinin Vefat Etmiş Olması	139	74,00	36,00	85,00		
		Diğer	13	60,00	23,00	81,00		
		Ebv. Birinin Yurt Dışında Olması	26	75,50	38,00	85,00		

*: $p<0,05$ **: $p<0,01$ ***: $p<0,001$

Çizelge 3.28’deki Aile aidiyeti ölçeği ve alt boyutları bakımından tek ebeveynli olma nedenleri arasındaki farklılık incelendiğinde, aile aidiyeti alt boyutu puan medyanı bakımından tek ebeveynli aile olma nedenleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmadığı görülmektedir ($p>0,05$).

Kendilik aidiyeti alt boyutu puan medyanı ve aile aidiyeti ölçeği puan medyanı bakımından ise tek ebeveynli aile olma nedenleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($p<0,05$).

Ebeveynlerden birinin vefat etmesi nedeniyle tek ebeveynli olan katılımcıların kendilik aidiyeti alt boyutu puan medyanı ve aile aidiyeti ölçeği puan medyanı diğer nedenlerden dolayı tek ebeveynli olanlardan anlamlı derecede daha yüksektir.

Çizelge 3.29. Aile Aidiyeti Ölçeği ve Alt Boyutları Bakımından Tek Ebeveynli Olma Süreleri Arasındaki Farklılığın İncelenmesi (Kruskal Wallis).

			n	Medyan	Min.	Maks.	p	Fark
Tek Ebeveynli	Aile Aidiyeti Alt Boyutu	0-5	126	18,50	5,00	25,00	0,522	-
		6-12	134	18,00	5,00	25,00		
		13 ve daha fazla	123	19,00	7,00	25,00		
	Kendilik Aidiyeti Alt Boyutu	0-5	126	55,00	18,00	60,00	0,438	-
		6-12	134	53,00	15,00	60,00		
		13 ve daha fazla	123	54,00	29,00	60,00		
	Aile Aidiyeti Ölçeği	0-5	126	73,00	23,00	85,00	0,389	-
		6-12	134	71,00	21,00	85,00		
		13 ve daha fazla	123	73,00	36,00	85,00		

*: $p<0,05$ **: $p<0,01$ ***: $p<0,001$

Çizelge 3.29’da, Aile Aidiyeti Ölçeği ve alt boyutları bakımından tek ebeveynli olma süreleri arasındaki farklılık incelenmiştir. Aile aidiyeti alt boyutu puan medyanı, kendilik aidiyeti alt boyutu puan medyanı ve aile aidiyeti ölçeği puan medyanı bakımından tek ebeveynli olma süreleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemiştir($p>0,05$).

Çizelge 3.30. Aile Aidiyeti Ölçeği ve Alt Boyutları Bakımından Beraber Yaşamadıkları Ebeveynleri İle Görüşme Durumları Arasındaki Farklılığın İncelenmesi (Mann Whitney U).

			n	Medyan	Min.	Maks.	p
Tek Ebeveynli	Aile Aidiyeti Alt Boyutu	Beraber yaşamadığı ebeveyni ile görüşüyor	219	19,00	5,00	25,00	0,931
		Beraber yaşamadığı ebeveyni ile görüşmüyor	164	18,00	7,00	25,00	
	Kendilik Aidiyeti Alt Boyutu	Beraber yaşamadığı ebeveyni ile görüşüyor	219	54,00	16,00	60,00	0,204
		Beraber yaşamadığı ebeveyni ile görüşmüyor	164	55,00	15,00	60,00	
	Aile Aidiyeti Ölçeği	Beraber yaşamadığı ebeveyni ile görüşüyor	219	72,00	21,00	85,00	0,347
		Beraber yaşamadığı ebeveyni ile görüşmüyor	164	73,00	25,00	85,00	

*: $p<0,05$ **: $p<0,01$ ***: $p<0,001$

Çizelge 3.30’de Aile Aidiyeti Ölçeği ve alt boyutları bakımından beraber yaşamadıkları ebeveynleri ile görüşme durumları arasındaki farklılık incelenmiştir. Çizelge 3.30’a bakıldığında, aile aidiyeti alt boyutu puan medyanı, kendilik aidiyeti

alt boyutu puan medyanı ve aile aidiyeti ölçeği puan medyanı bakımından beraber yaşamadıkları ebeveynler ile görüşme durumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmadığı görülmektedir ($p>0,05$).

Çizelge 3.31’de aile aidiyeti ölçeği ve alt boyutları bakımından beraber yaşamadıkları ebeveynleri ile görüşme sıklıkları arasındaki farklılığın incelenmesine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Çizelge 3.31. Aile Aidiyeti Ölçeği ve Alt Boyutları Bakımından Beraber Yaşamadıkları Ebeveynleri İle Görüşme Sıklıkları Arasındaki Farklılığın İncelenmesi (Kruskal Wallis).

			n	Medyan	Min.	Maks.	p	Fark
Tek Ebeveynli	Aile Aidiyeti Alt Boyutu	Haftada 1	136	19,00	5,00	25,00	0,998	-
		Ayda 1	95	18,00	5,00	25,00		
		3 Ayda 1	67	18,00	11,00	25,00		
		Yılda 1	63	19,00	7,00	25,00		
		1 Yılda Fazla Sürede 1	22	19,00	11,00	25,00		
	Kendilik Aidiyeti Alt Boyutu	Haftada 1	136	54,00	15,00	60,00	0,808	-
		Ayda 1	95	55,00	18,00	60,00		
		3 Ayda 1	67	55,00	24,00	60,00		
		Yılda 1	63	55,00	19,00	60,00		
		1 Yılda Fazla Sürede 1	22	53,00	26,00	60,00		
	Aile Aidiyeti Ölçeği	Haftada 1	136	72,00	21,00	85,00	0,932	-
		Ayda 1	95	72,00	23,00	85,00		
		3 Ayda 1	67	73,00	38,00	85,00		
		Yılda 1	63	73,00	30,00	85,00		
		1 Yılda Fazla Sürede 1	22	72,50	38,00	83,00		

*: $p<0,05$ **: $p<0,01$ ***: $p<0,001$

Çizelge 3.31’deki Aile Aidiyeti Ölçeği ve alt boyutları bakımından beraber yaşamadıkları ebeveynleri ile görüşme sıklıkları arasındaki farklılık incelendiğinde, aile aidiyeti alt boyutu puan medyanı, kendilik aidiyeti alt boyutu puan medyanı ve aile aidiyeti ölçeği puan medyanı bakımından beraber yaşamadıkları ebeveynler ile görüşme sıklıkları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmadığı görülmektedir ($p>0,05$).

Çizelge 3.32. Aile Aidiyeti Ölçeği ve Alt Boyutları Bakımından Beraber Yaşamadıkları Ebeveynleri İle İlişki Durumları Arasındaki Farklılığın İncelenmesi (Kruskal Wallis).

		n	Medyan	Min.	Maks.	p	Fark	
Tek Ebeveynli	Aile Aidiyeti Alt Boyutu	Çok İyi	89	20,00	7,00	25,00	0,022*	1-4
		İyi	68	18,00	5,00	25,00		
		Fena Değil	69	19,00	10,00	25,00		
		Kötü	48	17,00	7,00	25,00		
		Çok Kötü	67	18,00	7,00	25,00		
	Kendilik Aidiyeti Alt Boyutu	Çok İyi	89	56,00	29,00	60,00	0,000***	1-4,5
		İyi	68	54,00	16,00	60,00		
		Fena Değil	69	54,00	15,00	60,00		
		Kötü	48	49,00	19,00	60,00		
		Çok Kötü	67	51,00	22,00	60,00		
	Aile Aidiyeti Ölçeği	Çok İyi	89	76,00	38,00	85,00	0,001**	1-4,5
		İyi	68	72,00	21,00	85,00		
		Fena Değil	69	73,00	25,00	85,00		
		Kötü	48	66,50	30,00	84,00		
		Çok Kötü	67	71,00	35,00	85,00		

*: $p<0,05$ **: $p<0,01$ ***: $p<0,001$

Çizelge 3.32’de Aile Aidiyeti Ölçeği ve alt boyutları bakımından beraber yaşamadıkları ebeveynleri ile ilişki durumları arasındaki farklılık incelenmiştir. Uygulanan test sonucunda, aile aidiyeti alt boyutu puan medyanı bakımından beraber yaşamadıkları ebeveynleri ile ilişki durumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($p<0,05$). Buna göre, beraber yaşamadıkları ebeveynleri ile kötü ilişkisi olanların aile aidiyeti alt boyutu puan medyanı çok iyi olanlara göre anlamlı derecede daha düşüktür.

Kendilik aidiyeti alt boyutu puan medyanı ve aile aidiyeti ölçeği puan medyanı bakımından ise, beraber yaşamadıkları ebeveynleri ile ilişki durumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmüştür ($p<0,05$). Buna göre, beraber yaşamadıkları ebeveynleri ile çok iyi ilişkisi olan katılımcıların kendilik aidiyeti alt boyutu puan medyanı ve aile aidiyeti ölçeği puan medyanı kötü ve çok kötü olanlardan anlamlı derecede daha yüksektir.

3.2. Nitel Verilere İlişkin Bulgular

Çalışmanın nitel bölümünde tam aileye ve tek ebeveynli aileye sahip öğrencilerin aile ve aile aidiyetine ilişkin görüş, düşünce ve deneyimlerinin ortaya çıkarılması amacıyla yapılan derinlemesine yüz yüze görüşmeler sonucunda elde

edilen bulgulara yer verilmiştir. Nitel bulgular dört başlıkta sunulmuştur. İlk olarak katılımcılara ilişkin sosyo-demografik bulgulara yer verilerek, nitel veri toplanan katılımcı grubunun genel özelliklerinin tanıtılmasına çalışılmıştır. İkinci başlık altında, her iki katılımcı grubun aile kavramına ilişkin görüş ve deneyimlerinin yer aldığı aile kavramına ilişkin bulgular; üçüncü başlıkta, katılımcıların tek ebeveynli aileye sahip olmaya ilişkin görüş ve deneyimlerinden oluşan bulgulara yer verilmiştir. Son olarak ise, aile aidiyetine ilişkin bulgulara yer verilerek nitel bulgular bölümü tamamlanmıştır.

Tek ebeveynli aileye sahip olmaya ilişkin bulgular bölümü dışında, her başlık altında tam aileye ve tek ebeveynli aileye sahip katılımcılara ilişkin bulgular ardı ardına verilerek, karşılaştırılmaya çalışılmış, böylece karşılaştırmalı bir araştırma özelliği taşıyan çalışmanın ana ruhundan uzaklaşılmasını amaçlanmıştır. Katılımcıların görüş ve deneyimleri doğrudan alıntılarla verilmiş, bu alıntıların bölüm içindeki yoğunluğu, katılımcıların o temaya ilişkin metin içinde yer verdikleri bağlantı sayısı ile ele alınmıştır.

3.2.1. Katılımcılara İlişkin Bulgular

Öncelikle bu bölümde gönüllü olarak nitel görüşmelere katılan üniversite öğrencilere ilişkin sosyo-demografik bilgiler tek ebeveynli ve tam aileye sahip öğrenciler için ayrı ayrı ele alınmıştır. Tek ebeveynli katılımcılara ilişkin bulgular kapsamında, tek ebeveynli aileye sahip olma nedenleri, tek ebeveynli aile tipleri (anne reisli ya da baba reisli), yaşları, kardeş sayıları, anne ve baba meslekleri ve nerede yaşadıklarına ilişkin bulgular yer almaktadır.

Çizelge 3.36’da tek ebeveynli aileye sahip katılımcılara ilişkin bulgular verilmiştir. Çizelge incelendiğinde tek ebeveynli aileye sahip katılımcıların 11’sinin kadın, 2’sinin erkek olduğu görülmektedir. Katılımcıların tek ebeveynli aileye sahip olma nedenlerine bakıldığında, 7’sinin boşanma, 4’ünün ölüm, 1’inin ayrı yaşama, 1’inin ise ebeveynlerinden birisinin yurt dışında yaşaması nedeniyle tek ebeveynli aileye sahip oldukları ve tümünün anne reisli tek ebeveynli ailede yaşamlarını devam ettirdikleri anlaşılmaktadır. Üniversite öğrencisinden oluşan örneklem grubunun yaş ortalaması 22’dir. Kardeş sayılarına bakıldığında 7’sinin tek kardeşi olduğu, 2’sinin ise 4 kardeşi olduğu görülmektedir.

Çizelge 3.36. Tek Ebeveynli Aileye Sahip Katılımcılara İlişkin Bulgular.

	Cinsiyet	Tek Ebeveynli Olma Nedeni	Tek Ebeveynli Aile Tipi	Yaş	Kardeş Sayısı	Baba Mesleği	Anne Mesleği	Nerede Kaldığı
Katılımcı 1	Kadın	Boşanma	Anne Reisli	23	1	Emekli	Ev Hanımı-Emekli	Apartta/Yurtta
Katılımcı 2	Kadın	Boşanma	Anne Reisli	20	1	Bankacı	Rehber Öğretmen	Ailesiyle
Katılımcı 3	Kadın	Boşanma	Anne Reisli	19	1	Şoför	Ev Hanımı	Ailesiyle
Katılımcı 4	Kadın	Boşanma	Anne Reisli	22	1	Emekli	İşçi	Ailesiyle
Katılımcı 5	Kadın	Ayrı Yaşama	Anne Reisli	23	2	Şoför	Ev Hanımı	Apartta/Yurtta
Katılımcı 6	Erkek	Boşanma	Anne Reisli	26	0	Şoför	İşçi	Apartta/Yurtta
Katılımcı 7	Kadın	Boşanma	Anne Reisli	24	4	İşçi	İşçi-Emekli	Apartta/Yurtta
Katılımcı 8	Erkek	Boşanma	Anne Reisli	23	0	Esnaf	Hemşire	Ailesiyle
Katılımcı 9	Kadın	Ölüm	Anne Reisli	21	2	-	Ev hanımı	Apartta/Yurtta
Katılımcı 10	Kadın	Ölüm	Anne Reisli	21	1	-	Ev hanımı	Apartta/Yurtta
Katılımcı 11	Kadın	Ölüm	Anne Reisli	20	1	-	Muhasebe	Apartta/Yurtta
Katılımcı 12	Kadın	Ölüm	Anne Reisli	23	4	-	Ev hanımı	Apartta/Yurtta
Katılımcı 13	Kadın	Yurt Dışı	Anne Reisli	23	1	A.Subay	Öğretmen	Evde

Baba mesleği açısından incelendiğinde, katılımcıların 3'ünün babasının şoför olarak çalıştığı, 2'sinin babasının emekli olduğu dikkat çekmektedir. Anne mesleklerine bakıldığında ise 6'sının annesinin ev hanımı olduğu görülmektedir.

Katılımcıların kaldıkları yere ilişkin bilgiler incelendiğinde tek ebeveynli aileye sahip katılımcıların çoğunluğunu oluşturan 8'inin apartta ya da yurttta, 4'ünün ise ailesiyle birlikte yaşadığı anlaşılmaktadır.

Çizelge 3.37'de tam aileye sahip katılımcılara ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Bulgulara bakıldığında, tam aileye sahip katılımcıların %77'sinin kadın, %23'ünün erkek, yaş ortalamalarının ise 21 olduğu anlaşılmaktadır. Kardeş sayılarına ilişkin bulgular değerlendirildiğinde, %38'lik bölümünün tek kardeşi olduğu, yine %38'inin ise 3 kardeşi olduğu görülmektedir.

Çizelge 3.37.Tam Aileye Sahip Katılımcılara İlişkin Bulgular.

	Cinsiyet	Yaş	Kardeş Sayısı	Baba Mesleği	Anne Mesleği	Nerede Kaldığı
Katılımcı 14	Erkek	22	1	Zabıta	Öğretmen	Yurtta/Aparta
Katılımcı 15	Kadın	23	3	Esnaf	Ev Hanımı	Yurtta/Aparta
Katılımcı 16	Kadın	19	1	Ticaret	Ev Hanımı	Evde
Katılımcı 17	Kadın	21	1	Astsubay	Öğretmen	Ailesiyle
Katılımcı 18	Kadın	22	2	Emekli	Ev Hanımı	Yurtta/Aparta
Katılımcı 19	Kadın	21	2	Memur	Memur	Evde
Katılımcı 20	Erkek	22	4	Emekli	Ev Hanımı	Evde
Katılımcı 21	Kadın	20	3	Çiftçi	Çiftçi	Yurtta/Aparta
Katılımcı 22	Kadın	21	3	İşçi	Ev Hanımı	Yurtta/Aparta
Katılımcı 23	Erkek	22	3	Emekli	Ev Hanımı	Evde
Katılımcı 24	Kadın	20	1	Emekli	Öğretmen	Evde
Katılımcı 25	Kadın	23	1	Öğretmen	Emekli	Ailesiyle
Katılımcı 26	Kadın	19	3	Emekli	Ev Hanımı	Yurtta/Aparta

Tam aileye sahip katılımcıların %38'inin babası emekli, %54'ünün annesi ev hanımıdır. Katılımcıların nerede yaşadıkları incelendiğinde ise çoğunlukla yurtta ya da apartta (%46) ve evde arkadaşlarıyla birlikte (%38) kaldıkları anlaşılmaktadır.

3.2.2. Aile Kavramına İlişkin Bulgular

Bu bölümde katılımcıların “aile” kavramına ilişkin algılarının ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Bu amaca ulaşmak için öncelikle ailenin kimlerden oluştuğu, yani “*aile kompozisyonu*”na ilişkin bulgular sunulmuştur. Daha sonra ise ailenin katılımcılar için ne ifade ettiğine ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Bu bulgular katılımcıların “*ailenin anlamı*”na ilişkin paylaşımları sonucunda ortaya çıkan “*güven*”, “*sevgi*”, “*samimiyet*”, “*birliktelik ve paylaşım*”, “*koşulsuz kabul*” temaları çerçevesinde ele alınmıştır.

Aile kavramına ilişkin bulgular kapsamında, ailenin bireyin yaşamında ne işe yaradığı ve neden varlığını sürdürdüğüne ilişkin görüş ve düşüncelere “*ailenin işlevleri*” başlığı altında yer verilmiştir. Son olarak ise bu başlıkta katılımcıların ev içi sorumluluklarının ortaya çıkarılması için “*ailede işbölümü*”ne ilişkin bulgulara değinilmiştir.

Aile kompozisyonu

Bu bölümde, katılımcıların ailenin kimlerden oluştuğuna dair görüşleri ele alınarak, aile denildiğinde akıllarına gelen tabloda kimlerin yer aldığı, aile tanımına kimleri dahil ettikleri anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede, tek ebeveynli aileye sahip olan katılımcılar ile tam aileye sahip katılımcılar arasında, aile kompozisyonu ile ilgili olarak herhangi bir farklılık olup olmadığının ortaya çıkarılmasına çalışılmıştır.

Aile, kavramsal olarak her ne kadar genel ve herkes için benzer anlamlar ifade eden bir içerikte kullanılsa da, katılımcıların “aile” kavramına dahil ettikleri aile üyeleri bağlamındaki ifadelerinde, farklı tercihlerde bulundukları görülmüştür. Katılımcıların aile kompozisyonuna ilişkin görüşleri çerçevesinde oluşturulan temalara Şekil 3.1’de yer verilmiştir:

Şekil 3.1. Katılımcıların Aile Kompozisyonuna İlişkin Görüşleri.

Anne, baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile yapısıyla ifade edilen klasik aile kompozisyonunun, katılımcılar tarafından da sıklıkla dile getirildiği görülmektedir. Tek ebeveynli katılımcıların bir çoğunun (9 Tek Ebeveynli Katılımcı), aile denildiğinde içine anne, baba ve çocukları dahil edecek şekilde çekirdek aile formunu işaret ettikleri görülmektedir.

“Anne, baba ve çocuk. Çünkü babam asker olduğu için hiçbir zaman büyük bir aile olmadık. Hep çekirdek aileydi ama tek yaşamamak istedim. Mesela, evlenirsem falan tek yaşamam da olabilir. O sofraya birkaç kişi eklenebilir, kalabalık olabilir... Öyle aklımda tam biri yok ama kan bağı olmasına da gerek yok benim için. Ancak genişleyebilir. Aklıma gelen anne, baba, çocuklar ama bu genişleyebilir, beni rahatsız etmez” (Katılımcı 4, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

“Aile benim için aslında çekirdek olan kısımdan oluşuyor; anne, baba ve çocuk. Çünkü biraz da benim maruz kaldığım yaşantıdan ötürü. Annemin babası çok genç öldü, biz daha küçükken öldü. Babamın ailesi baya kalabalıklar on kardeşler. Babamın babasının şehri farklıydı zaten... Biraz da sert mizaçlı biriydi. Onunla çok sık görüşemiyorduk zaten... Aile denilince benim aklıma çekirdek aile geliyor. Bu da çok büyük bir ailede yaşamadığım için” (Katılımcı 2, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Katılımcıların özellikle kendi hayatlarındaki koşullar nedeniyle aile olarak çekirdek aileyi tanımladıkları dikkat çekmektedir. Aile büyükleriyle bir arada olma fırsatını yakalayamadığı ya da farklı aile dinamikleri nedeniyle gerekli koşulların oluşmadığını ifade eden Katılımcı 2, şartlar değişip diğer aile üyeleri ile vakit geçirme fırsatı bulduğunda akrabalarından bazılarını da aile tanımı içine aldığını şu şekilde ifade etmiştir.

“Aslında o dönem dönem çok değişiklik gösteriyor. Aileyi karşılıksız sevdiğimiz, güven duyduğumuz insanlar diye tanımladım ya, ben bunu dayımlarla da hissedebiliyorum. Onlara bir şey yaptığımda karşılık beklemiyorum. Onu öptüğümde ya da sarıldığımda onun da beni öpmesini sarılmasını beklemiyorum. Onları da ailem diye tanımlayabiliyorum. İyi ya da kötü günümde dayımın da yanımda olmasını istiyorum. Bu zaten anneme babama ve ablama yaptığım şeyler. O yüzden aslında buraya taşındıktan sonra aile kavramı biraz daha genişledi” (Katılımcı 2, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Katılımcı 3 ise, yine aile denilince ilk olarak aklına çekirdek aile formunun geldiğini belirtmiştir.

“Anne, baba, üç ya da dört kardeş... Biraz da kalabalık aileyi sevdiğim için... Yani çekirdek aile ya da aile büyüklerinin... Kültüre göre de değişir. Aslında aile büyüklerinin de kimisinin yanında olduğu. Ama genel anlamda ilk aklıma gelen o çekirdek aile, aile büyüklerinin olmadığı...” (Katılımcı 3, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Aile kompozisyonu olarak anne, baba, çocuklar dışında akrabaları da içine alan bir yapıyı işaret eden Katılımcı 8, bu aileyi, standart bir aile yapısı olarak tanımlamıştır:

“İşte annem, babam genişletirsek halamlar, teyzemler öyle standart yani... Geniş aileyi tanımlıyorum” (Katılımcı 8, Tek Ebeveynli, Boşanma, Erkek).

Yine geniş aileyi, genel aile kompozisyonu olarak tanımlayan Katılımcı 1, bu ailenin içine erkek arkadaşını, erkek arkadaşının ailesini, arkadaşlarını da dahil ettiğini ifade etmiştir.

“Hani böyle gözümüzü kapattığımızda bir fotoğraf gelir ya anne baba, çocuklar. Bence sadece bu değil. Yani hani kardeşi daha büyük ve daha ne bileyim ortaya koyardım ve hani anneannemi de koyardım oraya köşeye. Onun için hani o tablo benim için birazcık daha farklı o klasik tablodan... Benim ailem ablam, annem, anneannem, babam, hatta erkek arkadaşım. O da çünkü artık aileden gibi, yazları bizimle geçiriyor, ben onun ailesinin yanına gidiyorum. Çünkü artık onun ailesi de ailem gibi. Benim ailem, arkadaşlarım da var. Yakın arkadaşlarım da ailemden gibi. İki tane çok samimi olduğum arkadaşım var. Onlar da aynı. hani benim için aile kavramı samimiyetten oluştuğu için aynı samimiyetle, aynı açıklıkla onlarla da her şeyimi paylaşabildiğim için onları da ailemden sayıyorum” (Katılımcı 1, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Tek ebeveynli aileye sahip on üç katılımcıdan sadece birisinin, aile kompozisyonu olarak, tek ebeveynli aileyi tanımladığı görülmektedir. Katılımcı 6, aile denilince aklına tek ebeveynli ailenin geldiğini ifade etmekle birlikte, kendisine çocukluğunda aynı soru sorulsa anne, baba ve çocukların bir arada olduğu aileden bahsedeceğinin altını çizmektedir.

“Bunun genişliğinin çok fazla önemi yok, anne baba, tek çocuk da olabilir. Kardeş de olabilirdi aile tanımında... Şu anki düşüncemde, bana işte Katılımcı 6, şu anki hissettiğin aileyi çiz deseler, direk çok rahat bir şekilde kendime ve annemi koyup, işte bu ailedir ve o kadar mutluymuş ki, bu benim için ailedir derim, geçmişten itibaren, bu çocukken bunu düşünseydim eğer dediğim gibi düşünüyorum, babamın olduğu dönemlerde, tabi ki temele anne ve babayı koyacaktım ve annemle babamın arasındaki ilişkinin mükemmelle yakın derecede olması gerekiyor benim için. Anlayış gene çok önemli, böyle bir tablo oluşturdum” (Katılımcı 6, Tek Ebeveynli, Boşanma, Erkek).

Yaşadıkları aile ile ideallerindeki aile tablosu arasında bir uyumsuzluk olduğunu belirten tek ebeveynli katılımcılar bu durumun aileye bakış açılarını ya da aile kompozisyonuna ilişkin fikirlerini etkilemediğini belirtmişlerdir. Katılımcı 3, yaşadığı tek ebeveynli aile olma deneyiminin, kendi kafasındaki aile kompozisyonuna ilişkin görüşünü etkilememesi gerektiğini dile getirmektedir.

“Benim yaşantılarımla ben bu kadar genel bir şeyi kesinlikle etkileyemem. Dediğim gibi, bir ideal olan vardır ve ben o ideali yakalamak istiyorum. O ideal olanı yakalamak gibi bir amacım olduğu için bu durum o ideal olanı asla karalamaz. Tabi ki de olması gereken odur yani. Benim başıma evet böyle bir şey geldi, olmaması gereken bir şey geldi. Yani ben buna kızıp, küsüp aile formu, benim için ailem annem ve kardeşimdir diyemem yani kesinlikle. Babamdır, annemdir, kardeşimdir ya da diğer aile büyükleridir. Mesela büyük bir aile sofrasında oturup aile bağlarını güçlendirmektir aile. Bunu ben yaşamadım, benim hayatım bu şekildeymiş. Bana verilen hayat bu şekilde ama bu kesinlikle aile kavramını etkilemez benim kafamda da” (Katılımcı 3, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Katılımcı 4 de, anne babasının boşanması sonucunda yaşadığı yeni aile düzeninin ailesinin kimlerden oluştuğuna ilişkin fikrini değiştirmediğini “*Aslında bir şeyi değiştirmedim. Aile dediğimde aklıma annem, babam, ablam geliyor*” şeklinde ifade etmiştir.

Katılımcı 12, ailenin kimlerden oluşması gerektiği ile ilgili görüşünü “*Kesinlikle anne, baba zaten olmak zorunda. Evlat olması gerekiyor*” şeklinde ifade ederek çekirdek aile yapısını tanımlarken kendi ailesinin kimlerden oluştuğu konusunda, ölüm sonucunda oluşan bir tek ebeveynli aileye sahip olduğu için, baba figürünü dışlayan bir aile kompozisyonundan bahsettiği dikkat çekmektedir.

“Aileyi genel olarak ele alırsam, başta annem olarak görüyorum, sonra kardeşlerim. Benim için değerli, yani benim kaybetmek istemediğim bir şey aile, benim için önemli... Annem, abim, ablam ve kardeşimden oluşuyor. Bir de ben. 5 kişilik bir aileyiz. Benim dışında hepsi İstanbul’da aynı evde yaşıyor. Evli olan yok, hepimiz bekâız” (Katılımcı 12, Tek Ebeveynli, Ölüm, Kadın).

Her ne kadar ailelerinin içinde ölüm nedeniyle kaybını yaşadıkları baba figürünü dahil etmeseler de, ölüm nedeniyle oluşan tek ebeveynli aile grubunda tam aileye ilişkin bir özlemin olduğu görülmektedir.

“Kendi annem, ablam zaten üç kişiyiz... Kız çocukları için babaları çok özeldir. Babamın olmasını kesinlikle isterdim annemin de olmasını ve aynı kişiler olmasını isterdim. Hani hep özendiğim aa şunun annesi babası ne güzelmiş, ne kadar iyilermiş, hiç öyle bir şeyim olmadı. Hani aynı annem, babam olsun ablam olmasa da olur, bir tek annem” (Katılımcı 10, Tek Ebeveynli, Ölüm, Kadın).

Tek ebeveynli katılımcıların, aile üyelerinden bahsederken anne figürünü öncelikledikleri görülmektedir. Ayrıca tüm katılımcıların aileyi oluşturan üyelerden bahsederken sıralamada ilk olarak “anne” ifadesini kullandıkları dikkat çekmektedir.

“Aile kavramı denilince önce anne aklıma geliyor. Tabii babam. İlla çocuk olmasına gerek yok benim kafamda oluşan aile kavramı için. Şöyle söyleyeyim: Bir er ve bir dişi birey benim için bir aile kavramı oluşturabiliyor. İlla ki bir kan bağına da gerek olduğunu düşünmüyorum. Herhangi bir evlat edinme durumu olabilir, herhangi bir uzak akraba çocuğu da aileye katılmış olabilir” (Katılımcı 13, Tek Ebeveynli, Yurt Dışında Yaşama, Erkek).

Tam aileye sahip katılımcıların aile kompozisyonuna ilişkin görüşleri genel olarak, çekirdek aile (6 Tam Aileye Sahip Katılımcı) ve geniş aile (6 Tam Aileye Sahip Katılımcı) kompozisyonu çerçevesinde şekillenmektedir. Çekirdek aile formuna ilişkin görüş belirten katılımcıların, büyük aileden hoşlanmama durumlarını

çeşitli nedenler ve yaşantılar çerçevesinde ifade ettikleri görülmektedir. Katılımcı 23, çekirdek ailenin günümüzün aile yapısı olduğunu, bu nedenle akrabalık ilişkilerinin ön planda olduğu geniş aileden ziyade çekirdek aileyi tercih ettiğini şu şekilde ifade etmiştir:

“Aile, birinci derecede aile anne, baba, kardeşler, daha sonra akrabalar geliyor ama ben hani... Hani bana göre anne, baba, kardeşler varsa kardeşler. Onun haricinde ben akrabalık ilişkilerinde pek fazla hele şu zamanda aile olarak görmüyorum yani” (Katılımcı 23, Tam Aile, Erkek).

Katılımcı 15 ise çocukluk dönemlerinde ailenin geniş aile demek olduğunu düşünürken, fiziksel olarak büyüklerin yanından ayrıldıktan sonra fikrinin değiştiğini şu şekilde dile getirmiştir:

“Çekirdek bir ailemiz var yani tamamen mutluluk temelli. Küçükken aslında belli bir yaşa kadar ailenin babaanne ve dededen de ibaret olduğunu ben biliyordum. Ama onların yanından ayrıldıktan sonra gerçek ailemizin, bizim anne baba ve çocuklardan oluştuğunu öğrendim. Tabiki onlar da var ama asıl aile bizmişiz onu öğrendim. Yani güzel bir şey, benim için öyle kötü bir anısı yok ailenin... Yani dediğim gibi çok büyük bir aile kavramı yok bende, anne, baba ve çocuklar yeterli. Öyle yani anneanne, babaanne, diğer türlü olanlar akrabaya giriyor diye düşünüyorum. Yani aile olarak anne baba yeterli” (Katılımcı 15, Tam Aile, Kadın).

Yine kendi yaşam deneyiminden yola çıkarak geniş aile yapısının kendisi için genel aile kompozisyonunu ifade ettiğinin altını çizen Katılımcı 24, aslında geniş aile olarak tanımlasa da, çekirdek ailelerin birbirine yakın yaşadıkları ve ilişkilerin yoğun olduğu çekirdek ailelerden oluşan bir yapıyı işaret etmektedir.

“Aile anne, baba, kardeş, dede olabilir, büyük nine olabilir. Geniş aile dersek işte dayılar, amcalar. Benim kafamdaki aile geniş ailedir. Çünkü bulunduğum çevre de geniş olduğu için, birlikte olduğumuz için. Yani geniş aile benim ailem. Bu ailenin hepsi aynı evde kalma şeklinde değil ama apartman şeklinde olabilir yani. katlar kendine özel olabilir ailelerin ama apartman şeklinde yani olabilir” (Katılımcı 24, Tam Aile, Kadın).

Katılımcı 25 ise çekirdek ailede yetişse de geniş aileyi tercih ettiğini ifade etmiştir. Ancak her ne kadar paylaşımında “geniş aile” ifadesini tercih etse de, kullandığı bu terimin sosyolojik içerikteki geniş aileden ziyade, çok çocuklu aileyi kapsadığı dikkat çekmektedir.

“Aile deyince ilk önce akla anne, baba ve çocuk gelir... Açıkçası benim geniş aile daha çok hoşuma gidiyor. İki çocuğuz biz ama dört çocuk falan düşünüyorum ben kendi ailemi, kendi kuracağım ailemi. Öyle olunca hani daha geniş aileleri ben daha çok seviyorum. Çok kalabalık olmadığımızdan dolayıdır belki” (Katılımcı 25, Tam Aile, Kadın).

Katılımcı 14, geniş aileyi tercih etmesinin sebebini, geniş aile içindeyken hissettiği birlik ve beraberlik duygusuyla açıklamaktadır.

“Ya aslında ben kalabalık aileyi severim hocam. Ya mesela, biz, anneannem tek şu an. Anneannemin evine bayılırım ben çocukluğumdan beri. Mesela orda teyzem, dayım, biz, bütün üç aile birleşince başka mutlu olduğum bir gün yok. Yani mesela, hepimiz teyzemgilde birleşince çok mutlu oluyoruz. Ya bizde birleşiyoruz, biraz bizde oldu. Mesela kurbanda filan da görüştük. Yani ne bileyim, yani, küçük aile iyi ama bana sorarsanız büyük aile yani... Geniş aile isterim. Bunun ilerisi var. Mesela ne biliyim, benim çocuklarım, yani nasıl diyeyim, kardeşimin çocukları, bunların hepsinin bir arada olması ve aile bağı da eskiden daha sıkı gitmeli bence. Mesela iki kardeş bile sıkı olmalı ki bu bile aynı benim şuan istediğim olsun. Yani ne kardeşler yüzünü görmüyor ileride... Yani benim sevdiğim de büyük halidir. Yani çok hoşuma gider. Nasıl diyeyim, her yerde başka birinin sesi, ne biliyim, bir yere oturunca sadece bir kişiyle konuşmuyorum. Burada bir kişiyle konuşuyorum” (Katılımcı 14, Tam Aile, Erkek).

Genel olarak tüm katılımcılar içinde alternatif aile formlarını içerecek şekilde aile kompozisyonunu ele alan bir tek ebeveynli, bir tam aileden gelen katılımcının olduğu görülmektedir.

“Gerçi aile tanımında da sadece şey kurmakta, hani benim tek düşüncem değil anne- baba olmak değil anne-anne, baba- baba da olabilirdi bir aile. Belki Türkiye’de bu mümkün veya geçerli bir şey olmayabilir ama bir çocuk yetiştirilecekse, baba-baba veya anne-anne de gayet yetiştirebilir diye düşünüyorum” (Katılımcı 6, Tek Ebeveynli, Boşanma, Erkek).

“Ya normalde geleneksel tanım olarak bir anne bir kadın bir erkek evliliği sonucu resmen ve daha sonrasında bir çocuk dünyaya getirmeleriyle çekirdek bir aile oluşur. Ama hani şimdiki sosyolojik açıdan da bakacak olursak, iki kişi hemcins olabilir, karşı cins olabilir fark etmez. Birlikteliğiyle, beraberliğiyle ve hani bazı ülkelerde resmi kalandı zaten. Hani böyle birliktelik sağlamaları bence aile olarak kabul edilebilir” (Katılımcı 26, Tam Aile, Kadın).

Geniş ve esnek bir aile tanımı olduğunun altını çizen bu katılımcılar, özellikle eşcinsel evlilikler sonucunda oluşan ailelerin de aile tanımı içinde yer alması gerektiğini ve anne-anne ya da baba-baba dan oluşan ailelerin de varlığının göz önünde bulundurulması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Tek ebeveynli katılımcıların ve tam aileye sahip katılımcıların ailenin kompozisyonuna ilişkin görüş, düşünce ve deneyimleri karşılaştırıldığında, iki katılımcı grubunun da çoğunlukla çekirdek aile formunu işaret ettikleri, tek ebeveynli katılımcıların büyük bir bölümünün sahip olduğu tek ebeveynli aile düzeninin genel aile kompozisyonuna ilişkin görüşlerini etkilemediği dikkat çekmiştir. Tam aileye

sahip katılımcıların ise çoğunlukla çekirdek aile formunu önceledikleri görülmekle birlikte, geniş ailenin birlik ve beraberlik kısmına vurgu yaptıkları da görülmektedir. Ayrıca tek ebeveynli aileye sahip katılımcılardan aile tanımının içine arkadaş, komşu, sevgili gibi unsurları da ekleyenler olduğunun da altı çizilmelidir. Ailenin tanımlanması ile ilgili tek ebeveynli aileye sahip katılımcıların tam aileye sahip katılımcılara oranla karışıklık yaşadıkları, özellikle sahip oldukları aile yapısı ile genel kabul ettikleri aile yapısındaki farklılığın kendilerini etkilemediğini ifade etmişlerdir.

Ayrıca tüm katılımcılar içinde sadece bir tek ebeveynli, bir tam aileye sahip katılımcının alternatif aile yapılarından aile kompozisyonu içinde bahsettikleri dikkat çekmiştir.

Ailenin kompozisyonuna ilişkin paylaşımlarda katılımcıların tümünün aile tanımına “anne” figürü ile başladıkları, iki grup karşılaştırıldığında ise tek ebeveynli katılımcıların anne figürüne daha çok vurgu yaptıkları, anne ile aileyi özdeşleştirdikleri anlaşılmaktadır.

Ailenin anlamı

Aile kavramının katılımcılar için tam olarak ne anlam ifade ettiğinin anlaşılması açısından ailenin anlamının belirlenmesine çalışılmıştır. Katılımcılara ailenin kendileri için ne anlam ifade edildiği sorulduğunda, Şekil 3.2.’de yer alan beş tema çerçevesinde ailenin anlamını ifade etmişlerdir.

Şekil 3.2. Ailenin Anlamı.

Birliktelik ve paylaşım

Katılımcıların aileyi tanımlarken ifade ettikleri temalardan birisi “birliktelik ve paylaşım” temasıdır. Aile denilince beraber olma, bir olma, acıyı, sevinci,

üzüntüyü, iyi ya da kötü şeyleri paylaşma gibi anlamlar çağrıştırdığını belirten katılımcıların bu ifadeleri, ailenin anlamı olarak “birliktelik ve paylaşım” başlığı altında ele alınmıştır.

Katılımcı 4 ailenin birliktelik yönüne vurgu yaparken, ebeveynlerinin yaşadığı çatışma ve bu süreçteki yaşantılarından dolayı, bu birlikteliği ifade eden ailesinin içine ebeveynlerinden ziyade ablasını dahil ettiğini belirtmektedir. Ailesinin kimlerden oluştuğu sorulduğunda ebeveynlerini de dahil etmesine rağmen, söz konusu ailenin kendisi için ne anlam ifade ettiği olduğunda, kendi ifadesiyle anne ve babasının “yanlış”larından dolayı bu birlikteliği ablası ile ilişkisinde daha çok yaşadığını dile getirmektedir.

“Aile, benim için ne olursa olsun bir arada kalabilen insanlar demek. Mesela ben daha çok ablamı ailem gibi görüyorum. Çünkü annem ve babamın çok fazla yanlışını gördüm. Gerek birbirlerine karşı yaptıkları gerekse dolaylı olarak bize yansıyan hataları oldu. İşle ilgili değil de normal yaşamla ilgili” (Katılımcı 4, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Katılımcı 7 ise teknolojik gelişmeler yüzünden ailedeki paylaşımların azaldığını, ancak kendisi için ailenin bu teknolojik gelişmelerin günlük yaşantımıza dahil olmadan önceki dönemde olduğu gibi, paylaşım üzerine kurulu bir anlamı olduğunu şu şekilde ifade etmektedir:

“Eskiden böyleydi bu da teknoloji bu kadar ilerlemeden önce. Tek göz odada, soba, bir yanda anne baba meyve soyuyor, biri televizyona bakıyor bir çocuk orada ödev yapıyor. Karikatürü gördüyseniz, o hence güzel bir aile tablosu. Benim için hep bir arada oturulan beraber bir şey yapılan güzel bir tablo... Biri ödev yapıyor, televizyon izliyorlar, meyve sebze soyuyorlar falan öyle oyun oynuyorlar öyle güzel bir tablo” (Katılımcı 7, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Bir başka katılımcı ise aile içinde yaşanacak birlikteliğin ve bütünlüğün toplum içinde çeşitli şekillerde temsil edilmesi gerektiğini belirtmektedir.

“Müşterek bir hayat ve bu ailenin dışında, evin dışında da aynı şekilde, yani çok basit bir örnek vereceğim, bir etkinliğe katılıyorsanız bile aileyle katılacaksınız, baba –gelmem- dememesi gerekiyor en azından , bir aileyiz ve bir bütünlük varsa beraber ortak duyguları özellikle paylaşan bir yapıdır benim için” (Katılımcı 6, Tek Ebeveynli, Boşanma, Erkek).

Ebeveynlerinden birinin ölümü sonucunda tek ebeveynli aileye sahip olan katılımcıların tümünün ailenin birliktelik ve paylaşım yönüne vurgu yaptığı

görülmektedir. Katılımcı 10 aileyi, dört ayağı olan bir masaya benzeterek, birliktelik ile güçlenebilecek bir yapı olduğuna işaret etmektedir.

“Biz dört kişilik bir aileydik, hani bir masanın dört ayağı vardır ya ve teker teker yıkılınca en son dağılır. Benim için aile öyle bir şey. Bir arada olunca toplanabilecek ya da bir arada olunca güçlenebilecek insanlar. İyisinde de kötüsünde de böyle bir sarsıntıda da bir arada olunca sorunlar çözüliyormuş gibi hissediyorum ve aile hakikaten yani çok da söylenilebilecek ya da kalıplara sığdırılabilecek gibi bir şey değil bence” (Katılımcı 10, Tek Ebeveynli, Ölüm, Kadın).

Yine bir başka katılımcı aileyi bir arada olduğunda bir ahenk içinde olan renklerden oluşan bir ev ile ifade etmiştir.

“Aile kavramını kişilerden ziyade renklerle ifade ederdim. Bir ev kavramı yapardım. Evde tek tip renkler vardır. Evin dışında bir sürü renk vardır. Onlar minik miniktir. Hani mesela siyahtan veya beyazdan ışıklar yansır. O ışıkların yansımaları evde tek bir şekilde gösterirdim. Bir bütünlüğü sağlar diye düşündüm. Ailedeki o birliği, bütünlüğü sembolize eden bir resim olurdu”(Katılımcı 11, Tek Ebeveynli, Ölüm, Kadın).

Katılımcı 11, ailenin paylaşım yönünü ön plana çıkararak, bu paylaşımın sonucu olarak aile üyelerinin birbirini anladığı bir yapı olduğunu işaret etmektedir.

“Sıkıntılarını, sevincini, herhangi bir şeyini rahatça paylaşabileceğin, en doğal olduğun bir yer olarak düşünüyorum aileyi. Seni koşulsuz anlayabiliyorlar” (Katılımcı 11, Tek Ebeveynli, Ölüm, Kadın).

Tam aileye sahip katılımcılar da ailenin kendileri için anlamı sorulduğunda birliktelik ve paylaşım teması çerçevesinde cevaplar vermişler, kendi ailelerinde de bu temaların varlığına vurgu yapmışlardır.

“Şimdi bana göre aile vazgeçilmez bir şey. Hani benim başıma bir şey geleceğinde ya da onlara bir şey geldiğinde hani en yakın... "Et turnaktan ayrılmaz", aile gelir. O yüzden aile hiç kimse için vazgeçemeyeceğim bir varlık benim için. En değerli varlık” (Katılımcı 23, Tam Aile, Erkek).

Katılımcı 14 ise ailenin maddi destek olma işlevinden çok birliktelik ifade etmesinin kendisi için ön planda olduğunu şu şekilde dile getirmektedir:

“Yani, seni merak ediyor en azından. Yani, birçok şey yani hocam sadece aile ya da bir büyüğünün olması, bir gelirin olması, sadece maddi açıdan değil yani ve bu aile birliği, ailenin bir arada olması da çok önemli yani bence” (Katılımcı 14, Tam Aile, Erkek).

Ailenin kendileri için ne anlam ifade ettiğine ilişkin benzetmeleri de yine birliktelik ve paylaşım temasını çağrıştıran bir içerik taşıması yönüyle dikkat

çekmektedir. Katılımcı 21 aileyi doğaya benzetirken, Katılımcı 14 ise spor takımına benzetmiştir.

“Ailemi birlik ve beraberliği sembolleştiren bir şeye benzetmek istiyorum ama... Belki doğa olabilir yaşam olabilir nasıl desem doğada hep birlik beraberlik vardır o yaşayış hani aşama şeklinde ilerleyip, aile de doğanın bir parçası, aileyi de doğaya yaşama benzetiyorum. Yeşile benzetiyorum o yeşilin verdiği enerjiye benzetiyorum” (Katılımcı 21, Tam Aile, Kadın).

“Bir spor takımına benzetebilirim yani belli bir sayıda spor takımına. Beraber çok büyük başarılı bir işler yapabilme... Ama içlerinden biri olmayınca bütün dengeğin alt-üst olduğu bir takım olabilir yani” (Katılımcı, 14, Tam Aile, Erkek).

Katılımcı 16 ve Katılımcı 18 ailenin fiziksel olarak bir arada olmaktan ziyade, duygusal olarak birlikte hissetmek anlamına geldiğini belirtmektedir.

“Aile demek birlikte olmak demek ve her zaman zorlukları aşabilmek demek benim için. Uzak olsalar da yetiyor yani aile, birlikte olmaya yetiyor” (Katılımcı 18, Tam Aile, Kadın).

“Bence, aile en üst noktada benim için mesela çünkü aile doğduğumdan beri bütün paylaşımlarım her şeyim onlarla birlikte oldu. Gezmelerim, arkadaşlarımı bulmam da bile etkili oldular” (Katılımcı 16, Tam Aile, Kadın).

İki katılımcı grubu da ailenin birliktelik ve paylaşım yönünü vurgulamaktadır. Ancak tek ebeveynli aileye sahip katılımcıların ailenin bu yönünün kendi ailelerinde daha kısıtlı olduğunu vurguladıkları ya da tüm aile üyelerinden ziyade beraber yaşamadıkları aile üyelerine yönlendirdikleri dikkat çekmektedir. Ayrıca katılımcıların ailenin anlamını ifade ederken “sofra”, “akşam yemeği”, “piknik” gibi ailece beraber yapılan ve birliktelik ve paylaşımı çağrıştıran ifadeler kullandıkları görülmektedir.

Samimiyet

Ailenin kendileri için ne anlam ifade ettiğini açıklarken katılımcıların kullandığı bir diğer tema da “samimiyet” temasıdır. Tek ebeveynli aileye sahip katılımcıların ailenin anlamına ilişkin paylaşımlarında samimiyetten söz ettikleri bölümler şu şekildedir:

“Samimiyet. Kesinlikle. Çünkü büyüdükçe küçükken mesela bu kadar hissetmiyordum ama aile hani her şeyini açık seçik paylaşabileceğin, paylaştığında da kötü bir şey bile yapsan yani seni alttan alabilecek ya da senin her türlü nazını çekebilecek bir kurum diye düşünüyorum. Hani o

samimiyet çok önemli bence. Yani insan büyüdükçe yani dürüstlük, samimiyet daha çok anlam kazanıyor onun için. Aile de benim için bunu ifade ediyor” (Katılımcı 1, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

“O samimiyeti seviyorum; herkes birbirini arayıp abla ben sana geliyorum değil de çıkıp ablamın evine gidip hep beraber bir şey yapmak. Yani, samimiyet, benim hayattaki en büyük takıntım herhalde (Katılımcı 5, Tek ebeveynli, Ayrı Yaşama, Kadın).

Katılımcı 1, ailesiyle paylaşımlarının samimi olmasının, özellikle büyüdükçe daha çok anlam kazandığını ve ailenin anlamını bu samimi paylaşımlar çerçevesinde konumlandığını ifade ederken, Katılımcı 5 aile içindeki samimiyetin kendisi için öneminin altını çizmiştir.

Tam aileye sahip katılımcılar aile içi ilişkilerdeki sıcaklık ve samimiyetin önemini şu şekilde dile getirmişlerdir.

“Sıcak bir bağ olması lazım, olmadığı takdirde herkes farklı yerlere yönelebilir. Konuşmalar gelişmez, konuşmalar derken paylaşım, birlikte TV bile izlemek istemez insan” (Katılımcı 16, Tam Aile, Kadın).

“Ya iyiydi böyle sıcaktı, özliyorsun görüşmeyince yapıyorsun onlar da alışıyolar. Zamanın şartlarına göre böyle aşırı 7/24 telefonda görüşmemiz yoktur. Bu zaten olmamıştır. Daha önce de ama o samimiyet, o şey, sadece sevginin olduğunu ben hissedebiliyorum” (Katılımcı 20, Tam Aile, Erkek).

Katılımcılar aile üyelerinin birbirlerine karşı içten ve samimi davranmalarının aileyi aile yapan önemli bir unsur olduğunu ifade etmişlerdir. Ancak tam aileye sahip katılımcıların ailenin bu özelliğine tek ebeveynli aileye sahip katılımcılara nazaran daha çok vurguladıkları dikkat çekmektedir.

Koşulsuz kabul ve destek

Katılımcıların bazıları ailenin kendileri için anlamının aile üyelerinin birbirlerini koşulsuz olarak kabul etmesi ve desteklemesi olduğunu belirtmişlerdir.

Aile üyelerinin birbirlerinin iyiliğini istemesi ve karşılıksız desteklemesinin ön planda olduğunu ifade eden Katılımcı 5, aile üyelerinin birbirlerini her koşulda kabul etmesinin önemini de vurgulamıştır.

“Aile, benim için başta geliyor. Çünkü ailedeki insanların, hani şu andaki insanlara bakarsanız herkeste bir karşılık bekleme, bir bencillik... Ben yapamıyorum mesela böyle şeyleri, çünkü ben öncelik olarak aileme vermiş durumdayım. Ailenin ne yaparsan yap seni kabul edip sevip, senin gerçekten iyi olmanı isteyen insanlar. Arkadaşınızın dostunuzun da öyle olmasını

istersiniz ya aynı şekilde benim önceliğim onlar, ailem. Benim için aile bu; sürekli onun iyiliğini istemek. Nasıl birisi olursa olsun hep iyi olsun. Bizim aile felsefemiz böyle” (Katılımcı 5, Tek Ebeveynli, Ayrı Yaşama, Kadın).

“Tek doğru şey... Tek doğru şey derken her zaman yanımda olacaklar biliyorum. Sadece ben olduğum için. Kusur olabilir, hata olabilir ama bunları hoşgörüyle karşılayabilirler. Benim için bir şey söylediklerinde akıllarından asla kötü bir şey geçirmeyeceklerini biliyorum. Koşulsuz şartsız sever. Bundan ziyade, değer veren, saygı duyan diyeyim. Sevgiden önce bunlar daha gerekli. Duygusal boyutu daha ön planda” (Katılımcı 19, Tam Aile, Kadın).

Katılımcı 18, verdiği tüm kararlarda, ailesinin baskı unsuru olmaksızın destek mekanizması olarak hayatında yer aldığını, ayrıca hata yaptığında her zaman yanında olduklarını, bu özelliklerinin de ailenin anlamını oluşturduğunu dile getirmiştir.

“Hiçbir zaman bizi baskılamaz. Ben üniversite tercihi yaparken de, diğer kardeşlerime de neyle mutlu olacaksanız onu yapın der ama her zaman bilirim bir şey olduğunda ben arayıp sorabilirim. Ya da kalkıp buradan yanına gittiğimde bana her zaman destek olur. Ben ona hatalarımı da anlattım. Her genç kızın yaptığı birçok hata vardır. Sevgilimi de anlattım. Aile demek anne demek benim için. Yani bu şekilde” (Katılımcı 18, Tam Aile, Kadın).

Katılımcı 23 ve Katılımcı 17 de ailenin, aile üyelerinden herhangi birisinin hata yapma durumunda gösterdiği kabulün ve desteğin aile kurumunu anlamlandırdığını ifade etmişlerdir.

“Bir keresinde şöyle bir şeye inanıyorum. Attığın her adımda yanlış da olsa hani seni anlayabilecek, hani senin düşüncelerine yakın olan, neden böyle bir şey yaptığını kestirebilecek en yakın kişiler ailelerin. Yanlış bir şey yapsan da, yanlış bir şey yaptığından dolayı sana tavır almayıp, doğru yolu gösterip, sana destek çıkacak ilk yakın bireylerde ailelerin olduğunu düşünüyorum. O yüzden aile benim için, hani zaten şöyle de bir şey var: aile toplumun direğini oluşturuyor. Yani o yüzden toplumsal bir kurum olarak bakarsak hani aile bana göre vazgeçilmez önemli” (Katılımcı 23, Tam Aile, Erkek).

“Yani kendimi bir yere ait hissedebiliyorum aile sayesinde hani başıma bir şey geldiği zaman her zaman benim yanımda olabileceklerini biliyorum buda bana güven veriyor yapacağım her şeyde” (Katılımcı 17, Tam Aile, Kadın).

Sevgi

Ailenin anlamı konusunda ortaya çıkan bir diğer tema da sevgi olmuştur. Katılımcılar aile denilince akıllarına sevgi temelli bir yapının geldiğini farklı şekillerde ifade etmişlerdir.

Maddi olanaklara sahip olmaya alternatif olarak sevgi temelli bir ilişkiyi gösteren Katılımcı 12, özellikle yaşadıkları ebeveyn kaybından sonra maddi sorunlar yaşadıklarını, ancak aile üyeleri arasında var olan sevgi ile ayakta durmayı başarabildiklerini dile getirmiştir.

“Çok fazla maddiyat olmasa bile sevginin huzurun olduğu yerde zaten birlik ve beraberlik oluyor. Ben bunu gördüm 11 sene içinde. Çok fazla sıkıntı çektik ama hiçbir zaman birbirimize o sıkıntıdan, maddiyattan dolayı sırt çevirmedik, hep bir olduk, birleştik. Bu, çok önemli bence, yani sevgi ve huzur olduğu sürece her şey oluyor” (Katılımcı 12, Tek Ebeveynli, Ölüm, Kadın).

“Aile kavramı... Hiç literatür tanımlarına girmek istemiyorum. Çok öznel konuşmak istiyorum. Aslında... Bence içerisinde sevgi olması gereken bir şey. Sevgi ve saygının olması gereken” (Katılımcı 6, Tek Ebeveynli, Boşanma, Erkek).

Katılımcı 7 ise ailenin sevgi temelli bir yapısının olması gerektiğini, ancak kendi ailesinde böyle bir sıcaklık olmadığını *“Aile deyince çok huzurlu sıcak bir şey olması gerekir ama benim aile kavramım böyle değil” (Katılımcı 7, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın)* şeklinde ifade etmiş annesinin sevgi göstermemesinin sebebini yetiştirme şartlarına bağlamıştır:

“Onun da kendi ailesinden öyle görmesidir muhtemelen. Bir de eski insan sonuçta, işte ilkokul mezunu. Bir şeylere onlar daha zor adapte oluyorlar. Yani kırk yıl yaşadığı hayatla şu on yıldır yaşadığı hayat bile bir değil teknolojik olarak, bilimsel olarak. Fazla bu şeyler olarak sanırım, şey olamadı, adapte olamadı yani. O da ailesinden öyle görmüş, o da öyle büyütülmüş ve yaşadıkları sanırım onun da kendi tecrübeleri onu birazcık daha böyle kendini nasırlaştırmasını düşünüyor ben” (Katılımcı 7, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Katılımcı 7, annesinin sevgi göstermek konusundaki tavrının sosyal ortamlarda farklılaştığını ve başkalarının bulunduğu sosyal ortamlarda sergilediği sevgi gösterilerini ise şu şekilde örneklendirmiştir:

“Mesela benim annem böyle çok fazla özellikle bu yaşına kadar şey bir kadındı, dominant bir kadındı ve sert bir mizacı vardır. Bu zamana kadar şimdi biraz biraz daha belki yaşlandığından dolayı daha böyle naifleşti ve duygusallaştı ama eskiden çok zordu. Yani onu böyle sarılması, öpmesi, hani güzel bir şey söylemesi falan... Ama atıyorum işte biri geldiğinde, bir misafir ya da x şahsı geldiğinde göstermelik olarak Katılımcı 7, canım kızımı, falanı filanı bitmezdi. Yani işte hani onu taşıyabilseydik biz gerçek hayatımıza daha iyi olurdu” (Katılımcı 7, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Katılımcı 17 ise aile üyeleri arasında var olan sevgiyi kan bağı ile ilişkilendirmekte ve çocukluk döneminden itibaren geliştiğine dikkat çekmektedir.

“Yani en başta kan bağı var her şeyden önce ister istemez insan kan bağıyla bağlandığı için birbirine sevgi doğuştan ve ufaktan oluyo. Hani anneme babama sonradan gelmiş bir şey değil. Bundan kaynaklı bir şey olabilir” (Katılımcı 17, Tam Aile, Kadın).

Katılımcı 13, annesiyle arasındaki sevgi gösterilerinin kendisi için önemini belirtmekte ve ailenin insanın sebepsiz mutlu olduğu bir yer olduğunu dile getirmektedir

“Böyle boğuşur gibi yaparız, şu an bile yaparız yani ben annemi mesela çocuk küçük çocuğun yanaklarını sever gibi gider severim mesela annemi işte yani bilmiyorum hocam böyle ara ara hani mutlu olmak için sebep aramadığın bir şey bence aile” (Katılımcı 14, Tam Aile, Erkek).

Katılımcı 19, ailede sevgi söz konusu olduğunda genel olarak ebeveynlerinin ön planda olduğunu işaret etmektedir.

“Bu dünyada beni koşulsuz şartsız seven iki kişinin annem ve babam olduğuna inanıyorum. Yeri geldiğinde kardeşim de beni es geçebilir diye düşünüyorum” (Katılımcı 19, Tam Aile, Kadın).

Katılımcı 21, ebeveynlerin sevgi göstermeme nedeninin ancak psikolojik sorunlar olabileceğine, aksi halde mutlaka sevgi temelli bir yapının olması gerektiğini belirtmiştir.

“Mesela anne baba çocuklarını hep sever eğer anne babanın kişisel bir sorunları yoksa, sevmeli yani herhangi bir psikolojik sorunları yoksa... İlk önce hani aile çocuklarını severek başladığı için hani ilk bebek dünyaya geldiğinde o annenin sevgisi yetiyor hani...Bence birbirlerini sevdikleri için aile oluyorlar” (Katılımcı 21, Tam Aile, Kadın).

Sevgi eksikliği durumunda ise aile içinde mutsuzluk olacağını, sağlıklı bir aile yapısının ortaya çıkacağını şu şekilde dile getirmiştir:

“Sevginin eksik olduğu ailelerde çocuk mutsuz olur. Anne baba mutsuz olur bir çatışma, kavga gürültü olur. O yüzden sağlıklı bir aile olur, çocuklar genelde şiddete başvurmaya yönelimi olur (Katılımcı 21, Tam Aile, Kadın).

Katılımcı 16 ise aile ortamındaki sevgisizliği babaannesi ve dedesi arasında yaşanan çatışmalar sonucunda ortaya çıkan aile yapısında ve bu durumun babasının davranışlarına ve yaklaşımına yansımada örneklendirmiştir.

“Sevgi, anne babanın davranışları tabi çocuklara da yansıyor. Onların psikolojisi, o yüzden sıcak bir ortam olmalı. Anne baba da dikkat etmeli kendi davranışlarına... Babaannem ve dedem sürekli tartışıyorlardı ikisi daha seksen yaşındayken sürekli ikisi tartışmalar evde bağırırlar. Yani

o çevrede yetişmiş biri için bu zor bir durum küçüklükten beri. Çünkü amcam, halam ve babam bir sevgi gösteremiyorlar fazla çevreye karşı bu da yaşadıkları ortama bağlı... Anne tarafım çok sevecen benim o yüzden o tarafta herhangi bir sorun yok ama işte babam daha soğuk olduğu için, baba sevgisi az da değil ama hissedebildiğim derecede yaşamadım baba sevgisini ama anne tarafımdan öyle hiçbir sorun olmadı, onlar daha sevecen” (Katılımcı 16, Tam Aile Kadın).

Her iki grupta yer alan katılımcıların da ailenin sevgi temelli bir yapı olduğuna ilişkin görüşte bulunduğu görülmektedir. Ancak ebeveynlerinin sevgilerini göstermesi konusunda zaman zaman sorun yaşayabildiklerini belirttikleri dikkat çekmiştir. Aile içinde sevginin hissedilmesi kadar gösterilmesinin de katılımcılar için önemli bir anlamı olduğu görülmektedir.

Güven

Katılımcılara ailenin anlamı sorulduğunda ortaya çıkan temalardan bir diğeri de güvendir. Tek ebeveynli katılımcılar aileyi güvende hissettirdikleri bir ortam olarak anlamlandırdıklarını ifade etmişlerdir.

Katılımcı 9, “*insan ailesi varsa, kendisini güvende hissediyor. Bir dayanak, güç...(Tek Ebeveynli, Ölüm, Kadın)* ifadesinde, bir dayanak olarak tanımladığı ailenin, hayatındaki önemini güven bağlamında vurgulamıştır. Bir diğer katılımcı ise, herhangi bir sıkıntısı olduğunda ilk olarak aradığı ve yanında olacak insanlar oldukları için ailesine güvendiğini şu şekilde ifade etmiştir:

“Hani onların olması şu an güven veriyor ya da hani en kötü ben en küçük sıkıntıda onlara gidip hepsini arayabiliyorum. Yanımda da olacaklarını biliyorum” (Katılımcı 10, Tek Ebeveynli, Ölüm, Kadın).

Katılımcı 1 ise ebeveynler ile arasındaki güven temelli ilişkinin dürüstlük sayesinde kurulabildiğini ifade etmiştir.

“Bence güven de çok önemli. Ait hissetmem çok önemli. Bu kadar sanırım yani. Aklıma şu an bunlar geliyor ama tabi birçok ya dürüstlük benim için çok önemli gerçekten yani. Bir kere güvenim sarsıldığı zaman aynı özveriyle yaklaşamayabiliyorum. O yüzden dürüstlük, güven, bunlar benim için çok önemli” (Katılımcı 1, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Tam aileye sahip katılımcılar arasında yer alan Katılımcı 25, aile denilince aklına huzur ve güven geldiğini şu şekilde dile getirmiştir:

“Aile deyince benim aklıma huzur ve güven geliyor açıkçası. Öyle olunca da bir saç okşama, huzur ve güven verici bir şey. Bir de güven deyince böyle bir çatı altında olmak, o anda hani ne olduğu önemli değil, baba ve

anne olarak orda olmak çok büyük bir ihtiyaç” (Katılımcı 25, Tam Aile, Kadın).

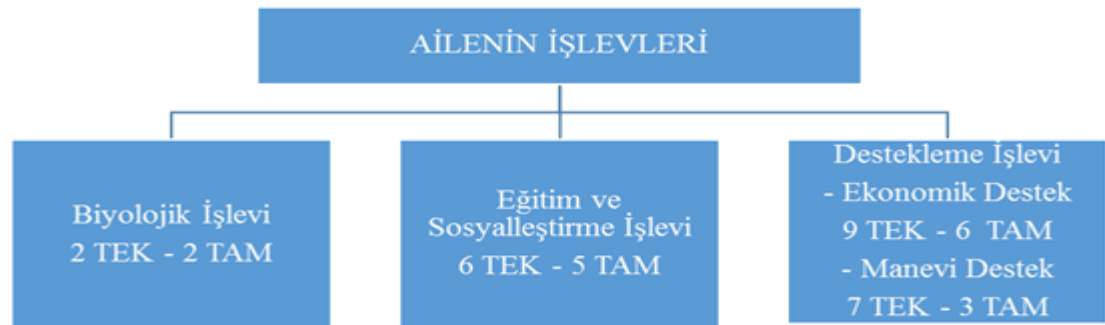
Katılımcı 26, kendi ailesini “güven veren, benim ailem güven veren bir ailedir” (Tam Aile, Kadın) şeklinde tanımlarken, Katılımcı 20 ise ailede güven temasının önemini vurgulamaktadır:

“Aile, hayatta insana güven verir, hayat mücadelesinde bence ilk inanacağımız şey ve her zaman güvende hissedeceğimiz bir şeydir aile. Çünkü inanıyorsun, tamam kendi şeyleri var, ufak örnekler görebilirsin. Kardeş kardeşe düşmandır falan, ya bunları geçtiğinde şey diyebiliyorsun. Ben sırtımı yasladığımda güvenebileceğim bir birey var burada. Çocuklarım var, kardeşlerim var. Aileyi genişletirsek de çok güzel bir şey. Çünkü hayat hiç kolay değil, çok acımasız, nerden neyin geleceğini tahmin edemiyorsun, her an her şey değişebiliyor ve bu mücadeleleri yaparken kimse zaten hak ettiği karşılığı alamıyor. Bu, nerde olursan ol değişmez. Ya, onlarla mücadele ederken böyle seni şey yapacak koruyup kollayacak bir kurumdur aslında bir aile” (Katılımcı 20, Tam Aile, Erkek).

Katılımcılar ailenin hissettirdiği güvenin, hayatlarındaki yerini vurgularken, aile olmanın bu güvenle ilişkisinin altını çizmişlerdir. İki katılımcı grubunun da güvenin önemine ilişkin benzer ifadeler kullandıkları görülmüştür.

Ailenin işlevleri

Ailenin işlevleri sorulduğunda katılımcıların görüşlerinin “biyolojik işlev”, “destekleme işlevi”, “eğitim ve sosyalleştirme” işlevi olmak üzere üç temel işlev çerçevesinde şekillendiği görülmektedir. Ailenin işlevleri ile ilgili olarak katılımcıların görüşleri Çizelge 3.3’te verilmiştir.

Şekil 3.3. Ailenin İşlevlerine İlişkin Temalar.

Biyolojik işlevi

Katılımcıların ailenin biyolojik işlevine, neslin devamını sağlama yönündeki işlevine çok az vurgu yaptığı (4 Katılımcı) görülmektedir. Tek ebeveynli aileye sahip Katılımcı 3, ailenin biyolojik bir yönü olduğunu “*Tabi biyolojik bir miras, genetik bir mirasımızı da aldığımız biyolojik ailemiz*” şeklinde dile getirirken, tam aileye sahip Katılımcı 24 ise ailenin biyolojik özelliği ile toplumun devamını sağlaması arasındaki ilişkiyi şu şekilde ifade etmiştir:

“Aile deyince, bir kadın ve bir erkeğin birleşmesinden oluşan küçük bir topluluk aklıma geliyor. Aralarında duygusal bir bağ olan ve toplumun devamını sağlamak için birleşmiş bir küçük bir topluluğu ifade ediyor” (Katılımcı 24, Tam Aile, Kadın).

Katılımcı 11 ise ailenin, çocukları koruyucu rolüne “*Korumacı bir görevi vardır; sana bakıyor, seni koruyor*” (Katılımcı 11, Tek Ebeveynli, Ölüm, Kadın) ifadesi ile dikkat çekerken, Katılımcı 24 ise özellikle ebeveynlerin çocuklarını fiziksel ve psikolojik olarak koruyup kollamalarının önemini şu şekilde dile getirmiştir:

“Her yerde görüyoruz çocuğunu bırakıp gidenler işte ne bileyim onları dövenler, şey yapanlar, çocuk evlerine verenler. Bu tarz aile değil de daha çok korumacı tarzda bir aile benim ideal ailem” (Katılımcı 24, Tam Aile, Kadın).

Tam aileye ve tek ebeveynli aile sahip katılımcıların ailenin neslin devamını sağlama, çocuklara bakım verme ve fiziksel olarak onları korumayı içerecek şekilde kullanılan biyolojik işlevine, ailenin diğer işlevlerine oranla daha az vurgu yaptıkları ve bu yönüyle iki grubun arasında önemli bir farklılık olmadığı görülmüştür.

Destekleme işlevi

Ailenin bireyin hayatındaki işlevlerinden birinin aile üyelerini, özellikle de çocukları desteklemek olduğu görülmektedir. Hem ekonomik alanda, hem manevi alanda çocukların ebeveynlerinden ve diğer aile üyelerinden alacağı destek, aile içi ilişkilerde önemli bir yere sahiptir. Katılımcıların da, ailenin hayatlarındaki işlevine ilişkin soruya yanıt olarak destekleme işlevinden sıklıkla bahsettikleri görülmüştür.

Katılımcı 25, ailenin destekleme işlevini, kendi hayatından bir örnek vererek, başarı ile ilişkisi çerçevesinde şu şekilde açıklamıştır:

“Şahsen ben kendi ailemden düşününce başarıya giden bir merdiven açıkçası benim açımdan. Çünkü ben ne zaman hani böyle başarısızlıkla karşılaşsam hep böyle annem ya da babam... Mesela, birinci sınıfta ben okuma yazmayı geç öğrenmişim. Öyle olunca annem hani bu artık okumayacak falan dedi. Babam hemen şey hani idealist tavrıyla okur bu kız okur falan diyerekten, elma soyarak falan böyle beni teşvik etmişti. Ben ondan iki gün sonra okumayı yazmayı sökmüştüm. Yani böyle olduğu için başarı için bir merdiven yani. Anne olmasa bile baba. Baba olmasa bile anne her zaman bir destek. Bana bunları ifade ediyor” (Katılımcı 25, Tam Aile, Kadın).

Katılımcı 19 da, yine aile üyelerinin birbirlerine verdiği desteğin, bireyi başarıya götürdüğüne dikkat çekmiştir.

“Bence herkese göre değişir bu ama ben kendi ailemi göz önünde bulundurduğumda, ben eminim ne yaparsam yapayım yanımdalar. Doğru ya da yanlış hiç fark etmez. Ben ailemden korkuyor muyum? Hiç korkmadım ailemden ki, korkacak bir durum da yaşamadım. Beni hiçbir zaman kısıtlamadılar. Aile, birinin bir şeyler başarabilmesi, yapabilmesi için gerekli insan topluluğu bence. Ben öyle düşünüyorum. Benim ailem öyle. Herkes için farklı olabilir. Belki bazıları köstek oluyor olabiliyordur. Eminim onların kendilerine göre geçerli sebepleri vardır. Ama benim için destek olmaları ön plandadır” (Katılımcı 19, Tam Aile, Kadın).

Katılımcı 15 ise hayatında maddi ve manevi destek mekanizması olarak ailesini işaret etmiştir.

“En büyük destekçim, yani en iyi arkadaşım benim annemdir. En büyük destekçim de babamdır. Yani bu yüzden çok şanslıyım. Herhangi bir sıkıntım olsun maddi manevi. Hem onların benden daha deneyimli olması, hem de arkadaşlarım gibi önyargılı değil de tamamen tarafsız bir şekilde bana yakın olmaları benim için çok çok önemli” (Katılımcı 15, Tam Aile, Kadın).

Katılımcı 22, ailenin bireyin fiziksel olarak korunarak varlığını sürdürmesini sağlamanın ardından destekleme işleviyle ön planda olduğunu ifade etmiştir. Belirli bir yaşa kadar maddi desteğin daha ön planda olduğunu ifade eden Katılımcı 22, hayatın sonraki dönemlerinde manevi desteğin daha öncelik taşıdığını dile getirmiştir.

“Başta yaşamını sürdürmek için var, sonrasında birine her konuda destek olmak için, duygusal bağlamda biraz da var. Sanki, başta maddi olarak sonrasında artık 20 yaşına geldim ve ailemden maddi beklenti içerisinde olmak beni kötü hissettiriyor. Baba bana para yolla bunu ben çok zor söylerim mesela o yollarsa ki yollar Allah razı olsun kesinlikle o yönden bir sıkıntım yok. Yolluyorlar mesela belli düzenli aralıklarla. Şey değildir hani sevgi sadece benim istediğim onlardan onun haricinde bir beklentim yok” (Katılımcı 22, Tam Aile, Kadın).

Katılımcılar, ailenin destekleme işlevini maddi ve manevi olarak iki farklı boyutta ele almışlardır. Ailenin bu işlevini “maddi desteğin yanında manevi destek

de diyebilirim” (Katılımcı 3, Tek Ebeveynli, Boşanma) şeklinde özetleyen katılımcıların manevi destek boyutunda, ailenin manevi olarak çocuklarının arkasında durması, aldığı kararlarda desteğini hissettirmesi gibi unsurlar ifade edilirken, maddi destek boyutunda ailenin çocuğuna ekonomik imkanlar sağlamasının ve bu alanda desteklemesinin önemine ve gerekliliğine vurgu yaptıkları dikkat çekmektedir.

Manevi destek

Katılımcı 7, çocuklarını destekleme ile ebeveynlik arasındaki doğrudan ilişkiye şu şekilde vurgu yaparak, ailenin manevi destekleme boyutunun önemini altını çizmiştir:

“Bazı insanlar anne baba olabilirler, bazı insanlar olamazlar. Böyle düşünüyorum. alabildikleri çocuklarını her anlamda katkıda bulunabilecekleri maddi olarak değil benim maddiyat boyutu çok aşılabilecek bir boyut. Manevi olarak her zaman destek görülebilecek olması gerektiğini düşünüyorum (Katılımcı 7, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Maddi ihtiyaçların bir şekilde aşılabileceğini düşünen katılımcı 7, çocukların ebeveynlerinin manevi desteğine duydukları ihtiyacın ise başka türlü doyurulamayacağını vurgulamıştır. Ailenin verdiği manevi desteğin önemini işaret eden tek ebeveynli aileye sahip katılımcılardan Katılımcı 11, aile üyelerinin anlaşmazlıklar yaşasa bile sevgi bağından dolayı manevi desteklerinin her zaman var olduğunu şu şekilde dile getirmiştir:

“Bunun haricinde koşulsuz bir manevi destek var. Biliyorsunuz size her zaman destek çıkacakları durumlar var. Bazen çok ciddi kavgalarınız oluyor ama ona rağmen affedebiliyorsunuz. Ama bir arkadaşınızla kavga ettiğinizde affedemiyorsunuz, olmuyor. Aile olunca affedebiliyorsunuz ya da görmezden gelebiliyorsunuz hatalarını. Sonuçta kabul ediyor sizi. Hep bir desteğin var arkada kimse seni desteklemese bile. Bazen tam tersi oluyor... Sonunda senin fikrinin de iyi olduğunu anlayınca mutlaka destekliyorlar. Sevgi var bir de ne olursa olsun. Hissediyorsun o sevgiyi” (Katılımcı 11, Tek Ebeveynli, Ölüm, Kadın).

Katılımcı 6 da ailenin manevi desteğinin önemini vurgularken, kendi ailesinin manevi anlamda destek veren bir aile olması durumunda bütün sorunlarını onlarla paylaşmasının mümkün olabileceğinin altını çizmiştir.

“Eğer, hissettiğim gibi bir ailem olsaydı, şu an sadece ekonomik yardımın dışında tamamen manevi değerlere de önem veren bir aile olması gerekiyordu benim için eğer öyle olsaydı. Ciddi bir bunalımım, ciddi bir sorunum varsa eğer, çok rahatlıkla annem veya babamla çok rahatlıkla

konuşabilecek düzeyde olmam gerekiyordu ve karşı tarafın tepkileri de ona göre olumlu olması gerekiyordu aile bunun için vardır” (Katılımcı 6, Tek Ebeveynli, Boşanma, Erkek).

Katılımcı 12, ailesinin korumacı ve destekleyici tavrının hayatındaki önemine dikkat çekerken, babasının ölümünden dolayı tüm bu alanın annesinin desteği ile doldurulduğunu, normal şartlarda babasının vermesi gereken desteği de annesinin sağladığını belirtmiştir:

“Onların desteğinin olduğunu bilmek bile büyük bir şey. Her ne kadar maddi olarak yardımcı olunmasa bile manevi destek çok önemli benim için özellikle. Çünkü benim durumumda olup ailesinden destek göremeyenler var, tek başlarına kalıyorlar. O çok önemli; korumacı, sahipleniyorlar, sana kendini iyi hissettiriyorlar. Annem, mesela babamın yokluğunu çok fazla hissettirmemeye çalışır, yani bir babacı bir tavrı vardır. Keza abimin öyle. Böyle yükümlülükleri var, ben hissediyorum en azından bana yansıyor” (Katılımcı 12, Tek Ebeveynli, Ölüm, Kadın).

Katılımcı 5, ailesinin varlığını düşünmenin bile kendisine iyi geldiğini ve ailenin insan hayatında önemli bir destek mekanizması olduğunu ifade etmiştir.

“Bence boşluğa düştüğünde, bazen olur ya kendimi odaya kapatayım o zamanlar benim aklıma direkt ailem gelir. Onlar beni böyle görürlerse üzülürler deyip çıkarım. Çok sık bunalıma giremem arada gerçekten yalnız kalmak istediğimde bir saat falan durup kendimle uğraşıp odadan çıkarım. O sırada ailem de gelir aklıma. Üzülürler diye düşünürüm, bir de onlar seni seviyorlar onun sıcaklığını hissedince insan kendini iyi hissediyor. Bir yerlerde olduğunu bilmek... Ben kaç yıldır uzaktayım ailemden ama bir telefon ettiğin zaman bile modum yükseliyor hemen. Bence çok güzel bir destek aile” (Katılımcı 5, Tek Ebeveynli, Ayrı Yaşama, Kadın).

Katılımcı 11, ailenin özellikle de akrabalarından oluşan geniş aile üyelerinin her zaman destekleyici olmadığını, bazı durumlarda varlıklarının mutsuzluğa neden olduğunu belirtmiştir:

“Bazen düzenliyor, bazen daha mutsuz ediyor. Yani aile... Çekirdek ailede bir sıkıntı yok, ama geniş aileye iş geçince böyle olmasa da keşke olsa hani olmasınlar diye insan düşünüyor değil” (Katılımcı 10, Tek Ebeveynli, Ölüm, Kadın).

Tam aileye sahip katılımcılardan Katılımcı 18 ise ailenin varlığının, manevi alanda yarattığı desteği, onlara danışmak, fikir almak, önemli kararlardan önce tartışmak gibi eylemleri içine alan, kısacası kendisini “mutlu etme” amacına hizmet etme çerçevesinde ele almıştır:

“Aile mutsuz olduğunuzda sizi mutlu etmeye, o sorunlarınızı aşmaya yardımcı olur. Bir karar veremediğinizde, çok önemli bir yol ayrımındayken

size akıl fikir verirler, destek olurlar. Ben genelde aile dediğimde aklıma annem geldiği için, bir derdim olduğunda annemle konuşurum. Bir karar vereceksem anneme sorarım” (Katılımcı 18, Tam Aile, Kadın).

Katılımcı 15, ailenin manevi alandaki destekleme işlevinin, sadece ebeveynlerin çocuklarını desteklemesi olarak değil, çocukların da ihtiyaç duyulduğunda ebeveynlerini desteklemeleri gerektiği fikri temelinde ifade etmiş ve bu durumu hayatından bir örnekle özetlemiştir:

“İşte bunu ben, annem hamileyken yaşamıştım. Bu 16 yaş küçük olan kardeşime hamileliğini ilk öğrendiğimde ben sinirlenmiştim. Tepkim vardı, 16 yıl sonra ne demek filan, çocuğum gibi bir şey olacaktı o benim. Annem karşıma geldi, hamile olduğunu söyledi. Dedim yani, anne nasıl demeye kalmadı annem ağlamaya başladı. Anladım ki onun en büyük destekçisi benmişim ve bir kez daha ona en yakın arkadaş da benmişim. Aramızda da çok yaş farkı olmadığı için. 17 yaş fark var ve ben annemin hem arkadaşımıymışım, hem evladıymışım. Herhalde buna düşkünlüğüm de buradan kaynaklanıyor” (Katılımcı 15, Tam Aile, Kadın).

Ekonomik destek

Tek ebeveynli aileye sahip katılımcılar, ailenin maddi destek işlevine ilişkin paylaşımlarında genel olarak, belirli bir yaşa kadar maddi desteğin ön planda olduğunun altını çizmişlerdir. Bu durumu kendi yaşantılarından örneklerle açıklayan katılımcılar, bu desteğin genel olarak beraber yaşadıkları ebeveynleri tarafından karşılandığını belirtmişlerdir.

Katılımcı 13 ve Katılımcı 7, çocukların belirli bir yaşa kadar ebeveynlerine maddi anlamdaki bağımlılıklarını şu ifadelerle belirtmiştir:

“Sonuçta çocuklar da ailenin bireyleri ve belirli bir yaşa kadar kendi paralarını kazanana kadar, yani maddi durumları olana kadar anne babaya bağımlı yaşamak zorundalar. Eşlerden biri çalışır diğeri çalışmaz, kadın erkek hiç fark etmez, onlar da karşı tarafın maddi kaynaklarından illa ki yararlanacaklardır” (Katılımcı 13, Tek Ebeveynli, Yurt Dışında Yaşama, Erkek).

“Çocuk özellikle kendine bakamayacak yaşta olduğunda yetişkinler maddi olarak destek olmak zorundalar bir de o sanırım ailenin şeyi yoksa yoku da bilecek çocuk varsa varı da bilecek. Yani var olup göstermemek yok olup çok saçmak bunları ayarlayabilmeli hem aile hem de çocuğa verilen eğitimce bilmek gerekir ama maddi olarak da destek vermesi gerekir ailenin çocuğuna” (Katılımcı 7, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Katılımcı 2 ise yine çocukluk dönemlerinde ebeveynlerin verdiği maddi desteğe dikkat çekmiştir. Bu desteğin sadece maddi ihtiyaçları karşılamak şeklinde olmaması gerektiğini, çocukların daha sonra ihtiyaçlarını karşılayacak meziyetlerle

donatılarak kendi hayatını devam ettirebilen bir şekilde yetiştirilmesi gerektiğinin altını çizmiştir.

“O da çok temel bir ihtiyaç ama belli bir yaşa kadar. Aslında o da bir öğreti. Karşılanması gerekiyor. Dünya üzerindeki en aciz varlık insan; 5 yaşına kadar annesi ya da çevresinde biri olmadan kendine bakamayacak varlık. Bunu en temelde sağlaması gerekiyor ama sağlarken de yine öğretmesi gerekiyor ki kendini devam ettirebilsin o konuda. Yani bir yandan ekonomik destek sağlarken diğer taraftan ailenin olmadığı ya da destek sağlamadığı zaman kendi hayatını sürdürebilmenin yolunu öğretmesi gerekir” (Katılımcı 2, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Boşanma sonucunda tek ebeveynli aileye sahip olan bir katılımcı, aile kurumunun hayatındaki işlevini *“bunun arkasında maddi kaynaklar da var. İhtiyaçlarını sınırlı anlamda karşılayan kurum da olabilir, sosyal kurum (Katılımcı 3, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın)* şeklinde dile getirmiştir. Bir başka tek ebeveynli katılımcı ise ailenin verdiği maddi desteğin belirli bir yaşa kadar devam ettiğini, ancak bu destek sırasında yaşadığı olumsuz duyguları *“İlk başta kesinlikle belli bir yaşa kadar maddi bir destek veriyorlar. Azarlarla olsa bile destek oluyorlar (Katılımcı 11, Tek Ebeveynli, Ölüm, Kadın)* ifadesiyle paylaşmıştır.

Ailenin maddi olarak çocuklara sunması gereken desteğin, kendi yaşantısında genel olarak annesinin sorumluluğunda olduğunu ifade eden Katılımcı 1, babasının bu alandaki varlığının biraz daha arka planda olduğunu belirtmiştir:

“Mesela ablamı annem okuttu. Benim genelde bütün giderlerimden annem sorumluydu. Babamın da tabi yaptığı şeyler vardır, o dönemde yapmıştır bir şeyler ama. Yani şu an genel anlamda, üniversiteye geldiğim süreçte de ya da eve gittiğim süreçte de şu an hala maddi anlamda hiçbir beklentim yok. Ben dördüncü sınıftan bu yana annem ve babamla daha çok vakit geçirdim okul hayatımda ama. Benim o dönemden bu yana bütün maddi gereksinimlerimi annem karşılıyordu. Sonra ablam meslek edinince ablam karşılamaya başladı. Öyle. Ama hiç babamdan böyle bir beklentim olmamıştı” (Katılımcı 1, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Katılımcı 4 ise beraber yaşamadığı ebeveyninden maddi destek almadığını, bu durumun boşluğunu yaşadığını ifade etmiştir. Eğer babasından maddi destek alsaydı bunun kendisi için anlamını şu sözlerle dile getirmiştir:

“Aileyi açıkçası maddi olarak düşünmüyorum. Belki maddi doyumsuzluğum olmadığı içindir... Mesela ben şu anda babamdan para almıyorum ama alsaydım daha iyi hissedebilirdim. Miktarı önemli değil. Çünkü benim arkamda babam var diyebiliyorsun ama şu anda onun zor durumda olduğunu bildiğim için, bana yardım edemeyeceğini bildiğim için,

yardıma ihtiyacım olmasa bile onun bir boşluğu var içimde” (Katılımcı 4, Tek ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Katılımcı 6 da, annesinden rahatlıkla maddi ihtiyaçlarını karşılaması için destek isteyebildiğini dile getirmiştir.

“Elbette ki ekonomik için çok önemli, aslında temel de, atıyorum 2 gün önce bir şey mi alacağım annemden çok rahatlıkla isteyebiliyorum. O rahatlığı kendisi bana verdiği için aynı zamanda” (Katılımcı 6, Tek Ebeveynli, Boşanma, Erkek).

Aynı katılımcı beraber yaşamadığı ebeveyninden yani babasından ekonomik destek almak için çeşitli manipülasyonlar yaptığını şu şekilde ifade etmiştir:

“Üniversiteyi kazandığım ilk sene babamla aram, yine çok iyi değildi ama en azından onu bir şekilde kandırarak sadece yurt parasını ödettiriyordum... Yurt parasının miktarını fazla söyleyerek ödettiriyordum hatta (Katılımcı 6, Tek Ebeveynli, Boşanma, Erkek).

Tam aileye sahip katılımcılar da çocukların kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecek döneme gelene kadar ailenin ekonomik desteğinin önemine işaret etmişlerdir. Katılımcı 17, eğitimini devam ettirdiği için ailesinin ekonomik desteğine ihtiyacına ilişkin şu şekilde bir paylaşımda bulunmuştur:

“Yani önemli özellikle okuduğum için kendi maddi ihtiyaçlarımı karşılayamadığım için aile bu konuda önemli” (Katılımcı 17, Tam Aile, Kadın).

Diğer bir katılımcı da ailenin verdiği ekonomik desteğin belirli bir yerde bittiğinin altını çizmiştir.

“Ekonomik destek benim kendi ayaklarımın üzerinde durduğum an biter yani. Duruncaya kadar bir bakıma önemlidir. Yani benim kendimi de toparlayabilmem için önemlidir” (Katılımcı 24, Tam Aile, Kadın).

Katılımcı 16 ise ailesinin maddi destek vermemesi halinde hayatını devam ettirmekte zorlanacağını dile getirmiştir:

“Vermeli, veremeyenler de oluyor tabi yani çalışan arkadaşlarımı falan görüyorum ama bana vermeseler herhalde aç kalırdım burada çünkü çalışabileceğimi düşünmüyorum. Ekonomik anlamda destek olmalı çünkü okuyan biri, hem çalışıp hem okumak onun için de zor olabilir. Ya da herhangi bir yoldan da olabilir, burs, ailesi buna katkıda bulunabilir” (Katılımcı 16, Tam Aile, Kadın).

Ailenin çocuk sahibi olarak maddi ihtiyaçları karşılama konusunda baştan bir kabulü olduğunu, bunun olmadığı örneklerin ise samimiyetsiz olduğunu şu şekilde belirtmiştir:

“Ya bir çocuğu alıp büyütüyorsan bunun bakımını da başlangıçta kabullenmişsindir diye düşünüyorum. Çocuğun ihtiyacı varsa bunu alman lazım... Almanya’da uzaktan bir akrabamız, çocukları 18 yaşını doldurunca onlardan artık kira almaya başlıyorlar. Böyle odalarında kaldığı için, ne bileyim bana çok samimi bir durum gelmiyor... Bence parasal, para, bu paranın kelimesi bile ailenin içinde geçmesini doğru karşılamıyorum ben... Para geçince insanlar değişiyor bence, nasıl diyeyim o işteki samimiyet o niyeti paranın gelmesi bozuyor, çok kolay şeyi görebiliriz” (Katılımcı 19, Tam Aile, Erkek).

Bir diğer katılımcı ise ailesinin maddi anlamda bir sorunu olmadığını ve kendisini desteklediklerini, ancak ailesinden aldığı bu maddi desteğin kendisini bir anlamda baskı altında hissettirdiğini ifade etmiştir.

“Bir de maddi kaynak. Yani ben ikinci öğretimde okuduğum için o zaman bu harçlar filan... Yani biz bir buçuk milyara yakın dönem başında, bir buçuk milyar falan yatırıyorduk. Öyle olunca, onların maddi açıdan hiçbir sorunları yoktu ama ben kendi açımdan çok yük altındaydım. Çünkü geçemezsem tekrardan bir masraf, tekrardan bir masraf. Aynen öyle baskı altındaydım... O yüzden maddiyat sadece. Yani açıkçası önemli. Çünkü maddiyat olmadan hiçbir şey olmuyor. Açıkçası görüyoruz. Burs almak zorunda kalıyorlar. Kredi almak zorunda kalıyorlar. Kredi aldıklarında hemen iş bulma olanakları olmazsa eğer ödemek zorunda kalıyorlar (Katılımcı 25, Tam Aile, Kadın).

Ailesinden maddi destek alamadığı için burs almak zorunda kalan öğrencilerin yaşadığı zorluklara dikkat çeken Katılımcı 25’in ardından, burslarla öğrencilik hayatını geçirmiş olan Katılımcı 18, bu durumu şu şekilde dile getirmiştir:

“Ben tamamen burslarla okudum. Başarılı bir öğrenciydim. İlk yıldan sonra ortalamam yüksek olduğu için birçok yerden burs aldım. Kişisel ya da devlet bursu gibi. Hiçbir zaman yani hiç bir anlamda ailemin desteği olmadan okudum”.

Maddi ihtiyaçlarını ailesi dışındaki kaynaklardan karşıladığını belirten Katılımcı 25, bu nedenle aile ilişkilerinin daha manevi tarafının ön planda olduğunu eklemiştir:

“Eğer ailemin maddi durumu yerinde olsaydı ön planda olurdu belki. Maddi durumları çok iyi olmadığı için hiç bir zaman maddiyat sorun olmadı, sorun oldu ama benim için öncelik olmadı tabi ki. Param olmadığına önce annemi aramam ben, burslarım yatmış mı diye bakarım. Çok zor durumdaysam çalışırım ki bütün yaz çalışıp para biriktirmişliğim var benim. Daha sonra, hani anneme hiç bir zaman o bir maddi kaynak, onu

sömürebilirim bakışıyla bakmadım. Eğer çok iyi olsalardı, belki onları sömürebilirdim. Ya da çok daha rahat üniversite hayatı geçirebilirdim ama hiç bir zaman maddiyat çok önemli olmadı bizim için. Bir de paramız olduğu çok oldu mesela. Maddi olarak hiç bir sıkıntımız yok ama o an o kadar manevi önemli bir problemimiz var ki paranın çözemeyeceği bir problem ve onun da bir anlamı yok. Dolayısıyla maddiyat çok da önemli değil benim için” (Katılımcı 18, Tam Aile, Kadın).

Eğitim ve sosyalleştirme işlevi

Ailenin çocuğun hayatında eğitim ve sosyalleştirme gibi iki önemli işlevi olduğunu ifade eden katılımcılar, eğitimin hayat boyu devam eden bir özelliği olmasına karşın, ilk bilgilerin öğrenildiği yer olarak ailenin önemine dikkat çekmişlerdir.

Tek ebeveynli katılımcılardan Katılımcı 3, ailenin çocuğun hayatındaki eğitim rolünün ön planda olduğunu dile getirmiştir:

“Yani benim için aile, çocuk için çok çok önemli. Yani ben ilk öğretmen diyebiliyorum. Geçtiğimiz haftalarda da yine bu konuya değinmiştik biz de Aile ve Engelli Birey dersinde. İlk öğretmenidir, yani öğrendiği ilk şey ondadır. Aile gösterir, ileriki yaşantımızda olumlu ya da olumsuz özelliklerimizi belirleyen. Denir ya halk arasında da terbiye eden çocuğu. Kesinlikle çok çok önemli. Yani ben büyüdükçe, bu dersleri de aldıkça ne kadar çok ayrı ailenin çocuğu olmak ne kadar zarar verici bir durum bunu fark edebiliyorum. Bunu fark ettiğim dolayısıyla da sağlıklı bir ailenin de ne derece olumlu etkilerinin olduğunu da fark edebiliyorum. Diyebilirim ki hayata hazırlayan ilkokul yani ilkokulu diyebilirim” (Katılımcı 3, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Katılımcı 2 ise ailenin eğitim işlevi aracılığı ile insanı insan yaptığını ifade etmiştir.

“Aile, aslında insanı insan yapan kurum bence. Gerçekten bu. Çünkü bebekliğimizde zaten önce onları görüp duyarak sadece bir şeyler öğreniyoruz. Okula başladığımızda bile okulda yaşadığımız bir şey olduğunda gelip evimizde anlatabiliyoruz; dışarda biriyle ilgili bir şey düşündüğümüzde yaptığımızda onlara anlatabiliyoruz; onlarla ilgili bir sorununuz olduğunda yine onlara anlatabiliyoruz. O yüzden kişiliğin oluşmasındaki en temel öğedir aile. Eğitici, öğretici, güven duygusunu hissettiğin, öğrendiğin yerdir” (Katılımcı 2, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Katılımcı 13 ise, diğer kurumlarla karşılaştırıldığında çocuğun ailede geçirdiği sürenin daha fazla oluşunu, ailenin çocuğun eğitimi üzerindeki öneminin nedeni olarak ele almıştır.

“Bir insan kişiliğini oturtturmadan ve tam bir birey haline dönüşmeden illa ki bir şekilde eğitim alması gerekiyor, yani öğrenilmesi

gereken şeyler... Okula gidiliyor, başka şekilde destek alınıyor başka eğitimler için ama aileyle yaşanan süre çok fazla olduğu için aile aslında biraz da kişiliği yönlendiren, insanın karakterinin oturmasında rol oynayan... Çünkü aile yapınız nasılsa çocuklar da öyle gelişiyor” (Katılımcı 13, Tek Ebeveynli, Yurt Dışında Yaşama, Erkek).

Katılımcı 10 ise aile hayatının olumlu davranış geliştirmede ve hayatı düzenlemedeki etkisine ve önemine dikkat çekmiştir.

“Mesela hayatımızda böyle, ben şu an mesela tamamen kendi başıma kalsam belki üniversite okumuyor olurdum ya da şu an çok bambaşka bir hayatım olabilirdi. Ama şu an diyorum ki benim bir ailem var, onlara karşı sorumluluğum var. Birbirimizle olan ilişkilerimiz her zaman hani... Belki ben çok saygısız bir çocuk olabilirdim, ama diyorum ki benim de bir ailem var, ablam var onlara nasıl davranıyorsam ya da nasıl davranılmasını istiyorsam kendi davranışlarımı da ona göre şekillendirmeye çalışıyorum. Düzenlemekten kastım buydu” (Katılımcı 10, Tek Ebeveynli, Ölüm, Kadın).

Katılımcı 6, aile kavramını, ailenin kaç kişiden oluştuğundan ve aile üyelerinin kimler olduğundan ziyade, ailenin eğitim işleviyle ilişkilendirmektedir. Bu işlevi yerine getiremediğinde ya da çocuklarıyla iyi ilişkiler geliştiremediğinde bir yapının aile olmadığını savunmuştur.

“Çocuk eğitiminde, çocuğuna karşı olan tavrı kötüyse, ister beş kardeşli iki anne babalı bilmem ne olsun, ister tek ebeveynli olsun çocuk eğitiminde biraz daha özenli ve düzenli olunduğu zaman aile olunuyor bence. Ailenin burada da çok önemi var, eğer çocuklarıyla arasındaki bağı iyi değilse ve onlarla kaliteli bir ilişki kuramıyorsa, bence aile değiller” (Katılımcı 6, Tek Ebeveynli, Boşanma, Erkek).

Ailenin eğitim işlevinin önemini, suça yönelim ile ilişkisi çerçevesinde ele alan Katılımcı 7, ailenin olmadığı yerde bireyden de söz edilemeyeceğini belirtmiş, çocukluktaki ailenin eğitim işlevindeki bu eksikliklerin telafisinin zorluğunun altını çizmiştir.

“Çok önemli aile yani şimdi özellikle öğretmenlik okuyunca biraz daha psikolojiyle alakalı oluyorsunuz gördüğümüz her işte şu anda özellikle pedofili olsun, tecavüzcü olsun, hırsız olsun, osu olsun, busu olsun. Şimdi küçükken yetiştirilmeye alakalı olduğu için hepsi aile yoksa birey de yok. Yani onu yetiştiremezsen yoksa insan yok kendini yetiştirmesi insanın çok mesela şu an ben atıyorum kendimi yetiştirdim ama o eksiklikler hiç gitmeyecek muhakkak bir yan etkisi de olacak o yüzden aile olmazsa insan olmaz” (Katılımcı 7, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Belirli bir aile sistemi içerisinde yetişmenin ve ailenin eğitim işlevini yerine getirmesinin, çocukta olumlu kişilik özelliklerinin geliştirilmesi üzerinde önemli etkileri olduğunu şu ifadelerle eklemiştir.

“Bizi bu yaşa kadar getirmede en önemli unsurlardan birisi aile...O yüzden belli bir sistemin içinde bulunmak, belli kişileri tanımak hem güven duygusunu geliştiriyor, hem de işte ne bileyim, çevreye karşı da kişiliğimizi olumlu etkiler diye düşünüyorum. Bu yüzden aile, bize en başta eğitim kurumumuz aile. Onlardan gördüğümüz eğitimle bu zamana kadar geliyoruz. O yüzden ailenin önemli olduğunu düşünüyorum” (Katılımcı 7, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın)

Tam aileye sahip olan Katılımcı 21, ailenin eğitim işlevi sayesinde çocukların yanlış ile doğruyu ayırt edebildiklerine dikkat çekmiştir.

Eğitim alanındaki en büyük araçtır aile, orda ilk eğitimi görürüz, orda hani bazı şeylerin yanlış doğru olduğunu ilk annemiz babamız tarafından öğreniriz. Kültür denen bir şey var” (Katılımcı 21, Tam Aile, Kadın).

Katılımcı 17 ise aileden rol model alma yoluyla öğrenmenin ön planda olduğunu, çocukların ebeveynlerini ya da diğer aile üyelerini model alarak kişiliklerini oluşturduklarını belirtmiş ve bu durumu “armut dibine düşer” ifadesiyle özetlemiştir

“Aile benim için küçük yaşlardan itibaren aslında kişiliğimizin oluşmasında önemli bir faktöre sahip olan sosyal bir kurum aileye şöyle diyebilirim yani ailemizden genellikle her şeyi öğreniyoruz ilk başta onlardan görüyoruz hani armut dibine düşer diye bir söz var ya yani gerçekten de öyle oluyor baktığım zamanda zamanla annem gibi olduğumu fark ediyorum yani bakıyorum babam gibiyim ablam gibiyim öle yani benim için aile” (Katılımcı 17, Tam Aile, Kadın).

Katılımcı 16 karakterinin oluşmasında ailesinin çok önemli bir yer tuttuğunu ifade etmiştir.

“Bence aile benim bugüne kadar gelmemdeki en büyük etkenlerden biri, karakterim davranışlarımın oluşmasında etkililer” (Katılımcı 16, Tam Aile, Kadın).

Ailede işbölümü

Ailenin içindeki işbölümü, ailenin kavramsal olarak anlaşılması için önemlidir. Ailedeki rol ve sorumlulukların paylaşılması ile ilgili olarak tek ebeveynli aileye sahip katılımcılar ile tam aileye sahip katılımcılar arasında farklılıklar olduğu görülmektedir. Özellikle çocuklara düşen sorumlulukların tek ebeveynli aileye sahip katılımcılarda daha fazla olduğu ve tek ebeveynli aile olma süreci ile birlikte bu sorumlulukların arttığı dikkat çekmektedir.

Katılımcı 9, ailedeki işbölümünün çevresinde bulunan tam aileye sahip arkadaşlarıyla kıyaslandığında, kendi ailesinde farklı özellikler taşıdığını, ailede çocuk olarak diğer akranlarından daha fazla sorumluluk almak zorunda kaldığını belirtmektedir. Ayrıca Katılımcı 9 ifadelerinde, bu durumun kendisinde eksiklik hissi yarattığını dile eklemiştir.

“Özellikle yaşadığım durumlar... Yani bunu nasıl anlatabilirim ki? Özellikle yaşadığım yani... Ya mesela benim dışarı işlerini ailede benim yapmış olmam birçok arkadaşımın ailesinde gördüğüm kadarıyla hiçbiri böyle bir şey yapmıyordu, bir tek ben böyle bir şey yapıyordum. Hani bu benim mesela onlar açısından baktığımızda çoğu zaman eksiklik aslında benim yapmam normalde normal değil. Ama ben yapıyordum mesela o işleri” (Katılımcı 9, Tek Ebeveynli, Ölüm, Kadın).

Sadece aile içinde kendisine düşen sorumlulukların arttığını belirtmekle kalmayan Katılımcı 9, annesinin de babasının görevlerini devam ettirmek zorunda kaldığını, aynı zamanda engelli bir ağabeyi de bulunduğu aile içinde daha fazla fedakarlık yapma isteği olduğunu dile getirmiştir.

“Ondan sonra nasıl desem? Valla hocam şu an nasıl anlatacağımı da bilmiyorum yani? Annem bize hem annelik hem babalık yaptı. Hani gerçekten bu konuda çok fedakarlık yaptı. Yani özellikle büyük ağabeyim için. Hem engelli, hem babası vefat etmiş bir çocuk olarak onun daha çok zarar gördüğünü düşünüyorum ben. Yani onun için çok üzülüyorum. Gerçekten ve benim kendimden daha çok mutlu olmasını istediğim insan o hani. Onun için hep bir şeyler yapmak istiyorum. Rol olarak ben mesela en basitinden şey ya bizim evde arabayı ben kullanıyorum. Yani annem de kullanıyor da. Ben gittiğim zaman ben kullanıyorum. Abim geldiği zaman o kullanıyor” (Katılımcı 9, Tek Ebeveynli, Ölüm, Kadın).

Bir diğer ölüm sonucunda tek ebeveynli aileye sahip olan katılımcı ise, aile üyelerinin babasının ölümünden sonra ev içinde tamamen farklı bir işbölümü oluşturmak zorunda kaldıklarını ifade etmiştir. Babasının ölümüne kadar hiç yapmadıkları ya da dahil olmadıkları ev içi görevleri üstelenmek zorunda kaldıklarını aktaran Katılımcı 10, özellikle annesinin toplumsal kaygılardan dolayı bu işbölümünün yeniden tesisi konusunda zaman zaman yaşadığı sıkıntılardan ve yeni düzen oluşumunda aile üyelerinin birbirine desteğinden de bahsetmiştir.

“Annem her işe koştu. Hani şey denir ya babası ölen çocukların hem annesi hem babası oldu. Hakikaten annem onu zirvede yaşadı ve bize yaşattı. Hani çok sıkıştığı zamanlarda biz faturaları gidip öderdik. Ama yani babam ölene kadar annemin hiç pazara çıkmışlığı yoktu. Yaşadığımız yer, küçük bir yer. Böyle herkes birbirini tanıyor, yerlisi olunca da bir dedikodu oluyor falan. Annem sonra pazara çıktı. İlk birkaç ay biz ablamla birlikte çıktık. Ama annem sonra dedi ki bu sizin yapabileceğiniz iş değil hani neyi nereden

alacağınız belli değil, o çıkmaya başladı. Bir hafta yanında ablam oluyordu, bir hafta yanında ben oluyordum. Üçümüz birlikte birbirimize destek olduk. Hep temizliği biz yapıyorduk falan. Hani çok şey de değil de. Ablam üniversiteye gidince annem yine çalışıyordu. Ben bu sefer evde yemek yapıyordum falan. Hani annem gelince ona yorgunluk olmasın falan diye. Bir şekilde o düzen oturmuştu (Katılımcı 10, Tek Ebeveynli, Ölüm, Kadın).

Katılımcı 12 konuya ilişkin paylaşımında, yeni oluşan tek ebeveynli aile düzeni içinde annesinin sorumluluğunun çok fazla oluşuna, bu durumun onun için zorluğuna ve bu zorluğun oluşmasında çocukların yaşlarının küçük oluşunun etkisine dikkat çekmiştir.

“Başta her şeyi annem yükledi. Alışması zor oldu ama biraz çabuk alışmak zorundaydı. Küçük 5 yaşında bir çocuğu vardı, ben küçüktüm, abim küçüktü. Kendi hem anne hem de baba konumunda görmeye çalıştı. İlgilenmeye çalıştı. Ondan sonra bir dükkân açma girişiminde bulunda kendi çapında. O olmadı. Yürümedi, kapattık. Ablam liseyi bitirene kadar annem tek başına aldı sorumluluğu, yani babacılık vasfını yükledi, yaptı. Ablam o konuda destek oldu anneme” (Katılımcı 12, Tek Ebeveynli, Ölüm).

Katılımcı 3 ise ebeveynlerinin boşanmalarının ardından ev içinde tüm sorumlulukların başından beri babasının dışındaki aile üyeleri tarafından paylaşıldığını, babasının hiçbir zaman evdeki işbölümüne katılım göstermediğini, dolayısıyla boşanma ardından yeni oluşan aile düzeninde ailedeki işbölümü açısından yeni bir düzenlemeye ihtiyaç duymadıklarını, aynı şekilde devam ettiklerini bildirmiştir.

“En basitinden mesela evde tamirat işleri gerektiği zaman ben ya da annem ya da kardeşim yapıyor... Yani mesela annemde bel fıtığı rahatsızlığı vardı. O yüzden faturalara falan ben gidiyordum. Herkesin işte faturalarını falan babası yatırır, TEK'in yerini bilmiyorlardı, ESGAZ'ın yerini bilmiyorlardı. Hani çok üst aşamadaydım her zaman. Ne bileyim, evdeki ağaçları, bahçedeki ağacı ben budardım mesela. Mesela dayımlar çocukları için o düşer dedikleri şeyleri ben yapardım mesela, o durumları ben yaşıyordum mesela ya da kardeşim yaşıyordu. Çok böyle erkek gerektiren işleri de yaptık biz açıkçası. Akşam acil bir şey olduğunda, ikizimle biz kol kola girip taksi çağırdık. Hani bunların korkuları oldu... Erkeklerin, bir babanın yapması gereken işleri de zaten çoğunluğunu biz yapıyorduk. Benimsemediği için çok da ilgilenmiyordu. (Katılımcı 3, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Katılımcı 4 de, aile içindeki sorumluluklar açısından babasının annesi çalışmaya başlayana kadar sadece para kazanma görevini devam ettirdiğini, zaman zaman da küçük ev işlerinde az da olsa yardımcı olduğunu, ancak genel olarak tüm evin sorumluluğunun annesinde olduğunu ve annesinin “erkek işi” olarak adlandırılabilir her işin üstesinden gelebildiğini vurgulamıştır. Boşanma sonrası

süreçte ise annesinin bu özelliğinden dolayı babasına çok da fazla ihtiyaç duymadıklarını ve var olan düzeni koruyabildiklerinin altını çizmiştir.

“Mesela, annem babama bir şey tamir et dediğinde babam yapmazdı annem de kendi tamir ederdi. Annem evi de kendi boyardı. Aslında babama düşen çok fazla rol yoktu. Babam sadece, annem çalışmıyorken özellikle, para getirirdi. Bir baba figürü vardı gerçekten o konuda bir doyumsuzluğum yok ama eve katkısı para dışında bir şey yoktu. Arada sırada bir ütü yapardı arada sırada ev işi yapardı ama babamın yapıp da annemin yapamadığı hiçbir şey yoktu bizim evde. Çünkü annem her şeyi yapabiliyor” (Katılımcı 4, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Katılımcı 2 ise ailesinde başından beri evdeki işbölümünün geleneksel olarak babanın evin dışında, annenin ise ev içi işlerle tanımlandığı bir yapıdan farklı özellik gösterdiğini, bu nedenle boşanma sonucunda daha çok erkeğe atfedilen ev dışındaki işlerin değil, öncesinde babası tarafından üstlenilen ev içi sorumlulukların paylaşılması konusunda zorlandıklarını belirtmiştir.

“Bizde görevler başından beri tersti zaten. Evin temizliğini babam yapıyordu bundan zevk alıyordu. Babam pazara gitmekten de aşırı zevk alıyordu. Annem pazara çıkmayı hiç sevmezdi. Evin alışverişini babam hallederdi. Para işlerini genelde annem yapardı. Çünkü babam zaten parasını harcıyordu; işte faturalar ne olacak şu ne olacak diye. Evde tamir işlerini yapmaktan annem çok zevk alırdı. Ben de zaten o sayede bu bölüme ilgi duymaya başladım. Çok da bir denge değişmedi. Zor olan, annemin temizlik yapması ve alışveriş düzeniydi. Onları aramızda paylaşmakta zorlandık ama aşırı da zorlanmadık” (Katılımcı 2, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Katılımcı 2, babasının boşanma sonrasında ablasına kendi sorumluluklarını emanet ettiğini, bu nedenle ablasının erkeksi özellikler sergilediğini ve kadınlığını geç fark ettiğini eklemiştir.

“Babam bu konuda ablama çok yüklendi. Ben bu evden gittikten sonra sen evin büyüğü kalacaksın diye. Ablam, babam büyü dedi büyümeye mi çalışsın bana ablalık mı yapsın anneme mi sahip çıksın. O yüzden ablam ergenlik döneminde erkek gibiydi; giyimi, tavırları, davranışları. Babamın bundan sonra annenle kardeşine sen sahip çıkacaksın şeklindeki dayatmasından ötürü dişiliğini çok geç buldu mesela. O rolü ablama yüklediği için ablamda böyle bir sıkıntı çıktı. Annem zaten her işi kendi yapabildi. O biraz zorlandı” (Katılımcı 2, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Katılımcı 11 de, Katılımcı 2’nin paylaşımlarına benzer şekilde, aile içinde geleneksel olmayan bir işbölümünün başından beri var olduğunu, bu nedenle yeni oluşan aile düzeninde evdeki işbölümü açısından çok fazla zorlanmadıklarını dile getirmiştir

“Genel olarak babam evde çok pasif bir insandı. Annem biraz daha aktifti. Annem için ekstra sadece veraset ilanııyla ilgili beraber gelen şeyler vardı. Onun dışında çok bir şey değişmedi aslında. Annem dışarda daha aktifti. Babam sarma falan sarardı. Çok güzel sarma sarardı. Onların öyle bir ilişkisi vardı... Annem babama ben bir sarmayı falan koyayım ser sarar mısın derdi. Babam da sarardı. Annem erkek işlerinde aktifti. Vefatından sonra aynı şekilde devam etti” (Katılımcı 11, Tek Ebeveynli Ölüm, Kadın).

Katılımcı 6, ebeveynlerinin boşanmasından sonra kurdukları tek ebeveynli aile düzeninde cinsiyetçi olmayan bir işbölümün var olduğunu, bu nedenle özellikle akrabaları tarafından “kız işlerini” yapmakla ve “kız gibi” olmakla ilgili eleştirildiğini bildirmiştir.

“Çünkü annemin beni kız gibi yetiştirdiğini falan akrabalar söylüyordu çünkü evde tek başımayım yemek yapmayı biliyorum, evi temizleyebiliyorum, anneme her konuda yardım edebiliyorum, babamla geçinemiyorum” (Katılımcı 6, Tek Ebeveynli, Boşanma, Erkek).

Tam aileye sahip olan Katılımcı 25, ailedeki işbölümünün genel olarak ebeveynleri arasında geleneksel özellikler sergileyen bir tarzda paylaşıldığına, çocuk olarak kendisine “gençlik hayatı” olarak adlandırdığı eğitimini devam ettirmek, para harcamak gibi görevlerin düştüğünü ifade etmiştir.

“Annem emekli olduğu için, o daha çok böyle yemek falan ev işlerinde daha çok ön plandadır. Beni de artık bir ön plana sokmaya çalışıyor aslında. Babam daha çok dışarı işlerinde, işte böyle pazar falan. Ondan sonra markettir. O tür şeylere daha çok işte böyle. Sonrasında işte böyle hep çalışıyor zaten. Okulu ilçede, sürekli gidip geliyor. Öyle işte, ağabeyim zaten. O kendi ailesini kurdu. Benim belirli görevlerim yok açıkçası. Annem şunu yap derse onu yaparım. Diğer zamanlarda da ders, gençlik hayatı açıkçası. Arkadaşlarla gezip tozmak, hani para harcamak falan” (Katılımcı 25, Tam Aile, Kadın).

Katılımcı 26, yaşadıkları geleneksel çevreden dolayı evde annesinin sorumluluklarının daha fazla olduğunu, annesinin hem gelir getirici bir faaliyet olarak tarla ya da hayvan bakımıyla ilgili işlerde ön planda olduğunu, hem de ev içi görevlerin hemen hemen tamamının yerine getirilmesinden sorumlu olduğunu vurgulamıştır.

“Annemin babamla olan ilişkisi çok iyi ama yine şunu söyleyeceğim geleneksel olarak ve çevreden kaynaklı olarak annemdeki yük biraz daha fazla dana anaç anne olduğu için yükü biraz daha fazla alması gerekiyormuş gibi bir durum söz konusu... Evdeki işbölümü şöyle söyleyeyim babam emekli olduğu için onun getirdiği güven var. İneklerin sağımından annem sorumludur ama diğer samanıdır diğer şeyleridir bunlardan babam sorumludur. Evin ekmeğinin yapılması, temizlenmesi bunlarla babam kesinlikle uğraşmaz annem ilgilenir. Onun haricinde inekler için tarım tarla arazimiz vardı

bunlarla da babam uğraşır hani bunları getir götürünü vs (Katılımcı 26, Tam Aile, Kadın).

Sahip olduğu ailedeki işbölümünü bu şekilde tanımlayan Katılımcı 26, kendi kuracağı ailede ise eşitlik temelli bir işbölümünün olması gerektiğini şu sözlerle açıklamıştır:

“Şöyle ben evlilikte en önemli şeyin saygının sevginin devamlılığı olduğunu düşünüyorum ve ben bunu ilerletebilmenin yolunun ben çalışmayı düşündüğüm için içerde veya erkek arkadaşım da var erkek arkadaşımın da çalışmayı düşündüğü için normal şekilde işbölümünün olması ve eşitliğin olması gerekiyor. Evet, kadınlar bazı konularda biraz daha zayıf olabilir güçsüz olabilir ama bu onların erkeklerden daha alt yerde olacağı anlamında değil eşit olacağı anlamında veya bu eşitliğin sağlamadığı yerde erkek arkadaşımın veya ilerde eşim olacak kişinin burada devreye girerek bizi eşit tutmasını hani biraz daha modern seküler olmasını istiyorum... Eşim işten gelmiş, yemek yapıyor olabilir ben işte o gün ertesi güne yetiştirilmesi gereken bir takım şeylerim vardır onlarla uğraşabilirim veya tam tersi de olabilir veya çocuğumuz varsa onunla belli şekilde vakit geçiriyor olabiliriz ama hep beraber (Katılımcı 26, Tam Aile, Kadın).

Katılımcı 21 de ailesinde geleneksel bir işbölümünün hakim olduğunu dile getirmiştir.

“Annem döndürüyor ortalığı, babam genelde bizle ilgileniyor hani benim bir işim oldu mu babamla giderim dışarıya köyde olduğumuz için araba sorunu olur ama babam bizi arabasıyla götürür. Daha çok iç işlerle annem dış işlerle babam ilgileniyor” (Katılımcı 21, Tam Aile, Kadın).

Katılımcı 23, dört erkek çocuğun olduğu bir ailede büyüdüğünden, cinsiyete dayalı bir işbölümünden ziyade, daha sağlıklı ve genç olan aile üyelerinin anne ve babanın bakımı dahil daha fazla sorumluluk aldığı bir işbölümü deneyimlediklerinden bahsetmiştir.

“Üç ağabeyim de evlendiği için onlar ailede olmuyor, ben tek kaldım annemin babamın yanında. İster istemez bakımları da bana düşüyor. Biz de hani erkek olmamıza rağmen, dört erkek de küçükten beri her işi yapacak şekilde yetiştirildik. Yani her işi yapabiliyoruz. O yüzden hem psikolojik yönden hem de bakım yönünden... Yani yine ben de dâhil ağabeylerim annemin babamın fazla yorulmasını istemez. O yüzden genelde evde ev işlerini ben yaparım. Yemeği annem yapar ama onun haricinde bulaşık yıkama, ev temizliği, evde olduğum zamanlar ben yaparım... Eskiden deyince ben küçükken ağabeylerim yapardı, temizliği onlar yapardı... O yönden artısı var yani ben yemek de dâhil her şeyi yapıyorum şu an. Hayatı öğreniyorsun daha küçük yaştan beri öyle yetiştirildik” (Katılımcı 23, Tam Aile, Erkek).

Aile içinde yemek pişirmek haricinde diğer tüm işleri kendisi küçükken ağabeylerinin, şimdi ise kendisinin yaptığını belirten Katılımcı 23, bu durumun

yalnız başına hayatını devam ettirme ve ihtiyaçlarını karşılamak açısından kendisine olumlu katkı sağladığının altını çizmiştir.

Katılımcı 14, ebeveynlerin sağlık sorunu yaşamasının ailedeki işbölümünü etkilediğini, normalde annesi tarafından düzenlenen ev içi işlerin, sadece böyle zamanlarda diğer aile üyeleri arasında paylaşıldığını bildirmiştir.

“En büyük iş bölümü annem ameliyat olunca oldu. Boyun fıtığından olunca hiçbir işe kalkışamadı. O zaman bütün işleri biz yaptık babamla ama onun harici iş bölümüne bakarsak pek yok” (Katılımcı 14, Tam Aile, Erkek).

Katılımcı 15, babasının işinin özelliğinden dolayı evde ve dışarıda genellikle sorumluluğun annesinin üzerinde olduğunu, kendisinin ve kardeşinin de uygun olduğu durumlarda annesini desteklediğini belirtmiştir.

“Ben evde olduğum zamanlarda kardeşim, annem ve ben hallederiz evin işlerini genelde. Ev işini, bulaşık filan... Dışarı işlerinde de annem babamdan daha... Aslında eşitler. O zaman kim müsaitse ona göre yaparlar. Son bir buçuk senedir de annem dışarıdadır genelde. Bütün işlere annem bakar çünkü babam esnaf... Annem hem ev işine koşturmak zorunda kaldı, hem babamın işine koşturmak zorunda kaldı... Pazar alışverişini, market alışverişini beraber yaparlar. Hatta daha çok evin birçok elektronik eşya olsun tamir işlerini filan annem yapar” (Katılımcı 15, Tam Aile, Kadın).

Katılımcı 18, babasının hastalığından önce eşitlikçi ve demokratik bir işbölümü üzerine kurulu bir ailesi olduğunu ifade etmiştir. Bu eşitlikçi aile yapısını şu şekilde tanımlamıştır:

“Çünkü ben 5. sınıftaydım babam hastalandığında. Ama babamın da bize karşı daima sevecen olduğunun biliyorum. Bize oje sürer, saçlarımızla oynar, annemin yapması gereken şeyleri de babam yapardı. Bir görev dağılımı her zaman vardı. Belki bu açıdan demokratik diye düşünebiliriz... Hiçbir zaman annem tek başına mutfakta değildi. Babam her zaman yardım ederdi. Babam işten geldiğinde annem o dinlensin, ben yaparım derdi ama babam yardımcı olurdu. Hani otoriter babam yoktu” (Katılımcı 18, Tam Aile, Kadın).

Babasının hastalığı sonrasında bu düzenin tamamen değiştiğini, annesine, kendisine ve kardeşlerine düşen sorumlulukların arttığını, hatta bu sorumlulukların yaşı ile uyumlu olmadığını eklemiştir. Bu durumla ilgili zaman zaman eksiklik hissettiğini, babasının yanında olamadığı için yalnız hissettiğini, ancak bu durumu kabullenerek, bu kabulü hayatına genellediğini şu şekilde dile getirmiştir:

Ben altıncı ya da yedinci sınıftayken bankaya gidip para yatırdığımı biliyorum. Boyum vezneye yetişmiyordu, elimi uzatıyordum. Eczaneye gittiğimi biliyorum. Çünkü annem babamın yanındaydı hastanede. Beni caddenin sonundaki eczaneye yollardı. O anlamda tek başıma çok fazla görev aldığımı biliyorum. Üniversiteye geldikten sonra da öyle oldu. Pek çok kişi ailesi ile geldi üniversiteye. Annem beni kayda getirdi, öbür gün gitti. Burada tek başına bıraktı. Çok korkmuştum yani. Babam olsaydı, ya da annem, babam hasta olmasaydı benimle birkaç gün daha kalabilirdi. Bu şehri tanımama yardımcı olabilirdi belki. Birçok şeyi ben tek başıma yaptığımda da bunun sebebinin bu olduğunu biliyordum. Babam hastalandı, annem onunla birlikte hep onunla olacak ve bunları tek başıma yapmak zorundayım diye... O kabulle büyüdük” (Katılımcı 18, Tam Aile, Kadın).

Katılımcı 22, ailesini işbölümü açısından değerlendirdiğinde klasik bir Türk ailesi olduklarını, kuşaklar arası aktarım sonucunda bu aile yapısının özellikle babası tarafından benimsendiğini, annesinin de yine aynı sebepten uzun süre bu durumu yadırgamadığını, ancak yaşlılık ve hastalık sonrası üzerindeki iş yüküyle başa çıkmakta zorlandığını belirtmiştir. Katılımcı, ileride bu anlayış temelinde oluşturulacak bir aile yapısına sahip olmaktan korktuğunu vurgulamıştır.

“Türk ailesi nasılsa babamın da yapısı o. Babasından öyle görmüş öyle yetişmiş ve öyle yaşamaya çalışıyor. Annem çok küçük yaşta kendisi hani 18 yaşındaymış, ailenin ikinci çocuğu babasını kaybediyor. Anneannem her şeyle uğraşüyor, 5 çocuğu büyütüyor, evlendiriyor, annem o ailenin içerisinde büyüdüğü için her şeyi kendisi yapmaya alışmıştır. Başlarda o yüzden çok ses etmemiş bu duruma zaten hep yaptığı için farklı, yoğun bir iş gibi gelmemiş ama artık belli bir yaşa geldiği için artık zor geliyor. Onda da kalp rahatsızlığı çıktı onunla baş etmeye çalışıyor... Aynen öyle, bütün yük onun üzerindeymiş gibi davranma yapısında, en büyük korkum da öyle biriyle olmak zaten” (Katılımcı 22, Tam Aile, Kadın).

Katılımcı 19, ailedeki işbölümünün ebeveynlerinin meslekleri ve çalışma şartları çerçevesinde şekillendiğini, annesinin iş koşulları nedeniyle babasının ve kendisinin aktif rol aldığını belirtmiş, bu yardım etme durumunu ise vicdanen bir mecburiyet olduğuna dikkat çekmiştir.

“Ev işlerinde yardım eder ki yardım etmek zorunda. Babamın işi masa başında, annem ameliyathanede çalışıyor. Çok yoğun olduğu günler oluyor. Babam bunu biliyor. Ortamını biliyor. Yardım etmemek merhametsizlik olur diye düşünüyorum. Mecburen yardım ediyor. Hiç olmadı küçük kardeşimle o ilgileniyor ben başka işleri yapıyorum” (Katılımcı 19, Tam Aile, Kadın).

Tam aileye ve tek ebeveynli aileye sahip katılımcıların ailedeki işbölümüne ilişkin paylaşımları değerlendirildiğinde, iki grup arasında önemli farklılıklar olduğu dikkat çekmektedir. Tek ebeveynli aileye sahip olmanın, hane içinde yer almayan ebeveynin sorumluluklarının da diğer aile üyelerine paylaştırılması

anlamına geldiği görülmektedir. Bu durumun çocukların üzerine düşen sorumlulukları arttırması yönünden iki katılımcı grup arasında eşitliksiz bir durum yarattığı görülmektedir. Tam aileye sahip katılımcılar kendi yaşam koşulları ve aile örüntüleri çerçevesinde ev içindeki işbölümünü demokratik ya da geleneksel olarak tanımlarken, tek ebeveynli aileye sahip katılımcılar artan sorumluluklarından dolayı ev içindeki işbölümün farklılaştığına ilişkin paylaşımlarda bulunmuşlardır. Ayrıca tek ebeveynli katılımcıların, artan sorumluluklarının farkında olduğu ve kendilerini tam aileye sahip katılımcılarla kıyasladıkları görülmektedir.

3.2.3. Tek Ebeveynli Aileye Sahip Olma Durumuna İlişkin Bulgular

Bu bölümde, tek ebeveynli aileye sahip katılımcıların bu süreçle ilişkin yaşantıları, görüş, düşünce ve duygularına yer verilmiştir. Tek ebeveynli bir aileye sahip olmanın katılımcılar üzerindeki etkileri duygusal, sosyal ve ekonomik boyutta ele alınmıştır.

Tek ebeveynli bir aileye sahip olmak, toplumda alışılmışın dışında bir aile yapısına sahip olmak anlamına gelmektedir. Katılımcılar, genel kabul gören anne ve babanın bir arada olduğu, çocuklarının bakım sorumluluğunu paylaştığı aile yapısının dışında bir aileye sahip olduklarının farkında olduklarını belirtmişlerdir.

“Tabi aile kavramı ilk sorudan itibaren aslında değiştiğini söylemiştim çünkü çocukken sorulsa bana bu soru aileyle ilgili işte ben belki daha duygusal işte böyle görevleri sıralayabileceğim işte bir aile tanımı olurdu ama bu yaşadığım süreçler ve sonunda gördüğüm şey aile tanımını tabi ki de değiştiriyor. Eskidenki aile tanımım anlattığım gibiydi işte babanın daha anlayışlı olması annenin anlayışlı olması işte ya da bilmem ne falandı. Daha sonra anne-anne, baba-baba da olabilir, tek anne ya da tek baba da olabilir ve şu an annem ve benim büyük ve hiç kimsenin ulaşamadığı bir aile tipi olarak görüyorum” (Katılımcı 6, Tek Ebeveynli, Boşanma, Erkek).

“Küçükken daha kalıplara daha bir güveniyoruz. Mesela aile böyle olmalı ya da baba bunları yapmalı. Hani çevrende gördüğün aileler... Doğru olan o da. Bir şeyler yanlış gidiyormuş gibi hissediyorsun ve yani bunu algılayamadığın için... Yani çocukken... Bilmiyorum herkesin öyle mi oluyor da. Çocukken daha derli toplu bir aile... Kesinlikle aile böyle olmalı gibi düşünüyordum. Anne evde olur, hatta çalışmaz. Bize kapitalizmin sunduğu o aile tipi. Baba sorumluluklarını fevkalade yerine getirir işte çocuklar okula gider falan. Bu çekirdek aile hep böyledir ya gözümüzde. Benim o düşüncem aşıldı. Ben bunu aştım daha doğrusu. Bu şekilde bir aile sisteminin de olabileceğine kanaat getirdim kendimce” (Katılımcı 1, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Özellikle çocukluk dönemlerinde toplumdaki klasik aile tanımına sıkı sıkıya bağlı olduklarını belirten tek ebeveynli aileye sahip katılımcılar, tek ebeveynli bir aile yapısına sahip olma durumunu deneyimledikten sonra, bu şekilde bir ailenin de var olabileceğine inanmaya başlamışlardır. Çevrelerine karşı da “tek ebeveynli aile”nin de bir aile olduğuna dair düşüncelerini açıklamaktan imtina etmedikleri, hatta zaman zaman bunu ispat etmek için çabaladıkları görülmektedir.

“Şöyle bir şey olmuştu dersteyken. Konumuz aileyle ilgiliydi, hocamız demişti ki literatürde, boşanmış ailelerin, tek ebeveynli olanların parçalanmış aile olduğundan bahsetmişti. Ben oturup, araştırmasını yapmadım ama o an söz alıp konuşmuştum. Dedim ki –ben dedim şu an babam yok ve annemle yaşıyorum ve gayet mutluyum ve annemi tek olarak bir aile, özellikle ikimizi mükemmel bir aile olarak tanımlıyorum hocam ben dedim. Böyle söylemiştim, o da evet ama literatürde böyle söylüyor demişti. Ben bunu kabul etmiyorum, ben bunu parçalanmışlık olarak görmek istemiyorum dedim” (Katılımcı 6, Tek Ebeveynli, Boşanma, Erkek).

Tek ebeveynli bir ailenin de genel aile tanımının içine dahil edilmesi gerektiğini savunan Katılımcı 6, annesiyle birlikte oluşturdukları tek ebeveynli ailede paylaşımın ve sevginin üst seviyede olduğunu, bu özelliğin de kendilerini bir aile olarak tanımlamada önemli bir yere sahip olduğunu eklemektedir.

“Çünkü aradaki ilişki çok önemli, annemle aramda olan o ilişki, bence hiç bir insanın bu kadar bu seviyeye ulaşabileceğini düşünmüyorum, anne oğul ilişkisinin de böyle olacağını bu kadar rahat, daha anlatamadığım şeyler de var içerik olarak aslında, açmıyorum daha fazla bu kadar rahat olunamaz. Bence Türkiye’de örnek bile sayılabiliriz annemle o yüzden kendimi aile olarak görürüm eğer, aile tanımına göre değişiyor x bir insanın yaptığı aile tanımına göre ben aileyim diyemem der ki benim tanımında anne baba olmak zorunda. Senin tanımına göre ben aileyim diyemem o zaman derim. Ama aileyi işte böyle karşılıklı saygı sevgi bir sıcak yuva, iyi anlaşmalar karşı tarafı birbiriyle mutlu etmek aileyse eğer ki ben bir aileyim. Çünkü annemle karşılıklı birbirimizi mutlu ediyoruz, dostuz, arkadaşız, anne oğuluz, ben onun annesiyim diyorum çok rahat” (Katılımcı 6, Tek Ebeveynli Aile, Boşanma, Erkek).

Tek Ebeveynli Aileye Sahip Olma Nedenleri

Çalışmaya dahil edilen katılımcıların tek ebeveynli aile olma nedenlerine bakıldığında 8 tanesinin boşanma ya da ayrı yaşama sonucunda tek ebeveynli aileye sahip olduğu görülmüştür. 4 katılımcı, ebeveynlerinden birinin ölümü sonucunda, 1’i ise ebeveynlerinden birisinin yurt dışında yaşaması sonucunda tek ebeveynli aileye sahiptir (Şekil 3.4.)

Şekil 3.4. Katılımcıların Tek Ebeveynli Aileye Sahip Olma Nedenleri.

Boşanma ya da ayrı yaşama

Boşanma sonucunda tek ebeveynli aileye sahip katılımcıların boşanmaya ilişkin paylaşımlarının, boşanma sürecini nasıl yaşadıklarıyla ilgili olduğu görülmüştür. Özellikle evlilikteki çatışma ve uyumsuzluk ile ilgili olarak, bu sürece şahit olan ve dahil olan katılımcıların, boşanmaya özlem duyulduğu anlaşılmıştır. Henüz ebeveynleri boşanmayan, ancak dava sürecinin başlamasını isteyen bir katılımcı bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

“Daha hâlâ boşanmadılar. Boşanmaları için uğraşıyorum ama Türkiye’de biraz dava süreçleri falan ben anlayamıyorum neden bu kadar uzun sürüyor. Çünkü zaten iki taraf da istiyor ama hani iki yıllık bir dava. Bilmiyorum bu Eylülde çözülecek gibi” (Katılımcı 5, Tek Ebeveynli, Ayrı Yaşama, Kadın).

Boşanma konusunda bürokratik işlemlerin uzunluğuna dikkat çeken katılımcının, boşanmayı bir çözüm olarak algıladığı görülmektedir. Katılımcı 3 ise ebeveynlerinin boşanmalarına karşı kardeşiyle birlikte duydukları özlemi, aile içinde yaşanan yoğun çatışmayla ilişkilendirmiştir.

“Yani biz böyle bir durumu bekliyorduk açıkçası. Böyle bir durumun olmasını da istiyorduk. Bu normal, olağan bir durum değil ama onun öncesindeki süreç aslında bunun nedenini gerektirdi” (Katılımcı 3, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Yine boşanma sonucunda tek ebeveynli aileye sahip olan bir başka katılımcı da, ebeveynlerinin boşandıktan sonra tekrar evlendiklerini, ancak tekrar evlenme konusundaki kararlarına katılmadığını dile getirmiştir.

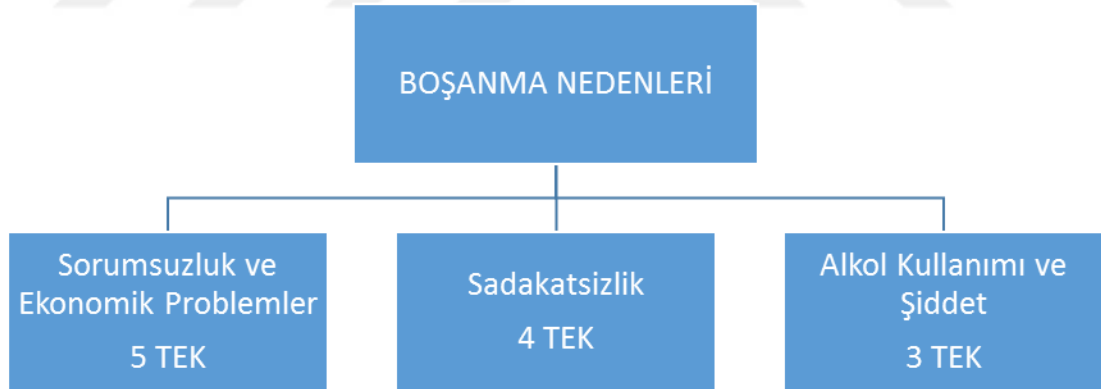
“İki kere boşandılar. Akıllanmadılar bir daha evlendiler. İlk olarak 2008 yılında ben ortaokuldayken boşandılar; daha sonra 4 ya da 2 sene önce

yine evlendiler. Geçtiğimiz yazın sonunda yine boşandılar” (Katılımcı 2, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Ebeveynlerinin evliliğini bir hata olarak değerlendiren bir diğer katılımcı ise boşanmanın yerinde bir karar olduğuna işaret etmektedir.

“Yani evliliğin başından itibaren başlayan sorunlar bu aslında evlilik zaten başından beri çok kaliteli bir evlilik olmamış başından beri”(Katılımcı 6, Tek Ebeveynli, Boşanma, Erkek).

Katılımcıların ebeveynlerinin boşanma ya da ayrı yaşama nedenlerine bakıldığında, “alkol kullanımı ve şiddet”, “sorumluluk ve ekonomik problemler”, “eşler arası çatışma” ve “sadakatsizlik” gibi nedenlerden dolayı boşandıkları görülmektedir (Şekil 3.5). Katılımcıların tek bir boşanma nedeninden ziyade, çoklu nedenleri boşanmanın gerçekleşmesinde daha etkili buldukları görülmektedir. Aile üyelerine, ekonomik ihtiyaçlara karşı sorumsuz olarak nitelendirilen ebeveyne karşı boşanma kararının alınması ancak sadakatsizliğin ortaya çıkması ile mümkün olmuştur (Örneğin Katılımcı 5, 6, 7). Dolayısıyla boşanma nedenlerini ayrı ayrı ele almaktan ziyade diğer nedenlerle etkileşim halinde bir bütün olarak değerlendirmek gerekmektedir.

Şekil 3.5. Boşanma Nedenleri.

Boşanma sonucunda tek ebeveynli aile sahip olan katılımcıların çoğu, tek bir boşanma nedeni ifade etmemiş, birkaç nedeni birden sebep olarak göstermiştir. Çoklu boşanma nedenleri ile ilgili olarak Katılımcı 2, “Alkol ve yalan bir araya gelince, para harcama da bir araya gelince...”(Katılımcı 2, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın) şeklinde ifade ettiği boşanma nedeninde alkol, sorumsuzluk ve ekonomik problemlerin bir arada etkili olduğuna dikkat çekmektedir.

Katılımcı 3, babasının alkol kullandığı zaman annesine şiddet uygulamasından korktuklarını, bu sebeple babasını sakinleştirmek için kardeşiyle birlikte mücadele ettiklerini belirtmiştir.

“Alkol de kullanıyordu. Bu çok sıklıkla değildi tabi, yine şiddet aralıklarıyla. Yani kendisinin olmadığı zamanlar, ben o anları hatırlıyorum yine sekiz ya da on yaşlarındayız. Yine alkol kullandığı zaman anneme zarar verecek korkusuyla, onun o anki bilinçsiz tavırlarıyla ona yaklaşıp onun mantığına uygun olarak sakinleştirmek, anneme şiddet uygulayacak mı, uygulamayacak mı bunun muhakemesi” (Katılımcı 3, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Katılımcı 6 da, babasının alkol kullandığı zamanlarda fiziksel şiddet uygulamaya eğilimli olduğunu, hayatı boyunca birkaç kez annesine şiddet uyguladığına tanık olduğunu örnek bir yaşantısından bir örnekle yola çıkarak şu şekilde paylaşmıştır:

“Babam eve geldi, sarhoştı, karşıya oturdu annemle biz yan yana oturuyoruz, annem çok savunmasızdı o dönemler çünkü hakikaten kendinin bilincinde değildi yani ve laf dalaşı varken annem bir laf söyledi tam hatırlamıyorum cümleyi, başka bir kadınla birlikte olduğuyla ilgili bir laf söyledi annem. Babam bu duruma sinirlendi, normalde şiddet gösteren bir insan hiç değildi, anneme o hayatımız boyunca 1-2 kere falan belki tokat atmıştır. Bu, bunu hiçbir zaman şey kılmıyor tabi ama o dönemde babam şiddete yönelebileceğini zannetti, elindeki gazete parçasını anneme fırlattı ve ayağa kalktı annemi ittirdi mi vurdu mu tam hatırlamıyorum çünkü araya ben girmiştım” (Katılımcı 6, Tek Ebeveynli, Boşanma, Erkek).

Katılımcı 6 babasının bu davranışı karşısında çocukluk dönemlerinde ağlayarak tepki vermesine rağmen, aktardığı yaşantıda annesiyle babasının arasına girdiğini ve kendisinin de babasına şiddet uyguladığını ifade ederek devam etmiştir.

“Çocukken belki ağlayıp karışmamıştım, o dönemlere çok şahit olmamıştım 1-2 kere şahit oldum annemle şiddete, fiziksel şiddete, o zaman ağladığımı hatırlıyorum sadece. Bu sefer daha yaşımı aldığım için, araya girmiştım. Anneme vuramazsın deyip babama yumruk attım bir tane... Babama vurdum daha sonra nasıl hatırlamıyorum mutfaka gittik, mutfak süreci vardı, sanırım ben bıçak gibi bir olay vardı yani. Biri birini öldürecek, evden gitmeni istiyorum dedim, bana saldırmasın ve anneme tekrar saldırmasın diye bıçağı aldım, çekil dedim bu şekilde. Daha sonra bıçağı kendi alıp, bana doğru tuttu başta, annem orda tabi çığlıklar atıyor, beni de öldürecek, daha sonra tam tersi bıçağı bana verip, kendine batırmaya başladı, beni öldür diye, kasıtlı olmasa da sonuçta öldürmüş olacaktım yani, sicile işleme gibi durumu vardı annem bundan çok korkmuştu, o sırada annemi gelmesin diye itti, annemin kafası duvara çarptı ben daha çok sinirlendim bu sefer cidden batıracaktım, o derece sinirlenmişim. Daha sonra bunun bilincindeydim yani ne kadar sinirli olsam da, kendimi kontrol ettim o yaşta ve bıraktım yapmayacağım dedim, dokunma bana dedim ve daha sonra ittire kaktıra kovdum evden, kapıyı açıp ittirdim. Kapıyı kapattıktan sonra

bütün kıyafetlerini tek tek makasla kestim, tek tek birleştirip camdan aşağı fırlattığımı hatırlıyorum arkasından. Daha sonra arabasıyla ilgili bir kaç evrakı vardı hepsini paramparça edip yok ettim. Yani en fazla bu şekilde sinirimi geçirebilirim diye” (Katılımcı 6, Tek Ebeveynli, Boşanma, Erkek).

Katılımcı 6’nın paylaştığı bu yaşantıda, babasının alkol kullanımı sonucunda annesine şiddet uygulama girişiminde araya girdiği ve babasının bıçak almasıyla birlikte olayın büyüdüğü anlaşılmaktadır. Babasına karşı olan öfkesinden dolayı evden gitmesine rağmen eşyalarına zarar vermeye devam ettiğini söylemesi, şiddetin aile içindeki ve özellikle de çocuklar üzerindeki yıkıcı etkisine dikkat çekmesi açısından önemlidir. Katılımcı 3 ise babası tarafından uygulanan şiddetin kendisi ve kardeşi üzerinde kalıcı etkileri olduğunu şu sözlerle dile getirmiştir:

“Mesela bir seferinde telefonda ikizime çok kızmıştı babam... Dışarıdaydık, babam ikizimle konuşurken...ona çok şiddetli bir şekilde kızmıştı ‘neredesiniz, eve daha gelmediniz mi?’ Yine farklı bir argo ve ses tonuyla birleşmesiyle onda çok büyük bir tahribat bıraktı ve artık sadece çok yakın birinci derecede kişilerle telefonda konuşuyor. İkizim o günden beri telefonda konuşmuyor. Ders kayıtlarında falan da, hastane randevularında onun yerine ben konuşuyorum. Onda böyle bir şey oluştu. Şu an 19 yaşında, bunu aşmasını istiyoruz ama... İkizim adına çok telefon görüşmeleri yaptığım olmuştur... Ne diyeceğini bilemiyor, yok ben anlayamam, duyamam belki filan diyor. Onda öyle bir etki bıraktı. Ben de ise çok böyle davranışlarımı incelemek, kendimi olması gereken davranışlarda frenlemek ya da mesela ileriki boyutta düşündüğüm zaman aynı şeyin benim de başıma geleceği. Bu korkular, bu tahribatlar bıraktı” (Katılımcı 3, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın):

Katılımcı 2 ise babasının alkol kullanımı konusunda tutarsız davrandığını, zaman zaman alkolü bıraktığını, ancak alkol aldığı dönemlerde kendisine telefon ettiğini ve bu durumun kendisini rahatsız ettiğini şu şekilde dile getirmiştir:

“İçip içip bizi arıyordu. Çoğu zaman bizim yüzümüze karşı küfür ettiğini çok net hatırlıyorum. Çünkü o zamanlarda kendini kaybediyor. Bir dönem tekrar dine yöneldi bir dönem tekrar alkole yöneldi. Şu anda kontrollü içiyor ama yine tutarsızlığı var. Alkolü bıraktım diyor. Hayır arada içiyorum de bu kadar basit. Arıyor beni bazen sesi kötü geliyor. Kızdığımı da biliyor ama beni ona dediğim şey, içebilir koskoca adam karışamam. Sağlığı da çok elvermeyecek düzeyde değil. Abartmadan iç ama içtiğinde senden rica ediyorum beni arama dedim. Ben sen öyleyken konuşmak istemiyorum dedim. Çok fazla sözünü tutamıyor içtiğinde yine arıyor beni. Düzgün konuşmaya çalışıyor. Bu aralar sakın ama içmiyor” (Katılımcı 2, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Katılımcı 2, alkol kullanımının yanında, babasının yalan söylemesi ve ekonomik problemlerin aile içinde annesini zorlayıcı bir hale dönüştüğünü belirtmiştir.

“Alkol ve yalan bir araya gelince, para harcama da bir araya gelince annem resmen tek maaşla bizi geçindirmeye çalışan bir insan konumuna düştü... Doğal olarak aralarında öncelikle gerginlik başlıyor. Para azlığı. Ama bu sürekli babamın para harcamasından ve nereye harcadığını söylememesinden ötürü devam etmiş. Babam her seferinde özür dileyerek ikna ediyordu annemi. Bir daha olmayacak gibisinden. O dönemlerde ben net bir şekilde hatırlıyorum. Babam parayı harcıyor, bu sefer annemin aldığı para babamın borçlarına gidiyor. Borcu kapatalım diye. Babamın o durumda olmasını da istemiyor annem. Para idaresini babam kaptırmak istemiyor ama yapabilen bir insan da değil. Böyle böyle yıllarca devam etti. Annem yalan söylenmesine katlanamadığı için, artık babamın hatırlamıyorum ya da harcıyıp bir ay sonra çıkması; borç kapıya dayandığında gelip söylüyordu ben borcu ödeyemiyorum artık ne yapalım diye. Başında söylese yine planlanabilir. Saklama ne yaparsan yap rahatlığını bile verdi annem. Babam bunula çok baş edemedi. Çok fazla kavga ettiler. Aslında dönem dönem boşanacağız biz mevzu ortaya çıktı. Daha sonra o sene tam anlamıyla karar verdiler. Babam kaçmaktan vazgeçti” (Katılımcı 2, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Katılımcı 6, ebeveynlerinin boşanma nedenlerine ilişkin yaptığı paylaşımda *“maddi sıkıntılar var ,babamın sorumsuz bir insan olmasından kaynaklı” (Katılımcı 6, Tek Ebeveynli, Boşanma, Erkek)* ifadesiyle ekonomik problemlerin önemini vurgulamıştır ve babasının ekonomik konulardaki sorumlulukları almayışını şu şekilde dile getirmiştir:

“Babam kendi cimri bir insan, eve tek yaptığı yardım ev kirasını ödemekten başka bir şey değildir, hiçbir zaman okul masrafını bilmez, faturalara, yiyecek içecek hiç bir şekilde bunlara karışmayan ve harçlığını dahi vermeyen bir insandı, sadece ev kirasını veriyordu. Sadece bundan sorumlu olduğunu hissediyordu. Buna rağmen eve geldiği zaman, farklı markalarda gömlekler, ceketler, arabalar, farklı yeni marka telefonlar görüyorduk elinde” (Katılımcı 6, Tek Ebeveynli, Boşanma, Erkek)

Katılımcı 7, babasının çalışmamasından dolayı aile içinde ekonomik sıkıntıların boşanmalarındaki etkisine değinmiş ve babasının ailede ekonomik sorumluluk taşımadığını, bu nedenle çocuklara yüklenen sorumlulukların arttığını ifade etmiştir.

“Çalışmamaya başlayınca da maddi olarak problemler her zaman direk olduğu için evde, anne çalışmıyor zaten...Benim o dönemden hatırladığım tek şey bizim çok fakir oluşumuzdu yani çok uzun süre her şeyden yoksun büyümemizdir...Babam hala çalışmıyor işte ben çalışmaya başladım, annem çalışmaya başladı, ablam evlendi bu süre zarfı hep böyle gidiyor. Yani hep bir fakirlik, para yok işte baba çalışmıyor. Hatta hani kış geliyor, kömür alınması lazım artık hani sobalar yakılacak falan babam benim bir buçuk iki ay gelmezdi...Gidiyordu gelmiyordu ya da ekmek alınacak para yok babam o gün ortada yok böyle kaçıyordu o da sürekli sorumluluklardan” (Katılımcı 7, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Katılımcı 4, ebeveynlerinin boşanma nedenini tamamen eşler arası çatışma olduğunu ve onları böyle görmek istemedikleri için ablasıyla birlikte anne ve babasının boşanmasını desteklediklerini ifade etmiştir.

“Boşanmalarını biz ablamla destekledik. Çünkü boşanmayınca her gün kavga. İki tane çok sevdiğin bir insan var ama onları hep birbirine kötülük yaparken görüyorsun. Hiçbir zaman bize karşı direkt bir şeyleri yoktu ama onları öyle gördükçe kötü oluyordum. Evde sürekli bir kavga, gecenin bir yarısı kavgaya uyanıyorsun ya da evden gidersem kavga çıkacak mı diye korkuyordum. Ben olmadığım zaman o ikisi aynı evde kalamazmış gibi öyle bir hava vardı...Aslında severek evlenmişler. Ama hem geçim sıkıntısı hem babamın ailesinin anneme olan tavrı, hem sürekli taşıyor olmak, sürekli ev yükünün annemin üzerinde olması, en basitinden babamın hiç haber vermeden bir anda üç kişiyle eve gelmesi ve annemin o anda yemek hazırlaması, emri vakillerle dolu bir ilişki ikisinin de birbirine yaptığı. Bunun karşılıklı olduğunu görüyorum...Farklı insanlar olmaları. Çünkü beklentileri farklı, istedikleri hayatlar farklı. Babam az şeyle yetinebilen, mutlu olabilen bir insan, standart bir insan, hayattan çok fazla beklentisi de yok aslında” (Katılımcı 4, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Katılımcı 7, anne ve babası arasındaki çatışmanın uzun süre devam ettiğini, ancak boşanmanın annesinin “kendi ayaklarının üstünde durabileceğini anladığı an” gerçekleştiğini belirtmiştir.

“Çok uzun yıllar zaten çok kötüydü araları ve annem özellikle kendi ayakları üstünde durabileceğini anladığı an babamla ayrıldı” (Katılımcı 7, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Katılımcı 1, babasının ebeveyn olmaktan kaynaklanan sorumlulukları taşımadığını fark ettiği için, boşanma konusunda annesine hak verdiğini “böyle babamın sorumsuzluklarını falan ben de hissediyordum yani aslında anneme ben boşanma konusunda hak verdim yani” (Katılımcı 1, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın) ifadesinde belirtmiş ve babasının sorumluluk sahibi bir baba olmadığına ilişkin paylaşımına şu şekilde devam etmiştir:

“Ebeveyn olmakta bazı sorumluluklar var diye düşünüyorum yani bunu üstlenebilecek gibi olduğu için o çocuğu dünyaya getirdiğini düşünüyorum...Ya aslında maneviyat daha güçlü ama maddi de bir yükümlülüğü var bu durumun...Hele Türk toplumunda Avrupa’daki gibi değil yani 18 yaşından sonra daha bağımsız bir yaşam sürmesi gibi değil. O yüzden babamın bu konudaki... aslında yetememek de değil yani bir süre belki onu da anlıyorum şu an yetemeyip ondan sonra bu bir hani nasıl deyim bir vurdumduymazlığa ya da kendini bu şekilde ifade etmek işine de gelmiş olabilir. Hani aslında sevgisiz ya da kötü bir baba değildi ama sorumluluk sahibi bir baba da değildi” (Katılımcı 1, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Katılımcı 2, ebeveynlerinin yaşadığı çatışmaya doğrudan şahit olmadıklarını, ancak bu çatışmanın, aile içi ilişkilere bir gerginlik şeklinde tezahür ettiğini belirtmiş ve babasının ekonomik konulardaki sorumsuz davranışlarının bu gerginliklerin genel nedeni olduğunu altını çizmiştir.

“Bizim için hiç annem babam kavga etti ayrılacaklar şeklinde bir süreç geçmedi. Açıkçası yanımızda hiç kavga etmediler, ses yükselmesi gibi durum olmuyordu. Buna dikkat ediyordu annem. Sadece gerginlik oluyordu. Babamın alkol, daha doğrusu en temelinde yalan problemi vardı. Yanlış bir şeyler yaptığında söylemiyordu. Bu da daha büyük yanlışlara sebep oluyordu...Babama nerede olduğunu sorduğumuzda bir anda Ankara’da çıkıyor, başka bir yerde çıkıyor. En son annemin kredi kartını alıp nakit para çekmiş ve bu adam bankacı. Ne kadar faiz işlediğini biliyor, annem de defalarca anlattı. Yeni aynı şeyi yaptı ve saklamadı. Sonra gidip arkadaşında kaldı benim kafa dinlemeye ihtiyacım var diye. Yine böyle anlam veremediğimiz davranışlar içerisine girdi”(Katılımcı 2, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Katılımcı 3 ise ekonomik anlamda sorumluluk sahibi olmamasına rağmen, evlilik sürecinin devam ettiğini, ancak babasının sadakatsizliğini öğrendikten sonra ebeveynlerinin evliliğinin sona erdiğini belirtmiştir.

“Biz böyle bir durumu bekliyorduk açıkçası. Böyle bir durumun olmasını da istiyorduk. Bu normal, olağan bir durum değil ama onun öncesindeki süreç aslında bunun nedenini gerektirdi. İstikrarlı bir şekilde babam çalışmıyordu, düzeni yoktu. Bu maddi kaynakları bir şekilde idare edebiliyorduk ama farklı bir hayatının olduğunu öğrendik” (Katılımcı 3, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Katılımcı 3, babasının kendilerine karşı tavrının hayatında başka bir kadın olmasıyla ilişkili olduğunu ve ailesine bir bağlılık geliştirmemesinin ve sorumluluk almamasının sebebinin de bu ilişkinin varlığı olduğunu ifade etmiştir.

“Yani annem dışında bir bayan varmış hayatında. Bunun daimi olduğunu öğrendik, dolayısıyla kendisi bize hiç sıcak bakmamış yani. Ben onu düşünüyorum bu zamana kadar bizi hiç sevmemiş, bir aile olarak görmemiş. Ondan önceki süreçte de 2011 yılından önceki süreçte de bunları yansıtıyordu, bir sorumluluğu yoktu, aile içi aktivitelerimiz yoktu, şiddetli geçimsizlikler vardı, anne ve babayı sakinleştirmek bize düşüyordu”(Katılımcı 3, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Yaşanan bu sürecin kendisinde hayal kırıklığı yarattığını belirten Katılımcı 3, daha öncesinde babasının davranışlarının ona karşı olan duygularını değiştirmedeğini, ancak annesine karşı sadakatsiz davranmasıyla birlikte kafasındaki baba figürünün değiştiğini şu sözlerle paylaşmıştır:

“Hayal kırıklığı. Ondan öncesinde şöyle diyebilirim. Bu durumla karşılaşmadan önce annemle babamın arasında bir sorun vardı evet ama bu onun kızı olduğum gerçeğini değiştirmez, sevgimin seviyesini asla etkilemez, çünkü sonuçta bu ikisinin arasında olan bir diyalog diye düşünüyordum” (Katılımcı 3, Tek Ebeveynli, Kadın).

Katılımcı 5, babasının annesini aldattığını, kendisinin fark ettiğini dile getirmiş ve bu olayı şu şekilde paylaşmıştır:

“Tesadüfen telefonunda mesaj görüyorum bakıyorum bir bayandan. Onunla konuşmalarını okudum o gün çok sinirlendim. Tamam böyle bir şey yapmış olabilirsin ama içimin almadığı şey, düşünsenize annem engelli, o mesajı okuyamıyor, babam annemin yanında o kadınla konuşuyor. Ben bunu hiç kaldıramadım ve onun (annemin) hakkında şeylerde yazmış. Ben o yüzden bu kadar sinirlendim” (Katılımcı 5, Tek Ebeveynli, Ayrı Yaşama, Kadın).

Bu olayla kendisi yüzleştiği için ne yapacağını şaşırdığını belirten Katılımcı 5, bu durumu aile büyükleriyle paylaştığını belirtmiş ve o olaydan sonra babasıyla hiç görüşmediğini aktarmıştır.

“Biri olduğunu itiraf etti, görüşmeyeceğim dedi tamam burada kalmayı da kabul ediyorum dedi ama kalmadı. Şöyle, mesajları görünce dedik artık git, gitmen gerekiyor. O zamandan beri görmedim. Ne şekilde ne yapıyor bilmiyorum” (Katılımcı 5, Tek Ebeveynli, Ayrı Yaşama, Kadın).

Katılımcı 6 ise, babasının olumsuz davranışlarına rağmen, aldatma olayından sonra annesinin boşanmaya kesin olarak karar verdiğini belirtmiştir.

“Zaten sorumsuz bir insandı ama bence sadakatsizlik olmasaydı boşanmaya kadar gitmeyecekti çünkü annem sevmeye devam edecekti. Annemin sevmeyi bırakma noktası artık bu sadakatsizliği tamamen gördüğünde ve benim de artık annemin aklına girdiğimde, kalbine girip çıkartmam babamı” (Katılımcı 6, Tek Ebeveynli, Boşanma, Erkek).

Katılımcı 7, annesinin babasını internet üzerinden tanıştığı başka birisiyle aldattığını öğrendiğinde, kendisini aldatılmış hissettiğini şu sözlerle paylaşmıştır:

“Aldatılmış hissettim yani çok hani o zaman çok ağır bir yük olduğunu düşünmüyoruz, düşünmüyorsunuz açıkçası ama ben kendimi aldatılmış hissettim annemin bana ihanet ettiğini düşündüm” (Katılımcı 7, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Ölüm

Ebeveynlerinden birinin ölümü sonucunda tek ebeveynli aileye sahip olan katılımcılarla yapılan görüşmelerde, katılımcılar bu süreci nasıl yaşadıkları ile ilgili yaşantılarını paylaşmışlardır. Bu başlık altında kaza ya da hastalık sonucunda

ebeveynlerini kaybeden katılımcıların, ebeveynlerinin ölümüne ilişkin hikayelerine odaklanmaktan ziyade, tek ebeveynli bir aile olma sürecini ilk deneyimledikleri anda neler hissettikleri ve bu süreci nasıl geçirdiklerine ilişkin alıntılara yer ver verilmiştir.

Babası öldüğünde beş yaşında olduğunu belirten Katılımcı 9, babasının evde kalp krizi geçirdiğini ve hastaneye kaldırılırken yolda öldüğünü ifade etmiş, bu süreçte yaşananların kendisinde bıraktığı etkiyi ise şu şekilde aktarmıştır:

“Yani annemin ağlamaları, insanların sürekli bana bir şeyler ısmarlamaları. Öyle bakkala gönderiyorlardı sürekli beni. Yani oradan uzaklaştırmaya çalışıyorlardı” (Katılımcı 9, Tek Ebeveynli, Ölüm, Kadın).

Katılımcı 10, 8 yaşındayken babasının kalp yetmezliği sonucunda, 26 günlük bir tedavinin ardından öldüğünü ifade etmiş ve babasının ölümünü öğrendiği anı şu sözlerle paylaşmıştır:

“Annem hastanedeyken öğrenmiş. Eve gelince ablama söylemişler. Bana kimse bir şey söylememişti. Gece ölmüş. Sabah kalktım ev çok kalabalık herkes, babaannemlerin kat, yengemlerin kat falan hiç görmeyeceğim insanlar bizim evde. Soruyorum hani ne oldu ki bu insanların burada ne işi var? Çünkü çok fazla kalabalık... Bir şey var ortada...Teyzem söyledi. En son aldı karşısına. Yeter dedi bağırp çağırıp durma baban öldü dedi. Hiçbir şey anlayamadım ilk başta. Gittim bir ağladım falan. Ve ne diyorsunuz siz? Dalga mı geçiyorsunuz? Sonra tekrar oyuna geri döndüm hiçbir şey yokmuş gibi” (Katılımcı 10, Tek Ebeveynli, Ölüm, Kadın).

Katılımcı 11, beyin kanaması geçiren babasının bir hafta hastanede tedavi görmesinin ardından öldüğünü ifade etmiş ve bu sürecin ardından yaşadıklarını şu sözlerle dile getirmiştir:

“Babam vefat etti ben bir süre ağlayamadım. Cenazesinde ağlayamadım. Hatta 5 yıl psikoloğa gittim. Farkına varamamak mı dersiniz? Sallamamak mı odaklanamamak mı dersiniz?” (Katılımcı 11, Tek Ebeveynli, Ölüm, Kadın).

Katılımcı 12 ise, kaza sonucunda babasının öldüğünü ifade etmiş ve bu yaşantıyı şu sözlerle aktarmıştır:

“Gece olmuş kaza biz sabah öğrendik. Bozüyük’te gerçekleşmiş. Biz ilk gittiğimizde yola çıktığımızda zaten o anında... Karakoldan telefon geldi bize. Amcamlar, halamlar önceden yola çıkmışlar, onlar biliyorlarmış zaten. Bize öyle söylenmedi. Hasta hastaneye İstanbul’a sevk ediliyor diye söylendi. Böyle öğrendiğimiz için çok büyük bir korku olmadı. Bilecik’e girip boş geri döndük biz. Biz aldık geri getiriyoruz dediklerinde. Eve girince o kalabalıktan anladık zaten. Zor bir dönem oldu, alışmam zaman aldı. Alışyorsun” (Katılımcı 12, Tek Ebeveynli, Ölüm, Kadın).

Ebeveynlerinin ölümü ile birlikte hayatlarında yeni bir dönem başladığını belirten katılımcıların çoğunun çocukluk döneminde yaşadıkları bu ebeveyn kaybında aile büyükleri tarafından doğru bilgilendirilmedikleri, bu nedenle yaşadıkları yas sürecine öfke ve kızgınlığında eşlik ettiği, ayrıca bu kayıp döneminde ve sonrasında psiko-sosyal bir destekten faydalanmadıkları görülmektedir.

Tek ebeveynli aile olmanın etkileri

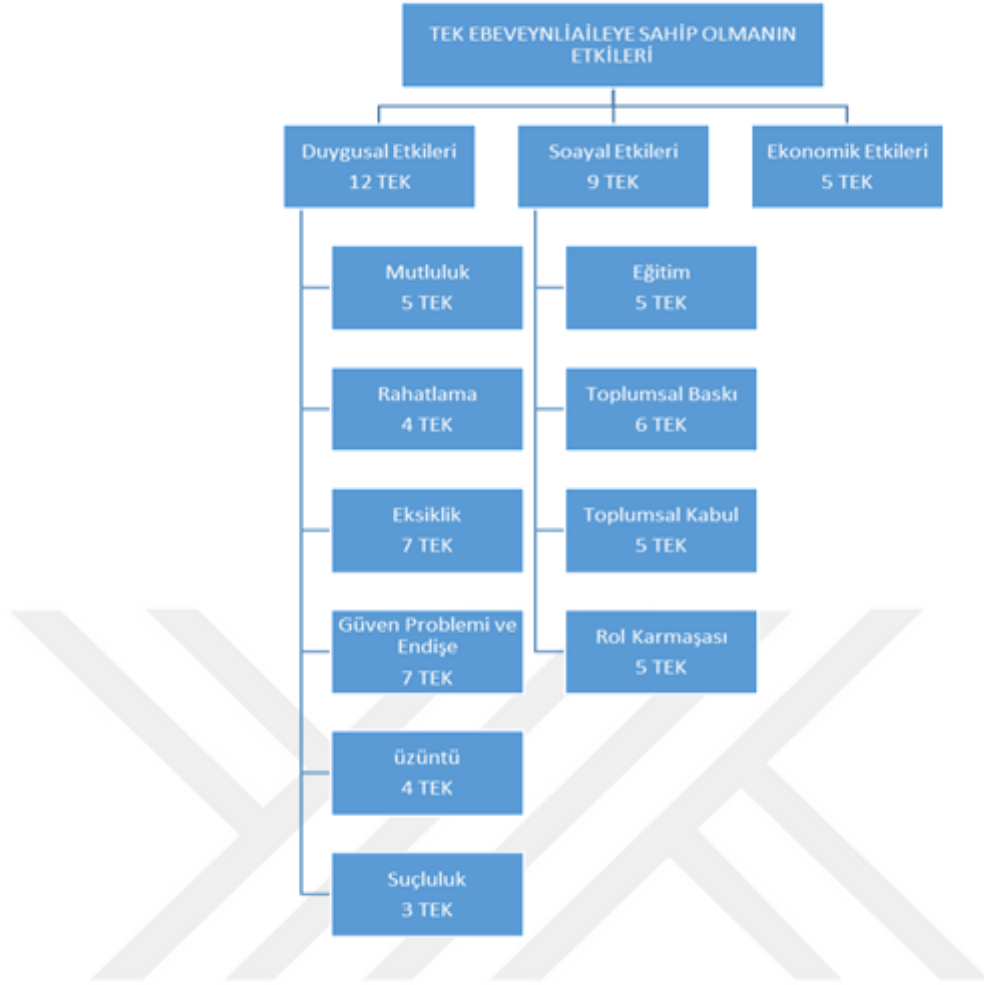
Tek ebeveynli aileye sahip olmanın çocuklar üzerinde çeşitli etkileri olduğu görülmektedir. Yapılan çalışmalar bu etkilerin birçok değişkene göre farklılaştığını göstermekle birlikte, genel olarak üzerinde fikir birliğine varılan nokta, tek ebeveynli aileye sahip olan çocukların bu durumdan çeşitli derecelerde etkilendiği gerçeğidir. Ancak bu çalışma kapsamında tek ebeveynli aileye sahip olmanın etkilerinin sadece olumsuz boyutta ele alınmadığını belirtmek gerekir. Özellikle ebeveyn ayrılma/boşanma sürecini çocuklara yansıtmadan deneyimleyen ailelerde, tek ebeveynli aile düzeninin daha olumlu algılandığı katılımcıların paylaşımlarından anlaşılmaktadır.

Katılımcı 1, tek ebeveynli aileye sahip olmanın kendisini olumsuz etkilediğini ifade ederken, Katılımcı 7 ise ebeveynlerinin boşanması öncesinde yaşanan sürecin kendilerini boşanmaya hazırladığını belirtmiştir.

“Ya ben sanırım annemle babamın resmiyette ayrılmadıkları bir süreci de yaşadığım için onlarla beraber... Zaten ayrılmış bir çift gibiydi ve buna ben çok alışmışım. Annemle babamın zaten bağının kopuşuna. Ekonomik anlamda da babama bir bağımlılığımın yoktu. O yüzden hani beni çok etkilemedi... Ama ben bunları aşmışım sanırım. Beni çok etkilemedi” (Katılımcı 1, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

“Annemle babamı biliyorum ya hani ben bildim bileli ayrı gibi oldukları için zaten sanırım bende çok büyük bir farklılık olmadı annemle babam boşanmayın demedim yani zaten boşanmışlardı benim gözümde öyle de hissediyorduk zaten bir de yakında oturduğu için sürekli gidip geliyorduk yani görüşüyorduk” (Katılımcı 7, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın)

Bu bölümde tek ebeveynli aileye sahip katılımcılarla yapılan görüşmelerde, deneyimlenen bu aile düzeninin ve bu sürecin kendilerini nasıl etkilediğine dair sorulan sorulara verilen cevaplara yer verilmiştir.

Şekil 3.6. Tek Ebeveynli Aileye Sahip Olmanın Etkileri.

Katılımcıların konuya ilişkin görüşleri analiz edildiğinde Şekil 3.6’da yer alan tek ebeveynli bir aileye sahip olmanın çocuklar üzerinde “duygusal”, “ekonomik” ve “sosyal” etkileri olduğu görülmüş ve görüşmelerde katılımcıların paylaştığı yaşantılar bu üç ana tema çerçevesinde organize edilmiştir.

Duygusal etkileri

Yapılan görüşmeler sonucunda, tek ebeveynli bir aileye sahip olmanın katılımcılar üzerinde farklı duygusal etkileri olduğu görülmüştür. Bu duygusal etkiler “mutluluk”, “rahatlama”, “eksiklik hissi”, “güven problemi ve endişe”, “üzüntü” ve “suçluluk” şeklinde ele alınmıştır.

Katılımcı 11, sahip olduğu yeni aile düzeninin kendisinde yarattığı duygulara odaklanmakta zorlandığını ifade etmiş, babasının ölümü sonrasındaki süreci duygusal açıdan çok normal geçirdiğini dile getirmiştir:

“Gerçekten hiçbir fikrim yok. Belki de bilinçaltına gömdüm. Çok düz geçti yani. Bir duygu belirtisi bile yoktu. Canlı gibi bile değildim. Normal bir şeymiş gibi karşılamak çok saçma geliyor ama normal bir şey de değil bir çocuk için babasını kaybetmek. Çok düz geçti, çok normaldi. Normal hayatımı devam ettirdim. Sınavıma hazırlandım. Sınavım da iyi geçti. Liseye geçtim falan” (Katılımcı 11, Tek Ebeveynli, Ölüm, Kadın).

Katılımcı 7 ise paylaşımında bu durumun yaşattığı duyguları bastırmış olabileceğini, bu yüzden ne hissettiğini bulmak konusunda zorlandığını aktarmıştır.

“Çok fazla derinlere itmiş olabilirim yani çok zorluyorum kendimi falan ama hatırlayamıyorum ve kendim sanırım objektif olamıyorum kendime o yüzden çok göremiyorum aslında bu konuda kendimi geliştirmeye çalışıyorum hala ama uzun vadede şuan değilim sanırım o yüzden” (Katılımcı 7, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Tek ebeveynli aileye sahip olmanın duygusal alandaki etkilerinden ilki mutluluktur. Boşanmadan önceki aile düzeninden, ebeveynler arasındaki ilişkiden ya da çatışmadan rahatsız olan katılımcılar bu süreci mutluluk verici olarak tanımlamışlardır. Sadece boşanma sonucunda tek ebeveynli aileye sahip olan katılımcıların bu süreci mutluluk duygusu çerçevesinde ele aldıkları görülmüştür.

Katılımcı 1 ve Katılımcı 4, ebeveynlerinin boşanması sonucunda oluşan yeni aile düzeninin kendisi için mutluluk verici olduğunu belirtmiş, bunun sebebi olarak da ebeveynlerinin bir aradayken mutsuz olduklarının farkında olduğunu ifade etmişlerdir.

“Aslında mutlu oldum çünkü ikisinin bir arada mutsuz olduğunu biliyordum, gözlemliyordum ve babamın da kendisini... Sonuçta bu olması gereken bir şeydi ve ne kadar çabuk olursa o kadar kolay düzenlerini kurarlar diye düşünüyordum... O yüzden ben de mutluyum. O süreçte de mutluydum” (Katılımcı 1, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

“Ama gerçekten ilk başta duygusal olarak değil de mantıksal olarak baktım. Çünkü ben sadece onların beraber birlikte mutlu olamadıklarını gördüm ve ayrı ayrı mutlu olmalarını istedim. O yüzden de boşanmalarına sevindim açıkçası. Bunu istiyordum. Rahatladım da” (Katılımcı 4, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Katılımcı 2 de, ebeveynleri arasında boşanma öncesi yaşanan sürecin tüm aile için sıkıntı kaynağı olduğu için, bu sonucun kendisi için “özlemle beklenen” bir süreç olduğunu dile getirmiş ve oluşan yeni tek ebeveynli aile düzeninin içinde gerginlik olmadığı için kendisi için sevindirici bir gelişme olarak nitelendirmiştir.

“Aslında boşanmalarında spesifik bir olay yoktu. Önceki olaylar çok sıkıntılıydı. Boşanmaları bizim için sıkıntı değildi hatta biz bunu özlemle

bekliyorduk... İlk süreç aslında bizim için çok kötüydü ama boşanmaları bizim için sevindiriciydi. En azından babam eve gelecek mi gerginlik çıkacak mı söz konusu bile değildi. Evde artık üçümüzüzdük” (Katılımcı 2, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Katılımcı 3, bu süreçte yaşadığı mutluluğu şu sözlerle paylaşmıştır:

“Yani ben bu durumdan kurtulmak istiyordum. Ayrılmaları benim için çok büyük bir veli nimetti yani. Çok mutlu oldum” (Katılımcı 3, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Katılımcı 6 ise hem ebeveynlerinin boşanmasından, hem de bu boşanma kararının alınmasında aktif rol almaktan dolayı yaşadığı mutluluğu şu sözlerle aktarmıştır:

“Benim için çok mutluluktan o an benim için büyük mutluluktan, hep anlatırım gayet de memnun ve mutluymuş boşattığım için. Ve çok da seviyorum ben boşattım demeyi hiç de gıcık değilim” (Katılımcı 6, Tek Ebeveynli, Boşanma, Erkek).

Boşanma sonrasında tek ebeveynli aileye sahip olan katılımcıların bir kısmı ise ebeveynlerinin boşanması ile birlikte rahatladıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların duygularını bir rahatlık ifadesiyle dile getirmeleri, boşanma öncesinde yaşanan sıkıntılı ve zorlu bir süreçte işaret etmesi önemlidir.

Katılımcı 2, babanın olmadığı yeni tek ebeveynli aile düzeni ile birlikte, babasından kaynaklanan gerginliklerin yaşanmamasından kaynaklı olarak yaşanan bir rahatlama olduğunu dile getirmiştir:

“Açıkçası boşanmaları, annemin anlattıklarına göre, bizim için gerçekten özlenen bir andı. O zaman biz rahatlayacağımız düşünüyorduk ablamla... Aslında biraz daha huzurlu oldum. Çünkü evde bir şey yapmak için sürekli gerilen biri yok; bir yere gideceksek iki saat önceden gidiyorduk babamla birlikteyken, sabahları duş almak denince adam deliriyordu çok pımpirikliydi. Bir saat sonra okula gideceksin ne duş alması hadi çabuk çık çabuk hazırlan, aman sabahları ne çok hazırlanıyorsunuz diye konuşurdu. Birazcık daha rahatım. Sabahları daha erken kalkıyordum, evde vakit geçirebiliyordum, evin dağınık olmasına çok sinir olurdu babam mesela. Evi biraz dağıtmaya başlamıştık. Aldığımızı hemen yerine koymuyorduk o bile büyük bir rahatlıktı” (Katılımcı 2, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Katılımcı 4, çocuklar için ertelenen bir boşanma kararının bir işe yaramadığını, ebeveynleri daha önce bu kararı hayata geçirselerdi kendisi için daha iyi olacağını şu sözlerle ifade etmiştir:

“Şu anda ben isterdim ki daha önce ayrılсалardı. Ama çocukken nasıl tepki verirdim bilemiyorum. Yine yaşadıklarımı o kötü ortamı düşününce, ben olsaydım çocuklarıma yaşatmamak için daha erken ayrılırdım. Ama o anki koşullar var maddi manevi. Bazen o zamanın şartları mecbur bırakıyor çocukların küçük olması falan. Bizim ailede hep şöyle bir muhabbet vardı: OKS’yi geçsin, YGS’yi geçsin, o geçsin bu geçsin hep sınavlara göre geçsin de geçsin. Hep bir boşanma muhabbeti vardı. Eskiden beri konuşuluyordu. Ama gerçekleşmiyordu. İki tarafta cesaretli değildi bu konuda. Bir gün bir taraf istese diğer taraf istemiyordu. Hep konuşuluyordu. Aslında ilkten olsaydı daha iyi olurdu belki. O zaman belki kötü olurdu ama şu an iyi olurdu diye düşünüyorum” (Katılımcı 4, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Katılımcı 5, babasının evden ayrılığı ile birlikte tüm aile üyelerinin hissettiği memnuniyeti şu şekilde dile getirmiştir:

“Üç yıldır hayatımızda değil. Bundan da memnunuz. Annemi de baya bir dolduruşa getirdim daha çabuk unutsun diye... Şu anda annem de iyi. Gerçekten memnunuz hayatımızdan çıktığı için” (Katılımcı 5, Tek Ebeveynli, Ayrı Yaşama, Kadın).

Katılımcı 8, tek ebeveynli bir aileye sahip olmanın hayatına getirdiği rahatlığı şu şekilde ifade etmiştir:

“Hani iki taraftan da daha özgür oluyorsun, maddi olarak da daha özgür oluyorsun. Bence daha rahat yani” (Katılımcı 8, Tek Ebeveynli, Boşanma, Erkek).

Eksiklik hissi, tek ebeveynli aileye sahip olmanın beraberinde getirdiği duygusal sonuçlardan bir diğeridir. Özellikle ebeveynlerinden birinin kalıcı bir şekilde hayatlarından çıkmasıyla birlikte ebeveyn ölümü yaşayan katılımcıların sıklıkla eksiklik hissinden bahsettikleri, bunun yanında ebeveynleri boşanan katılımcılar içinde beraber yaşamadığı ebeveyni ile (babasıyla) ilişkileri kötü olan ya da boşanma sonrasında hiç görüşmeyen katılımcıların da zaman zaman kendilerini eksik hissettiklerini dile getirdikleri görülmüştür.

Ölüm sonucunda tek ebeveynli aileye sahip olan Katılımcı 9, bu durumun kendisinde eksiklik hissi yarattığını ifade etmiştir:

“Mesela benim babamın olmaması bazen eksiklik, çoğu zaman eksiklik oldu, ben bunu hissettim yani, çoğu zaman hissediyordum küçüklüğümde filan, hani korunmasızmış gibi hissettiğim zamanlar oldu... Büyüdükçe daha çok hissettim. Çünkü o eksiklik hiç bitmiyor ya. Hayatın boyunca hep var yani seninle birlikte... Bir an önce büyümek isterdim hep büyümek isterdim. Çünkü hep çocukların babası var ve benim yok hani. Belki büyüdüğüm zaman bunu aşabilirim hani. Diyordum ki hani 20 yaşına geldiğim zaman artık insanların babaya ihtiyacı yok. Hani ben o yaşa

geldiğim zaman daha mutlu bir çocuk olacağım” (Katılımcı 9, Tek Ebeveynli, Ölüm, Kadın).

Katılımcı 11, babasının ölümünün ardından aile üyelerinin yaşadığı eksiklik hissini birbirlerine ifade etmediğini ve bu süreci normal geçirmeye çalıştıklarını belirtmiştir.

“Ailede varlığı çok hissediliyordu ama belki de üçümüz de bunu kabullendik. Kabullendiğimizi sandık bilmiyorum. Ama yokluğu çok hissedilmedi. Hissedilse bile bunu kimse birbirine söylemedi. Mutlaka herkesin içinde bir boşluk vardır ama bunu karşı tarafı üzmemeyim diye söylemiyordur. Yani çok dile getirilmedi. Normal olduğun düşünerek öyle geçti” (Katılımcı 11, Tek Ebeveynli, Ölüm, Kadın).

Katılımcı 12 ise babasının ölümünün ardından kendisini eksik hissettiğini dile getirmiş, bu eksiklik hissini özel zamanlarda daha arttığını şu sözlerle paylaşmıştır:

“Her daim yaşıyorum yokluğunu... Atlatılabilir bir dönemdi ama unutulmuyor tabii ki de onun yokluğunu hissediyorum. Mezuniyetim olunca isterdim, keza buraya gelişimde beni getirmesini isterdim. Bunlar anılan, istenilen şeyler oluyor, özellikle özel zamanlarda” (Katılımcı 12, Tek Ebeveynli, Ölüm, Kadın).

Katılımcı 2, ebeveynlerin birlikte olduğu bir aile yapısına sahip olamamaktan kaynaklanan eksiklik hissini yaşadığını ve günlük yaşamında bu hissini kendisini etkilediğini aktarmıştır.

“Çok fazla bir değişiklik olmadı. Babam yine benim babam. Annem de yine annem. Bakış açım da çok bir değişiklik olmadı. Sadece eksikliklerini daha net fark edebildim. Olması gereken bir aile düzeni vardır. Babamın yanımda olmaması ve bizden ayrı olması benden birçok şeyin bu yaşım kadar eksik gelişmesine sebep oldu...Bir baba kız gördüğümde çok da mutlu olamıyorum ya da bir aile gördüğümde de çok da nötr kalamıyorum; iyi ya da kötü bir şeyler hissediyorum. Bunları görünce açıkçası burkuluyorum biraz” (Katılımcı 2, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Katılımcı 3, artık hayatında babasının olmamasının eksikliğini, babasının eve gelişini haber veren zil sesinin eksikliği ile ifade etmiştir.

“Babamın kapıya bastığı o zil sesinin eksik olması, mesela bazen yattığımızda geç geldiğinde, babamın o zil sesiyle benim uykum bölünüp gelmesi... Onlar benim için çok mutluluk verici şeylerdi. O dönemlerde bunların olmayacağını düşündüğüm zaman da çok kötü olmuştum” (Katılımcı 3, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Bazı katılımcılar ise hayatlarındaki baba figürünün yokluğunu diğer aile üyeleri ile telafi ettikleri için bu eksikliği duygusal olarak çok yoğun yaşamadıklarını belirtmişlerdir:

“Hiçbir şey değişmedi. Bizde sadece isim olarak babaydı. Normalde insanların baba olarak gördükleri şey bizde dedemdi; her şeyimizle ilgilenen dedem, bir baba ne yapıyorsa hepsini yapan zaten dedem. Hatta kendi çocuklarından çok bizimle uğraşmıştır diyebilirim. O eksikliği bize hissettirmede. Belki dedemler olmasaydı o eksikliği kesinlikle hissederdim ama şu anda zaten öyle bir aile yapımız olmadığı için eksikliğini hiç hissetmedim. Aynı şekilde devam ediyor. Zaten küçükken bu duruma alıştık, büyüdükçe de her şeyin farkına varıyorsun. Böyle bir insan diyorsun, bir şey yapamıyorsun” (Katılımcı 5, Tek Ebeveynli, Ayrı Yaşama, Kadın).

“Ya ben küçük yaşta olduğum için çok şey olmadı işte halamlarla amcamlarla falan hani daha onlarla şey yaptık hiç eksikliğini hissetmedim” (Katılımcı 8, Tek Ebeveynli, Boşanma, Erkek).

Katılımcılar bu süreçte yaşadıkları duygusal etkilerden bir diğerini güven problemi ve endişe olarak ele almışlardır. Ebeveyn ölümü yaşayan katılımcıların diğer ebeveynlerinin ölümü ile ilgili yaşadıkları endişe, ebeveynlerinin evliliği boşanma ile sonuçlandığı ve bunun çocuklar üzerindeki etkisini deneyimleyen katılımcıların evliliğe ve çocuk sahibi olmaya ilişkin yaşadıkları endişe ve insanlara güvenmekte yaşadıkları zorlanma bu bölümde ele alınmıştır.

Katılımcı 11, babasının ölümünden sonra, annesini de kaybetmekten endişe duymaya başladığını belirtmiştir.

“Şunu düşünmeye başladım: annemin bir sağlık sorunu olduğunda o olmazsa ne yapacağım diye düşünüyorum. Babamın vefatından önce böyle bir düşünmüyordum. Ama birini kaybettiğiniz zaman diğer olasılıkları da düşünmeye başlıyorsunuz” (Katılımcı 11, Tek Ebeveynli, Ölüm, Kadın).

Katılımcı 3 ise gelecekte kendi yapacağı evlilikte ebeveynlerinin evliliğinde yaşadığı sorunlara benzer sorunlar yaşamaktan duyduğu endişeyi şu şekilde ifade etmiştir:

“Aile kavramına bakışımı kesinlikle değiştirmede ama kendi açımdan bir korku yarattı yani. İleride ben bir aile kurduğum zaman babamın yaptığı bu tavır yine benim başıma gelecek mi? Benim de böyle bir ailem noktalanacak mı? Şeklinde içimde bir kuşku oluştu” (Katılımcı 3, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Katılımcı 7, ileride çocuk sahibi olmaktan endişe duyduğunu, kendisindeki bu endişeden dolayı psikolojik destek almayı düşündüğünü belirtmiştir.

“Bir süre şey diye yalvarıyordum ne olur benim çocuğum olmasın diye. Allah'ım ne olur onlar bunlar bunu yaşamasın diye...Mezun olduktan sonra işe başladıktan sonra psikolojik bir destek almak istiyorum açıkça psikolojik destek almak istememin sebebi şey acaba bende neler götürdü

farkında değilim gerçekten çok şey hatırlamıyorum” (Katılımcı 7, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Tek ebeveynli katılımcılardan bir kısmı, ebeveynlerinin evliliklerinin boşanma ile sonuçlanmasından sonra evlilik kurumuna mesafeli davrandıklarını ve güvenmediklerini ifade etmişlerdir.

“Tek etkisi şey olabilir. Ya hani şu anda evliliğe olan inancım birazcık zayıf yani bir erkek ve bir kadının ömür boyu huzurlu ve mutlu yaşayabileceğini düşünmüyorum” (Katılımcı 1, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

“Benden götürdüğü şey ise güven en başta. Her ne kadar insanlar bana güvense de benim kendi içimde hem kendime güvenim hem başka insanlara güvenim sarsılmış vaziyette böyle arada aklıma geldiğinde onu hissediyorum. Bunu da değiştirmeye çalışıyorum ama kolay değişen bir şey değil... Ben, mesela, aile kurmaktan korkuyorum. Herkesin baba olabileceğini düşünmüyorum. Arada erkeklere gıcık oluyorum. Öyle şeyler düşünüyorum, yani benim için zor bir ilişkiye başlamak, onu sürdürmek, bunun evliliğe gitmesi. Şu anda yaşitlarımla kendimi karşılaştırdığımda herkes kendini hazır hissediyor. Nişanlanana var, evleneceğim diyeni var. O şeyde göremiyorum ben kendimi, çünkü güven problemim var; kendimi severim, kendimi sorgulamayı severim ama sorguladığımda bir güven problemi olduğunu görebiliyorum. Bunun da babamdan kaynaklı olduğunu düşünüyorum.” (Katılımcı 5, Tek Ebeveynli, Ayrı Yaşama, Kadın).

Katılımcılardan bazıları, tek ebeveynli aileye sahip olma durumlarından ötürü hem insanlara, hem de kendilerine güvenmekte zorlandıklarını belirtmişler ve bu durumun hayatlarındaki yansımalarını şu şekilde paylaşmışlardır:

“Mesela ben kimseye sırtımı yaslamam asla çünkü ben anneme babama bile güvenmiyorum yani en güvenmem gereken daha korunmasız zamanımda bile beni hani okuma ya git çalış diyen insanlara güvenmem bir raddeye kadar tabi ki güveniyorum ama sırtımı asla arkaya dönüp bakmadan yaslayamam kimseye yani o yüzden olumsuz olarak çok büyük olarak insanlara güvensizliğim var ve her açıdan ilişki bazında da karşımdaki insana güvenmiyorum” (Katılımcı 7, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

“Daha çok şey arıyorsun. Bir kere güvenemiyorsun, güven problemi büyük bir sıkıntı. Yani, şunu hissediyorum: Arkamda beni koruyup kollayacak bir insan olmadığı için hep bir kere değil, iki kere düşünüyorum. İkili ilişkiler olsun, böyle bir şeye adım atma olsun ya da herhangi bir arkadaşlık ilişkisi olsun böyle bir şey yaşıyorum evet daha çok düşünüyorum... Kendime korumak zorundayım çünkü insan düşünüyor, başıma şu gelse mesela o korur onun babası vardır diyorsun ama benim öyle bir durumum yok ben iki kere düşünmek zorundayım” (Katılımcı 12, Tek Ebeveynli, Ölüm, Kadın).

“Babamın yanımda olmaması ve bizden ayrı olması benden birçok şeyin bu yaşına kadar eksik gelişmesine sebep oldu. Mesela kendi güven problemi. Bu gerçekten çok etkiliyor. Belki cinsiyetle de alakalı olabilir. Erkek

çocuklarına annelerine kız çocuklar babalarına düşkündür denir ya. Babamın bizimle çok ilgilenmeyip sürekli kendi dertlerinin içinde olması, şuurlu ya da şuursuz babamın en kötü zamanlarını görmem bunlar beni çok etkiledi” (Katılımcı 2, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Tek ebeveynli katılımcıların görüşmeler sırasındaki paylaşımlarından, tek ebeveynli olmanın duygusal etkilerinden bir diğerinin suçluluk olduğu anlaşılmıştır. Katılımcılar ebeveynlerinden biriyle yaşayıp, diğeriyle daha nadir görüşebildikleri için zaman zaman kendilerini suçlu hissettiklerini ifade etmişler, bazı katılımcılar ise ebeveynlerinin boşanma süreçlerinde aktif rol almaktan dolayı suçluluk yaşadıklarını belirtmişlerdir.

Katılımcı 1, babası ile görüşmelerin planlanması konusundaki yaşantılarının kendisinde bir vicdan muhasebesine yol açtığını belirtmiş ve bu dengeyi kurmak için çaba sarf ettiğini sözlerine eklemiştir.

“Aslında benim için en zor olan kısım buydu. Her zaman tatillerimde, ya böyle bir huzursuz ayrılıyorum tatillerimden çünkü hep bir böyle vicdan muhasebesi yapıyorum. Annemle daha çok vakit geçirdim işte babama vakit ayıramadım” (Katılımcı 1, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Katılımcı 2 de, beraber yaşamadığı ebeveyni ile görüşmelerini planlarken özenli davranmaya çalıştığını dile getirmiştir.

“Bir yandan da babama artık dışarda ayrı vakit ayırmak zorunda kaldık Ankara’da olduğu dönemde. Buraya geldiğinde, burada ekstra bir vakit ayırmak zorunda kaldık. Evde aileyle geçirilen vaktin dışında babamla geçireceğim ayrı bir vakit. O gün geliyorsa ya okulda bir dersime gitmiyorum ya da bir şey yapıyorum onunla vakit geçirmeye çalışıyorum” (Katılımcı 2, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Katılımcı 5 ise babasının annesini aldattığını kendisi ortaya çıkardığı için yaşadığı suçluluk hissini şu sözlerle aktarmıştır:

“İlk başta kendimi biraz suçlu gibi de hissediyordum. Onun da verdiği suçluluk hissiyle de olabilir anneme daha özenli davrandım... Böyle bir şeyi ben ortaya çıkarttım, acaba ileride annem biraz daha yaşlanmaya başladığında senin yüzünden yalnız kaldım diye bana kızabilir mi diye düşündüm. Sonra öyle olacağına böyle olması daha iyi diye düşündüm. Annem de şu anda durumundan memnun bence. Artık şu an her şey düzgün diye düşünüyoruz” (Katılımcı 5, Tek Ebeveynli, Ayrı Yaşama, Kadın).

Tek ebeveynli aileye sahip olmanın katılımcılar için duygusal etkilerinden sonuncusu ise üzüntüdür. Katılımcılar çevrenin kendilerine karşı davranışlarından,

ebeveynlerinin birbirleriyle olan olumsuz ilişkilerinden ya da tek ebeveynli aileye sahip olmaktan dolayı üzüntü yaşadıkları görülmüştür.

Katılımcı 9, babasının kaybından dolayı çevrenin verdiği tepkinin onu üzdüğünü şu sözlerle belirtmiştir:

“Mesela benim diğerinden hiçbir farkım yokken sırf babam olmadığı için bana daha iyi davranılması bana birazcık ajitasyon, yani acıyorlarmış gibi hissettiriyordu. Yani bazen böyle insanların yardım etmesi insana acı verebiliyor” (Katılımcı 9, Tek Ebeveynli, Ölüm, Kadın).

Katılımcı 12, babasının ölümünden sonra büyük bir acı yaşadığını, bu dönemde psikolojik destek alması gerektiğini düşündüğünü, ancak almadığını ifade etmiştir.

“Büyük bir acıydı. Hastaneye yattım, sürekli babamı etrafımda gördüm, benimle konuşuyordu. Annem anlatır gece yarıları çıkıyormuşum parka babam bekliyor gibisinden falan, çok zor atlattım. Bir psikiyatri görmem gereken dönemdi ama destek almadım. Kötüydü yani o daha çok aslında anlamıyorsun, farkına varmıyorsun ama o kalabalık, sesler, ağlamalar, annenin, abinin ablanın hali, onlar biraz daha büyük senden... Gün geçtikçe yani yokluğunu hissettikçe ben anladım, bazı şeylerin farkına vardım. Acısını daha çok yaşadım ilerleyen senelerde. Profesyonel bir destek almadım” (Katılımcı 12, Tek Ebeveynli, Ölüm, Kadın).

Katılımcı 2, babasını başka çocuklarla ilgilenirken ya da onları severken gördüğünde üzüldüğünü ve babasıyla arasındaki ilişkiyi ya da sahip oldukları aile düzenini tanımlamakta zorlandığını ifade etmiştir.

“Mesela, babam bir çocuğa çok fazla sevgi gösterdiğinde ben hem üzüliyorum hem de o zaman o baba kız ilişkisini fazla tanımlayamıyorum başkalarına sevgi gösterdiğini görünce. Babam bizi de çok sever. Mesela kuzenimle çok fazla konuşuyordu. Onu anlatıyor şu gün şunu yapmış bugün bunu yapmış, morali bozuktü düzelttim diyor. O dönemlerde ben çok kıskanıyorum ve gerçekten biz baba-kız mıyız, bir aile miyiz diye sorguladığım dönemler oluyor” (Katılımcı 2, Tek ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Katılımcı 3, tüm tek ebeveynli olma sürecini değerlendirdiğinde *“bunları yaşadığıma da ben üzüliyorum açıkçası, neden bunları yaşıyoruz diye” (Katılımcı 3, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın)* ifadesiyle, yaşadıklarından dolayı üzgün olduğunu dile getirmiştir. Katılımcı 4 ise bu süreçte en çok ebeveynlerinin yaşadıkları çatışmadan dolayı mutsuz oldukları görmekten kaynaklandığını, sonrasında da yine annesi ve babasının içinde bulunduğu duruma üzüldüğünü belirtmiştir.

“Birbirinden nefret eden iki insanın aynı evde yaşadığını görebiliyorsun ve bu da o insanlar senin en sevdiklerin olduğu için çok üzüyor... Boşanma sürecinde de kötü değildim. Sadece, annemi öyle görmek üzmüştü beni. Babamın orada tek kalması” (Katılımcı 4, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Ekonomik etkileri

Tek ebeveynli bir aileye sahip olmanın katılımcılar üzerinde ekonomik etkileri de olduğu görülmektedir. Tek ebeveynli katılımcılar, yeni bir aile düzeninin kurulmasıyla birlikte ekonomik alanda da bazı düzenlemelerin yapılması gerektiğini ifade etmişlerdir. Bu düzenlemelerin tek ebeveynli olma nedenine, ebeveynlerden ikisinin çalışma durumuna ve maddi kaynaklara, beraber yaşamadıkları ebeveynin ekonomik destek verme durumuna göre değiştiği görülmektedir. Bu bölümde tek ebeveynli aileye sahip olduktan sonra, bu deneyimin aileyi ekonomik açıdan etkilediğini ifade eden katılımcıların görüş ve yaşantılarına yer verilmiştir.

Katılımcı 12, babasının ölümünden önce, evde tek gelir kaynağının babasının aldığı ücret olduğunu ifade etmiş ve yeni aile düzeniyle birlikte ekonomik anlamda zorluklar yaşadıklarını ve tüm aile bireylerinin çalışmaya başladığını dile getirmiştir.

“Bizim evde tek çalışan babamdı... Babamdan sonra, birinin çalışması gerekir muhakkak, çünkü eve belli bir para girmesi lazım; yiyecek olsun, faturalar olsun, ablam okuyor, ben okuyorum, kardeşim okula başlayacak falan. İlk dönemler zorlandık. Ufak tefek işler yapmaya başladık, abim boyacılık yapmıştı, ben selpak satmıştım bu tarz şeyler” (Katılımcı 12, Tek Ebeveynli, Ölüm, Kadın).

Katılımcı 3 ise ebeveynlerinin boşanmasının ardından artık maddi sıkıntılarla baş etmeye çalıştıklarını belirtmiştir.

“İşte erkeğin olmaması, babanın olmaması, tek ebeveynli olmak, o erkek işlerini bizim yapmamız. Maddi artık, maddi boyutta düşünmeye başladık” (Katılımcı 3, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Katılımcı 7, ebeveynlerinin boşanması ile birlikte, ekonomik zorluklar yaşamaya başladıklarını belirtmiş ve babasının onlarla birlikte yaşamayı tercih etmedikleri için kendilerine ekonomik destek vermediğini eklemiştir.

“Biz babamla gitmediğimiz için bizi çok bu konuda aforoz etti, kendinden çoğu konuda da engelledi, para vermedi. Özellikle maddi olarak çünkü, annem benim sadece emekli değildi o zaman asgari ücret alıyordu ve bizim evimiz kiraydı zaten ben çalışıyordum ama çok zor idare ediyorduk yani İstanbul gibi bir yerde özellikle çok fazla zor iare ediyorduk” (Katılımcı 7, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Katılımcı 1, ebeveynlerinin boşanmasının ardından ekonomik olarak kendi sorumluluğunu ablasının almasıyla ilgili olarak düşüncelerini şu şekilde belirtmiştir:

“Şu an mesela ablam 26 yaşında ve beni hani okutuyor ve birçok onun yaşındaki insana göre daha fazla sorumluluk sahibi ve bazen diyorum neden yani, neden ablama bu sorumluluğu bindiriyorum falan diye” (Katılımcı 1, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Katılımcılardan bazıları ise gelecek planlarını ailelerine ekonomik destek vermek üzerine şekillendirdiklerini dile getirmişlerdir.

“Fakat bu sefer de aklıma, tabiki annemi de düşünerek bir yerlere varmalıyım. Daha çok derslerle de meşgul olduğum için çocukluğumu da yaşamayı biraz geciktirdim, erteledim diyebilirim. Hep böyle gerçekçi, realist baktım, annemi kurtaracağım, kendimi kurtaracağım, bir garantim olmalı. Hep bu mücadeleydim ben. Kendimi kurtarmalıyım, kimseye güven olmuyor şeklinde hayatın gerçekleriyle kurduğumuz cümlelerdir” (Katılımcı 3, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

“Beni şu şekilde etkiliyor: Maddi açıdan onlara yardım etmem gerektiğini düşünüyorum ve geleceğimi ona göre planlıyorum” (Katılımcı 4, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Sosyal etkileri

Son olarak katılımcılar, tek ebeveynli aileye sahip olmanın sosyal alandaki etkilerinden söz etmişlerdir. Bu etkiler “eğitim”, “rol karmaşası”, “toplumsal baskı” ve “toplumsal kabul” temaları altında ele alınmıştır.

Katılımcılar yoğunlukla tek ebeveynli aile olmanın eğitim hayatlarını etkilediğini belirtmişlerdir. Ebeveynler arasında yaşanan çatışmanın eğitim hayatlarına konsantre olmada yaşattığı sıkıntılar ya da bu sıkıntılar dolayısıyla eğitim hayatındaki başarıyı önceleyen bir hayat formu oluşturma bu sebeplerin başında yer almaktadır. Ayrıca tek ebeveynli aileye sahip olmanın yarattığı ekonomik etkiler nedeniyle daha kısa yoldan meslek sahibi olma, kendini geniş aile üyelerine ıspatlama, beraber yaşadığı ebeveyne ekonomik olarak destek verme gibi nedenlerle eğitim hayatına bakış açılarının farklılaştığı da görülmektedir.

Katılımcı 12, eğitim hayatlarının da bu süreçten etkilendiğini ve eğitim hayatlarını ekonomik sıkıntılar nedeniyle şekillendirdiklerini eklemiştir.

“Başta ablam üniversiteyi kazandı babamdan dolayı gitmedi çünkü biliyordu zorluk çekeceğini. Keza abim liseyi hiç düşünmedi” (Katılımcı 12, Tek Ebeveynli, Ölüm, Kadın).

Katılımcı 3 de bu dönemde eğitim tercihlerini yeni aile düzenine göre yapmak zorunda kaldığını ve kısa yoldan meslek sahibi olmak için meslek lisesine devam etmeyi seçtiğini belirtmiştir.

“15 yaşındaydım, tam liseye geçeceğim dönem benim. Dolayısıyla lise tercihlerimi de çok büyük bir şekilde etkiledi. Puanımın yettiği iyi liselere gitmeyip daha alt seviyelerdeki meslek liselerine gittim. Bu süreçte de tabi bir hırs yaptım daha çok çalışmalıyım şeklinde” (Katılımcı 3, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Katılımcı 10 ise babasının ölümünden sonra hayatta tek başına ayakta kalabilmenin önemini anladığı için başka bir şehirde üniversite eğitimine devam etme kararı aldığını vurgulamıştır.

“Ben yaşadığım yeri hiç tercihlerime yazmadım. Dedim ki ben gidip kendi başımın çaresine bakacağım. Çünkü insan elbet bir şekilde kendi başına kalıyor. Ve dedim ki annemin düştüğü duruma düşmeyeyim. Dımdızlak hiçbir şeyden haberim yokken kalmayım. Ben dedim başka şehirde üniversite okuyacağım” (Katılımcı 10, Tek Ebeveynli, Ölüm, Kadın).

Katılımcı 6, ebeveynleri arasında tartışma yaşanırken bir yandan da ders çalışmak için çabaladığını ve bu durumun başarılı olmak konusunda kendisini motive ettiğini ifade etmiştir.

“Aile içerisinde, hiç unutmuyorum, büyük bir kavga varken annem babam arasında, araya bazen ben de giriyordum ne oluyor diye, ama o sırada aynı zamanda fizik dersine çalışıyordum... Edebiyat dersi sınavı olurdu, sınav gecesi, sınavdan bir önceki gece hem ders çalışıp hem büyük bir kavgadan sonra sınava giriyordum mutsuz bir şekilde ve en yüksek notu görüyordum sürekli hep, hocama demiştim bir keresinde ‘hocam, ailemde böyle bir sorun var, büyük kavgalar varken ben sınava geldim’ dedim. Ama böyle bir sonuç çıkartmışım ortaya herkes şaşırmıştı yani. Bunlar bende kamçılıyor, bilmiyorum ama bunu her insanda göremeyiz bence” (Katılımcı 6, Tek Ebeveynli, Boşanma, Erkek).

Katılımcı 6, başarılı olma konusundaki motivasyonunun, çevrenin kendisine karşı parçalanmış bir aile yapısına sahip olmakla ilgili bakış açısını kırmakla ilgili olduğunu eklemiştir.

“Bunları her ne kadar kendim için yapsam da aslında bu suçlamalardan dolayı çocukluğumdan beri şey de var onlar da görecektir şu an bölüm 2.si olacağım ve tam anlamıyla kendim için yapıyorum bunu elbette ama onlar da görecektir diye yapıyorum. Çünkü hep bu şekilde yapıldı sadece aile yapımız çok kötü gözüktüğü için, çok parçalanmış gözüktüğü için ve babamın durumundan dolayı hep böyle suçlamalarla ve başarımdan dolayı kendi çocuklarıyla kıyaslama yaptıklarından dolayı böyle” (Katılımcı 6, Tek Ebeveynli, Boşanma, Erkek).

Katılımcı 4 ise ebeveynlerinin arasındaki çatışmayı engelleyici bir etkisi olduğu için, sürekli onların yanında kalmak istediğini ve bu sebeple eğitim hayatını geri plana attığını şu sözlerle aktarmıştır:

“Hep kafede olmazsam bir sorun çıkacağını düşündüğüm için sürekli oradaydım. Ben olmazsam işler ters gidecekmiş gibi düşündüğüm için hep orada çalışarak geçirdim zamanımı... Onları kontrol altında tutmak için hep orada olmak istiyordum. Çünkü milletin içinde kavga ediyorlardı. O şekilde çok ders çalışmadım. Dershaneye de gidiyordum. Ona rağmen çok da düşük bir puan almadım” (Katılımcı 4, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Tek ebeveynli aile olma sürecinin bir diğer sosyal etkisi ise çocukların yaşadığı rol karmaşasıdır. Katılımcıların ebeveynlerden birisinin yokluğu ile birlikte “aile içindeki “çocuk” rollerinin değiştiğini, “babalık” rolüne ya da annelerinin “annesi” rolüne soyunmak durumunda kaldıkları görülmektedir.

Katılımcı 9, babasının olmadığı bir aile içinde birçok sorumluluğu üstüne aldığını, bu nedenle çabuk olgunlaştığını belirtmiş ve bu nedenle “erkek gibi” büyüdüğünü eklemiştir.

“Çünkü ben çocukluğumdan beri, yani herşeyimi aileme adanmış bir insanım. Yani nasıl desem? Çok erken olgunlaştım, küçük yaşta babamı kaybettiğim için ve bir ağabeyim engelli olduğu için... Ailede her işi ben hallettim nerdeyse bu zamana kadar. İşte banka işleri olsun, işte ne bileyim evrak işleri, her şeyi yani. O yüzden çok nasıl desem, birçok şeyi çok, omuzuma yük aldığımı düşünüyorum o konuda hani erken olgunlaşmamı sağladı... Yani nasıl desem? Böyle erkek gibi büyüdüm ben ya” (Katılımcı 9, Tek Ebeveynli, Ölüm, Kadın).

Katılımcı 10, kendisi şehir dışında eğitimine devam ettiği için annesine karşı hissettiği sorumluluğu şu şekilde aktarmıştır:

“Sonra ablama diyorum bak annemi kontrol edin bak kendi evine çekilmeden. Ona bir baskı kuruyordum. Onlar da gidip geliyorlardı hani de tanıdık yer olunca da çok fazla tek kalacağından korkum yoktu açıkçası annemin. Çünkü arkadaşları var bizim tanıdıklarımız var. Hani gelen giden falan illa birileri oluyor diye” (Katılımcı 10, Tek Ebeveynli, Ölüm, Kadın).

Katılımcı 4, ebeveynlerinin yaşadığı süreçte aile içinde çocuk olma rolünün dışına çıktığını ve farklı sorumluluklar yüklendiğini ifade etmiştir.

“Ben anneme ben kendimi senin annen gibi hissediyorum demiştim. Bu onun çok ağırına gitmişti ama gerçekten öyleydi. Ebeveyn gibi olmuştuk. Çünkü rol nedir? Bir anne ya da bir baba çocuğunu düşünmeli, onun önünde kavga etmemeli; ama buna hiç dikkat etmiyorlardı. Bunu bilerek yaptıklarını da düşünmüyorum. Annemin arkadaşı olmak zorunda kaldım orada. Belki de

bunu istemezdim. Belki de onların arasında olan ilişkinin içinde bu kadar olmak istemezdim” (Katılımcı 4, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Katılımcı 7 de, annesini çocuğu yerine koyduğunu ve bu durumun kendisini zaman zaman yorduğunu şu sözlerle ifade etmiştir:

“Çocuğum sanırım yani başka bir şey koyamıyorum yani klasman değerlendiremiyorum çünkü çocuğum dışında ne dersem diyeyim insan çocuğunu atamaz ya bir tek e at o zaman kuzenim desem at görüşme yani çocuğum dışında ne dersem diyeyim görüşmeme şeyi oluyor benim için o yüzden hem çok yordu beni ergenlik döneminde ki bir kız çocuğuydu annem hem çok yordu hem çok zorladı ama kaybetmemek için onu da çok çabaladım yani” (Katılımcı 7, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Katılımcı 6 ise annesine karşı bazen anne ve baba rolünde yer aldığını belirtmiş ve bunun rahatlığının ilişkileri açısından olumlu olduğunu ifade etmiştir.

“İster baba ister anne nasıl görüyorsa artık... Böyle bir rahatlık var böyle bir mutluluk var aramızda bu ailedir o zaman benim için” (Katılımcı 6, Tek Ebeveynli, Boşanma, Erkek).

Tek ebeveynli aileye sahip olmanın sosyal etkilerinden bir diğeri ise toplumsal kabuldür. Tek ebeveynli aileye sahip katılımcıların bir bölümü ailevi durumlarını çevresindekilere açıklarken herhangi bir sıkıntı yaşamadıklarını ifade ederken, bu durumu boşanmanın yaygınlaşmasıyla ve toplumsal kabulünün yüksek oluşuyla ilişkilendirmişlerdir. Ancak tek ebeveynli aileye sahip katılımcıların gündeminde aile durumlarını açıklamak olduğu ve her ne kadar çevre tarafından garip karşılanmasa da herkesten farklı bir aile yapısına sahip olmalarının vurgulanmasından hoşlanmadıkları görülmektedir.

Katılımcı 1, tek ebeveynli bir aileye sahip olduğunu çevresindekilere açıklarken herhangi bir güçlük yaşamadığını ifade etmiş, bu durumu ise artık tek ebeveynli ailelerin daha sık rastlanır ve daha kabul edilebilir oluşuyla ilişkilendirmiştir.

“Gayet rahat söyleyebiliyorum. Çünkü bu normal bir şeymiş gibi geliyor artık. Bundan belki on yıl önce daha azdı böyle aileler. Ama artık çok daha fazla rastlanabilir bir durum. Bir de ben sanırım bunu aşabileceğim bir yaştayım. Artık anne ve baba kapsamında değil aile benim için. Daha birey olduğumu hissettiğim için sanki önemli olan ya da babamın” (Katılımcı 1, Tek ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Katılımcı 4 ise, yeni girdiği ortamlarda ailevi durumunu açıklama yapmak zorunda hissettiğini ifade etmiş ve bu konudaki yaşantılarını şu şekilde paylaşmıştır:

“Annemle yaşıyorum dediğim zaman babamla ilgili açıklama yapmam gerekiyormuş gibi hissediyorum. Bu açıklama beni germiyor ama her seferinde farklı ortamlara girebiliyorum, çevrem de geniş çevremdeki çoğu kişi bunu biliyor, hepsine ilk tanıştığımda söylemek zorunda kalıyorum bir yerden konu açılıyor. Buna gerek yok aslında ama söylüyorum” (Katılımcı 4, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Katılımcı 10, babasının ölümünün ardından arkadaşlarından nasıl tepki göreceğini bilmediği için okula dönmekten korktuğunu şu sözlerle ifade etmiştir:

“Sömestr tatilindeydim. Sonra dedim ki ben okula nasıl döneceğim. İlk düşündüğüm bu oldu... Ya dışlanacağımdan ya da böyle herkes bir şeyler anlattıkça sonrasında üzüleceğimden çok korktum... Çünkü sınıf arkadaşlarımdan da böyle bir şey yaşayan birisi yoktu. Ama sonra çabuk alışıldı gibi oldu. Böyle birkaç herkes sevgi gösterdi falan” (Katılımcı 10, Tek Ebeveynli, Ölüm, Kadın).

Katılımcı 9 ise özellikle okul yıllarında ailesini tanıtmamasını istediğinde çok zorlandığını ve bu uygulamadan hoşlanmadığını şu sözlerle dile getirmiştir:

“Mesela en basitinden ilkokulda şey vardır hani, sınıfa yeni gelenlere sorarlar, yeni gelenlere değil hani yılın başında filan hocalar sorar böyle. Kalk kendini anlat, baban ne iş yapıyor? Bu çok büyük bir travma benim için ve ben bunu çok geç farkettim aslında her yaşadığımda o acıyı hissediyordum ama ne kadar saçma bir yöntem olduğunu yeni yeni düşünmeye başladım. Ne alaka, neden sorarsın ki sen? Sana ne yani, hocalar, mesela şu anda benim oda arkadaşım, sınıf öğretmenliği okuyor, kendisine söyledim, dedim kesinlikle böyle bir şey yapma, o çocukları rencide etme yani. Çünkü annesiz babasız bir sürü insan var, bir tek ben değilim ki” (Katılımcı 9, Tek Ebeveynli, Ölüm, Kadın).

Katılımcılar baba yokluğu nedeniyle doğrudan bir toplumsal baskı hissetmeseler de davranışlarında dikkatli olma ve her konuda çevrenin ilgisini ve tepkisini çekmemeye çalışma gibi stratejiler kullanmaktadırlar. Özellikle beraber yaşadıkları ebeveynleri (anneleri) toplumun baskısıyla ilgili bir yaşantı deneyimlememiş olsalar da bu durumla ilgili tedbirli davranışları konusunda çocuklarını uyarmaktadır. Bu durum da hissedilen ya da algılanan bir baskının varlığına işaret etmektedir.

Ayrıca katılımcılar annelerinin “yalnız bir kadın” olmaktan kaynaklanan tacize maruz kaldıklarını ifade etmişler, özellikle ebeveynin ölümü sonrasında ölen ebeveynin ailesinin kendileri üzerinde baskı unsuru olduğunu belirtmişlerdir.

Katılımcı 9, tek ebeveynli bir aileye sahip olmaktan ötürü doğrudan bir toplumsal baskıya maruz kalmasa da, davranışlarını bu çerçevede şekillendirdiğini ve annesinin de ifadesiyle “babasız” olduğu için daha dikkatli olması gerektiğine ilişkin bir bilincin varlığından söz etmiştir.

“Annem diyordu zaten bana. Bak sen babasızsın, dikkat et, laf olur bilmem ne falan. Diyorlardı. Diyordu yani annem diyordu. Başkasından duymadım da. Ama gerçekten onu hissediyordum. Hani daha dikkatli olmam lazım, daha çok çalışmam lazım, hani üniversiteyi kazanmam lazım, şöyle yapmam lazım, böyle yapmam lazım falan derken kendimi hep koşullandırmışım yani onu fark ettim. Ama annemde bizi okutmak için çok çabaladı” (Katılımcı 9, Tek Ebeveynli, Ölüm, Kadın).

Katılımcı 2 de, babasının olmadığı bir aile düzenine geçtiklerinde annesinin davranışlarında dikkatli olmaları için kendisini uyardığını dile getirmiştir.

“Annem ‘başımızda bir erkek yok. Bunlar bizim için sorun değil. Ben sizi buna uygun yetiştirdim ama dışardan görünen çok önemli olmasa da önemli. Arkamızdan konuşulsun istemiyoruz. Hareketlerinize dikkat edeceğinizi zaten biliyorum ama normal bir kıza göre daha çok dikkat etmeniz gerekiyor. Geliş gidiş saatlerinize, takıldığınız insanlara kadar dikkat etmelisiniz. Dışarıdan gelecek şeylere karşı da dikkatli olun’ dedi. ‘Bir söz geldiğinde ben sizi nasıl koruyacağım o zaman’ dedi” (Katılımcı 2, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Katılımcı 10, babasının ölümünün ardından, babasının ailesi tarafından baskıya maruz kaldıklarını belirtmiş ve bu baskıyı eğitim hayatlarıyla ilgili bir örnek üzerinden şu şekilde ifade etmiştir:

“Ablam 18 yaşına gelince hemen evlensin liseye niye gitsinmiş falan. Biz ilçede oturuyoruz. Neden merkezde okula gitsinmiş. Kız kısmının ne işi varmış falan. Saçma sapan bir düşünceye sahipti... O zamanlar böyle ortalık çok karışmıştı. Sen nasıl yollarsın gibilerinden. Ama sonra sonralarda kabullendiler. Baktılar ki bir şey olmuyor ya da biz baş edemiyoruz bunlarla” (Katılımcı 10, Tek Ebeveynli, Ölüm, Kadın).

Katılımcı 12 ise tek ebeveynli olmaktan kaynaklanan bir sosyal baskı yaşamamasına karşın, kendisinin davranışlarını buna göre organize ettiğini belirtmiştir.

“Sosyal bir baskı kişisel olarak hissetmedim, yani öyle bire bir olmadı ama belirli aktivitelerde, bayramlar olsun, şey olsun falan öyle bir durumda kendimi ister istemez o duruma sokuyordum. Kendim yapıyordum aslında o psikolojiye kendim giriyordum, isyan ediyordum keşke olsaydı falan diye. Ama sosyal olarak öyle bir baskı hissetmedim, görmedim” (Katılımcı 12, Tek Ebeveynli, Ölüm, Kadın).

Katılımcı 3, evde babasının yokluğu nedeniyle tedbirli davrandıklarını ve bu konuda sıkıntı yaşadıklarını şu şekilde dile getirmiştir:

“Mesela musluk bozuldu, eve bir usta çağırmak konusunda çok büyük sıkıntı yaşıyoruz. Akşam bir şey olur, her yere giderken daha tedbirliyiz yani. Hani halk arasında denir ya evde bir erkek olmasının gerektirdiği durumlar vardır. Onda çok zorluk çektik yani” (Katılımcı 3, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Katılımcı 6, yaşadıkları çevrede yalnız kadın olmanın tacize açık bir durum olduğunu belirtmiş ve erkek çocuk sahibi olmanın bu tacizleri önleyici bir rolü olduğunu altını çizmiştir.

“Şöyle bir şey var yaşadığımız mahallede, ben kadın olsam belki kapıya dayanacaklardı, siz bekarsınız deyip. Çünkü annemi mahalle içerisinde çok fazla taciz eden var, sözel taciz de bulunan insanlar var, ben de kadın olsam, iki kadın yalnızlar deyip tacizler” (Katılımcı 6, Tek Ebeveynli, Boşanma, Erkek).

3.2.4. Aile Aidiyetlerine İlişkin Bulgular

Bu bölümde katılımcıların aile aidiyetine ilişkin görüş, düşünce ve deneyimlerinden elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Bu kapsamda öncelikle aidiyetin katılımcılar için ne anlam ifade ettiği, ardından aile aidiyetinin anlamı sorulduğunda katılımcıların verdikleri cevaplar çerçevesinde oluşturulan aile aidiyetinin bileşenleri sunulmuştur. Ardından katılımcıların ebeveynlerine karşı hissettikleri aidiyet ele alınmış ve son olarak aile aidiyetinin en çok ve en az hissedildiği yaşantılara yer verilmiştir. Böylece bir yandan aile aidiyetinin ne anlam ifade ettiği ile ilgili bir yapı geliştirilmiş, bir yandan da katılımcıların aile aidiyetine ilişkin görüş düşünce ve deneyimleri tam aileye ve tek ebeveynli aileye sahip iki katılımcı grubunda karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

Aidiyetin kendileri için ne anlama geldiğini, hayatlarında aidiyet hissettikleri unsurların neler ya da kimler olduğu sorulduğunda katılımcılar ailelerine, ebeveynlerine, aile üyelerine, arkadaşlarına, sevgililerine, herhangi bir düşünceye ya da bir fikre, yaşadıkları şehre ya da ülkeye, evlerine, tanrıya ya da dinlerine, okullarına aidiyet hissettiklerini belirtmişlerdir. Ancak katılımcıların genel yöneliminin ailelerine, aile üyelerine karşı hissettikleri aidiyeti ön plana çıkarmak şeklinde olduğu dikkat çekmiştir.

Katılımcı 2, aidiyet duygusuyla ilgili yaşantılarından yola çıktığında çok fazla bir fikri olmadığını, bu duyguyu sadece annesinin kimliğiyle özdeşleştirebildiğini, onun dışında sürekli taşındıkları için başka insanlarla, mekanlarla, şehirle ya da eşyalarla aidiyet geliştiremediğinden söz etmiştir.

“Açıkçası bunun tanımını ben çok yapamıyorum. Çünkü yerleşik bir düzenimiz yoktu bizim. Mesela annemin olduğu yerle ben bir aidiyet bağı kurabiliyorum, bunu hayal edebiliyorum, hissedebiliyorum. Ama onun dışında şu anda hayatımda kimseyle ya da hiçbir yerle bunu yapamıyorum... Mesela ben Eskişehir’in yerlisiyim, buralıyım diyemiyorum. Çünkü her yerde çok kısa dönemler yaşadım. Benim için bunun olması için daha uzun dönemler gerekiyor. Ben ne bir insan üzerinde ne şehir ne de eşya üzerinde bunu yapamıyorum” (Katılımcı 2, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Katılımcı 13, aidiyetin bireyin kafasında oluşturduğu kimliklere karşı hissedilen bir duygu olduğunu, bu duygunun bu kimliklerin içine dolduran kişilerden bağımsız bir özellik taşıdığını belirtmiştir.

“İnsanın kafasında oluşturduğu kimlikler var ve bu kimliklere oturtturduğu bireyler var. Aidiyet denilince benim aklıma sadece bu geliyor. Anne kavramı oturtturduğum annem diye bahsettiğim birey, baba kimliğiyle oturtturduğum babam, işte sevgilim, sevgili, eş ya da ne dersiniz duygusal bağı olduğun, onu oturtturduğun bir birey. Aidiyet bunları çağırıştırıyor. Aslında bireye değil, daha çok kafamda oluşturduğum kimliğe aidiyetim var. İlla ki o bireye değil; annem olduğu için, babam olduğu için, kardeşim olduğu için sevgilim olduğu için. Öyle bir aidiyet söz konusu bende. Aslında o kimliğin içini dolduran kişiye değil, o genel olarak kimliğin özelliklerine, sana hissettirdiği şeylere aidiyet duymakla ilgili” (Katılımcı 13, Tek Ebeveynli, Yurt Dışı, Erkek).

Katılımcı 7, aidiyet duygusunun kendisinde olumlu temsilleri olduğuna, bu duyguyu “koruma altında hissetmek” ve “koşulsuz sevgi” ile tanımladığını, ancak şu anda sadece sevgilisine ait hissettiğini belirtmiştir. Ebeveynlerine karşı aidiyet geliştiremeyeceğini “anne babayı baştan falsolu geçiyorum” ifadesiyle vurgulayan Katılımcı 7, hayatı boyunca en fazla aidiyet geliştirebileceği varlığın ise “çocukları” olabileceğinin altını çizmiştir.

“Ben aidiyeti severim, aslında hoşuma da gider özellikle birine karşılıklı koşulsuz bir sevgi, sevmek sevmekten bahsetmiyorum. Koşulsuz bir sevgi böyle koruma altında hissetmek güzel bir duygu olsa gerek. Bunu hani ne olur benim yaşadığım anca sevgililerimle birbirimize ait hissederiz belli bir sınıra kadar gibi hayatım boyunca yaşayacağım en büyük aidiyet çocuğuma duyacağım aidiyettir. En çok yükseğini tahmin ediyorum odur diye düşünüyorum yani onun dışında sevgili eş anne babayı baştan falsolu geçiyorum o yüzden sanırım aidiyet çocukla, çocukla olur diye düşünüyorum koruma güzel kusursuz sevgi bağlılık anca çocuğumla olur diye düşünüyorum” (Katılımcı 7, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Katılımcı 11, bir mesleğe, bir şehre karşı aidiyet duymadığını, hayatında hiçbir yere gitmeyen, onu hiç terk etmeyen ve mükemmel olan tek varlığın tanrı olduğunu ve bu nedenle sadece tanrı kavramına karşı aidiyet hissedebileceğini sözlerine eklemiştir.

“Mesela bir şehre bağlandım diyelim. Başka bir şehre gittiğimde onu özliyorum. Özlem dediğimiz şey hüznü de beraberinde getiriyor. Meslek dediniz. Bir şey olduğunda meslek de elinizden pat diye kayabilir. Meslek kalmadı elinizde, meslek yok. O yüzden bağlanmak çok saçma geliyor bana. Belki bir tanrı kavramına bağlı kalabilir. Din konusunda zayıf bir insanım ama tanrı kavramı başkadır bende. O yüzden deist olduğumu düşünüyorum. Bir tek tanrıya bağlıyım. Mesela, tanrını vermiş olduğu mükemmeliyetçi duygu var. Mükemmel olması, hiç hata yapmaması. Bunlar da güzel geliyor bana. O yüzden bu kadar çok seviyorum, bu kadar bağlıyım. Bağ dediğiniz zaman tanrıdır benim için. Beni üzmiyor gibi hissediyorum sanki. Her zaman benimle bir yerlere geliyor. En azından gitmiyor” (Katılımcı 11, Tek Ebeveynli, Ölüm, Kadın).

Katılımcı 4 ise kendisine ait olan ve kendisi olmadan eksik olan bir yer olarak tanımladığı evinin aidiyet duygusu geliştirmesindeki yerine dikkat çekerken, aslında mekan olarak evine karşı hissettiği aidiyetin sadece mekanla ilişkili değil, o evin içini dolduran bireylerle ilgili olduğunun altını çizmiştir

“Oraya ait olmak, orayı sevmek, oraya istediğin zaman gidip gelmek; mesela ben arkadaşımda kaldığım zaman rahatsız oluyorum, evime gitmek istiyorum. Çünkü evimde gerçekten rahatım. Rahat olduğum bir yer ve senin olan bir yer bana göre aidiyet ve sensiz eksik olan da bir yer aslında. Mesela ablam İstanbul’a arkadaşlarının yanına gidiyor, annem geç geliyor, evde kimse olmayınca bir boş oluyor. Aslında aidiyet hisse mekâna değil de kişilere karşı olabilir biraz da” (Katılımcı 4, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Tam aileye sahip katılımcılardan Katılımcı 19, bir fikre, bir düşünceye, bir ideolojiye, bir topluluğa aidiyet geliştirilebileceğinden söz etmiştir. Bir şeye aidiyet hissi geliştirmenin ondan vazgeçmemek onu parçası gibi hissetmek, sahiplenmekle ilgili olduğuna dikkat çekmiştir.

“Çok güzel bir şey bence. Bu bir ideoloji de olabilir. Herkesin kendine göre doğruları vardır. Belki onun doğrusu bana göre yanlıştır ama o doğru için çırpınıyordur, bir şeyler yapıyordur. Sorduğumda Katılımcı 19 ne yaptı? Okula gitti geldi, şunu yaptı bunu yaptı değil de bir şeyler için uğraştı. Bir düşüncesi vardı. Uğraştı demek güzel bence insanın bir düşüncesi olmalı. Bazı düşünceler vardır. Bu, her şeyden önemlidir. Ailenden vazgeçemezsin ama o düşünceden de vazgeçemezsin. Bir şeye bağlı olmak, onun sizin bir parçanız gibi bir şey olmasıdır. Boşu boşuna şunu da seviyorum bunu da seviyorum değil de sizden bir şeymiş gibi olmak, sahiplenmek. Ne olursa olsun bu bir insan, bir görüş, bir düşünce, bir topluluk olabilir hiç fark etmez. Ama

onu sahiplenmek, nerede olursa olsun ona sahip çıkmak, onu savunmak bence güzel bir şey” (Katılımcı 19, Tam Aile, Kadın).

Katılımcı 23 ise herhangi bir şeyden alınan zevk ile aidiyet arasındaki ilişkiyi şu sözlerle vurgulamıştır:

“Bağlılık bana göre yaptığın şeyden zevk alıyorsun, sürekli yapıyorsun, ister istemez yaptığın şey bir anda bakıyorsun sürekli yapıyorsun, bağlanmışsın. Hobilerim arasında bağlılık olarak ne var? Spor yapmayı çok seviyorum, daha çok futbol. O bağlılık mesela. Çok bir işim olsa da mesela atıyorum yarın sınavım var, biri halı sahada maç yapmaya çağırsa giderim” (Katılımcı 23, Tam Aile, Erkek).

Katılımcı 25, sevgilisi, ailesi ve dini olmak üzere üç unsura karşı aidiyet hissettiğini belirtmiş, onların hayatındaki öneminin altını çizmiştir.

“Ben açıkçası hayatta iki kişiye bağlıyım, hatta üç de diyebilirim. Birincisi sevgilim çünkü beş yıldır birlikteyim. O yüzden ona bayağı bir ait hissediyorum. Çünkü ben Ankara’dayken sürekli onunla birlikteydik yani. Öyle olunca yani ailemden daha yakındır bana her zaman. Yani paylaşım dedik ya, ona daha çok her şeyimi anlatabilirim. Bir de aileme ait hissedirim, çünkü onlar beni bu yaşa kadar getirdiler. 23 yaşındayım ben yani. Para desteği, sevgi desteği, güven. Bunların hepsini sağladıkları için onlara da aitim. Kan bağı da var ayrıyeten aramızda. Ayrıyeten dinime yani şahsen bağlıyım. Daha seviyorum kendi dinimi de. Ona göre yaşamaya çalışıyorum. Başka... Okuldur, arkadaşlardır. Çok fazla takılan biri değilim. Çünkü ben arkadaşlara daha çok dostluk üzerine. Bir iki tanedir benim arkadaşım. Ama hepsi dostumdur, ne zaman arasam yanımda bitecek kişilerdir. Öyle olunca daha çok o kişilere” (Katılımcı 25, Tam Aile, Kadın).

Katılımcı 26, aidiyet temasının hayatında çok önemli olduğunu, ailesine, sevgilisine, okuluna karşı aidiyet hissettiğini, aidiyet hissettiği ortamlarla ve kişilerle birlikteyken kendisini daha rahat ortaya koyabileceğini ve daha rahat ifade edebileceğini ifade etmiştir.

“Aidiyet çok önemli benim açımdan mesela aile o ailenin bireyiyim o ailede yaşıyorum veya bir erkek arkadaşım var veya bir okuldayım. Belli başlı yerlerde konum olarak bulunuyorum, yaşıyorum sürekli veya kısmen. Aidiyet önemli çünkü benim oraya kendimi ait hissetmem kendi becerilerimi bilgimi hislerimi daha kolay ifade etmemi sağlayacağı için benim için çok önemlidir” (Katılımcı 26, Tam aile, Kadın).

Katılımcı 18, ailesine ve sevgilisine ait hissettiğini, ancak yaşadığı şehre ya da ülkeye karşı aidiyet geliştirmediğini belirtmiş, bunun sebebi olarak da engelli olan babasının daha iyi tedavi imkanlarına sahip ya da topluma entegrasyonunu kolaylaştıracak şehirlerde ya da ülkelerde yaşamasını istemesiyle ilişkilendirmiş ve

bir yere aidiyet geliştirmekle sahip olunan olanaklar arasındaki doğrusal ilişkiye dikkat çekmiştir.

“Aileme ait hissediyorum kendimi. Onların biricik kızıyım sonuçta. Sevgilime de ait hissediyorum kendimi. Nişanlım diyebilirim aslında ailelerimiz tanıştı bizim. Onun dışında bu ülkeye ait hissetmiyorum kendimi. Hatta yurt dışında yaşadığım, sekiz ülke gördüm. Keşke başka bir ülkede doğsaydım diyorum bazen. Daha iyi imknlarda. Babam belki daha iyi tedavi olabilirdi. Tıbbın çok geliştiği bir sürü ülkelerde ve sosyal anlamda engellilerin çok rahat yaşayabildiği sokaklar caddeler gördüm deli gibi geniş. Babam oralarda yryebilirdi. Yaşadığımız şehirde birçok yerde kaldırım var, st geçitler var saçma sapan asansörü olmayan. Babam geçemiyor mesela biz babamı sahile gtremiyoruz. Araç olması gerekiyor. Bunları görüp kıyaslayınca başka bir ülkede başka şartlarda başka yerlerde olabilirdim diyorum. O yüzden yaşadığımız şehire ya da bu ülkeye ait hissetmiyorum (Katılımcı 18, Tam Aile, Kadın).

Katılımcıların bir bölümü ise aidiyet geliştirmeye karşı mesafeli davrandıklarını belirtmişlerdir. Bu mesafenin sebebi olarak aidiyetin getirdiği sorumluluklara ve hissettirdiği yüke işaret eden katılımcılar, aidiyetin bağımlılığa dönüşme ihtimalinden ve aidiyet hissedilen kişinin hayatlarından gitme ihtimalinden bahsetmişlerdir.

Katılımcı 21, aidiyetin bireye yüklediği sorumluluğun altını çizmiş ve aidiyet hissettiğin bireylere danışmak, aldığı kararlardan onları haberdar etmek gibi yükümlülükleri beraberinde getirdiğine dikkat çekmiştir.

“Bir şeyin parçası olmak, o kişiye bir sorumluluk yüklüyor hani yaptığın işlerde aldığın kararlarda hep birilerine danışmak mesela ailene, bir yere gideceksen 18 yaşını gesen de gemesen de anne babana sormak zorundasın evlensen de şey yapsan da izin alma gibi şey oluyor ister istemez. Hani o aidiyet öyle bir sorumluluk yüklüyor insana” (Katılımcı 21, Tam Aile, Kadın).

Katılımcı 5, herhangi birine aidiyet geliştirme ihtimali olduğunda katıldığını ve kendisinin de farkında olduğu içsel bir sebepten dolayı aidiyet geliştirmediğini belirtmiştir.

“O konuda ktiym. Kendimi birine ait hissediyor gibi olduğum zaman kaarım. Öyle bir insanım ikili ilişkilerde. O aidiyet duygusuna girmemeye çalışıyorum. Nedenini bilmiyorum ama içsel bir kaçış olduğu çok belli, kendimde fark ettiğim” (Katılımcı 5, Tek Ebeveynli, Ayrı Yaşama, Kadın).

Katılımcı 10, bir şeye tam anlamıyla aidiyet geliştirmenin anlamsız olduğunu, her şeyden ya da herkesten bir gün ayrılabilecekleri gerekçesiyle açıklamıştır.

“Ya bence hiçbir şey hiçbir şeye çok bağlı değil. Tamamen ayrılmaz bağlarla tutsun... hani birlikte olduğunuz biri bence o saçmalık. Çünkü her insan bir gün gidecek ve o bağlılık da gidiyor” (Katılımcı 10, Tek Ebeveynli, Ölüm, Kadın).

Katılımcı 16, aidiyet duygusunun bireysel yaşantısında kendiliğinden geliştiğini ve bir süre sonra bağımlılığa dönüştüğünü bu nedenle bu duygudan zaman zaman rahatsız olduğunu dile getirmiştir.

“Ben bir defa bağlı olmayı sevmiyorum. Ama istem dışı geliyor ve bağımlı oluyorum bi şekilde onu engelleyemiyorum kendi açımdan... Mesela bir arkadaşım oluyor, ona o kadar çok bağlanıyorum ki kız ya da erkek fark etmez onla birlikte vakit geçiriyorum, o olmadığında sanki boşluk, anlamsız bir şey oluyor, vakit geçiriyorum ya da bir erkek arkadaşım diyelim, onla birlikteyim ama olmayacak farkındayım bitiriyorum ama hala ona bir bağımlılık hissediyorum. Sevgi olmasa da içinde, yani bu rahatsız olduğum bir özelliğim (Katılımcı 16, Tam Aile, Kadın).

Katılımcı 11 ise aidiyetin mutlaka bir şekilde son bulacağını ve aradaki bağın gün gelip kopacağını, bu nedenle herhangi bir şeye bağlanmayı “tercih” etmediğini şu sözlerle dile getirmiştir:

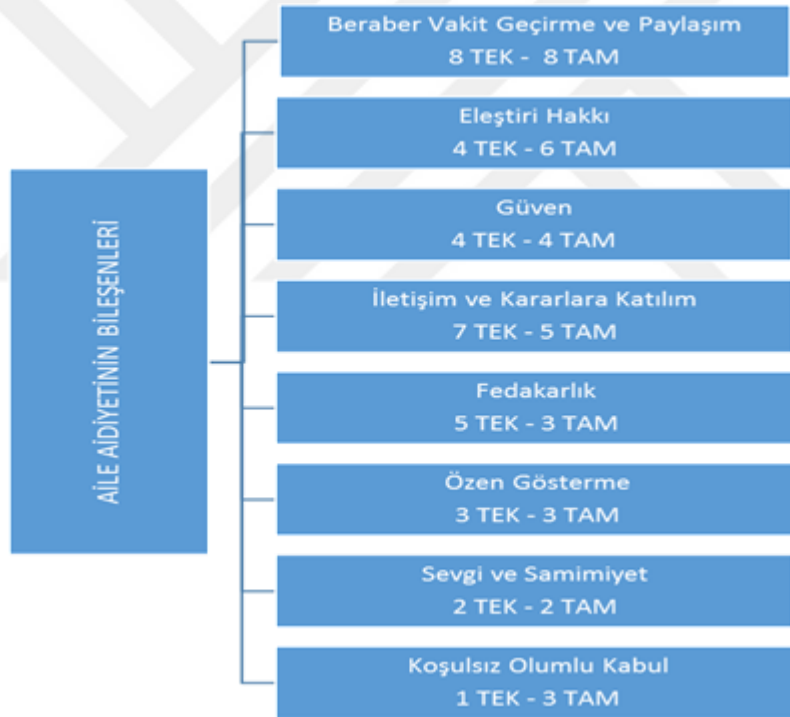
“Genel olarak bir şeye bağlı olmak çok gerçekçi gelmiyor bana mantıklı da gelmiyor. Çünkü ne olursa olsun bir şeye bağlı kalırsan mutlaka bir yerden kopacak o bağ, o aidiyet duygusu. O yüzden ben her zaman özgür olmadan yanayım. O yüzden çok bir şeye bağlanmayı da tercih etmiyorum (Katılımcı 11, Tek Ebeveynli, Ölüm, Kadın).

Katılımcıların aidiyete ilişkin görüşleri karşılaştırıldığında, iki katılımcı grubun da çeşitli unsurlara karşı aidiyet geliştirdiklerini belirttikleri görülmektedir. Aidiyet konusunda aileyi önceleyen iki grupta da, farklı aidiyet unsurlarından bahsedildiği görülmektedir. Ancak aidiyet duygusuna mesafeli duran katılımcıların genellikle tek ebeveynli aileler arasından çıktığı, tam aileye sahip katılımcılardan aidiyet hissine karşı uzakta tanımlayan katılımcılar ise bu durumu aidiyet duygusunun beraberinde getirdiği sorumluluktan ve aidiyetin bağımlılığa dönüşmesiyle ilişkilendirdiği görülmektedir. Tek ebeveynli aileye sahip katılımcıların ise ebeveynlerinin yokluğu nedeniyle aidiyet duygusuna karşı mesafeli durdukları görülmektedir. Aidiyet geliştirdikleri ebeveynlerinden birisinin herhangi bir sebeple hayatlarından gitmesi katılımcıların başkalarına ya da başka unsurlara karşı aidiyet geliştirmesini engelleyici bir özellik taşımaktadır.

Aile aidiyetinin bileşenleri

Katılımcılara ailelerine karşı hissettikleri aidiyetin sebebi sorulduğunda konuyu farklı şekillerde ele aldıkları görülmüştür. Aile aidiyeti hissetmekle ilgili birçok sebep ve yaşantı paylaşan katılımcıların bu görüş ve deneyimlerine aile aidiyetinin bileşenleri başlığı altında yer verilmiştir. Ancak katılımcıların tümünün bu bileşenlerin tümünden bahsetmediği, yaşantıları çerçevesinde birkaçını öncelikledikleri görülmüştür.

Katılımcılara neden ailelerine karşı aidiyet hissettikleri sorulduğunda birçok farklı nedenden bahsettikleri görülmüştür. Bu nedenler ortak özellikler ya da ortak temalar çerçevesinde gruplandığında, çalışmada kullanılan Aile Aidiyeti Ölçeği'nin içeriği ile paralellik gösteren Şekil 3.7'de yer alan dokuz tema belirlenmiştir.

Şekil 3.7. Aile Aidiyetinin Bileşenleri.

Beraber vakit geçirme ve paylaşım

Katılımcıların aile aidiyetinin bileşenleriyle ilgili olarak aile üyeleri ile birlikte vakit geçirmenin önemli bir aidiyet kaynağı olduğu ya da olmadığıyla ilgili görüş ve deneyimlerinden bahsettikleri görülmüştür. Özellikle beraber vakit geçirmenin önemi ve birlikte bir etkinlik yapmak konusu çerçevesinde şekillenen bu

görüş ve deneyimlerde, sadece fiziksel olarak bir arada olmaktan ziyade herhangi bir zamanı, herhangi bir etkinliği ya da duyguyu paylaşmanın etkisinin izleri takip edilebilir.

Katılımcı 12, babasının ölümünden sonra aile üyeleriyle birlikte vakit geçirmenin ön planda olduğunu, bu durumun da aile üyeleri arasındaki bağı geliştirici bir etkisi olduğunu belirtmiştir. Özel ya da nadir olarak yapılan etkinliklerde aile üyelerinin birbirinin katılımı konusundaki hassasiyetine de değinen Katılımcı 12, bu durumun ailesi için önemini şu şekilde dile getirmiştir:

“Biz babamdan sonra hep bir arada olmayı yeğledik. Kimseyle ilgilenmedik, kimseyi düşünmedik, birimiz bir yere gideceği zaman öbürleri de onunla beraber gitti. Birbirimize kenetlendik... Mesela şehir dışı turları yapmaya çalışırız hep beraber ailecek. Memlekete gideceğimiz zaman hep beraber gideriz. Ben mesela, iki senedir buradayım, herhangi bir şeyde, annem oraya gideceği zaman, o zamanda gitmez de erteler benim müsait olduğum, benim İstanbul’a gideceğim bir zamanda gerçekleştirir” (Katılımcı 12, Tek Ebeveynli, Ölüm, Kadın).

Katılımcı 2, aile üyeleriyle birlikte zaman geçirmek, beraber etkinlikte bulunmak için fırsat yaratmaya çalıştıklarını, beraber yaptıkları etkinlikleri keyifli hale getirdiklerini belirtmiş, bir zorunluluk olmamasına rağmen birlikte yapılan faaliyetleri daha keyifli bulduklarını bildirmiştir.

“Bunu yapmak için fırsat yaratıyoruz. Benim üniversitede olmam biraz onların işine yarıyor. Bir oyun gördüğümde hemen bilet alıyorum. Annem beni zorluyor zaten, gördüğün zaman al diye. Onun dışında, aslında biz evdeki şeyleri de bir aktiviteye çeviriyoruz. Yemek yapmayı bile keyif haline getiriyoruz birbirimizle... Alışverişe de birlikte gitmeye çalışıyoruz birbirimizin fikirlerini önemseydiğimiz için. Kendi başımıza alışveriş yapma özgürlüğümüz var ama birlikte yapmayı daha keyifli buluyoruz” (Katılımcı 2, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Katılımcı 7 ise annesi ile birlikte vakit geçirmesinin, tüm aktivitelere beraber katılmasının çevresi tarafından “ana kuzusu” olarak tanımlanarak eleştirildiğini belirtmiş, ancak bu durumun bir zorunluluk değil bir tercih olduğunun altını çizmiştir.

“Ama annemle paylaşım aidiyeti çok geliştirdi, küçükken hatta ana kuzusu tabirine kadar dönmüştü benim için insanlar öyle söylüyordu, bu daha çok anacı falan tarzında laflar çok döndü. Her yerde annemle, bu tek başına bir şey yapamayacağım anlamına gelmiyordu aslında insanlar bunu fark edemedi hani tek başıma da hastaneye gidebilirim, tek başıma da çok da rahat şehir değiştirdim” (Katılımcı 6, Tek Ebeveynli, Boşanma, Erkek).

Katılımcı 3 kendisi ve kardeşinin annesini arkadaş olarak algıladığını, gün içinde birçok kez annesiyle haberleştiklerini, onu her şeyden haberdar ettiğini ifade etmiştir. Bu durumun bağımlılık olarak algılanabileceğini fark ettiğini belirten Katılımcı 3, bu bağımlılıktan kurtulmak ve annesini kendisinin olmadığı bir hayata hazırlamak için bazen daha az vakit geçirmesi gerektiğini düşünmesine rağmen, henüz bunu başaramadığını eklemiştir.

“Ya zaten bizim bir yakın arkadaşımız var, onun dışında annemle yakın arkadaş gibiyiz, kardeşimle de öyle. Ben okuldan çıktıktan sonra falan işte böyle ne bileyim. Her şeyde annemi ararım, anne okulda şöyle oldu, şu an sınıfa giriyorum haberiniz olsun filan diye. Biraz bu da iyi değil aslında çok bağımlı yaşıyorsunuz. Aslında bir diyorum ki aramayayım biliyordur dersin birde olduğunu. Hani ufak ufak bir şeyler vereyim kopukluklar. Sonuçta ileri de bir hayatınız olacak sizin de farklı bir hayatınız. Hani bunları biraz kendime de zarar vereceğim, anneme de ister istemez...Acı ama gerçek bu sonuçta Anneniz yalnız yaşayacak, sizin bir aileniz olacak. Hani bunlara buradan başlayayım diyorum ama çok vakit geçirme konusunda çok çok vakit geçiriyorum” (Katılımcı 3, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Katılımcı 10, sadece beraber vakit geçirmenin tek başına aidiyeti geliştirmeyeceğini, gün içinde sıkça vakit geçirdiği birçok insana aidiyet hissetmediğini bildirmiş, bu hissin gelişmesi için başka duyguların da olması gerektiğine dikkat çekmiştir.

“Çünkü bir arada olmak hani bağlılık gibi değil. Ben şu an hani oda arkadaşım da hani iki yıldır mesela annemden daha çok belki onu görüyorum. Bağlı mıyım, hayır değilim. Şu an gitse aylarca yıllarca beni aramasa gitti yani umurumda da olmaz... Evet. Bir şey hissetmek gerekiyor ki insan onu... Sokakta mesela her gün fırından ekmek alıyoruz. O adamı da her gün görüyoruz ama o adama da bağlanıyor muyuz? Hayır. O fırında çalışan her hangi birisi (Katılımcı 10, Tek Ebeveynli, Ölüm, Kadın).

Katılımcı 7 ve 8, ebeveynlerinin boşanmalarından dolayı, ikisiyle farklı etkinlikler yaptıklarını belirtmişlerdir.

“Annemle oluyorum istediğim zaman beraber yaşadığım için babamla da istediğim zaman gidiyorum... Neler yapıyoruz işte beraber hani ne diyebilirim örnek olarak. İşte yemeğe gidiyoruz işte bir yerlere gidiyoruz öyle geziyoruz” (Katılımcı 8, Tek Ebeveynli, Boşanma, Erkek).

“Ne yaparız işte alışveriş merkezine gidiyoruz alışveriş falan yapıyoruz beraber birkaç kez sinemaya gittik. Ben istanbula gittim daha dün döndüm zaten. Mezuniyet için kıyafet aldık birlikte böyle bunları yapıyoruz babamla da alışverişe falan gidiyoruz arada o kadar” (Katılımcı 7, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Tam aileye sahip katılımcılardan Katılımcı 10, aile olarak ancak özel günlerde bir araya gelebildiklerini, öyle zamanlarda ise genellikle sohbet ettiklerini, bazen beraber dışarı çıktıklarını ifade etmiş, bunların dışında çok fazla beraber etkinliklerinin olmadığına dikkat çekmiştir.

“Genelde sohbet edilir hep birlikte. Zaten şimdi şöyle bir şey var, hepsi aileden çıktığı zaman genelde ya bayramda ya şeyde bir araya geldiğimiz günler genelde özel günler oluyor. Çünkü herkes ayrı bir hayatını kurmuş, ayrı bir ailesi var, ayrı bir yaşam mücadelesi var. O yüzden hani bir araya geldiğimiz zamanlar, yıllık izinle gelirler, o zaman genelde sohbet edilir... Sohbet, muhabbet. Eğlence için dışarıda gezmeye gidilebilir. Dışarıya eğlence için gezmeye falan gidebiliriz. Onun haricinde pek fazla bir şey yaptığımız yok” (Katılımcı 23, Tam Aile, Erkek).

Katılımcı 1, ailesine karşı neden aidiyet hissettiği, bu hissin gelişmesine neden olan unsurların neler olduğu sorulduğunda şu şekilde cevap vermiştir.

“Koşulsuz her şeyini paylaşabilmek ve onun da paylaştıklarını kabul edebilmek. Yani kendini hiçbir perde olmadan birine açabilmek gibi... Ben böyle çok fazla sorunlarını paylaşabilen bir insan değilim. Mutsuz olduğumda da... Ablamla sonuna kadar her şeyimi paylaşabiliyorum. O yüzden aslında bu bakımdan ablama her şeyimi açabiliyorum. Anneme ve babama her şeyimi açmıyorum sanırım. Hani annemle de her şeyimi konuşurum da babamla belki hemcinsim de olmadığı için sonuna kadar açmıyorum kendimi” (Katılımcı 1, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Katılımcı 10 ise aile içindeki paylaşımlardaki “karşılıklılık” unsuruna dikkat çekmiştir.

“Ben ailemi sonsuz seviyor olabilirim ama o bana kötü davranıyor olsa beni istemese bazı şeylerden beni sorumlu tutsa benim tek taraflı bağlanmam ona etki etmez. Hani sonuçta birlikte oluyorsak ve karşılıklı bir şeyler yaşıyorsak herkesin bunu böyle hissetmesi gerekiyor” (Katılımcı 10, Tek Ebeveynli, Ölüm, Kadın).

Katılımcı 26, ailesinden ayrı bir şehirde eğitim almasının, onlardan fiziksel olarak uzakta olmasının aile aidiyetini artırıcı ve karakterini geliştirici bir etkisi olduğunu vurgulamıştır.

“O yüzden hani aidiyet konusunda falan hani aile konusunda çok da şey değilim bu konuda hani daha duygusal bağlarım kuvvetli hani uzak kaldığım için ve hala uzakta olduğum için onlardan... Zaman geçtikçe onlardan her ayrılışında çok daha fazla zorluk yaşıyorum. Annemin daha çok üzüldüğünü görüyorum ama kendim açısından karakterimi geliştirmesi insanlara bakışım konusunda olumlu geliştirdi” (Katılımcı 26, Tam Aile, Kadın).

Katılımcı 24 de ailesinden fiziksel olarak uzakta oluşunun kendisi için zorlayıcı bir etkisi olduğunu, ancak zamanla bu duruma kendisini alıştırdığını belirtmiş, uzakta olduğu için eskisine kıyasla ailesiyle daha az zaman geçirebildiğinin, ancak bu konuyla ilgili fırsat yaratmaya çabaladığını bildirmiştir.

“En başta zor oldu diyebilirim yani. Sonuçta yeni bir ortam ne kadar ablam burada da olsa. O ayrı yerde, ben ayrı yerde. Hani alışmak biraz zor oldu. Ama gittikçe hayat şartları da malum olmak zorunda. Hem uzak bir yer de değil. Her hafta, her hafta olmasa da iki hafta da bir fırsat oldukça görme imkanım da olduğu için. Kendimi öyle öyle alıştırdım. Yani pek bir şey olmadı ama yine de insan zorlanıyor yani... İki haftada bir. Bazen uygun olursak her hafta sonu”(Katılımcı 24, Tam Aile, Kadın).

Katılımcı 15 ise, ailesinin yaşadığı şehirden farklı bir şehirde eğitim almasının aile aidiyetini arttırdığını, bu süreçte ailesini daha çok merak ettiğini ifade etmiştir.

“Daha çok arttırdı. Annemim telefonda ses tonunun değişmesi.. Yani her an, bazen oluyor işte böyle acaba sıkıntıları var mıdır, biri hasta da bana söylemiyorlar mı, ya daha bir bağlandım, daha bir tedirgin, daha bir merak duydum onların hayatına karşı. Ama iyi bir şey bu bence. İyi bir şey. Biraz beni yıpratırsa da. Çok, ben çok ince düşünürüm. O an annemin sesi kötü geldi mi babamla mı tartıştı, kardeşimle mi, birine bir şey mi oldu, hastalığını mı öğrendi. Bunları çok düşünürüm ama bağlılık konusunda bence iyi”(Katılımcı 15, Tam Aile, Kadın).

Katılımcı 15, konuya ilişkin paylaşımına, ailesinden uzakta olduğu için aidiyet ihtiyacını başka kaynaklardan gidermeye çalışan birisin karşılaşılabileceği olası risklerden örnekler vererek devam etmiş ve aile aidiyetinin bireyi koruyucu rolünü vurgulamıştır.

“Çok şey örnek var etrafımda. Maalesef aileleri iyi olmadığı için, samimi olmadıkları için. Eskişehir gibi bir yerde özellikle çok farklı şeylere yöneldiklerini gördüm. Aileme bağlılığımın bir kez daha iyi olacağını ben buradan anladım. Yani ailesine bağlı olmayan bir çocuk mutlaka gidip kendi güvendiği birisinin kol kanat germesini istiyor. Ve o biri, ailen olmadığı için her an onu yanlış yola götürebilir. Yani şu an anlatamıyorum. Belki çok konuştuğum için de şu an biraz karışmış olabilir ama. Aile benim için ne olursa olsun bana güven verdi, kolladı”(Katılımcı 15, Tam Aile, Kadın).

Katılımcı 19, ailesinden uzakta olduğu dönemlerde, onlarla birlikte vakit geçirmenin önemini ve değerini anladığını, bu durumun ailesine karşı hissettiği aidiyeti arttırıcı bir etkisinin olduğunu belirtmiş ve gelecek yaşantısında aile üyelerinden herhangi birisinin olmadığı bir şehirde yaşamayı tercih etmeyeceğini dile getirmiştir.

“Mesela, ben şu anda ailemden uzaktayım. Sadece annemden babamdan uzakta değilim; onlar benim arkadaşım, dostum. Onlardan uzakta olunca aynı zamanda birçok şeyden uzakta oluyorum... İkinci senede de üniversiteye hazırlandığım yılda, o zamana kadar onlarla birlikte hiç vakit geçirmemişim onun anladım. Öncesinde dersane, özel ders vs. vardı o yüzden birçok şeyi beraber yapamıyorduk. Ben eve geliyordum yorgun oluyordum ama o zaman bolca vaktim oluyordu birçok şeyi beraber yapıyorduk. Çok önemli. O zaman onlara bağlandım zaten... Çok kötü oldum. Daha yeni yeni toparlandım. Daha çok bağlandım onlara. Bir daha şehir dışına çıkacak olsam ailemden birilerinin olduğu yere giderim. Daha önce, gideceğim yerde tanıdığım hiç kimsenin olmamasını isterdim ama şimdi kötü bir şey olduğunu anladım” (Katılımcı 19, Tam Aile, Kadın).

Katılımcı 16, beraber vakit geçirmenin tek başına anlamlı olmadığını, aile içindeki iletişimin olumlu özellikler taşımasıyla bir araya geldiğinde önem kazandığını vurgulamıştır.

“Bence gezmek ya da eğlenmek o kadar önemli değil aile içinde iyi bir iletişim olmadıktan sonra o yüzden gezmek ve eğlenmeyi ikinci plana atıyorum ben. Öncelikle iletişim aile içinde saygı, hiç kopmamalı koptuğu takdirde gezmek eğlenmek işe yaramıyor... Genelde akşamları TV izliyoruz birlikte vakit geçirebiliyoruz. Ama o da çok fazla olmuyordu babam geç geliyordu ama hep birlikte oturup yemek yemeyi isterdim TV izlemeyi. Birlikte vakit geçirmeyi. Birlikte kitap okumak bile bir aktivite olurdu” (Katılımcı 16, Tam Aile, Kadın).

Katılımcı 18 ise annesiyle karşılıklı olarak yaptıkları etkinliklere birbirlerini dahil etmeye çalıştıklarını, zevkleri ve beğenileri farklı olmasına karşın ortak bir noktada buluşmak için çaba sarf ettiklerini şu örneklerden yola çıkarak aktarmıştır.

“Mesela aynı diziyi izleriz. Bazen ben anneme beğendiğim bir belgeseli açıp izletirim. Annem genç ruhlu bir kadındır, sever. Bazen ben youtubeden makyaj videoları izliyorum. Anneme de izletiyorum. Makyaj yapmasa da “aa güzelmış, ne güzel oldu” falan diyor. Ortak bir yerde buluşmaya çalışıyoruz. Ben ona işte gittiğim bir tiyatroyu anlatıyorum. Hoşuna gidiyor. Annem kitap okumayı sever. Yani aldığımız kitaplar onun seveceği tarzdaysa ona da veririz. Okur ya da o kitap üzerinden konuşuruz, dizi üzerinden (Katılımcı 18, Tam Aile, Kadın).

Katılımcı 18, yüz yüze iletişim kurmanın ve fiziksel olarak beraber vakit geçirmenin aile aidiyeti açısından önemli bir yeri olduğunu, annesiyle aynı şehirde yaşamadığı için ona karşı tam anlamıyla bir bağlılık geliştiremediğini sözlerine eklemiştir.

“Telefon, skype, whatsapp üzerinden iletişimin çok sağlıklı olduğunu düşünmüyorum. Bazen insan çok mutsuzdur, sorunu vardır ama size çok güzel şen kahkahalar atıp telefonu kapayabilir. Dolayısıyla hani bunu göremediğiniz için ona sarılamadığınız için ki bir insana sarılmak gerçekten

en iyi iletişim yollarından biri, annenize sarılamadığınızda, onu anlayamadığınızda bağlılık çok da gerçekten sağlamış da denemez bence. O yüzden onla aynı şehirde ya da yan yana yaşayamadığım için ya da yaşayamayacağım için tamamen bağıyım da diyemiyorum” (Katılımcı 18, Tam Aile, Kadın).

Katılımcı 20, aile içinde özellikle beraber yapılan etkinliklere ve bu etkinlikler sırasındaki paylaşımlara önem verildiğini belirtmiş, ancak babasıyla arasındaki yaş farkından dolayı birebir paylaşımlarının olmadığını eklemiştir.

“Bizde şöyle bir durum vardır, kahvaltı, akşam yemeği beraber yenir saatinde akşam yemeğinde orda olmazsan kızcık sopasıyla koşturursun. Böyle bir şey vardır saat akşam ezanı okunmadan eve girmen gerekiyordur. Böyle şeyler olduğu için böyle hep beraber yemeği yeriz, ya tabi ki de hepimiz aynı yerdesek bir de eş durumu falan yoksa genelde öyle olur onlar sonrasında hep beraber oturulur kahve içilir yemeğin üstüne, sohbet edilir beraber televizyon izleriz, dışarı çıkacaksa beraber dışarı çıkarız falan onlar olur. Ama şey falan böyle şuralara giderim babamla atlarım falan pek olmadı yani o da şeyden kaynaklı arada belli bir baya bir yaş farkı olunca ikimizin de zevkleri farklı oluyor” (Katılımcı 20, Tam Aile, Erkek).

Katılımcı 22 ise aile üyelerinden erkek kardeşiyle olan paylaşımlarının derinliğini şu şekilde örneklendirmiştir:

“Erkek kardeşimle resmi ama çok sıkı bağlarımız vardır. Mesela konuşmaya başladığımız zaman saatlerce konuşuruz. konuşmasak da ikimiz de susarız ama bakışlarla birbirimizi anlarız o an ne düşündüğümüzü, mesela bir gerginlik varsa o ortamda o bana bakar, ben ona bakarım, gözlerimizi kırptığımız zaman gerçekten aynı şeyi düşündüğümüzü sonra karşılaştırdığımızda öyle oluyor” (Katılımcı 22, Tam Aile, Kadın).

Katılımcı 19, aile üyeleri arasındaki paylaşımların ve aile üyelerinin birbirlerine yaklaşım tarzlarının aile aidiyetinin gelişmesindeki önemini altını çizmiştir.

“Ben bunu annemle babamın bana yaklaşma biçimlerine bağlıyorum. Ben onlarlayken sıkılmıyorum, onlarla sohbet etmek, bir şeyimi paylaşmak hoşuma gidiyor. Çok yakın arkadaşlarım burnumda tütüyor ama onlarlayken (aile) hiç sıkılmıyorum. Küçük kardeşim doğana kadar annemle evde oyun oynadığımızı biliyorum. Aileme bağlılığım hep aynı düzeydeydi. Belki yaş değiştikçe paylaştığımız şeyler değişti. Mesela hayatımda olan birçok şeyi hiç çekinmeden anneme anlatabiliyorum. Bir sene önce anlattığım şeylerle bu sene olanlar aynı olmayabilir ama ona hissettiğim duygular, bağlılığım aynı. Gittikçe artıyor” (Katılımcı 19, Tam Aile, Kadın).

Katılımcıların birliktelik ve paylaşımın aile aidiyeti içindeki yerine değindikleri paylaşımlarda, genel olarak beraber vakit geçirmenin önemli bir yere sahip olduğu konusunda düşüncelerinin benzer olduğu görülmüştür. Her iki grupta

yer alan katılımcılar beraber vakit geçirmenin aile aidiyetini arttırıcı yönünü vurgulamalarına rağmen, sadece fiziksel olarak birlikte olmayı kastetmedikleri, yaşantısal olarak da “birliktelik” ve “beraberlik” ruhunun olmasına işaret ettikleri dikkat çekmektedir. Ayrıca aile üyelerinin birbirlerinin hayatlarına dair bilgi sahibi olmalarının ve bu bağlamdaki paylaşımlarının aile aidiyetinde önemli bir yeri olduğu görülmektedir. Bunlara ek olarak tam aileye sahip katılımcılar, ailelerinden uzakta eğitim almalarının aile aidiyetini arttırıcı bir rolü olduğunu ve bu dönemde ailelerine daha ait hissettiklerini ifade etmişlerdir. Tek ebeveynli katılımcılar ise yaşadıkları yeni aile düzeni ile birlikte aile üyeleriyle beraber vakit geçirmeyi daha çok önemsediklerini aktarmışlardır.

Destek

Katılımcıların paylaşımları sonucunda, ailelerine karşı hissettikleri aidiyetin bileşenlerinden birinin de aile üyelerinin birbirlerine verdiği destek olduğu sonucuna varılmıştır. Katılımcıların bir kısmının destek ifadesini ekonomik, duygusal ve sosyal unsurları içine alacak şekilde genel anlamda kullandığı görülürken, bazı katılımcıların ise paylaşımlarında ekonomik ve manevi boyutları birbirinden ayırarak iki farklı destek şeklini tanımladığı dikkat çekmiştir. Bu başlık altında katılımcıların bu iki yaklaşımları da bir arada verilerek bütüncül bir şekilde aile içi desteğin aile aidiyetinin içindeki yerinin açıklığa kavuşturulmasına çalışılmıştır.

Katılımcı 9, zor zamanlarda ailenin verdiği desteğin önemini şu şekilde vurgulamıştır:

“Zor zamanlarında evet ben tek başıma kalacaksam niye benim ailem var ki o zaman. Yani ben en kötü günümde kendi kendimeysem iyi günümde de yanımda olmasınlar. Ben zaten mutlu günüm yani başımın çaresine bakarım. Ama kötü günümde eğer gerçekten onlara ihtiyacım olduğunu biliyorsam ve hissediyorsam yanımda olmalarını isterim” (Katılımcı 10, Tek Ebeveynli, Ölüm, Kadın).

Katılımcı 10, ekonomik olarak ailenin verdiği desteğin, eğitim hayatını devam ettirmesi içindeki önemini vurgulamış ve bu çerçevede ailesine bağlı olduğunu belirtmiştir. Ekonomik bağlılık olarak tanımladığı bu bağlılığın ise, çalışma hayatına atılarak ekonomik anlamda özgürlüğünü kazanmasına kadar devam edeceğini ifade etmiştir.

“Ya bağıllık derken biz şuan mesela kendi bir ekonomik özgürlüğümüz yok. Ben anneme o konuda sonuna bağlıyım. Çünkü o benim burada yurt paramı vermese ben kendi bursumla kendimi idare ediyorum. Hani kalacak yerim yok o zaman. Bursumu kalacak yere versem kendimi idare edemem... Maddi olarak anneme şu an bağlıyım... Kendim çalışmaya başlayıncaya kadar” (Katılımcı 10, Tek Ebeveynli, Ölüm, Kadın).

Ebeveynlerinin boşanmalarının ardından rahatsızlığı nedeniyle annesi çalışmayan ve bu nedenle ekonomik olarak sıkıntılı dönemler geçiren Katılımcı 3, bu dönemde aile içi ekonomik koşulları bildikleri için ekonomik taleplerde bulunmayarak kendisinin ve kardeşinin annesine destek olduğunu; bu talepleri ifade etmelerini beklemeden karşılanmaya çalışarak da annesinin kendisine ve kardeşine destek olduğunu ifade etmiştir. Sonuç olarak yaşadıkları sıkıntıları aile içinde gelişen bu karşılıklı destek mekanizması sayesinde atlatabildiklerini bildirmiştir.

“Mesela sonuçta çok harcamıyorsunuz, evdeki bütçeyi biliyorsunuz. Annenize diyemiyorsunuz ben şu ayakkabıyı alacağım diye. Çünkü hiç annemden öyle bir isteğimiz olmadı. Annem de bunu fark ettiği için hani bu şekilde de desteklerimiz olabiliyor. İlk ayrıldıkları zaman öyle bir desteğimiz oldu, annemin de bize bu tarz şeylere imkan sağlamasıyla bir desteği oluyor. Süreçleri daha sağlıklı atlatabiliyoruz” (Katılımcı 3, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Katılımcı 3, boşanmalarının ardından annesine karşı manevi boyutta da destek olduklarını ve bu desteğin annesi için önemini her fırsatta dile getirdiğini şu ifadelerle sözlerine eklemiştir:

“Ama o süreçte 2011 yılında ayrıldıkları zaman anneme çok destek verdik, annem çok kötü oldu. Gerçekten o anlamda kendisi de toparlandığı zaman hep söyler. Kimsenin ailesinden, kardeşlerinden, annesinden görmediği desteği sizden gördüm diye. İşte hem annem oldunuz, hem eşim oldunuz, hem kardeşim oldunuz diye. Bu boyutta annemi çok biz hani annem bu süreci hafif atlatsın diye üstüne titredik” (Katılımcı 3, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Babasının ölümü sonrasında yaşadıkları ekonomik problemleri “birbirlerine tutunarak” atlattıklarını ifade eden Katılımcı 12, bu süreçte sosyal destek mekanizmaları açısından annesinin yalnız bırakıldığını, akrabalarından herhangi bir destek görmediklerini aktarmıştır.

“Şu an iyiyiz, iyi bir konuma gelmeye çalıştık hep. Birbirimize tutunarak bir şeyleri... Zor dönemdi evet atlatabadık ben annemin çok ağladığına denk geldim. Bir şeyler yapamamaktan, eve bir şeyler alamamaktan, sıkışmaktan çünkü annemin hiçbir destekçisi olmadı. Annem bu zamana kadar tek başına geldi. Annemin tarafından 4 tane dayım var zaten onlarla konuşmuyorlar çok önceden süregelen tartışmalardan dolayı. Halamlar amcamlar zaten kendi hallerindeler hiçbir şekilde ek bir destek

görmedik. Babamın emeklisiyle işte, babamı malulen emekli yaptık o emekli maaşıyla ilk zamanlar geçindik. Ben ufak bir şeyler yaptım keza abim bir işe girdi. Böyle zamanla atlatmaya çalıştık” (Katılımcı 12, Tek Ebeveynli, Ölüm, Kadın).

Katılımcı 6 ise annesiyle arasındaki ekonomik paylaşımı “büyük bir aidiyet” olarak tanımlamış ve bu duruma ilişkin memnuniyetini şu sözlerle paylaşmıştır:

“Bence bu büyük bir aidiyet, hatta az önce arayıp kredi kartını sana vermeyi unutmuşum diyecek kadar ekonomik aidiyet de var bence birbirimize karşı. Şu an anneme ekonomik olarak da bir aidiyetim var anneme. Ama anneme seve seve bir aidiyetim var, seve seve bir bağlılığım var, onun da bana çünkü öyle olmasını istiyoruz. Hiç bir zaman benden kopup gitmesini istemiyorum” (Katılımcı 6, Tek Ebeveynli, Boşanma, Erkek).

Katılımcı 23, aile aidiyetinin gelişmesi konusunda ailenin verdiği desteğin önemini beş yaşındayken başına gelen bir kaza sürecinde vücudunda oluşan yanık lekeleriyle ilgili olarak diğer çocukların alay etmelerine karşı ailesinin verdiği destek özelinde aktarmıştır.

“Çocukken aslında yandığım için arkadaş grubundan çok baskı görmüştüm. Hani mesela "yanık yanık yanık" diye dalga geçerlerdi mesela. Bazen isyan ederdim, neden benim başıma geldi. Ama işte ailemin bana göstermiş olduğu destekle hepsini, herhangi bir dışarıdan destek almadan atlattım ve bugünlere kadar geldim. Aile kavramı bence kan bağından ziyade ilişkide bitiyor. Ebeveynlerin ilgili alakası, orda bitiyor” (Katılımcı 23, Tam Aile, Erkek).

Katılımcı 19 ise, ailenin verdiği destek ile aile aidiyeti arasında herhangi bir ilişkinin olup olmadığı sorulduğunda, desteğin aile aidiyetinin gelişmesindeki önemini şu şekilde dile getirmiştir.

“Tabii var. Çünkü başka bir şeye ihtiyaç duymuyorsunuz, dışardan kimseye ihtiyaç duymuyorsunuz. Kendinizle ilgili birçok şeyi aileniz size karşılıyor ve eminsiniz” (Katılımcı 19, Tam Aile, Kadın).

Katılımcı 18, ailesinden fiziksel olarak uzakta olmasına rağmen, onların desteğini her zaman yanında hissettiğini ve bir ihtiyacı ya da bir sorunu olduğunda, zor zamanlarda geleceklerini bilmenin ailesine karşı hissettiği aidiyeti güçlendirdiğini dile getirmiştir.

“Ben tek başıyaydım Eskişehir’de ama annem yanımdaydı, bilirdim. Bir sıkıntım olduğunda, arayıp anneme gel dediğimde bir şekilde babamı kardeşime ya da birine bırakıp gelebileceğini biliyordum. Yani her zaman sizin yanınızda olmaları çok önemli. Bağlılık bu bence... Kesinlikle. Çünkü mutlu zamanlarda zaten her şey yolunda gidiyordur. Bağlı olduğunuz insanları arayıp onlara gülümseyip kapatacaksınızdır telefonu. Ama önemli

olan sorunlu anlarda, ne bileyim, benim bu yıl tezim, stajım vardı, KPSS'ye hazırlandım, bir yandan deli gibi dersim vardı Erasmus'tan kalan. Hepsiyle uğraşırken arayıp anneme çok ağladım, yakındım. Ama annemin telkinleri bile yetti, ona sarılamasam bile, yemeklerini yiyemesem bile, onlar bile yeterli” (Katılımcı 18, Tam Aile, Kadın).

Katılımcı 19 ise aile içinde maddi anlamda yaşanan zorlukları birlikte aştıklarını belirtmiştir

“Bir dönem maddi zorluklar olmuştu ama o zaman da yine beraber olunca çok sıkıntı yaşanmadı” (Katılımcı 19, Tam Aile, Kadın).

Katılımcı 25, ailesinin doğrudan olmasa da desteğini her zaman hissettiğini, ancak belirli bir yaştan sonra kendi sorunlarıyla baş edebilmesi için kendisine fırsat tanıdıklarını şu ifadelerle paylaşmıştır:

“Hayır dediğim zaman çok çatışma çıkıyor arada. Ama hani babam hep şey der. Başına yağan karı eritmek zorundasın. O zamanlar da hep öyleydi yani. 20 yaşındaydım o zaman, 20 yaşındayken hani annem mesela 23 yaşında evlenmiş bir kadın. Öyle olunca artık başına yağan karı eritmek zorundasın. Öncesinde beni her zaman desteklediler açıkçası yani alttan alttan olsa da yani her zaman beni desteklediler. Hayır deseler bile” (Katılımcı 25, Tam Aile, Kadın).

Katılımcıların aile aidiyetinin bileşenleri kapsamında destek kavramına ilişkin paylaşımları değerlendirildiğinde tek ebeveynli katılımcıların aile desteğini karşılıklı bir destek mekanizması olarak algıladıkları görülmüştür. Diğer bir ifadeyle sadece ebeveynlerin çocukları desteklemesi değil, çocuklarında ekonomik ve manevi alanda ebeveynlerine destek vermesi olarak ele aldıkları bir aile içi destek kavramını işaret ettikleri dikkat çekmiştir. Tam aileye sahip katılımcıların ise ebeveynlerinden aldıkları desteğe ilişkin vurgu yaptıkları belirlenmiştir. İki katılımcı grubunda da aile içindeki destek mekanizmalarının iyi bir şekilde işletilmesinin aile aidiyetini artırıcı bir rolü olduğuna ilişkin benzer fikirleri olduğu görülmektedir.

Eleştiri hakkı

Katılımcılar aile içinde kendilerine tanınan eleştiri hakkını ve eleştiri durumunda ebeveynlerinin verdiği tepkileri aile aidiyetinin bileşenlerinden bir diğeri olarak ele almışlardır.

Katılımcı 1, eleştirilerini ifade ediş tarzı nedeniyle her zaman aile içinde dikkate alındığından ve aile üyelerinin birbirlerinin fikirlerine önem verdiğiinden söz etmiştir.

“Bu böyle olmalı diye, kırıcı olmadan, hani böyle kavga etmiyorduk ama bunu uygun bir dille söylediğim için her zaman eleştirilerim de dikkate alındı o yüzden. Şu an aklıma gelen mesela annem ve babam ayrıldığı süreçte hani annemle biz konuştuğumuzda annemin mesela bunu bize kendisinin açıklaması ya da bizim onayımızı istemesi belki hani bu örnek olabilir” (Katılımcı 1, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Katılımcı 13, aile içinde eleştiri hakkının olduğunun ailesi tarafından hissettirildiğini ancak uygulamada doğuracağı olası sonuçlar nedeniyle bu hakkını kullanmayı tercih etmediğini vurgulamıştır.

“Öyle bir hakkım olduğunu bana hissettiriyorlar. Ama çok fazla eleştiri yapmak istemiyorum. Çünkü pek de eleştiriye açık bir aileye sahip değilim; yanlış anlaşılabilirim... Babam çok fazla konuşmayı, eleştirmeyi sever. Aynı şeyi ben yapınca çok da hoşuna gittiğini düşünmüyorum. O yüzden ben eleştirilirken dinliyorum, evet haklısın, evet, evet deyip konuşmayı bitiriyorum. Eleştirme kısmına ben gelince, ben pek eleştirme taraftarı değilim ailemi. Bu, sadece ailem için geçerli. Bu konuda aklıma gelen bir örnek yok ama tavırlardan tahmin ettim, anladım onu. Şöyle bir şey yapsan, eleştirsem, şöyle yapıyorsun böyle yapıyorsun, şöyle yapsan daha iyi olur desem sen ne biliyorsun denmez de çok hoş karşılamayacaklarını bildiğim için herkesin kendi bildiği en iyisidir mantığıyla fazla karışmıyorum” (Katılımcı 13, Tek Ebeveynli, Yurt Dışı, Erkek).

Katılımcı 7 ise, fikirlerini ya da eleştirilerini tartışarak da olsa babasına ifade edebildiğini, ancak annesinin eleştiriye açık bir yapıya sahip olmadığını şu sözlerle aktarmıştır:

“Ben babama hala söylerim ben babamla kavgada ederim ben çok bağırma taraftarı değilim özellikle anne babaya çok şey yaşamış olabilirsiniz ama o insan hiç olmadım yani işte siz niye böyle yapıyorsunuz bilmem ne falan insanı olmadım. Tartıştığım zamanlar oldu babam tartışmaya çok daha açıktır. Annem kesinlikle çok ağır ve bel altı vurur ve her zaman söyleyeceği son sözü vardır işte en olmadık git öl falan der yapabileceği bu çok tartışmaya açık bir insan değildir ve tartışmaya açık olmadığı gibi eleştirilmeye özellikle kötü ya da yanlış yerini söylemeye de açık değildir hiçbir şekilde” (Katılımcı 7, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Katılımcı 12, aile içinde eleştirilerini ifade edebilmesiyle ilgili olarak *“rahatça dile getirebiliyorum ama ne kadar önemseniyor o duruma bağlı” (Katılımcı 12, Tek Ebeveynli, Ölüm, Kadın)* diyerek eleştirilerinin dikkate alınmasının duruma göre değişiklik gösterdiğinin altını çizmiştir.

Tam aileye sahip katılımcılardan Katılımcı 20, eleştirinin olumlu ve olumsuz olmak üzere iki yönü olduğunu belirtmiş, ailesiyle olan ilişkisinde de karşılıklı olarak açık olmayı seçtiklerini dile getirmiştir.

“Eleştiri dediğim şey hem iyi hem pozitif hem kötü bir şey. Ben her zaman düşüncelerimi söyledim. Böyle o konuda açık olmayı seçtim, onlar da hep açıklardı” (Katılımcı 20, Tam Aile, Erkek).

Katılımcı 23 ve Katılımcı 24 aile içinde yaptığı eleştirilerin ebeveynlerinde karşılığı olduğunu ve hatalı davrandıklarını kabul ettiklerini dile getirmiştir.

“Eleştirmiyi rahatlıkla dile getiririm, onlar da herhangi bir tepki göstermezler. Eğer eleştirmede haklıysam hiç bir şekilde şey yapmazlar, çekinmeden "evet, biz hata yaptık" diyerek hatalarını kabul ederler” (Katılımcı 23, Tam Aile, Erkek).

“Her şeyi açık bir dille konuşuruz biz. Dikkate alırlar... Yani bilemiyorum. Yanlış yaptıklarını onlar da biliyorsa anlayışla karşılarlar. Benim söylediklerime saygı duyarlar. Hani işte sen ne bilirsin, sen sus, sen karışma tarzında bir şey demezler. Açık dille söylerim” (Katılımcı 24, Tam Aile, Kadın).

Katılımcı 15, ebeveynlerine karşı eleştirilerini dile getirmekten çekinmediğini ifade etmiş ve aile içindeki farklı fikirlerin gündeme getirilmesinin olumlu sonuçları olduğundan bahsetmiştir.

“Özellikle biz annemle konuşuruz, sıkıntı olmaz. Annemle olur ya mutlaka. Babam da çok eleştirel davranmıyor. Babamla farklı düşünüyoruz. Aslında farklı düşünmüyoruz, aynı şeyi düşünüyoruz. O çok uzun bir yoldan gidiyor, ben daha kestirme bir yoldan gidince, yollarımızın farklı olduğunu düşünüyor. Böyle yollar çakışıyor. Onun yolunun uzun olduğunu söyleyince de bu sefer daha çok çakışıyoruz. Ama eleştiririm yani. Çünkü babam da olsa karşımdaki biri, fikirlerim konusunda karşı durmak gibi bir durum yok ki bu bence çok güzel bir şey. Yani bana da yeni bir ufuk açıyor babamın fikirleri yani eleştirsem de. Yani güzel bir şey bence” (Katılımcı 15, Tam Aile, Kadın).

Katılımcı 17, aile içinde eleştirilerini dile getirdiğini, ancak babasının sık sık kendisini eleştirmesine rağmen, eleştirilmekten hoşlanmadığını ifade etmiş ve birbirlerini en sık eleştirdikleri konuları şu şekilde özetlemiştir:

“Yani ben gördüğüm ya da eleştirebileceğim konu varsa iyi ya da kötü söylüyorum hani ama babam çok fazla eleştiriye açık bir insan değil kendisi. Ona da söylüyorum, yine söylüyorum hani o da bana söylüyor eleştirmeyi seviyor yani... Özellikle dışarı çıkma geç gelme konusunda beni çok eleştiriyor... Ben onu en çok çok fazla agresif olduğu konularda çok eleştiriyorum. Ya da bir konuda çok fazla bildiğini iddia ettiği zamanlarda eleştiriyorum. Yani neden öyle düşünüyorsun bilmiyor olabilirsin oda ısrarla bunu kabul etmiyor (Katılımcı 17, Tam Aile, Kadın).

Katılımcı 26 ise yaptığı eleştirilerin ciddiye alınmasıyla ilgili şüphelerini *“eleştiririm eleştirim ne kadar ciddiye alınır orası muamma”* (Katılımcı 26, Tam Aile, Kadın) sözleriyle ifade etmiştir. Katılımcı 21, aile içindeki eleştiri hakkını

belirli bir sınır çerçevesinde kullanmaya özen göstermesinin sebebini şu şekilde açıklamıştır:

“Eleştiririm ama düzeyinde ileriye gitmeyecek seviyede çünkü ne olursa olsun anne baba. Ben de kalplerini kırmak istemem” (Katılımcı 21, Tam Aile, Kadın).

Katılımcı 16, eleştirilerini ifade etme konusunda ebeveynleri arasındaki farka dikkat çekmiş, ancak bu farklılığa rağmen fark yaratmak adına eleştirilerini dile getirmeye devam ettiğini belirtmiştir.

“Anneminkini eleştiririm ama babaminkini yüzüne söyleyemem. Ama artık söylüyorum çünkü söylemediğim zaman hiçbir şeyin değişmediğini fark ettim en azından söylersem onun için farkındalık yaratırım o da kendini değiştirmeye çalışır diye düşünüyorum” (Katılımcı 16, Tam Aile, Kadın).

İki katılımcı grubun da aile aidiyetinin bileşenleri konusundaki paylaşımlarında ortaya çıkan bir diğer bileşen olan eleştiri hakkı konusunda benzer düşünce ve yaşantıları olduğu görülmüştür. Aile içinde fikirlerini ifade ettikleri ve eleştiride bulunduklarını belirten bazı katılımcılar ebeveynlerinin bu eleştirileri dikkate aldığından emin ve bu durumdan memnun olduklarını belirtirken, bazı katılımcılar eleştiri hakları olmadığının ya da göstermelik olduğunun altını çizmişlerdir. Bu sürecin katılımcıların aile yapılarından ziyade ebeveynlerin çocuk yetiştirme tutumları ve aile içi ilişkilerle ilgili olabileceği düşünülmüştür.

Güven

Katılımcılar ailelerine ait hissetmelerindeki faktörlerden birisi olarak da aile üyelerinin birbirlerine duyduğu güvenin önemli bir yere sahip olduğunu belirtmişlerdir. Güveni bir yandan kendilerinin zor zamanlar geçirdiğinde ya da ihtiyaç hissettiklerinde aile üyelerinin yanlarında olacağına dair bilgiden kaynaklanan güven, bir yandan da aile üyelerinin kendilerine güvenmesi olarak iki farklı şekilde ele almışlardır.

Katılımcı 12, annesinin akrabalarının tepkisini göze alarak kendisini başka bir şehre eğitim almasına izin vermesinin, kendisine duyduğu güvenden kaynaklandığını dile getirmiş, bu güveni zedeleyecek herhangi bir şey yapmamaya özen gösterdiğini belirtmiştir.

“Zaten beni en çok sevindiren şey de bu oldu, yani bana güvenip bu kadar uzak bir yere göndermesi. Başlarda kabul edemedi; evlat olarak düşündü başına bir şey gelir, şu olur bu olur vs. diye. Amcalarım tarafından tepki almaktan korktu, bir şey olursa ben sorumlu olacağım, bana yüklenecekler diye... Güvendiğinin farkındayım ki, zaten güvendiğini bildiğim için onun güvenini kıracak bir şey yapmamaya çalışıyorum. Çünkü bu, onda olumsuz bir şey düşündürür. Ben onun güvenini kıracak bir şey yaparsam hak etmemiş olurum çünkü normal şartlarda gelmedim. Bu, benim için ekstra bir şeydi. Onlar bu fedakârlığı gösterdiği için ben onlara o güveni vermek zorundayım (Katılımcı 12, Tek Ebeveynli, Ölüm, Kadın).

Katılımcı 2 de annesi için güvene dayalı bir ilişki oluşturmanın ön planda olduğunu ve bunun aile ilişkilerindeki önemini şu şekilde ifade etmiştir:

“Annem için önemli olan o. Çünkü gerçekten ne yaparsak yapalım haberi olsun hiçbir sıkıntı olmaz. Bir kere kırıldım mı düzeltmek çok zor oluyor annemi. Evlatları olduğumuz için bize karşı affedici oluyor bir yerden sonra ama yalan konusu en hassas olduğu konu. Doğal olarak biz de buna göre yetiştik. Gördükçe bize de geçti o. Benim için de ablam için de bireysel olarak bu çok önemli. O yüzden güven birinci planda” (Katılımcı 2, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Katılımcı 3, ebeveynlerinin boşanmasından önce babasının güven sorunu olduğunu ve birçok alanda bu nedenden dolayı kısıtlayıcı davrandığını belirtmiştir. Şu anda sahip olduğu tek ebeveynli aile düzeninde ise annesiyle güven merkezli bir ilişki oluşturdıklarını vurgulamıştır.

“Sosyal anlamda çok büyük sınırlılıklarımız vardı. Bu şekilde önyargıları vardı babamın, bize güvenemiyordu. Şimdi daha rahat bir şekilde sosyal aktivitelerde bulunabiliyoruz... Bunlara izin vermezdi babam... Sıkılıyoruz mesela dışarı çıkıyoruz diyoruz ki sık sık kendimizi karşılaştırıyoruz o sorduğunuz soruyu. Öncesinde böyle olsa, nerede? Annem böyle der hep... Dolayısıyla annem de daha biraz geniş davranabiliyor. Arkadaşlarımızın annelerinin izin vermediği durumlarda izin verebiliyor. Ben size güveniyorum diyor, daha olgun oldunuz artık diyor, anlayabiliyorsunuz” (Katılımcı 3, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Katılımcı 3, kendisinin ebeveynlerine karşı geliştirdiği güveni değerlendirdiğinde ise babasından ziyade annesini güven verici bir figür olarak gördüğünü aktarmıştır.

“Yani evet öncesinden ve sonrasında bir farktan bahsedecek olursak babama karşı olan güvenim tamamen yıkıldı. Anneme daha çok güvendim. Yani her zaman sevgiyi hissettirdi bize. Yani babamdan sonra onu da tamamlamaya çalıştı. Sadece annemden sevgi aldığımız dolayısıyla, ihtiyacımızı ondan karşıladığımız için güvenimizi de ondan karşıladık diyebilirim yani dolayısıyla” (Katılımcı 3, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Katılımcı 4, ebeveynleriyle arasında bir güven bağı olduğunu ve yaptığı her şeyden onları haberdar ettiği için bu bağı oluşturduğunu belirtmiştir.

“Annemle de babamla de aramda bir güven bağı var. Doğru söylediğime inanıyorlar. Daha önce yaşadığımız yer, küçük bir yerdi mesela orada yaşıyorken gece dışarda olmak büyük bir lükstü. Dışarda olamazdık çok fazla ama kiminle olduğumu söylediğim zaman dışarı çıkabiliyorum geç bir saatte ya da burada mesela anne ben klübe gideceğim diyorum izin bile almıyorum” (Katılımcı 4, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Katılımcı 15, yaptığı bir hatanın ardından ebeveynlerinin kendisine tekrar güvenmesinin kendisi için anlamını şu şekilde dile getirmiştir.

“İnanın çok iyi geldi. Çok iyi, çok bilmiyorum işte. Benim şu an anlatamayacağım kadar çok güzel hissetmişim. Ve bu durum onlara karşı olan bağımlı daha da arttırdı. Ondan sonra çok çok daha farklı oldu. Çocukluk evresinde anne babanın kıymetini çok iyi bilmiyorsun. Ergenlik çağı da deli dolu oluyor. Tamam biliyorsun ama hep klasik bir söz vardır ya “onlar yanlış düşünür”. İşte o olaydan sonra annemin babamın bana tekrar güvenini sağlaması ailemi hayatımın içinde çok farklı bir yere koydu. Bu aslında işte aile kavramı anne babadan oluştuğu için bende onlardan başka kimsemin olmadığını fark ettim. Bu yüzden bu kadar bağlandım diye düşünüyorum” (Katılımcı 15, Tam Aile, Kadın).

Katılımcı 19, ebeveynlerinin duyduğu güvenin beraberinde bazı sorumluluklar da getirdiğini şu sözlerle dile getirmiştir.

“Ama onların size güvendiğini bilmek de sizin üzerinize biraz yük bindiriyor. Sorumluluk yüklüyor. Mesela yanlış bir şey yaptığınızda, onlar bunu öğrendiğinde sizi bağırıp çağırmak yerine hiç beklemezdim derler. O zaman keşke vursalar kırsalardı diye düşünürsünüz. Öyle bir duygu uyandırıyor bazen. Güvenlerini, beklentilerini boşa çıkarmamak ayrıca bir sorumluluk getiriyor. Ben en büyük çocuk olduğum için de belki daha fazla sorumluluk hissediyorum. Kız çocuğu olduğum için” (Katılımcı 19, Tam Aile, Kadın).

Katılımcı 17, ailesiyle karşılıklı olarak birbirlerine güvendiklerini ve her şeyi açık bir şekilde konuşabildiklerini belirtmiş, bu güven ilişkisinin herhangi bir şekilde bozulmadığını şu şekilde aktarmıştır:

“Hani bu şekilde güveniyorlar kendileri de söylüyorlar sana çok güveniyoruz hani çok güveniyoruz, hani bende onlara güveniyorum. Hani konuşarak aslında daha iyi halledebiliyoruz. Şu zamana kadar da hani ne ailem ne de ben hiç karşılıklı bir güvende boşa çıkarmadım, hani gerçekten. Bu şekilde devam ediyor. Konuşabiliyoruz çünkü her şeyi (Katılımcı 17, Tam Aile, Kadın).

Katılımcı 19 ise ailesinin dışındaki bireylere güvenmekte zorlandığını, ailenin maddi ve manevi desteğinden dolayı güven söz konusu olduğunda kendisi için ön planda yer aldığını ifade etmiştir:

“Kendi adıma konuşayım; bir senedir güvenmek istemiyorum kimseye. Belki bunlar yaşanması gereken şeyler ama her defasında birine güveniyorsunuz sizi yarı yolda bırakıyor, sizi hiç ummadığınız yerden, zayıf noktanızdan vuruyor. Sizi kullanıyor ama onlar (anne-baba) bunu yapmıyor. Dediğim gibi onlar sadece ailem değil, arkadaşım, sırdaşım, dostum. Birçok şeyimi karşılıyorlar; maddiyi geçtim manevi olarak birçok şeyimi karşılıyorlar. Oradan ayrılınca sadece annenden babandan ayrılmış oluyorsun; birçok şeyden uzaklaşmış oluyorsun” (Katılımcı 19, Tam Aile, Kadın).

Katılımcı 18, şu anki ailesinde deneyimlediği güven ilişkisini, ileride kendi kuracağı aileye de taşımak istediğini belirtmiş ve güven temasının aile aidiyetini arttırıcı özelliğini vurgulamıştır.

“Bizim ailede hiç kimse birbirine yalan söylemez. Büyük ihtimal ileride de, şu an ilişkimde de öyle. Öyle devam edeceğini düşünüyorum. Yani ne yaparsam yapayım, bu çirkin bir şey e olsa mutlaka doğruyu söylerim. Bu bağlılığı da arttıracaktır. Güven çok önemli çünkü ilişkide. Bunu devam ettiririm büyük ihtimal. Çocuğuma da bunu öğretirim. Olması gereken bilmiyorum yani, hiç öyle düşünmedim” (Katılımcı 18, Tam Aile, Kadın).

Her iki grupta yer alan katılımcılar da aile üyeleri arasındaki güvene dayalı bir ilişkinin aidiyeti arttıran bir rolü olduğunu belirtmişlerdir. Özellikle ebeveynlerinin kendilerine güvenmesinin önemini vurgulayan katılımcılar, bu durumun bazı sorumlulukları da beraberinde getirdiğine dikkat çekmişlerdir. İki grup arasındaki farklılıkların peşine düşüldüğünde ise tek ebeveynli aileye sahip katılımcıların beraber yaşadıkları ebeveynleriyle (anneleriyle) güven merkezli bir ilişki kurabildikleri, hatta boşanma öncesinde babalarıyla böyle bir ilişki geliştiremeyen katılımcıların tek ebeveynli aile düzeni ile birlikte bu ilişkiyi sağlamlaştırdıkları görülmüştür.

İletişim ve kararlara katılım

Katılımcılar, aile aidiyetine ilişkin iletişim ve kararlara katılım hakkının önemli bir yeri olduğuna dair görüşlerini bildirmişlerdir. Aile içinde iletişimin iyi olmasının ve kendilerine kararlara katılım hakkının verilmesinin aile aidiyetinde önemli bir unsur olduğunu vurgulamışlardır.

Tek ebeveynli aileye sahip Katılımcı 9, ailede bir karara varılacağı aşamada herkesin fikrinin ve onayının alındığını ifade etmiştir. Aile içindeki tüm bireylerin onayıyla hareket edildiğini ve aileye ilişkin konularda herkesin onayının önemli olduğuna dair fikirlerini şu şekilde açıklamıştır:

“Otururuz, konuşuruz, o kararlar verilir, herkesin fikri alınır, herkesin onayı alındıktan sonra onaylanır ve o iş olur... Çok da severim yani annemle konuşmayı, sohbet etmeyi. Birbirimizi gerçekten etkiliyoruz yani bu anlamda (Katılımcı 9, Tek Ebeveynli, Ölüm, Kadın).

Katılımcı 11, aile içinde fikirlerin tartışıldığını ancak yine son kararın daha tecrübeli bir kişilik olduğuna inandığı annesi tarafından alındığına dikkat çekmiştir.

“Abim genelde kimseyi dinlemeyen biridir. Biz annemle her şeyi tartışırız hallederiz. Abime onun anlayabileceği ve karşı çıkmayacağı en düzgün şekilde ifade ederiz durumu ki o her zaman anlar. İletişimimiz kuvvetlidir. Annem şunun farkındadır: abimle bana danıştığında ikimizden de farklı fikirler gelir. O yüzden annem kendi karar alır sonra o kararını bize söyler. Ben çok fazla sorgulamadan kenara çekilirim. Abim biraz sorgular. Bazen bir tartışma geçer aralarında eğer beğenmediği bir fikirse... Ben genelde annemin kararına hayır demem. Benim de fikirlerim var ama sonuçta annem ev yönetmek ve aile konusunda benden daha tecrübeli. Ayrıca, çok büyük bir ailede büyümüş bir insan. Bunların getirisi de var. Mutlaka benden daha iyisini biliyordur. Çok fikir bakımından gerek yok” (Katılımcı 11, Tek Ebeveynli, Ölüm, Kadın).

Katılımcı 12 ise, tüm aileyi etkileyecek konularda kararlara herkesin katıldığını ancak kendisine ilişkin konularda kararın abisine ait olduğunu dile getirmiştir.

“Aileyi etkileyecek bir şey ise başta anneme sorulur. Ama benim istediğim bir şey ise ve bu aileyi etkileyecekse annem bana sorma abime sor der. Abimden izin almamı ister. O karar verecek ben değil der. Aileyi ilgilirse evet oluyor, kardeşim harici bana, ablama ve abime soruluyor” (Katılımcı 12, Tek Ebeveynli, Ölüm, Kadın).

Katılımcı 13, ailesinin kendisine danıştığında, çok fazla sürece müdahil olmak istemediğini belirtmiş, bunun sebebi olarak da bu kararların sonuçlarının diğer aile üyelerini etkileyeceğini düşünmesini göstermiştir. Bu davranış şeklinin nedenini ise kararların daha çok ailesini etkileyeceği ve kendilerinin karar vermesi gerektiği görüşüyle savunmuştur.

“Gelip de benden bir olay olduğunda kararımı istediklerinde, yani sen ne düşünüyorsun dediklerinde onların düşüncesine paralel gitmeye çalışıyorum. Sonuçları daha çok onları etkileyeceği için. Yönlendirmemeyim, fikirlerini değiştirmeyeyim diyorum. Çünkü heves kırmayı pek sevmiyorum.

Belki doğru olanı biliyorum, yanlış olanı söylüyorlar ama pek de etkilemek istemiyorum (Katılımcı 13, Tek Ebeveynli, Yurt Dışı, Erkek).

Katılımcı 2, ebeveynlerinin boşanmasının ardından, tüm kararların annesi, ablası ve kendisi ile birlikte ortak alındığını ifade etmiştir. Tek ebeveynli aile düzeninde tüm karar süreçlerine annesi tarafından dahil edildiklerini ve kararlarının sonucu etkilediğinin altını çizmiştir.

“Anneler boşandıktan sonra, annem taşınma işini bize sordu. Üçümüz oturduk. Annem, bu üçümüzün hayatı, ben burada yapamayacağımı düşünüyorum dedi. Başka şehir, daha rahat olacak aynı maaşla, ben gitmek istiyorum ama sizin kararınız önemli. Sizin de burada bir hayatınız var ayrı ayrı. Gelmek istemezseniz burada devam ederiz dedi. Ablam zaten oradaki lisesinden memnun değildi. Ben zaten yeni bir liseye başlayacaktım. Ben de kabul ettim. İkimizden herhangi biri hayır deseydi taşınmayacaktık zaten. O yüzden her konu bu şekilde ortaya konuyor” (Katılımcı 2, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Katılımcı 3, ebeveynlerinin boşanmasının ardından beraber yaşamakta olduğu annesinin, kardeşinin ve kendisinin fikrini aldığını ancak karar verme sürecine ilişkin tedirginlik yaşadığını ifade etmiştir. Katılımcı 3, yaşadığı tedirginliğe ilişkin nedenleri şu şekilde anlatmıştır:

“Öncesinde yoktu yani babamla olduğumuz zaman. Ama şimdi annem zaten artık bize soruyor yani biz büyümüşüz. Büyüdüğümü oradan fark ediyorum açıkçası. Hani bunu yapalım mı? Küçükken biz ona soruyorduk, şimdi o bize sorunca tedirgin oluyorsunuz, sonra evet biz büyüdük diyorsunuz... Yani çünkü büyüdüğümü fark ediyorum o zaman. Düşünsenize o zamana kadar hep annenize sormuşsunuz ve anneniz ne derse doğru. Ama şimdi sizin doğru ya da yanlış olduğuna karar vermeniz gibi bir risk var ortada. Onun tedirginliği hissediyorum, Olması gerektiğinden fazla” (Katılımcı 3, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Katılımcı 7, aile içinde karara katılımının çok basit olaylarla sınırlı kaldığını belirtmiş ve daha önemli kararlarda fikirlerinin alınmamasını şu şekilde örneklemiştir:

“Artık evet özellikle 1 yıldır falan bizim fikrimiz alınıyor yine büyük karar mesela anne baba evi ayırdı falan onda bizim kararımız alınmıyor. Eve ekmek alalım mı falan onlarda alıyorlar. Kaşar peyniri mi istersin, beyaz peynir mi bir onu soruyorlar” (Katılımcı 7, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Katılımcı 23, aile içinde ortak bir karar verilmesi sürecinde herkesin iletişim içinde olduğunu ancak genelde anne ve babasının karar sürecinde baskın olduğuna dikkat çekmiştir.

“Ortak bir karar verileceği zamanda hep birlikte konuşuyoruz... Ama genelde işte, yine yönlendirici olan, onların hâkimiyeti, doğru olanı düşünen anne, baba” (Katılımcı 23, Tam Aile, Erkek).

Katılımcı 24 ise aile için karar verme sürecinde öncelikle ebeveynlerinin kendi aralarında konuyu irdelediğini daha sonra ailenin diğer üyelerinin fikrinin alındığından ve ortak karar verildiğinden söz etmiştir. Katılımcı 24, ayrıca aile aidiyetinin diğer unsurlarının yanında iletişimin kuvvetinin de bağlayıcılığından bahsetmiştir.

“Önce anne baba kendi arasında bir konuşur. Onlar taslağı yapar, bize açıklarlar. Yani bizim de fikrimizi alırlar tabi. Öyle ortak bir şekilde karar veririz” (Katılımcı 24, Tam Aile, Kadın).

Katılımcı 25, aile içindeki tüm aile üyelerinin, kendisinin fikirlerine başarılarından ve yeni fikirler üretebilir olmasından dolayı önem vermeye başladıklarından bahsetmiştir.

“Eskiden hiç danışılmazdı. Danışılıyor gibi olur ama danışılmazdı. Ama şimdi artık yeni fikirler ürettiğim için ailede ve hani başarılarım da olduğu için daha çok fikirlerime önem veriliyor. Hani annem daha çok önem verir. Çünkü yeni bir beyin, her zaman daha yeni şeyler üretir. Açıkçası o konular babam da, annem de. Öyle olunca hani fikirlerime önem veriyorlar tabi” (Katılımcı 25, Tam Aile, Kadın).

Katılımcı 26, çocukluğunda kendisine karşı olan aile tutumunun değiştiğini ve şu anda bilgi sahibi olduğu konularda kendisinin fikrinin sorulduğunu ve uygulamaya konulduğunu belirtmiştir.

“Küçükken söylediklerim çok anlamlı kabul edilmezdi ama şu an ben herhangi bir konuda bilgi sahibiysem o konu ile ilgili olarak fikrimi söyleme hakkına sahibim sen sus otur gibi bir durum yok onlara uygunsa fikrim uygulanır veya diretilebilir” (Katılımcı 26, Tam Aile, Kadın).

Katılımcı 15, aile içindeki kararların sonuçlardan her aile üyesinin etkileneceğini, bu nedenle bu tür önemli kararlar alınırken herkesin fikrinin alındığını ifade etmiştir.

“Babamın cebinde 1 lira veya 100 lira 200 lira olur, kimse bilmez. Annem bilir o açıdan. Ama eğer bir sıkıntısı varsa paylaşılması gerekiyorsa, akşam toplar hepimizi küçük büyük fark etmez. Herkesin fikrini alır ve o şekil davranır. Çünkü hepimizin hayatını etkiler. Hepimiz o ailenin içindeyiz. Babam sadece tek başına yaşasaydı eğer tabiki de tek başına alabilirdi. Ama onun doğuracağı sonuçlar hepimizi etkileyecek” (Katılımcı 15, Tam Aile, Kadın).

Katılımcıların aile üyeleriyle iletişimi ve aile içi kararlara katılımını ele aldığı bu bölümde, tek ebeveynli ve tam aileye sahip katılımcıların düşünceleri ve deneyimlerinin farklılaştığı görülmektedir. Tek ebeveynli katılımcılar öncesine nazaran bu yeni aile düzeni ile birlikte aile içindeki önemli kararlara daha etkin olarak katıldıklarını belirtmişlerdir. Bazı katılımcılar için korku ve tedirginlik yaratan bu durumun genel olarak katılımcılar için olumlu karşılandığı ve olumlu aile içi iletişimin ve ailede kararlara katılımın aile aidiyetini arttırdığını bildirmişlerdir.

Fedakarlık

Ailenin birbirine ait olmasını sağlayan unsurlardan bir diğeri de aile üyelerinin birbirlerine karşı gösterdikleri fedakarlıktır. Katılımcı 9, ailesinde fedakarlık temasının ön planda olduğunu, tüm aile üyelerinin birbirleri için çeşitli fedakarlıklarda bulunduklarını, bu nedenle aile içindeki bağların çok kuvvetli olduğundan söz etmiştir.

“Eğer fedakarlık varsa zaten o ortamda ailede bağlar çok kuvvetliyse, kilitlenmişse yani ki ben bizim ailede öyle olduğunu düşünüyorum. Hiçbir şekilde acımaz yani hiç yani o benim ne durumda olduğum önemli değildir hani ben o eğer mesela annem eğer zor durumdaysa ben her şeyimi akıtırım yani hiç affetmem hani düşünmem yani benim ne durumda olduğum önemli değildir önemli olan onun ne durumda olduğudur. Her türlü fedakarlık yapılır... Hani herkes birbirini düşünüyor gerçekten... O yüzden ailemi çok seviyorum” (Katılımcı 9, Tek Ebeveynli, Ölüm, Kadın).

Katılımcı 12, günümüzde bireylerin bencil bir yapı sergilediklerine, aile içindeki fedakarlığa dayalı ilişkilerin zayıfladığına dikkat çekmiş ve bu farkındalıktan dolayı aile üyelerine karşı yaptığı fedakarlıkları öncelediğini şu sözlerle ifade etmiştir:

“Biz biraz şımarık yetişiyoruz aslında, özellikle şu zamanlarda. İnsanlar daha fazlasını daha iyisini istiyor ama genel olarak şuna bakmıyorlar: Ben şunu yaparsam aileme şu zararı veririm diye düşünmüyorlar, hep kendini düşünüyorsun ama böyle bir durum yaşadığında kendin önce aileni düşünmek zorundasın. Ben bunu fark ettim. Kendim için bir şey yapacak olursam kendimi değil de annemi düşünüyorum. Ben bunu kendim için yapacağım ama bu anneme ne verecek annemi üzecek mi yoksa sevindirecek mi? Bunları daha çok düşünmeye başladım. Fedakârlık; kesinlikle bunu yapıyorsun” (Katılımcı 12, Tek Ebeveynli, Ölüm, Kadın).

Katılımcı 12 paylaşımında, aile üyelerinin birbirlerini düşünerek yapacakları harcamaları düzenlediklerini ve hepsinin kendi ihtiyaçlarından ziyade diğer aile

üyelerinin ihtiyaçlarının ya da isteklerinin karşılanmasını ön plana çıkardıklarını aktarmıştır.

“Mesela, gitmeyi çok istediğim geziler olur, aktiviteler olur ama bu konularda fedakârlık yapıyorum çünkü benim bir geziye gitmem onları orada sıkıntıya sokacak. Ben bunun farkındayım. Yapamazlar mı? Evet yaparlar ama onlar o ay daha az geçinecekler. Ben bunu yapmam, bunu göze almam. Bugün yapmayayım yarın öbür gün çalışırım o şekilde giderim diye düşünüyorum. Bu anlamda fedakârlıklar oluyor. Mesela abim çok düşkündür bana, o orada sosyal aktiviteye katılmaz, bana gönderir gönderebildiği kadarıyla. Şu kadar para gönderdim git şunu yap, şuraya git, bir kafeye otur ya da herhangi bir şey yap der. O, o yönden fedakârlık yapıyor. Annem o ayki mutfak gelirinden kısıyor gönderiyor. Ablam aynı şekilde, o ay başka bir şey yapmıyor bana gönderiyor. Bu şekilde fedakârlıklar oluyor” (Katılımcı 12, Tek Ebeveynli, Ölüm, Kadın).

Katılımcı 13 ise ebeveynlerinin çocukların eğitim masraflarını karşılamak için emekli olmak yerine hala çalışmaya devam etmesini aile içindeki fedakarlık örüntüsünün bir örneği olarak ifade etmiştir.

“Maddi durumdan örnek vereceğim: Annemin de babamın da emeklilik zamanları geldi ama biz okuduğumuz için hâlâ çalışmaya devam ediyorlar... Fedakârlık konusunda, her türlü fedakârlığı yapacaklarını ve yaptıklarını da biliyorum” (Katılımcı 13, Tek Ebeveynli, Yurt Dışı, Erkek).

Katılımcı 3, annesinin kendi sağlığını arka plana koyacak kadar, kardeşinin ve kendisinin ihtiyaçlarına öncelik verdiğini ifade etmiştir.

“Mesela benim ikizimin çok sivilceleri vardı. Hep ikizimden gidiyorum ama. Annemim guatr hapi vardı o sıra. Mesela almadı onu, ikizime sivilce kremi aldı mesela. Yani hani bir şeyleri desteklemeye çalışıyor. Bu anlamda sağlığından bile taviz verebiliyor. Onu kullanmadığı için zaten şu aralar biraz sıkıntıda. Takipteyiz bakalım. O tarz şeylerden annem fedakarlık yapıyor” (Katılımcı 3, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Katılımcı 7, konuya ilişkin paylaşımında fedakarlığın aile üyeleri içinde yaşla birlikte ebeveynlerden çocuklara devredilmesi gereken dinamik bir yapı olması gerektiğini savunmuştur

“Ben fedakarlığı bir yaşa kadar anne babanın yapması ve çocuklarına bunu aşılması bir yaştan sonra da çocukların bunu kontrol altına alması gerektiğini düşünüyorum çünkü sen küçüksün ve sen büyüdükten sonra annen baban küçülecek o zamanda senin fedakar olman gerekecek” (Katılımcı 7, Tek Ebeveynli, Kadın).

Kavramsal olarak fedakarlığı ele aldığı anda ise Katılımcı 7, maddi anlamda yapılan fedakarlıktan ziyade duygusal boyutunu ön plana çıkaran bir kavramı işaret

etmiş, ancak kendi ailesinde kendi tanım çerçevesinde bir fedakarlığın olmadığını eklemiştir.

“Benim için fedakar olmak giymediğim giydirdim yemedim yedirdim muhabbeti değil kesinlikle bu kadar böyle tanım olmadı hiçbir zaman daha çok iyi olmasını isteme kendini siper edebilmek gibi yani benim bir sıkıntım varsa okulla ilgili atıyorum ben bunu gidip anneme anlatabiliyorsa ve o çözüm bulmaya çalışıyorsa o fedakarlık yapıyordur annem benim nazarımda bizim evde genelde çok öyle olmadı işler yani ben anneme, annem bilgisayarda oturup birileri çetleştiren gidip orda ya anne bugün böyle oldu deyip yüzünüz yüzünüz anlatırdım yani... Yani tabi ki hala fedakarlar asla hiç fedakar olmadılar diyemem... Daha çok maddiyat fedakarlığı var bizimkilerde.” (Katılımcı 7, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Tam aileye sahip katılımcılara bakıldığında yine aileye karşı hissedilen aidiyette fedakarlık örüntüsünün ön plana çıktığı dikkat çekmektedir. Katılımcı 18 fedakarlığı annesiyle eş anlamlı olarak tanımladığını ve annesinin zor koşullara sahip olmasına rağmen çocukları için birçok fedakarlık yaptığını belirtmiştir.

“Annem eşittir fedakârlık yani. Annem otuz yaşında bile değildi babam hastalandığında. 28-29 yaşındaydı... Yani bizi bırakıp gidebilirdi. Ben hep bunu söylüyorum. Bir sürü haberlerde duyuyoruz. Üç kızını ve eşini bırakıp, hasta eşini, tekrar evlenebilirdi. Başka çocuğu olabilirdi. Ya da e evlenmez ama bizimle bu kadar ilgilenmezdi. Bizim eğitimimize çok düşkündü... Maddi olarak da bize çok fazla fedakârlığı var manevi olarak da. Bir eşi yok mesela ama hiçbir zaman bundan yakındığını da bilmiyorum. Kızları için kendini adadı yani. Yani ben bazen annem gibi olamam mesela diyorum. Bu kadar yükü kaldırabilir miydim bilmiyorum” (Katılımcı 18, Tam Aile, Kadın).

Katılımcı 16 ise babasının maddi olarak her ihtiyaçlarını karşıladığını, ancak sevgisini gösterme konusunda daha fedakar olmasına duyduğu isteği şu şekilde dile getirmiştir:

Babam çok düşünen bir insan bütün sorunları kafasına takıp düşünen biri olduğu için, onları düşünmeyip benle kardeşimle annemle ilgilenmesini isterdim, bu konuda fedakarlık olmasını isterdim. Her konuda ilgileniyor, hiçbir şeyi eksik etmiyor ama kafasındaki düşünceler sürekli olduğu için hep bir yerde kalıyor böyle. Mesela sevgi göstermede oluyor, ekonomik olarak ya da herhangi bir şeyde bir sorun olmuyor” (Katılımcı 16, Tam Aile, Kadın).

Katılımcı 19, annesinin çalışmasından dolayı ev içi işlerinde daha aktif rol alarak kendi yaptığı fedakarlıktan söz etmiştir.

“Annem çalıştığı için belli bir zamana kadar bakıcıyla kalıyorsunuz ama belli bir yaştan sonra evde tek kalmaya başlayınca öğlen yemeği siz ısıtıyorsunuz mesela. Yani, önceden bazı şeyleri bilmek durumunda kalıyorsunuz. Belki kendi yaşitlarımıza göre yemek yapmayı daha erken

öğreniyorsunuz. Annem beni hiçbir zaman hiçbir şey için zorlamadı ama o ihtiyacı görünce bazı şeyleri kendim yapmak durumunda kalıyorum. Annemin nöbetleri oluyor. Mesela cumartesi eve gideceğim o gün annem nöbetçiymiş. O gün akşam yemeği ben hazırlayacağım biliyorum. Babam daha rahat ediyor ben evde olduğumda” (Katılımcı 19, Tam Aile, Kadın).

Katılımcılar fedakarlığın aile içi ilişkilerde önemli bir yeri olduğuna ve aile aidiyetinin önemli bir bileşeni olduğunu vurgulamışlardır. Tek ebeveynli aileye sahip katılımcılar hayatlarında boşanma, ölüm, ayrılık gibi bir süreci deneyimledikleri için, fedakarlık temasına daha ön planda yer vermişlerdir. Çünkü bu deneyimlerde kendileri de birçok alanda fedakarlıkta bulunmuşlardır. Tam aileye sahip katılımcılarda da genel olarak fedakarlığın bir kriz durumu, aileyi zorlayan herhangi bir durumda daha ön plana çıktığı görülmektedir. Ancak katılımcıların tümü fedakarlığın sadece ekonomik anlamda bir şeyleri aile üyeleri için feda etmek olmadığını, bunun yanında duygusal alandaki fedakarlıkların önemini altını çizmişlerdir.

Özen gösterme

Aile üyelerinin birbirlerine özenli davranması, önemli hissettirmesi, takdir edilmesi gibi unsurların bir arada yer aldığı özen teması da, katılımcılar tarafından aile aidiyetinin bir diğer unsuru olarak değerlendirilmektedir.

Katılımcı 11, aile üyelerinin kendisine karşı özenli davrandığını, özel bir gün olarak ele aldığı doğum günlerindeki yaklaşımlarından yola çıkarak aktarmıştır.

“Mutlaka özen gösterirler. Ailenin küçüğüsün, biraz şımartılıyorsun. Doğum günleri üzerinden gidiyorum. Genelde doğum günü kutlamasından ziyade hediye isterim onlar alırlar. Hediye olsun bana yetiyor. Bazen kendime hediye aldığım da oluyor. Çok fazla takılmam öyle özel günlermiş falan. Hissedersin yani illa bir özel güne gerek yoktur” (Katılımcı 11, Tek Ebeveynli, Ölüm, Kadın).

Katılımcı 3, aile içinde özen temasını, aile üyelerinin hassasiyetlerine karşı özenli davranmak boyutunda ele almış ve annesinin tek ebeveyn olması durumunu bir hassasiyet olarak değerlendirmiş ve bu durumu şu şekilde örneklendirmiştir:

“Mesela canımızı sıkacağı bir durumda anneme mesela çok böyle boşanmalardan, ailevi aldatmalardan filan bahsetmiyoruz, çünkü bu sefer de iyice bir şeyleri kaşımız oluyoruz o içine attığı şeyleri. Onlara dikkat ediyoruz kesinlikle. Ya da arkadaşın babası yurt bulmuş demiyoruz da annesi yurt bulmuş diyoruz mesela. Sadece sen destek olmuyorsun anne, yalnız hissetme

gibisinden. Tabi ki de bu tarz özenlerimiz oluyor” (Katılımcı 3, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Katılımcı 9 ise aile üyelerinin birbirleri için önemini ve bu çerçevede birbirlerine gösterdikleri özeni şu ifadelerle dile getirmiştir.

“Böyle yani, böyle çok şeydir oda bize kıyamaz. Yani hiç kıyamaz. Biz ona kıyamayız o bize kıyamaz. Hiç kimse hiç kimseye kıyamıyor bizim. Gerçekten öyle ya” (Katılımcı 9, Tek Ebeveynli, Ölüm, Kadın).

Katılımcı 23, kültürel olarak ailenin önemini vurgulamış ve ailenin yaşamımızdaki bu öneminden dolayı aile üyelerinin birbirlerinin ihtiyaçlarına, zevklerine ve isteklerine karşı hassas davrandıklarını belirtmiştir.

“Bizim kültürümüzde genel olarak böyle yani aile vazgeçilmez bir şeydir. Düşüncem şu yani, kendine değer vereceksin, kendine değer verdikten sonra... İkinci olarak vazgeçilmez en büyük değer senin ailen. Hiç kimse için ve hiç bir birey için, hiçbir şey için ailene sırtını dönmemelisin. Ailenle ilişkilerini koparmamalısın....mesela bir şey yapılacağı zaman da tabi anne, baba veya da ağabey doğal olarak neden hoşlandığını, neyin hoşuna gittiğini bildiği için ona özen gösterirler. Mesela örnek veriyorum, annem mesela benim sevmediğim yemeği, yiyemeyeceğim yemeği yapmaz veya o yemeği pişirir, benim için ayrı bir özel pişirir... Mesela benim hoşuma gitmeyecek bir şey olur, ağabeyim veyahut da annem, benim sevmediğimi bildikleri için o şeyi, şey yapmazlar, mesela sohbetse sohbeti değiştirirler. Yapacak başka bir şey olursa, hani öyle şeylere dikkat ediliyor” (Katılımcı 23, Tam Aile, Erkek).

Katılımcı 16 da paylaşımında, özel günleri hatırlamanın ve kutlamanın aile içinde önemli bir yeri olduğunu ve aile üyelerine verilen önemin bir ifadesi olduğunu bildirmiştir.

“Özel günlerde özellikle, doğum günleri babam mesela sevgililer gününde hem anneme hem kardeşime hem bana hediye alıyor, bizi mutlu etmeyi çok seviyor zaten sürekli hediyeler alıyor, yani önem veriyoruz, sevdiğimiz şeyler... Benimkiler çok önem veriyorlar öyle şeylere yani umurlarındayım” (Katılımcı 16, Tam Aile, Kadın).

Bir diğer tam aileye sahip katılımcı da ailesinin uzak olmasına rağmen, mezuniyetine gelmelerinin kendisi için çok büyük anlam taşıdığını, böyle durumlara babasından ziyade annesinin daha çok özen gösterdiğini dile getirmiştir.

“Mezuniyette hani benim mezuniyetimin yaşadığımız yerde olmasına rağmen annem söz verdiği için geldi mesela ben çok mutlu olmuştum ona. Erkek kardeşimin mezuniyeti olduğunda yine aynı şekilde gittik, biz önem vermeye çalışsak da babam bazen çok da umursamayabiliyor. Çünkü ben zaten yorgunum bir de onunla mı uğraşacağım, ama annem çok özenir mesela öyle şeylere, küçük bir şiir okuyacak olsak iki mısralık ben de aynı şekilde

kardeşlerim de aynı şekilde gider orda izler, sonra evine gelir işini tekrar yapar yani, asla ödün vermez o konuda” (Katılımcı 22, Tam Aile, Kadın).

Katılımcılar genel olarak aile üyelerinin birbirlerine karşı özen göstermesinin aile aidiyetinin geliştirilmesi açısından önemini vurgulamışlardır. Bu bağlamda aile üyelerinin karşılıklı olarak birbirlerine özenli davranmaları, hem onların isteklerine, ihtiyaçlarına, hem de hassasiyetlerine özen göstermeyi kapsayıcı bir nitelik taşımaktadır. Aile aidiyetinin bu bileşeni çerçevesinde iki katılımcı grubunun benzer paylaşımlarda bulundukları görülmektedir.

Sevgi ve samimiyet

Katılımcılar, aile içinde gelişen sevgi ve samimiyete dayalı bir ilişkinin, aile üyelerinin birbirlerine karşı aidiyet geliştirmesini sağlayıcı bir etkisi olduğuna dikkat çekmişlerdir. Bu çerçevede ebeveynlerin çocuklara, çocukların da ebeveynlere karşı sevgi dolu bir ilişki tarzı içinde olması ve bu çerçevede samimiyete dayalı ilişkilerin gelişmesi aile aidiyetini güçlendirmektedir.

Katılımcı 9, ailesine ait hissetmesinde sevginin önemini vurgulamış ve sevgi ile güven arasındaki ilişkiye dikkat çekmiştir.

“Sevgi. Çünkü beni sevmeselerdi ben orada kendimi mutlu da hissetmezdim, ait de hissetmezdim, güvende de hissetmezdim. Beni seviyorlar ki bana orda, daha doğrusu birbirimizi seviyoruz. Ya benim için, ben bir sürü insanı sevebilirim. Herkes için böyledir gerçi de, ama ne bileyim. Hani mesela abim engelli ya hani en ufak böyle konuşmadığı zaman biri bir dalga geçecek olursa benim sinirlerim tepeme çıkar yani. O çünkü dayanamam yani ona mahvederim. Onunla mesela çok kavga ederiz, çok bana zarar verir böyle, belki böyle şiddet uygular. Yani şiddet derken sözel bağırır çağırır falan ama ona asla zarar verilmesini istemez. O da aynı şekilde bana yani. Annem bana kızdığı zaman ağabeyim direk savunmaya geçiyor. Kızma, dur falan böyle. Yani öyle, birbirimizi çok seviyoruz o yüzden” (Katılımcı 9, Tek Ebeveynli, Ölüm, Kadın).

Katılımcı 5 ise aidiyetin aile üyeleri arasındaki kan bağından ziyade samimiyete dayalı bir ilişki sayesinde kurulabileceğini ifade etmiştir.

“Yine samimiyettir gerçekten. Aileyiz deyip samimiyeti olmayan da var. Kan bağı var ama samimiyet olmayan aileler var. Bizimki bence samimiyet. O, anlatamadığım, görünmeyen bir bağ, sürekli hissettiğiniz, dediğim gibi kötü hissettiğimde ya da garip bir şey olduğunda, o an ablam aklıma gelmiştir, o an onunla konuşup onunla çözmeye çalışırım. O insanlara, o bağa sahipsiniz” (Katılımcı 5, Tek Ebeveynli, Ayrı Yaşama, Kadın).

Katılımcı 20, ailesine karşı aidiyet hissettiğini belirttiğini, ancak bunun nedenlerini düşündüğünde karşısına çıkan ilk temanın karşılıklı sevgi bağı olduğunu şu ifadelerle aktarmıştır:

“Bilmiyorum şöyle düşünmedim bazı şeyleri düşünmeden kafadan söylersin ya ben de düşünmedim neden bağlıyım diye, bence bu şeylerin temelinde her zaman, birisini seversin sevmek bir şeydir ama sevilmenin duygusu bambaşkadır. Seviyorsun ama sen seviyorsun karşıdaki seni sevmediği sürece pek şeyi yok platonik olarak kalıyor köşede. Bence insanı sevmek değil sevilmek daha çok mutlu ediyor, ben de sevildiğimi hissediyorum yani, onları bazen böyle kafaya takarsın, başına bir şey geleceğini düşünürsün, yani mesela o beni korkutur, ya şeyim böyle, onların canı yanmasın, yani bunların hepsinin temelinde bence sevgi geliyor. O yüzden de kendimi onlara karşı bağlı hissediyorum” (Katılımcı 20, Tam Aile, Erkek).

Katılımcı 16 ise sevgisinin göstermeye alışık olmadığını, ancak son dönemlerde sevgisini ifade etmek ve daha samimi davranmakla ilgili daha çok çaba harcadığını şu şekilde paylaşmıştır:

“Sıkılır mesela, sıkıca ben öyle bir şeye alışkın değilim, gidip oturup öpmeye onu. Ben alışkın değilim bu senelerde biraz yapmaya çalışıyorum artık, çünkü ölümlü dünya her an bir şey olabilir, yanında olmak istiyorum, yanımda olduğunda onunla konuşmak istiyorum” (Katılımcı 16, Tam Aile, Kadın).

Katılımcılar aile üyeleri arasında sevgi ve samimiyete dayalı ilişkilerin varlığının, aile aidiyetini arttırdığına değinmişlerdir. İki katılımcı grubu da sevgi ve samimiyet temelli aile içi deneyimlerinin ailelerine karşı hissettikleri aidiyet hissinde olumlu bir katkısı olduğunu vurgulamışlardır.

Koşulsuz olumlu kabul

Katılımcılar, aile aidiyetinin diğer bir önemli unsuru olarak koşulsuz olumlu kabul kavramından bahsetmişlerdir. Deneyimledikleri zorlu süreçlerde ve hata yaptıklarında aileleri tarafından gösterilen koşulsuz olumlu kabulün, ailelerine daha çok ait hissetmelerine yol açtığı konusunda örnekler vermişlerdir.

Katılımcı 6, annesinin kendisine karşı gösterdiği koşulsuz olumlu kabulü ‘vazgeçilmez olmak’ sözüyle açıklamıştır:

“Vazgeçilmez olmak ne yaparsan yap çünkü annem şey demişti bana: sen ne olursan ol, ne hissedersen hisset, nasıl yaşıyorsan yaşa sen benim evladımsın, hiç bir zaman hiç bir şey değiştirmeyecek demişti” (Katılımcı 6, Tek Ebeveynli, Boşanma, Erkek).

Katılımcı 23, koşulsuz olumlu kabulün aileye karşı olan bağlılığın kaynağı olarak gördüğünü ve ailesi tarafından her zaman desteklendiğini bildirmiştir. Bu konuya ilişkin hislerini vazgeçilmez olma hissi ile açıklamaya çalışmıştır.

“Bana göre aileye bağlılığın kaynağı, ben karşılıksız hani hiç bir menfaat olmadan her yönüyle beni sevmeleri yani. Hata yapsam da hata yapmasam da, her konuda destek alırım ailemden. Her zaman yanımda olacaklarını bilmek. Dünyada, bilmiyorum, hata yapsam da benden vazgeçeceklerini hiç düşünmüyorum ki daha öncede bunu yaşadım yani. Mesela zor zamanlarımda her zaman yanımda oldular (Katılımcı 23, Tam Aile, Erkek).

Katılımcı 17 ise aile içinde babasının hatalar karşısında koşulsuz olumlu kabul gösterdiğini ancak bu kabulün hatanın boyutuna göre değişiklik gösterebileceğini vurgulamıştır.

“Babam sürekli şey diyordu deneme yanılma yoluyla öğreniyorsunuz en güzel öğrenme yoludur. O yüzden size bir şey demiyorum. Her seferinde hata yapın öğrenin daha iyi öğrenirsiniz diyor” (Katılımcı 17, Tam Aile, Kadın).

Katılımcı 22, zor zamanlarında ailesinden aldığı olumsuz tepkilerin, ödün vermez yapılarının kendisini yıprattığını ve ailesinden anlık da olsa uzaklaştırdığını dile getirmiştir. Kötü olduğu durumlarda ailesinden daha ılımlı tepki beklentisi olduğunu belirten Katılımcı 22, aynı zamanda ailesinin başkalarına karşı daha anlayışlı olabildiğini ancak aynı durumda kendisine karşı daha sert olabildiklerini şu şekilde aktarmıştır:

“Beni tersleyen gibi bir tepki vermesi mesela beni yıpratıyor. Ben zaten kötü durumdayım, beni destekle o anda haksızsam bile de ki mesela şöyleymiş de, bana direk haksızsın şu bu tepkiyle değil de biraz daha ılıman yaklaşılmasını bekliyorum. Sert tepkiler beni ailemden uzaklaştırabiliyor, ama o anlık sadece... Hataya kesinlikle ödün verebilecek bir yapıda değiller şu var mesela, benim haricimde bir başkası aynı hatayı yaptığında diyorlar ki ailesi de çok sıkıyor canım o kızı. Mesela kız burs çıktığını söylememiş mesela, diyorum ki böyle böyle, ailesi çok sıkıyor o kızı, ben size ama bunu söylememiş olsam sen niye söylemiyorsun yalan mı söylüyorsun sen yalancısın, aynı şey aynı şeyi yaşıyoruz. Ama bir başkası yaşadığında dışarıdan bir göz olarak doğru bakabilirken bende mantıklı düşüncelerini bırakıyorlar, tamamen fevriliğe vurabiliyorlar mesela” (Katılımcı 22, Tam Aile, Kadın).

Aile aidiyetinin bileşenlerinden birisi olarak tam aileye sahip katılımcıların aile üyelerinin birbirlerine karşı geliştirdikleri koşulsuz olumlu kabulün etkisine değinmişlerdir. Katılımcılar aileleri tarafından kabul görmediklerinde duygusal

anlamda ailelerinden uzaklaştıklarının ve aile aidiyetlerinin düştüğünün altını çizmişlerdir.

Ebeveynlere karşı hissedilen aidiyet

Katılımcıların ailelerine karşı hissettikleri aidiyet, genel olarak ele alınmasına rağmen, paylaşımlarda aidiyetini anneleri ve babaları özelinde değerlendirdikleri bölümler olduğu görülmüş ve aile aidiyetinin ele alınışında bu farklılığın vurgulanmasının çalışmanın konusu açısından önemli olduğu düşünülerek bu konuya ilişkin paylaşımlara bu başlık altında yer verilmiştir.

Katılımcı 10, annesine karşı hissettiği aidiyetin çok güçlü olduğunu, hatta bu durumun arkadaşları tarafından garip karşılandığını şu şekilde ifade etmiştir:

“Manevi olarak da aslında ben anneme bağlıyım bence. Çünkü onun şu an kaybını düşünmek bile korkutuyor ya da diyorum oh ya buraya gideceğim, evime gideceğim, annemi arayacağım. Hatta dalga konusu oldu Katılımcı 10, iki haftada bir gidiyorsun hani ne bu? Hani böyle garip karşılıyorlar ama bence bağlıyım” (Katılımcı 10, Tek Ebeveynli, Ölüm, Kadın).

Katılımcı 6, annesine hissettiği aidiyetin çok güçlü olduğunu, bu bağın kopması için çok önemli bir olayın yaşanması gerektiğini belirtmiştir

“Ama anneme karşı ölene kadar devam edeceğini düşünüyorum çünkü o anne yani, çok uzun yıllar birbirimizi desteklememiz ve sevmemiz ancak çok büyük bir olay olması lazım. O da nasıl bir olay olabilir ki annemle kopması için çok çok büyük bir şey olması lazım onun da örneği gelmiyor aklıma (Katılımcı 6, Tek Ebeveynli, Boşanma, Erkek).

Katılımcı 7 ise özellikle ebeveynlerinin boşanma dönemlerinde çok zorlu süreçler yaşamalarına rağmen, ailesine, özellikle de annesine karşı olan aidiyetinin azalmadığını dile getirmiştir.

“Benim en büyük zaafım ailem özellikle anneme karşı bir şeyim var. Neden bilmiyorum ama yani çok zoruma gider annemin yaptıkları falan tamam ama onu sevmekten de vazgeçemem. Vazgeçmek istedim, gerçekten artık silip atmak, hiç görüşmemek, bilmem ne fazla istedim. Ama neden bilmiyorum. Benim silemeyeceğim kimse yoktur hayatta. Yani öyle arkadaş, sevgili, bilmem ne falan... Bizimkiler bir mutlu olsunlar, huzurlu olsunlar yetecek bana. Yani tek hayattaki amacım bu oldu” (Katılımcı 7, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Tek ebeveynli aileye sahip Katılımcı 1, babasına karşı duyduğu sevginin hiçbir zaman azalmadığını ancak süreç içinde babasında gördüğü eksikliklerin, babasına karşı olan bağıllık hissini hafiflettiğini ifade etmiştir.

“Her gün telefonla konuşuyoruz. Babam bu bağı koparmamak için sanırım, bizi üniversiteye gittikten sonra her gün arıyor... Evet, hiç kopmadı. Yani oraya gittiğimde de yine sık görüşüyoruz. İki haftada bir en geç... Aslında samimiyiz ama derterimi anlatabilecek kadar samimi değilim babamla... Ya da babamın bazı, o sorumsuzlukları sevgimi hiçbir zaman azaltmadı ama ona karşı olan bağımlı bu konuda hafifletti. Bu konuda kendimi birazcık törpüledim sanırım” (Katılımcı 1, Tek Ebeveynli Aile, Boşanma, Kadın).

Katılımcı 2, babasına karşı öncesinde hissettiği olumsuz duygulardan bahsetmiş ancak yaşanan kötü olaylar sonrasında babasına karşı bağıllığının arttığını da eklemiştir.

“Bazen bizi çok yaraladığı dönemler oldu. O dönemlerde ben bu adamla konuşmayacağım diyorum. Tamam diyorum bu adam benim babam olması gerekiyormuş diyorum ama ben bu şeyi kendime yapmak istemiyorum dediğim çok zamanlar oldu, yüzüne karşı artık seni sevmiyorum dediğim çok zamanlar oldu. Gerçekten seninle görüşmek istemiyorum dediğim de çok zamlar oldu... Ama açıkçası bu kadar kötü şey olduktan sonra ben daha çok bağlandığımı hissediyorum. Bu duyguların içinde acıma da olabilir. Onu çok seviyorum ona bir şey olduğunda çok üzülüyorum. En çok kızdığım, kızabildiğim insanlardan biri... Ona karşı bağıllığım daha da arttı. İyi de kötü de şeyler yaşadıkdan sonra” (Katılımcı 2, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Katılımcı 4 ise boşanma süreci sonrasında babasıyla görüşmeye devam ettiklerini, babasına karşı duyduğu aidiyet hissinde değişiklik olmadığını, yaşadıkları evler ayrı da olsa babasının hayatında olmaya devam ettiğini belirtmiştir.

“Ben arıyorum, ben aramadığım zaman o arıyor görüşüyoruz. Bağımlı kopmadı...Aslında aidiyet hisse mekâna değil de kişilere karşı olabilir biraz da. Şu anda yaşadığım eve kendimi gerçekten ait hissediyorum. Ama bu aidiyet aynı zamanda babamı da dışlamıyor. O burada yok ama babalık figürü yerinde duruyor. Sadece, aynı evde yaşamıyoruz” (Katılımcı 4, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Katılımcı 6, babasıyla aralarında paylaşımlarının olmamasından ve bu durumun sonucunda da babasına karşı hiçbir zaman bağıllık hissetmediğinden bahsetmiştir. Aynı zamanda babasına ilişkin sadece maddi beklentisi olduğunu sözlerine eklemiştir.

“Genelde aile içindeki yaşantımız öyleydi yani babamla beraber yaşarken de, eğer babam annemle kavga etmişse, babam benle de konuşmazdı, barışılırlarsa da benle de barışırdı, o şekildeydi...aynen tamamen

özdeşleştiriyordu, genelde ikimizi suçlardı zaten öyle bir şey olduğu zaman...annemle sadece her yere gidebiliyordum, annemle bir etkinlikte bulunabiliyordum çünkü babamla hiç bir şekilde bağım yoktu...babamla her hangi bir şey paylaşmadığım için olumlu veya olumsuz ---olumsuz anlamda çok şey paylaştık belki ama olumlu anlamda güzel şeyler paylaşmadığımız için ona karşı bir aidiyet beslemem çok mantıksız olurdu... Hiç bir şekilde ne duygusal anlamda ne mantıksal o kişiye bağlanamıyorum. Küçük bir şey de yok ona karşı, duygusal olarak geçtim diyorum maddi olarak ondan bir şeyler koparmam lazım diyorum” (Katılımcı 6, Tek Ebeveynli, Boşanma, Erkek).

Katılımcı 22, ebeveynlerinin yaşadığı bir tartışma sonucunda, babasından koptuğunu hissettiğini ve artık aile tablosundan babasını çıkardığını şu sözlerle paylaşmıştır:

“Annem ve babam arasında bir tartışma yaşanmıştı... Bu tartışma sonrasında annem çok yıpranmıştı ve sinir krizi geçirmeye başlamıştı. Bu baya böyle gerçekten kıpırdıyamıyordu, kenetlendi, çok korktuk... En sonunda biraz Kendine gelir gibi oldu ve sonunda ben babama artık sonunda çok sert çıktım. Ya bu duruma getirdiysen hastaneye götür ya da gerçekten polisi arayıp şikayet edeceğim dedim ve babamın o anki umursamazlığı gerçekten benim ondan kopmamda büyük bir etken oldu, büyük bir sebep oldu, yani o dakikadan itibaren babamdan büyük bir şekilde koptum...O yüzden de o an benim için gerçekten bitti yani, aile tablosunda baba kesinlikle oradan ayrıldı benim için” (Katılımcı 22, Tam Aile, Kadın).

Katılımcıların ebeveynlerine karşı hissettikleri aidiyete ilişkin paylaşımlarda dikkat çeken nokta, katılımcılarla yapılan görüşmelerde annelerine ve babalarına karşı hissettikleri aidiyetle ilgili yapılandırılmış bir soru olmamasına karşın, tek ebeveynli katılımcılardan boşanma sonucu tek ebeveynli aileye sahip olanların aile aidiyetlerini ifade ederken ebeveynlerini ayırttıkları dikkat çekmektedir. Özellikle çatışmalı ve çocuklara yansıtılan bir boşanma deneyimleyen katılımcıların annelerine karşı hissettikleri aidiyetin yüksek olduğu, babalarıyla bağlarının ise boşanma sonrasında ya zayıfladığı ya da koptuğu görülmektedir. Ancak çocukların süreçte daha az dahil olduğu ve anlaşmalı boşanmayı deneyimleyen bazı katılımcıların bu sürecin babalarına karşı hissettikleri aidiyeti etkilemediğini ifade etmişlerdir.

Tek ebeveynli aileye sahip olmanın aile aidiyetine etkisi

Tek ebeveynli aileye sahip katılımcılar, yaşadıkları bu deneyimin ve aile düzeninin aile aidiyetlerini etkilediğini ifade etmişlerdir. Bu etkiler genel olarak aile aidiyetini güçlendirici, aile üyelerini birbirine bağlayıcı özellik taşımasıyla dikkat çekmektedir.

Katılımcı 9, babasının ölümü sonrasında oluşan yeni aile düzeni ile birlikte, birçok zorlukla karşılaştıklarını ve bunların üstesinden birbirlerine kenetlenerek geldiklerini ifade etmiştir.

“Biz hepimiz birbirimize dayanarak ilerledik. Hani bir güvencemiz yoktu. Bir baba faktörü olmadığı için ona güven hani genel bir şeyler böyle gençler, çocuklar işte ne bileyim böyle işte çocuklar ailedeki babalarına güvenirler, ondan maaş, para isterler, bilmem ne filan vardır ya. Biz hep birbirimize güvendik yani birbirimizle bir şeyleri aştık, bu duruma geldik. Çok zor zamanlar atlattık ve o zamanların da kıymetini, şu zamanların da kıymetini biliyoruz yani birbirimizin kıymetini çok iyi biliyoruz... Evet çok sevdiğimiz için ait hissediyoruz birbirimize ait hissediyoruz kendimizi. Bide hepimiz başka tutunacak dalımız yok herhalde o yüzden... Ama o birlik bütünlük açısından. Birlik bütünlük açısından. Hani şey dedim ya birbirimize çok kenetlendik, işte vesaire... Belki o kadar kenetlenmeye bilirdik. Biraz daha bencil olabilirdik” (Katılımcı 9, Tek Ebeveynli, Ölüm, Kadın).

Katılımcı 1, ebeveynleriyle sevgi temeline dayalı olan ilişkilerinin boşanmaları sonrasında da aynı şekilde devam ettiğini, bu sebeple de ailesine karşı hissettiği aidiyet duygusunda herhangi bir değişiklik olmadığını şu sözlerle aktarmıştır:

“Benim aklımda dediğim gibi alıştığım bir süreç olduğu için o dönemde ayrıldıklarından sonra çok büyük bir fark yaşamadım... Uzun süredir ayrıymışlar gibi geliyor artık. Hep ayrıymışlar gibi geliyor ama o dönemde herkes bir görevi varmış da hani onu yapıyormuş gibi daha sistemli bir şey varmış gibi hissediyorum şu an düşününce. Ama hani ayrıldıklarında da çok etkilenmedim yani aidiyet konusunda bir farklılık hissetmedim. Çünkü sevgi olarak beni her zaman doyurdu ikisi de. Yani ondan çok büyük sorunlar yaşamadım. Diğer türlü de zaten hep aynı olan sistem devam ettiği için” (Katılımcı 1, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Katılımcı 10 ve Katılımcı 12, babalarının ölümünden sonra aile üyelerinin birbirlerinden güç aldığını ve aile aidiyetlerinin daha çok arttığını şu sözlerle ifade etmişlerdir:

“Daha sıkı bağlandık birbirimize. Çünkü ayakta kalabilmemiz için bir güce ihtiyacımız var. Ve o gücün biz bağlılık olduğuna inandık, bir arda olmak olduğuna inandık. O yüzden daha olumlu anlamda etkiledi” (Katılımcı 10, Tek Ebeveynli, Ölüm, Kadın).

“Babamdan sonra daha çok bağlandım aileme. Babamdan önce böyle değildim... Babamdan sonra sürekli annemi düşündüm, vereceğim en ufak kararda bile bu benim annemi düşünmeme sebep oldu... Daha çok bağlılık hissettim, aile bağları daha çok birleşti babadan sonra. Çünkü aileden başka kimsenin olmayacağını anlıyorsun... Bu benim için daha iyi oldu. Yarın öbür gün kendi ailemde de böyle şeylerin farkında olmak güzel bir şey. Ben annem gibi bir anne olacağım. Aile kavramını anladım. Neyin benim ailemde olması

gerektiğini iyi biliyorum ve bunu kendi ailemde de yönetebileceğimi düşünüyorum. (Katılımcı 12, Tek Ebeveynli, Ölüm, Kadın).

Katılımcı 11 ise babasının vefatından sonra oluşan tek ebeveynli aile düzenin aile aidiyetine etkisi olmadığını belirtmiş, bunun nedeninin ise bunu yaşadığı yaşın etkili olduğunu ifade etmiştir.

“Sanmıyorum. Olumlu ya da olumsuz pek bir etkisi olduğunu düşünmüyorum. O süreci çok düz atlattık. Nasıl oldu anlamadım ama etkilediğini çok düşünmüyorum. O çocuk bilincimle düşünüyorum; çok etkilememiştir. Bağlanma ya da bağlanmama konusunun belli bir yaştan sonra geliştiğini düşünüyorum. Lise döneminin son zamanları gibi düşünüyorum. Belki ergenliğin tam bitimi” (Katılımcı 11, Tek Ebeveynli, Ölüm, Kadın).

Katılımcı 13, babasının yurt dışında çalışması sonucunda, ailesine karşı hissettiği aidiyetin değişmediğini, aile üyelerinin her zaman bir arada yaşamalarının gerekmediğini, hatta böyle ayrı geçirilen dönemlerin aile üyelerinin ilişkiyi yenilemek için bir fırsat olarak değerlendirilebileceğini dile getirmiştir.

“Daha önce de yurt dışına gitmişti 1.5-2 aylığına. Daha kısa süreli de gitmişti yurt dışına ama en uzun bu seferki değiştirmede. Daha uzun sürelerde de kalabilirdi. Sadece işi orada da olabilirdi, aylık da gelebilirdi. Bu, benim için aile kavramını, bakış açımı da değiştirmez. Sonuçta aile yani illa ki yan yana olmak gerekmiyor. Yan yana olup aileyiz deyip de aile olmayanlar da var... Babamın yurt dışında olması pek de bizi etkilemiş değil. İki taraf da kafa dinliyor açıkçası. Olumlu da olmuş olabilir. Çünkü insanların bazen her türlü ilişkide de biraz molaya ihtiyaçları oluyor. Bu, ister karı koca, ister sevgililik, ister arkadaşlık, ister kardeşlik ya da akrabalık ilişkisi olsun, biraz molaya ihtiyacı var bence iki tarafın. Çünkü iynin değerini anlayabilmek için kötüyü görmeniz lazım ya biraz ayrılık yaşamamız lazım ki kıymet bilmek gerekiyor, özliyor muyum özlemiyor muyum, değeri nasıl, onsuz nasıl oluyor?” (Katılımcı 13, Tek Ebeveynli, Yurt Dışı, Erkek).

Katılımcı 4, ebeveynlerinin boşanması sonucunda sahip olduğu tek ebeveynli aile yapısının, aile aidiyetini etkilemesi konusunda kafasının karışık olduğunu belirtmiştir.

“Benim alışık olduğum duygu zaten biraz modern aile yapısına kaydığı için hem çok fazla etkilenmemiş gibi düşünüyorum hem de çok etkilemiş gibi düşünüyorum. Bilmiyorum biraz kafam karışık” (Katılımcı 4, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Katılımcı 5, ebeveynleri arasındaki çatışmadan ve sürüncemede kalan boşanma sürecinden kaynaklanan sıkıntılara bağlı olduğunu ve bu durumun ailesine karşı hissettiği aidiyeti olumsuz yönde etkilemediğini aktarmıştır.

“Aileme bağıyım, dertlerimize de bağıyım. Gerçekten dertlerimizin ya da bu tarzlar şeylerin beni güçlendirdiğini düşünüyorum. Hiç keşke daha normal bir ailem olsaydı demedim. Hatta arkadaşımın bile, öyle mi denk geliyor bilmiyorum, anormal aileler ya da kendileri anormaller. Seviyorum dertleri, tasaları, insanları daha olgunlaştırdığını, kendilerini daha güçlendirdiğini düşünüyorum, öyle hissediyorum” (Katılımcı 5, Tek Ebeveynli, Ayrı Yaşama, Kadın).

Katılımcı 8 ise ebeveynlerinin birlikte yaşamaması haricinde tek ebeveynli aile düzenine sahip olmanın aile aidiyeti açısından bir fark yaratmadığını şu sözlerle paylaşmıştır:

“Yani evet anneme karşı öyle hissediyorum. Babama karşıda öyle hissediyorum gerçi hani hiçbir fark yok bence sadece annemle babam birlikte yaşamıyor hani böyle bence. Yoksa aile yani”(Katılımcı 8, Tek Ebeveynli, Boşanma, Erkek).

Tek ebeveynli katılımcıların büyük bir bölümü, özellikle ebeveynlerinden birinin ölümü sonucunda tek ebeveynli olan katılımcılar tek ebeveynli aile olma sürecinin aile aidiyetini artırıcı, aile üyelerini birbirine bağlayıcı etkisinden söz etmişlerdir. Ancak ebeveyni yurt dışında yaşayan ya da çatışmalı bir boşanma süreci deneyimlemeyen katılımcılar bu durumun ailelerine karşı hissettikleri aidiyeti etkilemediğini belirtmişlerdir.

Aile aidiyetine ilişkin deneyimler

Katılımcılara ailelerine karşı en yüksek aidiyet hissettikleri ve en düşük aidiyet hissettikleri yaşantıları sorularak, iki katılımcı grubunun aile aidiyetine ilişkin uçlarda tanımladıkları yaşantıları değerlendirilmeye çalışılmıştır. Genel olarak değerlendirildiğinde katılımcıların hem en yüksek aidiyeti hem de en düşük aidiyeti benzer temalar çerçevesinde deneyimledikleri görülmüştür. “Özel günler” ve “zor zamanlar” olarak kavramsallaştırılan bu deneyimlerde dikkat çeken nokta, katılımcıların özel günlerinde aileleriyle birlikte yaşadıklarının onların aile aidiyetlerini ya yükselttiği ya da düşürdüğü görülmüştür. Aynı şekilde katılımcıların zor zamanlarında aile üyeleriyle beraber deneyimledikleri yaşantılarının aile aidiyetinin en düşük ya da en yüksek olduğu iki ucu arasında yer değiştirmesine neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Aile aidiyetinin en yüksek hissedildiği deneyimler

Katılımcıların bir bölümü özel anlar olarak bütün aile üyelerinin bir arada olduğu zamanları ya da düğün, nişan, bayram, mezuniyet, doğum günü, ilk adet olunan zaman gibi özel günlerde yaşadıklarının aile aidiyetinin en yüksek olduğu deneyimler olduğunu belirtmişlerdir.

Katılımcı 4, ailesine kendisini en çok ait hissettiği anı, tüm aile bireylerinin aynı anda aynı şeyi yaptığı an ile örneklemiştir:

“Bir keresinde evde hep beraber kanepede oturduk yan yana, battaniyeyi de üzerimize çektik ve birlikte film izledik. Film de biraz duygusaldı. O zaman güzel bir andı. Üçümüz birdik orada aynı anda aynı şeyi yapıyorduk. O zaman güzeldi benim için” (Katılımcı 4, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Katılımcı 24 ise, ailesinde sıcak ilişkilerin ve sohbet ortamının olduğu bir anısını, kendisine ailesine en çok ait hissettiği an olarak ifade etmiştir.

“Hep beraber, şey, denize gitmiştik. Hep beraber, teyzemler de vardı ama. Ortam yani çok şeydi. Kumsalda oturduk hepimiz daire oluşturduk. Sohbet falan ettik. Orada hani o sıcaklık, o ilişkiler, o sevgi... Orada demiştim yani” (Katılımcı 24, Tam Aile, Kadın).

Katılımcı 26, ailesine olan aidiyeti en çok hissettiği anlar olarak, ailesinin imkanlarının kısıtlı olduğu zamanlarda bir arada sofrada oldukları anlarla ifade etmiştir.

“Babam çalışmaya gitmeden önceki zamanlarda bende çok küçüktüm bir çaydanlığımız vardı çikolatamız falan olmazdı peynir zeytin vardı sadece ve o sofraya oturduğumuz da aldığımız zevki mutluluğu unutamıyorum... Popüler kültür ön planda olduğu için mesela bir telefonun çok iyi olmasını çok önemsiyorlar giydiği kıyafeti çok önemsiyorlar. Bunlardan ziyade içe bakılmalı kendini mutlu hissettiğin ortamda kuru ekmekle veya donatılmış bir ortamda aitlik hissediyor olmak önemli” (Katılımcı 26, Tam Aile, Kadın).

Katılımcı 14, ev ortamında aile üyelerinin hep bir arada olduğu anların tamamında ailesine olan aidiyeti çok fazla hissettiğini belirtmiştir.

“Aslında bir şey olmasına gerek yok biz ben genelde bunu hissi şeyleri çok hissederim mesela sıradan bir gün sıradan bir akşam oturuyoruz kendi evimizde ne biliyim kendi eşyalarımız hepimiz kendi rahatlığımızda sadece dördümüzüz mesela ya o sıra ben bunu çok hissederim mesela illa bir şey olmasına gerek yok sadece biziz derim yani şuan bizi kimse ilgilendirmiyor kimse bizi rahatsız etmiyor” (Katılımcı 14, Tam Aile, Erkek).

Katılımcı 11 ise ailesine karşı en fazla aidiyet hissettiği yaşantısı sorulduğunda mutlu olduğu anlar olduğunu belirtmiştir.

“Birlikte gülüp eğlendiğimiz anlar geliyor aklıma. Bunlar güzeldir. İnsan üzülünce falan bağlanmazsın, mutlu olunca daha çok bağlanırsın bir insana” (Katılımcı 11, Tek Ebeveynli, Ölüm, Kadın).

Katılımcı 2, kendisi ve ablası için olan özel günlerde babasının da dahil oluşunun kendisini çok mutlu ettiğini ifade etmiştir.

“Biz adet olduğumuzda, ablamda da bende de hep birlikte yemeğe çıktık. Annemin hep şeyidir ne zaman özel bir şey olsa. Ablamın olduğunda ertesi gece hemen hep birlikte yemeğe çıktık kutlamak için, ablam genç kız oldu diye. Benimkinde de aynı şey oldu. O dönemlerde onu gerçekten hissediyorum. Normalde bu çok fazla konuşulmayan, sadece anne-kız arasında konuşulan bir şey. Babam da bunların çok içindedir; bizim o dönemde ne hissettiğimizi ne yaşadığımızı bilir...Mesela o dönemlerde gerçekten hem mutlu hem de iyi hissediyordum o iki olayda da” (Katılımcı 2, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Katılımcı 2, aynı zamanda sınav zamanlarında ebeveynleri boşanmış olsa dahi hep birlikte sınava girene destek olmalarının da önemini vurgulamıştır.

“Ayrıca, en çok hissettiğim dönem bizim sınav dönemlerimizdi. Hangi sınavımız olursa olsun hep birlikte gidiyoruz. Ablamın sınavı olduğunda ben gidiyorum, benim sınavım olduğunda ablam geliyor. Böyle hepimiz ailecek gidiyoruz. Ayrı oldukları dönemde de denk geldi ama o zaman da hep birlikteydik” (Katılımcı 2, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Katılımcı 25, özel bir gün olan abisinin düğününde, rahatsız hissetmesine rağmen, babasının bu durumlarda ailecek hareket edilmesi konusunda ısrarından sonra çok mutlu zamanlar geçirdiğini ifade etmiştir.

“Abimin düğünü, düğünde şöyle, yengemin ailesi Adıyamanlı benim, öyle olunca Adıyaman çok uzak, ki hastalığım nedeniyle seyahat etmem de çok riskliydi benim, 16 saat bir de otobüsle gidip gelmek, öyle olunca hani ben dedim hani gitmeyeyim, siz gidin hani isteyin falan, onlar zaten buraya gelecek falan dedim, babam şey dedi hani ‘biz bir aileyiz, sen de bu ailenin bir bireyisin, o yüzden ne olursa olsun, hastalığın da olsa başka bir şeyin de olsa, o insanlar da bir aile oldukları için hastalansan bile o anda sana yardım edebilecek insanlar sonuçta falan dedi, o yüzden tamam hadi gidelim dedim, hiç de bir sorun çıkmadı orda çok da güzel bir uyum sağladım oradakilere, öyle olunca ben aile olduğumuzu tam olarak o zaman anladım. Hani çünkü babama hiç bir zaman bize hani –biz bir aileyiz şey yapalım falan dememiştir” (Katılımcı 25, Tam Aile, Kadın).

Katılımcı 18, kendisi için çok özel bir gün olan nişanlandığı günde tüm ailenin aynı anda bir arada olmasının ve hayatını paylaşmaya karar verdiği kişinin kabulünün, onu ailesine daha çok ait hissettirdiğine dikkat çekmiştir.

“Galiba nişanlandığım gün olabilir... Evet, o kare. Bir aradaydık. Uzun zaman sonra ailemi ilk kez görmüştüm, yurt dışından gelmiştir. Erkek arkadaşım, benim de sevdiğim, hayatımı devam ettirmek isteyeceğim biri. Onların tanışıyor olması ve birbirlerini sevmiş olmaları, beni mutlu etmişti ve gerçekten aile olduğumuzu hissetmiştir” (Katılımcı 18, Tam Aile, Kadın).

Katılımcıların bir bölümü ise yaşadıkları zor zamanlarda aile üyelerinin birbirlerine destek olmasının, birlik ve beraberlik hissinin var olmasının aile üyeleri arasındaki aidiyeti arttırdığını belirtmişler ve bu deneyimler aile aidiyetinin en yüksek olduğu deneyimler olarak paylaşmışlardır.

Katılımcı 1 ise zor zamanlarında ailesinin kendisi için uğraş vermesini ve desteklemelerini örneklemiştir. Bu süreçte ebeveynlerinin boşanmış olmalarına rağmen kendisine verdikleri desteğin öneminin altını çizen Katılımcı 1, ayrı ayrı verdikleri bu desteği bir arada değerlendirmiş olma ihtimalinden de söz etmiştir.

“Evet hatırlıyorum. Ben lisede okul değiştirdim. O dönem bir de benim için lise daha zor bir dönemdir ya hani böyle buluş çağı falan. Arkadaşlarımdan ayrıldığımda çok üzül müştüm. O dönemde annemle babam bana gerçekten çok destek oldular. Hani o dönemi hatırlıyorum yani...Sonra öğretmenlerimle falan konuşmuşlar bu durumu benim için. Haberim yoktu, o dönemdeki bana destek olmaları, belki yine bir arada destek olmadılar. Ayrı ayrı destek olmalarını bir arada gibi değerlendirmiş olabilirim ama” (Katılımcı 1, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Katılımcı 10, ailesinin kendisini yargılamadan dinleyip, destek oldukları zor bir gününde aile olduklarını hissettiğini belirtmiştir.

“Bir gün çok mutsuz eve geldiğimde annemle ablam ikisi de oturuyorlardı. Dediler ki Katılımcı 10, neyin var falan. Bir türlü anlatmadım ne olduğunu. Sonra da oturdum battaniyeyi üstüme çektim. Ben konuştum konuştum ikisi de ama hiç sesini çıkarmadan dinlediler falan. Hiç tepki de vermediler. O an mesela aile olduğumuzu hissetmiştim. Yargılamadan ya da ne düşündüğümü önemsemeden dinleyen insanlar bunlar. ...Sadece yanımda olduklarını hissettirdikleri için aile olduğumu o gün gerçekten hissetmiştim” (Katılımcı 10, Tek Ebeveynli, Ölüm, Kadın).

Katılımcı 12, yaşadığı bir rahatsızlık sonucunda ailesinin kendisi için üzüldüğü anı, kendisini ailesine en yakın hissettiği ve aidiyet duygusunu en yüksekte tanımladığı anı olarak paylaşmıştır.

“Öyle bir anı, bir kere ciddi bir şekilde rahatsızlanmışım. 1,5 gün falan baygın kalmışım. O zaman abimin ağladığını gördüm. Abim sert bir insandır ve kolay kolay ağlayabilen bir insan değildir. Aynı şekilde ablam da çok sert görünür. Gözümü açtığımda hepsinin gözlerinin yaşlı olması, benim başımda olmalarını hiç unutamam. Dedim ki tamam birimizden birine bir şey olsa demek ki biz bu duruma düşeceğiz. O olay beni etkiledi. Normalde farkındayızdır birbirimizin ama böyle durumlarda hastalıkta, doğum günlerinde vs. oluyor” (Katılımcı 12, Tek Ebeveynli, Ölüm, Kadın).

Katılımcı 3, kendisini ailesine en çok ait hissettiği anı sağlığı ile ilgili bir olayda ailesinin yanında olduğu gün olarak belirtmiş ancak babasının da o anda orda olmasını istediğini de eklemiştir.

“Bana endoskopi yapılacağını söyledi doktor, yapılması gerektiğini söyledi ve o anki kardeşim bir geziye katılacaktı, onu iptal etti. Annem böyle gözümün içine bakıyor, korkma bir şey olmaz diyor. Yani hani babamı da bekledim o anda. O da olmayınca... Yine oraya verdik haliyle o anda çok bağlı hissettim hani en kötü durumda olması gereken insanlar yanımda diye. Öyle... Benim için en korkulu yer hastane, narkoz verecekler, uyuyacaksınız. O önlüğü giyiyorsunuz, onların size bakışı falan. Kesinlikle o andı” (Katılımcı 3, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Katılımcı 5, ailesine en bağlı olduğu an olarak, anneannesinin ölümü sonrası birbirlerine destek olmaları olarak bildirmiştir.

“Anneannemin vefatında yaşadım böyle bir şey. Benim için çok zordu gerçekten hepimiz için zordu. Çünkü onlar bizi büyüttü. Hepimiz olmasaydık ben onu (anneannesinin vefatını) kaldıramazdım, gerçekten bana çok ağır geldi, çok zor toparlandım. Hep beraber üzüldük ve hep beraber bu işin içinden çıkmaya çalıştık. En sevdiğim şeydir zaten hep beraber bir şeyleri yapabilmek, başarabilmek” (Katılımcı 5, Tek Ebeveynli, Ayrı Yaşama, Kadın).

Katılımcı 6, ebeveynleri arasında yaşanan çatışma sonucunda annesiyle birbirlerine sarılıp ağladıkları anı, aile aidiyetinin bir göstergesi olarak ifade etmiştir.

“Özellikle babam da varken işte babamın yaptıklarından dolayı annem ağlarken, ben de ağlarken karşılıklı birbirimize sarılıp, biz birbirimize destek olacağız her zaman, biz birbirimizin yanındayız deyip annemle böyle el ele tutuşup, birbirimizi öptüğümüz zaman, o mesela bir bağlılığı bir aidiyeti” (Katılımcı 6, Tek Ebeveynli, Boşanma, Erkek).

Katılımcı 7, ebeveynlerinin küs olduğu bir anda, evde çıkan bir sorun nedeniyle hep beraber çabaladıkları ve sonrasında bir arada yemek yiyip, güldükleri bir anıyı paylaşmıştır.

“En komik şey şuydu benim hatırladığım hala gülerek ve mutlu hissettiğim anım şimdi bizim evimiz o zamanlar sobalı bahçeli evdi bahçemizde löggar kapağı var nedense bizim bahçemize denk gelmiş löggar kapağı orda da işte tuvaletteki şeyler gidiyor ya oraya tıkanmış benimde

annemle babam küs... Tabi tabi ben daha küçükken 11-12 yaşındayım annemle babam küs benim o zaman tikanınca kapak orayı açılması gerekiyor su gitsin tuvaletten diye şimdi babam onlar onu açtılar annemle ikisi gürültü oldu paldır güldür falan filan hepimizde başlarındayız böyle sonra işte girdiler babam o çukura girdi işte bir şeyler yapıyor orda falan tamda hatırlamıyorum şey dediğimi çok iyi hatırlıyorum orada barıştı bunlar nedense sonra o kadar yoruldu ki dışarıdan bir şey söyleyelim falan dediler hep beraber yemek yiyeceğiz işte şey demiştik orada ne kadar boktan bir sebepten barıştılar falan demiştik o zaman... Birlikteydik ve mutluyduk güzel beraber yemek yemiştik ondan sonra güzel bir gündü” (Katılımcı 7, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Katılımcı 23, çocukluğunda geçirdiği bir kaza sonucunda uzun süreli hastanede yatarak tedavi görmek zorunda kaldığını belirtmiş ve hastaneden çıktıktan sonra ailesiyle birlikte geçirdiği zamanın kendisi için çok önemli olduğunu şu sözlerle paylaşmıştır:

“En etkileyeni şeydi, ben hastaneden çıktığım zamandı. O zaman sadece aile değil, tüm sülale evin içerisindeydi böyle, o anı hiç unutmam. O zaman ne kadar çok, hem ailemizi hem de beni ne kadar çok seven insan olduğunu, o anı hiç unutmam yani... O an, yani kötü bir zamandan geçmişsin, bayağı bir kötü ve birden kendini mutluluğun içerisinde buluyorsun. 3 ay ben güneşe çıkmayı hayal etmişim. Böyle camda yatıyordum mesela, güneşe çıktığımda mesela ağlamışım. Güneş beni etkilemişti. 1 sene boyunca güneşe çıkmadım. Okula bir sene geç yazıldım. O dönemlerin travması çoktu. Diğer sevindiğim zamanlar olmadı mı, oldu ama en büyük yıkımdan sonraki o mutlu anım diğerlerinden ayrı, konu o...Çoğu zaman bir araya gelme oluyor, sevinme oluyor ama işte dediğim gibi benim hayatımda şu zamana kadar en büyük yıkım en büyük ağır travma o olduğu için” (Katılımcı 23, Tam Aile, Erkek).

Katılımcı 24, ailesine karşı hissettiği aidiyetin en yüksek olduğu anların genelde zor zamanlar olduğunu ifade etmiştir. Yakın zamanda yaşadığı anneannesinin ölümünü bu duruma örnek olarak gösteren Katılımcı 24, zor zamanlarda ortak duygularda buluşmanın ve ortak yaşantıların aile üyelerini birbirine bağladığının altını çizmiştir.

“Çünkü zor zaman, belirli bir sıkıntı ortada. Tek başına olduğunda bir insan, sıkıntının üstesinden gelmesinin daha zor olduğunu düşünüyorum. Birlikte olunca bu daha kolay atlatılıyor. O yüzden yani birlikte olmak böyle şeyleri daha çabuk atlatmaya yarıyor... İşte anneannemin ölümü. Yani hiç beklenmedik birşeydi. Bir de uzun süre bizimle birlikteydi. Bir anda o boşluğa düşmek, şeydi, ortam kötüydü. Hani herkes böyle üzgün, şey, bilmiyorum yani kötü bir duyguydu. Aynı şeyleri hissetmek, aynı şeyleri yaşamak zor ve birbirine daha çok bağlıyor” (Katılımcı 24, Tam Aile, Kadın).

Katılımcı 25, geçirdiği bir hastalık dönemini aile aidiyetini en yüksek hissettiği an olarak ifade ederken, Katılımcı 26, babasının ekonomik sıkıntı yaşadığı

dönemlerde aile üyeleri olarak verdikleri desteğin, kendisini ailesine en yakın hissettiği yaşantı olarak paylaşmıştır.

“En çok önemli olan şey odur benim böyle bi durumum oldu babam uzun bi süre çalıştı ve emekli oldum diye geldi belli kurumlara gitti ve bağ kur sgk gibi bi şeyden dolayı 47 bin lira bi borç çıktı ve ve babam açısından çok vahim ve zor bir durum. Babamın ağladığını üzüldüğünü ilk defa gördüm bizim için zordu maddi gelir açısından sıkıntı yaşayacak olmamız ve babamın moralinin sürekli bozuk olması bizim için zordu... Bi şekilde devam ederiz bir yol bulunur ben sürekli torba yasa çıkacak mı diye bakıyordum yapılandırılınca hepimiz bu sürece dahil olunca düzelebileceğini göstermeye çalıştık” (Katılımcı 26, Tam Aile, Kadın).

Katılımcı 20, ablasının eşiyle yaşadığı sorunlar sırasında aile üyelerinin bir araya gelerek ablasına destek verdikleri anı, ailesinin zor zamanlarda birbirine destek olmasını örneklendirmesi nedeniyle ailesine en yakın hissettiği anı olarak paylaşmıştır.

“Şöyle bir şey var yaklaşık bir sene önce ablamla sözde enişte diyorum arasında problemler oldu. Artık en büyük ablam yanıma geldi, ayrılık şeyleri hala devam ediyor. Böyle bir durum ortaya çıktığında herkes onun yanındaydı. Bütün abimler annem babam falan filan hepimiz bir aradaydık” (Katılımcı 20, Tam Aile, Erkek).

Katılımcı 21, kız kardeşinin geçirdiği bir rahatsızlık sonucunda aile üyelerinin bir arada olmalarını ve aynı duyguyu hissetmelerinin önemli olduğunu dile getirmiş ve bu anın aile aidiyeti açısından önemini şu şekilde ifade etmiştir.

“Kız kardeşim bir rahatsızlık geçirdi lise 2.sınıfta, psikolojik bir rahatsızlıktı o zaman annem de babam da biz de onun yanında olduk, birlik olduk hani sen bunu aşabilirsin, yapabilirsin falan diye. Korku vardı ondan hani korkma, yaparsın sen hani geçersin gibi. Doktorlara gittik, psikiyatlara gittik şeylere gittik. Ona hep destek olduk, destek olmayanlar da çok oldu, büyüklükler genelde. Kafayı sıyırdı falan hani. Atlattı çok şükür gene... Çünkü çok kötü bir şeydi, durup dururken bağırdı çağırırdı hani, korkmuştum, hepimiz korkmuştuk, o korku hani belki bizi birleştirdi” (Katılımcı 21, Tam Aile, Kadın).

Katılımcı 15, geçirdiği zor zamanlarda kendisini ailesine daha yakın olarak tanımlamasının sebebini şu şekilde açıklamıştır:

“Şöyle, benim hayatımda yaptığım, geçirdiğim çok zor dönemlerim oldu. O dönemim içinde aslında aileme bağlılığımı bir kez daha hissettim... Aileme bu kadar bağlı olmamın sebebi de ailemin ne yaparsam yapayım arkamda olması. Onlar için her zaman öncelik bendim. Benim mutluluğum, benim hayatım... Bu kadar bağlı olmamda onların benim en büyük destekçim olmaları” (Katılımcı 15, Tam Aile, Kadın).

Aile aidiyetinin en düşük hissedildiği deneyimler

Katılımcılara aile aidiyetlerinin en düşük olduğu deneyimler sorulduğunda yine özel anlarda ve zor zamanlardaki yaşantılarından örnekler vermişlerdir.

Katılımcı 1, aile üyelerinden birisinin aileden ayrılması ve onu başka birileriyle paylaşma düşüncesinden dolayı, ablasının düğününü aile aidiyetini en az hissettiği anı olarak aktarmıştır.

“Ya ablam evlenirken, kesinlikle. Bir kere benim için çok büyük bir yıkımdı ablamın evlenmesi. Çünkü onu paylaşmak hoşuma gitmedi. Yani benim gibi onu seven ve beni sevdiği gibi seveceği birinin daha olması. Bu his bile beni çok üzmüştü yani yaralamıştı” (Katılımcı 1, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Katılımcı 10, ablasını istemeye geldikleri akşamın organizasyonunu, kendisinin katılmaması durumuna göre ayarlanmasından dolayı ailesine karşı kendisini uzak hissettiğini, bildirmiş ve bu durumun nedenini şu şekilde açıklamıştır:

“Ablamın ilk isteme gecesinde yani tanışmaya geldiklerinde ablam ben yokken çağırdı... Dershanenin bir kursu gibi bir şeyi vardı. Üç gün boyu dershanede kalacaktım... Mesela o zaman demiştim ki bak bir gün geç gelsinler hani ben de orada olayım. Çünkü zaten belirli sayıda insanımız var yani azıcık kişiyiz. Yani bekle ki dedim ben de orada olayım. Kabul etmedi... Benim çıkışlarımdan korkmuş. Aile yapısı biraz eniştemin daha kapalı insanlar. Ben daha açığım falan ve ailem doğrucu Davut diye üstüme şey yapıştırdılar... O akşam da böyle ters bir şey söylememden falan korkmuşlar” (Katılımcı 10, Tek Ebeveynli, Ölüm, Kadın).

Katılımcı 12 ise, amcasının etkisiyle üniversitede ilk yerleştiği programa şehir dışında olması gerekçesiyle kayıt yaptırmamasına izin vermemeleri durumunda ailesiyle arasındaki bağlarda bir kopukluk olduğunu ifade etmiştir.

“Liseden sonra ilk kimya mühendisliğini kazanmıştım... Küçük amcam kız çocuğu olduğum için göndermek istemedi, şehir dışında kız çocuğu okutulmaz kafasında bir insan. Ailemin ona onay vermesi, onun karşısında durmaması beni yaraladı biraz. Üzüldüm. Beni göndermelerini, bana güvenmelerini istedim... Bu, bende bir kopukluk oluşturmuştu aileyle alakalı; konuşmadım, tepki gösterdim, akşam yemeklerine katılmıyordum, herhangi bir gezmeye gitmiyordum” (Katılımcı 12, Tek Ebeveynli, Ölüm, Kadın).

Katılımcı 6 ise annesiyle arasında kendisini ailesinden uzaklaştıracak nitelikte büyük bir olay yaşanmadığını ancak, bir tartışma sonrasında annesinin doğum gününde kendisini aramamasından etkilendiğini belirtmiştir.

“Hiç büyük bir şey yaşatmadım, yüzünü yere eğdirecek hiç bir şey yapmadım, tabi ki o da bana karşı yapmadı, laf dalaşı yapmışızdır sadece, genelde öyle bir tartışma çıkar, doğum günümdeydi ve sırf bu tartışmadan dolayı aramamıştı beni. Ben çok üzülmişim, ilk defa beni aramadığını söylemişim anneme” (Katılımcı 6, Tek Ebeveynli, Boşanma, Erkek).

Katılımcılar zor zamanlardaki deneyimlerinin aile aidiyetini en düşük olarak tanımladıkları dönemler ve yaşantılar olduğunu belirtmişlerdir.

Katılımcı 9, üniversite eğitimine ilk başladığı dönemde, ilk defa ailesinden uzakta olduğunu belirtmiş, bu dönemde kendisine odaklanarak ailesine karşı hissettiği aidiyetin azaldığını düşündüğünü belirtmiştir.

“Üniversiteye geldiğim sene 1. Sınıftayken onlarda uzak olduğumu hissettim gerçek anlamda... Şimdi hocam şöyle bir şeydi üniversiteye geldiğim zaman ilk defa ailemden uzakta yaşamaya başladım ve benim için bambaşka bir hayat başlamıştı. Ve ben çok saçma sapan... Kapıldım yani gerçekten kapıldım bu hayata. Ondan sonra hani biz dindar bir aileyiz. Ben o zaman açtım ama birinci sınıftayken ilk dönem. O dönem böyle erkek arkadaşım falan oldu ona böyle kaptırdım kendimi ondan sonra dedim ki aman dünyayı ben mi kurtaracağım falan böyle ondan sonra. Düşünmüyordum onları ya çok fazla buradaki hayata kaptırmıştım. O zaman... Daha çömezdim o zamanlar. Bir şeylerin farkına varamamıştım onların gelip geçici olduğunu anlayamamıştım” (Katılımcı 9, Tek Ebeveynli, Ölüm, Kadın).

Katılımcı 11, üniversite sınavını kazanamadığı ilk yıl, ailesine karşı mesafeli olduğunu ve kendisini uzak hissettiğini şu sözlerle aktarmıştır.

“Herhalde o sınavı batırdığım zaman için konuşuyorum. İlk yılımdı. O zaman ikisi de kendi dünyasına çekildi. İkisi de (abim ve annem) bana karşı bir şeyler söylüyor ama ben çok uzaktayım. Sallamıyorum sadece bakıyorum onlara” (Katılımcı 11, Tek Ebeveynli, Ölüm, Kadın).

Katılımcı 4 ise anne ve babası arasında yaşanan bir kavga sonrasında, ablasıyla birlikte evden çıktıkları bir yaşantıyı, ailesine karşı aidiyetinin en düşük olduğu hatırası olarak paylaşmış ve o an anne ve babasının ebeveynliklerinden şikayetini şu şekilde dile getirmiştir:

“Bir gün kavga etmişlerdi, birbirlerini itmişlerdi ve biz de ablamları dışarı çıkmıştık. O zaman kuzenim polis orada görev yapıyordu, yanına zor gelmişti. O an ablamları ayrı bir dünyada hissettim kendimi. Çünkü onlar gerçekten kendileri ne yaptıklarının farkında değiller ki bizim farkımızda olsunlar. Bizi düşünmediklerini düşündüm ve o an gerçekten şeydi, o gece uyandım dediğim gündü. Bir kavgaya uyanmak ve o kavganın bitmemesi daha sonra ablamları evden çıkmamız falan. O gün gerçekten çok kötü bir gündü. Orada gidebileceğimiz çok yakınımız, akrabamız falan da yoktu. Dışarda vakit geçirdik. Lojmandaydık, parka oturduk. Orada kendimi gerçekten yalnız

hissetmiştim. Gerçekten de bunlar ne biçim aile demiştim. (Katılımcı 4, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Katılımcı 7, ailesine en az aidiyet hissettiği an sorulduğunda, “Yani onlardan bir sürü var canım. Hangi birisini anlatayım onlardan bir sürü anlatırım” diyerek buna benzer çok fazla yaşantısının olduğunu dile getirmiş, sonrasında anne ve babasının kavga ettiği bir anda kendisini ailesine uzakta tanımladığını belirtmiştir.

“Ben çok küçüktüm bir tane var hatırladığım... Annemle babam kavga ediyorlardı falan ben de gizlice kapının başından onlara bakıyorum falan ama deli gibi kavga ediyorlar bağırsı çağırış falan. Annem elinde sigara söndürmüştü, kendi elinde. Ben de gidip ablamın omzunda hüüngür hüüngür ağlayıp sonrada uyutmuştu ablam beni ki o zaman çok mutsuz ve çok küçüktüm belki 5-6 yaşında falanım çünkü ablam 8 yaşındayken falan öldü ben ama o anı unutmuyorum gözümlün önünden çok anısı silinmez” (Katılımcı 7, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Katılımcı 7, bu anıdan sonrasında ebeveynlerinin boşanmalarının ardından annesinin sevgilisinin eve geldiği dönemlerde ailesine karşı aidiyet hissetmediğini ifade etmiştir.

“Sonrası dönemi içinde bu annemin ilişkisinin olduğu her dönem çok lanet okuyup keşke bu aileden olmasaydım hiç zaten anneme karşı anne sıfatını hiçbir şekilde hak etmediğini düşünüyordum ve çok kalitesiz bir insan olduğunu düşünüyordum o zamanlar... Onu yine çok küçük atlattım çünkü reel bir şey yoktu orda hani ben onun sanallığının farkındaydım yine dedim hani yine eğleniyor dedim bir süre sonra ama o gerçeğe dönüşünce adam gelince saatlerce konuşuyordu böyle kekeme Allah’ın belası herif o zamanı hatırlayınca moralim bozuluyor ya o böyle konuşup konuşup böyle çok bir şey biliyormuş gibi bana şey falan veriyordu öğüt falan nasihat falan veriyordu ben böyle anneme bakıyordum orada içimden dua ediyordum Allah’ım ne olur sen bana mukayyet ol diye dinliyordum evet efendim tamam efendim falan diyordum hayır o zamanlar şey diyordum yani Allah’ım ne olur ya şunu kurtar beni şuradan diye o zaman hiç yani ne o eve ne o aileye hiçbir şekilde bağlı hissetmiyordum kendimi” (Katılımcı 7, Tek Ebeveynli, Boşanma, Kadın).

Katılımcı 24, ebeveynlerinin boşanma kararı aldıkları bir anda, ailelerinin dağılacağına ilişkin yaşadığı endişeyi şu sözlerle ifade etmiştir:

“Anne baba bir kere şey, boşanma kararı gibi bir şey almışlardı. Bayağı ciddiye. Hani o an, tamam dedim dağıldık dedim. Ama çok şükür olmadı öyle bir şey. Öyle bir anım vardı yani” (Katılımcı 24, Tam Aile, Kadın).

Katılımcı 24 ailesinin, sevgilisi olduğunu öğrendikleri zaman verdikleri tepki sonucunda kendisini ailesinden uzak hissettiğini belirtmiş ve bu anıyı şu sözlerle dile getirmiştir:

“Sevgilimi öğrendikleri zaman çok uzak hissetmişim, çünkü ben 19 yaşındaydım o zaman, öğrendikleri zaman, öyle olunca bildiğin ben böyle şeydim, herkes benden soyutlanmış, tam böyle kabuğuma çekilmişim... Babam çok tepki gösterdi, aşırı bir tepki, öyle olunca annem de hani daha çok kızmasın diye onun tarafında durdu, öyle olunca kendimi kapadım... O anda ben bu aileden değil miyim hani, sonuçta insan sevebilir, ki biz bu insanla hani başka yanlış şeyler de yapmış bir şey de değiliz, öyle olunca hani yanlış bir şey de yapmadığımı bildiğim için, onları hani yanlış düşündükleri için suçladım... Öyle olunca çok yabancı hissetmişim o zaman onlara, evden kaçmayı falan düşünmüştüm” (Katılımcı 25, Tam Aile, Kadın).

Katılımcı 17, ailesiyle çatışma yaşadığı dönemleri aile aidiyetinin düşük olduğu dönemler olarak tanımlamış, ancak bu duygunun uzun sürmediğini ifade etmiştir.

“Yani kendimi uzak hissettiğim zamanlar o çatışmaların yaşandığı zamanlar oluyor genellikle o da hani çok çabuk geçiyor hani bir gün bile sürmüyor” (Katılımcı 17, Tam Aile, Kadın).

Katılımcı 18 ise, babasının hastanede tedavi gördüğünde, diğer aile üyelerinin başka yerlerde olmaları nedeniye, “dağıldıklarını” düşündüğünü belirtmiş ve bu anıyı şu ifadelerle aktarmıştır:

“Babam bir kez hastanede yatıyordu ve ben onları bırakıp Eskişehir’e gelmek zorundaydım. Çok ağlamıştım hastaneden çıkarken. Çünkü onları orada yapayalnız bıraktım gibiydi. O an gerçekten aile olduğumuzu hissetmişim ama aileyiz ama bir arada değiliz diye düşünmüştür. Bir kardeşim Trabzon’da, biri evde, öbür gün okula gidecek. Ben öbür gün Eskişehir’e gideceğim. Aileydik ama dağılmıştık yani. O an hastanede bıraktığım günü unutamıyorum” (Katılımcı 18, Tam Aile, Kadın).

Katılımcı 21, ergenlik döneminde ebeveynleriyle yaşadıkları çatışma dönemlerinde kendisini ailesinden uzakta tanımladığını belirtmiş, ancak bu dönemlerin geçici olduğunu vurgulamıştır.

“Genelde ergenlik çağında oluyor böyle, beni anlamıyorsun beni hep zorluyorsun iş konusunda, durmadan annem iş yap hani titiz bir kadındır belki o zamanlar biraz uzaklaşmak istemişimdir. Başka da yok geçici bir dönemdi geçti şu an” (Katılımcı 21, Tam Aile, Kadın).

Katılımcıların aile aidiyetini en düşük olduğu anlara ilişkin paylaşımlarında özel anlar olarak üniversiteye başladıkları zamanları, doğum günlerini düğünleri örnek yaşantılar olarak ele almışlardır. Böyle zamanlarda aile üyelerinin fiziksel ya da duygusal olarak yanlarında olmaması ya da onların desteğini yanlarında hissetmemenin önemine vurgu yapan katılımcılar, bu tür deneyimlerde ailenin öneminin altını çizmişlerdir. Yine aile aidiyetinin en düşük olduğu anlara örnek

olarak tek ebeveynli katılımcıların ebeveynleri arasındaki çatışma, tek ebeveynli aile olarak yaşadıkları zorluklar olduğu görülürken, tam aileye sahip katılımcıların da zor zamanlarında aile üyelerinin duygusal uzaklığının aile aidiyetini olumsuz yönde etkilediğini belirtmişlerdir. Ayrıca ebeveynler arasındaki çatışmanın tam aileye sahip katılımcılar tarafından da aile aidiyetinin en düşük olduğu deneyimler arasında değerlendirildiği görülmüştür.

4.TARTIŞMA

Bu bölümde tam aileye ve tek ebeveynli aileye sahip üniversite öğrencilerinin aile aidiyetlerinin karşılaştırılması amacıyla yapılan çalışmanın nicel ve nitel verilerine ilişkin bulgular literatürde yer alan çalışmalar çerçevesinde üç ana başlık altında tartışılmıştır:

- Katılımcıların sosyo-demografik özelliklerine ilişkin bulguların ve aileye ilişkin görüşlerinin değerlendirilmesi
- Tam aileye ve tek ebeveynli aileye sahip katılımcıların aile aidiyetlerinin çeşitli değişkenler açısından karşılaştırılmasına ve katılımcıların aile aidiyetlerine ilişkin bulguların değerlendirilmesi
- Tek ebeveynli aileye sahip katılımcıların aile aidiyetlerinin aile durumlarıyla ilgili çeşitli değişkenler açısından incelenmesine ve tek ebeveynli olma sürecine ilişkin bulguların değerlendirilmesi

4.1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özelliklerine İlişkin Bulguların ve Aileye İlişkin Görüşlerinin Değerlendirilmesi

Çalışmaya katılan tek ebeveynli üniversite öğrencilerinin %56'sı kadın öğrencilerden oluşurken, %84,3'ünün 20 ve üzeri yaş kategorisinde yer aldıkları görülmektedir. Ayrıca bu öğrencilerin %42,8'i yurtta ya da apartta kalmaktadır. Tam aileye sahip katılımcıların ise %56,9'unun kadın katılımcılardan oluştuğu, %84,1'inin 20 ve üzeri yaş kategorisinde yer aldığı görülmüştür. Bununla birlikte katılımcıların %41,3'ü yurtta ya da apartta kalmaktadır. Sosyo-demografik değişkenler göz önünde bulundurulduğunda, iki örneklem grubu arasındaki yakınlık dikkat çekmektedir. Çalışmanın karşılaştırmalı bir araştırma özelliği taşıması nedeniyle örneklem grubuna alınacak tek ebeveynli aileye sahip katılımcılar ile karşılaştırma grubuna dahil edilecek tam aileye sahip katılımcılar yaş, cinsiyet, devam edilen program, eğitim gördüğü fakülte ve kaçınıcı sınıfta olduğu gibi değişkenler açısından eşitlenmeye çalışılmıştır. Bu nedenle sözü edilen değişkenler açısından değerlendirildiğinde, iki örneklem grubu arasındaki benzerlik çalışmanın organize edilmesi aşamasındaki bu eşitlenme çabası ile açıklanmaktadır.

Tek ebeveynli aileye sahip katılımcıların %35'inin ailesi İç Anadolu Bölgesi'nde yaşamakta olup, %89,8'i ailesinin yaşadığı yeri şehir ya da büyükşehir olarak tanımlamıştır. Tam aileye sahip katılımcıların ise %33,9'unun ailesi İç Anadolu Bölgesi'nde yaşamakta olup, %87,2'si ailesinin yaşadığı yerin şehir ya da büyükşehir olduğunu belirtmiştir. Bu veriler ışığında iki grup arasındaki yakınlık dikkat çekmektedir. Ailesi İç Anadolu Bölgesi'nde yaşamakta olan öğrencilerin sayısının fazla olması, çalışmaya dahil edilen katılımcıların Eskişehir'de bulunan iki ayrı üniversitede öğrenim görmesi ile açıklanabilir. Ülke genelinde tek ebeveynli ailelerin bölgesel olarak dağılımlarına bakıldığında, özellikle “*Aile Yapısı Araştırması*” (2011) sonuçlarına göre, en yüksek tek ebeveynli aile oranının İstanbul'da görüldüğü (%6,1), ardından sırasıyla Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nde görüldüğü (%6,1) ve en düşük tek ebeveynli aile oranının ise Doğu Karadeniz Bölgesi'nde görüldüğü (%2,6) anlaşılmaktadır (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı 2014b). Yavuz ve Yüceşahin (2012) tarafından gerçekleştirilen Türkiye'de hanehalkı kompozisyonunun incelendiği bir çalışmada, sosyo-ekonomik düzeyi daha yüksek olan güney ve batı bölgelerde tek ebeveynli aile formuna daha yaygın olarak rastlandığı belirlenmiştir. Özellikle tek ebeveynli aileler içinde önemli bir oransal ağırlığa sahip olan boşanma sonrasında oluşan tek ebeveynli aileler göz önüne alındığında, bu durumun sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi, kadının iş hayatına katılması, modernleşme gibi değişkenlerle arasında yüksek bir ilişki olduğuna dair destekleyici veriler dikkat çekmektedir (Giddens 2005, Şentürk 2012). Ayrıca Arıkan (1996) tarafından yapılan “*Halkın Boşanmaya İlişkin Tutumları*” araştırmasında da sosyo-ekonomik düzeyin hem boşanma davranışında, hem de boşanmaya ilişkin tutumlarda önemli bir belirleyici olduğuna dikkat çekilmiştir. Ayrıca evlilik dışı çocuk sahibi olma ve özellikle bekar evlat edinme sonucunda oluşan tek ebeveynli ailelerin de sosyo-ekonomik açıdan daha gelişmiş bölgelerde daha sık rastlanır ve daha kabul edilebilir olduğu bilinmektedir (Giddens 2005). Tercih sonucunda tek ebeveynli olan annelerin bu durumu planladıkları ve kendilerini çocuk sahibi olmaya hazırladıkları için sosyo-ekonomik olarak daha iyi koşullara sahip olduklarının altını çizmişlerdir (Hertz 2006, Golombok ve ark 2016).

Tek ebeveynli katılımcıların %79,4'ü anne reisli, %20,6'sı ise baba reisli tek ebeveynli aileye sahiptir. Ülkemizde tek ebeveynli ailelerin yapısına bakıldığında, çalışmanın bulgularıyla uyumlu bir şekilde tek ebeveynli hanelerin %82,7'sinde anne

reisli, %17,3'ünde ise baba reisli tek ebeveynli aileler olduğu görülmektedir (Türkiye İstatistik Kurumu 2015). Birçok ülkede de tek ebeveynli ailelerin %84'ünün anne reisli, %16'sının baba reisli olduğunu ve tek ebeveynli ailelerin en hızlı artış gösteren aile tipi olduğu görülmektedir (Krauth 1995, Goldenberg ve Goldenberg 2002). Bu nedenle literatürdeki çalışmaların daha çok anne reisli tek ebeveynli ailelere yönelik olduğu görülmektedir. Ancak çok büyük bir oran olmasa da geçmişe kıyasla baba reisli tek ebeveynli ailelere ilişkin çalışmalarda artış, bu alana duyulan ilginin artmaya başlamasına neden olmuştur (Needleman 1992). Anne reisli tek ebeveynli ailelerin, diğer aile yapılarıyla karşılaştırıldığında ekonomik açıdan birçok güçlük yaşadığı görülmektedir. Mather (2010), Birleşik Devletler'de anne reisli tek ebeveynli ailede yaşayan her on çocuktan dokuzunun yoksul ya da düşük gelirli olduğunu bildirmektedir. Ayrıca anne reisli tek ebeveynli aileler, baba reisli tek ebeveynli ailelerin on katı, tam ailelerin ise beş katı daha yoksuldur (Parke 2004). Anne reisli tek ebeveynli aileler ile iki ebeveyn bulunan aileleri ekonomik açıdan karşılaştıran McLanahan ve Booth (1989), anne reisli tek ebeveynli ailelerin yaklaşık yarısının yoksulluk sınırı altında yaşadığına dikkat çekmektedir. McLanahan ve Sandefur (1994) tarafından ulusal veri setleri kullanılarak gerçekleştirilen çalışmada ise tam aileye sahip olmayan çocukların, diğer aile tipleriyle karşılaştırıldığında yaklaşık iki kat daha fazla yoksulluk yaşadıkları ve evlilik dışı doğum gibi riskli davranışlara daha açık oldukları sonucunu raporlamışlardır. Tek ebeveynli ailelerin neden daha düşük ekonomik düzeye sahip oldukları ya da neden tam ailelerden daha yoksul olduklarının cevabını üç değişken üzerinden tartışan McLanahan ve Booth (1989), bu değişkenleri düşük ekonomik gelir elde etme kapasitesi, çocuklarla ilgili alınabilecek desteğin yokluğu ve kamusal kaynaklardan elde edilebilecek yararın eksikliği olarak ele almışlardır.

Tek ebeveynli aileye sahip katılımcıların ebeveynler dışında beraber yaşadıkları kişilerin en yüksek oranla kardeş ya da kardeşler (%60,3) olduğu ve genel olarak çekirdek aile yapısına sahip oldukları anlaşılmaktadır. Tam aileye sahip katılımcıların ise %99'u anne ve babasıyla birlikte yaşamakla birlikte %78,3'ünün ise kardeşinin de aynı hanede yaşadığı görülmektedir. Tam aileye sahip katılımcıların da büyük bir bölümünün çekirdek aileye sahip olduğu görülmektedir. İki katılımcı grubu kardeş sayıları açısından değerlendirildiğinde, tek ebeveynli katılımcıların %39,9'unun, tam aileye sahip katılımcıların ise, %49,3'ünün tek kardeşi olduğu

anlaşılmaktadır. Genel olarak aile formunda meydana gelen daralma, geniş aileden çekirdek aileye geçiş ile kendini göstermektedir. Ailenin giderek küçülmesi, geniş ailelerdeki kalabalık yapının çözülmesi ile birlikte aile, ebeveynler ve çocuklar dışında kalan diğer aile üyelerini kapsam dışı bırakan bir yapıya dönüşmektedir (Giddens 2005, Goode 2010, Sezal 2010) Çalışmada hanehalkının kimlerden oluştuğuna ilişkin bulgular da, bu genel yapıyı destekler niteliktedir. Tek ebeveynli ailelerde beraber yaşanan ebeveyn dışında, en yüksek oranda kardeş ya da kardeşlere rastlanırken, benzer bir yapı tam aileye sahip katılımcılarda da dikkat çekmektedir. Kardeşler konusunda yapılan çalışmalar olumlu kardeş ilişkilerinin ve kardeşler tarafından desteklenmenin yalnızlık ve depresyon düzeyini azaltıcı, hayat doyumunu arttırıcı etkisi olduğuna dikkat çekmektedir (Milevsky 2005).

Ayrıca tek ebeveynli aileler için beraber yaşamasalar da anneanne, dede gibi geniş aileden gelen sosyal ve ekonomik desteğin önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir (Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü 2011). Özellikle kadın reisli tek ebeveynli ailelerde kendi aileleri tarafından sunulan sosyal desteğin ekonomik güçlükleri azaltıcı etkisi olduğu görülmektedir. Literatürde yer alan çalışmalar, çocuk bakımı için kendi annesi ile birlikte yaşayan tek ebeveynli annelerin çocuk bakımı ve diğer ekonomik konularda annelerinden aldıkları desteğin önemini vurgulamaktadır (Jackson 1998). Ancak tek ebeveyn olarak kadınların sosyal destek mekanizmalarından yeteri kadar yararlanamadığı görülmektedir. Ankara ilinde sosyal yardım almak için başvuruda bulunanların ve yoksulluktan en çok etkilenen kişilerin belirlendiği bir çalışmada, boşanan, fiziksel olarak şiddete maruz kalan ya da sosyal destekten mahrum bırakılan kadınlara da yer verilmiştir (Polat 2008). Bu grupta boşanan kadınların yer alması, sosyal destekten yeteri kadar yararlanamayan tek ebeveyn kadınların kurumsal destekten faydalanma talebi olarak okunabilir.

Katılımcılara aile kompozisyonu sorulduğunda, genel olarak ailenin kendileri için anne, baba ve çocuklardan oluşan bir çekirdek aile formu olduğunu belirtmişlerdir. Bazı katılımcılar ise geniş aile formunun kendileri için aile demek olduğunu ifade etmişlerdir. Ancak geniş aileyi işaret eden katılımcıların sosyolojik olarak tanımlanan geniş aileden ziyade, geniş aile üyeleri (anneanne, dede, babaanne vb.) tarafından desteklenen çekirdek aileden bahsettikleri tespit edilmiştir. Kendi

ailelerinin kimlerden oluştuğu sorulduğunda ise tek ebeveynli aileye sahip katılımcıların hemen hemen tamamı iki biyolojik ebeveyni de içine alacak bir aile yapısı tanımlamışlardır. Bu bağlamda çalışmadan elde edilen bulgular değerlendirildiğinde, aile kompozisyonunun tanımlanması konusundaki karmaşıklık ya da karışıklık olduğu göze çarpmaktadır. Moriarty ve Wagner (2004), günümüzde her ailenin kendine özgü biricik bir özellik taşıdığını ve aile üyeleri, kimleri ailesi olarak tanımlarsa, ailenin onlardan meydana geldiğini belirtmişlerdir. Aile formlarının tanımlanması, aile çalışmalarında önemli bir güçlük olarak ele alınmakta (Boss 1992, Lee 1995, Carroll ve ark 2009, Beuhler ve Pasley 2000) ve ailenin sınırlarının tanımlanmasındaki karmaşıklık (family boundary ambiguity) olarak kavramsallaştırılmaktadır. Öncelikle kavramın içeriğine bakıldığında, bir aile üyesinin fiziksel ve psikolojik varlığı arasındaki çelişkiye dikkat çekildiği görülmektedir. Diğer bir ifade ile bu kavramın temeli, aile üyelerinden birisinin fiziksel olarak var oluşunun, diğer aile üyeleri için psikolojik olarak var oluşu anlamına gelmediği ya da aile üyelerinden birinin fiziksel olarak olmayışının, psikolojik olarak yokluğunu beraberinde getirmeyeceği şeklinde bir düşünceye dayanmaktadır (Boss 1992). Literatürde ailenin sınırlarının tanımlanması ile ebeveynlerin medeni durumları arasında önemli bir bağ olduğu görülmektedir (Beuhler ve Pasley 2000). Farklı aile yapılarının varlığı ve aile yapılarındaki bu değişimin devam etmesi, ailenin sınırlarının tanımlanmasını bir kez daha güçleştirmekte ve karmaşıklştırmaktadır. Ebeveynleri boşanmış, ayrı yaşayan ya da geçici sebeplerden dolayı uzun süreli yurt dışında veya şehir dışında yaşayan çocukların, ailelerinin kimlerden oluştuğu sorulduğunda, kavramsal bir karışıklık yaşadıkları görülmektedir. Özellikle ebeveynler arasında çatışmanın var olduğu durumlarda katılımcıların, beraber yaşamadıkları ebeveyni, aile üyeleri arasında saymama eğiliminde oldukları dikkat çekmektedir. Madden-Derdich ve ark (1999), boşanma sonrasında ebeveynler arasındaki çatışma ile ailenin sınırlarının tanımlanmasındaki karmaşıklık arasında bir ilişki olduğunu belirtmişlerdir. Ebeveynler arasındaki çatışmalı sürecin devamı, ailenin kimlerden oluştuğuna ilişkin yaşanan karmaşıklığı arttırmaktadır. Ailenin sınırlarının belirlenmesinde yaşanan bu güçlüğü çocuklar için stres yaratıcı bir durum olduğu görülmektedir (Emery 1994). McGurk and Glachan (1987) tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada, çocukların genel olarak boşanma sonrasında da beraber yaşamadıkları ebeveynlerini (babalarını), ailenin bir üyesi olarak görme eğiliminde oldukları görülmektedir.

Ebeveynliğin devamlılığının varlığı, bu çalışmanın bulgularıyla da örtüşmektedir. Ancak ailenin kimlerden oluştuğuna dair fikirlerin aile üyeleri arasında da farklı yorumlandığına ilişkin çalışmalar da bulunmaktadır. Brown ve Manning (2009), aile üyelerinin kimlerden oluştuğuna ilişkin adölesanlar ve anneleri arasında fikir birliği olmadığına dikkat çekmektedir. Tam aileye sahip olan (iki biyolojik ebeveyni ile birlikte yaşayan), anne reisli tek ebeveynli aileye sahip olan, evli üvey aileler ve beraber yaşayan üvey aileler içinde anne ve adölesanlar arasında ailenin kimlerden oluştuğuna ilişkin en yüksek çelişkinin beraber yaşayan üvey ailelerden gelen katılımcılar arasında, en düşük çelişkinin ise tam aileye sahip katılımcılar arasında olduğu görülmüştür.

Ayrıca tüm katılımcılar içinde sadece bir tek ebeveynli, bir tam aileye sahip katılımcının aile kompozisyonu içinde alternatif aile yapılarından bahsettikleri dikkat çekmiştir. Bu durum literatürde konuya ilişkin çalışmaların sonuçlarıyla örtüşmektedir. Levin ve Trost (1992) tarafından gerçekleştirilen aile tanımı ve algısının ortaya çıkarılması amacıyla yapılan bir çalışmada, katılımcılara farklı aile yapılarını içeren on altı senaryo verilmiş ve hangisini aile olarak algıladıkları sorulmuştur. Katılımcıların hemen hemen tamamı (%99'u) kadın, erkek ve çocuklardan oluşan topluluğu aile olarak tanımlamışlar ve bu topluluğun çocuğu olan evli çiftlerden meydana gelen senaryo ile ifade etmişlerdir. Katılımcılara aile denildiğinde, geleneksel çekirdek aile formunu algıladıkları görülmüştür. Tek ebeveynli ailelerle ilgili ise evlilik dışı çocuk sahibi olan ya da beraber yaşayan çiftlere oranla, en yüksek boşanma sonucunda tek ebeveynli olan çiftleri algıladıkları sonucuna ulaşılmıştır. Ford (1994)'un gerçekleştirdiği çalışmada da benzer sonuçlara ulaşıldığı dikkat çekmektedir. 462 üniversite öğrencisinin ailenin kimlerden oluştuğuna ilişkin algısını ortaya çıkarmak amacıyla yapılan çalışmada, katılımcılara on altı farklı senaryo sunulmuş ve bu senaryodaki toplulukların bir aile olup olmadığı sorulmuştur. Katılımcıların hemen hemen tamamının aile algısının geleneksel çekirdek aile çerçevesinde yoğunlaştığı görülmüştür. Adölesanların aile kavramını ortaya çıkarmak amacıyla gerçekleştirilen bir çalışmanın sonuçlarına göre ise, katılımcıların çoğunun (%80'i) evli ve birlikte yaşayan aileleri, tek ebeveynli aileleri ve geniş aileleri, aile olarak tanımladıklarını ifade etmişlerdir (Anyan ve Pryor 2002).

Tek ebeveynli aileye sahip katılımcıların %90,1'i, tam aileye sahip katılımcıların ise %89,8'i üniversite eğitimine kadar aileleriyle birlikte yaşamıştır. Bu süre zarfında ailesiyle birlikte yaşamayan tek ebeveynli katılımcıların %92,9'u, tam aileye sahip katılımcıların %90,6'sı yurttan kalmıştır. Evden ayrılma süreci gelişimsel olarak bireyselleşme, bağımsızlaşma deneyimi olarak ele alınmaktadır. Ancak evden ayrılma ile aile yapısı arasında bir ilişkinin varlığı sorgulandığında, bu amaca yönelik olarak gerçekleştirilen bir çalışmada erken evden ayrılma deneyimi ile aile yapısı arasında bir ilişki olduğu görülmüştür. Tek ebeveynli aileye sahip, üvey aileye sahip, evlat edinilmiş çocukların tam aileye sahip çocuklara oranla daha erken yaşta evden ayrılma eğilimine sahip oldukları görülmüştür (Aquilino 1991). Çocukların aile içinde maruz kaldıkları atmosfer, bazı durumlarda evden ayrılarak bağımsız bir yaşam kurma isteklerini ya da bu isteğin hayata geçirilmesini etkilemektedir.

Çalışmaya katılan iki örneklem grubunun da %91,4'ü lisans öğrencilerinden oluşmaktadır. Tek ebeveynli aileye sahip katılımcıların %25,8'i Fen-Edebiyat Fakültesi'nde öğrenci iken, tam aileye sahip katılımcıların da %24,8'i aynı Fakültede eğitim gören öğrencilerden meydana gelmektedir. Tek ebeveynli aileye sahip öğrencilerin büyük bir bölümü (%31,6) ikinci sınıf öğrencisidir. Tam aileye sahip öğrencilerin ise çoğunluğu (%32,6) üçüncü sınıf öğrencisidir. Tek ebeveynli öğrenci grubunun %27,7'si üniversitede üçüncü yıllarında bulunurken, bu oran tam aileye sahip öğrenci grubunda %34,2'dir. Her ne kadar bu çalışmada iki katılımcı grubu da aynı eğitim düzeyine sahip katılımcılardan oluşmakta ise de yapılan çalışmalar özellikle tek ebeveynli aileye sahip olmanın eğitim hayatına devam ve akademik başarıyla ilişkili olduğu yönündedir. Özellikle ebeveynlerinin boşanma sürecinden etkilenen çocukların akademik başarılarının da olumsuz yönde etkilendiği görülmektedir (Dronkers 1994). McLanahan ve Sandefur (1994) da, tek ebeveynli aileye sahip çocukların tam aileye sahip çocuklara oranla okulu bırakmaya daha eğilimli olduklarına dikkat çekmişlerdir. Çocukların okul performansı tek ebeveynli ve tam aileye sahip ailelerden gelen çocuklar üzerinde karşılaştırmalı olarak incelendiğinde, özellikle okula devam konusunda tek ebeveynli ailelere sahip çocukların daha dezavantajlı olduğu görülmektedir (De Lanfe ve ark 2014). Garriga (2010), tek ebeveynli aileye sahip çocukların diğerlerine oranla okula daha fazla geç kaldıklarını belirtmiş ve bu durumun da akademik hayatı belirleyici önemli bir etken

olduğuna dikkat çekmiştir. Tek ebeveynli aileye sahip çocukların eğitim alanındaki dezavantajlı durumlarının altında yatan örüntüye bakıldığında, tek ebeveynli aile yapısının dinamikleriyle ilişkili sebepler göze çarpmaktadır. De Lanfe ve ark (2014) boşanma ya da ayrılık sonucunda, bu durumu yaşayan ebeveynlerin depresyon gibi nedenlerle kişiler arası ilişkilerini devam ettirmek için enerji bulmakta zorlandıklarına, arkadaşlarını kaybettiklerine ya da yeni arkadaş edinemediklerine, dolayısıyla toplumla aralarındaki bağların zayıfladığına dikkat çekmişlerdir. Bu durumun çocuklarının eğitim hayatına olan ilgilerini de azaltıcı etkisi olabileceğinin, çocukların öğretmenleri ile ilişki kurmakta zorlandıklarının, bu durumun da onların eğitim hayatı ve akademik performansları üzerinde olumsuz etkiler yaratabileceğinin altı çizilmiştir.

Tek ebeveynli katılımcıların büyük çoğunluğunun annesi (%56,5) ev hanımı, babası ise serbest meslek sahibi ya da esnaftır (%29,8). Tam aileye sahip katılımcıların büyük bölümünün (%77,8) annesi ev hanımı, babası ise (%31,6) işçidir. İki katılımcı grubunun annelerinin çalışma durumları arasındaki farklılık dikkat çekmektedir. Özellikle tek ebeveynli aileye sahip katılımcıların annelerinin tam aileye sahip katılımcılara oranla daha yüksek oranda aktif çalışma hayatında yer aldığı görülmektedir. Bu durum ülkemizde anne reisli tek ebeveyn olan ailelerin sayısının baba reisli tek ebeveynli ailelere oranla daha yüksek olduğu göz önünde bulundurulduğunda, tek ebeveyn olan kadınların hanenin ekonomik ihtiyaçlarının karşılanması konusunda çoğunlukla tek başlarına sorumluluk almalarıyla ilişkilendirilebilir. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (2011)'nün araştırma sonuçlarında, çalışma hayatına aktif olarak katılmak, özellikle kadın reisli tek ebeveynli ailelerde görülen baş etme stratejilerinden biri olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, annelerin çalışma hayatı, ev ortamından uzaklaşmak, düşüncelerini aile hayatı dışında başka alanlara yönlendirebilmek için önemli bir alan olarak tanımlanmaktadır. Diğer yandan anneler için evin ekonomik olarak sorumluluğunu alarak, bu konuda başarıya ulaşmanın kendilerini daha güçlü hissettirici bir etkisi olduğuna da dikkat çekilmiştir. Baba reisli tek ebeveynli ailelerde ise babaların çalışma hayatını, devam eden süreçte (tek ebeveynli aile olma sürecinde) yaşadıklarını atlatmadaki rolü çerçevesinde ele aldıkları görülmüştür. Boşanma sonrası dönemde karşılaşılan zorluklarla ilgili yapılan bir başka araştırmada ise kadınların bu süreçte ekonomik zorluklar yaşadıkları, çevre ve aile baskısına

maruz kaldıkları ve konut bulma konusunda erkeklere oranla daha yüksek düzeyde güçlük yaşadıkları sonucuna ulaşılmış, erkeklerin ise boşanma sonrasında güçlük çekmeme oranının kadınlara oranla daha yüksek olduğu vurgulanmıştır (Aktaş 2011).

Tek ebeveynli katılımcıların %40,7'sinin ailesinin aylık geliri 1500-3000 TL'lik dilimde yer alırken, tam aileye sahip katılımcıların % 48'i bu gelir diliminde yer almaktadır. Gelir durumu ile ilgili tüm veriler dikkate alınarak iki grup karşılaştırıldığında, en düşük gelir grubunda tek ebeveynli aileye sahip katılımcıların, en yüksek gelir grubunda ise tam aileye sahip katılımcıların daha yüksek oranda yer aldığı görülmektedir. Ailelerin aylık gelirleri bakımından tek ebeveynli aileye sahip katılımcılar, tam aileye sahip katılımcılara göre daha dezavantajlıdır. Tek ebeveynli katılımcıların kendi aylık gelirlerinde ise en yüksek oranla (%39,7) 0-400 TL arasında bir gelire sahip oldukları ve bu gelir kaynağının en yüksek oranda kredi (%59,8) ve burs (%40,2) olduğu görülmektedir. Tam aileye sahip katılımcıların %37,1'inin kendi aylık gelirin 401-800 TL arasında olduğu ve bu gelirin kaynaklarının kredi (%73,1) ve aile desteği olduğu anlaşılmaktadır. Tam aileye sahip katılımcıların tek ebeveynli katılımcılara göre, aileleri tarafından ekonomik olarak daha çok desteklendikleri görülmektedir. Tek ebeveynli bir aileye sahip olmanın daha düşük ekonomik standartlara sahip olmak ve ekonomik açıdan kaynakların kısıtlanması anlamına geldiği görülmektedir. Tek ebeveynli aile sayılarındaki artış, daha çok sayıda çocuğun tek ebeveynli ailelerde yetişiyor olması, bu çocukların aile yapısından kaynaklanan ekonomik güçlükleri ya da yoksulluğu yaşama risklerini arttırmaktadır (Downey 1994, Nock 1998, Brown 2000, Mather 2010). Yoksulluk, hanehalkı üyelerine göre değerlendirildiğinde, bağımlılık oranı yüksek olan ailelerin yoksulluk oranının daha yüksek olduğu görülmektedir (Aran ve ark 2010). Tek ebeveynli ailelerde, çoğunlukla ihtiyaçların sadece bir ebeveyn tarafından karşılanması ya da evde gelir getiren tek ebeveynin bulunması gibi nedenlerle yoksulluk riskinin yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Genel olarak tek ebeveynli aileler ile tam aileleri ekonomik alanda karşılaştıran araştırmalarda, tek ebeveynli aile olmanın ekonomik açıdan dezavantajlı bir duruma işaret ettiği görülmektedir. Bu dezavantajlar tam ailelere oranla daha az maddi kaynağa sahip olmaları, maddi anlamda kayıp deneyimi yaşamaları, maddi ve sosyal alanda daha fazla sorumluluk almak zorunda kalmaları sebebiyle ekonomik fırsatlara ulaşmada karşılaştıkları

engeller, daha çok sosyal desteğe ihtiyaç duymaları, aile içindeki bağımlılık oranının daha yüksek olması olarak sıralanabilir (Kitson ve Morgan 1990, Lino 1995, Hilton ve Devall 1997). Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü'nün gerçekleştirdiği “*Tek Ebeveynli Aileler*” (2011) araştırmasında, tek ebeveynli aileye sahip olan çocukların ekonomik sıkıntı yaşadıklarını sık sık dile getirdikleri, bu sıkıntıların da çoğunlukla okulla ilgili ihtiyaçların karşılanması, kıyafet ve sosyal etkinliklere katılım gibi konularda gündeme geldiği görülmüştür. Çocuklara benzer şekilde ebeveynler de tek ebeveyn olarak ekonomik sorunlar içinde olduklarını dile getirmişler ve bu sorunlardan dolayı çocukların ihtiyaçlarını karşılama konusunda yaşadıkları sıkıntılı süreçlere dikkat çekmişlerdir. Çocukların eğitim masrafları (dershane, okul vb), beraber sosyal etkinliklere katılmak ya da çocukların ihtiyaçlarının giderilmesi gibi alanlarda ekonomik sıkıntı yaşadıklarını ifade eden ebeveynlerin, yaşadıkları ekonomik sıkıntıların alanlarına ve nedenlerine göre farklılaştığı görülmüştür. Tek ebeveyn anne olan katılımcılar kiranın ve evin giderlerinin karşılanması gibi alanlarda sorun yaşadıklarını belirtmişlerdir. Menaghan ve Lieberman (1986)'ın boşanma ile psikolojik iyilik hali arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında, boşanmadan sonra yaşanan depresyonun ekonomik zorluklarla ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmacılar tek ebeveyn olarak çocuklarıyla birlikte yaşayan kadınların üçte birinin hem kendi hem de çocuklarının ihtiyaçlarını karşılayamama nedeniyle anksiyete yaşadıklarını bildirmişlerdir. Ayrıca katılımcılar boşanma sonrasında yaşam standartlarında bir düşme olduğunu ifade etmişlerdir. Düşük sosyo-ekonomik seviyede yer alan annelerin gelir getirici bir işte çalışmamalarının yanında, ayrıldığı eşinden nafaka almakta yaşadığı sıkıntıların da ekonomik zorluklar içinde önemli bir yere sahip olduğu görülmüştür (Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü 2011). Christopher ve ark (2000) tarafından sanayileşmiş sekiz batılı ülke olarak değerlendirdikleri Birleşik Devletler, Avustralya, Kanada, Batı Almanya, Fransa, Hollanda, İsveç ve Birleşik Krallık'taki anne reisli ve baba reisli tek ebeveynli ailelerin yoksulluk oranlarını karşılaştırdıkları çalışmada, karşılaştırma yapılan ülkelerin hemen hemen tümünde (İsveç hariç) kadın reisli tek ebeveynli ailelerin daha fazla yoksul oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Ülkemizde de tek ebeveynli ailelerin benzer özellikler gösterdikleri görülmektedir. Ülkemizde 2003 ile 2006 yılları arasında yapılan bir değerlendirme sonuçlarına göre, bu dönemde kadın reisli tek ebeveynli hanelerde yaşayanların bir yandan genel nüfus içindeki oranı artarken,

bir yandan da yoksullar arasındaki oranında artış görüldüğüne dikkat çekilmiştir. Kadın reisli hanelerin %22,3'ünün yoksulluk sınırı altında yaşadığının bildirildiği çalışmada, erkek hane reisli ailelerin ise daha avantajlı olduklarının altı çizilmiştir (Aran ve ark 2010). Öztürk ve Boylu (2013) tarafından tek ebeveynli ailelerin yaşadıkları ekonomik güçlüklerin belirlenmesi amacıyla gerçekleştirilen araştırmada, tek ebeveyn kadın olan ailelerin tek ebeveyn erkek olan ailelere oranla daha çok ekonomik güçlük çektiklerini belirttikleri görülmüştür. Araştırma sonuçlarına göre, finansal güçlükler arttıkça ailelerin yaşamdan duydukları tatmin azalmaktadır. Weiss (1984) tarafından boşanma ya da ayrı yaşama nedeniyle tek ebeveynli olan kadınlarla yapılan çalışmada boşanma süreci ile birlikte eve giren gelirin hem çeşidinin, hem de miktarının büyük oranda düştüğü sonucuna ulaşılmıştır. Özellikle kadının boşanma, ayrı yaşama ya da eşin vefatından önce çalışmadığı ve evin tek gelir kaynağının erkek olduğu durumlarda boşanmanın ekonomik alanda yıkıcı etkileri olduğu görülmektedir. Bu ekonomik koşullarla baş edebilmek için gelir getirici bir iş yapmak zorunda kalan kadının yanında, çocukların da bu sürece dahil oldukları ve çalıştıkları görülmektedir. Baba reisli tek ebeveynli ailelerde ise aile ile ilgili yaşanan değişimin özellikle babaların ilk dönemlerde işlerine karşı olan konsantrasyonlarını olumsuz etkilemesi nedeniyle ekonomik sıkıntılar yaşadıkları, ayrıca çalışan eşin aile bütçesine olan katkısının artık olmayışı nedeniyle de zorlandıkları sonucuna ulaşılmıştır (Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü 2011). Anne reisli ve baba reisli tek ebeveynli ailelerin ekonomik düzeyleri karşılaştırıldığında, tek ebeveyni baba olan ailelerin ekonomik olarak tek ebeveyni anne olan ailelere oranla daha avantajlı oldukları görülmüştür (Hilton ve Devall 1997, Amato, 2000, Ziolo-Guest 2009). Tek ebeveynli ailelerin yaşadığı ekonomik güçlükler çocuklar açısından değerlendirildiğinde, çocukluk döneminde deneyimlenen ekonomik güçlüklerin ve yoksulluğun yetişkinlikte sağlık, davranış ve ekonomik sorunları da olumsuz yönden etkileyeceğine yönelik çalışmalar bulunmaktadır (Moore ve ark 2009).

Katılımcıların ebeveynlerinin eğitim durumları değerlendirildiğinde, tek ebeveynli katılımcıların annelerinin %38,9'unun ilköğretim mezunu ve altı, babalarının ise %28,9'unun yükseköğretim ve üzeri eğitim almış oldukları görülmektedir. Tam aileye sahip katılımcıların ise, %44,6'sının annesi ilköğretim ve altı eğitim kategorisinde yer alırken, %37,6'sının babası ise lise mezunu kategorisinde yer almaktadır. Yapılan

araştırmalar tek ebeveynli annelerin ortak özellikleri arasında düşük eēitim seviyesine sahip olmak olduēuna da dikkat çekmektedir (Zhan 2006). Ayrıca tek ebeveyn annelerin, tek ebeveyn babalara ve evli çiftlere göre daha az eēitimli oldukları görülmektedir (Hilton ve Devall 1998). Eēitim ile ilgili bu genel durumun sadece tercih sonucunda tek ebeveynli olan annelerde deēiřtiēi ve bu grupta yer alan kadınların yüksek eēitim seviyesi ile karakterize olduēu anlaşılmaktadır (Freeman 2016).

Tek ebeveynli katılımcıların %53,5'inin ebeveynlerinin boşanması ya da ayrı yaşaması sonucunda tek ebeveynli aileye sahip olduēu, %35'inin 6-12 yıl arasında deēiřen sürelerde tek ebeveynli olduēu ve %57,2'sinin beraber yařamadıēı ebeveyni ile g r řmediēi görülmektedir. Yine tek ebeveynli katılımcıların %61,6'sı beraber yařadıēı ebeveyni ile ilişkilerini çok iyi olarak tanımlarken bu oran, beraber yařamadıēı ebeveyni ile ilişkilerinde %26,1'e düşmektedir. Boşanma sonrası dönemde en önemli konulardan birisi de çocukların beraber yaşamadıkları ve  oēunlukla velayeti elinde bulundurmeyen ebeveynleri ile ilişkileridir. Çalışmanın bulgularına benzer şekilde toplumdaki genel eēilim de beraber yaşanmayan ebeveynin baba olması yönündedir. Bu nedenle boşanma sonrasında baba ile ilişkiler baēlamında deēerlendirilebilecek bu bölümde, bu ilişkileri etkileyen unsurların neler olduēuna bakıldıēında baba ve  ocuk arasındaki iletişimin sıklıēı, kalitesi (Emery 2013), babanın ekonomik desteēi ve boşanma sonrası dönemde anne-baba ilişkilerinin önemi vurgulanmaktadır. Bu unsurların hepsi teker teker beraber yaşanmayan ebeveyn ile ilişkileri etkileyebileceēi gibi, birbirlerine baēlı bir yapı sergilediklerinin de altı çizilmelidir (Braver ve ark 2013). Bazı  alışmalar, boşanma sürecini takiben, çocukların beraber yaşamadıkları ebeveyn olan babalarıyla görüşme sıklıēının giderek azaldıēını, özellikle de babasının hayatına yeni bir kadının girmesiyle ya da yeni bir evlilik gerçekleştirmesiyle birlikte aradaki baēın giderek zayıfladıēını göstermektedir (Stephen 1998). Yapılan  alışmalar, çocukların beraber yaşamadıkları ebeveynleriyle geliştirdikleri iletişimin şeklinin ve boşanmaya karşı uyumunun boşanmanın olumsuz etkilerine karşı koruyucu  zelliēine dikkat çekilmektedir (Kelly ve Emery 2003). Özellikle tek ebeveynli aile olmanın ilk dönemlerinde, beraber yaşamadıkları ebeveynleriyle (babalarıyla) ilişkilerin karmaşık olduēu görülmektedir

Katılımcıların, ailenin kendileri için anlamını birliktelik ve paylaşım, samimiyet, koşulsuz kabul ve destek, sevgi ve güven olmak üzere beş tema çerçevesinde ele aldıkları görülmüştür. İki katılımcı grubu da ailenin birliktelik ve paylaşım yönünü vurgulamaktadır. Ancak tek ebeveynli aileye sahip katılımcılar ailenin bu yönünün kendi ailelerinde daha kısıtlı olduğunu ya da tüm aile üyelerinden ziyade beraber yaşamadıkları aile üyelerine yönlendirdikleri dikkat çekmektedir. Ayrıca katılımcıların ailenin anlamını ifade ederken “sofra”, “akşam yemeği”, “piknik” gibi ailece beraber yapılan ve birliktelik ve paylaşımı çağrıştıran ifadeler kullandıkları görülmektedir. Bunun yanında aileyi samimi ilişkilerin olduğu, sevgi ve güven temelli, aile üyelerinin birbirini her koşulda kabul ettiği ve desteklediği bir sistem olarak tanımlamışlardır. Bu bulguları destekler nitelikte bir çalışma Moriarty ve Wagner (2004) tarafından gerçekleştirilmiştir. Moriarty ve Wagner (2004), tek ebeveynli ailelerdeki aile ritüellerini ve bunların aile kapsamı içinde ne anlam ifade ettiğini ortaya çıkarmak için yedi tek ebeveyn ile yapılandırılmamış yüzyüze görüşmeler şeklinde bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Altı çeşit ritüel ortaya çıkmıştır: bağlılık (connection), manevi (spiritual), aşk (love), boş zaman (recreation), tören, kutlama (celebration) ve değişim (evolving). Katılımcılar aile ritüellerinin aile üyelerini birbirine bağlayıcı etkisinden bahsetmişlerdir. Katılımcıların hepsi gün içinde kendilerini ailelerine bağlı hissettikleri en az bir ritüeli gerçekleştirdiklerini belirtmişlerdir. Bunlar; beraber yemek yemek, çocukların ödevlerini yaptırmak, birlikte yemek pişirmek, hikaye anlatmak, beraber yürüyüşe çıkmak, özel şarkılar söylemek olarak sıralanmıştır. Araştırmacılar, aile ritüellerinin tek ebeveynli ailelerde aile aidiyetinin geliştirilmesindeki önemini vurgulamışlardır. Bu çalışmada da, Moriarty ve Wagner’ın çalışmasını destekler sonuçlar çıkmıştır. Tek ebeveynli aileye sahip katılımcılar beraber vakit geçirmeyi aile aidiyetinin bileşenlerinden birisi olarak ele almışlardır. Ayrıca beraber vakit geçirilen zamanlarda ise aile ritüeli olarak yemek yemenin, aynı sofrada olmanın önemini vurgulamışlardır. Üniversite öğrencilerinin aile, evlilik ve boşanma hakkındaki görüş ve düşüncelerini belirlemek amacıyla yapılan bir araştırmada, katılımcıların %76’sının ailenin sıcaklığını koruduğunu düşündüğü, ayrıca % 88’inin ideal aileyi karşılıklı sevgi, saygı ve bağlılığa dayalı ilişkilerin bulunduğu bir kurum olarak tanımladıkları görülmektedir (Köroğlu 2013). Newman ve ark tarafından dört yaştan başlayarak üniversite öğrencilerini de dahil edecek şekilde farklı yaş gruplarındaki çocuklarının aile algılarının belirlenmesi amacıyla gerçekleştirilen bir çalışmada ise

katılımcıların aileye ilişkin algıları; biyolojik bağlar, yasal birliktelikler, beraber yaşama, duygusal bağlar ve ortak etkinliklerin yapılması ya da aile içi roller çerçevesinde değerlendirilmiştir. Yaşla birlikte ailenin duygusal anlamına, diğer bir ifadeyle ailenin birbirini seven bireylerden oluşan bir yapı sergilediğine ilişkin algının artma eğiliminde olduğu görülmüştür. Genel katılımcı grubunda da yine en yüksek oranda duygusal bağlardan (%88) ve bir arada yaşayan aile üyelerinden oluşan (%38) bir topluluğun aile anlamına geldiğine ilişkin bir algının varlığı dikkat çekmiştir. Yine 232 adölesan üzerinde gerçekleştirilen bir başka çalışmada da katılımcıların aileyi sevgi temelli ilişkiler çerçevesinde tanımladıkları ve ailenin duygusal yönünü vurguladıkları görülmüştür (Anyan ve Pryor 2002). Hedin (2014) tarafından koruyucu aile ile birlikte yaşayan çocukların aile aidiyetleriyle ilgili gerçekleştirilen bir çalışmada ise aile ritüellerinin ve beraber vakit geçirmenin ve eğlenmenin aile aidiyetini artırıcı özelliği olduğu sonucuna ulaşılmıştır

Ailenin bireyin hayatındaki işlevlerine bakıldığında, iki katılımcı grubunun da biyolojik işlevi, destekleme işlevi, eğitim ve sosyalleştirme işlevi olmak üzere ailenin üç temel işlevi olduğunu belirttikleri görülmüştür. Her iki grupta da katılımcılar çoğunlukla ailenin destekleme işlevini ön plana çıkarmışlardır. Hem ekonomik alanda, hem manevi alanda çocukların ebeveynlerinden ve diğer aile üyelerinden alacağı destek, aile içi ilişkilerde önemli bir yere sahiptir. Ancak tek ebeveynli aileye sahip olmanın ebeveynlerden birisinin tam zamanlı olarak çocuğun yanında bulunamayacağından hareketle aile desteğinden de görece mahrum kaldığına işaret ettiği görülmektedir. Verilen desteğin ebeveynlerin zaman kullanımı ile ilişkisi değerlendirildiğinde, çalışan tek ebeveynli annelerin tam aileye sahip çalışan annelere kıyasla ev içi görevler ve çocuk bakımı için en az zamanı ayırdıkları görülmüştür (Sanik ve Mauldin 1986). Ailenin çocuğun hayatında eğitim ve sosyalleştirme gibi önemli bir işlevi daha olduğunu ifade eden katılımcılar, eğitimin hayat boyu devam eden bir özellik taşımasına karşın, ilk bilgilerin öğrenildiği yer olarak ailenin önemine dikkat çekmişlerdir. Köroğlu (2013) üniversite gençlerine ailenin eğitim rolünün devam edip etmediğini sorduğu çalışmada, katılımcıların çoğu (%78,4) bu rolün devam ettiğini ve ailenin eğitim ve sosyalleştirme rolünün gençler için önemli bir yeri olduğunu ifade etmişlerdir. Farklı aile türlerinin çocuğun toplumsallaşmasını farklı şekillerde etkilediği görülmektedir (Yazgan İnanç ve ark 2015). Çocuğun toplumsallaşması ile aile yapısı arasındaki ilişkiye bakıldığında,

genel yönelim olarak çocukların toplumsallaşması konusunda tam ailelerin en uygun aile yapısı olduğuna ilişkin çalışmaların varlığı dikkat çekmektedir (Demo ve Acock 1996). Ebeveynler çocukların gelişimi için iki önemli figürdür. Ebeveynler çocuklar için duygusal destek, yardım, bilgi, rehberlik ve danışmanlık kaynağıdır. Ebeveynlerden birinin olmayışı, çocuklar için bu kaynakların eksikliği anlamına gelir (Amato 1993). Ayrıca bu durum tek ebeveynli ailelerdeki ebeveyn otoritesinin tam ailelere oranla daha düşük olmasıyla da ilişkilendirilmektedir (Nock 1988). Beraber yaşadıkları ebeveynlerin zamanlarının ve enerjilerinin çoğunu işte geçirdikleri için çocuklara zaman ayırmakta zorlanmakta, dolayısıyla çocuklar ebeveyn desteğinden görece yoksun kalmaktadırlar (Amato 1993).

Ailenin içindeki işbölümü, ailenin kavramsal olarak anlaşılması için önemlidir. Ailedeki rol ve sorumlulukların paylaşılması ile ilgili olarak tek ebeveynli aileye sahip katılımcılar ile tam aileye sahip katılımcılar arasında farklılıklar olduğu görülmektedir. Tek ebeveynli aileye sahip olmanın, hane içinde yer almayan ebeveynin sorumluluklarının da diğer aile üyelerine paylaştırılması anlamına geldiği görülmektedir. Bu durumun çocukların üzerine düşen sorumlulukları arttırması yönünden iki katılımcı grup arasında eşitliksiz bir durum yarattığı görülmektedir. Tam aileye sahip katılımcılar kendi yaşam koşulları ve aile örüntüleri çerçevesinde ev içindeki işbölümünü demokratik ya da geleneksel olarak tanımlarken, tek ebeveynli aileye sahip katılımcılar artan sorumluluklarından dolayı ev içindeki işbölümünün farklılaştığına ilişkin paylaşımlarda bulunmuşlardır. Ayrıca tek ebeveynli katılımcıların, artan sorumluluklarının farkında olduğu ve kendilerini tam aileye sahip katılımcılarla kıyasladıkları görülmektedir. Özellikle çocuklara düşen sorumlulukların tek ebeveynli aileye sahip katılımcılarda daha fazla olduğu ve tek ebeveynli aile olma süreci ile birlikte bu sorumlulukların arttığı dikkat çekmektedir. Tek Ebeveynli Aileler araştırmasında da çocukların tek ebeveynli aileye sahip olma sürecinde ev içi sorumluluklara ilişkin endişe duydukları belirtilmiştir (Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü 2011). Ailelerinin ekonomik olarak ihtiyaç içinde olduklarını düşünen çocukların bir bölümünün kardeşlerinin bakımını üstlenerek aileye ekonomik olarak destek verdikleri de görülmektedir (Cherry 2016).

4.2. Tam Aileye ve Tek Ebeveynli Aileye Sahip Katılımcıların Aile Aidiyetlerinin Çeşitli Değişkenler Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Bulguların Değerlendirilmesi

Bu bölümde iki katılımcı grubun aile aidiyet ölçeği ve alt boyutları açısından karşılaştırılmasına ilişkin sonuçlar tartışılmıştır. Yapılan genel karşılaştırmadan sonra katılımcılar için aile aidiyetinin ne anlam ifade ettiğine ilişkin nitel bulgular da değerlendirilerek iki katılımcı grubunun aile aidiyetleri arasındaki fark anlaşılmaya çalışılmıştır. Ardından cinsiyet, yaş, yaşanan yer, ailelerinin yaşadıkları yer, eğitim alınan fakülte ve program, ailenin aylık geliri, anne ve baba meslekleri, kardeş sayıları değişkenlerine göre tam aileye ve tek ebeveynli aileye sahip katılımcıların aile aidiyet ölçeği ve alt boyutları açısından farklılık gösterip göstermediklerine ilişkin bulguların tartışılmasına yer verilmiştir.

Yapılan analizler sonucunda, tek ebeveynli ailelerin aile aidiyeti ve kendilik aidiyeti alt boyutları ve aile aidiyet ölçeği medyanı tam ailelerden anlamlı derecede daha düşük olduğu görülmüştür. Literatürde bu çalışmanın sonuçlarına benzer şekilde iki biyolojik ebeveyn ile beraber yaşayan tam aileye sahip çocukların tek ebeveynli aileler, üvey aileler gibi diğer aile yapılarına göre daha yüksek aile aidiyetine sahip olduğunu gösteren çalışmalar bulunmaktadır (Cavanagh 2008, Brown ve Manning 2009). Tam aileye sahip katılımcılar annelerine ve babalarına karşı tek ebeveynli aileye sahip katılımcılara oranla daha yüksek aidiyet hissettiklerini belirtmişlerdir (Hardway ve Fuligni 2006). Hagerty ve ark (2001) tarafından aidiyet hissinin çocuklukta öncüllerinin ortaya çıkarılması amacıyla gerçekleştirdikleri çalışmada ebeveynlerin boşanmasının yetişkinlikte hissedilen aidiyeti etkilediği görülmüştür. Beklenmeyen bir şekilde çocukluk döneminde ebeveynlerin boşanması ile aile aidiyeti arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca ekonomik sorunlar ile aile aidiyeti arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Ancak bazı çalışmalar aile yapısından ziyade aile üyeleri arasındaki ilişkinin daha önemli olduğunu işaret etmektedir (Lansford ve ark 2001). Tek ebeveynli katılımcıların büyük bir bölümü, özellikle ebeveynlerinden birinin ölümü sonucunda tek ebeveynli olan katılımcılar, tek ebeveynli aile olma sürecinin aile aidiyetini artırıcı, aile üyelerini birbirine bağlayıcı etkisinden söz etmişlerdir. Ancak ebeveyni yurt dışında yaşayan ya da çatışmalı bir boşanma süreci

deneyimlemeyen katılımcılar bu durumun ailelerine karşı hissettikleri aidiyeti etkilemediğini belirtmişlerdir.

Katılımcılar ailelerine neden aidiyet hissettiklerine ilişkin paylaşımlarını beraber vakit geçirme ve paylaşım, destek, eleştiri hakkı, fedakarlık, güven, özen, iletişim ve kararlara katılım, sevgi ve samimiyet, koşulsuz olumlu kabul olmak üzere sekiz ana tema çerçevesinde ele almışlar, bu ana temalar aile aidiyetinin bileşenleri olarak değerlendirilmiştir. Katılımcıların bu bileşenlerin tümünden bahsetmediği, yaşantıları çerçevesinde birkaçını önceledikleri, her iki grubun da yoğunlukla beraber vakit geçirme ve paylaşım ile iletişim ve kararlara katılımdan bahsettikleri görülmüştür. Bu bileşenlerin çalışmada kullanılan ölçme aracının maddeleriyle de uyumlu olduğu dikkat çekmiştir (Mavili ve ark 2014). Aile uyumunu ölçmek amacıyla gerçekleştirilen bir çalışmada da bu çalışmada belirlenen aile aidiyetinin bileşenleriyle paralel şekilde katılımcılara aile üyelerinin boş zamanlarını birlikte geçirip geçirmediği, aile üyelerinin kendilerini diğer aile üyelerine yakın hissedip hissetmediği, aile birlikteliğinin olup olmadığı sorulmuştur (Rivera ve ark 2008). Aile aidiyeti, anlaşılma, birlikte eğlenmek ve özen gösterilmek gibi duygular dahil olmak üzere bir ailenin içine dahil olma hissi olarak tanımlanmaktadır (Goodenow 1992, Leake 2007). Bu tanımda, bu çalışmada ortaya çıkan aile aidiyetinin bileşenlerine benzer şekilde iletişim, beraber vakit geçirmek ve paylaşım ve özen gösterme boyutlarının vurgulandığı görülmektedir.

Aile aidiyetinin bileşenlerinin ardından, aile aidiyetini en düşük ve en yüksek düzeyde hissettikleri deneyimleri sorulduğunda iki katılımcı grubunun aile aidiyetine ilişkin uçlarda tanımladıkları yaşantıları değerlendirilmiştir. Katılımcıların hem en yüksek aidiyeti hem de en düşük aidiyeti benzer temalar çerçevesinde deneyimledikleri görülmüştür. “Özel günler” ve “zor zamanlar” olarak kavramsallaştırılan bu deneyimlerde dikkat çeken nokta, katılımcıların özel günlerinde aileleriyle birlikte yaşadıklarının onların aile aidiyetlerini yükseltmiş ya da düşürmüştür. Aynı şekilde katılımcıların zor zamanlarında aile üyeleriyle beraber deneyimledikleri yaşantılarının aile aidiyetinin en düşük ya da en yüksek olduğu iki ucu arasında yer değiştirmesine neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Özel anlara düğün, nişan, bayram, doğum günü, regl olunan ilk gün, üniversitede ilk gün, mezuniyet gibi yaşantılar örnek verilirken; zor zamanlar hastalık, ebeveynler

arasındaki çatışmalı dönemler gibi yaşantılarla örneklendirilmiştir. Katılımcılar hissettikleri aile aidiyetinin böyle zamanlarda aile üyelerinin fiziksel ya da duygusal olarak yanlarında olmalarına ya da olmamalarına, onların desteğini yanlarında hissetmelerine ya da hissetmemelerine göre arttığını ya da azaldığını vurgulamışlardır. Aidiyet hissetmenin önemine vurgu yapan katılımcılar, bu tür deneyimlerde ailenin öneminin altını çizmişlerdir. Biehal (2014) tarafından uzun dönem koruyucu aile bakımında olan çocuklarla aile ve evin anlamının ortaya çıkarılmasıyla ilgili yapılan çalışmada, çocukları ailelerine ait hissettiren unsurlar arasında günlük aile deneyimlerinin de olduğu görülmüştür. Çalışmaya katılan çocuklar bu rutin aile deneyimleri içinde aile için özel günlerin kutlanmasını, doğum günü kutlamalarını, tatilleri örnek vermişlerdir. Katılımcılar bu aktivitelerin ailelerini normal bir aile gibi hissetmelerine sebep olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcıların özellikle özel günlerde ve zor zamanlarda birbirlerine özenli davranmalarının aile aidiyeti önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Youniss ve Ketterlinus (1987) tarafından gerçekleştirilen 605 adölesanın ebeveynlerinin kendilerini tanıması ve kendilerine ne kadar özen gösterdiklerinin ortaya çıkarılmasına yönelik yapılan çalışmada, kız ve erkek adölesanlar annelerinin kendilerini çok iyi tanıdıklarını belirtmişler, kız adölesanlar ise babalarının kendilerini iyi tanımadıklarını belirtmişlerdir. Özen göstermek söz konusu olduğunda ise iki grup da ebeveynlerinin kendileri ile yüksek düzeyde ilgilendiklerini belirtmişlerdir. Yine Youniss ve Ketterlinus (1987) tarafından gerçekleştirilen 52 tek ebeveynli aileye sahip adölesan ile yapılan çalışmada, katılımcılar annelerinin kendilerini iyi tanıdığını, ancak babalarının tanımadığını, özen göstermek konusunda da babalarının kendilerine özen göstermediğini ifade etmişlerdir.

Çeşitli değişkenlere göre tam aileye ve tek ebeveynli aileye sahip katılımcıların aile aidiyet ölçeği ve alt boyutları puanları incelendiğinde, her iki grupta da katılımcıların yaşları, yaşadıkları yerler, üniversite eğitimine kadar aileleriyle birlikte yaşama durumları, eğitim aldığı fakülte, kaçınıcı sınıfta olduğu, üniversitede geçirdiği toplam süre, ailelerinin ve kendilerinin aylık gelirleri, anne eğitim durumları, anne ve baba meslekleri açısından anlamlı bir farklılık yoktur. Ancak literatürde yaş ile aile aidiyeti arasında ilişki kuran çalışmalar mevcuttur. King ve Boyd (2016) daha büyük yaştaki adölesanların, daha küçük yaştakilere göre daha düşük aile aidiyetine sahip olduklarını bildirmişlerdir. Bu çalışmaya göre yaş ile

aile aidiyeti arasında negatif yönlü bir ilişki vardır. Ayrıca ekonomik durum ile aile aidiyeti arasında ilişki olduğunu belirten, daha yüksek gelirin daha olumlu aile ilişkilerinin oluşmasına neden olduğuna işaret eden çalışmalar da bulunmaktadır (Amato 1998, Halpern-Meekin ve Tach 2008). Adölesanların aile aidiyeti algıları bir çok iyi oluş değişkeni ile ilişkilidir. Ancak literatürde bu algıyı nelerin etkilediğine ya da aile türüne göre nasıl değiştiğine ilişkin sınırlı bir bilgi birikimi mevcuttur. Bu eksiklikten hareketle King ve Boyd (2016), tam aileye ve üvey aileye sahip (üvey baba ve evli babadan oluşan) adölesanların aile aidiyetini nelerin etkilediğini bulmak ve bu iki grubu karşılaştırmak amacıyla yaptıkları çalışmada, üvey aileye sahip adölesanlara odaklanmışlardır. Bu çalışmada anne çocuk ilişkisinin aile aidiyeti üzerinde önemli bir etkisi olduğu görülmüştür. Kardeş sayısı, adölesanın yaşı ve dindarlığın da aile aidiyeti üzerinde etkisi olduğu görülmüştür.

Cinsiyet değişkeni açısından katılımcıların aile aidiyet ölçeği ve alt boyutları arasında farklılık incelendiğinde, tek ebeveynli katılımcılarda anlamlı bir farklılık görülmezken, tam aileye sahip kadın katılımcıların aile aidiyeti ve kendilik aidiyeti alt boyutunun erkeklere oranla daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu sonucun genel literatür bilgisiyle de uyumlu olduğu dikkat çekmektedir. King ve Boyd (2016), kız çocuklarının erkek çocuklarından daha yüksek aile aidiyetine sahip olduklarını bildirmişlerdir.

Katılımcıların ailelerinin yaşadıkları yerler açısından aile aidiyet ölçeği ve alt boyutları arasındaki farklılığa bakıldığında tek ebeveynli aileye sahip katılımcılar arasında anlamlı bir farklılık bulunmazken tam aileye sahip katılımcılarda köy/kasabada yaşayanların kendilik aidiyeti alt boyutu puan medyanı ve aile aidiyeti ölçeği puan medyanı şehir/büyükşehirde yaşayanlardan anlamlı derecede daha düşüktür.

Devam edilen program değişkeni açısından tek ebeveynli aileye sahip katılımcıların aile aidiyet ölçeği ve alt boyutları arasında anlamlı bir farklılık bulunmazken, tam aileye sahip önlisans programına devam eden katılımcıların aile aidiyeti alt boyutu puan medyanı lisansa devam edenlerin medyanından anlamlı derecede daha düşük olduğu görülmüştür.

Aile aidiyet ölçeği ve alt boyutları bakımından katılımcıların baba eğitim durumları arasındaki farklılık incelendiğinde, tek ebeveynli aileye sahip katılımcılar arasında anlamlı bir farklılık olmadığı, tam aileye sahip katılımcılarda ise babanın eğitim durumunun ortaokul olduğu katılımcıların aile aidiyeti alt boyutu puan medyanı babanın eğitim durumunun lise olduğu ailelerin medyanından anlamlı derecede daha düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Tek ebeveyn olan babalar evli babalardan daha az eğitilmiş, tek ebeveyn olan annelerden ise daha fazla eğitilmiştir (Meyer ve Garasky 1993, Zhan ve Pandey 2004). Ebeveynleri daha yüksek eğitim seviyesine sahip katılımcıların aile aidiyetleri daha yüksektir (Hardway ve Fuligni 2006).

Katılımcıların kardeş sayılarına göre aile aidiyet ölçeği ve alt boyutları karşılaştırıldığında, tek ebeveynli katılımcıların kardeşi olmayanların aile aidiyeti alt boyutu puan medyanı üç kardeşi olanlardan anlamlı derecede daha yüksektir. Aile aidiyeti ölçeği puan medyanı bakımından ise bir kardeşi olanların aile aidiyeti ölçeği puan medyanı üç kardeşi olanlardan anlamlı derecede daha yüksektir. Dört ve daha fazla kardeşi olan tam aileye sahip katılımcıların, aile aidiyeti alt boyutu puan medyanı kendilik aidiyeti alt boyutu puan medyanı ve aile aidiyeti ölçeği puan medyanı kardeşi olmayanlardan ve bir kardeşi olanlardan anlamlı derecede daha düşüktür. Literatürde aile yapılarındaki çeşitlilik ele alınırken kardeşlerin durumunun göz ardı edildiği görülmektedir (Brown ve ark 2015). King ve Boyd (2016) tarafından gerçekleştirilen adölesanların aile algılarını etkileyen faktörlerin belirlenmesi amacıyla yapılan çalışmada, kardeş sayısı, aile aidiyeti üzerinde dolaylı etkisi olan değişkenlerden birisi olarak değerlendirilmiştir. Hanede bulunan daha çok sayıdaki kardeşin, çocukların anne ve babalarına yakın olmalarını engelleyici bir unsur olması sebebiyle, çok kardeşi olanların daha düşük aile aidiyetine sahip oldukları düşünülmüştür. King ve Boyd'un çalışmasının sonuçları bu çalışmadaki bulguları destekler niteliktedir. Araştırmacılar, sadece kardeşlerin sayısı değil, kardeşler arasındaki ilişkilerin kalitesinin de aile aidiyetini etkileyici özelliğine dikkat çekmişlerdir. Bireye ailesi tarafından verilen destek ile aile aidiyeti arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır. Aile desteği arttıkça, aile aidiyeti de yükselmektedir (Leon 2003, Hsieh ve Leung 2009). Çocuklar için aileden gelen desteğin genel olarak yaş olarak daha büyük aile bireylerinden geldiğine dair genel bir kanı olmasına rağmen bu destek yaşlılar kadar çocuklardan da elde edilebilir (Tucker ve

ark 2001). Post (2014), boşanma sonrasında sorunlu davranışların içselleştirilmesi ya da dışa vurulması konusunda kardeş ilişkilerinin koruyucu bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşmıştır. Daha az sayıda kardeş sahibi olmak ve üvey kardeş sahibi olmamak olumlu aile ilişkileri ile ilişkilendirilmektedir (Amato 1998, Halpern-Meekin ve Tach 2008).

4.3. Tek Ebeveynli Aileye Sahip Katılımcıların Aile Aidiyetlerinin Aile Durumlarıyla İlgili Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesine İlişkin Bulguların Değerlendirilmesi

Bu bölümde öncelikle katılımcıların tek ebeveynli aile olma sürecine ilişkin yaşantıları, tek ebeveynli aileye sahip olma nedenleri ve bu aile yapısının etkilerine ilişkin görüşleri çerçevesinde tartışılmıştır. Daha sonra aile aidiyetleri tek ebeveynli aile sahip olma durumuna ilişkin çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmiştir. Bu değişkenler hangi tip tek ebeveynli aileye sahip oldukları (anne reisli/baba reisli) tek ebeveynli olma nedenleri, süreleri, beraber yaşamadıkları ebeveynleri ile görüşme sıklıkları, beraber yaşamadıkları ebeveynleri ile ilişki durumları olarak belirlenmiştir.

Tek ebeveynli aileye sahip katılımcılar, genel kabul gören anne ve babanın bir arada olduğu, çocuklarının bakım sorumluluğunu paylaştığı aile yapısının dışında bir aileye sahip olduklarının farkında olduklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların tek ebeveynli aileye sahip olma nedenlerinin ebeveynlerin boşanması ya da ayrı yaşaması, ebeveynlerden birinin ölümü ya da ebeveynlerden birinin yurt dışında yaşaması olduğu görülmüştür.

Boşanma sonucunda tek ebeveynli aileye sahip olan katılımcılar, ebeveynlerinin boşanma nedenleri olarak “*alkol kullanımı ve şiddet*”, “*sorumsuzluk ve ekonomik problemler*”, “*eşler arası çatışma*” ve “*sadakatsizlik*” gibi nedenlerden söz etmişlerdir. Katılımcıların tek bir boşanma nedeninden ziyade, çoklu nedenleri boşanmanın gerçekleşmesinde daha etkili buldukları görülmektedir. Çalışmada belirtilen boşanma nedenlerinin literatürde boşanma nedenleriyle ilgili yapılan çalışmalarla ve tutulan ulusal istatistiklerle uyumlu olduğu görülmektedir (Uçan 2007, Mişe 2015, Türkiye İstatistik Kurumu 2016, Uzunoğlu 2016). Ayrıca katılımcılardan bazıları (Katılımcı 5, 6, 7) babalarının ailenin ekonomik ihtiyaçlarına karşı sorumsuz davranmalarına rağmen annelerinin boşanma kararını almasını sağlayan etkenin babalarının sadakatsizliğinin ortaya çıkması olduğunu ifade

etmişlerdir. Dolayısıyla her ne kadar ayrı ayrı nedenler sıralansa da, boşanmanın çok boyutlu ve çok nedenli bir süreç olduğu görülmektedir. Uçan (2007) tarafından boşanma sürecinde Kriz Merkezi'ne başvuran kadınlarla yapılan bir çalışmada da katılımcıların çoklu boşanma nedenleri konusundaki yaşantılarına benzer sonuçlar çıktığı görülmektedir. Boşanma sürecindeki kadınlar, öncesinde başka sebepler olmasına rağmen sadakatsizlik ve şiddetin derecesinin artışıyla birlikte boşanmaya karar verdiklerini bildirmişlerdir.

Ebeveynlerinden birinin ölümü sonucunda tek ebeveynli aileye sahip olan katılımcılar, ebeveynlerinin ölümü ile birlikte hayatlarında yeni bir dönem başladığını belirtmişlerdir. Katılımcıların çoğunun çocukluk döneminde yaşadıkları bu ebeveyn kaybında aile büyükleri tarafından doğru bilgilendirilmedikleri, bu nedenle yaşadıkları yas sürecine öfke ve kızgınlığın da eşlik ettiği, ayrıca bu kayıp döneminde ve sonrasında psiko-sosyal bir destekten faydalanmadıkları görülmektedir. Ebeveynlerini ciddi bir hastalık sonucunda kaybeden adölesanlarla yapılan bir çalışma sonuçlarına göre katılımcılar ebeveynlerinin ölümünden sonra kendilerini yalnız ve yabancılaşmış hissettiklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca katılımcılar ailelerine yakın olmalarına rağmen onların etkin bir şekilde desteğini hissetmediklerini belirtmişlerdir (Dehlin ve Martenson 2009).

Tek ebeveynli aileye sahip olmanın çocuklar üzerinde çeşitli etkileri olduğu görülmektedir. Yapılan çalışmalar bu etkilerin birçok değişkene göre farklılaştığını göstermekle birlikte, genel olarak üzerinde fikir birliğine varılan nokta, tek ebeveynli aileye sahip olan çocukların, bu durumdan çeşitli derecelerde etkilendiği gerçeğidir. Her ne kadar bu etki olumsuz bir bağlamda değerlendirilse de, çatışmalı bir aile ortamından kurtulmanın çocuklar üzerinde nispeten olumlu etkileri olduğuna yönelik çalışmalar da bulunmaktadır. Bu çalışma sonuçlarına göre de çocukların tek ebeveynli aile olma sürecinden sadece olumsuz yönde etkilenmedikleri görülmüştür.

Tek ebeveynli bir aileye sahip olmanın duygusal, ekonomik ve sosyal etkileri olduğu görülmüştür. Tek ebeveynli olma süreci ile birlikte çocuğun duygusal gereksinimleri artık çoğunlukla tek ebeveyn tarafından karşılanır (Bee ve Boyd 2009). Bu nedenle çocukların bu süreçte birçok duygusal etkiye maruz kalmaları olasıdır. Çalışma sonuçlarına göre tek ebeveynli bir aileye sahip olmanın duygusal etkileri “mutluluk”, “rahatlama”, “eksiklik hissi”, “güven problemi ve endişe”,

“üzüntü” ve “suçluluk” şeklinde belirlenmiştir. Çalışmada ortaya çıkan duyguların sadece olumsuz çağrışımları olan duygular olmadığı görülmektedir. Özellikle çatışmalı bir boşanma sürecinde ve boşanma sürecinden önce deneyimlenen yaşantılara bağlı olarak çocukların boşanmanın ardından kendilerini mutlu hissettikleri ya da rahatladıkları görülmüştür. Çoğunlukla ebeveynlerinin boşanarak bu sürecin sona ermesine ilişkin bir özlemin varlığından söz edildiği dikkat çekmiştir. Ebeveynlerinden birinin ölümünü deneyimleyen katılımcıların ise daha çok olumsuz duygular yaşadıkları ve yoğunlukla eksiklik hissettikleri dikkat çekmiştir. Emery (2013) de, boşanma sonrasında çocukların yaşadıkları duygusal etkileri terk edilmeye ilişkin yaşanan korku, kayıp durumlarıyla ilgili olarak yaşanan yas, suçluluk, ebeveynlerin yeniden bir araya gelmeleri ile ilgili olarak yaşanan umut, ebeveynlere yöneltilen öfke, ebeveynlerin iyiliklerinden endişelenme, bireysel yakın ilişkileriyle ilgili olarak yaşanan kararsızlık, boşanma sonrasında da süregelen ebeveyn çatışmasıyla ilgili kaygı olarak belirlemiştir. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (2011)’nün araştırmasında da benzer şekilde tek ebeveynli olma sonrası çocuklar üzerindeki ilk dönem duygusal etkilerinin mutsuzluk, üzüntü, korku, kaygı, özlem, yalnızlık, eksiklik, boşluk, sinir, öfke, hırçınlık, acı, kırgınlık ve şaşkınlık olduğu bildirilmiştir. Ayrıca çocukların boşanma sürecinde ebeveynleri tarafından eksik bilgilendirilmesi ya da hiç bilgilendirilmemesinin de çocuklar üzerinde duygusal etkileri olduğu görülmektedir. Bu paylaşım eksikliklerinin çocuklarda üzüntü, öfke ve utanca yol açtığı ve anılarında kopukluk yaşamalarına yok açtığı görülmektedir (Sancaklı 2014).

Tek ebeveynli bir aileye sahip olmanın katılımcılar üzerinde ekonomik etkileri de olduğu görülmektedir. Tek ebeveynli katılımcılar, yeni bir aile düzeninin kurulmasıyla birlikte ekonomik alanda da bazı düzenlemelerin yapılması gerektiğini ifade etmişlerdir. Bu düzenlemelerin tek ebeveynli olma nedenine, ebeveynlerden ikisinin çalışma durumuna ve maddi kaynaklara, beraber yaşamadıkları ebeveynin ekonomik destek verme durumuna göre değiştiği görülmektedir. Literatürde konuya ilişkin yapılan çalışmalarda genellikle tek ebeveynli aileye sahip olan çocukların, ekonomik durumlarının dezavantajlı olduğunun ve beraber yaşadıkları ebeveynlerinin ekonomik alanda zorlandığının farkında oldukları görülmüştür. Çocuklar bu durumu olumlu ya da olumsuz değerlendirmişlerdir (Nixon ve ark 2013, Cherry 2016). Çocukların bu durumu olumlu ya da olumsuz değerlendirmesinin

altında yatan sebeplere bakıldığında, ekonomik durumlarını tam ailelerle kıyaslayan çocukların bu durumdan rahatsızlık duydukları ve utandıkları görülmüştür. (Nixon ve ark 2013). Aile yapısının adölesanların iyi oluşlarıyla ilişkili olarak incelendiği çalışmalarda, ailenin ekonomik durumunun adölesanların iyi oluşlarını etkilediği bildirilmiştir (Demo ve Acock 1996).

Tek ebeveynli aileye sahip olmanın sosyal etkilerinin ise çocuklar tarafından “eğitim”, “rol karmaşası”, “toplumsal baskı” ve “toplumsal kabul” alanlarında hissedildiği görülmüştür. Çalışmada tek ebeveynli aile olmanın çocukların eğitim hayatı üzerinde yoğun bir etkisinin olduğu anlaşılmıştır. Ebeveynler arasında yaşanan çatışmanın eğitim hayatlarına konsantre olmada yaşattığı sıkıntılar ya da bu sıkıntılar dolayısıyla eğitim hayatındaki başarıyı önceleyen bir hayat formu oluşturma bu sebeplerin başında yer almaktadır. Ayrıca tek ebeveynli aileye sahip olmanın yarattığı ekonomik etkiler nedeniyle daha kısa yoldan meslek sahibi olma, kendini geniş aile üyelerine ispatlama, beraber yaşadığı ebeveyne ekonomik olarak destek verme gibi nedenlerle eğitim hayatına bakış açılarının farklılaştığı da görülmektedir. Konuyla ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında aile yapısının eğitim hayatı üzerindeki etkilerini ortaya çıkan birçok çalışmaya rastlanmıştır (Dronkers 1994, Mclanahan ve Sandefur 1994, Wallerstein ve Lewis 1998, Garriga 2010, Jeynes 2002, De Lanfe ve ark 2014).

Tek ebeveynli aile olma sürecinin bir diğer sosyal etkisi ise çocukların yaşadığı rol karmaşasıdır. Katılımcıların ebeveynlerden birisinin yokluğu ile birlikte aile içindeki “çocuk” rollerinin değiştiği, “babalık” rolüne ya da annelerinin “annesi” rolüne soyunmak durumunda kaldıkları görülmektedir. Boşanma sürecini yaşayan ebeveynler zaman zaman duygusal olarak kendilerini daha çok ortaya koyabilmekte ve çocuklarına karşı daha bağımlı bir tavır geliştirebilmektedir. Böyle bir yaşantıyı deneyimleyen çocukların ise daha güçlü olmak zorunda kaldıkları, daha çok sorumluluk aldıkları ve daha çok “yetişkin” oldukları görülmektedir (Afifi 2003). Bu durum da çocukların daha çabuk olgunlaşmalarına neden olmaktadır (Weiss 1979). Ebeveynlerinden birisini ciddi bir hastalık sonucunda kaybeden adölesanlarla yaptığı nitel bir çalışmada Dehlin ve Martenson (2009), bu deneyimi yaşayan adölesanların yaşlıtlarına nazaran daha olgun hissettiklerini ve yaşlıtları gibi geçici, gündelik

şeylerle uğraşmak yerine daha önemli şeylerle ilgilenmeyi tercih ettiklerini bildirmiştir.

Tek ebeveynli aileye sahip olmanın sosyal etkilerinden bir diğeri ise toplumsal kabul ve toplumsal baskıdır. Tek ebeveynli aileye sahip katılımcıların bir bölümü ailevi durumlarını çevresindekilere açıklarken herhangi bir sıkıntı yaşamadıklarını ifade ederken, bu durumu boşanmanın yaygınlaşmasıyla ve toplumsal kabulünün yüksek oluşuyla ilişkilendirmişlerdir. Ancak tek ebeveynli aileye sahip katılımcıların gündeminde aile durumlarını açıklamak olduğu ve her ne kadar çevre tarafından garip karşılanmasa da herkesten farklı bir aile yapısına sahip olmalarının vurgulanmasından hoşlanmadıkları görülmektedir. Kulaksızoğlu (2011), adölesanların genellikle ebeveynlerinin boşandığını çevreye açıklamakta güçlük çektiklerini, hatta en yakın arkadaşlarından bile bu durumu sakladıklarına işaret eder.

Katılımcılar, baba yokluğu nedeniyle doğrudan bir toplumsal baskı hissetmeseler de davranışlarında dikkatli olma ve her konuda çevrenin ilgisini ve tepkisini çekmemeye çalışma gibi stratejiler kullanmaktadırlar. Özellikle beraber yaşadıkları ebeveynleri (anneleri) toplumun baskısıyla ilgili bir yaşantı deneyimlememiş olsalar da bu durumla ilgili tedbirli davranmaları konusunda çocuklarını uyarmaktadır. Bu durum hissedilen ya da algılanan bir baskının varlığına işaret etmektedir. Ayrıca katılımcılar annelerinin “yalnız bir kadın” olmaktan kaynaklanan tacize maruz kaldıklarını ifade etmişler, özellikle ebeveynin ölümü sonrasında ölen ebeveynin ailesinin kendileri üzerinde baskı unsuru olduğunu belirtmişlerdir. Her ne kadar tek ebeveyn olmanın eskiye nazaran daha kolaylaştığını bildiren çalışmalar olsa da (Richards ve Schmiede 1993) özellikle kadın hane reisli tek ebeveynli ailelerin toplumsal baskıya maruz kaldığı görülmektedir. Worell (1988) tek ebeveyn olan annelerin toplumsal olarak dışlanmaya daha yatkın olduklarını, duygusal ve ebeveyn desteğinden mahrum olduklarını ifade etmiştir.

Tek ebeveynli katılımcıların tek ebeveynli olma süreleri, beraber yaşamadıkları ebeveyni ile görüşme durumları ve sıklıklarının aile aidiyeti ölçeği ve alt boyutları açısından farklılık bulunmamıştır. Çalışmaya katılan üniversite öğrencilerinin büyük bir bölümünün anne reisli tek ebeveynli ailelerden geldiği görülmektedir. Bu nedenle katılımcıların beraber yaşamadıkları ebeveynlerinin genellikle babalar olduğu görülmektedir. Literatürde baba yokluğu ile ilgili önemli

araştırmalar bulunmaktadır. Pepenoe (1996) “*Babasız Hayat*” isimli çalışmasında, günümüzde doğal babaları ile birlikte yaşamayan önemli bir kesimin olduğuna dikkat çekmekte ve babanın yokluğunun çocukların iyi oluşlarını etkilediğini belirtmiştir. Baba yokluğunun ocuk suçluluğu, depresyon, yeme bozuklukları, ergen intiharları, madde bağımlılığı ile ilişkili olabileceğini ifade eden Pepeone, babanın ocuk gelişimindeki ekonomik, sosyal ve duygusal etkilerine dikkat çekmiş ve bu etkilerin yokluğunun çocuklar için önemli bir kayıp olduğuna işaret etmiştir. Sancaklı (2014), boşanma sonrasında çocukların beraber yaşamadıkları babaları ile ilişkilerinin koptuğu ve baba yokluğunun boşanmanın diğer etkilerinin yanında çocuğun başetmesi gereken önemli bir gündem maddesi olarak hayatına yerleştiğine dikkat çekmiştir. Çocukların beraber yaşamadıkları ebeveynleri ile görüşme durumlarını etkileyen birçok faktör olduğu görülmektedir. Seltzer ve Bianchi (1988) bu faktörlerden bazılarını beraber yaşamadığı ebeveynin evlenme durumu, sosyo-ekonomik durum, kardeş sayısı olarak sıralamıştır. Emery (2013) beraber yaşanmayan ebeveynle görüşme sıklığının boşanmayı takiben zaman içinde giderek azaldığını belirtmiştir. Emery ayrıca velayeti elinde bulundurmayan kişinin anne olması durumunda çocuklarla görüşme sıklığının babalara oranda daha fazla olduğunun altını çizmiştir. Seltzer (1991) boşanma sonrasında velayeti elinde bulundurmayan babaların üçte birlik bir bölümünün geçen bir yılda çocuklarını ya bir kez gördüğünü ya da hiç görmediğini belirlemiştir. Amato (1993), boşanmaya ilişkin çok sayıda çalışmayı analiz ettiği çalışmasında çocukların beraber yaşamadığı ebeveyni ile görüşme sıklığının çocuklarda problem davranışların ortaya çıkışını azalttığına yönelik bulgular olduğunu ifade etmiştir. Ancak bu noktada boşanmış ebeveynlerin birbirleriyle ilişkisinin niteliği önem taşımaktadır. Çatışmalı ilişkinin boşanma sonrasında da devam ettiği durumlarda beraber yaşanmayan ebeveynle görüşme sıklığının çocukların uyumunu azalttığı görülmektedir (Healty ve ark 1990).

Katılımcıların sahip oldukları tek ebeveynli ailenin tipine göre aile aidiyetleri farklılık göstermiştir. Anne reisli tek ebeveynli aileye sahip katılımcıların baba reisli tek ebeveynli aileye sahip katılımcılara kıyasla aile aidiyetleri daha yüksektir. Ayrıca katılımcıların aile kompozisyonuna ilişkin paylaşımlarında da, ailenin kimlerden oluştuğu sorusunun yanıtı olarak sze “anne” figürünü belirterek başladıkları, genellikle anne ile aileyi özdeşleştirdikleri anlaşılmaktadır. Anne ve babalar karşılaştırıldığında çocukların annelerini kabul oranının babaları kabul oranından

daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu durumun sebebi de annelerin babalara oranla disiplinden daha uzak bir tavır sergilemeleridir. Bunun sonucu olarak da çocukların aile aidiyeti yükselmektedir (Gill ve ark 2003).

Tek ebeveynli aileye sahip olma nedenleri açısından yapılan değerlendirmede ise, ebeveynlerden birinin ölümü nedeniyle tek ebeveynli olan katılımcıların aile aidiyetlerinin diğer nedenlerden dolayı tek ebeveynli olanlardan anlamlı derecede daha yüksek olduğu görülmüştür. Literatürde de ölüm sonucunda tek ebeveynli aileye sahip olan çocukların durumları, boşanma ve diğer nedenlerle karşılaştırıldığında daha avantajlı bir duruma işaret eden çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin, ölüm sonucunda tek ebeveynli olan çocukların, boşanma sonucunda tek ebeveynli olan çocuklara nazaran iyi oluşlarının daha yüksek seviyede olduğu görülmüştür (Amato 1992, Borgers ve ark 1996). Biblartz ve Gotgainer (2000), çocuklar için ebeveynlerinin tek ebeveynli aileye sahip olmanın etkileri açısından ölümün boşanmaya nazaran daha avantajlı bir durum olduğunu belirtmişlerdir.

Tek ebeveynli katılımcıların beraber yaşamadıkları ebeveynleri ile ilişki durumlarına göre aile aidiyeti ölçeği ve alt boyutları incelendiğinde, beraber yaşamadıkları ebeveynleri ile kötü ilişkisi olanların aile aidiyeti alt boyutu puan medyanı çok iyi olanlara göre anlamlı derecede daha düşüktür. Ayrıca, beraber yaşamadıkları ebeveynleri ile çok iyi ilişkisi olan katılımcıların kendilik aidiyeti alt boyutu puan medyanı ve aile aidiyeti ölçeği puan medyanı kötü ve çok kötü olanlardan anlamlı derecede daha yüksektir. Ancak aile üyeleri arasındaki ilişkinin kalitesi aile aidiyetini etkiler. Yapılan çalışmalar sonucunda tam aileye sahip çocuklarda anne- çocuk ilişkisi, aile aidiyetini etkileyen en güçlü değişken olarak bulunmuştur. Tam aileye sahip grupta anne-baba ilişkilerinin, anne-çocuk ya da baba-çocuk ilişkilerine kıyasla aile aidiyeti üzerinde daha az etkili oldukları görülmüştür (King ve Boyd 2016). Tek ebeveynli ailelerde ise genellikle anne figürünün ön planda yer aldığı ve adölesanların beraber yaşamadıkları ebeveynleriyle (babalarıyla) beraber yaşadıkları ebeveynlerine kıyasla daha sorunlu bir ilişki geliştirmeye eğilimli oldukları görülmektedir (Zill ve ark 1993).

Genel olarak değerlendirildiğinde çalışmanın sonuçlarının özellikle aile aidiyeti konusunda yurtdışında yapılan çalışmaların sonuçlarıyla uyumlu olduğu görülmektedir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Yapılan nicel ve nitel uygulama sonucunda elde edilen bulguların değerlendirilmesi neticesinde çalışmada genel olarak şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Katılımcıların genel özelliğine bakıldığında her iki grupta da cinsiyet açısından hemen hemen eşit bir dağılım olduğu, yurttan ya da apartta yaşadıkları ve 20 yaş ve üzerinde oldukları görülmüştür. Her iki grupta da katılımcıların büyük bir bölümünün ailesi İç Anadolu Bölgesi'nde ve şehir ve büyükşehirde yaşamaktadır.

Beraber yaşadıkları kişilerin de en yüksek oranda kardeşler olduğu ve genel olarak çekirdek aile yapısına sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların aile kompozisyonuna ilişkin görüşleri de çoğunlukla çekirdek aile formunu işaret etmektedir. Tek ebeveynli katılımcıların büyük bir bölümünün sahip olduğu tek ebeveynli aile düzeni genel aile kompozisyonuna ilişkin görüşlerini etkilememiştir. Tam aileye sahip katılımcılar ise, aile kompozisyonu çerçevesinde çoğunlukla çekirdek aile formunu öncelemişler, ancak geniş ailenin birlik ve beraberlik özelliğini vurgulamışlardır. Ayrıca tek ebeveynli aileye sahip katılımcılardan bir bölümü aile tanımının içine arkadaş, komşu, sevgili gibi unsurları da eklemiştir. Aile üyelerinin belirlenmesi ile ilgili olarak tek ebeveynli aileye sahip katılımcılar tam aileye sahip katılımcılara kıyasla daha çok karışıklık yaşamaktadırlar.

Tek ebeveynli katılımcıların büyük bir bölümünün anne reisli tek ebeveynli aileye sahip olduğu, tam aileye sahip katılımcıların ise büyük bir bölümünün anne, baba ve kardeşleriyle birlikte yaşadığı, her iki grubun da çoğunlukla tek kardeşi olduğu görülmüştür.

Ayrıca tüm katılımcılar içinde sadece bir tek ebeveynli, bir tam aileye sahip katılımcı alternatif aile yapılarından aile kompozisyonu içinde bahsetmiştir.

Ailenin kompozisyonuna ilişkin paylaşımlarda katılımcıların tümünün aile tanımına “anne” figürü ile başladıkları; iki grup karşılaştırıldığında ise tek ebeveynli katılımcıların anne figürüne daha çok vurgu yaptıkları, anne ile aileyi özdeşleştirdikleri anlaşılmaktadır.

Çoğunluğunu lisans öğrencilerinin oluşturduğu her iki grubun da çoğunluğunun üniversite eğitime kadar aileleriyle birlikte yaşadığı, üniversite ikinci sınıf öğrencisi olduğu ve üniversitede üçüncü yılları olduğu anlaşılmaktadır.

Tek ebeveynli katılımcıların büyük çoğunluğunun annesi ev hanımı, babası ise serbest meslek sahibi ya da esnaftır. Tam aileye sahip katılımcıların büyük çoğunluğunun annesi ev hanımı, babası ise işçidir. Tek ebeveynli aileye sahip katılımcıların annelerinin tam aileye sahip katılımcılara oranla daha yüksek oranda çalıştıkları görülmektedir.

Her iki grubun da ailelerinin aylık gelirleri birbirine yakın olmakla birlikte, tam aileye sahip katılımcıların aileleri tarafından ekonomik olarak daha çok desteklendiği anlaşılmıştır.

Tek ebeveynli katılımcıların annelerinin, tam aileye sahip katılımcıların ise babalarının eğitim durumu daha yüksektir.

Tek ebeveynli aileye sahip katılımcıların sırasıyla ebeveynlerinin boşanması ya da ayrı yaşaması, ölüm ve diğer nedenlerden dolayı tek ebeveynli aileye sahip olduğu, çoğunlukla 6 ila 12 yıl arasında değişen sürelerde tek ebeveynli olduğu ve beraber yaşamadığı ebeveyni ile görüşmediği görülmektedir. Ayrıca tek ebeveynli katılımcıların beraber yaşadıkları ebeveynleri ile ilişkilerini beraber yaşamadıkları ebeveynleriyle kıyasladıklarında daha iyi olarak değerlendirdikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Ayrıca katılımcılar için ailenin anlamının birliktelik ve paylaşım, güven, samimiyet, koşulsuz kabul ve destek ve sevgi anlamına geldiği görülmüştür. Her iki katılımcı grubu da en çok birliktelik ve paylaşım temasını vurgulamışlar ve ailenin bu özelliğini ön plana çıkarmışlardır.

Katılımcılara göre ailenin biyolojik işlevi, eğitim ve sosyalleştirme işlevi ve destekleme işlevi olmak üzere üç temel işlevi vardır. Her iki katılımcı grubunda da en çok ailenin destekleme işlevinden, en az ise biyolojik işlevinden söz ettikleri görülmüştür.

Ailedeki rol ve sorumlulukların paylaşılması ile ilgili olarak tek ebeveynli aileye sahip katılımcılar ile tam aileye sahip katılımcılar arasında farklılıklar olduğu

görülmektedir. Özellikle çocuklara düşen sorumluluklar tek ebeveynli aileye sahip katılımcılarda daha fazladır ve tek ebeveynli aile olma süreci ile birlikte bu sorumlulukları artmaktadır.

Tek ebeveynli aileye sahip katılımcıların aile aidiyetleri tam aileye sahip katılımcılardan daha düşüktür.

Tek ebeveynli katılımcıların büyük bir bölümü, özellikle ebeveynlerinden birinin ölümü sonucunda tek ebeveynli olan katılımcılar için tek ebeveynli aile olma sürecinin aile aidiyetini arttırıcı, aile üyelerini birbirine bağlayıcı bir anlamı olduğu görülmüştür. Ancak ebeveyni yurt dışında yaşayan ya da çatışmalı bir boşanma süreci deneyimlemeyen katılımcıların yaşadıkları bu aile deneyiminin ailelerine karşı hissettikleri aidiyeti etkilemediği sonucuna ulaşılmıştır.

Aidiyet konusunda aileyi önceleyen iki grupta da, farklı aidiyet unsurlarından (aile, okul, sevgili, ev, Tanrı, din, düşünce, ideoloji vb) bahsedildiği görülmüştür. Ancak aidiyet duygusuna mesafeli duran katılımcıların genellikle tek ebeveynli aileler arasından çıktığı, tam aileye sahip olan ve kendisini aidiyet hissine karşı mesafeli ya da uzakta tanımlayan katılımcılar ise bu durumu aidiyet duygunun beraberinde getirdiği sorumlulukla ve aidiyetin bağımlılığa dönüşmesiyle ilişkilendirmişlerdir. Aidiyet geliştirdikleri ebeveynlerinden birisinin herhangi bir sebeple hayatlarından gitmesi, katılımcıların başkalarına ya da başka unsurlara karşı aidiyet geliştirmesini engelleyici bir unsurdur.

Çalışmada aile aidiyetinin bileşenleri beraber vakit geçirme ve paylaşım, destek, eleştiri hakkı, fedakarlık, güven, özen, iletişim ve kararlara katılım, koşulsuz olumlu kabul, sevgi ve samimiyettir.

Çeşitli değişkenlere göre tam aileye ve tek ebeveynli aileye sahip katılımcıların aile aidiyet ölçeği ve alt boyutları puanları incelendiğinde, her iki grupta da katılımcıların yaşları, yaşadıkları yerler, üniversite eğitimine kadar aileleriyle birlikte yaşama durumları, eğitim aldığı fakülte, kaçınıcı sınıfta olduğu, üniversitede geçirdiği toplam süre, ailelerinin ve kendilerinin aylık gelirleri, anne eğitim durumları, anne ve baba meslekleri açısından anlamlı bir farklılık yoktur.

Cinsiyet değişkeni açısından tek ebeveynli katılımcıların aile aidiyetlerinde anlamlı bir farklılık görölmezken, tam aileye sahip kadın katılımcıların aile aidiyeti ve kendilik aidiyeti alt boyutu erkeklere oranla daha yüksektir.

Tam aileye sahip katılımcılarda köy/kasabada yaşayanların kendilik aidiyeti alt boyutunun ve aile aidiyetinin şehir/büyükşehirde yaşayanlardan anlamlı derecede daha düşük olduğu görölmektedir.

Tam aileye sahip önlisans programına devam eden katılımcıların aile aidiyeti alt boyutu lisansa devam edenlerinden düşüktür.

Tam aileye sahip katılımcıların babalarının eğitim durumunun ortaokul olduğu katılımcıların aile aidiyeti alt boyutunun babalarının eğitim durumunun lise olduğu ailelere sahip katılımcılardan daha düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tek ebeveynli katılımcıların kardeşi olmayanların aile aidiyeti alt boyutu üç kardeşi olanlardan daha yüksek, bir kardeşi olanların aile aidiyeti ise üç kardeşi olanlardan anlamlı derecede daha yüksektir. Dört ve daha fazla kardeşi olan tam aileye sahip katılımcıların, aile aidiyeti ve alt boyutu kardeşi olmayanlardan ve bir kardeşi olanlardan daha düşüktür.

Katılımcılara ailelerine karşı en yüksek aidiyet hissettikleri ve en düşük aidiyet hissettikleri yaşantıları sorularak, iki katılımcı grubunun aile aidiyetine ilişkin uçlarda tanımladıkları yaşantıları değerlendirilmeye çalışılmıştır. Genel olarak değerlendirildiğinde katılımcıların hem en yüksek aidiyeti hem de en düşük aidiyeti benzer temalar çerçevesinde deneyimledikleri görölmüştür. “Özel günler” ve “zor zamanlar” olarak kavramsallaştırılan bu deneyimlerde dikkat çeken nokta, katılımcıların özel günlerinde aileleriyle birlikte yaşadıklarının onların aile aidiyetlerini ya yükselttiği ya da düşürdüğü görölmüştür. Aynı şekilde katılımcıların zor zamanlarında aile üyeleriyle beraber deneyimledikleri yaşantılarının aile aidiyetinin en düşük ya da en yüksek olduğu iki ucu arasında yer değiştirmesine neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tek ebeveynli katılımcıların tek ebeveynli olma süreleri, beraber yaşamadıkları ebeveyni ile görüşme durumları ve sıklıkları aile aidiyeti açısından farklılık yaratmamıştır.

Anne reisli tek ebeveynli aileye sahip katılımcıların aile aidiyeti baba reisli tek ebeveynli aileye sahip katılımcılardan daha yüksektir.

Tek ebeveynli katılımcılardan boşanma sonucu tek ebeveynli aileye sahip olanların aile aidiyetlerini ifade ederken ebeveynlerini ayrıştırdıkları görülmüştür. Özellikle çatışmalı ve çocuklara yansıtılan bir boşanma deneyimleyen katılımcıların annelerine karşı hissettikleri aidiyetin yüksek olduğu, babalarıyla bağlarının ise boşanma sonrasında ya zayıfladığı ya da koptuğu görülmektedir. Ancak çocukların sürece daha az dahil olduğu ve anlaşmalı boşanmayı deneyimleyen bazı katılımcıların bu sürecin babalarına karşı hissettikleri aidiyeti etkilemediği görülmüştür.

Tek ebeveynli aileye sahip olma nedenleri açısından yapılan değerlendirmede ise ebeveynlerden birinin ölümü nedeniyle tek ebeveynli olan katılımcıların kendilik aidiyetinin diğer nedenlerden dolayı tek ebeveynli olanlardan anlamlı derecede daha yüksek olduğu görülmüştür.

Beraber yaşamadığı ebeveyni ile kötü ilişkisi olanların aile aidiyeti alt boyutu çok iyi olanlara göre anlamlı derecede daha düşüktür. Ayrıca, beraber yaşamadıkları ebeveynleri ile çok iyi ilişkisi olan katılımcıların kendilik aidiyeti ve aile aidiyeti, ebeveynleri ile kötü ve çok kötü ilişkisi olanlardan anlamlı derecede daha yüksektir.

Tek ebeveynli aileye sahip katılımcılar, genel kabul gören anne ve babanın bir arada olduğu, çocuklarının bakım sorumluluğunu paylaştığı aile yapısının dışında bir aileye sahip olduklarının farkında olduklarını belirtmişlerdir. Özellikle çocukluk dönemlerinde toplumdaki klasik aile tanımına sıkı sıkıya bağlı olduklarını belirten tek ebeveynli aileye sahip katılımcılar, tek ebeveynli bir aile yapısına sahip olma durumunu deneyimledikten sonra, bu şekilde bir ailenin de var olabileceğine inanmaya başlamışlardır.

Katılımcıların ebeveynlerinin boşanma ya da ayrı yaşama nedenlerine bakıldığında, “alkol kullanımı ve şiddet”, “sorumsuzluk ve ekonomik problemler”, “eşler arası çatışma” ve “sadakatsizlik” gibi nedenlerden dolayı boşandıkları görülmektedir. Katılımcıların tek bir boşanma nedeninden ziyade, çoklu nedenleri boşanmanın gerçekleşmesinde daha etkili buldukları görülmektedir.

Ebeveynlerinin ölümü ile birlikte hayatlarında yeni bir dönem başladığını belirten katılımcıların çoğunun çocukluk döneminde yaşadıkları bu ebeveyn kaybında aile büyükleri tarafından doğru bilgilendirilmedikleri, bu nedenle yaşadıkları yas sürecine öfke ve kızgınlığında eşlik ettiği, ayrıca bu kayıp döneminde ve sonrasında psiko-sosyal bir destekten faydalanmadıkları görülmektedir.

Tek ebeveynli bir aileye sahip olmanın çocuklar üzerinde duygusal, ekonomik ve sosyal etkileri vardır. Tek ebeveynli aileye sahip olmanın duygusal etkilerinin mutluluk, rahatlama, eksiklik hissi, güven problemi ve endişe, üzüntü ve suçluluk olduğu görülmüştür. Boşanmadan önceki aile düzeninden, ebeveynler arasındaki ilişkiden ya da çatışmadan rahatsız olan katılımcılar bu süreci mutluluk verici olarak tanımlamışlardır. Sadece boşanma sonucunda tek ebeveynli aileye sahip olan katılımcıların bu süreci mutluluk ve rahatlama gibi olumlu çağrışımları olan duygular çerçevesinde ele aldıkları görülmüştür.

Tek ebeveynli bir aileye sahip olmanın katılımcılar üzerinde yarattığı ekonomik etkilerin yeni bir aile düzeninin kurulmasıyla birlikte ekonomik alandaki gelir kaybıyla ilişkili olduğu görülmektedir. Ekonomik etkilerin tek ebeveynli olma nedenine, ebeveynlerden ikisinin çalışma durumuna ve maddi kaynaklara, beraber yaşamadıkları ebeveynin ekonomik destek verme durumuna göre değiştiği görülmektedir.

Tek ebeveynli aileye sahip olmanın katılımcıları sosyal alanda da etkilediği görülmüştür. Bu etkiler eğitim, rol karmaşası, toplumsal baskı ve toplumsal kabul alanlarında değerlendirilmiştir.

Aile aidiyeti, ailenin anlamı ve ailenin işlevleri katılımcılar tarafından benzer temalar çerçevesinde ele alınmıştır. Bu noktada ailenin katılımcılar için anlamının ve işlevinin aile aidiyetini geliştirici bir özelliği vardır. Bu sonuçlar çerçevesinde fonksiyonel bir aileye sahip olmanın beraberinde aile aidiyetini de güçlendirdiği düşünülmüştür.

Çalışmada ulaşılan sonuçlar çerçevesinde yapılacak araştırmalara ve aile politikalarına ilişkin öneriler şeklinde ele alınmıştır. Yapılacak araştırmalara ilişkin öneriler şu şekildedir:

- Çalışma üniversite öğrencileri üzerinde yapıldığı için katılımcıların aile aidiyetleri bu dönemin gelişimsel özellikleri ile sınırlı kalmaktadır. Benzer çalışmaların farklı yaş gruplarında ve farklı gelişim dönemlerinde tam aileye sahip ve tek ebeveynli aileye sahip örneklem grubu üzerinde yapılması,
- Çalışma sadece tam aileye ve tek ebeveynli aileye sahip üniversite öğrencilerinin aile aidiyetleri üzerine odaklanmayı amaçlamıştır. Benzer çalışmaların üvey aileye sahip, büyük ebeveynlerle birlikte yaşayan (babaanne, dede, anneanne gibi) katılımcıları içerecek şekilde yapılması,
- Çalışmada kardeş sahibi olmanın ve kardeş sayısının aile aidiyetini etkilediğine ilişkin sonuçlara ulaşılmıştır. Bu nedenle kardeş sahibi olmanın aile aidiyeti ile ilişkisine odaklanan çalışmaların yapılması,
- Çalışmada tam aileye ve tek ebeveynli aileye sahip katılımcıların ailenin kinlerden oluştuğuna ilişkin farklı düşünce ve görüşleri olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ailenin kimlerden oluştuğuna ilişkin algıyı ölçmeye yönelik olarak çalışmaların farklı aile yapılarına sahip ve farklı sosyo-kültürel özellikteki örneklem üzerinde yapılması,
- Çalışmada sosyo-demografik değişkenlerin bir bölümünün tam aileye ve tek ebeveynli aileye sahip katılımcıların aile aidiyetini farklılaştırdığına ilişkin sonuçlara ulaşılmıştır. Sosyo-demografik değişkenlerin aile aidiyeti üzerindeki etkisine yönelik çalışmaların sayısının arttırılması,
- Çalışmada tek ebeveynli aileye sahip katılımcıların beraber yaşamadıkları ebeveynleri ile ilişkilerinin kısıtlı olduğu ya da katılımcılar tarafından beraber yaşadıkları ebeveynlerine oranla daha olumsuz değerlendirildiği görülmüştür. Bu nedenle tek ebeveynli katılımcıların beraber yaşamadıkları ebeveynleri ile ilişkilerine odaklanan çalışmaların yapılması,
- Çalışmanın nicel bölümünde ve nitel bölümünde örneklem grubuna dahil edilen tek ebeveynli aileye sahip katılımcıların çoğunlukla anne reisli tek ebeveynli aileye sahip oldukları görülmüştür. Baba reisli tek ebeveynli ailelere yönelik çalışmaların yapılması,

- Çalışmaya dahil edilen katılımcıların tek ebeveynli olma nedenleri arasında tercih sonucu tek ebeveynli olan üniversite öğrencilerinin bulunmadığı görülmüştür. Tercih sonucu tek ebeveyn olan ailelerin genel yapı itibarıyla diğer tek ebeveynli ailelerden farklı özellikler taşıdığı ve toplumsal kabulünün düşük olduğu göz önünde bulundurularak bu gruba yönelik çalışmaların yapılması,
- Farklı aile yapılarına yönelik olarak yapılan çalışmaların metodolojik olarak çeşitlenmesinin sağlanarak konuya ilişkin nicel, nitel ve karma araştırmaların yapılması/arttırılması,

Aile politikalarına yönelik olarak çalışmanın sonuçları çerçevesinde oluşturulan öneriler ise şu şekildedir:

- Çalışmada tam aileye sahip katılımcıların aile aidiyetlerinin tek ebeveynli katılımcılardan daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Tek ebeveynli aileye sahip üniversite öğrencilerinin aile aidiyetlerini arttırıcı hizmet modellerinin geliştirilmesi,
- Çalışmada tek ebeveynli aileye sahip olmanın katılımcıları sosyal, duygusal ve ekonomik etklileri olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu alanların tümünde tek ebeveynli aile üyelerini bir bütün olarak ele alarak destekleyecek, danışmanlık verecek hizmet modellerinin geliştirilmesi,
- Tek ebeveynli aileye sahip katılımcıların aile içinde tam aileye sahip katılımcılara oranla daha çok sorumluluk üstlendikleri ve rol karmaşası yaşadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bu nedenle tek ebeveynli ailelerin ekonomik, sosyal ve psikolojik olarak desteklenmesi, bu konuda uygulanan hizmet modellerinin çeşitlendirilmesi,
- Tek ebeveynli aileye sahip katılımcıların tek ebeveynli aile olma sürecinde ebeveynleri tarafından yeterli derecede bilgilendirilmedikleri sonucuna ulaşılmıştır. Bu nedenle tek ebeveynli ailelerin aile içi iletişimini, özellikle beraber yaşamadıkları ebeveynleri ile ilişkilerini arttırıcı programların geliştirilmesi ve uygulanması,

- Tek ebeveynli aileye sahip kayıımcıların bir bölümünün yaşadığı bu aile yapısını çevresine açıklamaktan çekindiğı sonucuna ulaşılmıştır. Bu nedenle aile yapısının çeşitliliğı ile ilgili toplumda farkındalık yaratmaya yönelik düzenlemelerin, uygulamaların ve projelerin yapılmasını/yaygınlaştırılmasının sağlanması,

6. KAYNAKLAR

- Affi TD, 2003. Feeling caught' in stepfamilies: Managing boundary turbulence through appropriate communication privacy rules. *Journal of Social and Personal Relationships*, 20, 6, 729-55.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2014. Türkiye aile yapısı araştırması 2011. 2. baskı, Ankara, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü.
- Akdoğan SD, 2012. Anne-babası boşanmış ve boşanmamış ergenlerin algılanan sosyal destek düzeylerinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Akpınar O, Öz S, 2013. Gerçeklik terapisi: özellikler, temel kavramlar, tedavi, uygulama ve değerlendirme. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12, 43, 1-22. Erişim tarihi, 10 Mart 2017. Erişim adresi, <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/esosder/article/view/5000068552>.
- Aksan G, 2016. Evlilik ve ayrılma: Ailelerin kurulması ve sona ermesi. In: Sistematik aile sosyolojisi, Ed: Aydın M, Konya, Çizgi Kitabevi, s. 169-94.
- Aktaş Ö, 2011. Boşanma nedenleri ve boşanma sonrasında karşılaşılan güçlükler, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Akyol SU, 2013. Boşanmış ve boşanmamış aileye sahip ergenlerin yalnızlık, yaşam doyumu, sosyal destek ve bazı değişkenler açısından incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.
- Al H, 2010. Bilimsel araştırma yöntemleri. Sakarya, Sakarya Yayıncılık, s. 17.
- Alaca F, 2011. İki dilli olan ve olmayan öğrencilerde okul yaşam kalitesi algısı ve okula aidiyet duygusu ilişkisi. Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Alderfer CP, 1969. An empirical test of a new theory of human needs. *Organizational behavior and human performance*, 4, 2, 142-75.
- Alptekin D, 2011. Toplumsal aidiyet ve gençlik: Üniversite gençliğinin aidiyeti üzerine sosyolojik bir araştırma, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Altıntaş E, Gültekin M, 2014. Psikolojik danışma kuramları. Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, s.50, 51, 52, 53, 94, 162.
- Amato PR, 1993. Children's adjustment to divorce: Theories, hypotheses, and empirical support. *Journal of Marriage and the Family*, 55, 1, 23-38.
- Amato PR, 1998. More than money? Men's contributions to their children's lives. Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Amato PR, 2000. The consequences of divorce for adults and children. *Journal of Marriage and Family*, 62, 4, 1269-87.
- Anant SS, 1966. Need to belong. *Canadas Mental Health*, 14, 2, 21-7.
- Anyan SE, Pryor J, 2002. What is in a family? Adolescent perceptions. *Children&Society*, 16, 5, 306-17.
- Aquilino WS, 1991. Family structure and home-leaving: A further specification of the relationship. *Journal of Marriage and the Family*, 53, 4, 999-1010.
- Aran M, Demir S, Sarıca Ö, Yazıcı H, 2010. Türkiye'de Yoksulluk ve eşitsizlikteki Değişimler, Türkiye Cumhuriyeti Devlet Planlama Teşkilatı ve Dünya Bankası Sosyal Politika Analitik Çalışma Programı Çalışma Raporu Sayı: 1. Ankara, s. 12.
- Arıkan Ç, 1996. Halkın boşanmaya ilişkin tutumları araştırması, Ankara, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu. Bilim Serisi, s. 96.
- Arıkan Ç, 1992. Yoksulluk, evlilikte geçimsizlik ve boşanma. Ankara, Şafak Matbaacılık.
- Artar F. Mahkumiyetin mahrum çocukları: Ceza infaz kurumlarında anneleriyle yaşayan çocukların yaşam şartları. Uluslararası Katılımlı Çocuk İhtiyaçları Sempozyumu Bildiri Kitabı: s. 154-65, 18-19 Mayıs 2012, Ankara.

- Ayan S, 2009. Aile ve şiddet aile içinde çocuğa yönelik şiddet, Ankara, Ütopya Yayınları, s. 86, 87.
- Aydın O, Baran G, 2010. Toplumsal değişme sürecinde evlenme ve boşanma. Toplum ve Sosyal Hizmet, 21, 2, 117-26.
- Aytaç S, 1997. Çalışma yaşamında kariyer yönetimi, planlaması, geliştirilmesi, sorunlar. İstanbul, Epsilon Yayınları.
- Baer JC, Schmitz MF, 2007. Ethnic differences in trajectories of family cohesion for Mexican American and Non-Hispanic White adolescents. Journal of Youth and Adolescence, 36, 4, 583-92.
- Baker M, 1990. Introduction theories, methods, and concerns of family sociology. In: Families: Changing trends in Canada, Canada, McGraw-Hill Ryerson Limited, s. 1-22.
- Baki A, Gökçek T, 2013. Karma yöntem araştırmalarına genel bakış. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 11, 42, 1-21.
- Balkış Baymur F, 2004. Genel psikoloji. İstanbul, İnkılap Kitabevi, s. 70, 72, 74.
- Barnes GG, 1999. Divorce transitions: Identifying risk and promoting resilience for children and their parental relationships. J Marital Fam Ther, 25, 4, 425-41.
- Barker R, 1999. Social work dictionary. Washington, NASW.
- Bartholomew K, Horowitz LM, 1991. Attachment styles among young adults: a test of a four-category model. J Pers Soc Psychol, 61, 2, 226-44.
- Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 2011. Tek ebeveynli aileler. Ankara, Başbakanlık Aile ve Sosyal araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları, s. 7, 8, 11, 12, 57, 195.
- Battal A, 2008. Boşanma sebepleri bilimsel araştırma projesi uygulama sonuçları. Ankara, Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Baumeister RF, Leary MR, 1995. The need to belong: desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. Psychol Bull, 117, 3, 497-529.
- Baumeister RF, Tice DM, 1990. Point-counterpoints: Anxiety and social exclusion. Journal of Social and Clinical Psychology, 9, 2, 165-95.
- Bayraktar G, 2007. Güreşçilerin psikolojik ihtiyaçları ile atılganlık düzeylerinin bireysel başarılarına etkisi. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Beckmann H, 2014. Related self and sense of belonging as protective factors against suicidal tendency in Turkish adolescents during transition to university, Master Thesis, Koç University, İstanbul.
- Bee H, Boyd D, 2009. Çocuk gelişim psikolojisi. İstanbul, Kaknüs Yayınevi, s. 734.
- Biblarz TJ, Gottainer G, 2000. Family structure and children's success: A comparison of widowed and divorced single-mother families. Journal of Marriage and the Family, 62, 533-48.
- Biehal N. 2012. A sense of belonging: Meanings of family and home in long-term foster care. Br J Soc Work, 44, 4, 955-71.
- Bilgiç A, 2016. Modern psikoloji ve Alfred Adler. Ankara, Yason Yayınları, s. 44, 45.
- Bilir Ş, Dabanlı D, 1991. Ailelerde boşanma vakaları sonucu çocukların geliştirdikleri tepkiler ve bu tepkileri doğuran faktörler. In: Aile yazıları 3: Birey, toplum ve kişilik. Eds: Dikeçligil B, Çiğdem A, Ankara, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, s. 152-65.
- Borgers N, Dronkers J, Van Praag BM, 1996. The effects of different forms of two-and single-parent families on the well-being of their children in Dutch secondary education. Social Psychology of Education, 1, 2, 147-69.
- Boss P, 1992. Primacy of perception in family stress theory and measurement. Journal of Family Psychology, 6, 2, 113-19.
- Bottomore T, 1984. Toplumbilim: Sorunlarına ve yazınına ilişkin bir klavuz. İstanbul, Beta Basım Yayın Dağıtım. s. 175, 176.
- Boyacı A, 2008. Yapı ve süreçleri ile aile. In: Anne baba eğitimi. Ed: Türküm AS. Eskişehir, Anadolu Üniversitesi, s. 23-50

- Bowlby J. 2013. Bağlanma. İstanbul, Pinhan Yayınları, s. 233, 452, 453.
- Braver, SL, Griffin WA, Cookston JT, Sandler IN, Williams J. 2013. Boşanmış ailelerde çocuklarla beraber yaşamayan babaların daha iyi babalık yapmasını teşvik etme, In: Aile Psikolojisi Bilimin Saanati. Eds: Pisof, WM, Lebow JL, İstanbul, Psikoterapi Enstitüsü Eğitim Yayınları, s. 351-87.
- Brown S L, Manning WD, 2009. Family boundary ambiguity and the measurement of family structure: The significance of cohabitation. *Demography*, 46, 1, 85-101.
- Brown SL, 2000. The effect of union type on psychological well-being: Depression among cohabitators versus marrieds. *Journal of Health and Social Behavior*, 41, 3, 241-55.
- Brown SL, Manning WD, Stykes JB, 2015. Family structure and child well-being: Integrating family complexity. *Journal of Marriage and Family*, 77, 1, 177-90.
- Budak S, 2000. Psikoloji sözlüğü, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları.
- Buehler C, Pasley K, 2000. Family boundary ambiguity, marital status, and child adjustment. *The Journal of Early Adolescence*, 20, 3, 281-309.
- Bulut I, 1993. Ruh hastalığının aile işlevlerine etkisi. Ankara, Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Yayınları, No:74, s. 3.
- Bulut M, 2008. Kadınlarda boşanma ve kültür ilişkisi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 19, 2. 111-8.
- Burger JM, 2016. Kişilik: Psikoloji biliminin insan doğasına dair söyledikleri. 5. baskı, İstanbul, Kaknüs Yayınları, s. 174, 177, 223, 246, 431, 432, 434, 452, 453.
- Büyüköztürk Ş, Kılıç Çakmak E, Akgün ÖE, Karadeniz Ş, Demirel F. 2016. Bilimsel Araştırma Yöntemleri, 20. baskı, Ankara, Pegem Akademi, s. 250.
- Can G, 2008. Temek psikoloji yaklaşımları ve kişilik kuramları. In: Psikoloji, Eds: Can G, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayını. s. 77-100.
- Canatan K, 2011. Aile kavramının tanımı. In: Aile sosyolojisi. Eds: Canatan K, Yıldırım E, 2. baskı, İstanbul, Açılım Kitap, s. 53-64.
- Cansel E, 1991. Sosyal devlet ve aile. In: Aile yazıları 2: Kültürel değerler ve sosyal değişme. Eds: Dikeçligil B, Çiğdem A, Ankara, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, s. 63-71.
- Carroll JS, Olson CD, Buckmiller N, 2007. Family boundary ambiguity: A 30-year review of theory, research, and measurement. *Family Relations*, 56, 2, 210-30.
- Carter EA, McGoldrick M, 2014. The expanded family life cycle: Individual, family, and social perspectives. Essex, Pearson.
- Cavanagh SE, 2008. Family structure history and adolescent adjustment. *Journal of Family Issues*, 29, 7, 944-80.
- Cherry J, 2016. The communication patterns and experiences of children in single parent families, Master Theses&Specialist Projects, Western Kentucky University.
- Christopher K, England P, McLanahan S, Ross K, Smeeding T, 2000. Gender inequality in poverty in affluent nations: The role of single motherhood and the state. Erişim tarihi, 12 Mart 2017. Erişim adresi, <https://eric.ed.gov/?id=ED439195>.
- Cihangir Çankaya Z, 2009. Öğretmen Adaylarında Temel Psikolojik İhtiyaçların Doyumu ve İyi Olma. *Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4 31, 23-31.
- Çıkrıkçı Ö, 2015. Öz-belirleme kuramına göre ihtiyaç doyumunun olumlu yönelimler üzerindeki etkisinin bağlanma stilleri açısından incelenmesi. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Coates JF, 1996. What is ahead for families: Five major forces of change. *The Futurist*, s. 27-35.
- Cockshaw WD, Shochet IM, Obst PL, 2014. Depression and belongingness in general and workplace contexts: A cross-lagged longitudinal investigation. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 33, 5, 448-62.
- Corey G, 2008. Psikolojik danışma, psikoterapi kuram ve uygulamaları. Ankara, Mentis Yayıncılık, s. 112, 347.

- Corley C, 2004. Preindustrial “single-parent” families: The tutelle in early modern Dijon. *Journal of Family History*, 29, 4, 351-65.
- Corsini R, Wedding D, 2012. Modern psikoterapiler. İstanbul, Kaknüs Yayınları, s. 646, 817.
- Creswell JW, Plano-Clark VL, 2015. Karma yöntem araştırmaları: tasarımı ve yürütülmesi. Ankara, Anı Yayıncılık, s. 76-80.
- Cüceloğlu D, 1991. İnsan ve davranışı. 2. baskı, İstanbul, Remzi Kitabevi. s. 236, 237.
- Dallos R, Draper R, 2012. Aile terapisine giriş: Sistemik teori ve uygulama. Ankara, Nobel Kitap, s. 32, 41.
- De Lange M, Dronkers J, Wolbers MH, 2014. Single-parent family forms and children’s educational performance in a comparative perspective: Effects of school’s share of single-parent families. *School Effectiveness and School Improvement*, 25, 3, 329-50.
- Deci EL, Connell JP, Ryan R M, 1989. Self-determination in a work organization. *Journal of applied psychology*, 74, 4, 580-90.
- Deci EL, Ryan RM 1990. A motivational approach to self: Integration in personality. In: Nebraska symposium on motivation: Vol. 38, Perspectives on motivation, Eds: Dienstbier RD, Lincoln, University of Nebraska Press, p. 237–88.
- Deci EL, Ryan RM, 1985. The general causality orientations scale: Self-determination in personality. *Journal of research in personality*, 19, 2, 109-134.
- Deci EL, Ryan RM, 2002. Handbook of self-determination research, University Rochester Press.
- Deci EL, Vallerand RJ, Pelletier LG, Ryan RM, 1991. Motivation and education: The self-determination perspective. *Educational Psychologist*, 26, 3-4, 325-46.
- Deci EL, Vansteenkiste M, 2004. Self-determination theory and basic need satisfaction: Understanding human development in positive psychology. *Ricerche di Psicologia*, 1, 27, 23-40.
- Dehlin L, Reg LM, 2009. Adolescents' experiences of a parent's serious illness and death. *Palliative and Supportive Care*, 7, 1, 13-25.
- Demir OÖ, 2011. Nitel araştırma yöntemleri. In: Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri, Eds: Böke K, İstanbul, Alfa Yayınları, s. 279.
- Demo DH, Acock, AC, 1996. Family structure, family process, and adolescent well-being. *Journal of Research on Adolescence*, 6, 457-88.
- Deniz ME, 2006. Ergenlerde bağlanma stilleri ile çocukluk istismarları ve suçluluk-utanç arasındaki ilişki. *Eurasian Journal of Education Research*, 22, 89-99.
- DeWall CN, Deckman T, Pond RS, Bonser I, 2011. Belongingness as a core personality trait: How social exclusion influences social functioning and personality expression. *Journal of Personality*, 79, 6, 1281-314.
- Diñçkol A, 2004. Siyasal sistem kuramı çerçevesinde kamu yönetimi alt sistemi (kamu yönetimi genel kanun tasarısı). İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi, 6, 61-93.
- Doğan A, 2015. Ortaöğretim öğrencilerinin kuraldışı davranış göstermelerinde öğrenim hayatlarını denetleyememe inancı, özsaygı ve okula aidiyet duygularının rolü. Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Mersin.
- Doğan HZ, 1991. Aile yapısının durumsal çözümlemesi. *Aile ve Toplum Dergisi*.1, 23-34.
- Doğan İ, 1998. Sosyoloji: kavramlar ve sorunlar, Ankara, Sistem Yayıncılık, s. 198, 199, 200, 232, 233.
- Doğan S, 1995. Aile yönelik psikolojik yardım: Psikolojik danışma. In: Aile Kurultayı Değişim Sürecinde Aile; Toplumsal Katılım ve Demokratik Değerler Birinci Kitap, 18-18 Kasım 1994 Eds. Ankara, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, s. 339-48.
- Dönmezer S, 1999. Toplumbilim, İstanbul, Beta Yayınları, s. 16, 18.
- Dowdney L, 2000. Annotation: Childhood bereavement following parental death. *J Child Psychol Psychiatry*, 41, 7, 819-30.

- Downey DB, 1994. The school performance of children from single-mother and single-father families: Economic or interpersonal deprivation?. *Journal of Family Issues*, 15, 1, 129-47.
- Dronkers J, 1994. The changing effects of lone parent families on the educational attainment of their children in a European welfare state. *Sociology*, 28, 1, 171-91.
- Durak İ, 1996. İşletmelerde çalışan insanlardan daha fazla yararlanma aracı olarak motivasyon süreci ve bir uygulama, Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli, s. 77.
- Dündar Zeybekoğlu Ö, Değişen ve değiş(e)meyen yönleriyle aile: Yapısı, türleri, işlevleri. In: Değişen toplumda değişen aile: Sosyolojik tartışmalar. Ed: Adak N, Ankara, Siyasal Kitabevi, s. 39-64.
- Dyregrov A, Güvenç G, 2000. Çocuk, kayıplar ve yas: Yetişkinler için el kitabı. Ankara, Türk Psikologlar Derneği Yayınları, s. 5.
- Emery R, 2013. Evlilik, boşanma ve çocukların uyumu, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 1, 15, 18, 22.
- Emery RE, 1994. Renegotiating family relationships: Divorce, child custody, and mediation. New York, Guilford.
- Engler B, 2009. Personality theories: An introduction. 8th Ed, Australia, Wadsworth Collage Learning, p. 94, 95, 125.
- Erdentuğ A, 1991. Türkiye, İran ve Pakistan'da geleneksel köy ailesinin özellikleri. In: Aile yazıları 2: Kültürel değerler ve dosyal değişme. Eds: Dikeçligil B, Çiğdem A, Ankara, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, s. 229-39.
- Eren E, 2007. Örgütsel davranış ve yönetim psikolojisi, İstanbul, Beta Yayıncılık, s. 501, 507, 522.
- Ergün M, 1987. Eğitim ve toplum: Eğitim sosyolojisine giriş, Malatya, İnönü Üniversitesi Yayınları, s. 39.
- Eroğlu F, 1996. Davranış Bilimleri, İstanbul, Beta Basım Yayın Dağıtım, s. 41, 42, 43, 45, 47.
- Ersanlı K, Koçyiğit M, 2013. Ait olma ölçeğinin psikometrik özellikleri. *Electronic Turkish Studies* 8, 12, 751-64.
- Feist J, 1990. Theories of personality. 2nd Ed, Forth Worth, Holt Rinehart and Winston, p. 131, 134, 239, 247.
- Ford, D. Y. (1994). An exploration of perceptions of alternative family structures among university students. *Family Relations*, 43, 1, 68-73.
- Freyer H, 1963. Sosyolojiye giriş. Ankara, Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, s. 165,167, 223, 224, 228, 230, 236.
- Gander MJ, Gardiner HW, 2001. Çocuk ve ergen gelişimi. 4. baskı, Ankara, İmge Kitabevi.
- Garriga Alsina, A, 2010. Consequences of parental divorce and family structure on children's outcomes in European societies: individual, cohort and country explanations. Erişim tarihi, 10 Mart 2017. Erişim Adresi, <http://www.tdx.cat/handle/10803/7256>.
- Gay L, Mills G, Airasian P, 2006. Educational research: Competencies for analysis and applications. New Jersey, Pearson Education Inc.
- Geçtan E, 2014. Psikanaliz ve sonrası. 16. baskı, İstanbul, Remzi Kitabevi, s. 112, 113, 124, 222, 254, 255, 258, 260, 284, 287.
- Giddens A, 2005. Sosyoloji. Ankara, Ayraç Yayınevi, s. 58, 149, 172, 173, 174, 175, 180, 181, 182.
- Gill, IK, Deepali S, Suman V. 2003. Adolescents in single parent families. *Journal of Family Welfare*, 49, 10-20.
- Gittens D, 1991. Aile sorgulanıyor, İstanbul, Pencere Yayınları, s. 19.
- Gladding G, 2012. Aile terapisi: Tarih kuram ve uygulamaları. Ankara, Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği Yayınları. s. 30, 32, 75, 79, 80, 94.
- Goldenberg H, Goldenberg I, 2002. Counseling today's families. Canada, Wadsworth Pub Co, p. 107.

- Golombok S, Zadeh S, Imrie S, Smith V, Freeman T, 2016. Single mothers by choice: Mother–child relationships and children’s psychological adjustment. *Journal of Family Psychology*, 30, 4, 409-18.
- Goode WJ, 1984. Individual investments in family relationships over the coming decades. *The Tocqueville Review*, 6, 1, 51-83.
- Goode WJ, 2010. The theoretical importance of the family. In: *Family in transition*. Eds: Skolnick AS, Skolnick JH, Boston, Pearson/Allyn and Bacon. p. 20.
- Goodenow C, 1993. The psychological sense of school membership among adolescents: Scale development and educational correlates. *Psychology in the Schools*, 30, 1, 79-90.
- Gökçe B, 1976. Aile ve aile tipleri üzerine bir inceleme. *Hacettepe Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 8, 12, 46-7.
- Gökçe B, 1991. Aile ve aile tipleri üzerine bir inceleme. In: *Aile yazıları 1: Temel kavramlar tarihi ve süreç*. Eds: Dikeçligil B, Çiğdem A, Ankara, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, s. 210-28.
- Gökçe B, 1996. Türkiye’nin toplumsal yapısı ve toplumsal kurumlar. Ankara, Savaş Yayınları, s. 156, 157.
- Gökçen A, 2016. Aile türleri ve başlıca aile sınıflandırmaları. In: *Sistemantik Aile Sosyolojisi*. Eds: Aydın M, Konya, Çizgi Kitabevi, s. 93-113.
- Güçlü S. 2012. Aileye ilişkin kuramsal yaklaşımlar. In: *Değişen toplumda değişen aile: Sosyolojik tartışmalar*. Ed: Adak N, Ankara, Siyasal Kitabevi, s. 65-91.
- Gül G, 2015. Aile ve evlilik kurumu. In: *Evlilik okulu: Evlilikte kişilerarası ilişkiler ve iletişim becerileri*. Ed: Yavuzer H, 11. baskı, İstanbul, Remzi Kitabevi. s. 20-8.
- Gülerce A, 2007. Dönüşümsel aile modeli ve Türkiye’de ailelerin psikolojik örüntüleri, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi. s. 10, 11.
- Güngör D, 2000. Bağlanma stillerinin ve zihinsel modellerin kuşaklar arası aktarımında ana babalık stillerinin rolü. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s. 3, 4, 7, 8, 11, 12.
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2009. Nüfus ve sağlık araştırması. Ankara, Hacettepe Üniversitesi, s. 17.
- Hagerty BM, Lynch-Sauer J, Patuskyl KL, Bouwsema M, Collier P, 1992. Sense of belonging: A vital mental health concept. *Archives of Psychiatric Nursing*, 6, 3, 172-7.
- Hagerty BM, Patuskyl K, 1995. Developing a measure of sense of belonging. *Nurs Res*, 44, 1, 9-13.
- Hagerty BM, Williams RA, Oe H, 2002. Childhood antecedents of adult sense of belonging. *Journal of Clinical Psychology*, 58, 7, 793-801.
- Hall CS, Lindsay G, Campbell, JB, 1998. *Theories of personality* 4th Ed, New York, John Wiley&Sons, p. 132, 143, 149, 151.
- Halpern-Meekin S, Tach L, 2008. Heterogeneity in two-parent families and adolescent well-being. *Journal of Marriage and Family*, 70, 2, 435-51.
- Hardway C, Andrew JF, 2006. Dimensions of family connectedness among adolescents with Mexican, Chinese, and European backgrounds. *Developmental Psychology*, 42, 6, 1246-58.
- Hazan C, Shaver PR, 1994. Deeper into attachment theory. *Psychological Inquiry*, 5, 1, 68-79.
- Healy JM, Malley JE, Stewart AJ, 1990. Children and their fathers after parental separation. *American Journal of Orthopsychiatry*, 60, 4, 531-43.
- Hedin L, 2014. A sense of belonging in a changeable everyday life—a follow-up study of young people in kinship, network, and traditional foster families. *Child&Family Social Work*, 19, 2, 165-73.
- Hertz R, 2006. *Single by chance, mothers by choice: How women are choosing parenthood without marriage and creating the new American family*. New York, Oxford University Press.

- Hill R, 1986. Life cycle stages for types of single parent families: Of family development theory. *Family Relations*, 35, 1, 19-29.
- Hill DL, 2009. Relationship between sense of belonging as connectedness and suicide in American Indians. *Archives of Psychiatric Nursing*, 23, 1, 65-74.
- Hilton JM, Devall EL, 1998. Comparison of parenting and children's behavior in single-mother, single-father, and intact families. *Journal of Divorce&Remarriage*, 29, 3-4, 23-54.
- Hortaçsu N, 1991. Evlilik ve boşanma nedenlerine verilen önemi etkileyen faktörler olarak değerlendirme yaklaşımı, cinsiyet ve medeni durum. *Aile ve Toplum Dergisi*, 1, 1, 35-41.
- Hortaçsu N, 2015. Zamanda aile ailede zaman. Ankara, İmge Kitabevi, s. 52.
- Hsieh M, Patrick L, 2009. Protective factors for adolescents among divorced single-parent families from Taiwan. *Social Work in Health Care*, 48, 3, 298-320.
- İçli G, 1997. Aile araştırmalarında yöntem ve yaklaşım. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 3, 59-67.
- İlaslan Ö, 2009. Çocukların bağlanma davranışlarının özlük nitelikleri ve anne bağlanma stillerine göre incelenmesi. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- İşmen Gazioğlu E, 2015. Aile yaşam döngüsü. In: Evlilik Okulu Evlilikte Kişilerarası İlişkiler ve İletişim Becerileri. Eds: Yavuzer H, 11. Baskı, İstanbul, Remzi Kitapevi, s. 29-47.
- Jackson AP, 1998. The role of social support in parenting for low-income, single, black mothers. *Social Service Review*, 72, 3, 365-78.
- Jacobsen V, Fursman L, Bryant J, Claridge M, Jensen B, 2004. Theories of the family and policy, Working Paper, New Zealand Treasury, p. 26, 27.
- Jeynes W, 2012. Divorce, family structure, and the academic success of children. Routledge.
- Johnson A, 2000. The Blackwell dictionary of sociology. Oxford, Blackwell Publishing, p. 118.
- Kağıtçıbaşı Ç, 1984. Aile içi etkileşim ve ilişkiler: Bir aile değişme modeli önerisi. In: Türkiye'de ailenin değişimi (toplumbilimsel incelemeler), Eds: Erder N, Erder T, Ankara, Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayını.
- Kandiyoti D, 1984. Aile yapısında değişme ve süreklilik: Karşılaştırmalı bir yaklaşım. In: Türkiye'de ailenin değişimi (toplumbilimsel incelemeler), Eds: Erder N, Erder T, Ankara, Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayını.
- Kaner S, 1993. Kontrol kuramı ve gerçeklik terapisi. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 26, 2, 569-85.
- Karahan TF, Sarıdoğan ME, 2012. Psikolojik danışma ve psikoterapide kuramlar. 3. baskı, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, s. 262.
- Karaman Ö, 2013. Öğrencilerin öğrenim gördükleri üniversiteye ait olma gereksinimlerinin incelenmesi. Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.
- Karasar N, 2003. Bilimsel araştırma yöntemi. 12. baskı, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım.
- Kasapoğlu A, 2012. Sosyolojik yaklaşımlar temelinde aile kuramları. In: Aile sosyolojisi. Eds: Kasapoğlu A, Karkıner N, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, s. 3-27.
- Kelly JB, Emery RE, 2003. Children's adjustment following divorce: Risk and resilience perspectives. *Family Relations*, 52, 4, 352-62.
- King V, Boyd LM, Thorsen ML, 2015. Adolescents' perceptions of family belonging in stepfamilies. *Journal of Marriage and Family*, 77, 3, 761-74.
- Kır İ, 2011. Toplumsal bir kurum olarak ailenin işlevleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10, 36, 381-404.
- Kirst-Ashman KK, Hull GH, 2002. Understanding Generalist Practice. USA, Brooks/Cole.
- Kitson GC, Morgan LA, 1990. The multiple consequences of divorce: A decade review. *Journal of Marriage and Family*, 52, 4, 913-24.

- Kleist DM, 1999. Single-parent families: A difference that makes a difference?. *The Family Journal*, 7, 4, 373-8.
- Koç İ, 1997. Female-headed households in Turkey and socio-demographic and economic characteristics of female household heads. *Nüfusbilim Dergisi*, 19, 73-99.
- Kocadaş B, 2010. Toplum, toplumsal yapı ve kurumlar. İstanbul, Doğu Kütüphanesi, s. 145.
- Koçel T, 2005. İşletme yöneticiliği, Ankara, Arıkan Yayınevi, s. 643.
- Koçyiğit M, 2014. Cinsiyete ve ait olma düzeylerine göre üniversite öğrencilerinin geleceğe yönelik tutumları. Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Samsun, s. 29.
- Kongar E, 1972. İzmir'de kentsel aile. Ankara, Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları. s. 3, 4, 22, 23.
- Koşar NG, 1992. Sosyal hizmetlerde aile ve çocuk refahı alanı, Ankara, MN Ofset.
- Koroğlu T, 2013. Üniversite gençliğinin evlilik, aile ve boşanma konusundaki düşünce ve görüşleri üzerine sosyolojik bir araştırma: Karabük Üniversitesi örneği, Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karabük, s. 125, 137.
- Köse B, 2012. Geçmişten günümüze aile. In: Değişen toplumda değişen aile: Sosyolojik tartışmalar. Ed: Adak N, Ankara, Siyasal Kitabevi, s. 15-38.
- Krauth LD, 1995. Single-parent families: The risk to children. *Family Therapy News*, 26, 6, 14-23.
- Krysiak JL, Finn J, 2015. Etkili uygulama için sosyal hizmet araştırması. Ankara, Nika Yayınevi, s. 216, 217.
- Kulaksızoğlu A, 2011. Ergenlik psikolojisi. 12. baskı, İstanbul, Remzi Kitabevi, s. 93.
- Kümbetoğlu B. 2008. Sosyolojide ve antropolojide niteliksel yöntem ve araştırma. 2. baskı, Ankara, Bağlam Yayınları, s. 71.
- Kurtyılmaz Y, 2011. Üniversite öğrencilerinin ilişkisel saldırganlık ile benlik saygısı, sosyal bağlılık ve sosyal kaygı düzeyleri arasındaki ilişkiler. Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Kuyucu Y, 2007. Boşanmış ailede yetişen ergenlerin bilişsel çarpıtmalarıyla benlik değeri arasındaki ilişki. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Lansford JE, Ceballo R, Abbey A, Stewart AJ, 2001. Does family structure matter? A comparison of adoptive, two-parent biological, single-mother, stepfather, and stepmother households. *Journal of Marriage and Family*, 63, 3, 840-51.
- Leake VS, 2006. Steps between, steps within: Adolescents and stepfamily belonging. Doctorial Dissertation, College of Education at the University of Kentucky, Kentucky.
- Lee C, 1995. Rethinking boundary ambiguity from an ecological perspective: Stress in Protestant clergy families. *Family Process*, 34, 1, 75-86.
- Lefaucheur N, 2005. Annelik, aile ve devlet, kadınların tarihi yirminci yüzyılda kültürel bir kimliğe doğru Cilt V. In: Kadınların tarihi yirminci yüzyılda kültürel bir kimliğe doğru. Eds: Duby G, Perrot M, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 401-18.
- Leon K 2003. Risk and protective factors in young children's adjustment to parental divorce: A review of the research. *Family Relations*, 52, 3, 258-70.
- Levett-Jones T, Lathlean J, Maguire J, McMillan M, 2007. Belongingness: a critique of the concept and implications for nursing education. *Nurse Education Today*, 27, 3, 210-8.
- Levin I, Trost J, 1992. Understanding the concept of family. *Family Relations*, 41, 3, 348-51.
- Lino M, 1995. Expenditures on children by families, 1994 annual report. Washington DC, U.S. Department of Agriculture, Center for Nutrition Policy and Promotion.
- Liu D, Yu X, Wang Y, Zhang H, Ren G, 2014. The impact of perception of discrimination and sense of belonging on the loneliness of the children of Chinese migrant workers: a structural equation modeling analysis. *International journal of mental health systems*, 8, 1, 52
- Macionis JJ, 2015. Sosyoloji, Ankara, Nobel Yayınevi, s. 475, 476.

- Madden-Derdich DA, Leonard SA, Christopher FS, 1999. Boundary ambiguity and coparental conflict after divorce: An empirical test of a family systems model of the divorce process. *Journal of Marriage and the Family*, 61, 3, 588-98.
- Marshall G, 1999. *Sosyoloji sözlüğü*. Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, s. 265.
- Maslow AH, 1954. The instinctoid nature of basic needs. *J Pers*, 22, 3, 326-47.
- Maslow AH, 1970. *Personality and motivation*. New York, Harper&Row, p. 35, 36, 39, 42, 45, 76.
- Mather M, 2010. US children in single-mother families. Population Reference Bureau, Data Brief-May 2012.
- Mavili A, Kesen NF, Daşbaş S, 2014. Aile aidiyeti ölçeği: bir ölçek geliştirme çalışması. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 33, 29-45.
- Mavili A, 2015. *Ailem ve Ben*. Konya, Atlas Kitabevi, s. 19, 20, 21, 26, 27, 31, 32, 33, 43.
- Mayer FS, Sutton K, 1996. *Personality: An integrative approach*. Upper Saddle River, N.J, Prentice Hall, p. 80, 95.
- McGraw P, 2005. *Önce Ailem*, Ankara, April Yayıncılık.
- McGurk H, Glachan M, 1987. Children's conception of the continuity of parenthood following divorce. *J. Child Psychol. Pscyhiat*. 28, 3, 427-35.
- McLanahan S, Booth K, 1989. Mother-only families: Problems, prospects, and politics. *Journal of Marriage and the Family*, 51, 3, 557-80.
- McLanahan S, Sandefur G, 1994. *Growing up with a single parent: What hurts, what helps*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- McLaren S, Gomez R, Bailey M, Van Der Horst RK, 2007. The association of depression and sense of belonging with suicidal ideation among older adults: Applicability of resiliency models. *Suicide Life Threat Behav*, 37, 1, 89-102.
- Menaghan EG, Lieberman MA, 1986. Changes in depression following divorce: A panel study. *Journal of Marriage and the Family*, 48, 2, 319-28.
- Meriç B, 2007. Boşanmış ailelerdeki ergenlerin uyum düzeylerini ve sosyal becerilerini geliştirmeye yönelik bir grup rehberliği çalışmasının sınanması. Doktora Tezi. İstanbul, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Meriç Yazan Ü, 1991. İleri endüstri toplumlarında aile kurumu üzerine araştırma. In: *Aile Yazıları 1: Temel kavramlar tarihi ve süreç*. Eds: Dikeçligil B, Çiğdem A, Ankara, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, s. 449-67.
- Merter F, 1990. 1950-1988 yılları arasında köy ailesinde meydana gelen değişimler: Malatya örneği. Ankara, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, s. 10.
- Meyer DR, Garasky S, 1993. Custodial fathers: Myths, realities, and child support policy. *Journal of Marriage and the Family*, 55, 1, 73-89.
- Milevsky A, 2005. Compensatory patterns of sibling support in emerging adulthood: Variations in loneliness, self-esteem, depression and life satisfaction. *Journal of Social and Personal Relationships*, 22, 6, 743-55.
- Mişe MA. 2015. Boşanmanın sosyo-psikolojik ve dini sebepleri ve sonuçları üzerine sosyolojik bir araştırma (Uşak ili örneği). Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Moore KA, Ryan S, Manlove J, Mincieli L, Schelar E, 2009. High-risk subsequent births among co-residential couples: The role of fathers, mothers, and couples. *Fathering: A Journal of Research, Theory, and Practice about Men as Father*, 7, 1, 91-102.
- Moriarty PH, Wagner LD, 2004. Family rituals that provide meaning for single-parent families. *Journal of Family Nursing*, 10, 2, 190-210.
- Mueller C, Haines RT, 2012. Adolescent perceptions of family connectedness and school belonging: Links with self-concept and depressive symptoms among gifted African American and Hispanic youth. *Gifted Children*, 5, 2, 3.

- Murdock GP, 1949. Social structure. New York, Macmillan, p. 27.
- Murdock NL, 2014. Psikolojik danışma ve psikoterapi kuramları: Olgu sunumu yaklaşımıyla. Ankara, Nobel Kitap, s. 112.
- Murray HA, 1938. Explorations in personality. Oxford, England, Oxford Univ. Press, p. 124, 128.
- Nasır Ş, 2013. Origins of individual differences in the need to belong: The role of parental control, Master Thesis, Koç University Social Sciences&Humanities, İstanbul.
- Nazlı S, 2014. Aile danışmanlığı, Ankara, Anı Yayıncılık, s. 55, 57, 59, 60.
- Needleman NI, 1992. Characteristics of single father families that may be associated with the achievement of parent satisfaction, Doctoral Dissertation, New York University, New York.
- Newman BM, Newman PR, Griffen S, O'Connor K, Spas J, 2007. The relationship of social support to depressive symptoms during the transition to high school. Adolescence, 42, 167, 441-59.
- Nixon E, Greene S, Hogan D, 2015. "It's what's normal for me" children's experiences of growing up in a continuously single-parent household. Journal of Family Issues, 36, 8, 1043-61.
- Nock SL, 1988. The family and hierarchy. Journal of Marriage and the Family, 50, 4, 957-66.
- Nock SL, 1998. The consequences of premarital fatherhood. American Sociological Review, 63, 2, 250-63.
- Nunnally JC, 1978. Psychometric theory. 2nd. Ed, New York, McGraw-Hill.
- OECD, 2011. Doing better for families. Erişim tarihi, 15 Haziran 2016. Erişim adresi, <http://www.oecd.org/els/soc/doingbetterforfamilies.htm>.
- Ogburn WF, 1963. Changing function of the family, In: Selected studies in marriage and the family, Eds: Winch RF, McGinnis R, Barringer HR, New York, Holy Rinehart and Winston Inc, p. 460-470.
- Onaran O. 1981. Çalışma yaşamında güdülenme kuramları. Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, s. 15, 16, 38, 39.
- Öngider N, 2006. Evli ve boşanmış ailelerde algılanan ebeveyn kabul veya reddinin çocuğun psikolojik uyumu üzerindeki etkileri. Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Ozankaya Ö, 1991. Toplum bilimi, İstanbul, Beta Yayınları, s. 215.
- Özcan B, 2005. Anne-babaları boşanmış ve anne-babaları birlikte olan lise öğrencilerinin yılmazlık özellikleri ve koruyucu faktörler açısından karşılaştırılması. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Özen S, 1990. Aile kurumu ve bazı sosyolojik yaklaşımlar. In: Aile Yazıları 1: Temel kavramlar tarihi ve süreç. Eds: Dikeçligil B, Çiğdem A, Ankara, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, s. 397-408.
- Özgök A, 2013. Ortaokul öğrencilerinde okul aidiyet duygusunun arkadaşlara bağlılık düzeyinin ve empati sınıf atmosferi algısının incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Özkalp E, 2001. Sosyolojiye giriş, 11. baskı, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, s. 137.
- Öztaş S, 2010. İlköğretim Okullarında Görevli Kadrolu, Sözleşmeli ve Ücretli Öğretmenlerin Mesleki Aidiyet Duygularının Değerlendirilmesi (Antalya İli, Alanya İlçesi İlköğretim Okulları Örneği). Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Öztürk MS, Boylu AA, 2013. Tek ebeveynli ailelerin yaşadıkları finansal güçlüklerin yaşam tatminleri üzerindeki etkisinin incelenmesi. Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar E Dergisi, 19, 19, Erişim tarihi, 10 Şubat 2017. Erişim adresi: <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/sosyoekonomi/article/view/5000080653>.
- Öztürk O, 1998. Psikanaliz ve psikoterapi. 3. baskı, Ankara, Bilimsel Tıp Yayınevi, s. 21.

- Öztürk S, 2006. Anne-babası boşanmış 9-13 yaşlarındaki çocuklar ile aynı yaş grubundaki anne-babası boşanmamış çocukların benlik saygısı ve kaygı düzeyleri ilişkisi. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Parke M, 2004. Are married parents really better for children?, Guilford, CT: McGraw-Hill/Dushkin.
- Parsons T, 1991. The social system. London and New York, Routledge, p. 36.
- Patton MQ, 2014. Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri. Ankara, Pegem Akademi Yayıncılık, s. 107, 207, 235, 244, 353, 432.
- Pırtık Ş, 2013. Boşanmış ve tam aileden gelen okul öncesi çocukların sosyal beceri ve akran tepkilerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Pittman TS, Zeigler KR, 2007. Basic human needs. Social psychology: Handbook of basic principles, 2, 473-89.
- Pryor J, Trinder L, 2007. Children, families, and divorce. In: The blackwell companion to the sociology of families. Eds: Scott J, Treas J, Richards M, Oxford: Blackwell Publishing, p. 322-39.
- Polat E, 2008. Yoksulluk ve Sosyal Yardım Kavramı, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları. V. Aile Şurası Aile Destek Hizmetleri Bildirileri Bildiri Kitabı, s. 131-53, Ankara, Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Popenoe D, 1996. Life without father: Compelling new evidence that fatherhood and marriage are indispensable for the good of children and society. New York, Free Press.
- Richards LN, Schmiede CJ, 1993. Problems and strengths of single-parent families: Implications for practice and policy. Family Relations, 42, 3, 277-85.
- Rivera FI, Guarnaccia PJ, Mulvaney-Day N, Lin JY, Torres M, Alegria M, 2008. Family cohesion and its relationship to psychological distress among Latino groups. Hispanic Journal of Behavioral Sciences, 30, 3, 357-78.
- Rogers C, 1951. Client-centered therapy: its current practice, implications, and theory. Boston, Houghton Mifflin.
- Ryan R, 1995. Psychological needs and the facilitation of integrative processes. Journal of Personality, 63, 3, 397-428.
- Ryan RM, Deci EL, 2000. Intrinsic and extrinsic motivations: Classic definitions and new directions. Contemporary Educational Psychology, 25, 1, 54-67.
- Ryan RM, Deci EL, 2000. Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. American psychologist, 55, 1, 68-78.
- Ryan RM, Deci EL, 2008. A self-determination theory approach to psychotherapy: The motivational basis for effective change. Canadian Psychology/Psychologie canadienne, 49, 3, 186-93.
- Ryder V, 1995. Parents and their children family life education consultant. Houston/ Texas, Dorsey Press. p. 66.
- Sağlam M, 2011. Boşanma sürecinde olan ailelerdeki çocukların aile algılarının ve sorunlarının resimler aracılığı ile incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Saka O, 2004. Ataştırma Evreleri II: Araştırmalarda deneklerin seçimi. Türkiye Acil Tıp Dergisi, 4, 2, 81-5.
- Şahin M, Gültekin M, 2014. Toplumsal cinsiyet eşitliğine dayalı politika uygulayan ülkelerde kadın ve aile: İzlanda, Finlandiya, Norveç, İsveç, Türkiye. İstanbul, SEKAM Yayınları.
- Sancaklı D, 2014. Boşanmış annelerin ve çocuklarının boşanma sürecine ilişkin yaşantıları. Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Sancaklı D, 2014. Boşanmış annelerin ve çocuklarının boşanma sürecine ilişkin yaşantıları. Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Sanik MM, Mauldin T, 1986. Single versus two parent families: A comparison of mothers' time. *Family Relations*, 35, 1, 53-6.
- Sargent J, Williams RA, Hagerty B, Lynch-Sauer J, Hoyle K, 2002. Sense of belonging as a buffer against depressive symptoms. *Journal of the American Psychiatric Nurses Association*, 8, 4, 120-9.
- Sarı Ö, 2016. Aile kurumu ve ailenin tanımı. In: *Sistemik aile sosyolojisi*. Ed: Aydın M, 3. baskı, Konya, Çizgi Kitabevi, s. 9-29.
- Satıcı SA, 2016. Üniversite öğrencilerinin affetme, intikam, sosyal bağlılık ve öznel iyi oluşları: Farklı yapısal modellerin denenmesi üzerine bir araştırma. Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Sayın Ö, 1990. Aile sosyolojisi ailenin toplumdaki yeri. İzmir, Ege Üniversitesi Basımevi, s. 27.
- Schultz DP, Schultz SE, 1997. *Theories of personality*, Pacific Grove, Brooks/Cole.
- Schultz DP, Schultz SE, 2007. Modern psikoloji tarihi. İstanbul, Kaknüs Yayınları, s. 638, 639, 640, 654, 664, 665, 666, 673.
- Seltzer JA, 1991. Relationships between fathers and children who live apart: The father's role after separation. *Journal of Marriage and the Family*, 53, 1, 79-101.
- Seltzer JA, Bianchi SM, 1988. Children's contact with absent parents. *Journal of Marriage and the Family*, 50, 3, 663-77.
- Sezal İ, 2010. Toplum ve aile. In: *Sosyolojiye giriş*. Ed: Sezal İ, İstanbul, Beta Yayıncılık, s. 134-65.
- Sheldon KM, Elliot AJ, Kim Y, Kasser T, 2001. What is satisfying about satisfying events? Testing 10 candidate psychological needs. *J Pers Soc Psychol*, 80, 2, 325-39.
- Shifron R, 2010. Adler's need to belong as the key for mental health. *Journal of Individual Psychology*, 66, 1, 10-29.
- Sönmez V, Alacapınar FG, 2013. Örnekendirilmiş bilimsel araştırma yöntemleri. Ankara, Anı Yayıncılık, s. 108.
- Steel L, Kidd W, Brown A, 2012. *The family*. New York, Palgrave Macmillan, p. 1, 3.
- Steinberg L, 2013. *Ergenlik*. Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, s. 170, 171, 172, 369.
- Stephens LS, 1996. Will Johnny see daddy this week? An empirical test of three theoretical perspectives of postdivorce contact. *Journal of Family Issues*, 17, 4, 466-94.
- Süleymanov A, 2010. Çağdaş Türk toplumlarında aile ve evlilik ilişkileri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 58, 197-216.
- Sümer N, Güngör D, 1999. Yetişkin bağlanma stilleri ölçeklerinin Türk örneklemini üzerinde psikometrik değerlendirmesi ve kültürlerarası bir karşılaştırma. *Türk Psikoloji Dergisi*, 14, 43, 71-106.
- Şen B, 2013. Boşanma süreci ve arabuluculuğu. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
- Teater B, 2014. Sosyal hizmet kuram ve yöntemleri: Uygulama için bir giriş. Ankara, Nika Yayınevi, s. 30, 32.
- Tezcan M, 1995. *Sosyolojiye giriş temel kavramlar*, Ankara, Feryal Matbaası, s. 28, 123.
- Thorne B, 1982. Feminist rethinking of the family: An overview. In: *Rethinking the family: Some feminist questions*. Eds: Thorne B, Yalom M, New York, Longman, p. 1-24.
- Thornton A, 2005. *Reading history sideways: The fallacy and enduring impact of the developmental paradigm on family life*. Chicago: University of Chicago Press.
- Tolan B, 1991. Geleneksel aileden çağdaş aile yapısına doğru. In: *Aile yazıları 2: Kültürel değerler ve sosyal değişim*. Eds: Dikeçli B, Çiğdem A, Ankara, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, p. 493-507.
- Topses G, Bulut Serin N, 2012. Psikolojik danışma ve kişilik kuramları. Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, s. 52, 55, 82.

- Tucker CJ, McHale SM, Crouter AC, 2001. Conditions of sibling support in adolescence. *Journal of Family Psychology*, 15, 2, 254-71.
- Turan N, 2012. Bireylerle ve ailelerle sosyal hizmet. Ankara, Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkezi Yayını, No: 21. s. 284, 286, 287.
- Türkarslan N, 2007. Boşanmanın çocuklar üzerine olumsuz etkileri ve bunlarla baş etme yolları. *Aile ve Toplum*, 3, 11, 99-108.
- Türkarslan N, 2012. Aile sosyolojisi. In: *Sosyolojiye giriş*. Eds: Tuna M, Ankara, Detay Yayıncılık. s. 213.
- Türkiye İstatistik Kurumu, 2013. Yıllara göre hanehalkı tipleri, Erişim tarihi, 08 Nisan 2015. Erişim adresi, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=3587.
- Türkiye İstatistik Kurumu, 2014. Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması. Erişim tarihi, 22 Nisan 2017. Erişim adresi, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=218633>.
- Türkiye İstatistik Kurumu, 2016a, İstatistiklerle aile, Erişim tarihi, 10 Nisan 2017. Erişim adresi, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1059.
- Türkiye İstatistik Kurumu, 2016b. Aile yapısı araştırması 2016. Erişim tarihi, 22 Nisan 2017. Erişim adresi, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21869>.
- Twenge JM, Baumeister RF, Tice DM, Stucke TS, 2001. If you can't join them, beat them: effects of social exclusion on aggressive behavior. *Journal of personality and social psychology*, 81, 6, 1058-69.
- Uçan Ö, 2007. Boşanma sürecinde kriz merkezine başvuran kadınların retrospektif olarak değerlendirilmesi. *Klinik Psikiyatri*, 10, 1, 38-45.
- Uludağ T, 2010. Organizasyonlarda çalışanların motivasyonunun ölçülmesi ve bir uygulama. Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, s. 70, 71.
- Uslu F, 2012. İlköğretimin okulu öğrencilerinin okula yönelik aidiyeti: Öğretmen-öğrenci ilişkisi, akran ilişkisi ve aile katılımının rolü. Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Mersin.
- Uzun Ç, 2013. Anne-babası boşanmış ve boşanmamış çocuklarda depresyon ve sosyal becerilerin değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Uzunoğlu N, 2016. Türkiye’de boşanma nedenleri: Bolu ili örneği, Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- Van Orden KA, Witte TK, Cukrowicz KC, Braithwaite SR, Selby EA, Joiner TE, 2010. The interpersonal theory of suicide. *Psychological Review*, 117, 2, 575–600.
- Von Bertalanffy L, Sutherland JW, 1974. General systems theory: Foundations, developments, applications. New York, George Braziller Inc, p. 2, 30-52.
- Wallace R, Wolf A, 2012. Çağdaş sosyoloji kuramları: Klasik geleneğin geliştirilmesi. Ankara, Doğu Batı Yayınları, s. 107, 108, 269.
- Wallerstein JS, Lewis J, 1998. The long-term impact of divorce on children. *Family Court Review*, 36, 3, 368-83.
- Walsh F, 1991. Promoting healthy functioning in divorced and remarried families. In: *Handbook of family therapy*, Eds: Gurman AS, Kniskern DP, New York: Brunner/Mazel, p. 525-45.
- Wamboldt F, Reiss D, 1991. Task performance and the social construction of meaning: Juxtaposing normality with contemporary family research. In: *The diversity of normal behavior: further contributions to normatology*. Eds: Offer D, Sabshin M, New York, Basic Books.
- Weiss RS, 1979. Growing up a little faster: The experience of growing up in a single-parent household. *Journal of Science Issues*, 35, 4, 97-111.
- Weiss RS, 1984. The impact of marital dissolution on income and consumption in single-parent households. *Journal of Marriage and the Family*, 46, 1, 115-27.
- Worden M, 2013. Aile terapisi: Temelleri. 3. baskı, Adana, Adana Nobel Kitabevi, s. 3.

- Worell J, 1988. Single mothers: From problems to policies. *Women and Therapy*, 7, 4, 3-13.
- Wumbulding RE, 1988. Using realisty theraphy. New York, Harper&Row.
- Yamane T, 2001. Temel örnekleme yöntemleri. İstanbul, Literatür Yayınları.
- Yavuz S, Yüceşahin M, 2012. Türkiye'de hanehalkı kompozisyonlarında değişimler ve bölgesel farklılaşmalar. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 15, 1.
- Yazgan İnanç B, Bilgin M, Kılış Atıcı M, 2015. Gelişim psikolojisi: Çocuk ve ergen gelişimi. 11. baskı, Ankara, Pegem Akademi Yayıncılık.
- Yazgan İnanç B, Yerlikaya EE, 2016. Kişilik kuramları. 11. baskı, Ankara, Pegem Akademi Yayınları, s. 44, 45, 91, 93, 95, 113, 115, 116, 117, 134, 137.
- Yiğenoğlu E, 2007. Orta öğretim okulu öğretmenlerinin algılarına göre mesleki etkinliklerindeki güdülenmişliklerini sağlayan etmenler (Ankara ili Çankaya ilçesi anadolu liseleri örneği). Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Yıldırım A, Şimşek H, 2011. Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. 8. baskı. Ankara, Seçkin Yayıncılık, s. 77, 127.
- Yıldırım S, 2015. Üniversite öğrencilerinin akademik başarı, akademik erteleme, kopya çekme ve devamsızlık durumlarının yordayıcısı olarak sosyal bağlılık. Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Tokat.
- Yıldız SA, 2004. Çocuk, ölüm ve kayıp. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11, 1, 125-44.
- Youniss J, Ketterlinus RD, 1987. Communication and connectedness in mother-and father-adolescent relationships. *Journal of Youth and Adolescence*, 16, 3, 265-80.
- Zastrow C, 2014. Sosyal hizmete giriş. Ankara, Nika Yayınevi, s. 15, 16, 255.
- Zhan M, Pandey S, 2004. Postsecondary education and economic well-being of single mothers and single fathers. *Journal of Marriage and Family*, 66, 3, 661-73.
- Zill N, Morrison DR, Coiro MJ, 1993. Long-term effects of parental divorce on parent-child relationships, adjustment, and achievement in young adulthood. *Journal of Family Psychology*, 7, 1, 91-103.
- Ziol-Guest KM, 2009. A single father's shopping bag: purchasing decisions in single-father families. *Journal of Family Issues*, 30, 5, 605-22.

7. EKLER

EK A: Kişisel Bilgi Formu

Sayın Katılımcı;

Bu anket **Tam Aileye ve Tek Ebeveynli Aileye Sahip Üniversite Öğrencilerinin Aile Aidietinin Karşılaştırılması Araştırması** kapsamında hazırlanan sorulardan oluşmaktadır. Soruları samimiyetle cevaplamanız araştırmanın güvenilirliği açısından önemlidir. Bilgileriniz gizli tutulacaktır. Lütfen boş soru bırakmayınız. Teşekkürler

Arş. Gör. Hüsnünur ASLANTÜRK

**Anadolu Üniversitesi
Sosyal Hizmet Bölümü**

1. Cinsiyetiniz?

- ☐ Erkek
☐ Kadın

2.Yaşınız? (Belirtiniz.....)

3.Nerede kalıyorsunuz?

- ☐ Yurt/apart
☐ Arkadaşlarımla
☐ Ailemle
☐ Diğer (Belirtiniz.....)

4.Ailenizin yaşadığınız yer? (Belirtiniz.....)

- ☐ Köy
☐ Kasaba
☐ Şehir
☐ Büyükşehir

5.Ailenizde kimlerle beraber yaşıyorsunuz? (Birden fazla şık işaretleyebilirsiniz)

- ☐ Annemle
☐ Babamla
☐ Kardeş/Kardeşlerimle
☐ Anneanne
☐ Dede
☐ Babaanne
☐ Büyükbaba
☐ Diğer (Belirtiniz.....)

6.Üniversite eğitimine kadar ailenizle birlikte mi yaşadınız?

- ☐ Evet
☐ Hayır (Nerde kaldığınızı belirtiniz.....)

7.Devam ettiğiniz program ve bölüm?

- ☐ Önlisans programı (Belirtiniz.....)
- ☐ Lisans programı (Belirtiniz.....)

8.Kaçıncı sınıftasınız?

- ☐ Hazırlık
- ☐ 1.Sınıf
- ☐ 2.Sınıf
- ☐ 3.Sınıf
- ☐ 4.Sınıf

9.Üniversitedeki kaçıncı yılınız? (Belirtiniz.....)

10.Anne ve babanızın mesleği?

Anne.....

Baba.....

11.Ailenizin aylık gelir durumu?.....)

12.Sizin aylık geliriniz? (Toplam.....)

- ☐ Burs (Miktarını belirtiniz.....)
- ☐ Kredi (Miktarını belirtiniz.....)
- ☐ Ailemden (Miktarını belirtiniz.....)
- ☐ Diğer (Belirtiniz.....)

13.Annenizin eğitim durumu?

- ☐ Okuma yazma bilmiyor
- ☐ Okur-yazar
- ☐ İlkokul mezunu
- ☐ Ortaokul mezunu
- ☐ Lise mezunu
- ☐ Yüksekokul mezunu
- ☐ Diğer (Belirtiniz.....)

14.Babanızın eğitim durumu

- ☐ Okuma yazma bilmiyor
- ☐ Okur-yazar
- ☐ İlkokul mezunu
- ☐ Ortaokul mezunu
- ☐ Lise mezunu
- ☐ Yüksekokul mezunu
- ☐ Diğer (Belirtiniz.....)

15.Kardeş sayısı? (Siz hariç)

.....

16.Kardeş/kardeşlerinizin yaşı ve cinsiyeti?

- ☐ Kardeşim yok
- ☐ 1.Kardeş.....
- ☐ 2. Kardeş.....
- ☐ 3. Kardeş.....
- ☐ 4. Kardeş.....
- ☐ 5. Kardeş.....
- ☐ Diğerleri.....

17.Tek ebeveynli aileye sahipseniz tek ebeveynli aile olma nedeniniz? (Tek ebeveynli aileye sahip değilseniz 17-18-19-20-21 ve 22 numaralı soruları cevaplamadan arka sayfaya geçiniz.)

- ☐ Ebeveynlerin boşanmış olması
- ☐ Ebeveynlerin ayrı yaşıyor olması
- ☐ Ebeveynlerden birinin vefat etmiş olması
- ☐ Ebeveynlerden birinin cezaevinde olması
- ☐ Ebeveynlerin hiç evlenmemiş olması
- ☐ Evlat edinilmiş olmak
- ☐ Ebeveynlerden birinin uzun süredir (bir yılı aşkın süredir) şehir dışında/yurt dışında çalışıyor/yaşıyor olması

18.Tek ebeveynli aile olma durumunuz ne kadar süredir devam ediyor?

.....

19.Beraber yaşamadığınız ebeveyninizle görüşüyor musunuz? (Görüşmüyorsanız sebebini belirtiniz)

- ☐ Evet
- ☐ Hayır

20.Beraber yaşamadığınız ebeveyninizle görüşüyorsanız hangi sıklıkla görüşüyorsunuz?

.....

21.Beraber yaşadığınız ebeveyninizle ilişkinizi nasıl tanımlarsınız?

- ☐ Çok iyi
- ☐ İyi
- ☐ Fena değil
- ☐ Kötü
- ☐ Çok kötü

22.Beraber yaşamadığınız ebeveyninizle ilişkinizi nasıl tanımlarsınız?

- ☐ Çok iyi
- ☐ İyi
- ☐ Fena değil
- ☐ Kötü
- ☐ Çok kötü

EK B: Aile Aidiyeti Ölçeği

Açıklama: Bu form “hiç katılmıyorum”, “katılmıyorum”, “kararsızım”, “katılıyorum”, “tamamen katılıyorum” şeklinde 5 farklı boyutu içeren sorulardan oluşmaktadır. Aşağıdaki sorulara kendinizi ve ailenizi değerlendirerek en uygun cevabı veriniz.

	Sorular	Hiç katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen
1.	Aileme güçlü bir şekilde bağlılık hissediyorum.					
2.	Ailemde hayır deme hakkımız hep korunur.					
3.	Ailemin önemli bir parçasıyım.					
4.	Ailemin beni desteklediğini hissediyorum.					
5.	Ailemdeki birçok kişi benim için bazı zevklerinden vazgeçmez.					
6.	Ailemde kendimi değerli hissediyorum.					
7.	Ailemin bana güvendiğini hiç hissetmedim.					
8.	Ailemin bana saygı gösterdiğini hep görmüşümdür.					
9.	Ailemde kararları birlikte almayız.					
10.	İhtiyaç içinde ve hasta olduğumda ailem hemen destek olur.					
11.	Ailemle birlikte zaman geçirebiliyoruz.					
12.	Kendimi evimde ve ailemle birlikte mutlu hissetmiyorum.					
13.	Sevgi ve hoşgörü ailemin önemli bir parçasıdır.					
14.	Ailem bana özen gösterir.					
15.	Ben de aileme özen gösteririm.					
16.	Ailemde eleştiri hakkımız özenle korunur.					
17.	Bir daha dünyaya gelsem aynı ailede doğmak isterdim.					

EK C: Tek Ebeveynli Aileye Sahip Üniversite Öğrencisi Görüşme Formu

Sayın Katılımcı;

Tam Aileye ve Tek Ebeveynli Aileye Sahip Üniversite Öğrencilerinin Aile Aidiyet Duygusunun Karşılaştırılması Araştırması kapsamında, tek ebeveynli aileye sahip üniversite öğrencilerinin aile olma durumuna, aileye karşı beslenen aidiyet duygusu ve aidiyetin tek ebeveynli olma sürecindeki durumuna yönelik duygu, düşünce, deneyim ve yaşantılarının ortaya çıkarılmasına yönelik olarak aşağıdaki nitel araştırma soruları hazırlanmıştır. Soruları samimiyetle cevaplamanız araştırmanın güvenilirliği açısından önemlidir. Bilgileriniz gizli tutulacaktır. Teşekkürler.

Arş. Gör. Hüsnünur ASLANTÜRK
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Hizmet Bölümü

1. Aile sizin için ne anlam ifade ediyor?
2. Tek ebeveynli aile sizin için ne anlam ifade ediyor?
3. Tek ebeveynli ailede çocuk olmak sizin için ne anlam ifade ediyor?
4. Tek ebeveynli aile olma sürecinde neler yaşadınız?
5. Aidiyet sizin için ne anlam ifade ediyor? Ailenize karşı aidiyet duygusu beslediğinizi düşünüyor musunuz?
6. Tek ebeveynli aile olma süreci ailenize karşı beslediğiniz aidiyet duygusunu nasıl etkiledi?

EK D: Tam Aileye Sahip Üniversite Öğrencisi Görüşme Formu

Sayın Katılımcı;

Tam Aileye ve Tek Ebeveynli Aileye Sahip 12-18 Yaş Arası Üniversite Öğrencilerinin Aile Aidiyet Duygusunun Karşılaştırılması Araştırması kapsamında, tek ebeveynli aileye sahip üniversite öğrencilerinin aile olma durumuna, aileye karşı beslenen aidiyet duygusu ve aidiyetin tek ebeveynli olma sürecindeki durumuna yönelik duygu, düşünce, deneyim ve yaşantılarının ortaya çıkarılmasına yönelik olarak aşağıdaki nitel araştırma soruları hazırlanmıştır. Soruları samimiyetle cevaplamanız araştırmanın güvenilirliği açısından önemlidir. Bilgileriniz gizli tutulacaktır. Teşekkürler.

Arş. Gör. Hüsnünur ASLANTÜRK
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Hizmet Bölümü

1. Aile sizin için ne anlam ifade ediyor?
2. Ailede çocuk olmak sizin için ne anlam ifade ediyor?
3. Aile içi ilişkilerinizi nasıl tanımlarsınız?
4. Aidiyet sizin için ne anlam ifade ediyor?
5. Ailenize karşı aidiyet duygusu beslediğinizi düşünüyor musunuz?
6. Ailenize karşı beslediğiniz aidiyet duygusunu neler etkiliyor?

EK E: Araştırma Gönüllü Katılım Formu (Nicel Uygulama)

Bu çalışma, Tam Aileye ve Tek Ebeveynli Aileye Sahip Üniversite Öğrencilerinin Aile Aidiyetlerinin Karşılaştırılması başlıklı bir araştırma çalışması olup tam ve tek ebeveynli aileye sahip üniversite öğrencilerinin, aile aidiyetlerinin irdelenmesi ve karşılaştırılması amacını taşımaktadır. Çalışma, Hüsnünur ASLANTÜRK tarafından yürütölmekte ve sonuçları ile aile alanında çalışan profesyonellerin uygulamalarına, bilimsel çalışmalara ve bu konudaki politika oluşturma süreçlerine ışık tutulacaktır.

- Bu çalışmaya katılım gönüllölük esasına dayanmaktadır.
- Çalışmanın amacı doğrultusunda, anket yapılarak sizden veriler toplanacaktır.
- Araştırmada katılımcıların isimleri gizli tutulacaktır.
- Araştırma kapsamında toplanan veriler, sadece bilimsel amaçlar doğrultusunda kullanılacak, araştırmanın amacı dışında ya da bir başka araştırmada kullanılmayacak ve gerekmesi halinde, sizin (yazılı) izniniz olmadan başkalarıyla paylaşılmayacaktır.
- İstemeniz halinde sizden toplanan verileri inceleme hakkınız bulunmaktadır.
- Sizden toplanan veriler dosyalama yöntemi ile korunacak ve araştırma bitiminde arşivlenecek veya imha edilecektir.
- Veri toplama süreçlerinde size rahatsızlık verebilecek herhangi bir soru ya da talep olmayacaktır. Yine de katılımınız sırasında herhangi bir sebepten rahatsızlık hissederseniz çalışmadan istediğiniz zamanda ayrılabilirsiniz. Çalışmadan ayrılmanız durumunda sizden toplanan veriler çalışmadan çıkarılacak ve imha edilecektir.

Gönüllü katılım formunu okumak ve değerlendirmek üzere ayırdığınız zaman için teşekkür ederim. Çalışma hakkındaki sorularınızı Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Faköltesi Sosyal Hizmet Bölümünden Hüsnünur ASLANTÜRK'e (mail/tel) yöneltebilirsiniz.

Araştırmacı Adı: Hüsnünur ASLANTÜRK
Adres : Anadolu Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Faköltesi
Sosyal Hizmet Bölümü
İş Tel : 0222 335 23 37
Cep Tel : 0506 604 33 83

Bu çalışmaya tamamen kendi rızamla, istediğim takdirde çalışmadan ayrılabilceğimi bilerek verdiğim bilgilerin bilimsel amaçlarla kullanılmasını kabul ediyorum.

Katılımcı Ad ve Soyadı:
İmza:
Tarih:

EK F: Araştırma Gönüllü Katılım Formu (Nitel Uygulama)

Bu çalışma, Tam Aileye ve Tek Ebeveynli Aileye Sahip Üniversite Öğrencilerinin Aile Aidiyetlerinin Karşılaştırılması başlıklı bir araştırma çalışması olup tam ve tek ebeveynli aileye sahip üniversite öğrencilerinin, aile aidiyetlerinin irdelenmesi ve karşılaştırılması amacını taşımaktadır. Çalışma, Hüsnünur ASLANTÜRK tarafından yürütülmekte ve sonuçları ile aile alanında çalışan profesyonellerin uygulamalarına, bilimsel çalışmalara ve bu konudaki politika oluşturma süreçlerine ışık tutulacaktır.

- Bu çalışmaya katılım gönüllülük esasına dayanmaktadır.
- Çalışmanın amacı doğrultusunda, derinlemesine görüşme ve odak grup görüşmesi yapılarak sizden veriler toplanacaktır.
- Çalışmada verilerin çözümlenmesi için ses kayıt cihazı kullanılarak görüşmeler ve oturumlar kayıt altına alınacaktır.
- Araştırmada katılımcıların isimleri gizli tutulacaktır.
- Araştırma kapsamında toplanan veriler, sadece bilimsel amaçlar doğrultusunda kullanılacak, araştırmanın amacı dışında ya da bir başka araştırmada kullanılmayacak ve gerekmesi halinde, sizin (yazılı) izniniz olmadan başkalarıyla paylaşılmayacaktır.
- İstemeniz halinde sizden toplanan verileri inceleme hakkınız bulunmaktadır.
- Sizden toplanan veriler dosyalama yöntemi ile korunacak ve araştırma bitiminde arşivlenecek veya imha edilecektir.
- Veri toplama süreçlerinde size rahatsızlık verebilecek herhangi bir soru ya da talep olmayacaktır. Yine de katılımınız sırasında herhangi bir sebepten rahatsızlık hissederseniz çalışmadan istediğiniz zamanda ayrılabilirsiniz. Çalışmadan ayrılmanız durumunda sizden toplanan veriler çalışmadan çıkarılacak ve imha edilecektir.

Gönüllü katılım formunu okumak ve değerlendirmek üzere ayırdığınız zaman için teşekkür ederim. Çalışma hakkındaki sorularınızı Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümünden Hüsnünur ASLANTÜRK'e (mail/tel) yöneltebilirsiniz.

Araştırmacı Adı: Hüsnünur ASLANTÜRK
Adres : Anadolu Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Sosyal Hizmet Bölümü
İş Tel : 0222 335 23 37
Cep Tel : 0506 604 33 83

Bu çalışmaya tamamen kendi rızamla, istediğim takdirde çalışmadan ayrılabileceğimi bilerek verdiğim bilgilerin bilimsel amaçlarla kullanılmasını kabul ediyorum.

Katılımcı Ad ve Soyadı:

İmza:

Tarih:

EK G: Etik Kurul Onayı

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ FAKÜLTESİ DEKANLIĞI

SAYI : 34967403-

22/11/2015

Pof. Dr. Aliye MAVİLİ
(S.Ü. Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü Öğretim Üyesi)

21.12.2015 tarihli "Tam Aileye ve Tek Ebeveynli Aileye Sahip 12-18 Yaş Arası Çocukların Aile Aidiyetlerinin Karşılaştırılması" başlıklı araştırma projesinin başlığının "Tam Aileye ve Tek Ebeveynli Aileye Sahip Üniversite Öğrencilerinin Aile Aidiyetlerinin Karşılaştırılması" olarak değiştirilmesi ile ilgili talebiniz 30.06.2015 tarihli Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurul Toplantısı'nda görüşülmüş olup; kurulun konu ile ilgili 2015/74 sayılı kararı ekte sunulmuştur.

Prof. Dr. Aliye MAVİLİ
Başkan

Adres: S.Ü. Sağlık Bilimleri Fakültesi Dekanlığı Alaaddin Keykubad Kampüsü Selçuklu / KONYA Tel : 0332 2416211 Faks:0332 240 00 56

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ FAKÜLTESİ DEKANLIĞI
GİRİŞİMSEL OLMAYAN KLİNİK ARAŞTIRMALARI ETİK
KURULU KARARI

Toplantı Sayısı: 11

Toplantı Tarihi:22.12.2015

Karar Sayısı 2015/74 Kurulumuzun 30.04.2015 tarih ve 2015/35 sayılı karar ile uygunluğu verilen Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Aliye MAVİLİ'nin "Tam Aileye ve Tek Ebeveynli Aileye Sahip 12-18 Yaş Arası Çocukların Aile Aidiyetlerinin Karşılaştırılması" başlıklı araştırma projesinin başlığının "Tam Aileye ve Tek Ebeveynli Aileye Sahip Üniversite Öğrencilerinin Aile Aidiyetlerinin Karşılaştırılması" olarak değiştirilmesi talebi ile ilgili 21.12.2015 tarihli dilekçesi ve ekleri görüşüldü.

Yapılan inceleme ve görüşmelerden sonra Prof. Dr. Aliye MAVİLİ'nin, "Tam Aileye ve Tek Ebeveynli Aileye Sahip 12-18 Yaş Arası Çocukların Aile Aidiyetlerinin Karşılaştırılması" başlıklı araştırma projesinin başlığının, "Tam Aileye ve Tek Ebeveynli Aileye Sahip Üniversite Öğrencilerinin Aile Aidiyetlerinin Karşılaştırılması" olarak değiştirilmesine oy birliği ile karar verildi.

ASLI GİBİDİR
22/12/2015
Dolunay ALTINOZEN
Sekreterya

SAYI : 34967403-

22/11/2015

Pof. Dr. Aliye MAVİLİ
(S.Ü. Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü Öğretim Üyesi)

21.12.2015 tarihli "Tam Aileye ve Tek Ebeveynli Aileye Sahip 12-18 Yaş Arası Çocukların Aile Aidiyetlerinin Karşılaştırılması" başlıklı araştırma projesinin başlığının "Tam Aileye ve Tek Ebeveynli Aileye Sahip Üniversite Öğrencilerinin Aile Aidiyetlerinin Karşılaştırılması" olarak değiştirilmesi ile ilgili talebiniz 30.06.2015 tarihli Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurul Toplantısı'nda görüşülmüş olup; kurulun konu ile ilgili 2015/74 sayılı kararı ekte sunulmuştur.

Prof. Dr. Aliye MAVİLİ
Başkan

Adres: S.Ü. Sağlık Bilimleri Fakültesi Dekanlığı Alaaddin Keykubad Kampüsü Selçuklu / KONYA Tel : 0332 2416211 Faks:0332 240 00 56

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ FAKÜLTESİ DEKANLIĞI
GİRİŞİMSEL OLMAYAN KLİNİK ARAŞTIRMALARI ETİK
KURULU KARARI

Toplantı Sayısı: 11

Toplantı Tarihi: 22.12.2015

Karar Sayısı 2015/74 Kurulumuzun 30.04.2015 tarih ve 2015/35 sayılı karar ile uygunluğu verilen Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Aliye MAVİLİ'nin "Tam Aileye ve Tek Ebeveynli Aileye Sahip 12-18 Yaş Arası Çocukların Aile Aidiyetlerinin Karşılaştırılması" başlıklı araştırma projesinin başlığının "Tam Aileye ve Tek Ebeveynli Aileye Sahip Üniversite Öğrencilerinin Aile Aidiyetlerinin Karşılaştırılması" olarak değiştirilmesi talebi ile ilgili 21.12.2015 tarihli dilekçesi ve ekleri görüşüldü.

Yapılan inceleme ve görüşmelerden sonra Prof. Dr. Aliye MAVİLİ'nin, "Tam Aileye ve Tek Ebeveynli Aileye Sahip 12-18 Yaş Arası Çocukların Aile Aidiyetlerinin Karşılaştırılması" başlıklı araştırma projesinin başlığının, "Tam Aileye ve Tek Ebeveynli Aileye Sahip Üniversite Öğrencilerinin Aile Aidiyetlerinin Karşılaştırılması" olarak değiştirilmesine oy birliği ile karar verildi.

ASLI GİBİDİR
22/12/2015
Dolunay ALTINÖZEN
Sekreteryas

EK H: Osmangazi Üniversitesi Uygulama İzni

T.C.
ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
(Genel Sekreterlik)

Sayı : 86930425-755/ 347-877

04.02.2016

Konu :

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
(Sağlık Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğüne)

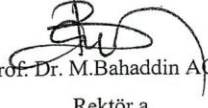
İlgi : 18.01.2016 tarih ve 42933958-044-948 sayılı yazınız.

İlgide kayıtlı yazınıza istinaden Üniversiteniz Sağlık Bilimleri Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı doktora programı öğrencilerinden Hüsünur ASLANTÜRK'ün yürüttüğü "Tam Aileye ve Tek Ebeveynli Aileye Sahip Üniversite Öğrencilerinin Aile Aidiyetlerinin Karşılaştırılması" konulu doktora tezi çalışması için anket uygulaması talebi. Rektörlüğümüzce uygun görülmüştür.

Bilgilerinize arz ederim.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ	
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ	
Tarih	12.02.2016
No.	143
Evl	29.01.151
Bölümü	

H.6.

Prof. Dr. M. Bahaddin ACAT
Rektör a.
Rektör Yardımcısı

Adres: Meşelik Yerleşkesi
26480 Eskişehir

Tel : 0 222 239 37 50 Dahili: 5049
Fax: 0 222 239 10 74

EK I: Anadolu Üniversitesi Uygulama İzni

Ana. Üni. Evrak Tarih ve Sayısı: 29/02/2016-E.35273

T.C.
ANADOLU ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Genel Sekreterlik
Yazı İşleri Müdürlüğü

Sayı : 63784619-399
Konu : Anket Uygulama İzin Talebi

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜNE

İlgi : 18/01/2016 tarihli ve 42933958-949 sayılı yazı.

İlgi yazınızda belirtilen Üniversiteniz Sağlık Bilimleri Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı Doktora Programı öğrencisi Arş. Gör. Hüsnür ASLANTÜRK'ün öğretim üyesi Prof. Dr. Aliye MAVİL'nin danışmanlığında hazırladığı "Tam Aileye ve Tek Ebeveynli Aileye Sahip Üniversite Öğrencilerinin Aile Aidiyetlerinin Karşılaştırılması" başlıklı doktora tezine ilişkin anket uygulamasının Üniversitemizde gerçekleştirilmesinde Rektörlüğümüzce sakınca bulunmamaktadır.

Bilgilerinize arz ederim.

e-imzalıdır

Prof. Dr. Aydın AYBAR
Rektör a.
Rektör Yardımcısı

Evrakı Doğrulamak İçin: <http://belgedogrulama.anadolu.edu.tr/enVision-Sorgula/BelgeDogrulama.aspx?V=BEL9C7TK> Pin Kodu: 19261

Yunussemre Kampüsü Tepebaşı/Eskişehir
Telefon No: +90 222 335 05 80/1352-1353 Faks No: +90 222 335 36 16
E-Posta: gensek@anadolu.edu.tr İnternet Adresi: www.anadolu.edu.tr

Bilgi İçin: Bediha AKSAN
Unvan: Büro Personeli
Telefon No: 1352

Bu belge, 5070 sayılı Elektronik İmza Kanununa göre Güvenli Elektronik İmza ile imzalanmıştır.

Evrak sorgulaması <http://belgedogrulama.anadolu.edu.tr/enVision-Sorgula/BelgeDogrulama.aspx?V=BEL9C7TK> adresinden yapılabilir. (PIN:19261)

8. ÖZGEÇMİŞ

Hüsnünur ASLANTÜRK

KİŞİSEL BİLGİLER

Doğum Yeri	Kızılcahamam/ANKARA
Doğum Tarihi	14.04.1981
Medeni Durumu	Bekar

ÖĞRENİM BİLGİSİ

Doktora 2017	Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı Tez adı: Tam Aileye ve Tek Ebeveynli Aileye Sahip Üniversite Öğrencilerinin Aile Aidiyetlerinin Karşılaştırılması Tez Danışmanı:(Prof. Dr. Aliye MAVİLİ)
Yüksek Lisans 2012	Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Tez adı: Türkiye'de biyo-iktidar açısından sağlık hizmetleri ve kadın Tez Danışmanı:(Doç. Dr. Osman KONUK)
Lisans - 2003	Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Sosyal Hizmet Programı
Lise - 1998	Ankara Ticaret Meslek Lisesi - Ankara
Ortaokul - 1995	Abdullah Tokur İlköğretim Okulu - Ankara
İlkokul - 1992	Nazife Hatun İlkokulu - Ankara

GÖREVLER

Araştırma Görevlisi 2014-Halen	Anadolu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü
Sosyal Hizmet Uzmanı 2012-2014	Eskişehir Devlet Hastanesi
Sosyal Hizmet Uzmanı 2010-2012	Sağlık Bakanlığı Hasta Hakları ve Sosyal Hizmet Daire Başkanlığı

Sosyal Hizmet Uzmanı	Afyonkarahisar Zübeyde Hanım Kadın Doğum ve Çocuk Hastalıkları Hastanesi 2006-2010
Sorumlu Müdür	Özel Mavi Boncuk Zihin Engelliler Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi 2005-2006
Sosyal Hizmet Uzmanı	Özel Eylül Zihin Engelliler Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi 2003-2005

BİLDİRİLER

1. ASLANTÜRK HÜSNÜNUR (2015). Türkiye de Biyo İktidar Açısından Sağlık Hizmetleri ve Kadın. Sosyal Hizmet Sempozyumu 2015 (Özet Bildiri/)(Yayın No:3019322).
2. ASLANTÜRK HÜSNÜNUR (2014). Adli Sosyal Hizmet Alanında Yapılan Akademik Çalışmalar. SOSYAL HİZMET SEMPOZYUMU 2014Türkiye’de Adalet Sistemi ve Adli Sosyal Hizmet (Tam Metin Bildiri/)(Yayın No:3019280).

MAKALELER

1. ASLANTÜRK HÜSNÜNUR (2016). Community Integration and Social Rights in Mental Health Area. Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care, 10(4), 259-270. Doi: 10.21763/tjfmpe.271333 (Uluslararası) (Hakemli) (MAKALE Derleme Makale) (Yayın No: 3072717).
2. ASLANTÜRK HÜSNÜNUR (2016). Türkiye de Biyo İktidar Açısından Sağlık Hizmetleri ve Kadın. Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 20(3), 573-595. (Uluslararası) (Hakemli) (MAKALE Derleme Makale) (Yayın No: 3019578)

EĞİTİMLER

2001	HIV-AIDS ve CYBH Eğitici Eğitimi Kursu HATAM – Ankara
2002	Türkiye Aile Planlaması Derneği Gençten Gence Programı Eğitici Eğitimi - Ankara
2006	Sağlık Bakanlığı Cinsel Yolla Bulaşan Hastalıklar Danışmanlık Eğitimi - Ankara
2007	Sağlık Bakanlığı - Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Eğitici Eğitimi - İzmir
2008	Sağlık Bakanlığı - Hasta Hakları Eğitimi - Ankara
2009	Sağlık Bakanlığı - Çocuğun Psikososyal Gelişimini Destekleme

	Programı Eğitici Eğitimi – Bursa
2011	Sağlık Bakanlığı Proje Eğitimi- Ankara
2012	Sağlık Bakanlığı - Çocuk İzlem Merkezi Eğitim Programı-Ankara
2014	Abdülkadir Özbek Psikodrama Enstitüsü - Ankara Hazırlık Aşaması Eğitimi (48 Birim)
2017	Abdülkadir Özbek Psikodrama Enstitüsü - Ankara Temel Aşama Eğitimi (400 Birim)

